SCIENCE
OF THE 3RD MILLENNIUM:
SEARCHES, PROBLEMS, PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Proceedings of the VIII International research and practice Internet conference

April 23-24, 2025
Zaporizhzhia (temporarily relocated), Ukraine

Наука ІІІ тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку

Матеріали
VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
(23-24 квітня 2025 року)

Рада молодих учених
Бердянського державного педагогічного університету

м. Запоріжжя
(університет тимчасово переміщений)
2025

УДК 378:001. (063)
Н 34

Друкується за рішенням вченої ради
Бердянського державного педагогічного університету
(Протокол № 10 від 24.04.2025 р.)

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Богданов Ігор Тимофійович, член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, ректор Бердянського державного педагогічного університету;
Сичікова Яна Олександрівна, доктор технічних наук, професор, проректор з наукової роботи Бердянського державного педагогічного університету;
Попова Анастасія Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти, заступник декана з наукової та міжнародної діяльності факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти, голова Ради молодих учених Бердянського державного педагогічного університету;
Коваль Карина Валентинівна, асистент кафедри педагогіки факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв, член Ради молодих учених факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету;
Бабіченко Альона Денисівна, асистент кафедри прикладної психології та логопедії, заступник голови Ради молодих учених факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти Бердянського державного педагогічного університету;
Курило Ольга Юріївна, доктор філософії зі спеціальності Професійна освіта, старший викладач кафедри професійної освіти та технологій, голова Ради молодих учених факультету фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти Бердянського державного педагогічного університету;
Мицик Ганна Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри прикладної психології та логопедії, голова Ради молодих учених факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти Бердянського державного педагогічного університету;
Самойленко Вадим Леонідович, старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання, голова Ради молодих учених факультету фізичної культури, спорту та здоров'я людини Бердянського державного педагогічного університету;
Самойленко Інна Олександрівна, асистент кафедри прикладної психології та логопедії, секретар Ради молодих учених факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти Бердянського державного педагогічного університету;
Петрик Крістіна Юріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, голова Ради молодих учених факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету;
Федорик Вікторія Володимирівна, старший викладач кафедри психології, секретар Ради молодих учених факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету;
Дудукалова Олександра Сергіївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри економіки, підприємництва та фінансів, голова Ради молодих учених соціально-гуманітарного факультету Бердянського державного педагогічного університету.

Н-34 Наука ІІІ тисячоліття : пошуки, проблеми, перспективи розвитку : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (23-24 квітня 2025 року) : збірник тез. – Запоріжжя : БДПУ, 2025. – 417 с.

До збірника увійшли матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції “Наука ІІІ тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку”. Матеріали збірника будуть корисними для дослідників, науковців, аспірантів, пошукувачів, викладачів, студентів

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несе автор.

© Бердянський державний педагогічний університет, 2025
© Автори статей, 2025

ЗМІСТ

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ. ЕКОЛОГІЯ 15

Бігун Владислав Сергійович, Гетман Надія Яківна

ЕКОЛОГІЧНІ ПЕРЕВАГИ ВИРОЩУВАННЯ АГРОФІТОЦЕНОЗІВ ГОРОХУ ПОСІВНОГО З ЯЧМЕНЕМ ЯРИМ ..... ……15

Джам Майя Анатоліївна, Климчук Іван Іванович, Заєць Сергій Васильович

ДОМІНУЮЧА ПЛЯМИСТІСТЬ НА ПОСІВАХ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ В УМОВАХ СТЕПУ УКРАЇНИ……18

Іншина Наталія Миколаївна

СУЧАСНІ МЕТОДИ БІЛКОВОЇ ІНЖЕНЕРІЇ……..20

Науменко Роман Миколайович, Статник Ігор Іванович

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПАЛИВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЦЕМЕНТНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ……..22

Панасюк Андрій Святославович, Статник Ігор Іванович

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПРИРОДНИХ ВОДНИХ ДЖЕРЕЛ……26

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКА 28

Glazova Yana, Glazov Mykyta

THE SHIFT-SHARE ANALYSIS OF INVENTORY MANAGEMENT DURING THE COVID-19 PANDEMIC 28

Звягінцева Ольга Борисівна

МЕХАНІЗМ КОНВЕРСІЙНОГО МАРКЕТИНГУ ВИРОБНИКІВ ТОВАРІВ ІРРАЦІОНАЛЬНОГО ПОПИТУ……31

ІСТОРИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ НАУКИ 35

Бойко Віта Федорівна, Бандура Марина Вікторівна

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ АРХІВНИХ УСТАНОВ ІЗ ДОКУМЕНТАМИ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ 35

Галушко Наталія Анатоліївна

ДІЯЛЬНІСТЬ "ПЕДАГОГІЧНИХ ІНСТИТУТІВ" УНІВЕРСИТЕТІВ - СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX СТОЛІТТЯ)…… 37

Мамренко Максим Аркадійович

ФРАНКЛІН ДЕЛАНО РУЗВЕЛЬТ – РЯТІВНИК АМЕРИКИ 41

Харламов Михайло Іванович

ДО ПИТАННЯ ПРО АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНАЛЬНИХ ПОЖЕЖНИХ КОМАНД В МІСТАХ УСРР У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РОКІВ 45

Яковець Ольга Євгеніївна

ЯНИЧАРИ: ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ ТА СТРУКТУРА КОРПУСУ, ІЄРАРХІЯ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ……47

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО 52

Качерова Ольга Георгіївна, Бут Анастасія Олександрівна

МИСТЕЦТВО МАЙБУТНЬОГО: ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ 52

Курило Ольга Юріївна

КУЛЬТУРНИЙ КОД НАЦІЇ: НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ 55

Тараненко Юлія Петрівна, Мордвінова Валерія Андріївна

ТАНЦЮВАЛЬНІ ІНТЕНСИВИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ФОРМАТ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ХОРЕОГРАФІВ……..……57

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ 61

Babichenko Alona

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN WORKING WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS: NEUROPEDAGOGICAL ASPECT……61

Necherda Valeriia

THE ABILITY TO COOPERATE AS AN IMPORTANT SKILL OF A LIFE SUCCESSFUL PERSONALITY OF A PUPIL ……...66

Аль-Сьюф Раміта Абдаллаївна, Кочерга Євгенія Володимирівна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИСТОСТІ 68

Анастасова Наталя Миколаївна Бурда Світлана Вікторівна

ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИЙ НЕДОРОЗВИТОК МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ТА ЛОГОРИТМІКА: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ……..…70

Анастасова Наталя Миколаївна, Ваплярук Олександра Юріївна

РОЛЬ СІМЕЙНОЇ ТЕРАПІЇ В КОРЕКЦІЇ ЗАЇКАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ…… 73

Анастасова Наталя Миколаївна, Кондрашова Лоретта Адальбертівна

РОЛЬ РОДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ КОМАНДИ СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА ……76

Анастасова Наталя Миколаївна, Шаповалова Аміна Євгеніївна

КОРЕКЦІЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ПІСОЧНОЇ ТЕРАПІЇ ……79

Беженарь Лілія Сергіївна, Коваль Карина Валентинівна

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС НУШ……..82

Бут Анастасія Олександрівна, Мухіна Тетяна Євгеніївна

ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ В ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАННІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ……85

Вєнцева Надія Олександрівна, Коробова Ольга Олександрівна

ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКІВ ЗЗСО З МЕТОЮ ІННОВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ ТА УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ……89

Голубова Вікторія Володимирівна, Федорик Вікторія Володимирівна

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ СЕРЕД ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ ……92

Гончарова Анна Андріївна, Кузнєцова Олена Яківна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ІНТЕРАКТИВНІ СИМУЛЯЦІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ФІЗИКИ……...…95

Григор'єв Ігор Юрійович,Григор'єва Вікторія Вікторівна

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ……..……..99

Григор'єва Наталя Анатоліївна

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДОМ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ……102

Дем'янчук Катерина Сергіївна, Нестеренко Марина Миколаївна

КЕЙС-МЕТОД ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЇ ТА ЕТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ……...106

Джураєва Яніна Леонідівна

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ КЛЮЧОВА НАВИЧКА XXI СТОЛІТТЯ……109

Єрмашова Марія Олександрівна, Стрільчук Оксана Володимирівна

ПРОФІЛАКТИКА ТІЛЕСНО-СОМАТИЧНИХ РЕАКЦІЙ НА СТРЕС В ЮНАЦЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ ВІЙНИ……111

Зайченко Катерина Олександрівна, Омеляненко Алла Володимирівна

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ……114

Залож Анастасія Андріївна, Кочерга Євгенія Володимирівна

АРТТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ШКІЛЬНИХ НЕВРОЗІВ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ……..117

Іншаков Артур Євгенович

ЯКІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ……... 119

Іншакова Інна Євгенівна

ПСИХОГІГІЄНА ТА ПРОФІЛАКТИКА СТРЕСУ У ДОШКІЛЬНИКІВ……121

Каїра Дар'я Олександрівна, Коваль Карина Валентинівна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ……123

Качерова Ольга Георгіївна, Грищенко Любов Михайлівна

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЧЕРЕЗ МИСТЕЦЬКІ ЗАНЯТТЯ……126

Коваленко Олеся Василівна

ПОВАГА ДО ВЧИТЕЛІВ ЯК ФАКТОР ЯКОСТІ ОСВІТИ: АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ ТА МІЖНАРОДНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ……...128

Коваль Карина Валентинівна

РОЛЬ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У ФОРМУВАННІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ……131

Кондратьєва Олена Михайлівна, Крикун Олена Михайлівна

РУХЛИВІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ…….134

Кондратьєва Олена Михайлівна, Степанюк Вікторія Сергіївна

ВИКОРИСТАННЯ РУХЛИВИХ ІГОР ДЛЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ……..136

Курило Ольга Юріївна

ТЕХНОЛОГІЧНА ОСВІТА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: РОЛЬ РЕФЛЕКСІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ……...138

Линдіна Євгенія Юріївна, Діра Надія Олександрівна

ДО ПРОБЛЕМ ОСВІТНЬОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ……..140

Ліончук Русана Анатоліївна

ВІЙНА ДЛЯ ОСВІТИ. ОСВІТА ДЛЯ ВІЙНИ. ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ …….142

Ломакін Андрій Олександрович, Антоненко Людмила Вікторівна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТРИВОЖНОСТІ І АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ У ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ …….144

Ломакін Андрій Олександрович, Ізмайлова Олена Юріївна

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ЖІНКАМИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ…….147

Макієвська Юлія Вадимівна, Лесик Анжеліка Сергіївна

ДІАЛОГОВА СИСТЕМА НАВЧАННЯ – ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ……..…151

Махиня Оксана Олексіївна, Курило Ольга Юріївна

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ТЕХНОЛОГІЙ В СТАРШІЙ ШКОЛІ …….154

Москальова Богдана-Вікторія Олегівна, Омеляненко Алла Володимирівна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ДОСВІДУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ТЕАТРАЛІЗОВАНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ …….156

Мухіна Тетяна Євгенівна

STEM-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК КАТАЛІЗАТОР РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ……..159

Науменко Анастасія Генадіївна, Качерова Ольга Георгіївна,

МІЖПРЕДМЕТНА ІНТЕГРАЦІЯ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ……...163

Науміч Наталія Валеріївна, Омеляненко Алла Володимирівна

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ……..167

Ніколенко Марина Сергіївна, Нестеренко Марина Миколаївна

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ……..170

Очеретенко Поліна Віталіївна, Григор'єва Вікторія Вікторівна

ВИКОРИСТАННЯ ПІСЕННОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗЗСО……..173

Перегудова Валентина Іванівна

РЕАЛІЗАЦІЯ АДАПТИВНИХ ПІДХОДІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН…176

Пірковець Сергій Михайлович, Алєксєєва Ганна Миколаївна

ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УСПІХУ ФАХІВЦІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ……178

Полтавець Вікторія Валеріївна, Качерова Ольга Георгіївна

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСОБУ КОМУНІКАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ООП……182

Попова Анастасія Сергіївна

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ ПРЕСТИЖУ ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ……....185

Привезенцев Олександр Сергійович

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПРОЄКТНОГО ПІДХОДУ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ З ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ (ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ)……...188

Резник Оксана Миколаївна, Євдокимова Наталя Олексіївна

ВПЛИВ ТИПІВ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОГО АЛЬЯНСУ….190

Самойленко Інна Олександрівна

СИНЕРГІЯ МОВЛЕННЯ І МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МІРКУВАНЬ У ЗВ'ЯЗНОМУ МОВЛЕННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ТРЕТЬОГО РІВНЯ……..192

Синиця Аліна Олександрівна, Делічобан Олександра Олегівна

КОРЕГУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ТРУДНОЩІВ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ЗА МЕТОДИКОЮ М. МОНТЕССОРІ……..……196

Синиця Аліна Олександрівна, Червінська Марина Олександрівна

ЛОГОПЕДИЧНИЙ СУПРОВІД БАТЬКІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ……..200

Скляров Андрій Ігорович, Крижко Василь Васильович

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОГНОСТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ……...203

Співак Любов Миколаївна

ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЖИТТЄВИХ ПЛАНІВ ЛЮДИНИ ДОРОСЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ…….205

Старинська Олена Віталіївна

ОБГРУНТУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ……..…..207

Суржук Ганна Володимирівна, Шепотіленко Галина Георгіївна

МОТИВАЦІЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД....209

Татарін Володимир Петрович

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВІ БАР'ЄРИ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: РЕЗУЛЬТАТИ ПІЛОТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ…….211

Ткачук Марина Анатоліївна, Сизко Ганна Іванівна

КОРЕКЦІЯ ДЕЗАДАПТИВНИХ ПРОЯВІВ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ……...214

Тріусова Олена Олександрівна, Омеляненко Алла Володимирівна

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ……217

Фатьянова Тетяна Олександрівна

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ……...220

Федорик Вікторія Володимирівна

ВНУТРІШНЯ МОТИВАЦІЯ ДО ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ЇХ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ……..…..223

Федорченко Анастасія Олександрівна, Мухіна Тетяна Євгеніївна

ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МАТЕМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ……..……226

Хаджинова Наталя Валентинівна

НАВЧАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НА УРОКАХ У НАВЧАЛЬНИХ КЛАСАХ……229

Чащін Владислав Ігорович, Курило Ольга Юріївна

ІНТЕГРАЦІЯ 3D МОДЕЛЮВАННЯ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ «ТЕХНОЛОГІЇ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ……..231

Чемоніна Лада В'ячеславівна, Коробов Михайло Олександрович

ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗА УМОВИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ……233

Чемоніна Лада В'ячеславівна, Яковлева Анна Володимирівна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ……236

Черезова Ірина Олександрівна

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЕВНЕНОСТІ В СОБІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ……..239

Черезова Ірина Олександрівна, Біріч Тетяна Іванівна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ……241

Черезова Ірина Олександрівна, Загородня Поліна Олегівна

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АРТ-ТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ СТРЕСОВІ СИТУАЦІЇ……246

Шабадаш Інна Сергіївна, Євдокимова Наталя Олексіївна

ОПИТУВАЛЬНИК НЕГАТИВНОГО ДИТЯЧОГО ДОСВІДУ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ДІАГНОСТИКИ ДИТЯЧИХ ТРАВМ У ПОДРУЖЖІ……...249

Шевчик Світлана Миколаївна, Лесик Анжеліка Сергіївна

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ СТАТЕВОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ…….251

Школа Олександр Васильович, Бєлоконь Олексій Олександрович

ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ФІЗИКИ……..255

Шульженко Сергій Володимирович, Старокожко Ольга Миколаївна

ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ……257

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ..... 260

Ганжа Олександр Олегович, Іванчук Наталія Віталіївна

ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛЕЙ ГЛИБОКОГО НАВЧАННЯ В ЗАДАЧАХ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ТЕКСТОВИХ ОПИСІВ ТОВАРІВ……260

Горбенко Діана Анатоліївна

НАВЧАЛЬНА ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМА WORDWALL ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕЙМІФІКАЦІЇ В НАВЧАННІ ЛЕКСИКИ ТА ГРАМАТИКИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ……..262

Кокарєва Анастасія Віталіївна, Петренко Леся Миколаївна

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК НАПРЯМ ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ТЕХНОЛОГІЙ……264

Красько Богдан Володимирович, Грицюк Петро Михайлович

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИТРАТ НА РОЗГОРТАННЯ ML-МОДЕЛЕЙ ЗА ДОПОМОГОЮ AWS SAGEMAKER INFERENCE……267

Тищук Артем Едуардович, Мельнікова Юлія Олександрівна

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА АДАПТИВНИХ ПЛАТФОРМ У НАВЧАННІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ……269

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ 272

Афанасьєв Віктор Валерійович, Школа Олександр Васильович

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ ШКОЛЯРІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ФІЗИЧНОЇ ОСВІТИ……272

Ачкан Віталій Валентинович, Півень Надія Миколаївна

ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМИ ДИНАМІЧНОЇ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ 7–8 КЛАСІВ……...275

Бєлих Костянтин Олексійович, Школа Олександр Васильович

ФУНДАМЕНТАЛЬНА КОНСТАНТА, ЩО ЗМІНИЛА ФІЗИКУ……...277

Жаріков Андрій Леонідович, Школа Олександр Васильович

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ…..281

Комір Артем Михайлович, Коломоєць Ганна Генадіївна

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО - КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ФІЗИКИ В ЗАКЛАДАХ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ……..284

Курило Ольга Юріївна

КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ НАНОНАУКИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДГОТОВКИ……...288

Кучай Ігор Миколайович, Коломоєць Ганна Геннадіївна

КОНЦЕПЦІЯ ГРАНИЧНОГО ПЕРЕХОДУ ВІД КВАНТОВОЇ ДО КЛАСИЧНОЇ МЕХАНІКИ……291

Кучай Ігор Миколайович, Кузнєцова Олена Яківна

ПОРІВНЯННЯ АНАЛІТИЧНИХ СТРУКТУР ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ РУХУ ХВИЛІ ДЕ БРОЙЛЯ, ШРЕДІНҐЕРА ТА ДИФУЗІЇ……294

Кучай Ігор Миколайович, Школа Олександр Васильович

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТЕОРІЇ ВЕЛИКОГО ВИБУХУ ТА ПОНЯТТЯ ПРО РЕЛІКТОВЕ ВИПРОМІНЮВАННЯ……297

Медведенко Олександр Миколайович, Школа Олександр Васильович

ДЕМОНСТРАЦІЙНА УСТАНОВКА «ДИСК ФАРАДЕЯ» У НАВЧАННІ ЕЛЕКТРОДИНАМІКИ…..301

Поспєлова Катерина Дмитрівна, Школа Олександр Васильович

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОДУВАННЯ І ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ ФІЗИКИ……304

Тонких Дар'я Віталіївна, Кудінов Микола Валерійович

ОБЧИСЛЕННЯ ПЛОЩ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ ВИЗНАЧЕНИХ ІНТЕГРАЛІВ……..308

Чінікалов Данило Іванович, Коломоєць Ганна Геннадіївна

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МЕХАНІКИ ПРИ ВИВЧЕННІ ФІЗИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ……312

Юрченко Володимир Віталійович, Школа Олександр Васильович

КВАНТОВО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ МЕТОДИ ОБРОБКИ ВЕЛИКИХ ДАНИХ……..314

Ярош Валерія Володимирівна, Школа Олександр Васильович

ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ШКОЛЯРІВ З ФІЗИКИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ……317

ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ 320

Заєць Андрій Володимирович, Самсутіна Наталя Михайлівна

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ ДО ТРЕНЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ……..320

Кравченко Дмитро Олегович, Самсутіна Наталя Михайлівна

АКТУАЛЬНІСТЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ МОЛОДІ КРІЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ……324

Ольшанська Валентина Ігорівна, Потапова Олена Володимирівна

ФАНТОМНИЙ БІЛЬ ТА НОВІТНІ МЕТОДИ ЙОГО ЛІКУВАННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ АКТИВАЦІЇ МОТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ……..327

Пономаренко Кирило Сергійович

ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОМЕТРИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ КВАЛІФІКОВАНИХ ВОЛЕЙБОЛІСТІВ З УРАХУВАННЯМ ІГРОВОГО АМПЛУА (НА ПРИКЛАДІ КОМАНДИ TUS 06, НІМЕЧЧИНА)…….330

Прокопенко Ярослав Володимирович, Самсутіна Наталя Михайлівна

СУЧАСНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ……333

Самойленко Вадим Леонідович

ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: БАР'ЄРИ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ……337

ФІЛОЛОГІЯ І ЖУРНАЛІСТИКА 341

Boboshko Mariia, Dubrova Oksana

QUEER LANGUAGE IN AMERICAN REALITY SHOWS AND TV SERIES: A SOCIOLINGUISTIC ANALYSIS……341

Shymanovych Iryna

THE POWER OF IRONY AND SARCASM: LITERARY REFLECTIONS ON SOCIETY AND MORALITY IN THE TWENTIETH CENTURY……..343

Богданова Марія Ігорівна

СЕМІОТИЧНА ПРИРОДА ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В РІЗНИХ СИСТЕМАХ ЗНАКІВ……..345

Бортун Каріна Олександрівна

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ……347

Гузова Вікторія Юріївна , Рула Наталія Володимирівна

РОЗРОБКА КОНЦЕПЦІЇ РЕЛІГІЙНОГО ЖУРНАЛЬНОГО ВИДАННЯ……350

Костромицький Роман Іванович

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ……...353

Мельнікова Юлія Олександрівна, Ексер Марія Олександрівна

ОБМЕЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ СВОБОД І ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ В ГРУЗІЇ ……..357

Мельнікова Юлія Олександрівна, Кізілова Дар'я Олександрівна

ДЕБАТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ……361

Павлик Неля Віленівна, Губа Вікторія Олександрівна

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ВАСИЛЯ СТУСА……364

Сопіна Ольга Анатоліївна, Сідаш Ольга Миколаївна

ОСОБЛИВОСТІ МОВИ КОМІКСУ ЯК РІЗНОВИДУ АРТ-ДИСКУРСУ……...368

Цепкало Тетяна Олександрівна

ХРИСТИЯНСЬКА ГАЗЕТА «МОЯ ЦЕРКВА»: ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНИЙ АСПЕКТ……..371

Шульженко Анжеліка Сергіївна

РОЗВИТОК ПОДКАСТИНГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ……373

Юносова Валентина Олександрівна

ЛЕКСИКАЛІЗАЦІЯ ГРАМАТИЧНОЇ ФОРМИ РЕЧОВИННИХ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ……375

ТЕХНІЧНІ НАУКИ 378

Bukovskyi Oleh, Vysloukh Sergiy

AUTOMATION OF CONTROL OF THE CONDITION OF INTERBLOCK ELECTRICAL CONNECTIONS……..378

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА..... 381

Байстрюченко Альона Олегівна, Попова Анастасія Сергіївна

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У ЄВРОПІ ТА ВИКЛИКИ ПОВЕРНЕННЯ…381

Балабан Ірина Петрівна, Петровська Катерина Володимирівна

РОЛЬ РОДИННОГО ОТОЧЕННЯ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ……384

Балуєва Ольга Іванівна, Попова Анастасія Сергіївна

ОСВІТНІ ІНІЦІАТИВИ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПІДТРИМКИ АДАПТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ……387

Донченко Ольга Сергіївна, Петровська Катерина Володимирівна

ІНДИВІДУАЛЬНІ ТА ГРУПОВІ ПРОГРАМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ: ПІДХОДИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ……390

Забава Анна Вадимівна, Попова Анастасія Сергіївна

СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, ЧИННИКИ ТА НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ……394

Лисоконь Ілля Олександрович

КОМЕРЦІЙНИЙ СЕКС У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА……398

Литвиненко Олена Миколаївна, Тургенєва Анастасія Олександрівна

ВПЛИВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА ДІТЕЙ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ……..401

Протасова Катерина Юріївна, Петровська Катерина Володимирівна

ГЕРОЇНЯ БЕЗ БРОНІ: АДАПТАЦІЯ ЖІНОК-ВЕТЕРАНОК У ПОВОЄННОМУ СЕРЕДОВИЩІ…….404

Сердюченко Антон Олександрович, Петровська Катерина Володимирівна

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА……407

Стаднік Світлана Вікторівна, Мацейко Наталія Володимирівна

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ……411

Федорченко Валерія Сергіївна, Мацейко Наталія Володимирівна

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ……...414

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ. ЕКОЛОГІЯ

ЕКОЛОГІЧНІ ПЕРЕВАГИ ВИРОЩУВАННЯ АГРОФІТОЦЕНОЗІВ ГОРОХУ ПОСІВНОГО З ЯЧМЕНЕМ ЯРИМ

**(Бігун В. С., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Гетман Н. Я., доктор сільськогосподарських наук, доцент)
Вінницький національний аграрний університет,
м. Вінниця, Україна**

В сучасних умовах до основного завдання сільського господарства України належить підвищення врожайності зернових культур, що сприятиме формуванню рослинницьких ресурсів, забезпеченню тваринництва високоякісними повноцінними кормами, а населення – продуктами харчування. Серед найбільш поширених сільськогосподарських рослин є ячмінь ярий та горох посівний. Тому дослідження вчених спрямовано вивченню способів підвищення рівня їх врожайності. При цьому велике значення має збереження природних ресурсів**.** Встановлено, що комбінування вирощування гороху та ячменю в рамках сівозміни підтримує стійкість агроекосистем, покращує родючість ґрунту і знижує ризики негативного впливу на довкілля.

Мета досліджень полягає у визначенні продуктивності агрофітоценозів ячменю ярого з горохом посівним на монокорм залежно від норм висіву та удобрення.

Дослідження проводяться у Вінницькому національному аграрному університеті, що розташований у Вінницькій області і відноситься до правобережної провінції зони Лісостепу. Польові дослідження проводили на дослідному полі Вінницького національного аграрного університету, яке розташоване у центральній частині Вінницької області.

Ґрунтовий покрив дослідної ділянки представлений сірими лісовими ґрунтами. Глибина орного шару ґрунту (30 см), середньо-суглинкового гранулометричного складу, грудочкуватої структури. Його щільність знаходиться в межах – 1,32–1,4 г/см^3 та має такі фізико-хімічні показники: вміст гумусу (за Тюріним) становить 2,69 %, лужногідролізованого азоту (за Корнфілдом) 81 мг/кг, рухомого фосфору та обмінного калію (за Чіріковим) відповідно 218 і 72 мг на 1 кг ґрунту, рухома сірка (S) 5,3 мг/кг, рухома мідь (Cu) 0,29, рухомий цинк (Zn) 0,45, рухомий марганець (Mn) 14,6 мг/кг, pH сол. витяжки 6,1.

В досліді висівали ячмінь ярий в одновидових посівах та в бінарних сумішах з горохом посівним у співвідношеннях 40–60 % від повної норми висіву обох компонентів на мінеральному фоні живлення із розрахунку 30–60 кг/га д.р. азоту, фосфору і калію. Погодні умови були сприятливими для закладки польового досліду та отримання дружніх сходів.

Сучасні дослідження спрямовані на визначення впливу досліджуваних факторів на ростові процеси однорічних культур в змішаних посівах та їх продуктивність. Відомо, що до цих факторів належать норми висіву, кліматичні умови, використання біопрепаратів та мікродобрив, якість ґрунту [1; 2]. Найсприятливіші умови для росту, розвитку та формування врожайності гороху та ячменю є достатність для рослин як теплових ресурсів, так і вологи впродовж

усього вегетаційного періоду. Зокрема доведено, що сорт рослини, умови вирощування та технологічні заходи впливають на вибір норми висіву. Деякі сорти можуть потребувати більшу або меншу кількість насіння, при цьому ґрунтові та кліматичні умови вирощування можуть впливати на коригування оптимальної норми висіву. А технологічні розробки, такі як добрива та зрошення можуть впливати на густоту посіву [3; 4].

Одним із напрямків підвищення урожайності, стійкості агроекосистем та покращення якості ґрунту є екологізації сільського господарства. Суміші культур гороху та ячменю є одним із перспективних напрямків у екологізації сільського господарства. Завдяки такому змішаному посіву можна збільшити врожайність та стабілізацію продуктивності рослин, у тому числі, у стресових умовах; оптимізувати виробничі площі; захистити ґрунт та водні ресурси; сприяти збереженню та збільшенню біорізноманіття; підвищити секвестрацію (зв'язування) вуглецю; боротися із шкідливими організмами.

Важливо відзначити, що завдяки розвинутої кореневій системі гороху, покращуються фізичні властивості ґрунту, зменшується його ерозія, що забезпечує більшу аерацію та вологозабезпечення. Горох, як бобова культура, здатний фіксувати атмосферний азот, збагачуючи ґрунт цим важливим елементом. Після сівби гороху в сівозміні, наступні культури, такі як ячмінь, можуть отримувати більше поживних речовин, зменшуючи потребу у добривах.

Різноманітність рослин у сівозміні допомагає знижувати ризик поширення шкідників. Вирощування гороху та ячменю в чергуванні забезпечує оздоровлення рослин. Крім того, введення бобових рослин у сівозміну, зменшує залежність від гербіцидів, оскільки різні культури можуть по-різному конкурувати з бур'янами. Сівозміна забезпечує підтримку біорізноманіття. Вирощування різних культур, включаючи горох і ячмінь, допомагає підтримувати різноманітність мікроорганізмів у ґрунті, чим сприяє загальному екологічному здоров'ю екосистеми [5].

Серед екологічних переваг вирощування гороху та ячменю можна виділити такі, як здатність гороху фіксувати атмосферний азот, що зменшує потребу у синтетичних азотних добривах, позитивно впливаючи на навколишнє середовище. Тоді як, ячмінь, у свою чергу, ефективніше поглинає поживні речовини, такі як азот та фосфор, сприяючи зменшенню їх втрат і забруднення ґрунту та водних ресурсів. Вирощування цих культур сприяє покращенню структури ґрунту та різноманітності сівозміни, що забезпечує розвитку більшої стійкості екосистем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вуйко О.М. Вплив мікродобрив та біопрепаратів на формування врожайності гороху посівного. *Аграрні інновації*. 2022. № 11. С. 16–24. URL : https://doi.org/10.32848/agrar.innov.2022.11.2 (дата звернення: 05.04.2025).

2. Поліщук М. І. Продуктивність ячменю ярого залежно від позакореневих підживлень в умовах Лісостепу Правобережного. *Рослинництво, сучасний стан та перспективи розвитку*. 2019. № 13. 94–104.

3. Небаба К.С. Продуктивність гороху посівного залежно від впливу мінеральних добрив і регуляторів росту в умовах Лісостепу Західного. *Міжнародний тематичний науковий збірник. Зрошуване землеробство*. 2020. Вип. 74.

С. 65–68. URL : https://doi.org/10.32848/0135-2369.2020.74.10 (дата звернення: 05.04.2025).

4. Бігун В.С. Вплив кліматичних змін на сільське господарство: адаптаційні стратегії для підвищення стійкості врожаїв. *Сільське господарство та лісівництво*. 2024. №35. С. 179–188. URL : https://doi.org/10.37128/2707-5826-2024-4-15 (дата звернення: 05.04.2025).

5. Вирощування ячменю з горохом за технологією strip-till. Пропозиція – Головний журнал з питань агробізнесу. 2024. URL : https://propozitsiya.com/ua/vyroshchuvannya-yachmenyu-z-gorohom-za-tehnologiyeyu-strip-till (дата звернення: 05.04.2025).

ДОМІНУЮЧА ПЛЯМИСТІСТЬ НА ПОСІВАХ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ В УМОВАХ СТЕПУ УКРАЇНИ

**(Джам М. А., кандидат сількогосподарських наук, асистент ОДАУ,
Климчук І. І., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Заєць С. В. здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти)
Одеський державний аграрний університет,
м. Одеса, Україна**

Аналіз шкодочинності комплексу хвороб пшениці озимої показує, що останніми роками відбуваються зміни в структурі видового складу патогенних організмів. Погіршення фітосанітарного стану посівів зумовлене низкою чинників, зокрема скороченням ротації зернових культур, сівбою після зернових попередників, використанням неякісного посівного матеріалу та порушенням балансу в агроценозах через застосування пестицидів. Тривале використання фунгіцидів із високою технічною ефективністю проти збудників хвороб, сприяє відбору менш чутливих мікроорганізмів, які згодом займають екологічну нішу. Крім того, у популяціях збудників хвороб постійно відбуваються еволюційні процеси, що підвищують їхню генетичну різноманітність [1; 2].

До найбільш шкідливої хвороби в південних регіонах України, можна віднести піренофороз.

Піренофороз або жовта плямистость (*Pyrenophora tritici-repentis* (Died.) Drechs. Анаморфа *Drechslera tritici-repentis* (Died. Shoemaker). На сьогодні є поширеною і шкодочинною хворобою пшениці озимої в умовах Степу України, залежно від розвитку хвороби, втрати врожаю можуть досягати до 45,0%. Це відбувається за рахунок зниження маси зерна (на 2,5–40,0%) та зменшення кількості зерен в колосі [3; 4; 5].

Початок інтенсивного розвитку і поширення піренофорозу в умовах Степу України припадає на початок цвітіння озимої пшениці. Прояви хвороби при первинному ураженні рослин сумкоспорами, дещо відрізняються від симптомів, що виникають під час повторного інфікування конідіями. Під час колонізації листя аскоспорами, спочатку з'являються круглі плями яскраво-жовтого кольору діаметром 2–6 мм, злегка випуклі в центрі через підняття епідермісу. Згодом, вони можуть збільшуватися в поздовжньому напрямку, набуваючи неправильної форми та відтінку засихаючої листкової поверхні. Натомість, при повторному зараженні конідіями на листках формуються темно-бурі овальні плями, які поступово розростаються та спричиняють засихання листя.

Для проростання аскоспор та росту міцелію достатньо +5°С, проте більш оптимальною є температура +14–16 °С, і цей період збігається з кінцем кущення – початок трубкування на пшениці, для формування та поширення конідій – +21+23 °С – це період від прапорцевого листка до молочно-воскової стиглості. Спороутворення аскоспор можливе, лише за наявності вологи, тоді як поширення конідій відбувається за сухої та спекотної погоди. Для зараження рослин обома шляхами необхідний період вологості листкової поверхні, але швидкість інфікування визначається рівнем стійкості сорту.

Заходи захисту пшениці озимої від піренофорозу в умовах Степу України, спрямовані на зменшення кількості інокулюму та створення несприятливих умов для його розвитку. Серед агротехнічних методів найбільш ефективним є

знищення злакових бур'янів. Важливо вирощувати сорти стійкі до хвороби, ретельно прибирати пожнивні залишки, дотримуватися сівозміни, використовувати здоровий посівний матеріал і застосовувати дозволені препарати для обробки рослин у період вегетації. Регулярне обстеження посівів у критичні фази розвитку піренофорозу, дає змогу вчасно її виявити та ефективно контролювати поширення інфекції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Effertz R. J., Meinhardt S. W., Anderson J. A. et al. Identification of a chlorosis-inducing toxin from Pyrenophora tritici-repentis and chromosomal location of an insensitivity locus in wheat. *Phytopathology*. 2002. Vol. 92, № 5. P. 527–533.

2. Маренич М. М. Урожайність зерна пшениці в умовах зміни клімату. *Кліматичні зміни та сільське господарство. Виклики для аграрної науки та освіти* : зб. тез II Міжнар. наук.-практ. конф. (10–12 квіт. 2019 р.). Київ : ДУ НМЦ «Агроосвіта», 2019. С. 26–28.

3. Пересипкін В. Ф. Сільськогосподарська фітопатологія. Київ : Аграрна освіта, 2003. С. 127–132.

4. Ретьман С. В. Плямистості озимої пшениці в Лісостепу України й концептуальні основи захисту : автореф. дис. ... д-ра с.-г. наук : 06.01.11 / С. В. Ретьман. Київ, 2009. С. 8–10.

5. Ретьман С. В., Сторчоус І. М., Бабич С. М. Озима пшениця: технологія захисту посівів з урахуванням конкретної фітосанітарної ситуації. *Карантин і захист рослин*. 2012. № 9. С. 7–12.

СУЧАСНІ МЕТОДИ БІЛКОВОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

(Іншина Н. М., кандидат біологічних наук, доцент)
Сумський державний університет, м. Суми, Україна

Білкова інженерія є відносно новою галуззю молекулярної біології та біотехнології, завдання якої полягає у модифікації структури білкових молекул з метою оптимізації їх властивостей для застосування у промисловості, хімічному синтезі, наукових дослідженнях та ін.

Метою даної роботи є аналіз і висвітлення основних методів структурної перебудови та конструювання білкових молекул, що спрямовані на зміну їх функціональних характеристик і розширення спектру практичного застосування.

Дослідження проводили на основі узагальнення даних наукових публікацій з інформаційно-пошукових систем PubMed, Web of Science Core Collection, Scopus та Google Scholar.

Основними об'єктами білкової інженерії є ферменти, що пов'язано з їх активним використання у різних галузях практичної діяльності людини [1]. Використання ферментів у промисловості обмежене їх чутливістю до дії високих температур. У зв'язку з цим одним із основних завдань інженерної ензимології є підвищення термостабільності ферментів, що досягається за рахунок хімічних модифікацій їх молекул. Наприклад, приєднання декількох амінокислотних залишків до молекули протеїнази Bacillus stearothermophilus збільшує активність фермента у 340 разів за температури 100°С. Приєднання залишків метіоніну, серину, аланіну до молекули β-галактозидази підвищує період існування фермента in vitro з 2 хв до 20 год.

З метою підвищення стабілізації ферментів здійснюють заміну певних амінокислот у їх складі, найчастіше аспарагіну і глутаміну. При дії високих температур ці амінокислоти підлягають дезамінуванню, що призводить до зміни конформації поліпептидного ланцюга і втрати каталітичної активності фермента.

Іншим підходом для зміни функціональних характеристик промислових ферментів є стабілізація їх молекул для функціонування в органічних розчинниках, оскільки за цих умов активний центр ферментів не зазнає змін.

Сучасні методи білкової інженерії дозволяють створювати молекули білків, що не зустрічаються в природі. З цією метою конструюють ген відповідного білка, клонують у векторі та здійснюють його експресію у клітинах мікроорганізмів. Для індукування мутацій у клонованих генах використовують метод сайт-специфічного мутагенезу. Спрямована еволюція білкових молекул постачає нові комбінації амінокислотного складу білків, що відображається на зміні їх властивостей. Змінюючи специфічні сайти в молекулі фермента, можна підвищити його термостабільність, знизити чутливість до pH, вплинути на специфічність, регуляцію, потребу у коферментах чи кофакторах та ін. За рахунок об'єднання фрагментів різних поліпептидних ланцюгів створюють гібридні мультиферментні комплекси з підвищеною каталітичною активністю.

Раціональний дизайн білкових молекул забезпечує можливість одержувати білки з новими функціональними характеристиками: гуманізовані

моноклональні антитіла зі зниженою імуногенністю, абзими – антитіла з каталітичною активністю та ін.

Таким чином, хімічні модифікації поліпептидів, стабілізація ферментів в органічних розчинниках, спрямована еволюція білкових молекул та їх раціональний дизайн є основними методами сучасної білкової інженерії, що дозволяють оптимізувати властивості білків для їх застосування в якості ефективних каталізаторів, специфічних рецепторів або компонентів лікарських засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jiang Y., Ran X., Yang ZJ. Data-driven enzyme engineering to identify function-enhancing enzymes. *Protein Engineering, Design and Selection*. 2023. Vol. 36. P. 1–13.

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПАЛИВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЦЕМЕНТНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

(Науменко Р. М., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Статник І. І., кандидат сільськогосподарських наук, доцент)
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна

Кількість твердих побутових відходів (ТПВ), що щорічно утворюється в Україні, призводить до збільшення кількості сміттєзвалищ та полігонів, що не відповідають нормам екологічної безпеки. Обсяг відходів руйнації в Україні через військову агресію рф складає близько 7,5 млн. метрів кубічних – це тисячі тонн бетону, цегли, металопластику і скла, матеріалів фасаду і мінеральної вати, теплоізоляційного пінопласту, а також матеріалів внутрішнього оздоблення, уламки інженерних мереж, санітарно-технічних приладів, побутових речей, деревини, матеріалів покрівлі та іншого.

Проблема поглиблюється у зв'язку з відсутністю готових до застосування дієвих практичних інструментів, спрямованих на рециклінг, відновлення та видалення відходів, запобігання їх утворенню.

Одним з актуальних питань у сфері управління відходами виробництва та споживання, які на сьогодні потребують уваги та вирішення на всіх рівнях менеджменту, починаючи від державного регулювання, управління на рівні територіальних громад до залучення кожного приватного домогосподарства є застосування сучасних методів управління відходами, що мають широкий практичний досвід впровадження в країнах Європейського союзу та в світі.

Україною розпочато реформи, кінцевою метою яких є створення екологічно безпечної системи управління відходами на принципах економіки замкненого циклу та забезпечення переходу на сучасні передові практики її впровадження [1]. Серед основних напрямків реформи слід виділити гармонізацію законодавства України у відповідність до вимог законодавства ЄС, запровадження ієрархії управління відходами та системи розширеної відповідальності виробника, розроблення та запровадження комплексної програми екологічної просвіти та інформування суспільства матеріалів з питань управління відходами та сталого споживання [1].

Цьому сприяє прийняття Україною ряду законодавчих та нормативних актів, зокрема Закону України «Про управління відходами» від 20.06.2022 №2320-IX, що базується на принципах європейського законодавства, впровадження кращих практик та прийняття 09.07.2024 Довідкових документів з найкращих доступних технологій та матеріалів (НДТМ) для виробництва цементу, вапна і оксиду магнію [3], затвердження Національного плану управління відходами до 2033 року (розпорядження КМУ від 27 грудня 2024 р. № 1353-р).

Одним з дієвих інструментів управління відходами відповідно до Директиви Європейського Парламенту і Ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 року про відходи [5, с. 42] є інші види відновлення, наприклад з отриманням енергії, що передбачає собою попереднє роздільне сортування, збирання, обробку, та застосування як альтернативного палива у цементній промисловості та енергетичному секторі. Продукти обробки муніципальних відходів – Refuse derived fuel (RDF) або Solid Recovered Fuel (SRF) у більшості європейських країн

може складати 20-50% від початкової маси утворених муніципальних відходів і застосовуватись як додаткове (альтернативне) паливо на печах цементного виробництва.

У цементній промисловості Європейського Союзу утилізується значна кількість палива, отриманого з відходів, яке замінило викопні види палива більш ніж на 75-80 % на окремих заводах.

Заборона на захоронення непереоблених відходів на звалищах, прийнята у деяких країнах-членах ЄС, призвела до того, що в експлуатацію вводиться все більше заводів з механічної та механічно-біологічної переробки відходів. Внаслідок цього все гостріше постає питання про утилізацію попередньо перероблених фракцій відходів. Після належної переробки окремі фракції відходів можуть відповідати вимогам до екологічно прийнятного повторного використання на цементних заводах.

Для забезпечення екологічної безпеки процесу відновлення відходів шляхом використання переважно як палива чи в інший спосіб для виробництва енергії Директива 2000/76/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 грудня 2000 Про спалювання відходів [4, с. 96–97] встановлює наступні вимоги до сміттєспалювальних установок та установок сумісного спалювання відходів:

- експлуатація сміттєспалювальних установок повинна відбуватися з досягненням загального вмісту Загального Органічного Вуглецю (TOC) у шлаку менш ніж 3% або втрати при прожарюванні були менш ніж 5% сухої ваги матеріалу. При потребі застосовуються відповідні технології підготовки відходів. Сміттєспалювальні установки повинні бути виконані за конструкцією, обладнанням, монтажем та експлуатуватись таким способом, щоб температура газу в процесі, після останнього контрольованого рівномірного нагнітання повітря для горіння, навіть за найбільш несприятливих умов, піднімалася за дві секунди до 850^0C, згідно вимірювання біля внутрішньої стінки камери згоряння або у інший відповідній точці камери згоряння. При спалюванні небезпечних відходів, з вмістом більше 1% галогенованих органічних речовин у вигляді хлору, температура повинна підніматися до 1100^0C мінімум за дві секунди.

- комплекси сумісного спалювання повинні бути виконані за конструкцією, обладнанням та експлуатуватись так, щоб температура газу у процесі, після останнього контрольованого рівномірного нагнітання повітря для горіння, навіть за найбільш несприятливих умов, піднімалася до 850^0C, згідно вимірювання біля внутрішньої стінки камери згоряння або у інший відповідній точці камери згоряння, за дві секунди.

- автоматична система попередження подачі відходів повинна бути встановлена на сміттєспалювальних установках та комплексах сумісного спалювання та використана при:

(а) запуску, до досягнення температури 850^0C або 1100^0C, в залежності від потреби або температури;

(б) у випадку, коли температури 850^0C або 1100^0C, в залежності від потреби, не утримуються;

(в) у випадку, коли вимірювання, здійснення яких вимагається Директивою, показують перевищення граничних величин емісії через неполадки або поломки очищувальних пристроїв.

Технологічний процес цементного виробництва з отриманням клінкеру за його технологічними характеристиками підпадає під визначення найкращих

доступних технологій та дає змогу екологічно безпечно використовувати перероблені та підготовлені відходи з метою отримання енергії. Основні характеристики технологічного процесу випалу клінкеру слід підсумувати наступним чином [3, с. 18; 2, с. 59]:

- найвища температура на основному пальнику обертової печі – приблизно до 2000 °С;
- тривалість перебування газу в обертовій випалювальній печі складає близько 8 секунд за температур понад 1200 °С з окисною газовою атмосферою;
- температура матеріалу в зоні спікання – близько 1450 °С;
- час перебування газу у вторинній системі випалювання становить понад 2 секунди за температур понад 850 °С; а час перебування в попередньому кальцинаторі суттєво довший, і температури в ній вищі (для печей сухого способу);
- температури твердих речовин у вторинній системі та/або кальцинаторі складають 850 °С (для печей сухого способу);
- умови згорання палива є рівномірними за коливань навантаження внаслідок високих температур за достатньо тривалого часу перебування в печі;
- розклад органічних забруднюючих речовин відбувається під дією високих температур за достатньо тривалого часу перебування в печі;
- поглинання газоподібних сполук, таких як HF, HCl, SO_2 відбувається лужними реагентами клінкерного матеріалу;
- висока здатність до утримання зв'язаних з твердими частками важких металів; хімічно-мінералогічне включення нелетких важких металів у склад клінкеру;
- повна утилізація золи-виносу від спалювання палива в якості компонентів клінкеру, одночасно часткове заміщення золою сировинних матеріалів та збереження енергії;
- зола, що характерна для конкретного продукту при його звичайному спалюванні, не утворюється, оскільки матеріал повністю використовується у клінкерній матриці;

З урахуванням характеристик технологічного процесу цементної промисловості, даною галуззю Європи застосовується значна кількість відповідно підготовленого альтернативного палива з комунальних та нешкідливих промислових відходів, що дає змогу замінити від 5 до більш ніж 80% палива на основному пальнику залежно від способу виробництва (мокрий або сухий).

Це дає можливість зменшити кількість розміщених відходів на сміттєзвалищах та зменшити витрати викопного палива, включаючи зменшення шкоди довкіллю внаслідок розробки кар'єрів. Цементна промисловість робить таким чином додатковий внесок у зниження викидів парникових газів та зменшення використання природних викопних палив за рахунок заміни на альтернативні. Виробництво альтернативного палива (RDF, SRF) та подальше його використання для підприємств цементної галузі та енергетики України дасть можливість ефективно та екологічно безпечно використовувати близько 30-40% початкового обсягу утворюваних твердих побутових відходів та частину безпечних промислових відходів, що мають енергетичну цінність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Реформи з ефективного управління відходами. Офіційний сайт Міндовкілля, 2024. URL : https://mepr.gov.ua/diyalnist/reformy/efektyvne-upravlinnya-vidhodamy/ (дата звернення: 01.04.2025).

2. Об'єднання німецьких інженерів. Контроль відхідних газів. Цементні заводи. VDI 2094, березень 2003, ICS 13.040.40. С. 1–72.

Шорхт Ф., Коурті І., Скалет Б. М., Рудьє С., Санчо Л. Д. Довідковий документ з найкращих доступних технологій та методів управління (НДТМ) для виробництва цементу, вапна та оксиду магнію. Директива щодо промислових викидів 2010/75/EU (Комплексне запобігання та контроль забруднень). Іспанія, 2013. URL : https://www.doi.org/10.2788/12850 (дата звернення: 01.04.2025).

3. Directive 2000/76/EC of the european parliament and of the council on the incineration of waste, 04.12.2000. *Official Journal of the European Communities*, 28.12.2000, L 332. P. 91–111.

4. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance), 18.02.2024, Document 02008L0098-20240218. P. 1–59. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02008L0098-20240218 (дата звернення: 01.04.2025).

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПРИРОДНИХ ВОДНИХ ДЖЕРЕЛ

**(Панасюк А. С., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Статник І. І., кандидат сільськогосподарських наук, доцент)
Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна**

Дослідження природних водних джерел у різних країнах світу здійснюється за індивідуальними програмами, однак усі вони мають спільну мету: визначення ресурсного потенціалу джерела, його хімічного складу, якості води, взаємозв'язку із навколишнім середовищем і прогнозування потенційних ризиків для майбутнього стану джерела. Реалізація цих програм має важливе практичне значення для підтримання водного балансу поверхневих вод, збереження водного ресурсного потенціалу.

У США, Австралії, країнах Європи чи інших регіонах, спостереження за водними джерелами є невід'ємною частиною державних програм управління водними ресурсами. Так, у США моніторингом водних об'єктів займаються фахівці Геологічної служби (United States Geological Survey – USGS). Це комплекс щоденних, сезонних та щорічних спостережень за показниками температури води, питомої електропровідності, значеннями pH, розчиненого кисню та каламутності, хімічних показників; дослідження дебіту водного джерела, вивчення сезонних та річних умов базового стоку джерельних струмків [4].

Природні водні джерела являють собою складні системи, аналіз яких відбувається на різних рівнях абстрактного опису з урахуванням геологічних гідрологічних, гідрохімічних і гідробіологічних характеристик. Тому для оцінювання екологічного стану природних джерел використовують різні методи досліджень.

Для визначення ресурсного потенціалу джерела, оцінки обсягу водних ресурсів і характеристик потоку використовується гідрометричні методи, а саме: метод водного балансу, що оцінює співвідношення припливу, випаровування, просочування та стоку; метод витратомірів, який забезпечує безперервний контроль витрат води за допомогою стаціонарних або мобільних датчиків; метод контрольного перерізу, що дозволяє визначати об'ємний потік води на основі площі живого перерізу та середньої швидкості течії; метод розведення, який передбачає введення маркерної речовини та аналіз її зміни концентрації для оцінки загальних витрат [2; 5]. Об'ємний метод – найпростіший метод визначення точкового стоку, що передбачає збір води у мірну ємність. Цей метод застосовується для малих та каптованих джерел. Метод водозливів – є одним із найбільш точних методів, застосовується для дослідження великих природних джерел, проте вимагає створення бетонних конструкцій, що обмежує його використання. Вибір методу залежить від від умов досліджень, необхідної точності вимірювань, типу водного джерела та доступного обладнання [1].

Для оцінювання якості води поверхневих водних джерел застосовуються різні методи, а саме: фізико-хімічний аналіз, що включає вимірювання pH, розчиненого кисню, електропровідності, каламутності та вмісту основних іонів; спектрофотометричний метод, який дозволяє визначати концентрації розчинених речовин, зокрема важких металів та органічних сполук; хроматографічний аналіз, що дає змогу ідентифікувати та кількісно оцінити забруднюючі речовини, такі як пестициди чи нафтопродукти; біоіндикаційні

методи, засновані на аналізі складу та стану водної флори і фауни для оцінки екологічного стану водойми [2; 5]. Вибір методу залежить від цілей дослідження, доступного лабораторного обладнання та необхідної чутливості аналізу.

Саме для прогнозування потенційних ризиків для майбутнього стану водного джерела застосовуються такі методи: математичне моделювання, яке дозволяє прогнозувати зміну гідрологічних і якісних характеристик води під впливом природних і антропогенних факторів [3]; статистичний аналіз, що базується на обробці багаторічних даних для виявлення трендів і потенційних загроз; геоінформаційні технології (ГІС), які використовуються для просторового аналізу змін екосистем та прогнозування наслідків впливу різних чинників; експертні оцінки, що базуються на аналізі сценаріїв змін стану водойми за участю фахівців у сфері гідроекології та управління водними ресурсами.

Кожен із методів дослідження екологічного стану природних водних джерел має свої переваги та обмеження. Гідрометричні методи є ключовими для визначення ресурсного потенціалу джерела, оскільки дозволяють оцінити обсяг водних ресурсів, характеристики потоку та водний баланс. Методи оцінювання якості води забезпечують детальний аналіз хімічного складу, фізичних параметрів і біологічних показників, що дозволяє визначити рівень забруднення та екологічний стан водойми. Методи прогнозування ризиків спрямовані на оцінку можливих змін у майбутньому під впливом природних і антропогенних факторів, що є основою для запобігання негативним наслідкам. Комплексний підхід, що поєднує ці методи, забезпечує повноцінне розуміння стану водного джерела, сприяє його раціональному використанню та збереженню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kjelstrom L. C. Methods to Estimate Annual Mean Spring Discharge to the Snake River Between Milner Dam and King Hill, Idaho. U.S. Geological Survey. *Water-Resources Investigations Report*. Boise, Idaho, 1995 URL : https://pubs.usgs.gov/wri/1995/4055/report.pdf (дата звернення: 01.03.2025).

2. Гриб О. М., Бєлов В. В., Отченаш Н. Д. Оцінка, прогнозування та управління якістю водних ресурсів : конспект лекцій. Одеса : ОДЕКУ, 2016. 119 с.

3. Клименко М. О., Прищепа А. М., Вознюк Н. М. Моніторинг довкілля : підручник 2-гевид., допов. та перероб. Рівне : НУВГП, 2023. 350 с.

4. Кравчинський Р. Л, Хільчевський В. К., Корчемлюк М. В., Стефурак О. М. Моніторинг природних водних джерел Карпатського національного природного парку. Івано-Франківськ : Фоліант, 2019. 124 с.

5. Юрасов С. М. Методи оцінки якості природних вод: конспект лекцій. Одеса : Екологія, 2011. 92 с. URL : http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/487/1/UrasovS%D0%9C_Ocinka_yacosty_vod_KL_2011.pdf (дата звернення: 01.03.2025).

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКА

THE SHIFT-SHARE ANALYSIS OF INVENTORY MANAGEMENT DURING THE COVID-19 PANDEMIC

(Glazova Y., PhD in Economics,)
University of Opole,
Opole, Poland
(Glazov M., MEd)
Berdyansk State Pedagogical University,
Zaporizhzhya, Ukraine

The COVID-19 pandemic introduced sudden and substantial shocks to global economic systems, disrupting supply chains, altering consumer demand, and challenging inventory management strategies across industries. Among the many economies affected, Poland's enterprise landscape offers a compelling case for examining how firms responded to this unprecedented turmoil. The proposed study examines these phenomena using the Shift-Share Analysis (SSA) method to identify the sources and patterns of inventory changes in the Polish industrial, trade and construction sectors from 2019 to 2023. The results of the study showed that the impact of the pandemic on inventory management was highly heterogeneous across sectors and regions, with local (geographical) factors having a more significant impact than structural (sector-specific) ones. These findings underscore the need for regionally adaptive supply chain strategies in times of global crisis.

The pandemic forced enterprises to confront a dual challenge: managing excess inventory caused by falling demand while simultaneously facing shortages due to supply chain interruptions. Polish enterprises, like many others globally, attempted to mitigate risks through increased stockpiling, particularly of raw materials and essential goods. The total inventory volume in Polish enterprises increased by 19.8% from 2019 to 2023, with a significant 20.2% increase during the initial crisis period (2019–2021), followed by a slight decrease of -0.4% from 2021 to 2023.

This bifurcation in the data suggests that firms initially responded with a "Just-in-Case" (JIC) inventory strategy to avoid operational disruption. However, as the crisis stabilized, many firms reverted to more cost-efficient "Just-in-Time" (JIT) models to optimize inventory levels [2, p. 213]. Though not all enterprises made a full transition back to JIT, the trend indicates a clear movement away from crisis-driven stockpiling toward supply chain normalization.

The study focuses on three key sectors – industrial, trade, and construction – that account for 90% of enterprise inventory in Poland. The industrial sector experienced the most pronounced fluctuations, with inventory growing by 28.6% from 2019 to 2021 and then declining by 2.3% in the subsequent period. Within this sector, raw materials inventories increased dramatically by 37.2% during the pandemic and declined by 9.5% afterward.

The trade sector showed a more gradual but still notable inventory change. Overall inventory levels in trade enterprises rose by 17.4%, driven mainly by materials and goods inventories. Interestingly, material inventories in this sector surged by 84.5% in 2019–2021 but plummeted by 40.4% in the next period, reflecting heightened volatility and reactive procurement behavior.

In contrast, the construction industry saw modest and more stable changes. Total inventory growth in this sector was 7.7%, with finished goods and merchandise contributing most significantly to the increase. These relatively muted fluctuations suggest longer adaptation cycles typical of long-term construction projects.

One of the key findings of analysis is that regional (geographical) factors had a greater influence on inventory changes than structural (sectoral) ones. Using SSA, she decomposes inventory growth into structural effects (related to industry-wide trends) and geographical effects (related to region-specific factors). Across all sectors, structural effects often accounted for less than 1% of total inventory changes, whereas geographical effects were the dominant drivers.

For example, in Łódzkie Voivodeship, the 41% increase in industrial inventories was driven almost entirely by a 40.4% local effect, with only 0.6% attributed to sectoral structure. Similarly, in Lubuskie Voivodeship's trade sector, a 31.1% increase was primarily driven by a 30.8% local factor.

These outcomes indicate that regional economic ecosystems, such as logistics capacity, supply network density, and governance responsiveness, played a critical role in shaping inventory dynamics. While national trends set the backdrop, it was local characteristics that determined how enterprises coped with disruptions. This insight challenges the one-size-fits-all approach to inventory management and calls for region-specific supply chain strategies.

The results of the study have several practical implications. First, policymakers must recognize that national-level interventions may be insufficient to support enterprises during systemic shocks. Targeted regional support, informed by granular data, is essential. Second, businesses should develop more flexible inventory policies that incorporate both global risks and local realities. This includes diversifying supply sources, investing in regional warehousing, and enhancing data visibility across the supply chain [4, p. 460].

Moreover, the SSA approach enables forward-looking estimates for transport and storage costs by forecasting inventory accumulation trends. Such insights can inform investment in infrastructure and shape fiscal policies aimed at enhancing regional supply chain resilience [1, p. 15].

While robust, the study has certain methodological limitations. Inflation adjustments were based on national average indices and may not fully reflect industry-specific price movements. Additionally, the five-year time frame offers only a short-term view, potentially missing longer-term structural shifts in inventory policy.

Future research should include longitudinal studies extending beyond 2023 to assess the sustainability of post-pandemic inventory strategies. Incorporating firm-level qualitative data, such as interviews and case studies, could also provide deeper insights into how decision-makers balanced risk and cost during the crisis [3, p. 270].

The Shift-share analysis is a detailed and data-driven study of inventory behaviour in Polish enterprises during and after the COVID-19 pandemic. The results highlight the outsized role of geographical factors in shaping inventory dynamics, challenging assumptions that sectoral attributes alone dictate inventory responses. These insights not only contribute to academic understanding but also offer actionable guidance for business leaders and policymakers. As global supply chains continue to face new disruptions – from wars to climate change – the importance of regionally nuanced inventory strategies will only grow.

REFERENCES

1. Ferrari A. Inventories, demand shocks propagation and amplification in supply chains. *arXiv Papers*. 2022. 2205.03862.. URL : https://doi.org/10.48550/arXiv.2205.03862 (дата звернення: 01.03.2025).

2. Glazova Y. Shift-Share Study of Inventory Changes in Enterprises During COVID-19. *Scientific Papers of Silesian University of Technology, Organization and Management*. 2025. № 218. URL : http://dx.doi.org/10.29119/1641-3466.2025.218.10 (дата звернення: 01.03.2025).

3. Pasimeni P. Poland in the European Union Single Market. *Economic and Regional Studies*. 2021. 14(3). P. 265–278. URL : https://doi.org/10.2478/ers-2021-0019 (дата звернення: 01.03.2025).

4. Sobczak A., Chomać-Pierzecka E. Challenges and Opportunities for the Development of Polish Enterprises in the Face of Crisis *Threats. World*. 2024. № 5(2). P. 453–470. URL : https://doi.org/10.3390/world5020023 (дата звернення: 01.03.2025).

МЕХАНІЗМ КОНВЕРСІЙНОГО МАРКЕТИНГУ ВИРОБНИКІВ ТОВАРІВ ІРРАЦІОНАЛЬНОГО ПОПИТУ

(Звягінцева О. Б., доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи)
Міжнародний класичний університет імені П. Орлика,
м. Миколаїв, Україна

Для прибуткової діяльності виробників будь-яких товарів та послуг необхідно застосовувати постулати маркетингу. Зокрема, для виробників товарів ірраціонального попиту, незважаючи на вплив на поведінку споживачів заходів протидіючого маркетингу Держави, мета яких – зниження обсягів споживання цих товарів. Завданням маркетингу є управління попитом на товари та послуги з метою одержання підприємцем прибутку. Купівельний попит виступає однією з найголовніших категорій ринку та предметом впливу маркетингової діяльності будь-якого виробника і продавця. Попит не є постійною величиною й рівним для різних товарів, ринків та кон'юнктури. Маркетолог повинен стежити за змінами попиту на товар та знати його особливості, а також шляхи та можливості впливу на будь-який його тип з головною метою – без зайвих витрат отримання запланованого прибутку. В залежності від типу купівельного попиту підходи до маркетингової діяльності та інструменти маркетингу мають видові особливості, обумовлені характером і властивостями попиту, присутніми на конкретному ринку. В наш час постійно вдосконалюються технології здійснення маркетингової діяльності, розширюються знання і навички фахівців з маркетингу в сфері впливу на різноманіття видів попиту. Одним з таких видів попиту є ірраціональний попит, пов'язаний зі споживанням соціально-небезпечних товарів.

Товари, пов’язані з одержанням небажаного ефекту для здоров’я споживачів або економіки держави, називають шкідливими для здоров’я, соціально шкідливими або соціально небезпечними. Соціально шкідливими й небезпечними товарами є тютюнові вироби; алкогольні напої, як з невеликим змістом алкоголю (пиво й слабоалкогольні коктейлі), так і міцний алкоголь (плодові, ігристі вина, горілка й лікеро-горілчані вироби, коньяки); фаст-фуд; зброя; наркотики; інші соціально шкідливі й небезпечні товари [2, с. 375].

Попит на соціально небезпечні товари характеризується як небажаний, ірраціональний. Ірраціональний (лат. irrationalis) – нерозумний – невимовний у логічних поняттях і судженнях, недоступний розумінню розуму; використовує в якості основного виду пізнання інстинкт, розглядається на противагу раціональному, що означає розумно обґрунтований, доцільний.

В процесі управління ірраціональним попитом товарів, небезпечних для здоров'я, маркетологи використовують два види маркетингу: протидіючий та конверсійний. Інструменти та стратегії протидіючого маркетингу розробляють та втілюють в ринкові заходи відповідні державні установи, тобто – ініціатор протидіючого маркетингу – Держава. Мета цих заходів – зниження споживання товарів ірраціонального попиту, які шкодять здоров'ю та життю населення (не тільки споживачам) [1].

Згідно з правовим статусом поділяють товари ірраціонального попиту з вільним обігом (алкогольні напої, тютюнові вироби, фаст-фуд), з обмеженим обігом і державним контролем (наркотичні речовини, що продаються в аптеках;

зброя, що продається в магазинах зброї) і товари, заборонені до обігу (важкі наркотики, зброя масового ураження). Правовий статус цих товарів визначається рівнем їхньої небезпеки для споживачів й суспільства в цілому; є критерієм формування стратегії протидіючого маркетингу для зниження ірраціонального попиту на товари. У країнах світу правовий статус товарів ірраціонального попиту різний в залежності від мети державної політики й рівня шкоди, яку завдає товар.

Споживання соціально небезпечних товарів завдає шкоди безпосередньо споживачам: вона проявляється у виникненні фізіологічних, соціальних проблем, включаючи негативну оцінку й неприйняття в соціальній групі, та, в окремих випадках, приводить до деградації особистості з супровідною зміною соціального класу споживача. Економічний збиток для споживача проявляється у вигляді нераціональних витрат на покупку продукту та лікування набутих захворювань. Для держави масове споживання соціально небезпечних товарів також визначає виникнення соціальних проблем – розширення неблагополучних верств населення, підвищення рівня злочинності, числа ДТП і нещасних випадків, а також виникнення економічного збитку внаслідок зниження продуктивності праці й підвищення видатків на медичне лікування захворювань, викликаних споживанням соціально-небезпечних товарів [3].

Заходи конверсійного маркетингу розробляють та використовують в маркетинговій діяльності виробники та продавці товарів ірраціонального попиту, зокрема алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Їхня мета – зберегти, або підвищити попит на свої товари, незважаючи на влучне сприйняття споживачами загрозливих попереджень заходів протидіючого маркетингу. При чому, стратегії конверсійного маркетингу, зокрема – рекламні стратегії, повинні діяти виключно в правовому колі, не порушуючи законодавства в сфері протидіючого маркетингу.

Мета застосування будь-якої маркетингової діяльності в процесі розробки та реалізації соціально-етичної концепції маркетингу полягає в досягненні запланованого прибутку виробників товарів через задоволення потреб споживачів і досягнення благополуччя суспільства в цілому. Для товарів ірраціонального попиту, шкідливих для здоров'я, ця концепція набуває особливої актуальності. На ринку цих товарів діють постулати протидіючого маркетингу, мета якого – знизити споживання шкідливих товарів серед населення ринку та країни, таким чином підтримати рівень його здоров'я та благополуччя. Заходи протидіючого маркетингу розробляються та застосовуються на рівні Держави, зокрема в Україні. Заходи конверсійного маркетингу – на рівні виробників та продавців товарів ірраціонального попиту, зокрема алкогольних напоїв та тютюнових виробів, завуальована мета яких – недопущення зниження рівня продажів та прибутків з використанням законодавчо допустимих маркетингових та рекламних стратегій.

Конверсійний маркетинг виробників товарів ірраціонального попиту, зокрема алкогольних напоїв і тютюнових виробів, переслідує цілі прибутковості і задоволення потреб споживачів. Тому заходи такого маркетингу потребують науково обґрунтованої розробки, здійснення та контролю ефективності [4].

Ми розробили алгоритм формування ефективних рекламних стратегій конверсійного маркетингу підприємств-виробників товарів ірраціонального попиту – алкогольних напоїв та тютюнових виробів, який розглядається також

як база для розробки новітніх заходів протидіючого маркетингу на рівні Держави. Цей алгоритм припускає проведення цільових маркетингових досліджень, за результатами маркетингових досліджень розробку рекламних стратегій, прогноз ефективності цих рекламних стратегій, а також контроль та оцінку рекламних заходів. На базі результатів досліджень заходів протидіючого маркетингу та поведінки споживачів відносно товарів ірраціонального попиту доцільно здійснити наступні заходи конверсійного маркетингу, розділені на групи згідно з рекламними засобами:

1. Проведення маркетингового дослідження "Напрями прихованої реклами виробниками алкогольних напоїв або тютюнових виробів". Розробка стратегії прихованої реклами конкретного виробника товарів ірраціонального попиту. Прогноз ефективності прихованої реклами.

2. Проведення маркетингового дослідження "Напрями просування алкогольних напоїв або тютюнових виробів в пресі". Розробка стратегії просування в пресі конкретного виробника товарів ірраціонального попиту. Прогноз ефективності просування в пресі.

3. Проведення маркетингового дослідження "Напрями колективної соціальної відповідальності виробників алкогольних напоїв або тютюнових виробів". Розробка атрибутів та стратегії колективної соціальної відповідальності конкретного виробника товарів ірраціонального попиту. Прогноз ефективності колективної соціальної відповідальності.

4. Проведення маркетингового дослідження "Виставки та ярмарки виробників алкогольних напоїв або тютюнових виробів". Розробка атрибутів та стратегії участі в виставках та ярмарках конкретного виробника товарів ірраціонального попиту. Прогноз ефективності участі в виставках та ярмарках.

5. Проведення маркетингового дослідження "Напрями спонсорства виробників алкогольних напоїв або тютюнових виробів". Розробка стратегії спонсорства конкретного виробника товарів ірраціонального попиту. Прогноз ефективності спонсорства.

6. Проведення маркетингового дослідження "Напрями внутрішньомагазинної реклами та мерчандайзингу алкогольних напоїв або тютюнових виробів". Розробка стратегії внутрішньомагазинної реклами та мерчандайзингу конкретного виробника товарів ірраціонального попиту. Прогноз ефективності внутрішньомагазинної реклами та мерчандайзингу.

7. Проведення маркетингового дослідження "Просування алкогольних напоїв або тютюнових виробів в Інтернет". Розробка стратегії просування в Інтернет конкретного виробника товарів ірраціонального попиту та його товарів. Прогноз ефективності просування в Інтернет.

8. Проведення маркетингових досліджень щодо застосування інших, окрім рекламних заходів, стратегій маркетингової товарної політики, маркетингової цінової політики та маркетингової політики розподілення в якости заходів стимулювання споживання товарів ірраціонального попиту у межах конверсійного маркетингу підприємств-виробників алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Розробка відповідних стратегій. Прогноз ефективності цих стратегій.

9. Загальний контроль та оцінка рекламних стратегій конверсійного маркетингу конкретного виробника товарів ірраціонального попиту.

Розроблений нами механізм формування рекламних стратегій конверсійного маркетингу для суб'єктів ринків алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні виступає як обґрунтуванням ефективності маркетингової та виробничо-комерційної діяльності цих підприємств, так і приводом процесу розробки заходів протидіючого маркетингу на рівні Держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ethical Norms and Values for Marketers. URL : http://www.marketingpower.com/.../ethics.aspx (дата звернення: 10.02.2025).

2. Врублевська О., Майовець Є., Сакаль О., Коваленко А., Штогрин Г., Гебрин-Байди Л. Концепція соціально етичного маркетингу: витоки й сучасні засади. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. № 5(46). С. 373–386.

3. Етичний кодекс Української асоціації маркетингу (УАМ). URL : http://uam.in.ua/rus/standarts/ (дата звернення: 5.02.2025).

4. Соціальна відповідальність та етика маркетингу. URL : http://nuwm.rv.ua/... /documents/m0709.doc (дата звернення: 15.02.2025).

ІСТОРИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ НАУКИ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ АРХІВНИХ УСТАНОВ ІЗ ДОКУМЕНТАМИ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ

**(Бойко В. Ф., кандидат історичних наук, старший дослідник,
заступник директора з наукової роботи,
Бандура М. В., кандидат історичних наук, учений секретар)
Український науково-дослідний інститут архівної справи
та документознавства,
м. Київ, Україна**

Актуальність дослідження організації роботи архівних установ із документами особового походження зумовлена значними змінами, що відбулися в житті та діяльності відомих і видатних осіб в Україні, які є джерелами комплектування архівних установ, за останні два десятиліття у сфері їхньої особистої комунікації, організації зафіксування інформації творчої діяльності та подій у приватному й суспільному житті. Йдеться, зокрема, про електронну комунікацію та творчу інформацію, носії, що її фіксують, цифрові аудіовізуальні документи, інші особисті документи в електронній формі тощо.

В Україні вже є власна методична база, що може стати підґрунтям для формування основних вимог до організації роботи архівних установ із документами особового походження, а саме: методичний посібник «Робота з документами особового походження» [7], методичні рекомендації «Організація роботи з документами особового походження в електронній формі в Центральному державному електронному архіві України» [5], методичні рекомендації «Організація роботи з документами особового походження» [6], Методичні рекомендації для проведення експертизи цінності документів особового походження по відбору їх на державне зберігання [1], методичні рекомендації «Науково-технічне опрацювання документів особового походження зарубіжної україніки» [2], методичні рекомендації «Опрацювання документів особових фондів» [3], методичні рекомендації «Організація і проведення перевіряння наявності та стану справ фондів особового походження» [4], методичні рекомендації «Форми використання архівної інформації, що містяться в архівних документах особового походження» [8] та інші.

Основними напрямами дослідження організації роботи архівних установ із документами особового походження є:

– організація формування НАФ та комплектування архівних установ документами особового походження (експертиза цінності документів особового походження);

– організація та фондування документів особового походження (систематизація документів у межах архівного фонду особового походження);

– описування документів особового походження;

– довідковий апарат до документів особового походження;

– облік документів особового походження;

– забезпечення збереженості документів особового походження;

– організація користування документами особового походження та форми використання їх інформації.

На підставі аналізу накопиченого в архівних установах України досвіду щодо організації роботи з документами особового походження, в межах зазначених основних напрямів дослідження, буде визначено не лише основні вимоги до організації роботи з документами особового походження, а й технологічні процеси організації роботи з документами особового походження в електронній формі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методичні рекомендації для проведення експертизи цінності документів особового походження по відбору їх на державне зберігання / ЦДАМЛМ України ; упоряд. Слюсар С. А. Київ, 2002. 9 с.

2. Науково-технічне опрацювання документів особового походження зарубіжної українки : метод. рекомендації / ЦДАЗУ ; уклад. К. Г. Ахтімірова. Київ, 2015. 44 с.

3. Опрацювання документів особових фондів : метод. рекомендації / Держкомархів України, ЦДНТА України ; розробник О. М. Мащенко. Харків, 2008. 35 с.

4. Організація і проведення перевіряння наявності та стану справ фондів особового походження : метод. рекомендації / Держ. арх. служба України, ЦДАМЛМ України. Київ, 2013.

5. Організація роботи з документами особового походження в електронній формі в Центральному державному електронному архіві України : метод. рекомендації / Держ. архів. служба України, ЦДЕА України, уклад. Кручініна Т. Г. Київ, 2015. 41 с.

6. Організація роботи з документами особового походження : метод. рекомендації / Київ. обл. держ. адміністрація, Держархів Київ. обл. ; уклад. Л. В. Ботнар. Київ, 2011. 52 с.

7. Робота з документами особового походження: методичний посібник / Автори-уклад.: Л. О. Драгомірова, І. М. Мага, З. О. Сендик, К. Т. Селіверстова, Н. М. Христова. Київ, 2009. 284 с.

8. Форми використання архівної інформації, що містяться в архівних документах особового походження : метод. рекомендації / Держ. арх. служба України, ЦДАМЛМ України ; уклад. Н. М. Климович. Київ, 2018. 26 с.

ДІЯЛЬНІСТЬ «ПЕДАГОГІЧНИХ ІНСТИТУТІВ» УНІВЕРСИТЕТІВ – СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX СТОЛІТТЯ)

(Галушко Н. А., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії, археології та гуманітарних наук)
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Університетська освіта XIX ст. завжди приваблювала дослідників. Дане дослідження розкриває педагогічну освіту в університетах другої половини XIX ст. Так звані «педагогічні інститути» університетів стали важливим етапом пошуків форм підготовки вчителів університетами Російської імперії. Проте, зміст підготовки вчителів залишався надто аморфним, оскільки для студентів відводилася додаткова година на тиждень, але відбувалося більш поглиблене вивчення предметів спеціальності. Тобто зміст тези «особливі педагогічні заняття з метою кращої підготовки їх до майбутніх обов'язків у званні наставників у гімназіях» розуміли як додаткові заняття в галузі тих чи інших наук. При цьому викладання «не супроводжувалося викладанням педагогіки з дидактикою». Тому можна стверджувати, навряд чи можна назвати цю форму «прогресивною тенденцією»[5, с. 173].

Зазначимо, що 5 жовтня 1850 р. імператорським указом в університетах Російської імперії були засновані кафедри педагогіки «для теоретичної та практичної підготовки студентів до вчительського звання». Кафедра педагогіки вводилася у структурі історико-філологічних факультетів університетів. Зі створенням цієї кафедри в університетах на вищезгаданому факультеті почали читати такі курси, як «Історія виховання», «Наука про виховання», «Дидактика і прикладна педагогіка». На інших факультетах викладався лише курс «Педагогіка». Це рішення стало важливою віхою в розумінні значення педагогічної підготовки та педагогічних дисциплін в університетському курсі. Звичайно, поняття «кафедра» того часу не відповідає сучасному його розумінню. Того часу це свідчило про те, що у штатному розкладі з'явилася посада професора, який був зобов'язаний викладати такі дисципліни як основні, а не додаткові до його обов'язків. Окрім того, ці дисципліни стали обов'язковими для всіх категорій студентів. Звичайно, від указу до його виконання у Харківському університеті пройшов деякий час. З листа попечителя Харківського учбового округу від 11 грудня 1850 р. міністру народної освіти дізнаємося: «Рада Харківського університету, розглянувши Височайший наказ про створення окремої кафедри педагогіки, надала мені такий висновок – це можна зробити через тимчасове доручення її проф. Валицькому. Призначити йому 4 години на тиждень для читання педагогіки для студентів IV курсу історико-філологічного факультету. Рада університету того часу знайшла єдиний спосіб – оголошення конкурсу» [5, с. 174]. Тоді міністр погодився тимчасово призначити А. Валицького. У серпні ж 1852 р. від Головного педагогічного інституту на цю посаду було рекомендовано ад'юнкта Миколу Лавровського, 25 серпня того ж року він був включений до штату Харківського університету [5, с. 174].

Як зазначають дослідники [5] з конфіденційного звіту ректора університету О. П. Рославського-Петровського дізнаємося: «Професор

Лавровський читав історію виховання та теорію педагогіки, окрім того, пропонував своїм слухачам педагогічні вправи. Викладання педагогіки відбувалося згідно з сучасним її станом, причому кожне педагогічне положення приймалося лише після аналізу думок кращих сучасних педагогів. Такий напрямок викладання, з одного боку, надавав міцності педагогічним висновкам, з іншого боку – знайомив слухачів з літературою науки. Переконаний у тому, що наука про виховання та навчання має перебувати у тісному зв'язку із життям, має виходити з життя, впливати на життя, викладач намагався звільнити своє викладання від того стороннього характеру, яким нерідко позначаються сучасні педагогічні твори, надати йому жвавості та наочності і вести його у безперервному звертанні до виховної та дидактичної практики. В останньому відношенні дуже важливим засобом були практичні вправи, які складалися, по-перше, з письмових відповідей на питання, здебільшого з дидактики, запропоновані на певний термін, і, по-друге, з усного викладання студентами попередньо заданих їм тем, із звертанням особливої уваги на засоби викладання взагалі. Викладач діяв у цьому випадку подвійно: і негативно виправляючи недоліки, і позитивно кращі засоби викладання» [5, с. 174].

У звіті за 1859/60 навчальний рік вказано, що студенти відвідували гімназію, де займалися викладанням різних предметів за призначенням професора. Але, як повідомляв попечитель Харківського учбового округу міністру народної освіти, у цьому разі «теорія педагогіки та дидактики, так само і історія цих наук, викладалися надто детально, натомість педагогічні вправи відійшли на другий план з тієї причини, що одній особі не вистачало ані часу, ані засобів керувати великою кількістю студентів з багатьох дуже різних предметів; особливо потерпали від цього науки математичні та природничі» [2, с. 27–29].

Наголосимо, що 20 березня 1860 р. було затверджено положення про педагогічні курси у всіх університетських містах. Відповідно до положення педагогічні курси були підпорядковані радам при попечителях. До них приймалися лише ті, хто закінчив повний університетський курс. Заняття були як теоретичні, так і практичні. Перші доручалися професору педагогіки університету, другі – вчителям гімназій. Передбачалося, що слухачі курсів спочатку будуть відвідувати уроки вчителів тієї гімназії, до якої вони були прикріплені, а через деякий час самі даватимуть уроки під керівництвом учителів гімназій, а потім і вестимуть самостійне викладання під наглядом тих же вчителів [5, с. 175]. Професор педагогіки, директори та вчителі гімназій складали педагогічний комітет. Перевірка майбутніх педагогів відбувалася в раді при попечителі [5, с. 175]. На утримання педагогічних курсів Харківському університету надавалася додаткова сума в 10 тис. рублів сріблом. Однак майже одразу виявилися недоліки цих педагогічних курсів. Рада при попечителі – вищий колегіальний орган учбового округу – не виявляла особливої зацікавленості цією справою. Бажаючих навчатися також виявилось мало. На квітень 1863 р. лише троє навчалися. І це не дивно, бо й без закінчення закінчили курси, ще четверо педагогічних курсів випускники університету мали право вчителювати не лише у повітових училищах, але й в гімназіях. У зв'язку з цим попечитель Харківського учбового округу пропонував внести зміни до положення про курси, а саме: 1) підпорядкувати їх суто університету; 2) допустити до навчання на курсах усіх бажаючих студентів, починаючи з 3-го

курсу, історико-філологічного та фізико-математичного факультетів; 3) збільшити кількість передбачених для цього стипендій до 30; 4) ввести правило, відповідно до якого ніхто не мав би можливості ставати вчителем гімназії без повного університетського і педагогічного курсів; 5) керівництво педагогічними заняттями цілком покласти на професорів університету, звільнивши від цього вчителів гімназій; 6) з професорів – керівників педагогічних занять створити педагогічний комітет, де й зосередити всю перевірку знань та вмінь слухачів цих курсів; 7) призначити професорам підвищену винагороду [5, с. 175]. Не можна не визнати слушними та виваженими зазначені пропозиції. На жаль, вони не були втілені в життя повною мірою. Поступово критика педагогічних курсів посилювалася. Зокрема, й професор Харківського університету П. О. Лавровський виступив зі статтею в «Современной Летописи», де пропонував відродити Головний педагогічний інститут у Петербурзі. Це викликало певну полеміку. Так, О. П. Ніколаї впевнено зазначав, що «інститутські студенти ніколи не могли стояти на одному рівні з університетськими». Далі, підтримуючи ідею педагогічних курсів, він зауважував, що, принаймні, студенти університету не мають тих великих вад, які мають студенти Головного педагогічного інституту, а саме – ніхто не може стати вчителем, не закінчивши повний університетський курс, і ніхто не призначається викладачем предмета, який не є його спеціальністю. Однак 27 червня 1867 р. указом Сенату педагогічні курси було ліквідовано [5].

Характерно те, що університетський Статут 1863 р. не передбачав окремої кафедри педагогіки. За Статутом кафедра мала очолюватися доктором наук з відповідної дисципліни. Однак на той час педагогіка не становила так званого «розряду наук», за яким надавалися вчені ступені магістра та доктора в Російської імперії [3].

Втім, потреба у викладанні педагогічних дисциплін уже була усвідомлена. Як результат, відповідно до розпорядження міністра народної освіти у січні 1864 р. викладати педагогіку мав професор психології. [1; 4; 5]. Що ж стосується педагогічної підготовки студентів, то в березні 1865 р. було прийнято положення, згідно з яким: 1) така підготовка починалася під час проходження університетського курсу на історико-філологічному факультеті і завершувалася річними практичними заняттями при гімназіях; 2) ті, хто готувався стати вчителем, окрім факультетських предметів, слухали лекції з педагогіки та мали, до того ж, додаткові заняття; 3) зазначені особи отримували стипендію у розмірі 360 рублів із зобов'язанням подальшої служби в учбовому відомстві. В подальшому бажаючі стати викладачами гімназій проходили відповідні додаткові іспити в університеті з тих предметів, які мали становити коло їхніх майбутніх занять [5, с. 176].

Щодо практичної підготовки, то саме з другої половини XIX ст. затвердилася думка про необхідність стажування випускників університетів у гімназіях (обов'язкове від 4 місяців до 1 року навіть при наявності вакансій). До речі, звернемо увагу на те, що університети готували вчителів саме для гімназій (або повітових училищ). Що ж стосується початкової школи – це завдання виконували в другій половині XIX століття вчительські інститути та вчительські семінарії. Прагнення посилити педагогічну підготовку в університетах спостерігається наприкінці XIX століття. Так, 9 грудня 1899 р. історико-філологічний факультет Харківського університету клопотав перед міністром

народної освіти щодо введення до програми факультетського викладання теорії та історії педагогіки з метою кращої підготовки студентів до вчительських посад. З часом клопотання було задоволено [5, с. 176].

Таким чином, друга половина XIX століття стала періодом подальшої спеціалізації навчального процесу, пошуку більш досконалих форм контролю, організації педагогічної освіти, створення «педагогічних курсів».

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалей Д. И., Сумцов Н. Ф., Бузескул В. П. Краткий очерк истории Харьковского университета. За первые сто лет его существования (1805–1905.) Харьков : Тип. А. Дарре, 1906. 329 с.

2. Об учреждении педагогических курсов в университетах : Санкт-Петербургском, Московском, Киевском, Харьковском и Казанском (20 марта 1860 года). *Журнал Министерства народного просвещения.* 1860. Ч. 106. № 5. С. 27–29.

3. Общий Устав императорских российских университетов, 1863 г. Санкт-Петербург, 1863. С. 923–990.

4. Павко А. І., Курило Л. Ф. Вітчизняна університетська педагогічна освіта в імперську добу : історіографічні та методологічні аспекти. Київ : Знання України, 2005. 120 с.

5. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев та ін. Харків : Фоліо, 2004. 752 с.

ФРАНКЛІН ДЕЛАНО РУЗВЕЛЬТ – РЯТІВНИК АМЕРИКИ

(Мамренко М. А., вчитель історії та правознавства, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти)
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»,
м. Херсон, Україна

Єдиний президент США, якого американці обирали всупереч політичній традиції чотири рази поспіль на найвищу державну посаду Америки, Франклін Делано Рузвельт народився 30 січня 1882 року в маєтку Гайд-Парк у штаті Нью-Йорк. Його батько, Джеймс Рузвельт, належав до заможної родини, був вихідцем з нащадків перших поселенців Америки, віце-президентом декількох корпорацій, одружився на дівчині на 26 років молодшої за себе. Мати Франкліна, Сара Делано, була другою дружиною Джеймса, належала до місцевої аристократії.

У 1896 році, після домашнього навчання, Ф.Рузвельт вступив до престижної приватної школи Ендікотта Піболі в Гротоні, штат Массачусетс. Пізніше, з 1900р. по 1907р. – навчався на юридичних факультетах Гарвардського та Колумбійського університетів, де отримав ступінь бакалавра і магістра права. 1906 року вступив до аспірантури, працюючи адвокатом в одній поважній фірмі на Уолл-Стріт. 1907 року перейшов працювати до відомої адвокатської фірми «Картер, Леджіярд енд Мілберн» в Нью-Йорку, покинувши навчання в аспірантурі. 1905 року Рузвельт вдало одружився на багатій дівчині та племінниці колишнього президента США Теодора Рузвельта (1901–1909) Анні Елеонорі Рузвельт. Франклін та Елеонора переїхали до Нью-Йорка. Загалом мали шестеро дітей, але одна дитина, Франклін – молодший, помер маленьким у 1909 році [1].

У 1910 році Рузвельт був обраний до сенату штату Нью-Йорк, а у 1913–1920рр. він працював помічником морського міністра США. Цю посаду він отримав від Вудро Вільсона за активну участь у його президентській кампанії 1912 року. В серпні 1921 року Франклін у зв'язку із хворобою на поліомієліт був паралізований. Шість років він боровся з наслідками недуги. 1922 року йому вдалося навчитися вставати і ходити на костилях. В 1928 році Рузвельт вже міг пересуватися у інвалідному візку, що дало йому можливість приймати участь у виборах губернатора штату Нью-Йорк від демократичної партії, в яких він переміг.

Економічна криза 1929 року, відома як початок «Великої депресії» (1929–1933) в США, стала неабияким випробуванням як для самого губернатора Рузвельта, так і для всього американського народу. Франклін різко критикував республіканську адміністрацію президента Г. Гувера (1928–1932), говорив про необхідність укладення нового суспільного договору між народом і державою. Він виступав за соціальну державу, яка повинна дбати про нужденних, а також за відміну «сухого закону» (1920). На виборах президента США 1932 року Ф. Рузвельт став єдиним кандидатом від демократів, що запропонував нові ідеї соціально-економічних перетворень країни під назвою «Новий курс», що повинен був вивести Америку з економічної кризи. Саме завдяки «Новому курсу» Рузвельт з легкістю переміг опонента від республіканців, діючого президента США Г. Гувера, отримавши 57 % голосів виборців (понад 22 млн.), перемігши у 42 штатах із 48 існуючих на той момент [2].

Найбільшою проблемою нового 32-го президента США Ф. Рузвельта стала боротьба із масовим безробіттям. Він отримав від Конгресу США надзвичайні повноваження. За перші 11 днів свого президентства нова адміністрація провела через парламент більше законів ніж за попередні 70 років. За перші сто днів Ф. Рузвельта, була побудована комплексна програма реформ «Нового курсу», що передбачала: організацію суспільних робіт з метою ліквідації масового безробіття, підвищення податків на прибутки корпорацій з метою фінансування соціальних програм, на надприбутки та прогресивний податок на доходи, державне регулювання бізнесу, створення системи соціального страхування, розширення прав профспілок, запровадження колективних договорів, контроль над Федеральною резервною системою США (Центральний банк) тощо. Крайні непопулярні соціально-економічні заходи «Нового курсу» дали свої результати, Америка оговталась від економічної кризи 1929 року, що дало можливість Рузвельту з легкістю перемогти на чергових президентських виборах 1936 року.

На виборах президента США 3 листопада 1936 року Ф. Д. Рузвельт, що подолав найстрашнішу в країні економічну кризу, користувався безумовною підтримкою в суспільстві, був переобраний 61 % голосів виборців (понад 27 млн.), отримавши перевагу у 46 штатах Америки [1].

Під час другої каденції президент Рузвельт провів через Конгрес США закон про справедливий найм працівників, закон, що обмежував права корпорацій і встановив право держави визначати максимум робочого тижня та мінімальну погодинну оплату праці. Також був прийнятий закон про регулювання сільськогосподарської продукції, що надав право федеральному уряду США стимулювати доплатами фермерів, що використовують ощадливу сівозміну для збереження ґрунтів, з метою впливу на рівень виробництва різноманітних продуктів. Ці заходи сприяли подоланню економічної кризи 1937–1938 рр.

5 жовтня 1937 року Рузвельт у своїй промові у Чикаго, обумовив початок відмови від політики ізоляціонізму США, що мала місце після Першої світової війни (1914–1918). На початку 1939 року в щорічному посланні «Про становище в країні» до Конгресу США президент прямо назвав Італію, Німеччину та Японію «країнами-агресорами». Окупацію Німеччиною Чехословаччини в березні 1939 року Рузвельт розцінив як пряму загрозу національній безпеці США. Після вторгнення Гітлера 1 вересня 1939 року до Польщі і початку Другої світової війни (1939–1945), Рузвельт 3 вересня 1939 року проголосив про нейтралітет США. У листопаді 1939 року президенту вдалося добитися відміни Конгресом ембарго на продаж зброї воюючим країнам, він став проводити політику допомоги жертвам агресії. 16 травня 1940 року, після нападу Німеччини на Францію, Рузвельт передав на затвердження до Конгресу США план створення найбільшого в світі військово-промислового комплексу. 10 червня 1940 року коли розгром Франції став очевидним, Рузвельт фактично відмовився від нейтралітету, виступив із заявою про підтримку Англії та всесторонню допомогу країнам, що протистоятимуть німецькій агресії [2].

На президентських виборах 1940 року Рузвельт безпрецедентно здобув перемогу над республіканцями і втретє увійшов до Білого дому переможцем, отримавши 54,7 % голосів виборців (понад 27 млн.) з перевагою у 38 штатах.

Друга світова війна була у розпалі, Гітлер захопив майже всю Європу. Станом на початок 1941 року його союзниками були Італія, Японія, франкістська

Іспанія, Болгарія, Хорватія, Угорщина, Румунія та Словаччина. Нейтральними залишалися Швейцарія, Швеція, Фінляндія, Ірландія, Ісландія. В цих умовах підтримка США Англії, яка єдина вела боротьбу з Гітлером в Європі «не на життя, а на смерть», стала основним питанням у зовнішній політиці Ф. Д. Рузвельта. Завдяки зусиллям президента США був значно збільшений військовий бюджет країни, запроваджена загальна військова повинність. Після падіння Парижу в червні 1940 року, Рузвельт надав Англії в оренду есмінці для захисту британських морських конвоїв і боротьбу з підводним флотом Німеччини. В березні 1941 року зусиллями Ф.Рузвельта було прийнято закон про ленд-ліз, відповідно до якого, президент США отримав повноваження надавати в оренду, в борг або продавати в межах бартерних угод озброєння та буд-які військові матеріали урядам країн, захист яких вважався важливим для національних інтересів Америки. Після нападу Гітлера на СРСР в червні 1941 року, закон про ленд-ліз був поширений і на Радянський Союз. Завдяки цьому закону і можливості допомоги США воюючим союзникам, вдалося стабілізувати ситуацію в Європі [1].

У серпні 1941 року на зустрічі Ф. Рузвельта і прем'єр-міністра Великобританії У.Черчилля, на борту крейсера «Гемпшир», була підписана «Атлантична хартія», що поклала початок формуванню Антигітлерівській коаліції. Хартія проголошувала, що «нацистська тиранія має бути знищена за будь-яку ціну, а країни-агресори після перемоги будуть роззброєнні. Миролюбним державам дозволять мати військові сили. Новий світовий порядок має ґрунтуватися на самовизначенні народів світу…».

Загострення відносин США з мілітаристською Японією, призвело до її нападу 7 грудня 1941 року на американську військово-морську базу Перл-Харбор на Гавайських островах. 8 грудня 1941 року США і Великобританія оголосили війну Японії. А вже 11 грудня Німеччина та Італія як союзники Японії в межах Берлінського пакту (1940) оголосили війну США. Під керівництвом Ф. Д. Рузвельта була створена наймічніша в історії світу військова машина, а союзниками США були – «Радянська диктатура» Й. Сталіна і «остання демократія Європи», яка все ще протистояла Гітлеру – Англія, з її міцною Британською імперією. Президент США доклав чимало зусиль для зміцнення Антигітлерівської коаліції та створенню Організації Об'єднаних Націй. 1 січня 1942 року у Вашингтоні відбулося підписання Декларації Об'єднаних Націй, що закріпила цей союз у міжнародно-правовому порядку. На зустрічі у Касабланці в січні 1943 року, Ф. Рузвельт і У.Черчилль оприлюднили умови беззастережної капітуляції Німеччини, Італії та Японії. 28 листопада – 1 грудня 1943 року на Тегеранській конференції США, СРСР, Великобританії Ф. Рузвельт вперше зустрівся з Й. Сталіним. На конференції лідери трьох держав коаліції обговорювали питання: відкриття Другого фронту в Європі, польське питання щодо кордонів, долю Німеччини після війни, її розподіл, іранське питання, та вирішення проблем з Японією у Східному регіоні [1].

На президентських виборах в листопаді 1944 року Ф. Д. Рузвельт вчетверте переміг опонента від республіканців, отримавши 53,4 % голосів виборців (понад 25,5 млн.) з перевагою у 36 штатах. У промові на інавгурації в січні 1945 року президент Рузвельт наголосив: «Бог дарував нашій країні віру, яка стала надією всіх народів змученого світу». Він також повідомив Конгресу США, що не можна в якості стримуючого фактору спиратися тільки на силу. Пропонуючи

створення ООН, президент наполягав на тому, що мир для народів повинен бути заснованим на принципах незалежності і самовизначенні [2].

4–11 лютого 1945 року на Ялтинській конференції лідери США, СРСР та Великобританії обговорювали ключові питання післявоєнного облаштування світу: окупація, роззброєння, демократизація, денацифікація Німеччини, питання репарацій, визначення кордонів Польщі, війну СРСР з Японією до її капітуляції, організаційні засади створення ООН, прийняття «Декларації про визволення Європи», економічні проблеми після війни тощо.

Також президент Ф. Рузвельт зробив багато для реалізації «Манхетенського проекту» (1942–1945) зі створення атомної бомби, не доживши декілька місяців до його завершення та перемоги у Другій світовій.

Франклін Делано Рузвельт, 32 президент США, помер 12 квітня 1945 року в Уорм-Спрінг (штат Джорджия) від крововиливу у мозок (інсульт).

Завдяки зусиллям президента Ф. Д. Рузвельта США стали великою наддержавою світу, внесли вирішальний вклад у перемогу над нацизмом і фашизмом в Другій світовій війні, заклали основи нової міжнародної системи відносин, завдяки створенню ООН. Ф. Д. Рузвельт є одним із найвідоміших президентів США у світі. Він був і залишається єдиним президентом США, якого безпрецедентно обирали на посаду чотири рази поспіль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франклін Рузвельт: життя політика / Роберт Даллек ; Пер. з англ. Ярослав Войтко. Київ : Видавнича група КМ-БУКС, 2019. 550 с.

2. Черевко О. С. Рузвельт Франклін Делано. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 356.

ДО ПИТАННЯ ПРО АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНАЛЬНИХ ПОЖЕЖНИХ КОМАНД В МІСТАХ УСРР У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РОКІВ

(Харламов М. І., доктор історичних наук, професор)
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна

Комунальні пожежні команди або професійні команди міських пожежних – це організації вогнеборців, які виконували роботу з пожежогасіння у містах та приміських територіях і отримували заробітну плату від держави. Вони ж отримували і матеріально-технічну допомогу від різних урядових організацій. У містах також існували добровільні пожежні дружини і змішані вогнеборчі колективи – об'єднані команди професіоналів і добровольців, але їх кількість в Україні була значно меншою, ніж професійних організацій до середини 1920-х років. «Змішані» пожежні команди у цей період відігравали значно меншу роль у гасінні міських пожеж.

Діяльність міських пожежних команд часів національно-визвольних змагань в Україні проходила за принципом роботи вогнеборців царського часу. Після встановлення радянської влади в Україні і до початку 1920-х років майже ніхто не займався створенням нових правил роботи професійних пожежних. Тільки наприкінці 1920 – на початку 1921 року начальником пожежної охорони Харкова М. Михайловим була створена «Інструкція для Харківської комунальної пожежної команди», у якій окреслювалися основні правила, інструкції для міських пожежних, структура команд вогнеборців, їх обов'язки та права тощо [1, с 4].

Ця інструкція стала основним документом, який регламентував роботу пожежних міста Харків на початку 1920 років, а згодом на її основі були створені та прийняті документи про організацію роботи усіх міських пожежних організацій в УСРР.

Головним завданням пожежних був захист життя та майна містян під час пожеж, а також допомога у випадку інших стихійних лих – повеней, будівельних катастроф, обривів проводів високої напруги тощо. Вони мали сприяти розвиткові профілактичної протипожежної роботи та розповсюдженню знань серед населення з вогнеборчої справи, спостерігати за дотриманням пожежних та будівельних правил. Службові взаємовідносини у вогнеборчих колективах будувалися за спеціальними правилами, з метою дотримання дисципліни та збереження поваги до пожежних. Розпорядження керівництва мали виконуватися точно і у вказаний для виконання термін. При зверненні керівника до підлеглого або до групи осіб, він (вони) мали голосно відповісти «Є». Це означало, що звернення почуте. Так само пожежні відповідали, отримавши вказівки від начальника, даючи зрозуміти, що розпорядження почуті та прийняті до виконання [2, с. 34].

При відвідані пожежної частини керівниками вищих державних органів, брандмайором, начальниками пожежних команд або їх помічниками, брандмейстер, його помічник, або черговий доповідали про стан справ у пожежній частині. Рапорт також надавався у наступних випадках:

1. Відповідальна особа на пожежі доповідала по прибутті вищого керівництва про хід роботи з пожежогасіння, склад пожежної команди та засоби з ліквідації вогню.

2. Керівник вогнеборчої команди при переданні командування з ліквідації пожежі вищому начальникові звітував про вжиті протипожежні заходи та досягнуті результати.

3. Старший пожежний команди по прибутті останньої на пожежу доповідав головній особі при гасінні вогню про приїзд зміни вогнеборців та її стан.

4. У випадку виклику резервної команди, її командир доповідав брандмейстеру про прибуття на місце загоряння.

5. При рекогносцировці пожежний-розвідник повідомляв про місце та характер пожежі брандмейстеру чи його помічникові.

6. Помічник брандмейстера або черговий по пожежній частині доповідав брандмейстеру при першому відвіданні останнього вранці пожежної частини про стан справ у пожежній команді на поточний момент.

7. Постовий пожежного караулу при перевірці звітував брандмейстеру чи його помічникові про стан справ на посту. Рапорти мали надаватися також вищому керівництву, брандмайору, начальникам пожежних команд, їх помічникам, брандмейстерам і помічникам інших пожежних частин.

8. Старший пожежного караулу звітував про повернення караулу до частини і про події, які відбулися під час несення варти брандмейстеру або його помічникові.

9. Черговий пожежної частини повідомляв про надзвичайні події в частині брандмейстеру або іншому керівникові.

10. При поверненні з відпустки працівник доповідав про це своєму безпосередньому керівникові [3, с. 24].

Заслуговує на особливу увагу примітка у інструкції зі службового спілкування – «Взаємовідносини особового складу між собою мають бути ввічливими, дружелюбними, позбавленими усього, що ображує гідність людини. При взаємному зверненні пожежні у момент виконання службового обов'язку, незалежно від займаної посади, мають використовувати слова «Товариш» та «Ви». Крики, лайки, погрози, насилля, бійки абсолютно не допускаються, як такі що принижують особистість людини та призводять до втрати авторитету пожежної служби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали про діяльність пожежного підвідділу комунального відділу Харківського губернського виконкому. ЦДАВО. Ф.5. Оп.1. Спр. 416. 118 с.

2. Циркуляри центральної міжвідомчої комісії з боротьби з пожежами. ЦДАВО. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 577. 163 с.

3. Інструкція внутрішньої служби в комунальних професійних пожежних командах УСРР. Доповіді про стан пожежної охорони на заводі «Електросила», колишня ВЕК тощо. ЦДАВО. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 581. 139 с.

ЯНИЧАРИ: ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ ТА СТРУКТУРА КОРПУСУ, ІЄРАРХІЯ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ

(Яковець О. Є., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, вчитель історії)
Новоселівський ліцей Української сільської ради Синельниківського району Дніпропетровської області, с-ще Українське, Україна

Попри технологічний розвиток, використання дронів, артилерії та бронетехніки, піхота й досі залишається критично важливим родом військ в сучасних умовах ведення війн. Цитата з інтернет-публікації «Історія піхоти або що таке піхота та нащо вона потрібна» служить підтвердженням вищезазначеної думки: «Хоча технологічний прогрес і зміни у військовій стратегії можуть призводити до зменшення значення піхоти у деяких випадках, її роль і значення залишаються ключовими у багатьох аспектах військової діяльності» [2]. Це зумовлено кількома важливими особливостями: універсальність, гнучкість, мобільність, взаємодія з іншими родами військ, партизанська і контрпартизанська боротьба, ведення бойових дій у складних природних та географічних умовах.

Якщо піхота й досі є невіддільною частиною будь-якої армії, то в попередні історичні епохи, коли ще не існувало ні бронетехніки, ні авіації, й навіть вогнепальна зброя спочатку була не скрізь, піші воїни становили основу військ. Появу перших піхотних підрозділів можна прослідкувати ще в дохристиянську епоху. Наприклад, добре відомі античні еллінські гоплiти, що билися в організованій бойовій лінії – фаланзі. Не менш відомими є римські легіонери, що використовували короткі мечі (гладіуси), великі щити та дистанційне озброєння (пілуми). В Середньовіччі піхотинці також класифікувалися за видом зброї, яку використовували в бою: копійники (швейцарські пікінери), мечники (ландскнехти), лучники (англійські довголучники), арбалетники (генуезькі арбалетники), алебардники. Яскравим прикладом ранньомодерної піхоти є османські яничари. Відомо, що основою українського козацького війська також були піхотинці, які з яничарами мали багато спільних рис.

Тож дослідження історії піхоти загалом і яничарського корпусу зокрема є важливим для розуміння загальних закономірностей розвитку військової справи та суспільства в історичній ретроспективі.

В українській історіографії тема яничарства досліджується в різних аспектах. Працюючи над дослідженням, ми проаналізували різноманітні доступні джерела та літературу. Основне місце серед них зайняли стаття Марії Ковальчук «Становище рабів та характер рабства в Османській імперії», брошура Ігоря Срібняка й Роксолани Дудар «Збройні сили Османської імперії (XIV-XVIII ст.): історія розвитку, структура, бойові кондиції», а також статті І. Срібняка: «Гвардія османських султанів у XIV–XVII ст. (уніформа і озброєння вояків, емблеми і прапори частин)» та «Яничарський корпус османської армії (1362 р. – кінець XVI ст.)». Не менш важливими для ґрунтовного аналізу теми є книга Т. Чухліба «Козаки та яничари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500-1700 рр.» (досліджено місце і роль козацтва й шляхти України-Русі та Гетьманщини в європейсько-османських війнах).

Зарубіжні дослідження. Книга британського історика Девіда Ніколла «The Janissaries» 1995 року надає детальний огляд історії, організації та тактики яничарського корпусу. У статті угорського історика Пала Фодора «The military organization and army of the Ottoman Empire (1500–1530)» 2021 року розкрито особливості організації османської армії в першій третині XVI століття. У книзі «History of the Ottoman Empire and Modern Turkey» 1976 року американський історик Стенфорд Шоу описує участь яничарів у ключових подіях та їхній вплив на політику Османської імперії, надаючи авторський контекст для розуміння їхньої ролі в османській історії.

Дослідження турецьких істориків. Османіст Халіл Іналджик досліджував соціальну та політичну роль яничарського корпусу, а також його вплив на османську державу. Омер Лютфі Баркан вивчав соціально-економічну історію Османської імперії. Його праці містять цінні відомості про соціальне походження яничарів та їхній вплив на економіку. Ідріс Бостан спеціалізується на османській військовій історії. Його праці часто стосуються структури та змін в османській армії, включно з корпусом яничарів.

Авторські дослідження. Тези «Інститут яничарства в Османській імперії: генезис та еволюція системи відбору» та «Звичай девшірме: суть поняття та історія» опубліковані в 2024 році описують різні аспекти військово-політичної історії Османської імперії.

Метою дослідження є: короткий опис історії створення яничарського корпусу та визначення його організаційної структури, дослідження ієрархії офіцерського складу.

Методи дослідження: історико-порівняльний метод, системно-структурний метод, джерелознавчий аналіз, культурно-антропологічний метод, військово-історичний метод, герменевтичний метод.

Яничари (термін «yeniçeri» з турецької мови дослівно перекладається як «нове військо») – це регулярна піхота Османської імперії, що існувала з 1362-го по 1826 рік [7, с. 792].

Володіння Османської імперії заснованої 1299 року до середини XIV століття значно розширилися в результаті активної військової експансії, здебільшого на Візантійські землі в Малій Азії. Згідно з картою «Турецькі завоювання та утворення Османської імперії (XIV-XV ст.)» у період з 1299 по 1360 роки територія Османської держави збільшилася з приблизно 4 000–5 000 км² до близько 95 000 км². В цей часовий проміжок столицями Османської імперії почергово були міста Сьогют (1299–1326 роки) та Бурса (1326–1365 роки). Важливе значення також мало місто Ізнік [1].

Султан Мурад I, прийшовши до влади в 1362 році, ледь не в першу чергу ініціював проведення військової реформи, усвідомлюючи стратегічне значення регулярної армії як для здійснення подальших завоювань так і для оборони вже наявних володінь. Так завдяки введеній системі «Пенчик кануну» того ж 1362 року було створено перші яничарські підрозділи.

«Пенчик кануну» – юридична норма, яка зобов'язувала передавати султану одну п'яту частину захопленої його армією військової здобичі, у тому числі й полонених [6, с. 29]. Дана система передбачала, що полонений, визнаний придатним до військової служби, оцінювався в 125 акче. Таким чином, кожен п'ятий з них вважався власністю держави, або він повинен був заплатити податок у розмірі 25 акче – одну п'яту від 125 акче [3, с. 12]. Пізніше вони

утворили найчисельніший корпус у складі палацової султанської гвардії «капикулу» – (раби монаршого порогу), яка на той момент вже існувала на регулярній основі та спочатку комплектувалась з числа полонених вояків. За правовим статусом яничари були особистими рабами султана і не могли наприклад передавати своє майно у спадок. Воно після смерті власника переходило до державної скарбниці [5, с. 28].

Пізніше син Мурада I – султан Баєзід I систему «Пенчик кануну» частково замінив практикою «девшірме» – податком кров'ю, що збирався з християнського населення на завойованих османами територіях. Відтак яничарський корпус поповнювався вже не полоненими християнськими чоловіками, а синами християн, що проживали на землях, які вже тривалий час перебували в складі Османської імперії (переважно – Балкани). Податок поширювався лише на сім'ї християн-землеробів із сільської місцевості, що мали більше аніж одного сина потрібного віку: 7–8 років, але не рідко забирали як старших, так і молодших дітей. Уповноважені скликали всі родини, що мали синів і під наглядом місцевого кадія (судді) та сіпага (відповідального за збір податків) відбирали підходящих. З середини XV століття «девшірме» та «пенчик кануну» співіснували та доповнювали одне одного, повністю забезпечуючи потребу поповнення яничарського корпусу. До того ж відібраних дітей на кілька років відправляти до анатолійських тюрків. Там вони працювали в господарствах й паралельно вивчали турецьку мову, звичаї, традиції та приймали іслам, і лише після цього, а також проходження кількалітньої служби в якості новобранців, їх переводили до корпусу яничарів. Таким чином дітей асимілювали (османізували) [6, с. 30].

Структура корпусу. Спираючись на дані Ігоря Срібняка та Роксолани Дудар у статті «Збройні сили Османської імперії (XIV–XVIII ст.): історія розвитку, структура, бойові кондиції», в схематичному вигляді структура яничарського корпусу має такий вигляд: (рис. 1) [4, с. 22–25].

Рис. 1 Структура та функції яничарського корпусу

Найстарішим серед вищезазначених підрозділів був «джемаат». Це робило статус його воїнів формально вищим у внутрішній ієрархії яничарського корпусу. В період свого становлення кількість особового складу підрозділу постійно зростала і в результаті «джемаат» поділився на 101 орта (сотня). Потім кількість сотень у підрозділі постійно змінювалася. Другим за давністю утворення був підрозділ «бьолюк секбан». Його назво походить від перського слова «сег» (собака). Секбани спеціалізувалися на полюванні з використанням мисливських собак. «Бьолюк аги» – наймолодший серед трьох підрозділів корпусу утворився під час правління султана Баєзіда II [4, с. 22–25].

Загалом, в різні періоди чисельність яничарського корпусу різнилася: 10156 яничарів у 1514 році, 12789 – у 1567 році, 37627 – у 1609 році, 55222 – у 1679 році. В 1699 році яничарський корпус довелося скоротити через військові невдачі і дефіцит державного бюджету [4, с. 22].

Ієрархія офіцерського складу. Головним у яничарському корпусі був йенічері агаси (ага яничарів). Він призначав усіх офіцерів у корпусі, та комендантів фортець, командував поліцейською охороною столиці. Ага мав двох заступників: секбанбаши (виконуючий обов'язки йенічері агаси в Стамбулі, наприклад, під час перебування першого у воєнному поході) та кетхюда (перший заступник аги). Далі за ієрархією чинів йшли: чорбаджи (пан, що роздає юшку) – командир орта та одабаши (голова дому) – начальник казарми, що відповідав за нагляд та порядок в ній. Башчавуш (старший сержант відповідальний за дисципліну) та кетхюда ері (заступник кетхюди), окрім своїх прямих обов'язків, відповідали за організацію прийому відвідувачів агою. Кятіб (писар, секретар) завідував канцелярією аги. Представником аги у відомстві великого візира (прем'єр-міністра) був музхир баши: відповідав за організацію зустрічей великого візира з яничарами. Функцію начальника оджаку (гарнізону) аджемі огланів (новобранців), які проходили службу в столиці, виконував стамбульський ага. Поліцейський нагляд за яничарами здійснював асесбаши – головний начальник нічної варти або командир міської поліції. Куллукчи – (оперезані парчевим пасом) – привілейовані яничари корпусу, почесна варта аги. Серед куллукчи були яничари з особливими повноваженнями: чукадар – гардеробщик, байракчи – прапорщик, тюфенкчи – відповідальний за зброю, тугджу – бунчужний. Векільхарджі відповідали за скарбницю та провіант в кожному окремому гарнізоні. Бейрактар – прапороносець (у мирний час відповідав за збереження, а у військовий – за носіння жовто-червоного прапору із зображенням дворучного меча халіфа Алі. Башкаракуллукчу – начальники стамбульських вартових служб і охоронних команд. Ашчибаши («уста» – майстр) – наймолодші офіцери відповідали за щоденне приготування їжі в своїй орта. Яничари-ветерани, що вже не могли брати участь у походах через вік і поранення також проживали в своїх орта і виконували охоронні функції [4, с. 25–28].

Цікаво, що котли в яких готували їжу, вважались у яничарів священними. Зазвичай збори орта відбувались навколо них, а вислів «перевернути котли» означав початок яничарського повстання [4, с. 28].

Яничарський корпус був створений у 1362 році султаном Мурадом I. Первинно яничарів набирали з числа військовополонених, а згодом – з дітей християнських підданих Османської імперії. Чисельність корпусу постійно коливалася. Корпус мав чітку організаційну структуру: поділявся на 3

підрозділи, а ті – на «орти». Яничари проживали в казармах, що називалися – ода. На чолі корпусу стояв ага яничарів. Існувала чітка ієрархія офіцерського складу. Яничари відігравали ключову роль у військових кампаніях Османської імперії. З часом вони набули значного політичного впливу, втручаючись у державні справи та беручи участь у переворотах. З другої половини XVI століття почалася поступова деградація первісної системи яничарського корпусу. У 1826 році султан Махмуд II ліквідував яничарський корпус.

ЛІТЕРАТУРА

1. Geomap.com.ua. Параграф 26. Туреччина (підручник). Всесвітня історія – історія середніх віків (V–XV ст.), 7 клас. URL : https://geomap.com.ua/uk-wh7/1177.html#google_vignette (дата звернення 19.03.2025).

2. Чугайстер. Історія піхоти або що таке піхота та нащо вона потрібна. URL : https://drukarnia.com.ua/articles/istoriya-pikhoti-abo-sho-take-pikhota-ta-nasho-vona-potribna-WSzbz (дата звернення 16.03.2025).

3. Ковальчук М. Становище рабів та характер рабства в Османській імперії. *Збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Етнічна історія народів Європи»*. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2016. No 48. С.11–17.

4. Срібняк І. В., Дудар Р. В. Збройні сили Османської імперії (XIV-XVIII ст.): історія розвитку, структура, бойові кондиції. *Міжнародний науково-освітній консорціум імені Люсьєна Февра,* Київ, 2018. 50 с.

5. Срібняк І. В. Яничарський корпус османської армії (1362 р. – кінець XVI ст.). *Україна в Центрально-Східній Європі: Зб. наук. пр. Інституту історії України НАН України,* Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. Вип. 9–10. С. 26–41.

6. Яковець О. Є. Звичай девшірме: суть поняття та історія. *Збірник тез наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 14 травня 2024 року. Том 2. Гуманітарні науки.* Бердянськ : БДПУ, 2024. С. 28–32.

7. Яковець О. Є. Інститут яничарства в Османській імперії: генезис та еволюція системи відбору. *Наукові горизонти XXI століття: мультидисциплінарні дослідження [Електронний ресурс]: матеріали Міжнародної наукової конференції, 16-17 травня 2024 р., м. Ужгород / уклад. О.П. Адамчо ; УжНУ, УкрІНТЕІ.* Ужгород; Київ, 2024. С. 790–794.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

МИСТЕЦТВО МАЙБУТНЬОГО: ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

(Качерова О. Г., старший викладач,
Бут А. О., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Майбутнє людства тісно пов'язане з розвитком технологій, штучного інтелекту та автоматизації. Ці фактори впливають на суспільство, змінюючи спосіб роботи, навчання й творчого самовираження. Освіта, як і економіка, потребує оновлення, щоб відповідати сучасним вимогам і викликам суспільства.

На даний момент освіта переживає новий етап становлення. Повністю змінюються концептуальні засади, відбувається модернізація освіти, зокрема, Модернізація освіти в Україні після реформи Нової української школи (НУШ) продовжує вдосконалення за рахунок використання інтерактивних цифрових технологій, які поліпшують процес навчання і розширюють можливості для учнів під час освітнього процесу.

Такі вчені як О. Храмова-Баранова, О. Цугорка, окреслили нові перспективи створення візуального художнього образу цифровими засобами на основі художньої практики й окреслили нові перспективи створення візуального художнього образу, як продуктивної, прогресивної та концептуальної бази мистецької освіти.

Основними видами цифрового образотворчого мистецтва є комп'ютерна графіка, цифровий живопис та скульптура, які значно відрізняються від традиційних форм мистецтва.

Виділяють такі види цифрового образотворчого мистецтва:

- фотографії, 3D, VR, AR, цифровий живопис або цифровий малюнок на планшеті тощо;
- відеоскульптури та відеоінсталяції;
- віджеінг – створення візуальних художніх образів у реальному часі, організація певного психоемоційного настрою публіки шляхом змішування фрагментів відео, флеш-анімації, фотографій тощо, прямої трансляції відео з кількох камер, накладання ефектів [2].

Застосування технологій віртуальної реальності в освіті є інноваційним способом представлення та опанування навчального матеріалу, це технології що змінюють спосіб сприйняття та взаємодії з реальністю за допомогою спеціальних пристроїв, таких як гарнітури, смартфони, планшети тощо [1].

Особливо актуальним є використання VR та AR в молодшому шкільному віці під час формування основ пізнавальної діяльності та особистісного розвитку. Сучасні технології дозволяють створювати інтерактивні, імерсійні та адаптивні середовища, які відтворюють або доповнюють реальний світ, надають можливість легше засвоювати складні абстрактні поняття, які важко пояснити традиційними методами навчання [4].

За класифікацією, VR та AR поділяють на декілька типів: невербальна, вербальна (візуальна та аудіо), або повна (візуальна, аудіо та тактильна). AR

може бути маркерною (вимагає спеціальних символів для активації об'єктів), маркер незалежною (використовує розпізнавання обличчя, тексту, зображень тощо), або локаційною (використовує GPS, компас, акселерометр тощо). VR та AR також можуть містити різний контент, такий як ігри, навчальні матеріали, розважальні застосунки тощо [3].

З точки зору історичного та сучасного контексту «доповнене середовище» має тривалий та багатогранний шлях розвитку з 1950-х років, коли з'явилися перші експериментальні моделі Sensorama, The Sword of Damocles, The Ultimate Display тощо. Сьогодні розширена реальність є широко доступними та популярними технологіями, які широко використовуються в сфері освіти, допомагають зробити навчання більш захоплюючим, інтерактивним, візуальним та практичним [3].

Пропонуємо до розгляду кілька прикладів їхнього застосування:

- Google Expeditions – це програма, що дозволяє організовувати віртуальні екскурсії в музеї, галереї, театри; побачити історичні місця, пам'ятки, музеї, палаци, фортеці, храми, статуї різних місць за допомогою смартфонів та картонних VR-оглядачів. Вона може бути використана на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво» та інших предметах, залежно від інтересів учнів, вивчати різні стилі, напрями, жанри, художників, композиторів тощо [4].
- Melchemistry – це сервіс, який пропонує цікаві та безпечні хімічні експерименти для учнів початкової школи, це чудова альтернатива шкільній лабораторії, яка допоможе зробити уроки більш захоплюючими та ефективними [3].
- CoSpaces Edu – це платформа для створення інтерактивного 3D-контенту, що використовується для візуалізації та дослідження різних тем, дає можливість учням створювати власні віртуальні світи без спеціальних знань програмування, а також досліджувати готові сцени, створені іншими користувачами. CoSpaces Edu має зручний інтерфейс drag-and-drop сприяє розвитку комунікативних та командних навичок. Цей ресурс можна використовувати для візуалізації наукових концепцій, 3D-моделей картин, скульптур, архітектурних пам'яток; відтворення історичних подій тощо [2].

В Японії за допомогою новітніх цифрових технологій, учні на заняттях з мистецтва знайомляться з експонатами Mori Building Digital Art Museum, в якому цифрові інсталяції поєднують сучасні технології, мистецтво дизайну й красу природи. Кожна інсталяція підтримується за рахунок 520 комп'ютерів і 470 проекторів, програмістів, інженерів, CG-аніматорів, математиків й архітекторів.

Французький музей цифрового живопису в Парижі Atelier des демонструє цифрові проекції художніх творів XX століття на площі більше 3000 м2у супроводі музики Л. Бетховена, Р. Вагнера, Ф. Шопена. Все це стає доступним завдяки впровадженню в навчальний процес VR/AR.

Отже, використання цифрових технологій в мистецтві призвело до таких істотних змін у його побутуванні, як:

- занурення у віртуальну та доповнену реальність, що змінює сприйняття творів мистецтва, створюючи багатовимірність художнього простору, в якому поєднується цифрове та реальне;
- нові можливості інтерактивності, залучення глядачів, стирання меж між художником і аудиторією;

- загальне підвищення мобільності мистецтва, що впливає на швидкість реагування образотворчого мистецтва на події в світі;
- увага до соціальної місії мистецтва, яке спонукає до роздумів, висловлює занепокоєння, надихає на перетворення [2].

Наприкінці хочемо зауважити, що з кожним роком зростає кількість доступних програм, додатків і сервісів, тому важливо обирати ті, що будуть цікавими для молодших школярів і водночас ефективними у навчанні.

Сучасний етап розвитку цифрового мистецтва та арт-педагогіки засвідчує вихід традиційних видів образотворчого мистецтва за межі класичних форм, що сприяє появі нових цифрових жанрів і віртуалізованих мистецьких практик. Нове покоління митців-експериментаторів активно використовує цифрові технології, віртуальну реальність і штучний інтелект, відкриваючи нові горизонти художньої виразності. Цифрове образотворче мистецтво стає невід'ємною складовою сучасної культури, а мистецька освіта вже немислима без цифрової візуалізації. Важливо знайомити дітей із інтерактивними проекціями з початкової школи, оскільки це сприятиме розвитку їхньої творчості та адаптації до сучасних мистецьких тенденцій.

Впровадження ШІ, AR і VR у мистецьку освіту в Новій українській школі допоможе зробити навчання більш цікавим, інноваційним та доступним. Це розширить творчі можливості учнів, мотивуватиме їх експериментувати з новими художніми формами та сприятиме розвитку критичного мислення. Майбутнє віртуальної реальності та мистецтва – це захоплююча межа, де уява зустрічається з технологіями, пропонуючи безмежні можливості для творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віртуальна та доповнена реальність: як нові технології надихають вчитися. URL : https://osvitoria.media/opinions/virtualna-ta-dopovnena-realnist-yakoyu-mozhe-buty-suchasna-osvita/ (дата звернення: 03.03.2025).

2. Гаврілова Л. Цифрові технології викладання образотворчого мистецтва на сучасному етапі реформування мистецької освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти* : зб. наук. пр. Слов'янськ : ДДПУ, 2024. Вип. 21. С. 5 – 18. URL : https://doi.org/10.31865/2414-9292.21.2024.307964 (дата звернення: 03.03.2025).

3. Маятіна Н., Ханикіна Н. Віртуальна та доповнена реальність у сучасному освітньому процесі: нові можливості для якості освіти. *Педагогіка.* 2021. Вип.36, Т. 2. С. 241–247. URL : https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-2-39. (дата звернення: 03.03.2025).

4. Слупська Я.О., Шкуренко О.В. Застосування віртуальної реальності (VR) у освіті. *Молодий вчений.* 2022. № 9 (109). С. 82–88. URL : https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-9-109-19. (дата звернення: 03.03.2025)

КУЛЬТУРНИЙ КОД НАЦІЇ: НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

(Курило О. Ю., доктор філософії, старший викладач)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

В умовах сучасних суспільних трансформацій питання збереження та популяризації національної культури набуває особливої актуальності. Українське народне мистецтво є не лише невід'ємною частиною культурної спадщини, а й потужним засобом формування національної свідомості [1; 3]. Воно передає традиції, символіку та цінності, що консолідують суспільство та зміцнюють ідентичність українців як нації.

Народне мистецтво є своєрідним кодом національної пам'яті, що охоплює широкий спектр проявів: вишивку, кераміку, декоративний розпис, народну музику, танець, різьблення по дереву, писанкарство та інші ремесла. Кожен із цих видів мистецтва несе в собі закодовану інформацію про історію, духовність та світогляд народу. Наприклад, вишивка здавна використовувалася не лише як елемент одягу, а й як засіб символічного захисту, оскільки традиційні орнаменти та мотиви мали сакральне значення. Петриківський розпис із його квітковими мотивами символізує гармонію з природою, життєву силу та багатство традиційного світобачення українців [4].

Українське народне мистецтво відіграє важливу роль у соціалізації молодого покоління, адже воно допомагає не лише зрозуміти історію свого народу, а й сформувати почуття гордості за його культурні надбання. Саме через народні пісні, думи, колядки та щедрівки відбувається передача моральних принципів, виховання патріотизму та усвідомлення значущості спільної історії.

Крім того, символічний зміст народного мистецтва робить його потужним засобом комунікації між поколіннями. Наприклад, геометричні орнаменти у народній творчості несуть у собі знаки, що відображають уявлення предків про світобудову, циклічність життя та зв'язок людини з природою. Символіка рушників, які використовувалися в обрядах, на весіллях, у родинних традиціях, підтверджує глибоку закоріненість народного мистецтва в житті українців. Також варто відзначити роль народного мистецтва у кризові періоди, коли воно ставало інструментом збереження ідентичності та опору асиміляції.

Особливої ваги українське народне мистецтво набуває в контексті сучасного культурного розвитку країни. Воно залишається невід'ємним елементом національно-патріотичного виховання та інструментом духовного розвитку особистості. Сьогодні важливо не лише зберігати традиційні форми народного мистецтва, а й адаптувати їх до сучасних умов, інтегрувати у сферу дизайну, освіти, мистецтвознавства та медіа. Використання народних мотивів у сучасному мистецтві, моді, архітектурі та кінематографі сприяє поширенню культурної спадщини серед широкої аудиторії, роблячи її більш доступною та актуальною. Яскравими прикладами є популяризація вишиванки як елементу сучасного стилю, розвиток етномузики, а також інтеграція народного мистецтва у міський простір через мурали та арт-об'єкти.

Окремо слід наголосити на значенні народного мистецтва в освітньому процесі [2]. Запровадження програм з вивчення народного мистецтва у ЗЗСО,

створення творчих студій та фестивалів сприяє формуванню культурної свідомості молоді. Завдяки ініціативам музеїв, мистецьких освітніх закладів та волонтерських проєктів українська молодь має можливість не лише ознайомитися з традиційними техніками, а й застосовувати їх у сучасному культурному контексті.

Таким чином, українське народне мистецтво є не просто спадщиною минулого, а живою традицією, що активно впливає на формування національної свідомості. Воно сприяє збереженню історичної пам'яті, вихованню патріотизму, зміцненню духовного зв'язку поколінь та формуванню культурного обличчя нації. Його популяризація та інтеграція у сучасний культурний простір є важливим завданням для збереження та розвитку української ідентичності в умовах глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лагутіна В. Культурно-туристичний хаб як елемент економічного розвитку національно-культурної спадщини. Традиційна культура в умовах глобалізації : нові вектори розвитку : матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (29–30 червня 2023 року). Харків. Видавець : О. А. Мірошниченко. С. 187-189.

2. Народна творчість та етнологія : № 4 (404) / голов. ред. В. Великочий ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2024. 126 с.

3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення : 25.02.2025).

4. ЮНЕСКО. Нематеріальна культурна спадщина: Петриківський розпис. URL: https://ich.unesco.org/en/lists (дата звернення : 25.02.2025).

ТАНЦЮВАЛЬНІ ІНТЕНСИВИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ФОРМАТ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ХОРЕОГРАФІВ

Тараненко Ю. П., кандидат педагогічних наук, доцент,
Мордвінова В. А., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

У сучасному хореографічному мистецтві танцювальні інтенсиви набули значної популярності як формат прискореного навчання, що поєднує посилену фізичну підготовку, професійне вдосконалення та творчу самореалізацію. Вони створюють унікальні умови для занурення в різні танцювальні стилі, розширення виконавських можливостей і взаємодії з провідними фахівцями галузі.

Організація та проведення танцювальних інтенсивів закладами вищої освіти, які є тимчасово переміщеними та працюють у дистанційному форматі, на нашу думку, є дуже важливим інструментом підтримки студентської спільноти, збереження творчого потенціалу та розвитку професійних навичок у складних умовах. Такі форми взаємодії в рамках вищої освіти сприяють не лише підвищенню рівня виконавської майстерності, а й емоційному розвантаженню здобувачів вищої освіти й викладачів, збереженню культурної ідентичності, забезпечують можливість адаптації освітнього процесу до сучасних викликів.

Тема танцювальних інтенсивів є відносно новою у науковому дискурсі.

Можемо зазначити, що виконавчу складову підготовки майбутніх фахівців хореографії розглядали В. Грек, Л. Козинко, О. Мартиненко, А. Підгорінова та ін. Різні аспекти хореографічної освіти висвітлюють такі науковці як Л. Андрощук, Т. Благова, О. Жиров, Т. Медвідь, О. Плахотнюк, Ю. Тараненко, Н. Терешенко, І. Терешко та ін. Незважаючи на це, недостатньо вивченими залишаються питання організації та проведення танцювальних інтенсивів, їх вплив на особистість хореографа на шляху до професійного становлення та самореалізації.

Мета статті – дослідити вплив танцювальних інтенсивів як ефективного формату професійного розвитку та творчої самореалізації хореографів на прикладі практичної реалізації на заняттях зі здобувачами вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету.

Для досягнення поставленої мети доцільно проаналізувати сутність танцювальних інтенсивів як освітнього явища, їхню специфіку та ефективність у професійній підготовці хореографів. Важливим є розгляд етимології поняття «інтенсив», що підкреслює його динамічний, продуктивний характер, що особливо актуально в контексті підвищення майстерності та творчої самореалізації здобувачів вищої освіти.

Слово «інтенсив» походить від латинського intensus – «напружений, сильний» і трактується в словнику української мови як той, «який дає найбільшу продуктивність» [5].

У своєму дослідженні ми розглядаємо танцювальний інтенсив як додаткову освітню програму, що передбачає короткостроковий та насичений, структурований курс навчання, спрямований на розвиток і вдосконалення професійних компетентностей здобувачів на заняттях з хореографії.

Роль і важливість організації та проведення танцювальних інтенсивів для майбутніх бакалаврів хореографії в умовах релокації закладу вищої освіти величезна. Вони виступають потужним стимулом для подальшого дистанційного навчання, ефективним засобом розвитку навичок soft skills, а також джерелом натхнення для подальшої творчої діяльності.

В умовах релокації закладу вищої освіти особливо важливо зберігати ефективність освітнього процесу та підтримувати професійний розвиток майбутніх хореографів. Саме тому Бердянський державний педагогічний університет, незважаючи на релокацію до міста Запоріжжя та перехід на дистанційний формат навчання, адаптуючись до нових реалій, продовжує активно впроваджувати сучасні методики хореографічної підготовки, забезпечуючи якісне дистанційне навчання» [3]. У Запоріжжі функціонують очні майданчики для практичних занять студентів-хореографів. Однак мешкають тут не всі здобувачі та й у зв'язку з безпековою ситуацією кількість охочих відвідувати ці локації залишається обмеженою. Важливим стає завдання пошуку альтернативних, безпечніших місць для покращення виконавської майстерності здобувачів вищої освіти спеціальності 024 Хореографія.

Виконавська майстерність танцівника, як зазначав В. Грек, базується на цілій низці координаційних особливостей характерних для даного виду мистецтва. «Практичний цикл підготовки танцівника включає комплекс дисциплін, що розвивають виконавські навички майбутнього танцівника, у такий спосіб визначаючи професійний рівень його виконання» [1].

З метою створення умов для практичного занурення студентів-хореографів Бердянського державного педагогічного університету у реальне сценічне та педагогічне середовище ми організували Intensive dance camp «Мистецтво руху» в м. Дрогобич Львівської області в співпраці з Дрогобицьким державним педагогічним університетом імені Івана Франка. Танцювальний інтенсив був спрямований на розвиток професійних навичок, удосконалення технічної підготовки, творчого самовираження та командної взаємодії.

Розкриємо більш детально особливості даної форми роботи з боку організаторів та учасників тижневого танцювального інтенсиву.

Програма заходу була дуже насичена, як стверджує Ю. Тараненко, адже включала майстер-класи від фахівців-практиків, форми групової взаємодії, психологічні тренінги, культурно-дозвілеві заходи та концертну діяльність.

«Сім тематичних днів із цікавими назвами, які надихали та мотивували, збагачували й навчали, – емоційно зазначає здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ІІ курсу спеціальності 024 Хореографія В. Мордвінова: «Рух назустріч» (день перший), «Тіло-твій інструмент» (день другий), «Контроль та свобода» (день третій), «Маленький Париж» (день четвертий), «Коріння нації» (день пятий), «Народжені для сцени» (день шостий), «Дихання Карпат» (день сьомий) [6].

Учасники танцювального інтенсиву засвоювали грані класичного танцю разом з артисткою Львівського національного академічного театру опери та балету імені Соломії Крушельницької, випускницею Бердянського державного педагогічного університету Мариною Гулегою; занурювались у модерн танець та контактну імпровізацію з викладачкою сучасного танцю, педагогом-хореографом Народного ансамблю естрадного танцю «МарЛен», завідувачкою кафедри хореографії та фітнесу, доценткою Юлією Тараненко; вивчали техніку

й методику роботи з шаблею в українському народно-сценічному танці з артистом балету театру танцю «Життя» (м. Львів), викладачем кафедри хореографії та фітнесу БДПУ Дмитром Ільїним та ін.

Важливою характеристикою інтенсиву була можливість здійснити верифікацію правильності виконання рухів, опанованих здобувачами у дистанційному форматі, що становило певний виклик як для них самих, так і для викладачів. З огляду на різний рівень підготовки та досвід учасників у різних танцювальних стилях, цей процес набув індивідуального характеру та перетворився на професійне випробування, яке сприяло розвитку адаптивних компетентностей.

Здобувачі вищої освіти мали змогу не лише розвивати виконавські навички, а й брати участь у екскурсіях та культурних заходах, зокрема концерту Заслуженого Прикарпатського ансамблю пісні та танцю України «Верховина» м. Дрогобич. Цікавою та ефективною формою комунікації став обмін досвідом у вигляді тренінгу та підготовка до концертного заходу. Учасники ділилися один з одним здобутими знаннями та навичками, що дозволило інтегрувати в освітній процес елементи виконавської та викладацької майстерності.

Підсумковою подією танцювального інтенсиву став концертний захід до Дня Соборності України в хабі Бердянської міської територіальної громади в м. Трускавці Львівської області. Попри обмежені часові рамки, учасники продемонстрували високий рівень професійної підготовки, креативність та здатність до швидкої адаптації в умовах інтенсивної роботи. Значущість цього заходу полягала не лише в презентації набутих знань і навичок, а й у створенні емоційного зв'язку між виконавцями та аудиторією. Завдяки художній виразності та енергетиці сценічного виконання студенти-хореографи змогли передати глядачам широкий спектр емоційних переживань, що сприяло формуванню естетичного смаку та культурного діалогу.

Таким чином, танцювальні інтенсиви є ефективним форматом навчання, що дозволяє швидко підвищити технічний рівень хореографа завдяки високій концентрації занять. Вони сприяють творчій самореалізації, оскільки дають змогу експериментувати з рухом та різними танцювальними стилями, розширюють професійні горизонти, допомагаючи танцівникам знайомитися з провідними фахівцями та знаходити нові можливості для кар'єрного зростання, позитивно впливають на психологічну стійкість, оскільки вимагають концентрації, витривалості та адаптивності до нових умов навчання.

Проведений танцювальний інтенсив підтвердив високу ефективність такого формату навчання у професійній підготовці хореографів. Професійне поєднання практичних занять, інтеграції різних танцювальних стилів та роботи над акторською майстерністю дозволило досягти значних результатів у розвитку виконавських компетентностей. Окрему цінність становило створення спільноти однодумців, що сприяло обміну знаннями, професійному зростанню та формуванню командної взаємодії.

Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення освітніх програм та методичних підходів у сфері хореографічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грек В. Навчально-тренажна робота як засіб формування виконавської майстерності танцівника. *Мистецтво естради: проблеми виконавської практики,*

системи освіти й наукових досліджень : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., 18 лист. 2021 р. Київ : КМАЕЦМ, 2021. С. 23–26.

2. Концертний захід до Дня Соборності України студентів і викладачів БДПУ в м. Трускавець. URL : https://youtu.be/0Cp1B7rcv4Q?si=kTfgGIbB-qfNUVSw (дата звернення 17.03.2025).

3. Лиман І., Петрик К.. Традиції та новації: міжнародний і європейський досвід освітньої діяльності Бердянського державного педагогічного університету в умовах релокації. *Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій*. Київ, APREI, 2023. Вип. VIII. С. 46–55.

4. Медвідь, Т. А., Терещенко, Н. В. Формування soft skills у процесі професійної підготовки майбутніх хореографів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. №4. Умань, 2021. С. 165-178.

5. Словник української мови ONLINE. Томи 1–15. 2761 с., С. 1238. URL : https://sum20ua.com/?page=1237&searchWord=%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%B8%D0%B2&wordid=39348 (дата звернення: 10. 03. 2025).

6. Танцювальний інтенсив з підвищення виконавської майстерності студентів-хореографів БДПУ. URL : https://youtu.be/V6epUj813OE?si=qX_Nb5Yk83x-egT6 (дата звернення: 17.03.2025).

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN WORKING WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS: NEUROPEDAGOGICAL ASPECT

(Babichenko A., Assistant of the Department of Applied Psychology and Speech Therapy)
Berdyansk State Pedagogical University,
Zaporizhzhya, Ukraine

The development of the personality of a child with developmental disabilities presupposes a certain construct of the educational environment. Inclusive education occupies a special place in the modern education system, as it involves the education and upbringing of children with special educational needs. As a part of all children subject to inclusive education, this group of children psychologically and pedagogically needs working approaches focused not only on overcoming secondary deviations as a result of primary organic damage, but also on in-depth individual intervention, directly related to the formation of skills for independent social functioning.

The conditions of work in a secondary school do not always provide the teacher with opportunities to develop his activities in the direction of overcoming pedagogical and psychological difficulties faced by a child with disabilities, both in the direction of learning the curriculum and in the direction of social learning. General and additional support provided for the development of their abilities and skills, as well as for their inclusion and participation in the preschool and school community, involves the development of the teacher's activity in the discourse of individual characteristics of children in this group.

In the works of domestic and foreign researchers, there are studies on the topic. In his scientific research investigated functioning of special education support centers in working with children with special educational needs and described his vision of the functioning of special education support centers (based on foreign experience) [1]. Voloshina and Dmitrenko studied the experience of foreign scientists on this issue and presented requirements for the psychological and educational support of the development of a child with disabilities. The work of Raptis and Spanaki, who presented psychological and pedagogical neurotechnologies in working with children with special educational needs, described their neuropedagogical value.

The development of pedagogical neuroscience (neuropedagogy) determines the need for deepening and expanding the training of both pedagogical specialists who work with children with special educational needs, as well as all specialists who are involved in the education and socialization of this group of children [3, p. 543].

Pedagogical and psychosocial rehabilitation determines the application of approaches, methods and tools to help and support those children who go beyond the usual and seek opportunities to overcome their shortcomings with the help of new advances in technology aimed at helping people.

The purpose of psychological and educational development support for a child with disabilities is to create psychological conditions for normal development and successful learning.

The main tasks of psychological and pedagogical support for the development of children with disabilities in preschool educational institutions are:

- creation of an emotionally favorable microclimate for the child in the group and communication between teachers and children;
- taking into account individual characteristics of the child's development in the unity of the intellectual, emotional and behavioral sphere of their manifestation;
- support for children who need special educational programs and special forms of organizing their activities;
- increasing the psychological competence of educators and parents in matters of child upbringing and development [3].

Children with disabilities are students with physical or mental disabilities, confirmed by the psychological, medical and pedagogical examination.

The term «support» in the research is defined in different ways:

- as a special form of education aimed at interaction in the process of personal growth, choice of behavior and decision-making;
- as a holistic process of learning, development and correction of the professional growth of the individual;
- as an interaction of accompaniment and maintainers in order to solve life problems of accompanying persons;
- as a system of professional activity, ensuring the creation of conditions for successful adaptation of a person to his conditions of life;
- as a system-integrative "technique" of social and psychological assistance of the individual;
- as an activity that ensures the creation of conditions for adoption of the topic of developing an optimal solution in various situations of life choice;
- as a complex procedure, based on interaction, aimed at solving current problems of the development of the accompanying ones.

Analysis of literature has shown that psychological and pedagogical support is possible and is considered in several aspects: as a professional activity of a teacher in order to gain the ability to provide assistance and support in the individual education of a child; as a process involving a number of purposeful, consistent pedagogical actions that help the student to make a morally independent decision to solve educational problems for the child; interaction between the manager and the attendant; as a technology involving several successive stages.

The purpose of psychological and educational support for the development of a child with disabilities is to create psychological conditions for normal development and successful learning. The activities of a teacher, psychologist and other specialists in providing educational achievement of students; as a system that characterizes the relationship and interdependence of elements: purpose, content, procedure, and performance. An integrated system approach is important, which involves the coordinated work of all specialists of a preschool educational institution.

The accompanying process is carried out by specialists who know psychophysiological features of children (defectologist, speech therapist, music director and educational psychologist).

This contains:

- creation of a subject development environment;
- material and technical equipment;
- development of individual training and development programs;

The main principles of psychological and educational support are:

- comprehensive and interdisciplinary approach to solving any problem of child development and training;
- continuity of child development support in the educational process;
- information and methodological support process;
- socio-pedagogical and psychological design (prognosis) of related activities;
- active involvement of parents, teachers and educators.

According to Raptis and Spanaki, when teaching «special» children, the so-called multisensory approach is used, based on the idea that educational material is perceived much more easily when several sensory channels are stimulated simultaneously [4, p. 25]. To this end, multimedia learning resources are developed and created that simultaneously visualize, voice and require action from students, which has a greater impact on children with special educational needs. The main thing in the education of such children is to attract and keep their attention in order to conduct an active educational process.

The multisensory approach attracts more attention and increases concentration, which is the reason for the most holistic perception of educational material.

It is particularly important to note that this method of learning is effective for all modern students, regardless of whether they have specific difficulties. Today's children live in the environment and conditions of information communication. From an early age, they actively use information and communication technologies and expect similar interaction in the process in educational institutions. Educational neurobiology and new technologies in their relationship are new perspectives of education and upbringing, especially for children with disabilities.

The idea of using neurotechnologies in the process of teaching such children is based on the achievements of neuropedagogy, the concept of neuroplasticity of the brain, as well as the understanding that the biopsychosocial nature of a person allows influence on certain functions of the brain and, therefore, on the course of mental processes, acting externally, but in a physiological and safe way. A combined method of applying neuro and psychological pedagogical technologies in work is also used. Depending on the type of damage, the degree of violation, at the discretion of the team working with children, audiovisual stimulation technologies (light and sound stimulation), a system of full sensorimotor integration, biological feedback using the galvanic skin response, as well as a visual tracking system are used.

The eye-tracking system is used to help special educators. Like all other neurotechnologies, it is used individually for each child. of eye-tracking, very good control over characteristics of attention in children is achieved.

Controling the visual movements and, accordingly, the attention of the child by means of a graphical view representation on the system monitor, and the duration of individual visual movements can be reflected in numerical indicators, such as time interval and sequence, and as the so-called «Temperature map».

By using a graphical representation of eye movements on the system screen, it becomes possible to achieve three types of attention control in a child. First of all, it

is unconscious or involuntary control. The movements of the marker arouse the child's interest, and he unconsciously turns his attention to it. The second type is external. This is revealed in the indication or commands where the child should direct his gaze. The third type of attention control is conscious voluntary control. This control is achieved as a last resort and requires mastering self-regulation mechanisms [2].

The mentioned model of working with children with special educational needs reflects the ideas embedded in the interdisciplinary science of neuropedagogy, about a person-oriented approach in education, and in particular, in special education. Taking into account the specifics and individual characteristics of each child with developmental disabilities, the used model allows optimal and creative solving of various pedagogical tasks in the process of teaching such children, using knowledge of individual characteristics during their mental functions.

The article examines the functioning system of special education support centers in working with children with special educational needs; the requirements for psychological and educational support for the development of a child with disabilities and psychological/pedagogical neurotechnologies in work were introduced; effective psychological/pedagogical technologies in working with children with special educational needs were described.

When working with children with special needs, special educational and developmental methods are used to achieve positive dynamics in upbringing and education. Currently, the development of neuropedagogy opens up great prospects in the search for new means, forms and methods of education and upbringing. New approaches to organizing the inclusive process are constantly appearing.

Nowadays, every teacher is looking for the most effective way to improve the educational process and increase students' motivation to study.

Mastering modern pedagogical technologies for working with children with special educational needs and their application by a teacher is a mandatory competence of every teacher's professional activity.

When teaching children with disabilities, one of the most important conditions for a teacher is to understand that these children need a special individual approach to realize their potential and create conditions for development. The essence of this situation is that children with OOP do not obey the rules and conditions of society, but are included in life on their own terms, accepted and taken into account by society.

The task of teachers is to create such a model of education for children with disabilities, according to which each student has a mechanism to compensate for an existing deficiency, on the basis of which their integration into modern society becomes possible. The system of corrective and developmental education is aimed at the multifaceted development of the personality of students and promotes their intellectual development.

REFERENCES

1. Ashytok N. Problems of inclusive education in Ukraine. Humanities studies. *Pedagogics.* 2015. № 33(1). P. 3-7.

2. Chupakhina S. Information technologies in inclusive education: future teachers readiness. *International Scientific Conference Scientific Development of New Eastern Europe*. 2019. P. 85–89.

3. Karasievych S., Maksymchuk B., Kuzmenko V., Slyusarenko N., Romanyshyna O., Syvokhop E., Kolomiitseva O., Romanishyna L., Marionda I., Vykhrushch V., Oliinyk M., Kovalchuk A., Halaidiuk M., Maksymchuk I. Training Future Physical Education Teachers for Physical and Sports Activities: Neuropedagogical Approach. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2021. № 12(4). P. 543–564.

4. Raptis J., Spanaki E. Teachers Attitudes Regarding the Development of Socio-Emotional Skills in Elementary Schools in Greece. *International Journal of Psychology and Educational Studies*. 2017. № 4(1). P. 21–28.

THE ABILITY TO COOPERATE AS AN IMPORTANT SKILL OF A LIFE SUCCESSFUL PERSONALITY OF A PUPIL

(Necherda V. B., Ph.D. in Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher of the Laboratory of Educational Projecting)
Institute of Problems on Education
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

Forming a life successful personality of a pupil, competitive in the labor market, flexible and creative, mobile and socially active, ready for various challenges of modernity, associated with globalization and the development of technologies, is one of the urgent tasks of modern Ukrainian education. One of the important skills of a life successful personality of a pupil is the ability to cooperate. The competence of cooperation contributes to obtaining the highest quality result of joint activities. Researcher O. Pometun defines «cooperation as one of the main forms of organizing interpersonal interaction, characterized by the joining of efforts of participants to achieve a common goal while simultaneously dividing functions, roles and responsibilities between them» [1].

The ability to cooperate implies the willingness and ability to ask for help and accept it, to hear other people's opinions, to integrate the individual part of the work into the group part, to determine one's own contribution to the collective result, and to objectively and critically evaluate both one's own and team achievements. Scientist O. Tretyak believes that «the final product of group work is not a mechanical combination of individual efforts (the sum of the results of group members), but a qualitatively new result due to the manifestation of the group effect (enriched by collective efforts of thought and various feelings)» [2, p. 324]. For this, respect for human rights and dignity, acceptance of a variety of views concerning problems, mutual support and demandingness of oneself and others, interest not only in one's own achievements, but also in the common result, the ability to communicate effectively, and optimism are necessary.

Only under such conditions can cooperation be presented as a set of the following elements (positive interdependence, individual responsibility, personal assistance, interpersonal communication, group processing), as emphasized by researcher S. Kagan [5]. Therefore, the development of the ability to cooperate will contribute to the development of information search capabilities, the formation of social and communicative skills and critical thinking skills. At the same time, Indian scientists note that the development of the ability to cooperate in pupils not only contributes to the formation of their responsibility and critical thinking, but also increases their motivation to be academically successful and achieve success in the implementation of life plans [3].

The scientific position of Hungarian researchers is unanimous, who also focus on the conditions of coordination effectiveness, which, in their opinion, is achieved by combining the formed «hard skills» – «hard» professional skills of interaction participants and their «soft skills» – «soft» supra-professional skills that are responsible for success and high efficiency in team activities and are not related to a specific subject area, in particular, creativity, adaptability, flexibility, emotional intelligence, positive thinking, etc. [4, p. 30].

Therefore, according to the results of theoretical analysis of psychological and pedagogical sources [1; 2; 3; 4; 5] we consider it appropriate to clarify the concept of a pupil's ability to cooperate as an integrative, dynamic skill to responsibly perform their functions and undertaken obligations, to take the initiative when solving problems and solve them independently, to effectively interact to achieve a common result, organizing cooperation with peers and adults, to work in a team, demonstrating social activity, mobility and tolerance.

The pupil's ability to cooperate is manifested during teamwork at the stages of goal setting (the ability to see a common goal and give it priority over one's own goal, to critically assess one's capabilities to achieve a future joint result); social interaction (the ability to participate in discussions, negotiate, manage one's emotions, listen to and accept other people's opinions, objectively evaluate the achievements of others, coordinate one's actions with the actions of other team members); fulfillment of obligations (responsibly and effectively perform one's part of the work, be ready to accept the most optimal role for achieving a common goal and come to the rescue and take responsibility for the final result); independence (the ability to independently solve problems, involve others in solving critically important tasks, motivate them, be stress-resistant and provide psychological support to others).

Therefore, the ability to cooperate is an important skill of a modern pupil who must be competent, competitive, mobile and emotionally stable, responsible for the decisions made, capable of adequately assessing himself and others, quickly adapting to the team, building partnerships, achieving life success with dignity and confidence with respect for the interests and rights of other people.

LITERATURE

1. Пометун О. І. Організація кооперативного навчання учнів: про що варто пам’ятати. 2015. URL : https://lib.iitta.gov.ua/713774/1/ (дата звернення: 17.03.2025).

2. Третяк О. П. Розвиток навичок співпраці в учнів початкової школи. *The 16th International scientific and practical conference «Methods of solving complex problems in science» (April 25-28, 2023)*. Prague, Czech Republic: International Science Group, 2023. P. 324–327.

3. Alwi A., Radella Tabina A., Azmi A. N., Azmira R., Rizka J. P., Lubis M. R. Cooperative learning: improving pupils' understanding, social skills, and motivation. *Sosial Humaniora Komunikasi dan Kebijakan Review*. 2024. Vol. 1. URL : https://ijespgjournal.org/index.php/shkr (дата звернення: 17.03.2025).

4. Bánhegyi M., Fajt B. Improving university pupils’ cooperation skills through portfolio projects: A pilot study. *Journal of Adult Learning, Knowledge and Innovation.* 2023. № 1. P. 23–32. URL : https://doi.org/10.1556/2059.2022.00053 (дата звернення: 17.03.2025).

5. Cooperative Learning: Quick Reference Guide of Kagan Structures. 2016. URL: http://www.melodyshaw.com/files/Cooperative_Learning_Kagan_Quick_Reference_Guide.pdf (дата звернення: 17.03.2025).

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИСТОСТІ

(Аль-Сьюф Р. А., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кочерга Є. В., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Соціальний статус індивіда є ключовою соціологічною категорією, що відображає позицію особи в ієрархічно організованій системі суспільства, і, зокрема, в структурі трудового колективу. Теоретичні підходи до вивчення цього феномену формувалися на основі багаторічних емпіричних і концептуальних досліджень, що охоплюють як класичні соціоструктурні теорії, так і сучасні міждисциплінарні моделі.

З психологічної точки зору, важливо розглядати вплив соціального статусу на індивідуальну самооцінку та психоемоційний стан працівників. Особистості з високим соціальним статусом зазвичай відчувають більшу підтримку та схвалення з боку колег, що позитивно позначається на їхньому психологічному самопочутті та працездатності. Натомість особи з низьким статусом часто стикаються з недооцінкою, що може викликати стрес, знижувати рівень довіри до колективу і навіть вести до конфліктів у групі.

У дослідженні В. Багрія та І. Титли розглядається важливий аспект психології трудового колективу, який безпосередньо пов'язаний із впливом соціального статусу на мотивацію та поведінку індивіда в групі. Науковці наголошують на тому, що соціальний статус не лише визначає місце особистості в організації, а й активно взаємодіє з її мотиваційною сферою, впливаючи на мотивацію до праці, її результативність та загальний рівень задоволеності діяльністю в колективі [1, с. 339].

Із точки зору психології, соціальний статус можна розглядати як важливий фактор, який визначає характер мотиваційних орієнтацій особистості. Як зазначають В. Багрій та І. Титла, високий соціальний статус може бути потужним стимулом для індивіда, сприяючи розвитку внутрішньої мотивації, підвищенню інтересу до виконуваної роботи та бажання досягати високих результатів. Високий статус, що підтверджується як соціальною оцінкою колег, так і успіхами в професійній діяльності, формує у працівника відчуття власної значущості, що, в свою чергу, підвищує рівень його мотивації до самовдосконалення та досягнення нових професійних висот [1, с. 339].

Натомість низький соціальний статус може призвести до зниження мотивації, виникнення відчуття соціальної ізоляції та зниження самоповаги. Як відзначають В. В. Багрій та І. М. Титла, особистості з низьким статусом часто відчувають себе недооціненими, що може знижувати їхнє бажання активно взаємодіяти в колективі та брати участь у процесах, що потребують творчого підходу [1, с. 340]. Це, в свою чергу, знижує їхню продуктивність, а також негативно позначається на емоційному стані працівника, що може спричинити зниження загальної ефективності роботи колективу.

Особливо важливою є мотивація, яка виникає в результаті співвідношення соціального статусу та особистісних потреб індивіда. Науковці наголошують, що індивіди з високим соціальним статусом мають можливість задовольняти свої потреби через визнання та повагу з боку інших, що підвищує їхню внутрішню

мотивацію. Однак, для осіб з низьким статусом, важливіше буде мотивуватися через зовнішні чинники, такі як матеріальні заохочення або структурні зміни в організації, що можуть сприяти зміцненню їхнього статусу [1, с. 340].

Отже, сучасні теоретичні підходи до вивчення соціального статусу в трудовому колективі демонструють багатогранність цього явища. Соціальний статус визначається не лише об'єктивними чинниками, такими як рівень освіти, доходу чи професійної кваліфікації, а й суб'єктивними аспектами, що залежать від оцінки статусу колегами та динаміки міжособистісних взаємодій. Важливим є також взаємозв'язок статусу з мотиваційною сферою, оскільки високий статус може стимулювати внутрішню мотивацію працівника, в той час як низький статус часто призводить до соціальної ізоляції та зниження продуктивності.

Досягнення соціального статусу є процесом, в якому індивід намагається здобути визнання своєї соціальної ролі через освіту, професійні здобутки та активність у соціальних мережах. Освіта є одним із найважливіших факторів, оскільки вона відкриває двері до високих соціальних верств, надаючи індивіду конкурентні переваги на ринку праці та в інших сферах суспільного життя. Професійна діяльність також виступає важливим елементом у процесі досягнення статусу, адже певна професія часто асоціюється з високим соціальним престижем і відповідним визнанням. З розвитком соціальних мереж люди можуть значно зміцнити свій статус, отримуючи визнання від інших через активну присутність в онлайн-середовищі [2].

Таким чином, соціальний статус працівника є багатогранним явищем, що формується під впливом як внутрішніх особистісних характеристик, так і зовнішніх умов організаційного середовища. Особистісні характеристики суттєво впливають на те, як працівник сприймається в колективі та на його здатність досягати високих соціальних позицій у межах організації. Загалом, соціальний статус є динамічною характеристикою, яка може змінюватися в залежності від змін у особистісному розвитку, професійній діяльності, та соціальних відносинах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрій В. В., Титла І. М. Взаємозв'язок соціального статусу і мотиваційної сфери особистості. *Молодий вчений.* 2020. № 3 (79). С. 337–340. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_3(2)__37 (дата звернення 2.04.2025).

2. Social Status. Sholarly Commynity Encyclopedia. URL : https://encyclopedia.pub/entry/54668 (дата звернення 2.04.2025).

ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИЙ НЕДОРОЗВИТОК МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ТА ЛОГОРИТМІКА: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ

(Анастасова Н. М., старший викладач кафедри прикладної психології та логопедії, Бурда С. В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, Україна

Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (ФФНМ) є однією з найбільш поширених форм мовленнєвих порушень у дошкільному віці, часто пов'язаною з легким ступенем слухової агнозії. Це складне комбіноване порушення, що впливає на всі рівні мовленнєвої системи дитини. Хоча тема здається досить відомою, у практичній логопедії досі спостерігаються труднощі з ранньою діагностикою та ефективною корекцією ФФНМ.

Формування фонетико-фонематичної системи є тривалим процесом, що залежить від вікових норм і біологічного дозрівання центральної нервової системи дитини.

Звуковимовні порушення не завжди є наслідком недостатнього розвитку фонематичного слуху, тому вимагають комплексної діагностики. У більшості випадків ФФНМ виявляється у поєднанні з іншими порушеннями мовлення — дислалією, дизартрією, ринолалією, дисфонією тощо. Несвоєчасна корекція ФФНМ призводить до порушень писемного мовлення, зокрема дисграфії.

Фонетико-фонематична система охоплює артикуляційні та перцептивні компоненти мовлення. Згідно з дослідженнями Л. Волкової, недорозвиток фонематичного слуху призводить до спотворень звуковимови, що згодом ускладнює процес опанування письма [1, с. 22]. Фонематичний слух є основою для формування навичок читання й письма.

Р. Левіна зазначає, що розвиток фонематичних механізмів починається ще з моменту народження і триває до 6–7 років, а при наявності відхилень цей процес може значно затягнутися [4, с. 38]. Відтак діагностика ФФНМ можлива лише після п'ятирічного віку, що підтверджує й О. Ткаченко.

Як вказує Т. Філічева, важливо відрізняти ФФНМ від мовленнєвих порушень, викликаних моторними, анатомо-фізіологічними або неврологічними причинами. Для цього потрібен комплексний підхід із залученням логопеда, психолога та невролога. Н. Жукова та Е. Мастюкова описують ФФНМ як вторинний симптом при дизартрії, коли на тлі центрального ураження нервової системи спостерігається порушення фонематичної та артикуляційної складової мовлення [3, с. 29].

Дослідження показують, що ФФНМ часто входить у структуру складніших патологій. Наприклад, у дітей із ринолалією ФФНМ є вторинним порушенням, що зумовлений анатомо-фізіологічним дефектом. У дітей із тахілалією порушення фонематичного аналізу поєднується з прискореним темпом мовлення та нерівномірністю ритму.

Формування звукової сторони мовлення має чітку вікову послідовність. За даними О. Ткаченко, спочатку формуються прості звуки ([м], [н], [б]), а найпізніше – сонорні [р], [л]. Затримка у появі цих звуків може вказувати на порушення мовленнєвого розвитку.

Таблиця 1.

Орієнтовні строки формування звуків

Вік дитини	Звуки
1–2 роки	голосні, [м], [п], [б], [н]
2–3 роки	[к], [г], [х], [в], [ф]
3–4 роки	свистячі: [с], [з], [ц]
4–5 років	шиплячі: [ш], [ж], [ч], [щ]
5–6 років	сонорні: [л], [р]

Якщо звуки [р], [л] не формуються до 6 років, слід проводити глибоку логопедичну діагностику [2, с. 39].

Ефективна корекція ФФНМ повинна починатися з формування фонематичного слуху – здатності до аналізу, диференціації та синтезу звуків. Лише після цього можливе ефективне опанування правильної звуковимови [1, с. 32].

Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (ФФНМ) може мати різні ступені вираженості, що безпосередньо впливає на вибір методів корекційно-розвиткової роботи. У вітчизняній логопедичній практиці зазвичай виокремлюють три рівні:

Легкий ступінь: характеризується частковими порушеннями фонематичного сприймання, що проявляються у труднощах звукового та складового аналізу, зокрема у виділенні порушених звуків у мовленні дитини [5, с. 29].

Середній ступінь: відзначається недостатньою диференціацією великої кількості звуків, навіть за умов правильної їх артикуляції, що вказує на неглибоке засвоєння фонематичної системи [2, с. 43].

Тяжкий ступінь: спостерігається виражена дезорганізація навичок звукового аналізу, що ускладнює розуміння та правильне відтворення мовних одиниць [4, с. 52].

Ці класифікації дозволяють логопеду здійснити більш точне планування корекційної роботи залежно від потреб дитини.

Відповідно до підходів Т. Філічевої, логопедична робота з корекції звуковимови у дітей з ФФНМ передбачає послідовне проходження таких етапів:

Підготовчий етап – розвиток фонематичного слуху, дихання, голосу, моторики.

Постановка звуку – формування правильної артикуляції за допомогою зорового, слухового, тактильного контролю.

Автоматизація звуку – закріплення правильної вимови звуку в складах, словах, фразах.

Диференціація звуків – навчання розрізнення та вживання близьких за артикуляцією чи звучанням фонем.

Вітчизняні науковці приділяють значну увагу проблемі фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення (ФФНМ) у дітей. Серед відомих вітчизняних науковців, які зробили значний внесок у дослідження ФФНМ, можна назвати: Ю. Рібцун, С. Конопляста, Н. Кабельнікова, О. Нащубська, А. Кравченко, В. Пасько, К. Зелінська-Любченко, Н. Анастасова, а також багато інших науковців та практикуючих логопедів, які публікують свої дослідження та методичні розробки.

Сучасні дослідження часто спрямовані на пошук більш ефективних та індивідуалізованих підходів до корекції ФФНМ з урахуванням особливостей кожної дитини та використання міждисциплінарних підходів (залучення нейропсихологів, педагогів тощо).

Серед сучасних методів корекції важливе місце займає логоритміка – система вправ, яка поєднує рух, музику, ритм та мовлення. Особливо цінним є використання елементів співу, що активізує різні аспекти мовленнєвої діяльності та стимулює позитивну мотивацію до занять.

Логоритміка спрямована на корекцію мовлення через активізацію слухової, мовленнєвої, моторної та емоційної сфер дитини. Як зазначає С. Новак у праці «Логоритміка як засіб корекції мовлення дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку» (2020), така методика дозволяє формувати вміння відчувати ритм, темп, інтонацію, що, в свою чергу, позитивно впливає на якість мовлення.

Співоча діяльність сприяє розвитку дихання, фонематичного слуху, ритміко-інтонаційної виразності. Як підкреслює О. Романенко у своїй монографії «Корекційно-розвиткова робота з дітьми з ФФНМ засобами музики» (2021), виконання простих мелодійних фраз у формі співу дозволяє ефективно автоматизувати звуки та вводити їх у зв'язне мовлення.

На основі практичної діяльності нами розробляється збірник «Співоча логопедійка» (частина перша), що містить короткі музичні вправи, спрямовані на постановку та автоматизацію звуків. Завдяки цьому діти беруть участь у заняттях із задоволенням, краще запам'ятовують мовленнєві зразки, активніше взаємодіють з педагогом.

Спів без музичного супроводу дозволяє дитині краще контролювати свій голос, висоту, силу, тембр, що є надзвичайно важливим для формування просодичної сторони мовлення. Згідно з дослідженням Н. Яковенко «Формування просодичної сторони мовлення у дошкільників» (2022), такі вправи розвивають чутливість до інтонаційних змін та сприяють формуванню цілісного мовленнєвого висловлювання.

Проблема ФФНМ не є локальною чи «легкою». Вона має комплексний характер, впливає на всі складові мовлення та зумовлює порушення писемного мовлення. Раннє виявлення, диференційна діагностика та своєчасна логопедична допомога є запорукою успішного подолання цього мовленнєвого розладу. Елементи логоритміки, зокрема спів, є важливим компонентом корекційної роботи вчителя-логопеда з дітьми 5–6 років з ФФНМ. Використання музичних вправ у поєднанні з мовленнєвими завданнями підвищує ефективність навчання, робить процес більш цікавим і результативним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Л. Основи логопедії. Київ. Просвітництво, 1999. 128 с.
2. Гаврилова Н. Система корекції порушень фонетичного боку мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* Збірник наукових праць. Київ. НПУ імені М. П. Драгоманова. 2014. №27. С. 37–44.
3. Жукова Н., Мастюкова Є. Основи логопедії. Київ. Просвітництво, 1990. 144 с.
4. Левіна Р. Основи логопедії. Київ. Просвітництво, 1971. 180 с.
5. Логопедія : підручник для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю «Корекційна освіта (за нозологіями)» / М. К. Шеремет, В. В. Тарасун, С. Ю. Конопляста, …[та ін.] ; за ред. М. К. Шеремет; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. 5-те вид., перероб. та доп. Київ. Слово, 2018. 856 с.

РОЛЬ СІМЕЙНОЇ ТЕРАПІЇ В КОРЕКЦІЇ ЗАЇКАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

(Анастасова Н. М., старший викладач кафедри прикладної психології та логопедії, Ваплярук О. Ю., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Заїкання у дітей дошкільного віку є однією з найскладніших мовленнєвих порушень, що має як фізіологічну, так і психологічну природу та значно впливає на емоційний стан, самооцінку й соціалізацію дитини [1].

Заїкання – порушення мовлення, що виявляється у мимовільному повторенні окремих звуків, складів або цілих фраз, неприродному розтягуванні звуків або блоках мовчання, протягом яких людина, що заїкається, не може вимовити звук [2].

Незважаючи на численні дослідження цього явища, питання ефективних методів корекції заїкання залишається актуальним. Особливу увагу в сучасній логопедії та психології приділяють сімейній терапії як ключовому аспекту подолання заїкання у дітей. Заїкання є складним порушенням мовлення, яке має не лише фізіологічний, а й психологічний характер. Воно може призводити до зниження самооцінки дитини, утруднення спілкування та навіть соціальної ізоляції. Тому розробка ефективних методів корекції, зокрема через сімейну терапію, є надзвичайно важливою для повноцінного розвитку дітей дошкільного віку [2].

Сучасні дослідження свідчать, що сімейне середовище відіграє ключову роль у формуванні мовлення дитини. Стиль виховання, рівень емоційної підтримки та психологічний клімат у родині можуть як сприяти подоланню заїкання, так і поглиблювати проблему. Саме тому залучення батьків до корекційного процесу є важливим аспектом ефективної терапії.

Одним із найбільш перспективних підходів є комплексне поєднання логопедичних методик із психотерапевтичними інструментами роботи з батьками. Виявлено, що активна участь сім'ї в терапії сприяє швидшому подоланню мовленнєвих труднощів та створює сприятливі умови для гармонійного розвитку дитини.

Дослідженням проблеми заїкання та методів його корекції займалися такі науковці, як О. Гапіченко, Т. Козак, Л. Лазарєва, І. Ніколаєнко, Н. Пєшкова, Г. Потапова, С. Савченко, О. Соколенко, Л. Тен, О. Федоренко, М. Шеремет, Р. Юрова, C. Wood, P. Howell, E. Conture, B. Guitar та інші. Вони досліджували причини виникнення заїкання, його психологічні аспекти та ефективність різних терапевтичних підходів, зокрема сімейної терапії. Їхні роботи становлять основу для подальшого розширення наукового розуміння цього мовленнєвого порушення та розробки новітніх методів корекції.

Сучасна наука про мовленнєві порушення постійно розвивається, і традиційні методи корекції заїкання доповнюються інноваційними підходами, серед яких сімейна терапія займає важливе місце. Оскільки заїкання є не лише мовленнєвою, а й психологічною проблемою, ефективна корекція має враховувати не тільки механічні аспекти мовлення, а й емоційний стан дитини та її взаємодію з близькими. Новітні методи включають інтерактивні техніки

сімейного тренінгу, ігрову терапію, психологічну підтримку батьків та програми зниження стресу, що допомагають створити позитивний комунікативний клімат у родині.

Незважаючи на те, що існує значна кількість методик корекції заїкання, питання ефективного впровадження сімейної терапії залишається недостатньо вивченим. Це зумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на розробку науково обґрунтованих рекомендацій для батьків і спеціалістів, які працюють із дітьми, що мають заїкання.

Актуальність нашого дослідження обумовлена необхідністю розробки ефективних методів корекції заїкання, що враховують не лише логопедичні, а й психологічні аспекти та залучення батьків до корекційно-розвиткової роботи.

Метою нашого дослідження є – визначити ефективність сімейної терапії у корекції заїкання у дітей дошкільного віку та розробити практичні рекомендації щодо її впровадження в логопедичну практику.

Для досягнення цієї мети нами були поставлені наступні завдання:

1. Проаналізувати теоретичні засади сімейної терапії та її роль у корекції мовленнєвих порушень.
2. Провести емпіричне дослідження впливу сімейної терапії на мовленнєвий розвиток дітей із заїканням.
3. Розробити рекомендації для батьків та спеціалістів щодо ефективного застосування сімейної терапії у корекційній роботі.

Сімейна терапія відіграє ключову роль у процесі подолання заїкання, оскільки емоційний клімат у родині, стиль виховання та рівень підтримки можуть значно впливати на успішність мовленнєвої терапії [3].

Комплексний підхід до подолання заїкання, що включає логопедичні та психотерапевтичні методики за участю батьків, є одним з найбільш перспективних напрямів у сучасній логопедії [2].

Науковці досліджують психологічні причини заїкання, вплив родинного середовища, а також ефективність сімейної терапії в роботі з дітьми дошкільного віку (Н. Анастасова, О. Гапіченко, Т. Козак, Л. Лазарєва, P. Howell, B. Guitar та інші).

Результати сучасних досліджень демонструють, що залучення батьків до корекційного процесу сприяє значному покращенню мовленнєвого розвитку дітей [3].

Інтерактивні методи сімейної терапії, включаючи ігрові техніки, психологічну підтримку та тренінги, створюють сприятливі умови для гармонійного розвитку дитини [4].

Незважаючи на наявність різноманітних підходів до корекції заїкання, питання ефективного впровадження сімейної терапії потребує подальшого вивчення й наукового обґрунтування [5].

Отже, заїкання у дітей дошкільного віку є складним мовленнєвим розладом, що поєднує психологічні, мовленнєві аспекти та активне включення батьків в корекційно-розвиткову роботу. Воно може проявлятися як порушення плавності мовлення, що супроводжується затримками, повтореннями або блокуваннями звуків, складів чи слів. Розуміння цих компонентів є ключовим для розробки ефективних методів корекції, оскільки необхідно враховувати як фізіологічні, так і психоемоційні фактори.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабаєва Л. І. Психологія мовлення: Заїкання та його корекція. Київ : Видавництво «Літера ЛТД». 2013.

2. Журавльова Т. А. Особливості заїкання у дітей дошкільного віку. *Дитячий психолог*. № 2(45). 2015. С. 34-40.

3. Левченко О. М. Раннє заїкання у дітей дошкільного віку: Психолого-педагогічний підхід до корекції. Черкаси : Черкаський університет. 2015.

4. Михайленко І. В. Емоційні порушення у дітей із заїканням та їх подолання в умовах логопедичної роботи. *Психологія і суспільство*. № 4. 2017. С. 95–100.

5. Сак Т. В. Психолого-педагогічні умови корекції заїкання у дітей дошкільного віку. *Дефектологія.* № 2. 2012 С. 21–24.

РОЛЬ РОДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ КОМАНДИ СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

(Анастасова Н. М., старший викладач кафедри прикладної психології та логопедії, Кондрашова Л. А., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Останні декілька років провідним способом освіти дітей з розладами аутистичного спектра являється інклюзія – включення людей з особливими освітніми потребами у колективи дошкільних та загальноосвітніх закладів. Для супроводу дитини з розладом аутистичного спектра створюється команда супроводу, в яку входять спеціалісти інклюзивно-ресурсного центру, вихователі та педагоги закладу освіти, асистенти та батьки дитини.

В останні роки збільшилась кількість дітей з особливими потребами, відповідно збільшилась чисельність сімей, які виховують таких дітей. Спеціалісти також відмічають, що з кожним роком збільшується кількість дітей, які мають розлади спектру аутизму.

Родина – це складний організм, який потрібно розглядати як єдине ціле, що складається із взаємодіючих частинок. Відповідно, щоб зрозуміти будь-яку поведінку в сімейних відносинах, необхідно розглянути методи взаємодії між членами родини, їх поведінку, переконання, думки, очікування щодо інших. Родини, які виховують дітей з аутичним спектром розвитку мають особливості у взаємодії в середині сімейної системи та при контактах з оточуючим середовищем [3].

Взаємодія батьків та закладів освіти на сучасному етапі розвитку психології та педагогіки залишається об’єктом наукових досліджень та дискусій. Актуальні питання загальної проблеми взаємозв’язку закладу освіти та родини у формуванні особистості дитини висвітлені у працях Л. Загик, В. Іванової, В. Котирло, Н. Кот, С. Ладивір, Т. Маркової, Л. Островської, Т. Пагути та ін. Проблеми налагодження співпраці з батьками та формування ефективних способів взаємодії закладів освіти з родинами дітей з особливими освітніми потребами висвітлювалися у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: Л. Вавіної, В. Засенка, В. Бондаря, С. Миронової, А. Колупаєвої, Л. Шипіциної, І. Луценко, Т. Лормана, Дж. Депплер, В. Єрмакова, В. Феоктистової, С. Хорош, Т. Дегтяренко, та ін. За висновками Д. Петровської, А. Захарова, Д. Ісаєва, Т. Пироженко, І. Беха вирішальним фактором, який впливає на формування та розвиток особистості, поведінку дітей з особливими освітніми потребами є тісна співпраця між родиною і педагогами, психологами [1].

Тому активна участь батьків дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі є однією з важливих умов успішного інклюзивного навчання та актуальною на сьогоднішній день. Вони є активними і рівноправними партнерами в команді психолого-педагогічно супроводу дитини.

Командна взаємодія передбачає узгодженість дії всіх учасників процесу психолого-педагогічного супроводу (фахівців та батьків) у таких видах діяльності:

- оцінка стану сформованості дитини;

• розробка індивідуальної програми розвитку для неї (із зазначенням актуальних цілей її розвитку, заходів зі створення безбар'єрного середовища,

• алгоритм діяльності кожного члена групи супроводу);

• моніторинг процесів навчання й розвитку дитини [2].

Ефективність роботи команди психолого-педагогічного супроводу та успішність розвитку дитини із особливими освітніми потребами безпосередньо залежить від порозуміння між членами команди та зосередження на загальній меті. Батьки дитини з особливими освітніми потребами є постійними учасниками команди супроводу та мають право обирати форму навчання й заклад освіти для своєї дитини, виражати свою думку щодо подальшого розвитку та напрямів корекційно-розвивальної роботи.

Багато досліджень підтверджують важливість активної участі родини, як невід'ємної умови для ефективної програми втручання для дітей з РАС. Батьки є головними та повноправними захисниками інтересів своєї дитини. Крім того родина дитини на відмінну від педагогів, психологів, логопедів знаходиться постійно біля неї і тому включеність родини грає найважливішу роль для здобуття результатів при реабілітації дитини. Для порівняння - дитина відвідує спеціалістів, у більшості випадків, 2–10 години на тиждень, а решту 166–158 годин вона проводить в колі рідних, близьких [3].

Обов'язковою умовою успішного впливу на розвиток дитини з аутизмом є послідовна робота фахівців з родиною як системою, та активне залучення батьків до роботи з дитини. У роботі із сім'єю в межах родинно-орієнтованого підходу фахівці повинні прагнути створювати умови, щоби батьки самі формулювали запит до фахівця, активно брали участь в обстеженні дитини, разом зі спеціалістами планували індивідуальну програму розвитку дитини і брали участь в її реалізації.

Основні напрями роботи з батьками:

• допомога при орієнтуванні в особливостях і потребах дитини;

• формування в них адекватного уявлення про проблеми та можливості дитини;

• уміння бачити її позитивні сторони, досягнення, успіхи, розвиток, а не тільки порушення та діагноз;

• формування активної позиції дорослих при допомозі дитині;

• навчання навичок ефективної взаємодії та гри з дитиною;

• підтримка позитивного стилю взаємодії з дитиною [4].

Якщо у свідомості дитини сформується образ «значущого дорослого», то все її навчання відбуватиметься на принципово іншому підґрунті, тому буде ефективніше та надійніше. Для цього педагоги та батьки у своїй взаємодії з аутичною дитиною повинні прагнуть стати значущими для неї дорослими. Тоді всі методи, прийоми та засоби, які вони застосовують, стануть особистісно зорієнтованими і сприятимуть її справжньому вихованню та соціальній адаптації.

Отже, формування психофізіологічних базових структур та опора на сильні сторони дітей з аутизмом уможливлюють ефективність їхнього розвитку. Розкрити й розвинути внутрішній потенціал дітей з аутизмом можливо лише завдяки попередньо продуманій системній корекційно-розвивальній роботі та активній співпраці команди психолого-педагогічного спроводу дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данілавічютє Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. / Під ред. А. А. Колупаєвої. Київ : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.

2. Романчук О.І. Гіперактивний розлад з дефіцитомуваги у дітей. Львів : «Кредо», 2007. 300 с.

3. Скрипник Т. В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра: навч.- метод.посіб. Київ : «Гнозіс», 2013. 60 с.

4. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / укладач Скрипник Т. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 56 с.

КОРЕКЦІЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ПІСОЧНОЇ ТЕРАПІЇ

(Анастасова Н. М., старший викладач кафедри прикладної психології та логопедії, Шаповалова А. Є., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Порушення інтелектуального розвитку серед дітей є досить поширеним явищем. Якщо перевірити звіти від МОН України, можна побачити, що інклюзивні групи з кожним роком розширюються, а кількість дітей з особливими освітніми потребами вже становить більше 50000 осіб. Світова практика вважає, що серед дітей з особливими освітніми потребами близько 30% мають інтелектуальні порушення [2].

Як зазначає Хохліна О., порушення інтелектуального розвитку – це системне порушення пізнавальної діяльності, яке зумовлене органічним ураженням центральної нервової системи.

При даному порушенні нерідко виникають і мовленнєві порушення. Це зумовлене тим, що у цієї категорії дітей недостатньо розвинені когнітивні функції (пам'ять, увага, абстрактне мислення). Когнітивні процеси забезпечують сприйняття, обробку, збереження та відтворення інформації. Отже, без їх формування повноцінне мовлення не можливе.

У дітей з порушенням інтелектуального розвитку ступінь порушення мовлення визначається в залежності від характеру та сили ураження кори головного мозку, якщо говорити детально, то діти мають несформованість граматичних категорій, недорозвиток зв'язного мовлення, збідненість лексичного мовлення та порушення фонематичних операцій. Характерною ознакою мовлення дітей з порушенням інтелекту також є семантичні порушення (дітям складно розуміти значення слів та фразеологізмів) [1].

Тобто, складність мовленнєвого розвитку у дітей з порушенням інтелектуального розвитку вимагає особливо ретельного підходу до підбору засобів корекції, а саме таких, які враховують як когнітивні, так і емоційно-поведінкові особливості дитини. Одним із таких ефективних засобів корекційної роботи для дітей з порушенням інтелекту є пісочна терапія, адже вона поєднує в собі сенсорний, творчий та ігровий компоненти, дає змогу створювати сприятливе середовище для корекційно-розвиткової діяльності.

Стан сформованості мовлення у дітей з порушенням інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку вивчали науковці, такі як: Н. Анастасова, А. Богуш, О. Денисенко, Є. Кузьмінська, А. Малярчук, Дж. Б. Мешлер, С. Миронова, К. Олівер, Ю. Пінчук, О. Проскурняк, О. Чеботарьова, А. Чобанян, М. Швелл.

Попри значну увагу науковців до проблеми мовленнєвого розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями потреба у вивченні новітніх, нестандартних засобів корекції залишається надзвичайно актуальною.

Метою нашого дослідження було – оцінити ефективність пісочної терапії, як засобу корекції усного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку.

Нами було з'ясовано, що пісочна терапія – це один з напрямків арт-терапії – це метод, який використовує взаємодію з піском для досягнення корекційних цілей.

Завдання пісочної терапії:

1. Розвиток фантазії;
2. Розвиток дрібної моторики;
3. Розвиток орієнтування у просторі;
4. Розвиток когнітивних функцій;
5. Зняття напруги;
6. Утворення комунікативних навичок [3].

Пісочна терапія – це не просто гра з піском, а глибокий процес самовираження, формування нових навичок та подолання бар'єрів. Її можливості виходять далеко за межі психологічного консультування. Наразі вона активно застосовується у педагогіці для досягнення різних цілей: розвиток мовлення, покращення уваги, пам'яті, уяви.

Логопеди використовують пісочну терапію як засіб, який активно стимулює мовленнєву діяльність, збагачує словник дітей, формує граматично правильне мовлення та розвиває дрібну моторику.

Піщинки активізують чутливі нервові закінчення на кінчиках пальців, такий вплив стимулює мовленнєві зони в корі головного мозку.

Для дітей із порушенням інтелектуального розвитку заняття з використанням засобу пісочної терапії доцільно проводити в індивідуальній формі, це дозволить їм бути активним учасником процесу.

Традиційно на таких заняттях використовують пісочницю з великого дерев'яного ящику, зазвичай борти та дно фарбують в блакитний колір. Окрім піску необхідно ще мати різноманітні предмети та фігури. За класифікацією мають бути: житла з меблями, наземні та літаючі тварини, мешканці водойм, домашнє начиння, дерева та рослини, транспорт, аксесуари, предмети природи та персонажі мультфільмів.

Для молодших школярів пісок – це перш за все гра, яка приносить велике задоволення під час навчання.

Для досягнення корекційних цілей використовуються логопедичні ігри за різними напрямками:

1. Розвиток фонематичного сприйняття (наприклад: заховати в пісок предмети, в яких є певний звук; побудувати замок і в нього покласти фігурки у яких є заданий звук.).

2. Постановка та автоматизація звуків (наприклад: ходити по піску пальцями і промовляти звук; зробити долоні у вигляді кораблика і плавати по пісочниці, промовляючи звук; сіяти пісок крізь долоні і промовляти звук).

3. Диференціація звуків (наприклад: створити два замка, в один складати предмети з одним звуком, а в інший з іншим; розкласти на піску предмети з потрібними звуками і обводити слова з одним звуком колом, а з іншим квадратом).

4. Корекція зв'язного мовлення (наприклад: намалювати картинку та описати; побудувати місто і додати туди мешканців, меблі, тварин і описати; відкопати з піску предмети і поділити їх на групи - посуд, меблі і т.д).

5. Навчання грамоти (наприклад: ліпити букви; писати букви; викладати з камінців; зліпити об'ємні букви та із закритими очима вгадувати їх на дотик).

В основу пісочної терапії з дітьми покладені уявлення про тісний взаємозв'язок між дрібною моторикою і розвитком півкуль головного мозку. Під час будь-якої взаємодії з піском використовуються обидві руки, часом одночасно, завдяки цьому відбувається позитивний вплив на розвиток правої та лівої півкулі і їх взаємодії.

Цей механізм є важливим для дітей з порушенням інтелектуального розвитку, адже в них зазвичай спостерігається недостатня узгодженість між пізнавальними процесами, моторикою та мовленням.

Однією з найбільших переваг використання пісочниці на логопедичних заняттях є те, що дитина не боятиметься робити помилки, адже на піску їх досить легко виправити. Це знижує тривожність і сприяє вільному самовираженню, що є критично важливим для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Якщо систематично використовувати подібні завдання на заняттях з корекції мовлення з дітьми з порушенням інтелектуального розвитку, будуть помітні позитивні зміни. Зокрема, взаємодія з піском здатна вчити дітей концентрувати увагу, при частих повтореннях ігрових дій вона полегшує запам'ятовування та відтворення інформації, створюючи сюжетні сценки, пісочна терапія дозволяє розвивати фантазію та образне мислення і, звичайно, збагачується словниковий запас, легше навчитися висловлювати думки та у процесі гри формується фразове мовлення [3].

Таким чином, пісочна терапія є ефективним інструментом корекції усного мовлення дітей з порушенням інтелектуального розвитку, оскільки вона здатна враховувати їхні особливості сприймання, мислення та емоційного стану. Використання засобу пісочної терапії в логопедичній роботі суттєво покращить мотивацію та мовленнєвий розвиток дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боряк О. В. Специфіка когнітивного компоненту мовленнєвої діяльності при розумовій відсталості. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2016. Т. 1, № 7. С. 38–49. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=apko_2016_7(1)__6 (дата звернення: 11.04.2025).

2. МОН України. Інклюзивне навчання: статистичні дані. URL : https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani. (дата звернення: 11.04.2025).

3. Рібцун Ю. В. Пісочна терапія як засіб компенсації мовленнєвих порушень у дітей. *Інноваційні арт-терапевтичні технології* : І Всеукр. наук. інтернет-конф., м. Переяслав-Хмельницький, 12 берез. 2019 р. / ред.: В. А. Вінс, Т. М. Кузьменко, І. М. Зозуля. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 122–126.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС НУШ

(Беженарь Л. С., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Коваль К. В., асистент кафедри педагогіки)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Початкова освіта є першою сходинкою на шляху до здобуття повної загальної середньої освіти та служить міцною основою для подальшого навчання й всебічного розвитку особистості. Вона відіграє важливу роль у формуванні універсальних (ключових) компетентностей, що сприяють здатності до навчання протягом усього життя [4]. У контексті освітньої реформи в Україні, яка впроваджується в рамках Концепції Нової української школи (НУШ), особлива увага приділяється розвитку компетентностей, що відповідають викликам і потребам сучасного суспільства [3].

Сучасна реформа системи освіти спрямована на розвиток у молодших школярів навички самостійного, усвідомленого та відповідального навчання. Вона також передбачає створення у закладах загальної середньої освіти сприятливих умов для розвитку творчих здібностей дітей, виховання особистості, здатної до саморозвитку як у процесі навчання, так і в подальшому житті [4].

З огляду на зміни в суспільному уявленні про цілі освіти та способи їх реалізації, початкова школа потребує якісного оновлення. Це забезпечується гармонійним поєднанням традиційних і сучасних методів навчання та виховання, що характеризується відповідністю освітнього процесу викликам сьогодення [1; 2].

Ефективне поєднання традиційних і сучасних підходів до навчання неможливе без застосування інтерактивних методів, які забезпечують активну участь учнів в освітньому процесі. Вони виконують ключові вимоги Нової української школи, сприяють активізації пізнавальної діяльності через залучення учнів до навчання. Крім того, інтерактивні методи сприяють розвитку вміння ефективно співпрацювати, творчо розв’язувати проблеми та здійснювати самоорганізацію, що є успішними чинниками формування компетентної, автономної та відповідної особистості, здатної до самореалізації в умовах сучасного світу.

Методологічні аспекти інтерактивних методів навчання стали предметом дослідження таких учених, як О. Біда, О. Васильєва, М. Пентилюк, Л. Пироженко, О. Пометун, Т. Онукевич, Н. Солодюк та ін. Ефективність їх застосування у навчанні молодших школярів обґрунтовано у наукових працях Н. Бібік, М. Вашуленка, Б. Друзя, С. Короткова, Н. Підгорної, О. Савченко та ін. Водночас методологічні аспекти впровадження інтерактивних методів у контексті освітнього процесу Нової української школи залишаються актуальним напрямом наукових досліджень.

Інтерактивні методи навчання не можуть розглядатися як самоціль, оскільки їхнє застосування має бути спрямоване на досягнення конкретних освітніх цілей та очікуваних результатів.

Основною особливістю використання інтерактивних методів є організація навчання за моделлю співпраці «учитель – учень», що значно підвищує

ефективність уроку. Такий підхід змінює традиційну роль педагога: активність учителя заміщується на активність учня, а головним завданням педагога стає створення сприятливих умов для ініціативи та самостійності школярів. Інтерактивні методи забезпечують не лише взаєморозуміння та ефективну взаємодію між учасниками освітнього процесу, а й сприяють їхньому взаємозбагаченню. Завдяки їм формується освітнє середовище, в якому одночасно засвоюється теорія і практика, що дозволяє учням розвивати критичне мислення, логіку, зв'язне мовлення, світогляд, формувати характер, а також виявляти та реалізовувати власний потенціал [2].

Різні підходи до структурування інтерактивних методів пропонують численні класифікації, кожна з яких має свої переваги та все глибше розкриває специфіку інтерактивного навчання. Найбільш популярною є класифікація на основі функціональних особливостей інтерактивних методів. Вона виділяє такі групи:

Методи створення сприятливої атмосфери у класі («Ім'я та жест», «Прогноз погоди», «Комплімент», «Подаруй квітку», «Хто куди?», «Заверши фразу») – спрямовані на формування комфортного емоційного середовища, активізацію комунікації між учнями та залучення їх до спільної діяльності.

Методи обміну діяльностями («Круглий стіл», «1х2х4», «Метаплан», «Акваріум», «Мозаїка», «Інтерв'ю», «Мозковий штурм») – забезпечують організацію групової та індивідуальної роботи, сприяють активному залученню всіх учасників освітнього процесу.

Методи розумової діяльності («Чиє це?», «Дюжина питань», «Кольорові фігури», «Обери з 5-ти», «Вибір», «4 кути», «Логічний ланцюжок») – стимулюють мисленнєву активність молодших школярів, розвивають їх когнітивні навички та творчий потенціал.

Методи змістотворчості («Асоціації», «Алфавіт», «Хвилинка творчості», «Закінчи фразу», «Інтелектуальні гойдалки», складання казки) – сприяють осмисленню навчального матеріалу та формуванню особистісного ставлення до нього, а також активному обміну думками між учнями.

Методи рефлексивної діяльності («Ринг», «Зорепад», «Мішень», «Острови», «Рефлексивне коло», «Ключове слово») – дозволяють учням аналізувати власну діяльність, оцінювати результати своєї роботи та відстежувати особистісний прогрес.

Інтерактивні ігри, до яких належать «Готель», «Школа», «Пожежник», «Акваріум», «Політ на повітряній кулі», «Давай роби», – є ефективним засобом засвоєння нового матеріалу, що поєднує навчання з ігровою діяльністю та сприяє мотивації учнів до пізнавальної активності [5].

Інтерактивні методи навчання виконують ключову роль у реалізації принципів Нової української школи (НУШ), сприяють формуванню компетентностей, необхідних для успішної адаптації та життєдіяльності особистості в сучасному суспільстві [3]. Завдяки різноманітності підходів до їх класифікації інтерактивні методи враховують індивідуальні потреби та особливості кожного учня, забезпечуючи диференційований і цілеспрямований підхід до освітнього процесу [4].

Методи створення сприятливого освітнього середовища спрямовані на забезпечення емоційного комфорту учнів, забезпечення ефективної комунікації та активного залучення всіх учасників освітнього процесу. Використання вправ,

таких як «Ім'я та жест» або «Подаруй квітку», сприяє формуванню позитивної атмосфери у класі, що є необхідною передумовою для продуктивного навчання.

Методи активізації пізнавальної діяльності, зокрема «Круглий стіл» чи «Мозковий штурм», сприяють поєднанню індивідуальної та групової роботи, що дозволяє учням висловлювати власні ідеї, розвивати навички співпраці та вдосконалювати комунікативні компетентності.

Розвиток критичного мислення та творчого потенціалу забезпечують методи розумової діяльності та змістотворчості, зокрема «Чиє це?», «Хвилинка творчості». Їх застосування сприяє глибшому аналізу інформації, розвитку логічного та асоціативного мислення, а також формуванню здатності учнів не лише засвоювати матеріал, а й конструювати власні знання на його основі.

Методи рефлексивної діяльності сприяють розвитку навичок саморефлексії та усвідомленого ставлення до навчання. Використання таких прийомів, як «Рефлексивне коло» чи «Ключове слово», дозволяє учням аналізувати власні досягнення, оцінювати ефективність навчальної діяльності та визначати напрями для подальшого саморозвитку.

Отже, інтерактивні методи навчання є ефективним інструментом реалізації завдань Нової української школи, що сприяють формуванню навчальної мотивації, забезпечують інтеграцію учнів у спільну діяльність та створюють умови для всебічного розвитку. Подальші дослідження в цій сфері можуть бути зосереджені на розширенні методичного інструментарію інтерактивного навчання, оцінці його ефективності в різних освітніх умовах та розробці інноваційних підходів до підвищення якості початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агаркова Н., Васильєва С. Особливості використання інтерактивних технологій навчання у початковій школі. *Physical Culture and Sport* . 2023. № 2. С. 115–121.

2.Буштрук О. Інтерактивні методи навчання у початковій школі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 38, том 1, 2021. С. 153–158.

3.Концепція Нової української школи. *МОН України*. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення: 25.02.2025).

4.Лесик А. С., Попова О. І., Коваль К. В. Організація безпечного освітнього простору в початковій школі в умовах воєнного стану: тенденції та перспективи розвитку. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 6 (40). С. 245–253.

5.Лунгу Л., Баліка М. Інтерактивні методи навчання української мови учнів початкової школи. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки»*.2019. № 45. С. 72–79.

ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ В ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАННІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**(Бут А. О., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Мухіна Т. Є., старший викладач кафедри початкової освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Освітній процес є динамічним і постійно розвивається, адаптуючись до нових викликів суспільства та технологічного прогресу. Він охоплює інноваційні підходи, спрямовані на підвищення ефективності навчання, розвиток критичного мислення та індивідуалізацію. Використання інтерактивних методик, цифрових технологій та інклюзивних практик сприяє створенню сприятливого освітнього середовища для гармонійного розвитку особистості молодшого школяра.

З'являються нові підходи та форми навчання, активно здійснюються міжпредметні зв'язки між різними галузями знань. В останній час активізувався новий комплексний напрям діяльності – арттерапія, що базується на засадах мистецтва, психології та педагогіки і включає в себе різні техніки, зокрема, казкотерапію. Особливо це стає актуальним в інклюзивному просторі закладів загальної середньої освіти [3].

Загальним основам використання казкотерапії як засобу психологічної роботи присвячені праці Т. Зинкевич-Євстигнєєвої, О. Василевської, Л. Дворніченко та ін. У роботах К. Дабіжи , Л. Дабіжи, Н. Комарівської, Д. Бондар, М. Малицької, Р. Ткач, Б. Вознічки-Парузель надано практичні рекомендації щодо створення та терапевтичного використання казок у роботі педагогів і психологів, а також підбірки таких наративів для роботи з дітьми різного віку. Дослідження І. Середи, Л. Кутержинської, О. Деркач, Л. Рень, В. Конєвич, І. Садової та ін. розкривають різні аспекти корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Метою дослідження є обґрунтування значущості казкотерапії в інклюзивному навчанні здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами та аналіз її впливу на їхній розвиток.

Сучасний етап реформування спеціальної освіти в Україні актуалізує проблему інклюзивного навчання, гармонізації розвитку, максимальної соціалізації учнів з особливими освітніми потребами (далі – ООП). Зважаючи на фізичні та психоемоційні особливості таких школярів, у роботі з ними важливо застосовувати м'які корекційні методи, зокрема різні види арттерапії, серед яких особливе місце займає казкотерапія. Саме вона допомагає виявити наявні у здобувача початкової освіти психоемоційні проблеми, подолати його страхи і нерішучість, сформувати базові життєві цінності, виховати позитивні риси особистості, розвинути фантазію та навички зв'язного мовлення [2].

Учена Л. Рень визначає казкотерапію як метод, що використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, удосконалення взаємодії з оточуючим світом. Позитивного ефекту цей метод досягає завдяки тому, що казка працює відразу на двох рівнях – свідомому та підсвідомому. Під час роботи з нею молодші школярі ототожнюють себе з героями, можуть провести паралель з тими процесами, які відбуваються в

їхньому житті. Головна спрямованість казки – упорядкувати внутрішній світ учнів з ООП, гармонізувати емоційний стан, дізнатися нове, перейняти досвід, зробити вибір тощо [4].

Метод казкотерапії довів свою спроможність та ефективність переважно через гнучкість, ненасильницький і творчий характер, можливість урахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, рівня їхнього психоемоційного, інтелектуального чи мовленнєвого розвитку. Лікування казкою є одним з найбільш доступних і водночасно дієвих способів регулювання поведінки та свідомості учнів з ООП. Ефективність казкотерапії у роботі із здобувачами з ООП підтверджується такими результатами її застосування: м'яка корекція поведінки; ліквідація страхів, фобій, неврозів; проживання (відпрацювання) негативних емоцій; виховання загальних людських якостей та моральних норм; ненав'язливе навчання й розвиток; накопичення ситуативного досвіду [1].

Казкотерапія базується на використанні терапевтичних казок-історій, які відображають реальні труднощі та переживання. Вони допомагають молодшим школярам з ООП краще розуміти життєві ситуації, висловлювати накопичені емоції та ознайомлюватися з різними стратегіями поведінки. Завдяки казкам діти можуть приміряти на себе роль головного героя в конфліктних ситуаціях у безпечному середовищі, що дає їм можливість спробувати нові підходи до вирішення проблем. Крім того, казкотерапія допомагає компенсувати нестачу важливого життєвого досвіду, формує творчий підхід до подолання труднощів, розвиває приховані здібності, зміцнює впевненість у власних силах, а також сприяє зростанню самооцінки та самоконтролю [1].

Терапевтичні наративи, що використовуються в рамках казкотерапії, можуть бути як *оригінальними,* створеними фахівцем з урахуванням індивідуальних потреб клієнта, так і *стандартизованими*, представленими у вигляді готових текстів, доступних на спеціалізованих онлайн-платформах. Останні, як правило, розроблені на основі психологічних та педагогічних принципів та можуть бути використані як допоміжний інструмент у терапевтичному процесі [2].

Як додатковий засіб для роботи у методі казкотерапії можна використати метафоричні асоціативні картки (наприклад, «Майстер казок», авторка Т. Зінкевич-Євстигнеєва; «Варення із кульбаб», автор М. Давиденко; «Дідусині казки», автор І. Івженко), що сприятимуть діагностиці актуальної життєвої ситуації та розкриттю прихованих потенціалів і можливостей молодших школярів з ООП [4].

З метою створення терапевтичного наративу, адаптованого до індивідуальних потреб здобувачів початкової освіти, рекомендується застосування алгоритмічної моделі, розробленої казкотерапевтом Р. Ткач. В основу даної моделі покладено принцип персоніфікації проблемної ситуації, що дозволяє молодшим школярам дистанціюватися від власних негативних переживань через ідентифікацію з казковим персонажем.

Алгоритм побудови наративу передбачає чітку структуру, що допомагає створити логічну та захопливу історію. У центрі сюжету знаходиться головний герой – персонаж, знайомий здобувачеві початкової освіти. Він стикається з проблемою, яка уособлює труднощі чи випробування, що змінюють його звичний ритм життя. Після цього настає етап наслідків, коли герой відчуває

вплив проблеми, що може викликати розгубленість, сумніви або нові виклики. Однак, він не здається і шукає шлях подолання – застосовує різні стратегії, звертається по допомогу, вчиться на власних помилках і зростає як особистість. У фіналі наративу приходить щасливий кінець: проблема вирішена, а герой стає сильнішим, мудрішим і щасливішим, отримавши важливий життєвий урок [2].

У практиці казкотерапії застосовується модифікована українською психологинею С. Чуприною версія методу Р. Гарднера, що базується на принципах багатошарової метафори та вбудованого навіювання. З метою активізації творчого потенціалу здобувачів початкової освіти та розвитку їх комунікативних навичок вона рекомендує використовувати казкотерапевтичну гру «Спільна розповідь». Дана техніка передбачає спільне створення наративу, в якому молодші школярі виступають автором початкової фабули, що включає експозицію, розвиток дії та кульмінацію, з обов'язковим дидактичним компонентом. Терапевт, використовуючи прийоми символізації та рефреймінгу, інтегрує в сюжет терапевтичні елементи, спрямовані на досягнення поставлених цілей [2].

Заняття з використанням казкотерапії можна проводити індивідуально, проте в багатьох випадках їх доцільно проводити з мікрогрупою здобувачів початкової освіти не більше 4-ох осіб один раз на тиждень. Тривалість таких занять – 20-30 хвилин. Педагог обирає завдання та методичні матеріали для роботи згідно з віковою категорією та індивідуальними особливостями розвитку учнів [2].

Зазвичай казкотерапія здійснюється під керівництвом спеціального психолога, який постає як координатор в індивідуальній освітній траєкторії молодшого школяра з ООП. Однак її можуть застосовувати й інші учасники освітнього процесу, зокрема вчителі та асистенти в інклюзивних класах, адаптуючи методику до потреб учнів у загальноосвітньому середовищі [3].

Метод казкотерапії досить часто використовується педагогами для здійснення корекційної роботи зі здобувачами з ООП. Він може стати дієвим інструментом не лише для корекційних педагогів та психологів, але і для батьків. Адже за допомогою цього методу буде легше знайти спільну мову з дитиною, донести свої виховні вимоги, правила поведінки тощо. Тому, коли вона не хоче чогось робити або чинить неправильно, замість того, щоб її сварити чи змушувати, можна просто вигадати казку (повчальну історію), у якій герой, дуже схожий на неї, потрапляє в подібну ситуацію, з якої знаходить вихід, прийнявши правильне рішення [2].

Отже, використання казкотерапії в інклюзивному навчанні здобувачів початкової освіти є ефективним засобом для гармонійного розвитку. Цей метод допомагає не лише в розвитку мовлення та соціальних навичок, а й сприяє корекції емоційного стану молодших школярів з ООП. Завдяки зануренню в чарівний світ казки, вони навчаються долати труднощі, висловлювати свої почуття, аналізувати ситуації та знаходити правильні рішення. Крім того, казкотерапія сприяє налагодженню комунікації між учнями, формує довіру до дорослих і допомагає створювати позитивну атмосферу в освітньому середовищі. Інтеграція цього методу в процес навчання сприяє створенню комфортного простору, де кожен здобувач початкової освіти може розкрити свій потенціал, відчути впевненість у своїх силах і навчитись гармонійно взаємодіяти з однолітками. Саме тому казкотерапія є потужним інструментом для педагогів і

психологів, які працюють в інклюзивних класах, допомагаючи учням з ООП усебічно розвиватися та успішно адаптуватися у соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дабіжа К., Дабіжа Л., Комарівська Н. Використання арт-технологій в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. Вип. 64. С. 64–71. URL : https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-64-64-71 (дата звернення: 28.03.2025).

2. Середа І., Кутержинська К. Казкотерапія в роботі корекційного педагога з дітьми з особливими освітніми потребами. *Інклюзивне навчання. Вересень*. 2021. № 1. С. 87–95. URL : http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vere_2021_1_11 (дата звернення: 28.03.2025).

3. Субашкевич І., Стецюк М. Стан та перспективи використання казкотерапії в інклюзивному просторі загальноосвітніх шкіл. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2020. Т. 1. № 71. С. 214–218. URL : https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.71-1.39 (дата звернення: 28.03.2025).

4. Рень Л. Використання методу казкотерапії у процесі адаптації дітей з особливими потребами до умов навчального закладу. *Вісник національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка*. 2020. Т. 126. № 6. С. 138–142. URL :https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/125/204 (дата звернення: 28.03.2025).

ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКІВ ЗЗСО З МЕТОЮ ІННОВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ ТА УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ

(Вєнцева Н. О., д. пед. н., професор,
Коробова О. О., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Сучасний заклад загальної середньої освіти є складною системою, в якій повсякденна рутина та щорічні традиції формують стабільну структуру діяльності. Педагоги із часом стають справжніми майстрами своєї справи: вони вдосконалюють методи викладання, оцінювання, виховання тощо. Попри це, хоча окремі педагоги час від часу замислюються над своєю ефективністю чи ефективністю школи загалом, більшість переконані, що виконують свою роботу якісно та постійно зростають у професійному плані, оскільки здебільшого проходять підвищення кваліфікації, беруть участь у професійних конференціях, фахових конкурсах тощо. Такі переконання глибоко вкорінені й мають велике значення для їхньої професійної ідентичності. У свою чергу, вчителі очікують, а часто й потребують підтримки з боку шкільного керівництва – підтримки, що полягає не лише в забезпеченні необхідними ресурсами, а й у створенні захисного простору від зовнішнього тиску.

Сучасні керівники не просто усвідомлюють переконання, норми та професійні установки вчителів, що існують. Завдяки застосуванню фасилітаційної діяльності, вони активно спонукають педагогів критично переосмислювати власні уявлення й переглядати освітню практику. Такі керівники формують нову систему значень і символів, що сприяє ширшому усвідомленню потреби у змінах, заохочує до спільного руху вперед, відкритості до ризику та переосмислення як особистих, так і колективних цілей.

Мета дослідження полягає у визначенні фасилітації як інструменту діяльності керівників ЗЗСО з метою інноваційного управління закладом освіти та управління змінами.

Серед широкого переліку професійних компетентностей (за трудовою дією або групою трудових дій) відповідно до Професійного стандарту керівника (директора) закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) значне місце, на нашу думку, посідають «здатність до інноваційного управління розвитком закладу освіти» та «здатність управляти змінами» [2]. Сучасні освітні реформи висувають перед керівником (директором) ЗЗСО значні нові вимоги у трьох категоріях: розподіл влади, участь без домінування та фасилітація.

Master TOP-facilitator, консультантка зі стратегічного розвитку та супроводу організацій, тренерка з фасилітаційних навичок О. Гулая визначає фасилітацію як «антидирективну технологію, що спрямована саме на пошук і процес прийняття загальнокомандних рішень», головна мета якої – «залучати та підтримувати» [3].

Нам імпонує думка відомого фінського фасилітатора та тренера П. Нуммі, який стверджує, що «люди схильні заперечувати нові ідеї, особливо якщо ідея не їхня» [1]. Саме тому необхідним для сучасного керівника є фасилітаційна діяльність, за допомогою якої члени колективу зможуть розуміти інші погляди і

точки зору, а також ділитися своїми, спільно приймати важливі рішеннями, упроваджувати зміни.

Відповідальність за забезпечення узгодженості та дотримання всіх домовленостей значною мірою лежить на директорі школи. Він виступає носієм спільних цінностей і ключових принципів, що формують новий підхід до взаєморозуміння й організації процесів. Постійно та послідовно демонструючи очікування, що ґрунтуються на загальноприйнятих переконаннях, директор виконує роль зразка, формуючи основу для культури взаємодії та визначаючи напрямок діяльності всього шкільного колективу.

Саме директори-фасилітатори спроможні створювати як відчуття, так і реальні умови для поступу та позитивних трансформацій, які, попри невизначеність, орієнтовані на побудову закладу загальної середньої освіти, що краще відповідає потребам дітей.

Формування нових смислів є надзвичайно складним процесом, адже вони повинні мирно співіснувати з усталеними уявленнями. Це вимагає збереження поваги до праці вчителів як компетентних і відданих фахівців, визнаючи їхній внесок у розвиток школи, водночас ініціюючи оновлення й адаптацію змісту освіти та підходів до викладання. Такий процес майже неминуче супроводжується напругою і конфліктами, які рідко залишаються непоміченими чи повністю вирішуються. Проте саме ці труднощі часто стають поштовхом до прояву індивідуальної ініціативи та колективної креативності.

Директор-фасилітатор чітко усвідомлює, що створення й управління напругою є невід'ємною частиною фасилітаційної діяльності. Вони не мають обмежуватися пасивним реагуванням на внутрішні чи зовнішні виклики, а навпаки, повинні, свідомо спрямовувати енергію закладу освіти на залучення всіх учасників освітнього процесу до глибшої участі у процесах, здатних покращити якість освіти в ЗЗСО. Таке цілеспрямоване створення напруження відіграє конструктивну роль: воно допомагає сфокусувати увагу колективу на спільних цілях, чітких орієнтирах успішності та відповідальності за результати. Ці керівники не просто формулюють бачення розвитку закладу освіти й очікують, що воно реалізується саме собою. Вони активно втручаються у процес, надихаючи, спрямовуючи та активізуючи педагогів.

Для того, щоб зміни стали можливими, зазвичай необхідна певна доза напруги, яка спонукає до переосмислення і дії. Функція директора, який знаходиться в епіцентрі складної мережі шкільних взаємовідносин, надає унікальну перспективу для виявлення потенційних поштовхів до змін. Особливо важливим, хоча й часто недооціненим і недостатньо застосовуваним, є рефлексивний підхід. Йдеться про здатність помічати події та явища, зіставляти їх зі спільними цінностями, а потім визначати, які кроки необхідно зробити. Такий процес є критично важливим для ефективного фасилітаційного керівництва, адже дозволяє директорові своєчасно реагувати, формувати відповідні процеси й вирішувати проблеми, що виникають.

Директори, чиї особисті цінності, переконання та бачення для своєї школи є цілісними, узгодженими й послідовно проявляються в їхніх словах і вчинках, здобувають авторитет і автентичність, що сприяє формуванню довіри й упевненості з боку колективу. Справжня автентичність не базується на маніпуляціях чи використанні традиційних методів мотивації. Вона виникає із

щирого прагнення узгодити внутрішні переконання з діями й комунікацією, демонструючи цілісність і послідовність у всьому.

Проте, прагнення до автентичності повинне поєднуватися зі здатністю спокійно приймати численні суперечності та невизначеність, які потребують відкритості й гнучкості. Автентичність, хоча й базується на чіткості переконань та внутрішній стійкості, має враховувати складну та змінну природу колективної взаємодії, а також процесів, що будуються на засадах партнерства. І на рівні організації, і на рівні особистості важливо мати ясне бачення, проте без надмірної жорсткості, яка могла б завадити адаптації до змін. Підтримання цього тонкого балансу між послідовністю та гнучкістю – одне з ключових завдань, яке покладається насамперед на директора ЗЗСО.

Керівники закладів загальної середньої освіти, які застосовують фасилітаційну діяльність, особливо в контексті вдосконалення чи трансформації школи, змушені вкладати багато зусиль, щоб забезпечити наявність чіткого й узгодженого бачення розвитку закладу. Водночас вони мають підтримувати мотивацію, ініціативність і лідерські якості серед педагогічного колективу. Утримання цього балансу між визначеним стратегічним напрямом і підтримкою творчої свободи персоналу є складним завданням, яке може бути особливо нестійким і вразливим у тривалій перспективі.

Отже, впровадження змін, а також безпосередня фасилітаційна діяльність керівника ЗЗСО, може призвести до ситуації невизначеності, оскільки як педагоги, так і здобувачі освіти намагаються адаптуватися до змін у взаємних очікуваннях щодо своїх ролей. У такому контексті з'являється схильність учасників освітнього процесу зосереджуватися передусім на власному становищі та функціях, що, у свою чергу, може уповільнювати формування спільної орієнтації на колективні цілі. Саме ця спільна зосередженість на гуртовому завданні є ключовою рисою ефективної фасилітаційної діяльності й основою позитивного сприйняття його результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нуммі П. Проривні рішення: методи фасилітації для ефективної групової роботи. Київ : Наш формат, 2023. 360 с.

2. Професійний стандарт керівника (директора) закладу загальної середньої освіти від 17 вересня 2021 року № 568-21. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf (дата звернення: 23.03.2025).

3. Як лідери ОГС можуть використати фасилітацію для побудови ефективної комунікації в команді? URL : https://www.prostir.ua/?library=yak-lidery-ohs-mozhut-vykorystaty-fasylitatsiyu-dlya-pobudovy-efektyvnoji-komunikatsiji-v-komandi (дата звернення: 25.03.2025).

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ СЕРЕД ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ

**(Голубова В. В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Федорик В. В., старший викладач кафедри психології)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Емоційне вигорання – це певний психогенний розлад, який пов'язаний із професійною дезадаптацією та особливо із відповідним стилем поведінки людини в певному середовищі [2].

Психологічна природа емоційного вигорання визначається багатьма вченими як адаптивна властивість психосоціальної системи фахівця із виявлення цілеспрямованої поведінки у пристосуванні до робочого стресогенного середовища.

Емоційне вигорання є процесом специфічним, результатом котрого є стан психосоціальної дезадаптації фахівця із особливим зниженням загального рівня його психофізіологічних ресурсів, ознаки котрого відбиваються на всіх сферах особистості, однак, основним чином, на смисловій та емоційній.

Професійна діяльність медпрацівників пов'язана із прямою дією різноманітних сильних стресогенних факторів, що можна класифікувати як основні професійні патогенні фактори. Сюди можна віднести: високе виробниче навантаження, напруженість праці, очікування значних ускладнень у хворих, постійний аналіз, перебування у ситуаціях, що вимагають мобілізації фактично всіх психічних пізнавальних процесів для вдалого вирішення визначених завдань [1].

Метою даного дослідження було вивчення рівня емоційного вигорання та особливостей соціально-психологічної адаптації працівників медичної сфери КП «Центральна міська лікарня Покровської міської ради Дніпропетровської області». У дослідженні взяло участь 35 медичних працівників віком від 20 до 55 років. Більшість учасників проведеного дослідження – жінки 29 (83%) та 6 чоловіків (17%).

Для реалізації запланованого емпіричного дослідження були підібрані та застосовані наступні валідні методики: «Діагностики «емоційного вигорання» (В.В. Бойка), «Діагностики професійного «вигорання»» (К. Маслач, С. Джексон в адаптації Н. Е. Водоп'янової), «Дослідження соціально-психологічної адаптації (СПА)» (К. Роджерса та Р. Даймонд) та «Бостонський тест на стресостійкість».

Отримані результати, за методикою «Діагностики «емоційного вигорання» показали, що у 14 (40%) опитаних було зафіксовано вже сформовану фазу напруженості. Для даних опитаних характерним є існування емоційного хронічного стресу, який може бути викликаний досить високими професійними навантаженнями. Це проявляється у наявності симптомів переживання психотравмуючих подій, незадоволеності собою та іншими, що знижує, в цілому, ефективність виконання покладених обов'язків. Такі ознаки вказують на вже сформований синдром емоційного вигорання (СЕВ).

Також було встановлено, що у 17 (48, 57%) опитаних фаза виснаження вже сформована. Для таких медичних працівників характерним є наявність значного фізичного та емоційного виснаження, що впливає на їх спроможність до досить ефективного виконання покладених на них професійних обов'язків. Такі результати вказують на серйозне зниження емоційної віддачі, досить значну

ступінь емоційної втоми та байдужості, що призводить до зниження рівня професіоналізму.

Отримані результати, за методикою «Діагностики професійного «вигорання»» показали, що у 16 (45, 71%) медичних працівників переважаючим є високий рівень емоційного виснаження. Для цієї групи опитаних характерною є наявність досить серйозного перевантаження та стресу на робочому місці у лікарні. Такі результати свідчать про недостатній рівень підтримки зі сторони колег та керівництва, а також про високий рівень емоційної напруги, яку досить важко витримувати. У 15 (42, 86%) респондентів було визначено високий рівень деперсоналізації. Для даних медичних працівників характерною є наявність емоційного вигорання, що виникає через постійну емоційну напругу, а також ситуації стресу на роботі. В цих опитаних може відбуватися зниження в цілому ефективності взаємодії із пацієнтами, зменшення професійної мотивації та розвиватися негативне відношення до власної професії.

Отримані результати свідчать, що за шкалою «адапатація-дезадаптація» методики «Діагностика соціально-психологічної адаптації», у 16 (47, 51 %) медичних працівників був діагностований низький рівень. В даних опитаних є значні труднощі у пристосуванні до професійного середовища та умов праці. Такі респонденти відзначаються емоційною нестабільністю, низькою стресостійкістю під час конфліктів, а також відчувають внутрішнє напруження та незадоволеність всім. В даних медичних працівників підвищується ризик загального розвитку професійного вигорання.

У 12 (34, 29%) медичних працівників за шкалою «прийняття-неприйняття себе» було діагностовано низький рівень. Для даних опитаних характерними є існування певних труднощів із самосприйняттям і досить низька самооцінка. Такі працівники можуть досить критично відноситися до себе самих, сумніватися у своїх досягненнях та здібностях, що безпосередньо впливає на їх професійну впевненість та емоційну рівновагу. Це у підсумку може знижувати мотивацію, сприяти виникненню емоційному вигоранню та значно ускладнювати адаптацію у колективі.

У 17 (48, 57%) опитаних було діагностовано низький рівень за шкалою «прийняття-неприйняття інших». Для даних медичних працівників характерними є значні труднощі у прийнятті та сприйнятті оточуючих такими, якими вони є. Це має свої прояви у недовірі, підвищеній критичності, емоційному віддаленні чи конфліктності під час взаємодії із колегами та пацієнтами.

У 17 (48, 57%) медичних працівників за шкалою «емоційний комфорт-дискомфорт» зафіксовано низький рівень. Для цієї групи опитаних характерним є досить виражений емоційний дискомфорт, внутрішня нестабільність та значне напруження. Такі медичні працівники можуть досить часто відчувати такі стани, як роздратування, тривожність, втому чи емоційне виснаження, що має доволі негативно вплив у цілому на їх психічний та емоційний стан.

Одержані результати за методикою «Бостонський тест на стресостійкість», вказують, що у 20 (57, 14%) медичних працівників стресостійкість знаходиться на низькому рівні. Для даних опитаних характерною є вразливість до стресових ситуацій. Медичні працівники цієї категорії можуть мати значні труднощі в пристосуванні до різних професійних викликів. Вони є в емоційному плані нестабільними та схильними до появи роздратування, тривожності та

виснаження. Це також свідчить про наявність чи ризики розвитку професійного вигорання, зниження ефективності праці, а також про значні труднощі у підтримці достатньо здорових міжособистісних відносин як із власними колегами, так і з пацієнтами.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження було встановлено, що у більшості медичних працівників прослідковується емоційне вигорання, а тому вбачаємо необхідним розробку та впровадження тренінгової програми з подолання та профілактики емоційного вигорання серед працівників медичної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марута Н., Чабан О., Каленська Г. Особливості емоційного вигорання в працівників сфери охорони неврологічного й психічного здоров'я. *Міжнародний неврологічний журнал.* 2019. № 7(109). С. 104–112.

2. Хайрулін О.М. Психологія професійного вигорання військовослужбовців: монографія. Тернопіль : ТНЕУ. 2015. 220 с.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ІНТЕРАКТИВНІ СИМУЛЯЦІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

(Гончарова А. А., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Кузнєцова О. Я., доктор педагогічних наук, професор)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Сучасний світ диктує нові правила освітнього процесу, де традиційні методи навчання потребують доповнення інноваційними підходами. В умовах стрімкого розвитку технологій та постійних змін у суспільстві, актуальність використання інноваційних методик у навчальному процесі набуває все більшої ваги. Зокрема, на уроках фізики в середній школі, де учні вивчають складні явища і теорії, використання сучасних технологій може значно підвищити ефективність навчання та зацікавленість учнів у вивченні фізики. Розробка та впровадження інноваційних педагогічних підходів у навчальній практиці стає необхідністю для забезпечення якісної освіти та готовності молодого покоління до викликів сучасного світу.

Штучний інтелект (ШІ) стає одним із найпотужніших інструментів сучасної науки, зокрема у фізиці. Алгоритми машинного навчання та нейромережі здатні обробляти величезні обсяги даних з експериментів і симуляцій, прискорюючи процес аналізу та відкриття нових фізичних законів. Завдяки ШІ вчені мають можливість моделювати складні фізичні системи, такі як квантові об'єкти, поведінку яких надзвичайно складно передбачити за допомогою традиційних методів. Нейромережі допомагають знаходити закономірності в даних, які раніше залишалися прихованими для людського ока, відкриваючи нові перспективи для фізичних досліджень. Останнє робить ШІ незамінним інструментом у фізиці майбутнього, що сприятиме подальшим відкриттям та новим науковим проривам [4].

Штучний інтелект назавжди змінив освіту в усьому світі, про це говорять педагоги, науковці та інші експерти. Цікаво, що саме зараз точаться потужні дискусії, проблемним питанням яких є те, чого більше від ШІ – користі чи шкоди [4]. Зараз складно спрогнозувати, яким саме чином найближчими роками ШІ буде залучено в освіту, наскільки отримає потужну підтримку від здобувачів та надавачів освітніх послуг. Однак, абсолютно точно можна сказати, що ШІ в освіті ігнорувати вже не можливо.

Вчителі та учні України, попри те, що виснажлива війна триває, мають змогу досліджувати можливості ШІ та залучати їх в освітній процес на різних етапах – від підготовки до уроку до виконання домашніх завдань. Саме тому сьогодні все частіше проводяться дослідження, які стосуються ролі ШІ в освітньому процесі. Цікаві та захопливі методи навчання, такі як використання віртуальної реальності, інтерактивних симуляцій, відео-уроків та інших інноваційних підходів, сприяють кращому розумінню складних законів фізики, захоплюють увагу учнів та стимулюють їхній інтерес до фізики. Поєднання традиційних методик з передовими технологіями дає можливість створити навчальне середовище, яке відповідає потребам сучасного покоління учнів, сприяючи їхньому успішному навчанню та розвитку. Такий підхід є не лише актуальним, але й невід'ємною частиною подальшого розвитку освіти в умовах сьогодення [3].

На уроках фізики в основній школі найбільш використовуваними є безкоштовні ресурси, які легко відтворюються на різних девайсах та підтримують велику кількість експериментів, визначених програмою з фізики. До таких ресурсів належать:

1. «PhET Interactive Simulations» – платформа (рис. 1), яка пропонує широкий вибір симуляцій з фізики, хімії, біології та інших природничих дисциплін [1].

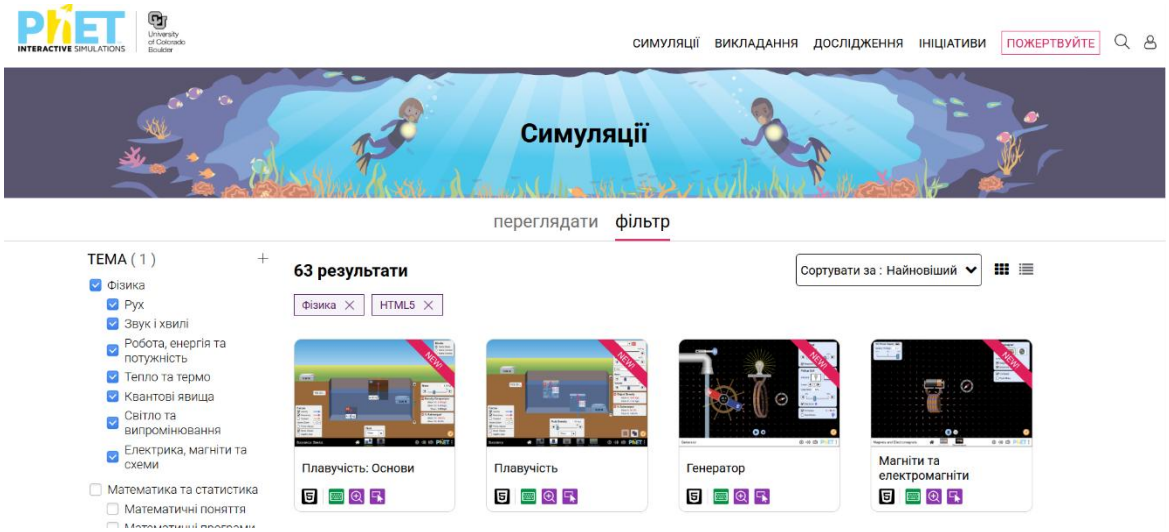

Рис. 1. Інтерактивна платформа PhET Interactive Simulations

3. «Physics Classroom» і «Interactive Physics Simulations» – ресурси (рис. 2), в яких доступні симуляції з різних тем, таких як електрика, оптика, механіка та інші [2].

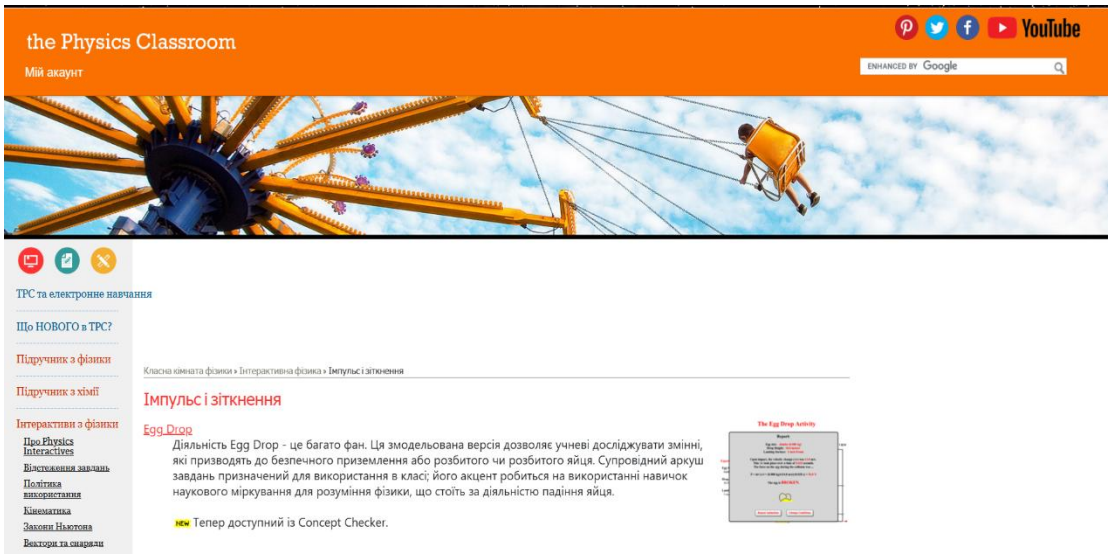

Рис. 2. Інтерактивна симуляція Physics Classroom

3. «Waves Intro Simulation» – це симуляція (рис. 3), яка дозволяє учням ознайомитись з основними поняттями та властивостями хвиль.

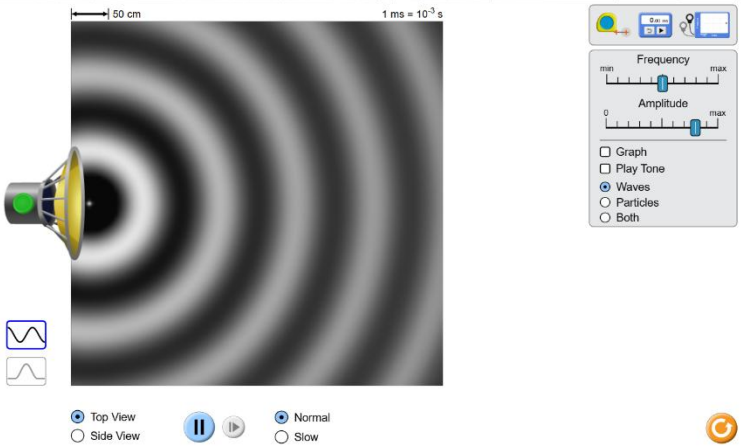

Рис. 3. Інтерактивна симуляція Waves Intro Simulation

4. «Molecular Workbench» – ресурс (рис. 4, рис. 5), який містить симуляції для дослідження молекулярних та атомних властивостей різних речовин [2].

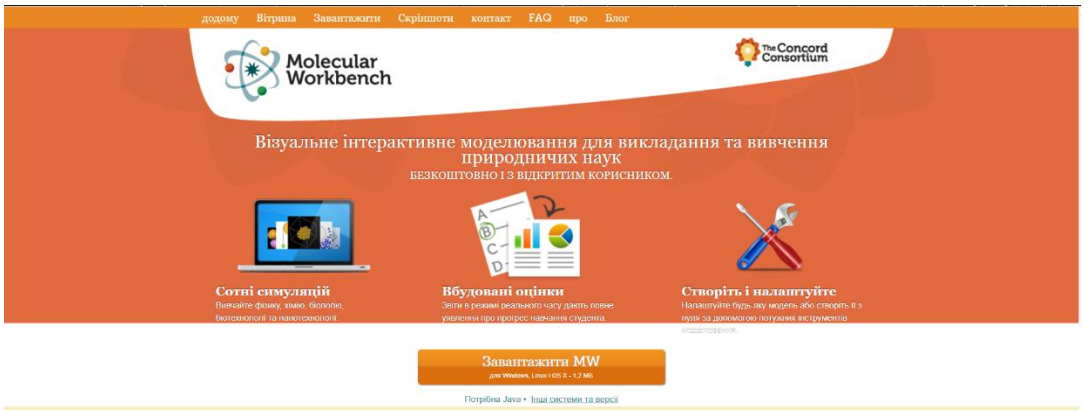

Рис. 4. Інтерактивна симуляція Molecular Workbench

Ці симуляції можуть бути використані як додаткові засоби для закріплення матеріалу або як основний інструмент для вивчення фізики у захоплюючому та інтерактивному форматі. Зазвичай такі симуляції включають візуальні ефекти, анімації та інтерактивні елементи. Це значно полегшує засвоєння складних фізичних явищ та дає змогу сприяти більш активному навчанню.

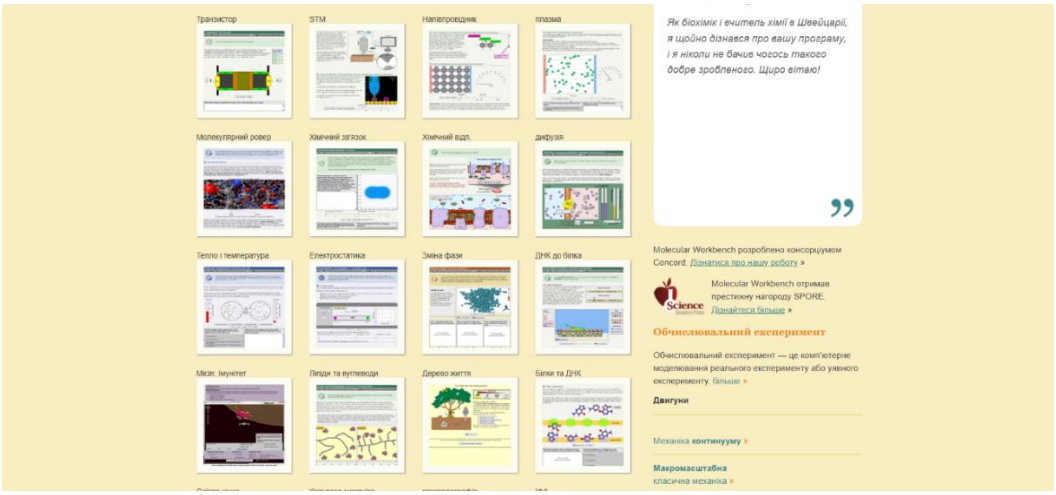

Рис. 5. Інтерактивна симуляція Molecular Workbench

Для успішного інтегрування інтерактивних симуляцій у навчальну практику важливо обрати правильний підхід. Один із найбільш ефективних методів – це розробка компетентнісно орієнтованих завдань, які необхідно виконувати в інтерактивних віртуальних середовищах. Цей підхід сприяє не лише засвоєнню теоретичних знань, а й надає можливість учням отримати практичний досвід [5].

Порівняння інтерактивного навчання та навчання з залученням інструментів ШІ показує:

– учням подобається працювати в середовищі PhET Interactive Simulations, адже вони самостійно можуть проводити досліди;

– звертаючись до ChatGPT учні отримують конструктивну відповідь на запитання з детальним поясненням.

Для того, щоб отримати максимально позитивний результат інноваційні методи потрібно вводити в навчальну практику паралельно один до одного. Наприклад, симуляції застосовувати для візуалізації, а пошукові системи на основі штучного інтелекту для обробки та перевірки результатів засвоєння навчального матеріалу. Таким чином дана інтеграція дасть можливість розвинути в учнів навички критичного мислення, аналітичні здібності, креативність та вміння працювати з інформацією.

Беззаперечно, впровадження сучасних технологій та інновацій у навчальний процес відкриває перед учнями безмежні можливості для вивчення фізики [5]. Інтерактивні віртуальні експерименти, комп'ютерні симуляції, використання додатків та веб-ресурсів стають не лише засобами навчання, а й потужними інструментами для залучення учнів до цікавого та захопливого світу науки, що стимулює їхню активність, розвиває наукове мислення та творчі здібності. Отже, використання штучного інтелекту та інтерактивних симуляцій для вивчення фізики є перспективним напрямком розвитку освіти. Завдяки розвитку ШІ вчителі можуть створювати індивідуальні програми навчання, які враховують потреби та інтереси кожного учня, а також персоналізувати процес навчання та надавати індивідуальну допомогу учням відповідно до їхніх потреб. Використання штучного інтелекту дозволяє зробити навчання фізики більш доступним та зрозумілим для учнів, що забезпечує ефективність засвоєння матеріалу, підвищення мотивації учнів до навчання та подальшого зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтерактивний симулятор Phet. URL : https://phet.colorado.edu/ (дата звернення: 15.03.2025).

2.Інтерактивний симулятор Molecular Workbench. URL : https://mw.concord.org/modeler/ (дата звернення: 15.03.2025)

3. МОН і Мінцифра розробили проєкт рекомендацій із використання ШІ в школах. URL : https://mon.gov.ua/news/mon-i-mintsyfra-rozrobyly-proiekt-rekomendatsii-iz-vykorystannia-shi-v-shkolakhta (дата звернення: 15.03.2025).

4. Роль штучного інтелекту у вивченні фізики в загальноосвітній школі. URL : https://smodin.io/blog/uk/best-ai-tool-for-teachers-to-enhance-classroom-learning/ (дата звернення: 15.03.2025).

5. Штучний інтелект та інтерактивні симуляції як інноваційні засоби навчання на уроках фізики. URL : https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1942 (дата звернення: 12.02.2025).

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

**(Григор'єв І. Ю., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Григор'єва В. В., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Основну частину свого часу діти проводять у школі, а сам процес навчання є значним навантаженням на школярів особливо з предметів математичного, природничого та мовно-літературного спрямування. Іноземна мова – предмет, де потрібно багато думати, говорити, запам'ятовувати, що може викликати втому у дітей. Тому актуальним завданням школи є збереження здоров'я учнів та впровадження в освітній процес здоров'язберігаючих технологій, адже за даними ВООЗ лише 3–5 % школярів закінчують школу абсолютно здоровими [1].

Нова українська школа (НУШ) запровадила одну із основних вимог сучасних освітніх стандартів – здоров'язберігаючий підхід до процесу навчання, адже підтримка та зміцнення здоров'я є одним з пріоритетних напрямків роботи освітніх установ і ЗЗСО зокрема.

Помилковою є думка про те, що здоров'язберігаючі технології можуть бути реалізовані виключно на уроках фізичної культурі у школі. Англійська мова – один із небагатьох освітніх компонентів у сучасній школі, в рамках якого педагог може максимально використати творчий підхід та різні методи навчання. А у початковій ланці цей предмет якнайкраще підходить для використання здоров'язберігаючі технології.

У сьогоднішніх реаліях шкільного освітнього процесу дуже важливо побудувати урок таким чином, щоб зберегти і зміцнити здоров'я дітей. У той же час здоров'язберігаючим видам діяльності приділяється недостатньо уваги з різних причин – інтенсифікації навчального процесу, нестачі робочого часу, сприйняття цих технологій як другорядних тощо. Таким чином, сучасні запроси охорони здоров'я та вимоги нового освітнього стандарту обумовлюють актуальність наукових досліджень у сфері використання елементів здоров'язберігаючих технологій на уроках англійської мови у початковій школі.

Теоретичною базою нашого дослідження є наукові праці вітчизняних вчених І. Барди [1], В. Будько [5], О. Ващенко [2], В. Лозинського [4], Л. Молхамовой [5], Л. Рибалко [3], С. Свириденко [2] та ін. Аналіз наукової літератури виявив, що здоров'язберігаючі технології представляють собою систему, спрямовану на збереження, зміцнення та розвиток здоров'я усіх суб'єктів педагогічного процесу, і, насамперед, учнів. Технології здоров'язбереження виконують наступні функції: формувальну, комунікативну, діагностичну, адаптивну, інтегративну та рефлексивну [3; 4].

Урок англійської мови у ЗЗСО із використанням технології здоров'язбереження повинен містити наступні параметри, на які потрібно звернути увагу вчителю:

- кількість часу, витраченого школярами на навчальну роботу (норма – не менше 65% загального часу на уроці);

- рівномірний темп і спокійне, розмірене завершення уроку, коли у дітей є можливість поставити запитання, а вчитель може прокоментувати домашнє завдання детальніше;
- раціональність та диференційованість домашнього завдання, тобто його відповідність віковим особливостям та рівню знань учнів [2].

Також вчителю слід подбати про комфортну обстановку та дотримання санітарно-гігієнічних норм у кабінеті, раціональну кількість видів навчальної діяльності та їх послідовність, норма складає 4–6 видів діяльності за урок. Слід пам'ятати, що часта зміна діяльності вимагає від учнів додаткових зусиль. Середня тривалість одного виду діяльності повинна складати 7–10 хвилин. На уроці бажано використовувати активні методи навчання (ділова гра, дискусія), метод вільного вибору, методи, спрямовані на самопізнання та розвиток інтелекту. Такі методи як розмова, дискусія, рольова гра якнайкраще сприятимуть самовираженню дітей на уроці.

Однією із найважливіших вимог до здоров'язберігаючого уроку англійської мови є наявність рухової активності. Наприклад, під час вивчення дієслів руху go, jump, skip, run учні можуть зображати рухами їх значення. Це дозволить не тільки зняти емоційне й фізичне напруження у дітей, а й засвоїти (закріпити) нову лексику в невимушеній обстановці. Серед видів діяльності, які роблять урок англійської мови здоров'язберігаючим, відзначимо фізкультхвилинки, динамічні паузи, дихальну гімнастику, гімнастику для очей, масаж активних точок, ігри-пантоміми, пісні, зарядки-релаксації тощо. Так, фізкультхвилинка може бути проведена у формі пісні з елементами танців та речитативу [1]. Також рекомендовано проведення дихальної гімнастики та гімнастики для очей англійською мовою. Крім того, вчитель може розробити уроки англійської мови, присвячені питанням здоров'я та здорового способу життя, наприклад, у рамках вивчення тем «Sport» або «Food».

Формування у школярів уявлень про здоровий спосіб життя, починаючи з режиму дня, правильного харчування та закінчуючи проведенням фізкультхвилинок, сприяє збереженню здоров'я з раннього віку та розвитку культури самоорганізації. При цьому формуються такі навчальні дії:

– особистісні (розвиток особистості, пізнавальний інтерес до фізкультхвилинок, розуміння таких понять, як «здоров'я», «здоровий спосіб життя»);

– комунікативні (активна взаємодія з учителем та однокласниками, уміння слухати та чути, а також поважати позицію іншої людини);

– пізнавальні (здійснювати аналіз виконаних дій, створювати алгоритм діяльності);

– регулятивні (прогнозувати результат і рівень освоєння знань, планувати власні дії під час виконання комплексу вправ) [5].

Слід зазначити, що використання окреслених технологій особливо важливо при роботі з дітьми молодшого шкільного віку. Цей вік є переломним у психічному та фізичному розвитку і характеризується новим рівнем відносин з дорослими й однолітками, зміною провідного виду діяльності – навчання, що пред'являє до молодшого школяра низку серйозних вимог.

Таким чином, застосування на уроках англійської мови у початковій школі здоров'язберігаючих технологій є важливою вимогою, оскільки сприяє

зміцненню здоров'я учнів, робить уроки більш насиченими та різноманітними, підвищує психоемоційний настрій у класі та мотивацію до вивчення мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барда І. М. Римівки та пісні на уроках англійської мови в НУШ : методичний збірник. Стара Вижівка, 2022. 75 с.

2. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі. *Здоров'я та фізична культура*, 2006. № 8. С. 1–6.

3. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі: колективна монографія / за заг. ред. Л. М. Рибалко. Тернопіль : Осадца В. М., 2019. 400 с.

4. Лозинський В. Техніки збереження здоров'я. Київ : Главник, 2008. 160 с.

5. Molhamova, L., Budko, V. Integration of health-preserving technologies in English language lessons at general secondary education institutions. *Philological Treatises*. 2024. 16(1). P. 168–177.

6. World Health Organization. URL : http://www.who.int/neglected_diseases/en/ (дата звернення: 21.03.2025)

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДОМ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

**(Григор'єва Н. А., доктор філософії,
старший викладач кафедри дошкільної освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Цифрові технології проникають у всі сфери нашого життя, і дошкільна освіта не є винятком. Вони стають потужним інструментом для оптимізації управлінських процесів у дошкільних закладах, підвищення ефективності роботи педагогів та забезпечення якісної освіти для дітей. Їх роль у контексті розвитку системи дошкільної освіти обґрунтовується низкою важливих чинників. У цифрову епоху ефективне управління освітнім закладом передбачає впровадження інноваційних рішень, які забезпечують прозорість, швидкість і точність процесів. Законом України «Про освіту» визнано інформаційно-комунікаційну компетентність як одну з ключових, що необхідна кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності [1]. Управління дошкільним закладом потребує обробки великої кількості інформації, зокрема даних про дітей, кадрових документів, фінансової звітності тощо. Цифрові технології допомагають систематизувати й зберігати ці дані, мінімізуючи ризики помилок. Використання електронних платформ, месенджерів для взаємодії з батьками, вихователями та іншими зацікавленими сторонами значно підвищує якість і швидкість інформаційного обміну. Впровадження цифрових інструментів для оцінювання та аналізу якості освітніх послуг дозволяє вчасно ідентифікувати проблеми, коригувати стратегії та забезпечувати безперервний розвиток закладу. В умовах конкурентного освітнього середовища цифрові інновації стають важливим інструментом для залучення нових вихованців і збереження позитивного іміджу закладу. Використання онлайн-інструментів для комунікації, дистанційного навчання та адміністративного управління стало необхідністю. В Україні реалізуються програми цифровізації освіти, зокрема в межах концепції «Нова українська школа» та «Держава в смартфоні», які стимулюють інтеграцію цифрових технологій на рівні дошкільної освіти. Отже, дослідження ролі цифрових технологій в управлінні дошкільним закладом є актуальним у контексті загальносвітових тенденцій цифровізації, зростання вимог до якості управлінських процесів і необхідності адаптації до викликів сучасності. Це дозволить не лише вдосконалити функціонування закладів, а й сприятиме підвищенню якості освітніх послуг для дошкільнят.

Теоретичним підґрунтям розв'язання проблеми управління інноваційним розвитком дошкільної освіти є праці вчених у галузі освітнього менеджменту (О. Адаменко, В. Григораш, В. Крижко, О. Мармаза, Є. Хриков та ін.), менеджменту освітніх інновацій (Л. Даниленко, М. Савенков та ін.), інноваційного розвитку закладів освіти (О. Пометун, М. Поташник та ін.). Роль цифрових технологій в освіті та управлінні закладами освіти досліджували В. Кремень, О. Спірін, В. Биков, Н. Морзе, Н. Трикоз, С. Карплюк.

Мета дослідження – визначити роль цифрових технологій у процесі управління дошкільним закладом освіти, а також оцінити їхній вплив на підвищення ефективності адміністративних процесів, взаємодії з персоналом, батьками та оптимізації освітнього середовища, з'ясувати позитивні та негативні

сторони їх використання. Під час роботи були застосовані теоретичні методи дослідження: аналіз і синтез – для вивчення науково-педагогічної літератури, нормативно-правових документів та програм, що регулюють використання цифрових технологій в освітньому управлінні; порівняння – для аналізу сучасних цифрових платформ та інструментів, які використовуються в дошкільних закладах освіти.

Управлінські функції керівника дошкільного закладу умовно можна поділити на традиційні та інноваційні. Традиційно до управлінських функцій керівника дошкільного закладу відносять: планування (розробка перспективних та поточних планів роботи закладу); організація (створення умов для ефективної роботи педагогічного колективу); контроль (перевірка виконання планів та завдань); координація (узгодження діяльності всіх учасників освітнього процесу). Однак сучасні реалії диктують необхідність розширення та модернізації цих функцій, отже, з'являються нові:

– інформаційна (збір, аналіз та поширення інформації про досягнення дошкільної освіти, нові педагогічні технології тощо);

– розвиваюча (створення умов для професійного зростання педагогів та саморозвитку дітей);

– проєктна (залучення педагогів та дітей до проєктної діяльності);

– моніторингова (систематичний аналіз ефективності роботи закладу);

– інвестиційна (залучення ресурсів для розвитку закладу).

Реалізація інноваційних проектів вимагає від керівника: лідерських якостей – здатності мотивувати колектив, приймати рішення; професійної компетентності – знання сучасних педагогічних технологій, управлінських методів; креативності – здатності генерувати нові ідеї та шукати нестандартні рішення; готовності до змін – усвідомлення необхідності постійного розвитку. Проте, на шляху до впровадження інновацій керівник може зустрітись із певними бар'єрами, зокрема це може бути опір працівників змінам за рахунок пануючого консерватизму в колективі; небажання працівників підвищувати власну кваліфікацію, ігнорування форм самоосвіти. Для того, щоб подолати такі негативні аспекти, управлінець має мотивувати та активно залучати педагогічний колектив до процесу розробки та впровадження інновацій, створити сприятливі умови для професійного зростання педагогів, шукати додаткові джерела фінансування; співпрацювати з іншими дошкільними закладами, науковими установами.

Цифрові технології відкривають перед дошкільними закладами безмежні можливості для вдосконалення освітнього процесу та управління ним [2]. Автоматизація рутинних завдань, швидкий доступ до інформації, можливість аналізу великих обсягів даних дозволяють приймати більш обґрунтовані рішення та заощаджувати час. Цифрові інструменти забезпечують швидку і ефективну комунікацію між співробітниками, незалежно від їхнього місцезнаходження. Онлайн-платформи та інструменти для спільної роботи сприяють обміну ідеями та знаннями між членами команди. Цифрові архіви дозволяють зберігати великі обсяги інформації та забезпечують швидкий доступ до неї. Можливість працювати віддалено, використовувати мобільні пристрої підвищує гнучкість роботи. Цифрові технології стимулюють розвиток нових ідей та підходів.

Цифрові системи забезпечують прозорість усіх процесів, що підвищує довіру батьків і співробітників. Створення онлайн-платформ для спілкування з батьками, педагогами та іншими зацікавленими сторонами сприяє поліпшенню комунікації, особливо під час дистанційної форми організації освітнього процесу в дошкільному закладі. Використання цифрових технологій дає можливість педагогам створювати персоналізовані навчальні траєкторії для дітей. Оперативний збір та аналіз даних з їх використанням дозволяє приймати обґрунтовані рішення та вносити необхідні зміни, вчасно реагувати на потреби батьків.

Отже, прикладом впровадження цифрових технологій в управлінні закладом дошкільної освіти може бути використання системи електронного документообігу. Це дозволяє автоматизувати процес створення, зберігання та обробки документів, знижує ризик втрати інформації та прискорює роботу. Онлайн-платформи для батьків дозволяють відстежувати відвідування дитини, отримувати повідомлення від вихователя, оплачувати послуги та брати участь у житті закладу. Наявність системи відеоспостереження забезпечує безпеку дітей та дозволяє батькам спостерігати за малюками онлайн. Інтерактивні дошки та таблиці в групових приміщеннях сприяють розвитку пізнавальної активності дітей, роблять навчання цікавішим та ефективнішим. Мобільні додатки дозволяють створювати індивідуальні навчальні плани, проводити онлайн-опитування та тести. Системи управління навчальним процесом допомагають планувати заняття, оцінювати результати навчання та аналізувати ефективність освітніх програм [3].

Незважаючи на всі переваги, використання цифрових технологій в управлінні дошкільним закладом пов’язане з певними викликами [2]. Завжди на першому місці в дошкільних закладах постає проблема дефіциту коштів для створення розвивального середовища, організації якісного освітнього процесу. Впровадження цифрових технологій вимагає також значних фінансових інвестицій. Цифрова неграмотність деяких педагогічних працівників не дозволить ефективно використовувати весь арсенал засобів. Батьків завжди турбує питання захисту персональних даних дітей. Незважаючи на проблеми, які виникають під час впровадження в управління дошкільним закладом цифрових технологій, переважають перспективи, що включають нові можливості, зокрема розвиток штучного інтелекту, розширення можливостей для дистанційного навчання як дошкільників, так і педагогів. Користувачі цифрових технологій (керівники) певним чином залежні від них. Перебої в роботі обладнання або програмного забезпечення можуть призвести до збоїв у роботі. Зростає ризик хакерських атак, викрадення даних та інших кіберзлочинів. Нераціональне користування соціальними мережами може відволікати співробітників від роботи. Занадто велика залежність від технологій може призвести до зменшення особистих контактів між співробітниками.

Цифрові технології відіграють все більш важливу роль в управлінні дошкільним закладом. Вони дозволяють підвищити якість освітніх послуг, забезпечити прозорість та ефективність управління, а також сприяють розвитку інноваційних підходів в освіті. Для того, щоб отримати максимальну користь від цифрових технологій, необхідно враховувати як їхні позитивні, так і негативні сторони. Важливо також забезпечити належну кібербезпеку та підготувати співробітників до роботи в цифровому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція розвитку цифрових компетентностей : розпорядження КМУ від 3 березня 2021 р. № 167-р URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 20.01.2025).

2. Косенчук О. Г., Бахмут Н. В. Модель інформаційно-комунікаційного забезпечення управління якістю дошкільної освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Том 69. № 1. С. 246–257.

3. Мармаза О. І. Менеджмент освітньої організації. Харків : ТОВ «Щедра садиба», 2017. 126 с.

КЕЙС-МЕТОД ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЇ ТА ЕТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

(Дем'янчук К. С., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Нестеренко М. М., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Формування емпатії та етичної відповідальності серед учнів початкових класів є важливим завданням сучасної освіти, адже в цьому віці формуються основи та моральні цінності, які визначають подальшу поведінку та соціальну адаптацію дитини. Початкова школа є періодом активного емоційного, соціального та морального розвитку, під час якого діти освоюють базові навички взаємодії, аналізу почуттів і прийняття рішень. На думку провідних учених, таких як І. Бех і Г. Брославська , розвиток моральних якостей, зокрема емпатії та відповідальності, сприяє не лише гармонійному становленню особистості, але й формує основи для етичної поведінки в суспільстві.

Кейс-метод набуває особливого значення, оскільки ця інтерактивна технологія забезпечує моделювання реальних життєвих ситуацій, що сприяють емоційному залученню учнів і стимулюють їхнє мислення. Використання кейсів дає змогу не лише вивчати та аналізувати моральні дилеми, а й розвивати соціальні навички через активну участь у дискусіях, обговореннях та творчих завданнях. Це сприяє формуванню емоційної чутливості, вміння усвідомлювати почуття інших і оцінювати наслідки прийнятих рішень [1].

Сучасні освітні реформи, зокрема концепція НУШ, акцентують увагу на інтеграції інноваційних технологій у навчальний процес, що передбачає виховання учнів через активну взаємодію та практичне застосування отриманих знань. У цьому контексті кейс-метод виступає ідеальним інструментом для реалізації завдань морального виховання, оскільки враховує вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, їхню природну допитливість і прагнення до спільної діяльності [2].

Недостатня кількість практичних рекомендацій щодо застосування кейс-методу в початковій школі обумовлює необхідність детального дослідження його можливостей для формування моральних якостей учнів, зокрема емпатії та відповідальності. Вивчення педагогічного потенціалу цієї технології сприятиме розробці методичних підходів, які дозволять значно підвищити ефективність освітнього процесу та забезпечать виховання морально зрілої, соціально активної та емоційно стійкої особистості.

Таким чином, тема є актуальною не лише через її практичну значущість, а й через відповідність сучасним освітнім викликам, що передбачають формування особистості учня, здатного активно й відповідально взаємодіяти із соціальним середовищем.

Метою дослідження є визначення реальних можливостей використання методу кейсів як ефективного засобу формування емпатії та етичної відповідальності у дітей молодшого шкільного віку, що передбачає виявлення педагогічного потенціалу кейс-технологій для розвитку моральних якостей учнів шляхом осмислення життєвих ситуацій і прийняття рішень. Особлива увага приділяється аналізу взаємозв'язку між методичними прийомами кейс-методу та їхнім впливом на розвиток емпатії, здатності до співпереживання,

розуміння етичних норм і формування відповідальної поведінки. Також дослідження спрямоване на розробку практичних рекомендацій для інтеграції кейс-методу в освітній процес початкової школи, враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів, що забезпечить сприятливі умови для їхнього морального та соціального розвитку.

Кейс-метод є ефективним інструментом активного навчання, який спрямований на аналіз і вирішення реальних або змодельованих життєвих ситуацій. Його сутність полягає у створенні навчальних кейсів, що відображають моральні дилеми, соціальні виклики або емоційно значущі ситуації. Згідно з Т. Ф. Алєксєєнко, кейс-технологія має значний розвивальний потенціал, оскільки залучає дітей до інтерактивної діяльності, вчить їх аналізувати обставини, аргументувати свою думку, прогнозувати наслідки рішень та співпрацювати з іншими.

Емпатія формується через розуміння почуттів і емоцій героїв кейсів. Учні, аналізуючи дії персонажів, отримують можливість поставити себе на їхнє місце, оцінити їхні переживання та визначити, як ті впливають на оточення. Завдяки цьому вони набувають здатності розпізнавати емоції інших людей і висловлювати співчуття. Наприклад, кейси, пов’язані з темами допомоги або вирішення конфліктів, допомагають учням глибше осмислювати значення підтримки та розуміння в міжособистісних стосунках [5].

Етична відповідальність розвивається через обговорення моральних дилем, які закладені в кейсах. Учні вчаться розуміти етичні принципи, аналізувати мотиви дій та прогнозувати наслідки вчинків. Це сприяє формуванню вміння приймати відповідальні рішення, враховуючи інтереси та потреби інших людей. І. О. Батарейна наголошує, що через кейс-метод діти засвоюють основи морального вибору, які вони можуть використовувати у реальних життєвих ситуаціях [2].

Для успішного впровадження кейс-методу в початковій школі необхідно застосовувати методичні прийоми, адаптовані до вікових та індивідуальних особливостей учнів. Кейс-завдання мають бути зрозумілими для дітей, включати яскравий емоційний зміст і відображати типові життєві ситуації. Тематика таких завдань має охоплювати питання, пов’язані з дружбою, співпрацею, взаємодопомогою, вирішенням конфліктів та відповідальністю за свої дії [1].

Успішність використання кейс-методу значною мірою залежить від педагога: він має вміти організовувати продуктивні обговорення, спрямовувати учнів на рефлексію та забезпечувати довірливу, емоційно сприятливу атмосферу в класі.

Кейс-метод дозволяє створювати умови, в яких учні навчаються критично мислити, аналізувати емоційні стани героїв, приймати морально правильні рішення і співпереживати. Це сприяє гармонійному розвитку особистості учнів, зміцненню їхніх соціальних навичок і підвищенню емоційної обізнаності.

Кейс-метод виступає ефективним інструментом формування моральних рис характеру та поведінки учнів початкової школи, таких як емпатія та етична відповідальність. Його використання під час навчально-виховної роботи сприяє гармонійному розвитку емоційної сфери дітей, допомагаючи їм не лише розуміти та аналізувати почуття інших, але й усвідомлювати значення моральних принципів у взаємодії з оточуючими.

Завдяки інтерактивному аналізу кейсів учні отримують можливість розвивати критичне мислення, моделювати власні рішення та оцінювати наслідки своїх дій, що підтримує поліпшення їхньої емоційної компетентності. Емпатія формується через співпереживання героям кейсів, що створює основу для розвитку соціальних навичок та побудови довірливих взаємин у колективі. Етична відповідальність виникає як наслідок усвідомлення наслідків рішень та вибору морально правильних варіантів поведінки, що закріплює позитивні моделі соціальної взаємодії.

Результативність кейс-методу значною мірою формується через професійну підготовку педагога до структурованого викладання, уміння організовувати дискусії, стимулювати рефлексію та створювати атмосферу довіри в навчальному середовищі. Використання кейсів, адаптованих до вікових особливостей учнів, дозволяє зробити освітній процес цікавим, насиченим і практично орієнтованим. Такий підхід не тільки стимулює бажання до навчання, але й забезпечує всебічний розвиток та формулює моральну свідомості учнів, готуючи їх до активного і відповідального життя в суспільстві.

Таким чином, кейс-метод забезпечує не лише навчання, але й виховання, допомагаючи учням молодшого шкільного віку стати морально зрілими, емоційно чутливими та соціально відповідальними особистостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алєксєєнко Т. Ф. Розвивальний потенціал case-study (кейс-технології) у формуванні ключових компетентностей здобувачів освіти: до методичного інструментарію сучасного підручника. *Проблеми сучасного підручника.* 2022. Вип. 29. С. 5–13. URL : https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-29-5-13 (дата звернення: 20.03.2025).

2. Батарейна І. О. Зміст морального виховання учнів початкових шкіл України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 72. Т. 1. С. 50–53. URL : https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-1.11 (дата звернення: 20.03.2025).

3. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

4. Бех І. Д. Зростити моральну особистість – головна турбота. *Дошкільне виховання.* 2015. № 4. С. 6–8.

5. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ –Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ КЛЮЧОВА НАВИЧКА XXI СТОЛІТТЯ

(Джураєва Я. Л., старший викладач)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

У сучасному світі, що стрімко трансформується, важко уявити ефективну професійну діяльність без володіння так званими м'якими навичками. Саме вони дедалі частіше стають критерієм, за яким роботодавці відбирають кандидатів, орієнтуючись не лише на технічну підготовку, а й на здатність гармонійно функціонувати в соціальному середовищі. Комунікативні здібності, вміння вести за собою, творчий підхід до вирішення проблем, емоційна стійкість – усе це складові soft skills, що стають фундаментом для професійного та особистісного зростання [1].

У XX столітті акцент у професійному розвитку робився переважно на логічне мислення та раціональний підхід – особливо в таких галузях, як наука, освіта й дипломатія. Однак в умовах XXI століття, коли світ стрімко змінюється під впливом глобалізації, цифровізації та соціальних трансформацій, до пріоритетів додається ще один важливий компонент – емоційний інтелект (EQ) [2]. Сутність емоційного інтелекту полягає у здатності людини усвідомлювати свої емоції, розуміти почуття інших, керувати емоційними реакціями, будувати конструктивні стосунки та ефективно взаємодіяти в колективі. Це не вроджена якість, а навичка, що формується протягом життя й охоплює самосвідомість, самоконтроль, мотивацію, емпатію та соціальні здібності.

Поняття EQ було вперше науково окреслене Пітером Саловейом та Джоном Майєром, а згодом набуло широкого розголосу завдяки праці Деніела Големана, який стверджував, що саме емоційна гнучкість і здатність до співпереживання часто є більш вирішальними для життєвого успіху, ніж традиційний IQ [2].

З розвитком цифрових технологій і розширенням дистанційної комунікації, потреба в емоційному інтелекті лише посилилася. Люди, які вміють налаштовувати якісну комунікацію, адаптуватися до нових умов, розпізнавати настрій співрозмовника в онлайн-форматі, мають значно більше шансів на успіх у професійній сфері. Крім того, постійна присутність у цифровому середовищі, перевантаження інформацією та зниження живого спілкування можуть викликати емоційне виснаження – саме тому вміння підтримувати внутрішню рівновагу стало критично важливим.

У сфері освіти емоційний інтелект відіграє надзвичайно важливу роль. Студенти, які володіють цими навичками, краще навчаються, активніше залучаються до колективної роботи та з легкістю вирішують конфлікти. Викладачі ж, які мають високий рівень EQ, демонструють більше розуміння до потреб студентів, сприяють здоровій атмосфері в навчальному середовищі та підтримують особистісний розвиток кожного здобувача освіти [3].

Не менш значущим є і практичний аспект – емоційний інтелект позитивно впливає на професійну діяльність у будь-якій сфері. В умовах постійних змін, модернізації, автоматизації та високих темпів комунікації працівники з добре розвиненим EQ краще орієнтуються в нових умовах, швидше приймають рішення, успішніше взаємодіють з колегами й клієнтами.

Відомо, що багато здобувачів освіти вже мають певний рівень EQ, однак важливо не лише підтримувати, а й цілеспрямовано розвивати ці навички в межах навчального процесу. Для цього в закладах освіти ефективними є такі підходи:

1. Тренінги самосвідомості та рефлексії – дозволяють студентам краще розуміти свої емоційні стани та регулювати поведінку;

2. Проєктна робота та командна діяльність – вчать слухати інших, враховувати думки одногрупників, формувати відповідальність;

3. Сценарії та рольові ігри – допомагають відпрацьовувати складні соціальні ситуації, розвивати навички вирішення конфліктів;

4. Техніки релаксації та антистресу – знижують тривожність і сприяють формуванню стійкості до стресових обставин;

5. Заняття з розвитку емпатії – дозволяють глибше відчувати емоційний стан інших людей та краще налагоджувати взаємини.

Усі ці методи не лише сприяють формуванню soft skills, а й готують конкурентоспроможного фахівця, який здатен ефективно працювати в команді, брати на себе відповідальність та адаптуватися до змін.

У сучасному світі роботодавці дедалі частіше звертають увагу на рівень емоційного інтелекту своїх співробітників. Це більше не бонус, а вимога часу. Саме тому важливо розпочинати розвиток EQ ще в освітньому середовищі – не лише як елемент особистісного зростання, а як передумову професійного успіху[4].

Таким чином, емоційний інтелект – це не просто одна з м'яких навичок, а необхідна компетентність XXI століття. Його розвиток формує цілісну, свідому особистість, готову до викликів сучасного світу як в особистому, так і професійному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбатюк Р., Кучер С. Студентоцентричний підхід у забезпеченні набуття загальних (ключових) компетентностей майбутніми педагогами професійної освіти. *Modern information technologies and innovations combined with educational odologies in vocational training met ye arology or experience of problems*. 2022. № 60. С.192–199. URL : https: //doi.org/10.31652/2412-1142-2021-60-192-199 (дата звернення: 30.03.2025).

2. Дерев'янко С. П. Емоційний штучний інтелект у професійній підготовці майбутніх психологів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т.81. № 1. С.192–209. URL :https://doi.org/10.33407/itlt.v81i1.3281 (дата звернення: 30.03.2025).

3. Маруховська-Картунова О., Рищак Н., Гапончук О. Роль емоційного інтелекту як soft skills у сучасному освітньому процесі. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 6 (12). С. 496–508. URL : https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-6(12)-496-508 (дата звернення: 30.03.2025).

4. Стельмашук Ж. Г. Чинники та педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту у майбутніх учителів. *Інноватика у вихованні*. 2020. Т.1. № 12. С. 220– 226. URL : https://doi.org/10.35619/iiu.v1i12.309 (дата звернення: 30.03.2025).

ПРОФІЛАКТИКА ТІЛЕСНО-СОМАТИЧНИХ РЕАКЦІЙ НА СТРЕС В ЮНАЦЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ ВІЙНИ

(Єрмашова М. А., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Стрільчук О. В., кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Особистий практичний досвід вивчення тілесності людини у роботі з клієнтами юнацького віку виявив значний вплив довготривалого стресу на стан здоров'я підростаючого покоління.

Емоції – реакція людини на зовнішні події. Слово «емоція» походить від латинського E (з) та MOVERE (рухатися):рухатися назовні. Внутрішнє та сенсорне переживання почуття стає рухом назовні або в навколишнє середовище: почуття смутку стає плачем. Таким чином ми можемо поєднати потребу, яку відображає почуття, з навколишнім середовищем, де ця потреба може бути задоволена [1].

Сучасні умови війни створюють значний стресовий вплив на психіку молоді. В практичному досвіді психологічної роботи з молоддю спостерігається нездатність молоді реалізовувати свій емоційний стан через страх непорозуміння з боку соціуму. Ті, хто виїхав з України, проживають розрив з друзями та рідними, зустріч з іншою культурою, до якої важко адаптуватися через брак знання мови та особливостей менталітету. Молодь, яка залишилась в Україні зустрічається з браком спілкування, через навчання онлайн, переживає розрив з рідними та друзями, які виїхали закордон, перебування в стані постійного ризику для життя.

Юнацький вік є критичним періодом формування особистості, тому надмірний психологічний тиск може мати довготривалі наслідки для фізичного та психічного здоров'я. Одне з ключових особливостей це те, що «ти вже не дитина, але і не дорослий». Це спонукає юнака справлятися з проблемами самотужки, але досвіду і знань в самодопомозі та саморегудяції недостатньо, що активує захисні механізми психіки, такі як тілесно-соматичні прояви.

Під соматизацією розуміється психологічний захист, що проявляється у перетворенні емоційного напруження у соматичні прояви. Соматичні реакції організму з часом адаптуються до емоційного навантаження та набувають стійких проявів, а саме підвищений тонус м'язів, зміни в гормональній системі, проблеми зі шкірою. Довгостроковий стрес в умовах війни капсулює емоційні прояви, призводячи до таких тілесно-соматичних реакцій , як порушення сну, хронічної втоми, головного болю, проблем з артеріальним тиском, порушення серцево-судинної системи та системи травлення, панічних атак, загострення хронічних хвороб та розвитку тілесних патернів поведінки, таких як згинання тіла, уникнення зорового контакту, покусування губ, тощо.

Згідно висновком Всесвітньої організації охорони здоров'я, до 40% пацієнтів, які звертаються до лікарів загальної практики, не потребують жодної медичної допомоги, крім психотерапевтичної. Ця проблема актуальна у всіх країнах, оскільки в усьому світі спостерігається стійка тенденція до зростання психосоматичної патології.

Профілактика тілесно-соматичних реакцій у юнацькому середовищі в умовах війни є важливою складовою збереження психоемоційної стабільності та адаптації молоді до екстремальних умов. Вчасне виявлення та запобігання психосоматичним проявам сприяє покращенню якості життя, зниженню рівня стресу та тривожності, а також забезпечує гармонійний психофізіологічний розвиток особистості. Дослідження даної проблематики є актуальним для розробки ефективних методів психологічної підтримки, що сприятимуть збереженню здоров'я молоді та підвищенню їхньої стресостійкості.

Вільгельм Райх – один із засновників тілесно-орієнтованої психотерапії та перших дослідників зв'язку між тілом і психікою. Він вважав, що тіло є носієм психічної енергії: вільний її потік свідчить про здоров'я, а застій – про порушення. Райх наголошував на необхідності впливати на «панцир характера» – хронічні м'язові напруження, які блокують емоції.

Александр Лоуен, продовжуючи ідеї Райха, розробив власну тілесну терапію. Він вважав, що психіка впливає на тіло через контроль: людина стримує емоції, напружуючи м'язи. Спочатку це відбувається свідомо, але постійне стримування стає несвідомим, і м'язи залишаються напруженими через неможливість контролювати процес розтягування та розслаблення постійно. Метод Лоуена полягає у посиленні напруги в заблокованих зонах для подальшого вивільнення. Він також наголошував: загальна життєва енергія підтримує як психіку, так і тіло, а емоційні блоки виснажують цей енергетичний ресурс.

Мойше Фельденкрайзе запропонував дуже повільно і поступово наближати тілесний «образ Я» до реального уникаючи безпосередньої роботи з «блоками». За Фельденкрайзе, старий патерн руху розбивається на низку простих окремих рухів, що дає можливість його усвідомити та змінити, зробивши більш ефективним.

Франц Александер був першим, хто провів систематичні дослідження психосоматичних розладів. Один із кардинальних висновків цих досліджень полягав у тому, що розуміння та адекватне лікування органічних захворювань неможливе без аналізу та обліку психічного, емоційного, соматичного та культурного статусів пацієнтів.

Джеймс Кепнер розглядає роботу з тілом за принципом зміни навичок. Мета полягає в тому, щоб дозволити клієнту повністю привласнити напругу та висловити її природу. Зробити симптом контактнішим, а саме, фізичне перевести на психічне [1].

У своїй книжці «Нескінченна мережа: фасціальна анатомія і фізична реальність» Луї Шульц і Розмарі Фейтіс досліджують, як емоції зберігаються в організмі, зокрема у сполучній тканині. Автори стверджують, що емоції передаються через м'які тканини, і фасція є своєрідним емоційним тілом. Весь організм відчуває емоції через фасціальну мережу, і ми пізніше усвідомлюємо їх як гнів, любов чи страх. Наприклад, труднощі з шиєю можуть мати не лише фізичні, а й емоційні причини, які походять ще з дитинства [4].

Дослідження впливу стресу у юнацькому середовищі проводили такі науковці, як П. Горностай та Н. Пінчук. Вони є авторами навчального посібника, присвяченого профілактиці порушень адаптації молоді до повсякденних стресів і кризових життєвих ситуацій, що містить рекомендації щодо зниження психосоматичних проявів [3].

Л. Просандєєва з Київського національного університету культури і мистецтв організувала конференцію, присвячену психологічному здоров'ю людини в умовах війни, де обговорювалися питання гострого емоційного стресу та його впливу на соматичний стан [2].

Метою дослідження полягає у: 1)визначенні особливостей тілесно-соматичних реакцій на стрес у юнацькому середовищі в умовах війни; 2) розробці ефективних психопрофілактичних заходів для зменшення їхнього негативного впливу на психічне та фізичне здоров'я. Основні методи виступають це теоретико-літературний аналіз досліджень з проблем психології, психосоматики та фізіології. Систематизація отриманих знань дозволить визначити основні тілесно-соматичних реакції та ефективні методи профілактики. Серед емпіричних методів будуть застосовані інструменти діагностики спрямовані на виявлення рівня стресу та поширеності психосоматичних симптомів серед молоді. Наступним етапом емпіричного дослідження пропонується застосування метод соціально-психологічного експерименту для оцінки ефективності запропонованого підходу.

Сутність дослідження полягає в тому, щоб знайти дієві способи та алгоритми профілактики тілесно-соматичних реакцій на стрес в юнацькому середовищі в умовах війни. Опираючись на дослідження відомих психотерапевтів, які працювали з тілом клієнта в психотерапії та психосоматичними реакціями на травматичні події, спробувати поєднати з новітніми дослідженнями українських психотерапевтів, які проводилися в сучасних умовах війни в Україні. Першим етапом буде дослідити фізіологічні та психосоматичні реакції на стрес. Другий етап включає дослідження з особливостей впливу війни на юнацтво. Третім і завершальним етапом буде визначення та розробка ефективних методів профілактики,спрямованих на зменшення негативного впливу стресових факторів на фізичний та психоемоційний стан молоді.

Психологічна робота з тілесними проявами психосоматики серед юнаків в умовах стресового впливу повномасштабної війни є вкрай важливою. Завчасне впровадження методів профілактики дозволить запобігти великій кількості психосоматичних розладів та соматичних реакцій, що в свою чергу призведе до збереження ментального та фізичного здоров'я молодого покоління. В майбутньому це допоможе створити дієві механізми для здорового розвитку молоді в стрес факторному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1.Кепнер Д. Тілесний процес: гештальт-підхід до роботи з тілом у психотерапії. Body Process: A Gestalt Approach to Working with the Body in Psychotherapy. 1987. С. 49–58.

2.Просандєєва С., Міжнародний науково-практичний workshop: Психологія переживання війни: досвід України, 2022.

3.Профілактика порушень адаптації молоді до повсякденних стресів і кризових життєвих ситуацій: навч. посіб. / за наук. ред. Т. М. Титаренко. Київ, 2011. С. 27–42.

4.Шульц Л., Фейтіс Р. Нескінченна мережа: фасціальна анатомія і фізична реальність. The Endless Web: Fascial Anatomy and Physical Reality. Berkeley, CA : North Atlantic Books, 1996. С. 59–90.

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**(Зайченко К. О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Омеляненко А. В., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Зміни в суспільному розвитку пов'язані з необхідністю перебудови освітньої системи, зміщення акцентів з розвитку особистості виконавця на розвиток активної особистості.

У сучасних дослідженнях представлені різні аспекти проблеми активності. У роботах багатьох вчених робиться спроба розглянути специфіку активності на різних рівнях організації матерії, робиться акцент на тому, що в людини активність набуває форми діяльності (В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, А. Богуш, М. Боришевський, В. Васютинський).

У найзагальнішому вигляді активність розглядається як міра взаємодії суб'єкта з довкіллям, проте ця взаємодія багатогранна та вимагає специфічної «відповіді» від суб'єкта. У зв'язку з цим науковці Г. Бєлєнька, А. Богуш, Л. Зайцева, К. Крутій виділяють два найпростіші види активності (за основними функціями): адаптивну та продуктивну [1; 2; 4; 5]. Саме до продуктивних видів належить та виступає як підґрунтя пізнавальна активність. Вона розглядається науковцями як «орієнтувально-дослідницька активність» (Г. Костюк, О. Запорожець, С. Ладивір), як потреба у зовнішніх враженнях (О. Кононко), як творча активність (І. Загарницька, Н. Ничкало, В. Кравець), як якість особистості (С. Максименко, Т. Піроженко, Т. Титаренко, Д. Баєв).

Діяльність дошкільника істотно залежить від зовнішніх та внутрішніх умов присвоєння ним досвіду, накопиченого людством. Педагог, створюючи ці умови, розкриває перед дітьми засоби та способи пізнання світу, формує основи особистісної культури, зокрема культури пізнання. При цьому ступінь прояву активності як особистісної якості дитини залежить від характеру та змісту діяльності та виконання функцій дитини в цьому процесі.

Суб'єктивну позицію дитини забезпечує пошукова діяльність. Можливості та переваги використання пошукової діяльності у роботі з дошкільниками виділені у низці досліджень (Г. Бєлєнька, М. Веракса, О. Веракса, Ю. Волинець, Л. Заблоцька, Н. Гавриш, О. Безсонова, І. Вишневська, О. Савенков, І. Стеценко).

Разом з тим у практиці закладів дошкільної освіти недостатньо враховуються особливості та дидактичний потенціал пошукової діяльності дошкільників у формуванні пізнавальної активності. Використання пошукової діяльності дітей, особливо самостійної, характеризується епізодичністю, позицією вихователя над дитиною, відсутністю системи у побудові пошукової діяльності та осмисленої організації. Проте загальний рівень пошукової діяльності, що забезпечує максимальний прояв пізнавальної активності, визначається саме рівнем її організації, смисловою спрямованістю, вибором об'єкта та змісту (І. Мардарова, Т. Михайліченко, Ю. Пройдакова, С. Ладивір).

У багатьох дослідженнях змістом пошукової діяльності є різні об'єкти: природні явища (Н. Яришева, Т. Валентьєва), математичні поняття (Л. Іщенко, О. Коваленко), фізичні категорії (Л. Зайцева, О. Літіченко), матеріал конструктивної діяльності (Ю. Демидова, О. Рома), художні тексти (О. Дронова,

І. Кіндрат), географічні об’єкти (М. Марусинець), дидактичні ігри та іграшки (В. Суржанська, Г. Смольникова, Г. Яворська, О. Якубчик).

У той же час, цей зміст діти не завжди можуть піддати практичним пошуковим діям без участі дорослого. Ми припускаємо, що матеріали предметного світу можуть виступати змістом пошукової діяльності, оскільки властивості та якості матеріалу наочно представлені перед дітьми, їх можна досліджувати та проводити з ними досліди.

Дослідження Л. Зайцевої, Л. Іщенко, О. Коваленко, Н. Кравець, О. Фунтікової, В. Логінової показали, що діти старшого дошкільного віку можуть засвоїти знання про матеріали предметів, їхні якості та властивості. Як зазначає Н. Гавриш, це забезпечує правильне використання предметів у побуті, грі, праці, мовленнєвій, дослідницькій діяльності[3, с. 54]. Крім того, матеріал як одна з характеристик предметного світу дозволяє дитині осмислити предмет як такий, предмет як результат праці, як творіння людської думки. Проте матеріал предметного світу як зміст пошукової діяльності дітей дошкільного віку не розглядався в дослідженнях.

Ми виходимо з того, що організація пошукової діяльності з матеріалами предметного світу в педагогічному процесі дошкільних установ можлива, доцільна і ефективна для розвитку пізнавальної активності дітей.

Таким чином, актуальність нашої роботи обумовлена: важливістю проблеми формування пізнавальної активності як якості дитини: вибором пошукової діяльності як засобу формування пізнавальної активності дошкільника; відсутністю в загальнодидактичному плані досліджень, що розглядають формування пізнавальної активності старших дошкільників у процесі організації пошукової діяльності з матеріалами предметного світу.

Аналіз досліджень та педагогічної практики дозволили нам виявити низку протиріч: між декларованою необхідністю розвитку пізнавальної активності дошкільників і недостатньою розробленістю змісту та характеру процесу її розвитку; між необхідністю оволодіння дітьми способами активності та недооцінюванням та недостатнім використанням потенціалу пошукової діяльності в цьому процесі.

Пізнавальна активність є динамічною інтегративною сукупністю психічних процесів, станів і властивостей, що характеризують когнітивну, емоційно-чуттєву, мотиваційно-потребнісну, поведінково-вольову сфери особистості старшого дошкільника, зміст і структура яких визначають його суб’єктивні відносини до довкілля. Пізнавальна активність характеризується компонентами: інтелектуальний, емоційно-чуттєвий, потребнісно-мотиваційний, поведінковий.

Пошукова діяльність дітей дошкільного віку розглядається нами як діяльність, спрямована на вирішення пізнавальних завдань проблемного характеру, що характеризується варіативністю активно-перетворювальних пошукових дій практичного та розумового характеру, що дозволяють здійснити всебічне вивчення об’єктів довкілля, і передбачає високий ступінь активності та самостійності дітей.

Пошукова діяльність є засобом формування пізнавальної активності дитини-дошкільника, загальний рівень якої визначається ступенем оволодіння дитиною пошуковими діями, їхньою адекватністю, цілеспрямованістю, самостійністю, а також ступенем оволодіння структурними елементами даної

діяльності: виявлення проблеми; визначення (прийняття) мети експерименту; формулювання гіпотези; визначення програми дій щодо її перевірки; реалізація наміченого плану; досягнення результатів.

Змістом пошукової діяльності виступають матеріали предметного світу, бо вони мають такі характеристики (властивості, якості), які схильні до змін, рухів і можуть бути виявлені дитиною в результаті дій пошукового характеру. Діти старшого дошкільного віку можуть опанувати систему знань про матеріали предметного світу, проявляючи пізнавальну активність.

Розроблена модель формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку в процесі пошукової діяльності з матеріалами предметного світу включає взаємозалежні компоненти: інформаційний, дієво-мисленнєвий, потребнісно-мотиваційний, емоційно-вольовий, кожен з яких передбачає розв'язання певних завдань.

Педагогічними умовами реалізації моделі формування пізнавальної активності дітей у процесі пошукової діяльності з матеріалами предметного світу є: наявність зразка-орієнтиру пізнавальної активності у пошуковій діяльності; формування, збагачення, актуалізація суб'єктного досвіду кожної дитини у пошуковій діяльності з матеріалами предметного світу; наявність індивідуально-диференційованого підходу у керівництві пошуковою діяльністю; створення предметного, розвивального середовища як дидактично організованого «пошукового поля» прояву власної пізнавальної активності дітей.

Розроблена методика забезпечує формування пізнавальної активності як інтегративної якості особистості дітей старшого дошкільного віку в процесі пошукової діяльності з матеріалами предметного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлєнька Г. В. Експериментально-дослідницька діяльність дітей у природі як технологія пізнавального розвитку. *Вихователь-методист дошкільного закл.* 2022. № 11. С. 10–21.
2. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник. Київ : Слово, 2018. 403 с.
3. Гавриш Н.В. Радість замовляли? Про організацію дослідної роботи. *Вихователь-методист дошкільного закл*. 2021. № 10. С. 54–62.
4. Зайцева Л. І. Формування у старших дошкільників науково-практичного досвіду в сфері природно-предметного довкілля (теоретико-методичний аспект) : монографія. Мелітополь : ММД, 2022. 381 с.
5. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу: Монографія: У 2-х ч. Частина перша. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2019. 320 с.

АРТТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ШКІЛЬНИХ НЕВРОЗІВ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

(Залож А. А., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кочерга Є. В., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Адаптація дітей до умов навчання в початковій школі є складним процесом, який пов'язаний зі зміною соціального статусу дитини, новими обов'язками та вимогами. Усе це викликає стрес у школярів та може стати причиною виникнення тривожності, страхів, психоемоційного напруження. Якщо своєчасно не допомогти дитині впоратися із цими станами, то вони можуть набути форми шкільних неврозів.

Причинами виникнення неврозів у молодших школярів може бути жорстка система вимог у школі, відсутність емоційної підтримки, конфлікти в родині, надмірне навантаження, страх перед невдачею або оцінюванням.

Дослідники зазначають, що «неврози поділяються на загальні та системні. До загальних неврозів відносяться: невроз страху; істеричний невроз (істерія); невроз нав'язливих станів: 1) нав'язливі рухи та дії (обессивний); 2) нав'язливі страхи (фобічний); депресивний невроз; астенічний невроз (неврастенія); іпохондричний невроз. До системних неврозів відносять: невротичне заїкання; невротичні тики; невротична відсутність апетиту; невротичний розлад сну; виникнення енурезу неорганічної природи; патологічні звички дитячого віку такі, як, наприклад, смоктання пальців, обгризання нігтів, висмикування волосся та ін.» [2, с. 70].

Шкільні неврози молодших школярів потребують обов'язкової корекції, адже такі патологічні стани можуть призводити до ускладнень у подальшому житті дитини. Тому, актуальним є питання пошуку шляхів та засобів корекції шкільних неврозів молодших школярів. Одним із таких засобів може бути арттерапія, як метод психологічної підтримки через творчість. Використання технік арттерапії дозволяє найбільш екологічним способом впливати на психологічний стан дитини. Вона відкриває безпечний простір для самовираження, дослідження емоцій і поступового звільнення від внутрішніх конфліктів.

Арттерапія має велику кількість засобів, які можуть допомогти дитині усвідомити та висловити свої емоції і почуття через малювання, ліплення, фотографування, перегляд фільмів, складання казок, конструювання із природних матеріалів тощо [1].

Основними перевагами використання технік арттерапії у роботі з дітьми є те, що вона не потребує вербалізації почуттів, підходить дітям будь-якого рівня розвитку, стимулює самоусвідомлення, емоційну регуляцію та відновлення.

Для дітей молодшого шкільного віку можна використовувати при корекції шкільних неврозів можна використовувати терапію образотворчим мистецтвом (малювання), ліплення та роботу із пластичними матеріалами, ігрову і казкотерапію. Малювання дає дитям можливість неусвідомлено вивести назовні свої переживання. Робота з кольором, формою, композицією сприяє заспокоєнню, зменшенню тривожності. Прикладами технік, які можна використовувати є: «Мій страх» (намалювати страх і знищити/перетворити

його), «Карта мого дня» (допомагає осмислити події та почуття), «Чарівний будиночок» (зона безпеки та ресурсу). Ліплення з глини, пластиліну, тіста, фольги допомагає працювати з тілесними відчуттями, знижує м'язове напруження, стимулює сенсорне заспокоєння. Дітям можна пропонувати зліпити свої страхи і тривоги, а потім трансформувати їх змінивши або додавши деталей. Інсценізація казок, створення історій з позитивними фіналами допомагає дитям трансформувати внутрішній конфлікт, пережити страх у безпечному сюжеті. Прикладами вправ є: «Казка про дитину, яка боялася школи», «Чарівна тваринка, яка допомагає долати тривогу».

Позитивний ефект при роботі зі шкільними неврозами дає групова робота. У групах діти не лише малюють чи створюють щось разом, а й вчаться взаємодіяти, домовлятися, підтримувати одне одного – це надзвичайно цінно для формування позитивного соціального досвіду.

Регулярна арттерапевтична робота з молодшими школярами сприяє зниженню рівня тривожності, підвищенню самооцінки,зменшенню проявів невротичних реакцій, позитивно впливає на формування навичок емоційної саморегуляції та на формування позитивного ставлення до школи та навчання.

Отже, засоби арттерапії є м'якими, гнучкими та ефективними у корекції шкільних неврозів у дітей молодшого шкільного віку. Ресурси арттерапії дозволяють не тільки працювати з тривожністю, страхами, психосоматичними проявами, а й сприяють формуванню внутрішніх опор, допомагають підвищувати самооцінку, покращувати шкільну адаптацію. Важливими умовами успішної арттерапії є системність, емоційна безпека, довіра та щира увага до дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочерга Є. В. Засоби арт-педагогіки та арт-терапії як основа профілактики емоційного вигорання. *Психологія кризових станів: наука і практика* : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4-6 листопада 2021 року) / за ред. С. Д. Максименка, В. В. Турбан. Київ, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. С. 82–84. URL : http://surl.li/gmzcp (дата звернення 1.04.2025).

2. Розіна І. В. Особливості розробки корекційної програми по роботі з молодшими школярами, які мають ознаки невротичних розладів. *Paradigm of Knowledge : Sscientific journal*. 2019. № 4(36). С. 69–79. URL : http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7312/1/Rozina%20Irina%20Volodymyrivna.pdf (дата звернення 1.04.2025).

ЯКІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

(Іншаков А. Є., кандидат філологічних наук, доцент)
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна

Якість освітнього процесу в закладах дошкільної освіти відіграє надважливу роль у формуванні особистості дитини дошкільного віку та в її подальшому навчанні й розвитку в школі. Важливість належного рівня розвитку дошкільника полягає в потребі забезпечення його фізичного, інтелектуального, психо-емоційного та соціального розвитку [1, с. 49-50].

Визначимо основні аспекти (фактори) якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. До таких факторів можемо віднести в належний спосіб створене освітнє середовище, яке має бути безпечним, комфортним для перебування дітей, стимулювати дошкільників до розвитку [1, с. 34–36]. Наступним фактором є рівень кваліфікації педагогічних кадрів, що передбачає високий рівень підготовки вихователів закладів дошкільної освіти, достатній рівень їх мотивації до професійного зростання [1, с. 68]. На рівні закладів вищої освіти необхідно укладати якісні навчальні програми підготовки фахівців та застосовувати відповідні методи, методики й технології навчання [3, с. 25]. Не менш важливим фактором є партнерська взаємодія ЗДО та сім'ї вихованців задля гармонійного та всебічного розвитку дитини-дошкільника [2, с. 15–17]. Наступник компонентом у питанні контролю за якістю освітнього процесу є моніторинг освітніх систем і підходів до оцінювання навчальних досягнень [3, с. 89–90].

До основних шляхів підвищення якості освіти в закладі дошкільної освіти відносимо такі: своєчасне оновлення освітніх програм, що передбачає застосування в освітньому процесі інноваційних підходів (наприклад, компетентнісний підхід), інтегрованого навчання, STEM-освіту тощо [1, с. 62–64]; підвищення професійного рівня педагогів, розвиток професійної компетентності вихователів засобом курсів підвищення кваліфікації, участі в семінарах, тренінгах, обміну досвідом і т. ін. [3, с. 72]; застосування сучасних освітніх технологій – інтерактивних засобів навчання, електронних ресурсів та мультимедійних програм, що має сприяти активізації пізнавальної діяльності дітей; оптимізація освітнього середовища – облаштування групових приміщень відповідно до вікових та індивідуальних потреб дітей, забезпечення їх якісними дидактичними матеріалами та ігровим обладнанням; активна взаємодія з батьками дошкільників, під такою взаємодією розуміємо організацію спільних заходів, батьківських зборів, майстер-класів, що допомагає залучати родини до освітнього процесу та забезпечити комплексний розвиток дитини [1, с. 96–100].

Отже, підвищення якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти є складним і багатокомпонентним завданням, що потребує системного підходу з боку педагогів та креативності. Надважливим завданням є забезпечення належних умов розвитку дітей, впровадження сучасних методик в освітньому процесі та підвищення професійно-фахового рівня самих вихователів. На наш погляд, лише за таких умов можливо досягнути високого рівня якості дошкільної освіти, що неодмінно стане непохитним фундаментом для подальшого навчання в школі й процесі соціалізації дитини-дошкільника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва Г. П. Організація освітнього середовища в ЗДО. Київ, 2020. 154 с.

2. Іваненко О. М. Співпраця педагогів і батьків у розвитку дітей. Одеса, 2018. 68 с.

3. Петренко І. В. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Львів, 2019. 124 с.

ПСИХОГІГІЄНА ТА ПРОФІЛАКТИКА СТРЕСУ У ДОШКІЛЬНИКІВ

(Іншакова І. Є., кандидат філологічних наук, доцент)
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна

У сучасному світі діти змушені стикатися з різноманітними стресовими ситуаціями, що можуть виникати через непостійність навколишнього середовища, соціальні труднощі та порушення щоденного ритму. Ситуації, пов'язані з адаптацією до дитячого садка, міжособистісними конфліктами, або змінами у родині, мають значний вплив на емоційне самопочуття дитини. Тому вивчення психогігієни та засобів профілактики стресу в дошкільному віці є надзвичайно важливим для створення умов для здорового розвитку дитини.

Мета дослідження – вивчення психогігієнічних аспектів дошкільного віку, аналіз чинників, що сприяють стресу, а також формулювання рекомендацій щодо профілактики стресових ситуацій у дітей.

Психогігієна передбачає застосування заходів, що сприяють підтримці психічного здоров'я дитини. У дошкільному віці важливо забезпечити здорове емоційне середовище, яке сприятиме розвитку емоційної стабільності та стресостійкості. Наведемо основні аспекти психогігієни:

– створення позитивного психологічного клімату в родині та освітньому середовищі;

– дотримання чіткого режиму дня, що включає здоровий сон, збалансоване харчування та активне дозвілля;

– розвиток навичок саморегуляції, здатності до керування своїми емоціями та поведінкою.

Якщо дитина відчуває підтримку і захищеність, це сприяє розвитку її внутрішньої гармонії і допомагає знизити рівень стресу [2].

Найбільше стресові фактори проявляються у вигляді адаптації до нових умов. Дитина може переживати стрес через перехід у дитячий садок, конфлікти з однолітками, тиск з боку дорослих, зміни в сімейному оточенні.

Тривога, яка виникає внаслідок таких подій, може відображатися на фізіологічному та психологічному стані дитини, спричиняючи проблеми з поведінкою, сном або навчальними досягненнями [3].

Профілактика стресу передбачає впровадження системи заходів, що допомагають дитині долати емоційні труднощі та зміцнювати психічне здоров'я:

1) створення емоційно комфортного середовища, де дитина відчуває турботу і увагу з боку вихователів і батьків;

2) використання ігор, які дозволяють дитині висловлювати свої переживання та переживати негативні емоції в безпечному контексті (наприклад, казкотерапія або рольові ігри);

3) заохочення фізичної активності, яка допомагає знімати стрес і підвищувати рівень ендорфінів, що позитивно впливають на настрій;

4) формування у дитини навичок соціальної взаємодії і вирішення конфліктних ситуацій мирним шляхом.

За допомогою ігор та творчих методик можна ефективно знижувати рівень стресу та допомагати дитині розвивати емоційну стійкість [4].

Висновки. Психогігієна та профілактика стресу є важливими аспектами розвитку здорової особистості в дошкільному віці. Створення стабільного та

безпечного середовища, що підтримує емоційне благополуччя дитини, є необхідним для забезпечення її гармонійного розвитку. Підхід до профілактики стресу має бути комплексним, включаючи емоційну підтримку, фізичну активність і використання спеціальних терапевтичних методик. Відповідальне ставлення дорослих до емоційного здоров'я дітей допоможе сформувати в них стійкість до стресових ситуацій у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавриленко Т. Основи психогігієни дітей дошкільного віку. Київ : Освіта. 2021. С. 45–52.

2. Лапінська О. Психологічний комфорт дитини у ЗДО. Харків : Світ знань. 2020. С. 78–85.

3. Петренко І. Стрес у дітей: причини, наслідки, профілактика. Львів : Новий світ. 2019. С. 112–120.

4. Чепелєва Н. Дошкільна психологія. Київ : Видавничий дім «КМ Академія». 2018. С. 190–198.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

(Каїра Д. О., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Коваль К. В., асистент кафедри педагогіки)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Обов'язковою умовою функціонування будь-якого закладу освіти є наявність соціального педагога, фахівця, діяльність якого спрямована на підтримку соціального розвитку учнів, забезпечення їхнього благополуччя та створення сприятливого освітнього середовища. Він працює в закладах загальної середньої освіти, професійних навчальних закладах, дошкільних закладах, дитячих будинках, школах-інтернатах, реабілітаційних центрах та інших освітніх і соціальних установах [5].

Основна мета соціального педагога в закладах освіти полягає у створених умовах, що сприяють соціальному становленню, ефективному навчанню та особистісному розвитку учнів [1]. Його діяльність охоплює широкий спектр завдань, зокрема забезпечення психологічного комфорту в колективі, підтримку міжособистісної взаємодії, розвиток потенціалу кожного учня, захист його прав та інтересів, організацію дозвілля та залучення до соціально значущої діяльності [3]. До основних напрямків роботи соціального педагога належать:

1) соціальна підтримка учнів у складних життєвих ситуаціях – спеціаліст надає допомогу школярам, які стикаються із соціальними, емоційними чи психологічними труднощами, зокрема у випадку конфліктів, сімейних проблем чи кризових періодів;

2) формування та розвиток соціальних навичок – соціальний педагог сприяє розвитку комунікативних здібностей, умінь співпрацювати, ефективно взаємодіяти, розв'язувати конфлікти та адаптуватися до суспільних умов;

3) підтримка позитивного соціально-психологічного клімату у закладі освіти – завдяки співпраці з учнями, вчителями та батьками соціальний педагог покращує формування довірливих відносин, конструктивного діалогу та взаєморозуміння в освітньому середовищі;

4) захист прав та представництво інтересів учнів – у разі необхідності соціальний педагог виступає як посередник між педагогічним колективом чи іншими соціальними установами, допомагаючи учням відстоювати свої права;

5) проведення профілактичної роботи – одним із важливих напрямків діяльності є реалізація профілактичних заходів, спрямованих на запобігання соціально-небезпечним явищам, таким як булінг, девіантна поведінка, залежність від психоактивних речовин тощо [2].

Соціально-педагогічна діяльність вирізняється інтегративним характером, що відрізняє її від традиційних сфер діяльності, таких як психологія чи соціологія. На відміну від цих наук, які здебільшого зосереджується на вивчені окремих аспектів особистості, соціальний педагог розглядає учня як цілісну особистість, враховуючи взаємозв'язок усіх складових його розвитку. Такий підхід сприяє успішному виявленню та усуненню можливих проблем, які можуть вплинути на навчання та соціалізацію дитини [4].

Соціальний педагог виступає комунікативною ланкою між дитиною та іншими соціальними інститутами, сприяючи її ефективній адаптації. Основні

напрями реалізації посередницької функції включають: налагодження співпраці учня з освітніми, соціальними та культурними установами; організація ефективної взаємодії між учнем і педагогами з метою створення сприятливого освітнього середовища; підтримка дитини у формуванні гармонійних відносин із батьками; координація взаємодії учнів з іншими фахівцями, такими як тренери, керівники гуртків, психологи; сприяння соціальної інтеграції дитини у неформальні групи та молодіжні спільноти [5].

До основних обов'язків соціального педагога належить надання соціально-педагогічної допомоги дітям, підліткам та дорослим, що реалізується через виконання низки функцій: діагностичної, прогностичної, консультативної, захисної, профілактичної, соціально-перетворювальної та організаційної [2; 4; 5].

Діагностична функція передбачає аналіз соціально-педагогічних умов розвитку учнів, оцінку особливостей їхньої поведінки, визначення впливу мікросередовища та сімейного виховання. Важливим аспектом цієї функції є єдність як ресурсних можливостей, що сприяють гармонійному розвитку особистості, так і чинників, які можуть мати негативний вплив.

Прогностична функція дає змогу соціальному педагогу на основі емпіричних досліджень спрогнозувати можливі тенденції у соціальному середовищі, які можуть вплинути на формування особистості. Це дозволяє швидко розробити стратегії превентивного впливу та корекційної роботи.

Консультативна функція спрямована на надання кваліфікаційної допомоги учням, їхнім батькам, педагогам та іншим суб'єктам виховного процесу з питань соціалізації, подолання кризових ситуацій та реалізації ефективних освітніх стратегій. Особлива увага приділяється підтримці дітей із соціально вразливих категорій.

Захисна функція забезпечує дотримання прав дітей та підлітків, контроль за їх безпекою в освітньому середовищі, а також захист інтересів учнів у ситуаціях, пов'язаних із соціальною нерівністю чи порушеннями прав.

Профілактична функція спрямована на формування у дітей і підлітків свідомого ставлення до підтримки соціальної норми, пропагування здорового способу життя та запобігання девіантним проявам у молодіжному середовищі.

Соціально-перетворювальна функція включає організацію соціальних ініціатив і проєктів, спрямованих на підтримку дітей із малозабезпечених та неблагонадійних сімей, сприяння їх інтеграції в суспільне життя.

Організаційна функція забезпечує координацію діяльності всіх учасників освітнього процесу, сприяння демократизації взаємовідносин в освітньому середовищі, створення умов для активного залучення учнів до навчальної, творчої та соціокультурної діяльності. Важливим завданням соціального педагога є організація профілактичних заходів, культурно-просвітницьких програм, співпраця з громадськими організаціями та залучення до виховного процесу кваліфікованих фахівців.

Отже, соціальний педагог виконує велику роль у забезпеченні розвитку учня, сприяючи його соціальній адаптації, особистісному становленню та створенню сприятливих умов для всебічного гармонійного розвитку в освітньому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрєєнкова В., Войцях Т., Гриців І., Мельничук В., Сабліна Н., Фляркoвська О., Харьківська Т. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу : навч.-метод. посіб. Київ, 2023. 149 с.

2. Козирєв М. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 352 с.

3. Лесик А. С., Попова О. І., Коваль К. В. Організація безпечного освітнього простору в початковій школі в умовах воєнного стану: тенденції та перспективи розвитку. *Перспективи та інновації науки*. № 6 (40). 2024. С. 245–253.

4. Рудкевич Н. Методика соціально-педагогічної роботи : навч.-метод. посіб. Львів : Растр-7, 2021. 324 с.

5. Соціально-педагогічний супровід в освітньому закладі : навч.-метод. посіб. / уклад. : В. Байдик та ін. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2021. 95 с.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЧЕРЕЗ МИСТЕЦЬКІ ЗАНЯТТЯ

(Качерова О. Г., старший викладач,
Грищенко Л. М., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Сучасна освіта все більше уваги приділяє розвитку соціальних компетенцій учнів початкової школи, використовуючи для цього різноманітні мистецькі практики та творчі заняття. Дослідження показують, що саме в молодшому шкільному віці закладаються основи соціальної поведінки та формуються ключові навички міжособистісної взаємодії [1]. Діти, які регулярно залучені до мистецької діяльності, демонструють значно вищий рівень соціальної адаптації та емоційної зрілості.

Мистецькі заняття створюють унікальне середовище для природного розвитку комунікативних здібностей. В процесі спільної творчої діяльності діти вчаться взаємодіяти один з одним, висловлювати свої думки та почуття, слухати та розуміти інших. Колективна робота над художніми проєктами допомагає розвивати навички командної взаємодії та взаємодопомоги. Особливо цінним є досвід спільного планування та реалізації творчих задумів, коли кожна дитина може проявити свої здібності та внести свій унікальний вклад у загальний результат [2].

Театральна діяльність дозволяє дітям освоювати різні соціальні ролі, вчитися емпатії та розумінню різних точок зору. Драматичні ігри та театральні постановки є потужним інструментом соціального розвитку, оскільки дозволяють дітям експериментувати з різними моделями поведінки в безпечному середовищі. У процесі підготовки вистав діти природним чином вчаться співпрацювати, враховувати потреби партнерів та знаходити компромісні рішення [3].

Музичні заняття, особливо групове музикування, створюють особливі умови для розвитку навичок координації та взаємодії. Діти вчаться відчувати один одного, підлаштовуватися під загальний ритм, працювати як єдиний організм. Це формує важливі соціальні компетенції, такі як вміння слухати, відчувати партнера та знаходити спільний ритм у взаємодії [4].

Танцювальне мистецтво відіграє значну роль у соціальному розвитку молодших школярів. Через рух та невербальну комунікацію діти вчаться розуміти та виражати емоції, взаємодіяти з партнерами, відчувати простір та поважати особистісні кордони інших. Регулярні заняття танцями сприяють формуванню впевненості в собі та зниженню рівня соціальної тривожності [1].

Образотворче мистецтво, особливо в форматі колективних проектів, дозволяє дітям розвивати навички планування, розподілу обов'язків та досягнення спільної мети. Важливим аспектом є можливість обговорення та презентації своїх робіт, що сприяє розвитку навичок публічного виступу та конструктивного діалогу. Спільна робота над художніми проектами вчить дітей поважати індивідуальний стиль та творчий підхід кожного учасника [2].

Активна участь у мистецьких заняттях сприяє формуванню емоційного інтелекту та розвитку соціальної чутливості. Діти вчаться розпізнавати та керувати власними емоціями, розуміти почуття інших, знаходити конструктивні

способи вирішення конфліктів. Важливість емоційного компонента у формуванні соціальних компетенцій молодших школярів є незаперечною [3].

Також підкреслимо вплив на формування культури спілкування та взаємодії. Діти вчаться висловлювати свою думку, приймати критику, давати конструктивний зворотний зв'язок. Особливо цінним є досвід спільного обговорення творчих робіт, коли діти вчаться аналізувати, аргументувати свою позицію та поважати думку інших [4].

У процесі мистецьких занять формуються важливі якості особистості, такі як відповідальність, ініціативність, здатність до співпраці. Діти вчаться брати на себе різні ролі в колективі, проявляти лідерські якості або вміння бути частиною команди. Це створює основу для успішної соціальної взаємодії в майбутньому [1].

В процесі соціального розвитку важлива роль належить педагогу, який створює сприятливе середовище для творчої взаємодії, підтримує позитивну групову динаміку та заохочує конструктивне спілкування між учасниками. Важливо створювати умови для успішної самореалізації кожної дитини в колективі [2].

Регулярні мистецькі заняття сприяють формуванню стійких соціальних зв'язків між дітьми, розвитку дружніх відносин та створенню позитивного психологічного клімату в колективі. Це особливо важливо для дітей молодшого шкільного віку, коли формуються основні патерни соціальної поведінки та міжособистісної взаємодії [3].

Отже, мистецькі заняття є потужним інструментом соціального розвитку дітей молодшого шкільного віку. Через різні види мистецької діяльності – музику, театр, танець, образотворче мистецтво – діти природним шляхом опановують важливі соціальні навички: вчаться співпрацювати, спілкуватися, виявляти емпатію, вирішувати конфлікти та досягати спільних цілей. Така діяльність не лише розвиває творчі здібності, але й формує міцний фундамент для подальшої успішної соціальної взаємодії в житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беземчук Л. В. Викладання мистецьких дисциплін в умовах закладу вищої освіти: принцип міждисциплінарної координації. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. 2019. Вип. 1. С. 16–22.

2. Масол Л. М. Методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво». Київ : Генеза, 2020. 208 с.

3. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти. Тернопіль : Bohdan Books, 2023.

4. Хлєбникова Л., Дорогань Л., Івахно І., Кондратова Л., Корнілова О., Лобова О., Міщенко Н. Музичне мистецтво для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи. *Мистецтво та освіта*. 2012. № 1. С. 14–19.

ПОВАГА ДО ВЧИТЕЛІВ ЯК ФАКТОР ЯКОСТІ ОСВІТИ: АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ ТА МІЖНАРОДНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

(Коваленко О. В., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Рівень поваги до вчителів є однією з малодосліджених проблем як в Україні, так і світі. Мало хто замислюється над зв’язком між суспільною повагою до вчителя та загальною успішністю учнів, але такий зв'язок є.

Коли говорять про роботу вчителя, майже завжди, говорять про те яким має бути вчитель, які в нього мають бути якості. Але в жодному сучасному підручнику чи державній програмі не сказано про те, яка це поважна професія, як суспільство цінує вчителів, що бути вчителем - це престижно.

У концепції Нової Української Школи зазначено – «Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками» [2]. Чи можливе ефективне партнерство без взаємо поваги?

На наш погляд, людина яка, в суспільстві немає суттєвої підтримки та поваги не зможе бути рівним партнером. Людині потрібно задовольняти свої потреби, щоб бути ефективної, щоб мати мотивацію досягати високих і якісних результатів.

Саме тому ми звернули увагу на тему поваги до вчителя. Дослідження, які ми проаналізували, доводять зв'язок між повагою до вчителя і успішними результатами учнів.

Одне з таких досліджень провели у Varkey Foundation. Цей фонд є засновником премії Global Teacher Prize [4].

Вони провели два дослідження GLOBAL TEACHER STATUS INDEX (далі – GTSI), в 2013 та в 2018 роках. Це була перша комплексна спроба порівняти статус вчителів у всьому світі. Дослідниками були: Peter Dolton (University of Sussex and NIESR), Oscar Marcenaro (University of Malaga), Robert De Vries (University of Kent), Po-Wen She (NIESR) [3].

В 2018 році дослідження було проведено в 35 країнах світу, зокрема: Бразилія, Китай, Чехія, Єгипет, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ізраїль, Італія, Японія, Південна Корея, Нідерланди, Нова Зеландія, Португалія, Сінгапур, Іспанія, Швейцарія, Туреччина, Великобританія, США Тайвань, Угорщина, Гана, Уганда, Аргентина, Перу, Колумбія, Чилі, Панама, Індія, Росія, Малайзія, Індонезія та Канада [3].

Воно базується на поглибленому опитуванні громадської думки та аналізі, проведеному професором Пітером Долтоном і Національним інститутом економічних і соціальних досліджень (NIESR) понад 35 000 дорослих віком від 16 до 64 років і понад 5 500 додаткових вчителів (Бразилія, Китай, Чехія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Південна Корея, Нідерланди, Португалія, Сінгапур, Іспанія, Великобританія, США, Тайвань, Аргентина, Перу, Колумбія, Чилі, Індія, Росія, Малайзія, Індонезія та Канада) [3].

Головною метою цього дослідження було зрозуміти, як поважають вчителів у різних країнах і яке їхнє соціальне становище. Результати цього опитування зібрано в звіті [3] та представлено в п’яти ключових розділах:

- Статус вчителя та розрахунок GTSI 2018.
- Викладання як професія.

• Заробітна плата та робочий час вчителів.

• Більш повний і спонтанний погляд на статус і GTSI.

• Розуміння ключових взаємозв'язків між GTSI 2018, оплатою вчителя та результатами PISA для учнів [3].

Дослідники зробили такі висновки: професія вчитель займає середній статус, 7 місце серед 14 професій, які потребують вищу освіту. Найбільше поважають вчителів в Китаї, Малайзії, Тайвані та Індонезії, найменше – в Бразилії та Ізраїлі. У Малайзії та Китаї вчителів порівнюють з лікарями – це вважається професією з найвищим статусом у представленій вибірці, але найчастіше вчителів порівнюють із соціальними працівниками (50% країн із вибірки) [3].

Також дослідження показало, що у більшості країн фактична заробітна плата вчителів була нижчою за ту, яку респонденти сприймали як справедливу. У всіх 35 країнах близько 50% людей вважають, що вчителям слід платити відповідно до успішності їхніх учнів. Проте, порівняно з 2013 роком, усі країни демонструють меншу згоду з тим, що вчителі мають винагороджуватися відповідно до результатів учня. Існує негативна кореляція між прагненням до системи, заснованої на PRP (Performance Related Pay), і освітніми результатами. Крім того, широка громадськість систематично недооцінює кількість роботи вчителів на тиждень – часто більше ніж на десять годин на тиждень [3].

Опитування щодо сприйняття вчителя і його статусу показали, що сприйняття вчителів та їх компетентності загалом позитивне. Але сприйняття статусу вчителя менш позитивне. Сприйняття статусу вчителя співвідноситься з уявленнями про якість вчителя [3].

Найголовніший висновок цього дослідження – існує прямий зв'язок між статусом вчителя та успішністю учнів за результатами PISA. Країни з високим статусом учителя, такі як Китай, Тайвань і Сінгапур, мають кращі результати учнів, як вимірює PISA, ніж країни з низьким статусом учителя, такі як Бразилія та Ізраїль. Цей зв'язок більш чіткий, коли враховуються неявні та явні сприйняття вчителів. Помітними винятками з цієї моделі є Туреччина та Індонезія – країни, у яких статус вчителя відносно високий, але результати учнів дуже низькі [3].

В Україні подібне дослідження в 2020 році провела дослідницька компанія Kantar Україна на замовлення «Освіторії» для премії Global Teacher Prize Ukraine.

У дослідженні Kantar online TRACK 2020 взяли участь 1000 респондентів з усіх регіонів віком від 18 до 55 років, які представляють міське населення України, що користується інтернетом. Учасники відповідали на запитання про те, якими вони бачать роль та головні завдання вчителя, а також за 10-бальною шкалою оцінювали важливість роботи вчителя і те, наскільки українці цінують професію педагога [1].

Опитування показало, що роботу вчителя важливою вважають 83,2 % українців. Водночас 38,7 % опитаних вважають, що роботу педагога в Україні не цінують. Крім того, лише 9,4% опитанних хотіла, щоб їх дитина стала вчителем. Також, 89,2 % опитаних вважають досягнення та особистісний розвиток кожного учня показником ефективності роботи вчителя (рис. 1) [1].

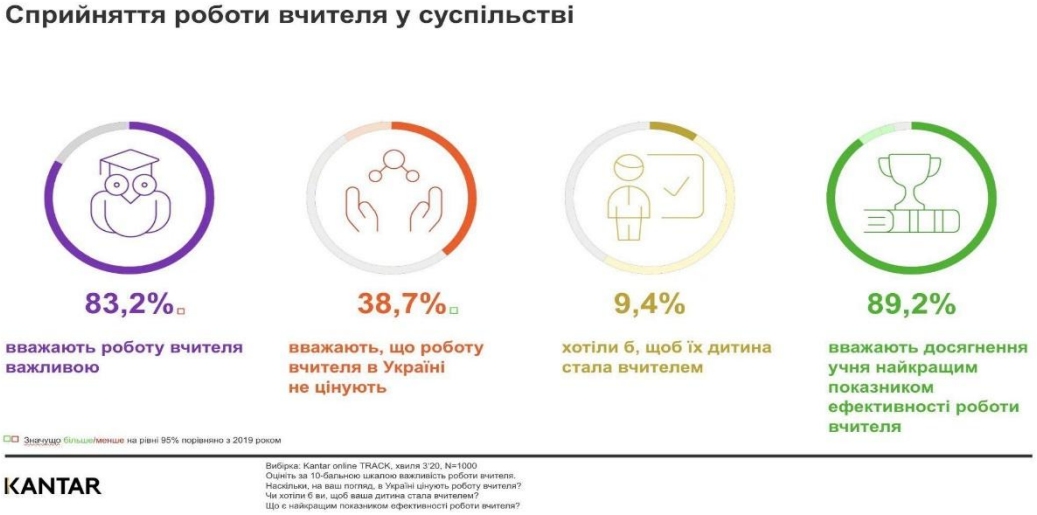

Рис. 1. Сприйняття роботи вчителя у суспільстві [1]

На прикладі двох представлених досліджень ми можемо побачити, що є загальна тенденція неповаги до професії вчителя, що призводить до низьких результатів навчання у учнів. За словами засновника фонда Varkey Foundation, Sunny Varkey: «дослідження Global Teacher Status Index дає академічний доказ того, що є зв'язок між статусом вчителів у суспільстві та успішністю дітей у школі. Тепер можна безсумнівно сказати, що повага до вчителів є не лише важливим моральним обов'язком, але й важливою для результатів освіти в країні» [3].

Ми маємо приділити цій проблемі набагато більше уваги і ресурсів, ніж робимо це зараз. Вчитель це одна з основних професій, без яких держава не може існувати. Будь-яка професія починається з навчання її основам, передавання вже набутого досвіду – все це неможливо без вчителів, вихователів, викладачів.

На наш погляд має бути розгорнута на державному рівні PR кампанія для просвітництва суспільства про складові роботи вчителя, її складнощі та переваги.

Повага до вчителів – основа якісної освіти і розвиненої країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвин З. Що думають про вчителів українці? Освіторія медіа. URL : https://osvitoria.media/experience/vchytel-tse-nastavnyk-yakyj-maye-pidtrymuvaty-uchniv-i-dopomagaty-yim-tak-vvazhayut-46-uchasnykiv-sotsiologichnogo-opytuvannya/ (дата звернення: 21.03.2025).

2. Нова українська школа. Міністерство освіти і науки України. URL : https://mon.gov.ua/nova-ukrainska-shkola (дата звернення: 24.03.2025).

3. Varkey Foundation. GlobalTeacher Status Index. URL : https://www.varkeyfoundation.org/global-teacher-status (дата звернення: 21.03.2025).

4. Varkey Foundation. Our history. URL : https://www.varkeyfoundation.org/history (дата звернення: 22.03.2025).

РОЛЬ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У ФОРМУВАННІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

(Коваль К. В., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, асистент кафедри педагогіки)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Унаслідок стрімких політичних, економічних, соціокультурних та технологічних трансформацій, що охоплюють сучасний світ, усе більш помітною стає тенденція диджиталізації всіх сфер життєдіяльності людини. Інформаційні технології дедалі глибше інтегруються в освітній процес, професійну діяльність, міжособистісну комунікацію, трансформуючи способи мислення, сприйняття інформації та взаємодії між людьми [3]. Цифрове середовище, з одного боку, відкриває нові можливості для культурного обміну та діалогу, а з іншого ускладнює соціальні процеси, спричиняючи загострення проблеми міжкультурної взаємодії в умовах глобального суспільства.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема формування міжкультурної толерантності як ключового компонента загальної культури особистості. Міжкультурна толерантність, розуміння та прийняття різноманіття, повага до культурних, етнічних, мовних і релігійних відмінностей є критично важливими для забезпечення гармонійного співіснування в полікультурному середовищі [1]. Саме тому формування таких якостей має розпочинатися ще в дитячому віці, коли індивідуальні ціннісні орієнтації лише починають формуватися. Одним із провідних і водночас найбільш впливових середовищ, що визначає характер початкової соціалізації дитини, є сім'я. Родинне оточення слід розглядати як мікросередовище, в якому дитина отримує не лише базові знання про світ, а й засвоює основи моралі, норми поведінки, ставлення до інших людей [5].

Протягом останніх десятиліть проблема толерантності досліджується сучасними науковцями доволі багатогранно, охоплюючи такі аспекти: толерантність у структурі особистісних якостей (М. Клепар, В. Ляпунова, О. Негрій, Т. Потапчук та ін.); толерантність як базова цінність сучасного суспільства (Л. Канішевська, Т. Колтунович, Н. Пасічник, Р. Ріжняк, С. Терепищий, Я. Чаплак, Г. Чуйко та ін.); толерантність як пріоритетний напрямок розвитку повної загальної середньої освіти та інклюзивного навчання (А. Басюк, І. Батарейна, Н. Бессараб, Т. Білик, Т. Васютіна, О. Гордійчук, С. Довбенко, Р. Кулаков, Л. Кулакова, О. Лук'янченко, Н. Олійник, І. Резніченко та ін.). Однак проблема толерантності, як інтегрованої якості, в контексті полікультурного суспільства лише починає досліджуватися сучасними вченими.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування значення сімейних цінностей у формуванні міжкультурної толерантності здобувачів початкової освіти.

Сучасна система освіти ґрунтується на особистісно орієнтованому навчанні, що передбачає орієнтацію на особисті потреби кожного учня. Такий підхід дає можливість орієнтуватися не лише на ціннісні орієнтири суспільства, але й на особисті цінності кожної дитини та її родини. Сімейні цінності є найбільш значущими для будь-якої дитини, адже сім'я є найголовнішим соціальним інститутом розвитку будь-якої особистості.

Сімейні цінності слід розглядати як цілісну систему морально-етичних орієнтирів, емоційних пріоритетів, поведінкових норм і соціальних установок, що формуються в межах родинного середовища та забезпечують внутрішню згуртованість сім'ї. Ці цінності слугують не лише основою міжособистісних взаємин у родині, але й чинниками формування моральної свідомості та соціальної поведінки дитини [5].

Саме в процесі повсякденного спілкування з батьками дитина поступово засвоює основні моральні поняття, такі як добро і зло, справедливість, толерантність, повага до іншого. Моделі поведінки дорослих, їхнє ставлення до соціальних явищ, людей, подій слугують своєрідним прикладом, який дитина часто наслідує без критичного осмислення.

В умовах полікультурного розмаїття важливо, щоб сімейні цінності включали елементи пошани до культурної різноманітності, готовність до взаємодії без упереджень та позитивне ставлення до інших культурних традицій. Саме така модель родинного виховання є основою для формування міжкультурної толерантності як особистісної риси дитини [4].

Міжкультурна толерантність розглядається як складна соціально-психологічна категорія, що передбачає не лише пасивне терпиме ставлення до представників інших культур, а й активне прийняття, усвідомлену повагу до культурного розмаїття, відкритість до міжкультурного діалогу та співпраці [1; 3]. Така форма соціальної поведінки є однією з базових ознак зрілості особистості в умовах глобалізованого суспільства, що потребує високого рівня емпатії, соціальної чутливості та моральної відповідальності.

Процес формування міжкультурної толерантності розпочинається ще в ранньому дитинстві, коли особистість засвоює базові етичні та соціальні норми. У цьому контексті родинне середовище відіграє фундаментальну роль як первинне джерело соціалізації, у якому відбувається формування перших уявлень про навколишній світ, ціннісні орієнтації та моделі міжособистісної взаємодії [4].

Перший досвід міжкультурної взаємодії дитина може отримати навіть у побуті, через перегляд художніх фільмів, читання літератури, спілкування з однолітками або сусідами, які є представниками інших етнокультурних традицій. Однак вирішальним чинником є не лише факт такого контакту, а й змістовне його наповнення, зокрема, установка батьків щодо культурної різноманітності. У родинах, де переважає відкрите, толерантне ставлення до представників інших культур, створюються сприятливі умови для розвитку у дитини відповідних соціальних якостей [1].

Натомість демонстрація дорослими зневажливих або дискримінаційних суджень щодо представників інших етнічних чи релігійних груп може спричинити формування у дітей негативних стереотипів або зниження рівня міжкультурної емпатії. Психолого-педагогічні дослідження підтверджують, що діти схильні наслідувати поведінкові моделі батьків, сприймаючи їх як нормативно прийнятні [1; 2; 4; 5]. Особливо ефективним є виховання, у якому сім'я цілеспрямовано інтегрує елементи міжкультурної освіти у життєдіяльність кожного члена своєї родини (участь у культурних заходах, обговорення традицій різних народів, підтримка інтересу до іноземних мов і мистецтва). Такі практики формують у дитини відкритість до культурного різноманіття,

позитивне сприйняття «іншого» та готовність до конструктивного міжкультурного діалогу.

Попри ключову роль сім'ї як первинного осередку соціалізації дитини, не менш важливим простором формування ціннісних орієнтацій, міжособистісних установок та соціальних навичок є заклад загальної середньої освіти. Освітнє середовище повинно не лише відтворювати та підтримувати ті морально-етичні орієнтири, які були закладені в родині, а й сприяти їх поглибленню, інтерпретації та розширенню у світоглядному плані [2].

Отже, формування міжкультурної толерантності у здобувачів початкової освіти є тривалим процесом, який потребує скоординованих зусиль родини та закладу освіти. Саме в сім'ї дитина отримує базові цінності, які згодом стають основою її світогляду та соціальної поведінки. Позитивна атмосфера в родині, заснована на повазі, відкритості й культурній обізнаності, значною мірою визначає здатність дитини до прийняття етнічного різноманіття. Ефективність виховання толерантності забезпечується передусім єдністю зусиль батьків і педагогів. Таким чином, формування міжкультурної толерантності здобувачів початкової освіти є багатокомпонентним процесом, у якому сімейні цінності виступають як основний елемент особистісного розвитку, а заклад освіти – як інституційний простір для його підтримки, розвитку та поглиблення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бессараб Н. Педагогічні умови виховання міжкультурної толерантності молодших школярів. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3 (99). С. 114–118.

2. Васютіна Т. М., Лук'янченко О. М. Напрями формування толерантності в майбутніх учителів Нової української початкової школи. *Новий поштовх для розвитку педагогічної та психологічної науки в Україні та країнах ЄС: матеріали дослідження* : колективна монографія. Рига, Латвія : Baltija Publishing. 2021. С. 134–149.

3. Лесик А. С., Попова О. І., Коваль К. В. Організація безпечного освітнього простору в початковій школі в умовах воєнного стану: тенденції та перспективи розвитку. *Перспективи та інновації науки*. № 6 (40). 2024. С. 245–253.

4. Ляпунова В. А., Негрій О. І. Роль родини у вихованні толерантності дітей раннього віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2023. Вип. 91. С. 155–160.

5. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. Міністерство освіти і науки України. 2019. 63 с. URL : https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf (дата звернення: 08.04.2025).

РУХЛИВІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

(Кондратьєва О. М., кандидат педагогічних наук, доцент,
Крикун О. М, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

У сучасному освітньому просторі проблема мотивації навчання набуває особливої уваги, оскільки наразі у зв'язку з військовим станом та емоційним виснаженням традиційні методи не здатні повною мірою зацікавити учнів на уроках англійської мови, що призводить до зниження їхньої активності та успішності та втрати мотивації до її вивчення.

Проблема застосування рухливих ігор у освітньому процесі є актуальною на сьогодні, про що свідчать наукові здобутки М. Скоромної, О. Білан, О. Літвінової, Л. Базілевич. Сучасні дослідники вивчають питання застосування рухливих ігрових елементів для розвитку навичок спілкування, аудіювання, інтерактивної взаємодії. У нашому дослідженні ми проаналізуємо вплив рухливих ігор на мотивацію навчання учнів.

Як відомо, рухливі ігри відіграють вагому роль у всебічному розвитку особистості учня, оскільки їхній вплив охоплює три основні сфери: фізичну, когнітивну та соціально-емоційну. Однак, процес вивчення іноземної мови може бути стресовим, що відзначається на результатах успішності її вивчення. Є підстави вважати, що в процесі рухливої ігрової діяльності учні відчувають себе у комфортних умовах, що сприяє кращому засвоєнню англомовного матеріалу, оскільки така діяльність сприяє залученості у гру усіх учнів з різними рівнями знань [2]. Під час організації рухової активності на уроках англійської мови діти виконують стрибки, біг, присідання, які викликають інтерес у дітей та сприяють зміцненню м'язової системи, покращують координацію рухів, спритність, які є запорукою активного способу життя, особливо для дітей, адже вони мають високий рівень енергії та потребують фізичної активності.

Необхідно відзначити, що рухливі ігри стимулюють розвиток когнітивних функцій, а саме уваги, мислення, пам'яті. Вони вимагають від учасників швидкого прийняття рішень, аналізу ситуації та розробки стратегії. Ігри з правилами навчають учнів дотримуватись інструкцій, планувати свої дії та передбачати наслідки. У своєму науковому дослідженні Ю. Білан пропонує гру «Travelling», де учням пропонується відшукати у класі перелік речей першої необхідності, які вони можуть взяти з собою у подорож. Така гра вимагає від учнів руху по класу, аргументації та розповіді про предмети англійською мовою, взаємодії з однокласниками [1].

Відповідно до дослідження О. Білан, є підстави вважати, що рухливі ігри є важливим інструментом соціалізації дітей. Вони сприяють розвиткові навичок спілкування, співпраці, взаємодопомоги та емпатії. Будучи учасниками квестів, учні навчаються будувати плани, домовлятися, вирішувати конфлікти та дотримуватись правил. Окрім цього відбувається розвиток емоційного інтелекту, де учнів вчать керувати своїми емоціями та розпізнавати інші [1].

Проведений науковий експеримент у статті М. Скоромної підтверджує позитивний вплив рухливих ігор на мотивацію до навчання учнів. Як зазначено у статті «В результаті проведеної роботи було відзначено позитивну атмосферу в

класі, в колективі відсутній яскраво виражений лідер, учні доброзичливі, вміють розподіляти обов'язки та працювати в команді, більшість учнів має достатній рівень знань з англійської мови за чинною програмою» [3, с. 122].

Тобто, відповідно до вищезазначених наукових розвідок, ми можемо стверджувати, що діти, що регулярно беруть участь в рухливих іграх мають кращі показники фізичного та когнітивного розвитку, швидше адаптуються до соціального середовища, що сприяє формуванню позитивних емоцій, мотивації та успішності вивчення іноземної мови, адже вони отримують задоволення від такої активності і мають високі показники у вивченні англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білан О. Ігрові моменти на заняттях з іноземної мови. *Педагогічні науки*. 2017. № 70. С. 20–22. URL : http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9685/1/Bilan.pdf (дата звернення: 27.03.2025).

2. Літвінова О. Ігрові форми роботи як засіб підвищення мотивації учнів до навчання англійської мови в старшій школі. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2019. Вип. 43. С. 88–93. URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/75/75_2024.pdf (дата звернення: 27.03.2025).

3. Скоромна М. Навчальні ігри на уроках англійської мови в початкових класах. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 32. С. 120–124. URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/32/part_2/26.pd (дата звернення: 27.03.2025).

ВИКОРИСТАННЯ РУХЛИВИХ ІГОР ДЛЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

(Кондратьєва О. М., кандидат педагогічних наук, доцент,
Степанюк В. С., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

У сучасному освітньому просторі спостерігається тенденція до застосування різноманітних інноваційних підходів для досягнення ефективності поставлених завдань. Одним із таких є застосування рухливих ігор, адже він поєднує фізичну активність із інтелектуальним розвитком, сприяє мотивації навчання та формуванню ключових компетентностей. Рухливі ігри сприяють вивченню англійської мови та є ефективним засобом для створення середовища для англомовного спілкування.

Тема застосування ігрової діяльності на уроках англійської перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних вчених. Визначними дослідниками у цій галузі варто вважати А. Джулай, В. Хромову, О. Несен, М. Скоромну, О Каган, результати їхніх досліджень стали фундаментальною основою для подальших наукових розвідок.

Метою дослідження є аналіз прикладів рухливих ігор у процесі розвитку комунікативних навичок учнів під час вивчення англійської мови.

Під час дослідження даної теми було використано метод аналізу наукових статей та монографій присвячених ігровим методам навчання під час навчання англійської мови.

Основною метою навчання іноземної мови є формування комунікативної компетентності учнів. Сучасні педагогічні дослідження засвідчують недостатню ефективність традиційних методів навчання, які застосовуються на уроках англійської мови, що спонукає сучасних вчителів до пошуку інноваційних методів до створення комунікативного навчального середовища. Крім цього, на сьогодні є важливим врахування психологічного стану дітей, які навчаються у період військового стану в Україні. Наразі учні постійно переживають тривогу, стрес, недосипання, емоційну нестабільність та втрату довіри до інших, що впливає на здатність спілкуватися та ділитися своїми думками і почуттями, у зв'язку з можливою негативною реакцією.

На нашу думку, використання рухливих ігор для формування комунікативних навичок учнів сприяє активізації навчального процесу та створенню умов для спілкування. Потенціал методу рухливих ігор полягає у розвитку емпатії, взаємодії усіх учасників навчального процесу, розвиток уміння розуміти інших, стимулюють вербальний обмін інформацією.

Ми погоджуємось із твердженням О. Несен, що гра є потужним стимулом до оволодіння мовою. Сюжетні, пізнавальні рухливі ігри виступають у формі зацікавлення учнями змістом навчального предмету, збільшуючи їхній інтерес до засвоєння нової інформації [1].

Для створення невимушеної, активної та динамічної атмосфери у процесі вивчення англійської мови успішним є застосування гри «Action verbs game», де діти виконують дії, які вони отримують на картках від вчителя. Для розвитку зв'язного мовлення можна організувати «Storytelling», де вчитель розповідає історію, а діти ілюструють все сказане вчителем. Окрім такої діяльності, вчитель

також може організовувати ігрові елементи, де учні мають виконувати наступні команди вчителя: «If you are happy, clap your hands!», «If you are tired, yawn!», «who wear red sweater today, may whistle», «those pupils, who like Maths you must stand up and freeze», «If you have a pencil, raise your hand!». Як правило, такі рухливі ігри, що базуються на координації мови та фізичних рухів позитивно впливають на емоційний стан учнів та їхню мотивацію навчання, сприяє кращому засвоєнню лексики та граматичних структур [2].

Одним з ключових аспектів впливу рухливих ігор на розвиток комунікативних навичок є здатність створювати ситуації для швидких рекцій на певні ситуації. Прикладом такої діяльності є вправа, учні мають виконувати наступні команди вчителя: «If you are happy, clap your hands!», «If you are tired, yawn!», «who wear red sweater today, may whistle», «those pupils, who like Maths you must stand up and freeze», «If you have a pencil, raise your hand!».

Гра «My favourite thing» можна застосувати для формування якостей самоідентичності. Правило гри полягає у тому, що учень має відшукати в класі якийсь предмет (книга, фото, канцелярія) і розповісти чому цей предмет є важливим. При цьому усі учні ходять по класу, і можуть задавати один одному питання стосовно предмета. Така рухлива вправа допомагає учням виразити свої цінності, інтереси через матеріальні предмети.

Важливо зазначити, що ефективність використання рухливих ігор у розвитку комунікативних навичок учнів залежить від ретельного планування та організації уроку та врахування вікових, індивідуальних особливостей, та учнів з особливими потребами. Вибір гри має бути обґрунтованим і відповідати мети уроку. Крім того, необхідно забезпечувати рефлексію після гри, де учні зможуть оцінити свої сильні та слабкі сторони та проаналізувати набутий досвід спілкування.

Ми проаналізували приклади рухливих ігор на заняттях з англійської мови і дійшли висновку, що вони дійсно сприяють розвиткові комунікативних навичок під час вивчення англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Несен О. Рухова активність учнів під час шкільних уроків англійської мови : *методичні рекомендації для студентів факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди*. Харків : ХНПУ імені Г. Сковороди, 2021. URL : https://dspace.hnpu.edu.ua/items/43f07f51-ad19-4cdf-af4a-2d778834f9b3 (дата звернення: 10.03.2025).

2. Скоромна М. Навчальні ігри на уроці англійської мови у початкових класах. *Інноваційна педагогіка.* Вип. 32. Т 2. 2021. С. 120–124. URL : https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-2.24 (дата звернення: 4.03.2025).

3. Хромова В., Джулай А. Використання рольової гри на уроках англійської мови. *Інноваційна педагогіка.* Випуск 54. Том 2. 2022. С. 177–182. URL : https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/54.2.22 (дата звернення: 4.03.2025).

ТЕХНОЛОГІЧНА ОСВІТА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: РОЛЬ РЕФЛЕКСІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

(Курило О. Ю., доктор філософії, старший викладач)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Сучасні виклики у сфері освіти та економіки висувають нові вимоги до підготовки фахівців, що займаються технологічною освітою. Вона відіграє ключову роль у відновленні економічного потенціалу країни, розвитку інноваційних галузей та зміцненні національної стійкості. Технологічна освіта не лише розширює можливості професійного розвитку, а й сприяє адаптації особистості до умов нестабільності, формуванню критичного мислення та здатності до самостійного прийняття рішень. В умовах сучасних змін важливою складовою освітнього процесу стає рефлексія, яка дозволяє майбутнім педагогам аналізувати свою діяльність, коригувати методики навчання та вдосконалювати професійні навички.

Рефлексія є невід'ємною частиною професійного зростання педагога. Вона допомагає глибше усвідомити ефективність власної роботи, оцінити результати освітнього процесу та знайти шляхи його оптимізації. Здатність до самостійного аналізу та вдосконалення професійної діяльності дозволяє педагогам ефективніше відповідати на виклики часу, впроваджувати інноваційні методи навчання та підтримувати високу якість освітніх послуг. Дослідження цього питання здійснювали такі вчені, як І. Бех, М. Келесі, О. Резван, а також О. Коберник, М. Корець, В. Стешенко, Г. Терещук, Д. Тхоржевський та інші.

Основною метою дослідження є визначення особливостей застосування різних видів рефлексії у процесі підготовки педагогів технологічного напряму. Рефлексія охоплює різні аспекти самоаналізу, включаючи педагогічний, науковий та філософський підходи. Педагогічна рефлексія передбачає оцінку ефективності навчальних методик, аналіз власного досвіду викладання та адаптацію методик відповідно до потреб учнів. Вона дозволяє розвивати критичне мислення, виявляти сильні та слабкі сторони освітнього процесу та вдосконалювати професійні компетенції.

Наукова рефлексія включає критичний аналіз освітніх методів, використання сучасних досліджень для вдосконалення викладання та оцінку ефективності впроваджених змін. Вона сприяє впровадженню інноваційних підходів до навчання, підвищенню рівня дослідницької діяльності викладачів та розвитку творчого мислення у здобувачів вищої освіти [2]. Обговорення наукових ідей, проведення експериментальних досліджень та систематизація отриманих результатів допомагають майбутнім педагогам формувати стратегії професійного розвитку та покращувати якість освіти.

Філософська рефлексія дозволяє глибше усвідомити роль технологій у сучасному суспільстві, їхній вплив на культуру, етику та соціальні відносини. Вона сприяє формуванню в майбутніх педагогів усвідомленого ставлення до змін, що відбуваються у світі, розширює їхні уявлення про відповідальність за формування суспільних цінностей через освіту. Аналіз філософських концепцій допомагає оцінювати взаємозв'язок між науково-технічним прогресом та гуманітарними аспектами розвитку людства, що особливо важливо у контексті підготовки педагогів технологічного профілю [1].

Таким чином, рефлексія є важливим інструментом професійного саморозвитку педагогів, що дозволяє їм оцінювати власну діяльність, адаптуватися до змін та впроваджувати нові підходи до навчання. Використання педагогічної, наукової та філософської рефлексії сприяє підвищенню рівня компетентності вчителів, розширенню їхніх можливостей щодо впровадження сучасних освітніх методів та розвитку критичного мислення. У сучасних умовах нестабільності та змін, коли освіта стає одним із ключових чинників соціально-економічного розвитку, рефлексія допомагає педагогам швидше адаптуватися до викликів часу, вдосконалювати освітні стратегії та забезпечувати якісну підготовку майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григор'єва Н. В. Рефлексія як механізм удосконалення професійної діяльності вчителя географії. *Педагогічний пошук.* 2018. № 3. С. 56–58.

2. Денищук І. П. Професійна рефлексія педагога: умови формування та особливості розвитку. *Імідж сучасного педагога. Неперервна освіта.* 2022. № 5 (206). С. 32–36.

ДО ПРОБЛЕМ ОСВІТНЬОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

(Линдіна Є. Ю., кандидат педагогічних наук, доцент
Діра Н. О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Війна як багатогранний соціальний феномен створює численні виклики для забезпечення належних умов розвитку дітей з особливими освітніми потребами (далі ООП). Передусім ідеться про зростання кількості психологічних і поведінкових порушень – тривожних, депресивних, постстресових станів – як у самих дітей, так і в їхніх батьків та педагогів. Воєнні обставини часто супроводжуються обмеженням доступу до освітніх, медичних і соціальних ресурсів, поглибленням економічної нерівності, що безпосередньо впливає на якість освітніх послуг.

В умовах війни руйнується звична інфраструктура освіти, закриваються заклади дошкільної та загальної середньої освіти, що унеможливлює надання безперервної підтримки дітям з ООП. Додаткову загрозу становлять фізичні ушкодження та травми серед дитячого населення, що потребує комплексного підходу до реабілітації та адаптації.

Складна ситуація вимагає від педагогів та фахівців психологічної служби нових стратегій підтримки, адаптованих до потреб дітей, які пережили травму. Вітчизняні дослідники (В. Бондар, В. Засенко, А. Колупаєва, Н. Назарова, С. Шевченко та ін.) напрацювали важливі концептуальні засади соціальної, культурної й освітньої інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.

Після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України проблема інклюзивної освіти загострилася: відсутність безпечного середовища, нестабільність освітнього процесу та погіршення психосоціального стану дітей призвели до зростання вразливості здобувачів із ООП. У відповідь на ці виклики Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України розробив методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу для дітей з інтелектуальними, сенсорними та мовленнєвими порушеннями в умовах війни [1; 5].

Актуальні дослідження (О. Малікова) акцентують увагу на багатовекторності адаптації дитини до умов навчання [2]. Йдеться про такі компоненти:

1. Просторова адаптація освітнього середовища, що передбачає доступність приміщень, організацію зони для індивідуальної роботи та сенсорного розвантаження, а також можливість застосування спеціальних меблів і адаптованих дидактичних засобів.

2. Психолого-педагогічні стратегії взаємодії, які мають бути спрямовані на забезпечення структурованого, передбачуваного та емоційно безпечного простору для дитини. Особливого значення набуває індивідуалізація комунікації та організація діяльності відповідно до ресурсів дитини [1; 4].

Успішна інклюзивна практика в умовах воєнного часу можлива лише за умови гнучкого підходу до освітньої діяльності, чіткого алгоритму підтримки, міждисциплінарної взаємодії всіх учасників освітнього процесу та гуманістичного бачення дитини як повноцінного учасника суспільного життя.

У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні система освіти стикається з безпрецедентними викликами, що особливо гостро впливають на здобувачів з особливими освітніми потребами. Забезпечення якісної та безпечної інклюзивної освіти для цієї категорії дітей вимагає негайного реагування з боку закладів освіти, науково-педагогічної спільноти та державної освітньої політики.

Визначення ефективних психолого-педагогічних стратегій, адаптація освітнього середовища, забезпечення мультидисциплінарної підтримки – ключові напрями, які потребують впровадження та вдосконалення на практиці. Особливої уваги заслуговує створення умов, за яких індивідуальні потреби кожної дитини з ООП не лише враховуються, а й стають визначальними у побудові освітнього процесу.

Актуальним є розвиток системної моделі взаємодії між педагогами, психологами, соціальними працівниками, батьками та органами місцевого самоврядування, що дозволить забезпечити сталий розвиток інклюзивного освітнього середовища навіть в умовах криз і невизначеності. Водночас надзвичайно важливо формувати в суспільстві толерантне ставлення до дітей з ООП та знижувати рівень освітянської стигматизації, що є запорукою їх успішної соціалізації та самореалізації [3].

Таким чином, забезпечення безперервної, якісної та гуманної освіти для дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни є не лише професійним викликом, але й моральним імперативом сучасного українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2009. 192 с.

2. Малікова О. В. Організація інклюзивного освітнього середовища в умовах війни. *Актуальні проблеми спеціальної педагогіки та інклюзивної освіти : зб. наук. пр*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2023. Вип. 29. С. 113–120.

3. Назарова Н. М. Соціальна адаптація дітей з інвалідністю в умовах інклюзивного середовища. *Дефектологія*. 2018. № 3. С. 45–50.

4. Шевченко С. В. Психолого-педагогічні умови успішної інклюзії дітей з особливими освітніми потребами. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 31. С. 89–94.

5. Засенко В. В. Освіта дітей з особливими освітніми потребами в умовах трансформаційних змін. *Спеціальна освіта*. 2022. № 2. С. 10–15.

ВІЙНА ДЛЯ ОСВІТИ. ОСВІТА ДЛЯ ВІЙНИ. ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ

(Ліончук Р. А., магістр, докторант)
Університет імені Адама Міцкевича в Познані,
м. Познань, Республіка Польща

Стереотипово терміни «війна» та «освіта» розуміються як опозиційні, протилежні. Нинішня ситуація nomen omen воєнна змушує по-новому, нестереотипно поглянути на цю проблему. Виявляється, що взаємозв'язки титульних понять, а особливо суспільна активність, яка приводить в рух і активізує ці поняття, є різноманітними і складними, і аж ніяк не опозиційними.

Війна впливає на освіту не лише через фізичне руйнування інфраструктури: шкіл, навчальних закладів, бібліотек, чи переривання навчальних процесів і циклів, в тому числі через травми учнів та вчителів. Що важливіше, вона також впливає на освіту через формування ідентичності окремих осіб, соціальних груп чи цілих націй, а також їхніх цінностей, ідеології та життєвих установок.

І навпаки: освіта відіграє певну роль у легітимізації (також символічній) насильства, збройних конфліктів та агресивних життєвих принципів. Також освіта може і навіть має формувати основи співпраці, емпатії, толерантності та пошуку взаєморозуміння, а отже, повинна формувати культуру миру і діалогу. У цій статті я окреслю питання взаємодії між війною та освітою.

Гжегож Треля вважає, що сучасну освіту активно підтримують взаєморушійні елементи: анахронізм, ірраціоналізм, шовінізм і освітні реформи повинні бути спрямовані на послаблення цих рис, незважаючи на те, що жодне шкільне навчання не є повністю раціональним і нешовіністичним. На його думку, шкільна освіта є ірраціональною, тому що вона екстенсивна, атомістична і догматична. Екстенсивна – тому, що тренує пам'ять, а не логічні функції розуму. Атомістична – бо завантажує в пам'ять переважно інформацію про окремі фрагменти світу, і лише поверхнево – про закони, які ними керують. Догматична – так як дає контент для віри, а не для критичного осмислення. Шовіністична – бо завантажує пам'ять переважно інформацією про місцеву історію, локальні народи та їхню культуру, причому ця інформація може супроводжуватися помилковими оцінками цих подій та предметів [3].

1. Освіта як один з інструментів легітимізації війни.

Освіта, в силу своєї фундаментальної орієнтації на минуле спільноти, часто стає інструментом пропаганди та національної мобілізації, маргіналізуючи індивідуальні прагнення та устремління, що під час збройного конфлікту призводить до ситуативної реінтерпретації змісту освіти. Освіта, як правило, слугувала підтримці традиційних гендерних ролей, утвердженню військових цінностей, формуванню образу «громадянина-солдата», готового до самопожертви заради батьківщини [1]. Не лише в авторитарних системах освіта часто використовується для індоктринації дітей та підлітків, сприяючи інтерналізації агресивних ідеологій та поглядів на життя [2].

2. Освіта як «жертва» війни.

Війна не лише інструменталізує освіту, просочуючи її культурою війни, але й у ситуації воєнних дій руйнує її – як буквально, так і символічно. Під час

війни шкільні заклади стають інструментами тривалої, гуманітарної, адаптивної та терапевтичної діяльності.

3. Миротворча освіта як відповідь на досвід війни.

Сучасні педагогічні концепції, а також концепції інших суспільних наук, все частіше наголошують на миротворчій освіті як на важливій складовій суспільного становлення. Варто зазначити, що вони роблять це недостатньо послідовно та інтенсивно. Необхідно визнати миротворчу освіту невід'ємною сферою людської освіти, не тільки як відповідь на насильство, але, перш за все, для поширення ненасильницьких установок як елементарної норми всіх людських стосунків. Через кілька десятиліть після декларативного визнання Загальної декларації прав людини настав час зробити її аксіомою всієї освіти. Всі відносини повинні будуватися на основі згаданої декларації, а отже, повинні будуватися на повазі та емпатії.

4. Освіта в мирний час як запобігання конфліктам.

Освіта має потенціал для запобігання насильству, якщо вона дійсно є плюралістичною, міжкультурною і, таким чином, інклюзивною. Лише послідовно наголошуючи про пріоритет індивідуальних, сімейних, сусідських і місцевих зв'язків, представлених на основі аксіології співробітництва, над релігійними чи національними зв'язками – можна закласти підвалини майбутнього миру і мирного співіснування.

5. Освіта як відбудова після війни.

Після війни освіта може відігравати певну роль у процесах реконструкції – відбудови спільнот, примирення, опрацювання травм. Необхідно будувати нову індивідуальну ідентичність на основі соціальної, міжнаціональної, видової солідарності, що особливо важливо з огляду на перспективи збройних, національних, етнічних, релігійних конфліктів та потужних кліматичних змін, що насуваються.

Освіта і війна – це ключові елементи, які, як показує історія людства, в першу чергу посилюють один одного. Освіта потрібна нам для того, щоб нейтралізувати присутність культури війни та культу насильства в суспільному житті. Культура конкуренції має і повинна поступитися місцем культурі кооперації, співпраці та емпатійної толерантності. Освіта більше не може бути інструментом символічного насильства. Вона має стати будівельним матеріалом миру та співіснування, що може бути досягнуто лише шляхом підкреслення домінування індивідуальної, індивідуалізованої аксіології над колективною, націоналістичною, етнічною і, як наслідок, ксенофобською аксіологією.

Дякую за фінансову підтримку Центру діалогу імені Юліуша Мєрошевського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Baranowska A. Wojna dwóch światów…, czyli o zależnościach między zawodamiżołnierza a rodziną. Przyczynek do badań. *Kultura i Edukacja*. 2013, №4 (97). S. 194–212.

2. Szkudlarek T, Melosik Z. Kultura, tożsamość i edukacja: Migotanie znaczeń. 2009. *ResearchGate*. URL : https://www.researchgate.net/publication/258848342_Kultura_tozsamosc_i_edukacja_Migotanie_znaczen (дата звернення: 15.03.2025).

3. Trela G. Odpowiedzi na pytania nie zadane. *Filozoficznie.* Wiosna, 2006.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТРИВОЖНОСТІ І АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ У ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

(Ломакін А. О., кандидат технічних наук)
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна
(Антоненко Л. В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
завідувач сектору моніторингу та координації соціальних послуг)
Управління соціального захисту населення
Харківської районної державної адміністрації,
м. Харків, Україна

В публікації представлено результати емпіричного дослідження взаємозв'язку між рівнем тривожності та акцентуаціями характеру працівників соціальної сфери. Досліджено 30 респондентів віком від 20 до 65 років за допомогою комплексу психодіагностичних методик. Виявлено значущі кореляції між певними типами акцентуацій та рівнем тривожності. Визначено, що найбільш схильними до підвищеної тривожності є працівники з тривожним, педантичним, дистимним та неврівноваженим типами акцентуацій. Встановлено зворотний зв'язок між гіпертимною акцентуацією та рівнем тривожності.

Професійна діяльність працівників соціальної сфери характеризується високим рівнем емоційного навантаження, постійним спілкуванням з людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, та необхідністю приймати рішення, що впливають на долі інших. Ці фактори можуть призводити до розвитку тривожних станів, що негативно впливає на ефективність професійної діяльності та психологічне благополуччя фахівців.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю виявлення взаємозв'язку між індивідуально-психологічними особливостями особистості, зокрема акцентуаціями характеру, та рівнем тривожності у працівників соціальної сфери [1]. Це дозволить розробити ефективні стратегії психологічної підтримки та профілактики професійного вигорання фахівців даної галузі, особливо в умовах підвищеного соціального напруження [2].

Дослідження проводилося на вибірці з 30 працівників соціальної сфери Харківського району віком від 20 до 65 років, з яких 7 чоловіків і 13 жінок. Для збору даних використовувався метод онлайн-опитування з дотриманням етичних принципів дослідження.

Психодіагностичний інструментарій включав:

1. Опитувальник акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека;
2. Шкалу тривоги Спілбергера-Ханіна (STAI);
3. Госпітальну шкалу тривоги і депресії (HADS);
4. Опитувальник генералізованої тривоги (GAD-7);
5. Опитувальник депресії Бека;
6. Шкалу самооцінки Розенберга;

Для обробки отриманих даних використовувався кореляційний аналіз із застосуванням коефіцієнта кореляції Пірсона.

Акцентуації характеру працівників соціальної сфери. Аналіз даних виявив, що 50% досліджуваних мають декілька яскраво виражених акцентуацій

характеру, 20% – одну яскраво виражену акцентуацію, а 30% демонструють тенденцію до акцентуацій.

Домінуючою серед працівників соціальної сфери є емотивна акцентуація (39%), що свідчить про їхню емоційну чутливість та схильність до співпереживання. На другому місці - гіпертимний тип (11%), на третьому – тривожний та демонстративний типи (по 9%). Найменш представлені акцентуації: циклотимний та екзальтований типи (по 7%), застряглий та педантичний типи (по 6%).

Рівень тривожності працівників соціальної сфери. Результати дослідження показали, що 56,3% респондентів мають високий рівень особистісної тривожності, 40,6% - середній рівень, і лише 3% – низький рівень. Щодо ситуативної тривожності, 60% досліджуваних продемонстрували високий рівень, 40% – середній, низький рівень не виявлено у жодного респондента.

За методикою HADS, у 33,3% працівників соціальної сфери виявлено клінічно виражену тривогу, а у 20% – субклінічно виражену. Клінічно виражена депресія діагностована у 10% респондентів, а субклінічно виражена – у 13,3%.

Кореляційний аналіз. Дослідження виявило статистично значущі кореляції між рівнем тривожності та певними типами акцентуацій характеру:

1. Особистісна тривожність позитивно корелює з дистимною (r=0,571), тривожною (r=0,560), неврівноваженою (r=0,528), екзальтованою (r=0,490), циклотимною (r=0,442), педантичною (r=0,421) та збудливою (r=0,315) акцентуаціями.

2. Ситуативна тривожність демонструє значущу позитивну кореляцію зі збудливим (r=0,385) та неврівноваженим (r=0,316) типами акцентуацій.

3. Виявлено зворотну залежність між рівнем особистісної тривожності та вираженістю гіпертимної акцентуації (r=-0,468).

4. Генералізована тривога статистично значуще корелює з тривожним (r=0,379) та педантичним (r=0,325) типами акцентуацій.

5. Встановлено значущу негативну кореляцію між самооцінкою та тривожною (r=-0,532) і дистимною (r=-0,523) акцентуаціями.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що працівники соціальної сфери з певними типами акцентуацій характеру більш схильні до розвитку тривожних станів. Зокрема, тривожна акцентуація демонструє найсильніший позитивний зв'язок з усіма видами тривожності, що підтверджує теоретичні припущення про схильність людей з такою акцентуацією до розвитку тривожних розладів.

Педантична акцентуація також пов'язана з підвищеним рівнем тривожності, особливо особистісної. Прагнення до досконалості та страх помилки можуть призводити до постійної напруги і тривоги.

Цікаво, що гіпертимна акцентуація демонструє негативну кореляцію з тривожністю. Це може бути пов'язано з тим, що оптимістичний настрій і висока активність можуть служити захисним механізмом від тривоги.

Важливо відзначити, що 80% респондентів мають депресивні симптоми різного ступеня виразності, з яких 53% демонструють помірний рівень депресії. Це свідчить про необхідність розробки спеціальних програм психологічної підтримки для працівників соціальної сфери.

Проведене дослідження дозволило виявити взаємозв'язок між рівнем тривожності та акцентуаціями характеру працівників соціальної сфери.

Виявлено, що найбільш схильними до підвищеної тривожності є працівники з тривожним, педантичним, дистимним та неврівноваженим типами акцентуацій. Встановлено зворотний зв'язок між гіпертимною акцентуацією та рівнем тривожності.

Отримані результати можуть бути використані для розробки програм психологічної підтримки та профілактики професійного вигорання працівників соціальної сфери. Регулярне проведення психодіагностики та надання психологічної допомоги фахівцям з вираженими акцентуаціями характеру дозволить знизити рівень тривожності та підвищити ефективність їхньої професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Главацька О. Особливості професійного вигорання соціальних працівників. *Social Work and Education*. 2017. Т. 4 (2). С. 46–62.

2. Тептюк Ю. Розвиток стресостійкості соціальних працівників: від результатів експерименту до методичних рекомендацій. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2020. Вип. 1. С. 89–96.

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ЖІНКАМИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

(Ломакін А. О., кандидат технічних наук)
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна,
(Ізмайлова О. Ю. здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, фахівець з цивільного захисту, психолог-консультант)
Інститут енергетичних машин і систем імені А. М. Підгорного Національної академії наук України,
м. Харків, Україна,
Безпечний простір для жінок та дівчат «Коло щасливих» ГО Грін-ландія,
м. Харків, Україна

В публікації представлено результати емпіричного дослідження психологічних особливостей переживання травматичного досвіду жінками різних вікових груп в умовах військового стану в Україні. На основі порівняльного аналізу психоемоційного стану внутрішньо переміщених жінок раннього дорослого (21–35 років) та середнього дорослого віку (44–60 років) виявлено статистично значущі відмінності у проявах тривожності, депресії та інтенсивності травматичних симптомів. Встановлено, що жінки середнього дорослого віку демонструють вищі показники депресії та інтенсивності переживання травматичного досвіду, тоді як жінки раннього дорослого віку характеризуються вищим рівнем тривожності. Результати дослідження можуть стати основою для розробки диференційованих програм психологічної допомоги різним віковим групам внутрішньо переміщених жінок.

Військові дії на території України, що тривають з 2014 року і значно посилилися з початком повномасштабного вторгнення, спричинили масове внутрішнє переміщення населення. За даними міжнародних організацій, кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні обчислюється мільйонами, значну частину яких становлять жінки. Вимушене переселення, втрата житла, роботи, соціальних зв’язків і звичного способу життя, а також постійний стрес, пов'язаний із безпековими ризиками та невизначеністю майбутнього, створюють підґрунтя для розвитку різноманітних психологічних проблем у цієї категорії населення.

Особливої уваги потребують жінки різних вікових груп, оскільки вони можуть по-різному переживати травматичний досвід в умовах військового стану. Жінки не лише переживають власні психологічні труднощі, але часто виступають основними піклувальницями про дітей, людей похилого віку та осіб з інвалідністю, що створює додаткове психоемоційне навантаження. Розуміння вікових особливостей травматичного досвіду жінок є критично важливим для розробки ефективних програм психологічної підтримки та реабілітації.

Актуальність дослідження психологічних особливостей травматичного досвіду у жінок різних вікових груп в умовах військового стану в Україні зумовлена декількома важливими факторами:

Масштабність проблеми. Внаслідок військових дій в Україні мільйони людей стали внутрішньо переміщеними особами, серед яких значну частку становлять жінки, що потребують психологічної підтримки.

Недостатність досліджень. Незважаючи на актуальність проблеми, в українському науковому просторі існує дефіцит системних емпіричних досліджень щодо вікових особливостей переживання травматичного досвіду жінками в умовах війни.

Необхідність диференційованого підходу. Розробка ефективних програм психологічної допомоги потребує врахування вікових особливостей переживання травми, що дозволить застосовувати більш цілеспрямовані інтервенції.

Профілактика посттравматичних розладів. Своєчасне виявлення та розуміння вікових особливостей психологічної травматизації дозволяє запобігти розвитку тяжчих форм посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психічних проблем.

Соціальна інтеграція. Психологічна підтримка внутрішньо переміщених жінок є важливим компонентом їхньої успішної соціальної інтеграції в нових громадах.

Теоретичною основою виступають сучасні наукові підходи до розуміння психологічної травми, посттравматичних стресових реакцій та вікових особливостей переживання стресу. Зокрема, спираємося на:

- концепцію травматичного стресу Дж. Германа, яка розглядає травму як порушення зв'язку між людиною та спільнотою;
- теорію стресу та копінг-стратегій Р. Лазаруса і С. Фолкман, що пояснює індивідуальні відмінності в реакціях на стресові події;
- психосоціальну теорію розвитку Е. Еріксона, яка дозволяє розглядати вікові кризи та ресурси в контексті переживання травматичного досвіду;
- дослідження українських науковців щодо психологічних наслідків військових конфліктів та внутрішнього переміщення.

У дослідженні взяли участь 40 жінок, внутрішньо переміщених осіб, які є учасницями психологічного супроводу безпечного простору «Коло щасливих» Громадської організації «Грін-Ландія». Вибірка була розподілена на дві вікові групи:

I. Група раннього дорослого віку (21–35 років) – 20 осіб;

II. Група середнього дорослого віку (44–60 років) – 20 осіб.

Для діагностики психологічного стану досліджуваних використано наступні методики:

- Шкала оцінки впливу травматичної події;
- Госпітальна шкала тривоги і депресії;
- Шкала депресії Бека;
- Шкала тривожності Спілбергера.

Для статистичної обробки даних застосовано t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок.

Особливості впливу травматичної події. За результатами діагностики за шкалою оцінки впливу травматичної події виявлено, що в групі жінок раннього дорослого віку переважає помірний рівень прояву симптомів (80% вибірки), тоді як у групі середнього дорослого віку превалює високий рівень прояву симптомів (70% вибірки). Середні показники становлять 28,2 бала для першої групи та 31,95

бала для другої групи, що свідчить про більшу інтенсивність переживання травматичного досвіду у жінок старшого віку. Виявлені відмінності є статистично значущими на рівні p≤0,01 (t=-3,22).

Прояви тривоги та депресії за госпітальною шкалою. Аналіз результатів за госпітальною шкалою тривоги і депресії показав, що у жінок раннього дорослого віку переважає виражений рівень тривоги (90% вибірки) при нормальному рівні депресії (90% вибірки). Натомість у жінок середнього дорослого віку спостерігається нормальний рівень тривоги (60% вибірки) при вираженому рівні депресії (80% вибірки).

Середні показники тривоги складають 8,6 бала для першої групи та 7,5 бала для другої групи, що свідчить про вищий рівень тривожності у молодших жінок. Водночас, середні показники депресії становлять 5,8 бала для першої групи та 8,35 бала для другої групи, що вказує на вищий рівень депресивної симптоматики у жінок середнього дорослого віку. Виявлені відмінності є статистично значущими на рівні p≤0,01 (t=2,50 для шкали тривоги; t=-6,66 для шкали депресії).

Прояви депресії за шкалою Бека. Результати діагностики за шкалою депресії Бека підтвердили виявлену тенденцію: у першій групі переважає мінімальний рівень депресії (80% вибірки), тоді як у другій групі домінує помірний рівень депресії (65% вибірки). Середні показники становлять 11,1 бала для першої групи та 22,3 бала для другої групи, що також вказує на суттєво вищий рівень депресивної симптоматики у жінок середнього дорослого віку. Виявлені відмінності є статистично значущими на рівні p≤0,01 (t=-6,75).

Особливості тривожності за шкалою Спілбергера. Діагностика за шкалою тривожності Спілбергера виявила, що у жінок раннього дорослого віку переважає високий рівень тривожності (80% вибірки), натомість у жінок середнього дорослого віку спостерігається рівномірний розподіл між низьким (50%) та помірним (50%) рівнями тривожності. Середні показники складають 43,2 бала для першої групи та 32,25 бала для другої групи, що підтверджує вищий рівень тривожності у молодших жінок. Виявлені відмінності є статистично значущими на рівні p≤0,01 (t=5,50).

Виявлені вікові відмінності у переживанні травматичного досвіду можна пояснити кількома факторами [1; 2]:

Різний життєвий досвід та адаптаційні механізми. Жінки раннього дорослого віку можуть мати менше життєвого досвіду подолання складних ситуацій, що робить їх більш вразливими до тривожних реакцій. Водночас, вони демонструють кращу психологічну стійкість до розвитку депресивної симптоматики, можливо, завдяки більшій гнучкості у пристосуванні до нових умов.

Різні соціальні ролі та відповідальність. Жінки середнього дорослого віку часто несуть більший тягар відповідальності за свої родини, включаючи дітей та людей похилого віку, що може посилювати їхні депресивні прояви внаслідок відчуття неможливості повною мірою забезпечити потреби залежних від них осіб.

Втрата життєвих перспектив. Для жінок середнього дорослого віку вимушене переселення може суб'єктивно сприйматися як більш травматичне через втрату не лише матеріальних цінностей, але й життєвих досягнень та планів, на реалізацію яких було витрачено значну частину життя.

Різні механізми психологічного захисту. Жінки різних вікових груп можуть використовувати різні стратегії подолання стресу: молодші жінки частіше відчувають тривогу, активно реагуючи на стресори, тоді як старші можуть демонструвати більш пасивні захисні реакції, що проявляються у депресивних симптомах.

Фізіологічні фактори. Вікові гормональні зміни у жінок середнього дорослого віку можуть посилювати їхню вразливість до розвитку депресивних станів при стресових ситуаціях.

Проведене дослідження дозволило виявити значущі вікові особливості переживання травматичного досвіду у внутрішньо переміщених жінок в умовах військового стану в Україні. Жінки раннього дорослого віку (21-35 років) характеризуються вищим рівнем тривожності при помірному впливі травматичної події та переважно нормальному рівні депресії. Жінки середнього дорослого віку (44-60 років) демонструють вищі показники депресії та інтенсивності впливу травматичної події при нижчому рівні тривожності. Виявлені відмінності є статистично значущими на рівні $p \leq 0,01$ за всіма дослідженими параметрами, що підтверджує гіпотезу про наявність вікової специфіки переживання травматичного досвіду. Результати дослідження вказують на необхідність диференційованого підходу до психологічної підтримки жінок різних вікових груп, які пережили травматичний досвід внутрішнього переміщення в умовах військового стану.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці та апробації спеціалізованих програм психологічної підтримки та реабілітації для жінок різних вікових груп з урахуванням виявлених особливостей, а також у розширенні вибірки дослідження з включенням додаткових вікових категорій та соціально-демографічних характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пиголенко І. В., Пиголенко Ю. А., Кукса К. М. Вплив воєнного конфлікту на психічне здоров'я українців. *Науковий журнал «Габітус»*. 2023. Вип. 45. С. 243–248.

2. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : Метод. рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2022. 52 с.

ДІАЛОГОВА СИСТЕМА НАВЧАННЯ – ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

(Макієвська Ю. В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Лесик А. С., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Проблема формування комунікативної культури, яка є важливою складовою загальної культури особистості, є однією з найактуальніших та найбільш складних в освітньому процесі. Це питання є важливим як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Заклади загальної середньої освіти відіграють ключову роль у формуванні комунікативної компетентності та культури кожного учня, сприяючи розвитку у нього потреби постійного самовдосконалення протягом усього життя.

Враховуючи концепцію Нової української школи, яка передбачає не лише підготовку дитини до майбутнього, а й забезпечення її гармонійного розвитку на кожному етапі навчання, важливо створити ефективні психолого-педагогічні умови для виявлення здібностей учнів, формування гармонійної особистості та максимального розкриття їхнього потенціалу. У цьому контексті важливим аспектом є впровадження діалогової системи навчання як однієї з педагогічних умов формування комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти.

На це наголошувало багато українських науковців, а саме: І. Бех, М. Вашуленко, Н. Гаць, Н. Деркач, О. Кулик, Т. Котик, А. Лесик, М. Наумчук, Т. Погорєлова, К. Пономарьова та ін.

Вони одностайні у думці, що діалогова система навчання – є методологічним підходом, де основним засобом взаємодії між учителем і учнями є діалог. Це система, в якій учасники навчального процесу активно взаємодіють, обмінюються думками, ставлять запитання, дискутують та співпрацюють для досягнення спільної мети. Важливим аспектом є те, що діалог має на меті не лише передачу інформації, а й формування вміння слухати, висловлювати власну думку, аргументувати і враховувати різні точки зору [1; 3; 4; 5].

Основні характеристики діалогової системи навчання:

1. Активна взаємодія: учні беруть участь у навчальному процесі не лише як пасивні спостерігачі, а як активні учасники. Вони задають питання, дають відповіді, обговорюють і розв'язують проблеми спільно з вчителем і однолітками.

2. Взаємоповага і співпраця: діалогова система навчання передбачає, що кожна точка зору має бути почута та оцінена. Це допомагає створити атмосферу довіри і взаємоповаги, що важливо для розвитку комунікативних навичок.

3. Розвиток критичного мислення: через обговорення та аналіз учні вчаться оцінювати різні ідеї, будувати аргументацію, порівнювати факти та думки, а також формувати власну позицію.

4. Універсальність: метод діалогового навчання можна застосовувати до різних предметів та ситуацій, тому він є надзвичайно гнучким і адаптованим до різних контекстів.

5. Емоційна залученість: діалогова система сприяє емоційному залученню учнів до процесу навчання, адже активне обговорення теми допомагає створити інтерес до матеріалу і стимулює бажання продовжувати навчання.

Психологічний аспект діалогової системи навчання: створення психологічно безпечного середовища для спілкування дозволяє учням не боятися виражати свої думки, навіть якщо вони можуть бути неправильними. Підтримка з боку вчителя допомагає зменшити страх перед помилками та відкриває можливості для самовираження. Наприклад, на початку кожного уроку вчитель може запитати учнів, як вони себе почувають, або влаштувати «круг довіри», де кожен висловлюється без критики з боку інших. Це допомагає дітям відчути підтримку, що є важливою умовою для активного діалогу [4].

Вплив на формування життєвої позиції: діалог не лише вчить дітей комунікувати, а й допомагає їм розвивати свою життєву позицію. Через спілкування діти вчаться виражати свої переконання, приймати різні точки зору та працювати в команді, що є важливим для їхнього особистісного розвитку. Наприклад, під час обговорення етичних питань, таких як «Чи правильно брати чужі речі?», діти висловлюють свої думки, аналізують поведінку персонажів. Це допомагає сформувати у них почуття справедливості та відповідальності.

Залучення до реальних ситуацій: *в*икористання реальних ситуацій для діалогу дає дітям можливість зрозуміти, як теоретичні знання можуть застосовуватися на практиці. Це дозволяє не лише вдосконалювати навички комунікації, а й готувати учнів до реальних соціальних ситуацій. Наприклад, учитель може організувати обговорення актуальних соціальних або екологічних проблем (наприклад, «Як ми можемо зберегти природу?»), щоб учні мали можливість висловлювати свої ідеї та шукати рішення разом із однолітками.

Методами включення учнів до діалогової системи особистісно орієнтованого навчання є:

– рольові ігри (наприклад, «Магазин», «Суд», «Інтерв'ю з героями»);

– дискусії, дебати (наприклад, «Чи повинна школа давати домашні завдання?», «Чи є правильним відміна свят та канікул на користь навчання?», «Сучасні технології: допомагають чи шкодять дітям?»);

– обговорення творів чи подій (наприклад, «Червона Шапочка» (Шарль Перро): чи завжди можна довіряти незнайомцям, чи повинна Червона Шапочка була послухати маму і не йти до лісу?; «Кіт у чоботях» (Шарль Перро): як хитрість і сміливість допомогли головному героєві досягти своєї мети. Які риси важливі для досягнення успіху?; «Білосніжка і сім гномів» (Братів Грімм): Як ми можемо визначити, хто є «добрим» і «поганим» у цій казці? Чи справедливо, що зла мачуха була покарана за свої вчинки?); українські народні казки «Лисичка та Журавель»: «Чи можна виправдати хитрість, якщо це допомагає досягти мети?»; «Царівна-Жаба»: «Що важливіше для лідера: зовнішній вигляд чи внутрішні якості?»;

– методи інтерактивного навчання «Мозковий штурм» (наприклад, «Як можна покращити навколишнє середовище?»); групова робота (групові презентації на тему «Історія нашого міста»); рольові ігри (розігрування ситуацій на уроці); «Кейс-метод» (наприклад, аналіз конфлікту між літературними героями, визначення шляхів його розв'язання); метод проектів (наприклад, «Рослини нашого краю, «Моє здорове харчування»); круглий стіл (наприклад, обговорення питання важливості здорового способу життя); метод «Мандала» (створення схеми основних моментів історії); метод сторітелінгу (наприклад, створення спільної історії, використання казок для розвитку діалогу,

розігрування сцен з казок, «Питання-відповідь», індивідуальні історії учнів, використання мультимедійних засобів [2]).

Отже, діалогове навчання в початковій школі є ефективним підходом розвитку комунікативної компетентності учнів, сприяє їхньому активному залученню до навчального процесу та формує навички конструктивної взаємодії. Через використання різноманітних методів, таких як рольові ігри, дебати, обговорення творів та інтерактивні вправи, діти вчаться не лише висловлювати свої думки, але й уважно слухати інших, шукати компроміси та будувати конструктивний діалог. Це стимулює розвиток критичного мислення, творчих здібностей і сприяє формуванню емоційної грамотності.

Залучення здобувачів початкової освіти до діалогу дозволяє не тільки підвищити рівень усвідомленості в освітньому процесі, але й створити ефективні умови для розвитку соціальн0-значущих навичок, таких як співпраця, емпатія та взаємоповага. Використання діалогового навчання також дає можливість учням бути більш відкритими до навчання і краще засвоювати новий матеріал через активну участь і обговорення. Тому створення діалогогової системи навчання є важливою педагогічною умовою формування комунікативної компетентості здобувачів початкової освіти у сучасній педагогічній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ-Чернівці : Букрек, 2018. 296 с.

2. Деркач Ю. Я., Чміль М. М. Storytelling як засіб розвитку комунікативної компетентності учнів початкової школи. *Молодий вчений.* 2022. № 9 (109). С. 67–73.

3. Кулик О. Д. Сучасні загальнодидактичні принципи навчання, визначальні для методики роботи з мовленнєвого розвитку школярів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. пр. 2018. Вип. 24. Ч. 2. С. 309–315.

4. Погорєлова Т. В. Формування комунікативної компетентності першокласників. *Початкове навчання та виховання.* 2018. №13–15. С. 44–50.

5. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 88 с.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ТЕХНОЛОГІЙ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

**(Махиня О. О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Курило О. Ю., доктор філософії, старший викладач)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

У сучасному освітньому середовищі особливо важливо розвивати в учнів творче, креативне та аналітичне мислення, заохочуючи їх до активної пізнавальної діяльності. Одним із ефективних засобів, що сприяє досягненню цих цілей, є використання ігрових технологій на уроках технологій. Такий підхід не лише активізує навчання, а й формує навички командної роботи, прийняття рішень, вирішення проблем і застосування знань у реальних життєвих ситуаціях.

Ігрові технології створюють сприятливе освітнє середовище, в якому учні можуть вільно досліджувати, експериментувати й навчатись через практичний досвід. Вони урізноманітнюють освітній процес, роблять його динамічним і захопливим, що позитивно впливає на мотивацію учнів і стимулює їхню зацікавленість у нових знаннях. Окрім цього, полегшується формування ключових компетентностей, таких як планування, аналіз, робота з інструментами та матеріалами – усе це є основою технологічної грамотності.

В умовах постійного оновлення змісту освіти та сучасних викликів, традиційні методи навчання не завжди відповідають потребам учнів і вимогам суспільства. Натомість ігрові технології забезпечують гнучкість і адаптивність освітнього процесу, дозволяючи враховувати інтереси дітей, рівень їхньої підготовки та індивідуальні особливості. Саме тому їх застосування підтримується на державному рівні – Міністерство освіти і науки України визнає їх перспективним інструментом підвищення ефективності навчання та формування компетентної, самостійної особистості.

Питання застосування ігрових технологій у навчанні активно розробляється науковцями та педагогічними дослідниками в межах новітніх освітніх методик. Ігрове навчання вже стало популярною освітньою інновацією, яку впроваджують провідні освітні заклади світу. При цьому, гра як форма навчання має глибоке історичне коріння – ще з часів античної Греції її активно підтримували мислителі Дж. Лок, Т. Кампанелла, Я. Коменський, Ф. Рабле та інші [1].

Видатний український педагог В. Сухомлинський також високо оцінював гру як педагогічний інструмент, називаючи її «величезним світлим вікном», через яке у внутрішній світ дитини входить пізнання навколишнього світу. Він підкреслював, що гра пробуджує цікавість і стає органічною частиною інтелектуального розвитку, поєднуючи навчання й працю.

Сучасні українські дослідники, зокрема О. Коберник, В. Сидоренко, А. Терещук та інші, наголошують, що предмет «Технології» втрачає вагу серед інших дисциплін шкільного компонента. Це зумовлює необхідність змін у підходах до навчання, зокрема через залучення учнів до творчої й інтелектуальної діяльності. Особливу роль відіграє виконання творчих проєктів, які потребують нестандартного мислення, планування, ухвалення рішень і взаємодії в команді [2].

Навчання технологій у сучасному закладі загальної середньої освіти має бути адаптивним, відповідати технічним, економічним і соціальним запитам суспільства. Воно повинне сприяти професійному самовизначенню старшокласників і формуванню навичок творчої праці в умовах ринкової економіки. Традиційні підходи, орієнтовані на ремесло, поступово змінюються на моделі, що стимулюють пошук, ініціативу і самореалізацію. Уроки повинні створювати інтелектуально насичене середовище, в якому кожен учень зможе розкрити свій потенціал.

Дослідження впливу ігрових технологій є актуальним, адже вони підвищують результативність навчання, сприяють розвитку творчих здібностей і зростанню мотивації до здобуття знань і практичних навичок. Теоретичний аналіз і практичне застосування таких технологій допомагають готувати учнів до викликів сучасної цифрової економіки.

Практика показує, що ігрові технології особливо ефективні тоді, коли вчитель творчо організовує освітній процес, враховуючи вікові та психологічні особливості учнів. Участь у ділових іграх, створення ігрових матеріалів, розв'язування кросвордів і головоломок не лише сприяє розвитку практичних умінь, а й формує усвідомлення цінності трудової діяльності в сучасному суспільстві.

Завдяки своїй універсальності, ігрові технології охоплюють широкий спектр видів діяльності – від дидактичних до сюжетно-рольових, ділових, інтелектуальних та рухливих ігор. Це дає змогу не тільки забезпечити ефективне засвоєння знань, а й цілеспрямовано розвивати логічне мислення, кмітливість, уміння працювати в команді та приймати рішення в умовах, наближених до реального життя.

Отже, гра на уроках технологій – це не лише форма подачі матеріалу, а потужний засіб особистісного розвитку, що сприяє вихованню мотивованої, творчої та соціально активної особистості. Завдяки поєднанню пізнавальної цінності, емоційної залученості та практичної користі, ігрові методи залишаються актуальними, затребуваними та ефективними в умовах сучасної шкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сидоренко В. В. Ігрові методи навчання в умовах цифрової трансформації освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. № 83(1). С. 12–21.

2. Терещук А. В. Формування творчого потенціалу учнів засобами проєктної діяльності на уроках технологій. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2019. № 7. С. 145–150.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ДОСВІДУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ТЕАТРАЛІЗОВАНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

(Москальова Б.-В. О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Омеляненко А. В., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

На сучасному етапі розвитку суспільства зростає потреба людей освоювати культурне багатство, долучатися до загальнолюдських духовних цінностей. Культура починається з поваги до минулого, до історії народу – у ній витоки всього (Г. Сковорода, О. Потебня, І. Сікорський, Г. Костюк, Г. Ващенко, Х. Алчевська, Н. Лубенець, С. Русова, В. Сухомлинський). Історія народу – це не щось назавжди минуле, це школа життя, що містить у собі досвід життєдіяльності, це досвід, який залишили нам попередні покоління, культурні цінності та любов до своєї Батьківщини. Мистецтво є чудовим засобом виховання високих моральних якостей у людині. Це і потрібно враховувати при вихованні молоді, вводити дитину в світ прекрасного, щоб за допомогою мистецтва, яке проходить шлях до розуму людини через її серце та душу, впливати на формування її внутрішнього світу.

Театр як явище культурного життя, є не тільки видовищем, що приносить естетичне задоволення, але, перш за все це панорама людського життя, досвід поведінки, спілкування, взаємодії людей (М. Заньковецька, І. Карпенко-Карий, Н. Ужвій).

Високі емоції, що пробуджуються театральними творами, виводять людину зі стану звичайності, із сірої примітивності, та є імпульсом для побудови людиною іншої, прекрасної дійсності. Виховуючи мистецтвом, ми закладаємо фундамент майбутнього життя, пробуджуючи творчий початок у людині.

Театр як породження культури та соціуму міг би зайняти в освітній системі гідне місце починаючи з перших днів перебування дитини в освітньому закладі. Роль театру розвитку особистості людини стала предметом вивчення філософів: Т. Гегеля, Д. Дідро, \Р. Штайнера; де автори вивчали вплив сценічного мистецтва на почуття, емоції та поведінку людини. Також театральних режисерів – М. Старицький, Л. Курбас, А. Жолдак. Специфіка театрального мистецтва, як мистецтва людинознавства, де об'єктом дослідження та зображення, а також виконавцем є сама людина, яка виходить на пряме, безпосереднє спілкування з іншою людиною (партнером, глядачем), створює особливі передумови для формування за допомогою цього мистецтва соціально активної, творчої особистості, яка здатна змінити світ. Формування такої особистості є наслідком творчого процесу, пов'язаного, за визначенням С. Максименка, з безперервним «випрямленням» людини, виростанням індивіда в людину, носія всієї сутності людства. Через пізнання іншого (особистості, індивіда) відбувається власне випрямлення [4].

Театралізована діяльність сьогодні, коли освіта набула особистісно-орієнтованої моделі культуроподібного типу, виступає одним із сильних засобів виховання, яке відображає світ соціальних відносин, взаємодії людини та допомагає долати невпевненість, затисненість, скутість. Діти вступають у цей дорослий світ, ще мало накопичивши соціального і культурного досвіду, і постають у ньому або як безпорадні, загублені і розгублені, або ж, як агресивні, нещадні, що відкидають усе

навколо. Театр стає тим простором, який встановлює рівновагу, гармонію між усіма й одним, між добром та злом, між вічністю та миттю, між людьми та людиною. Театралізована діяльність у закладах дошкільної освіти є пріоритетною діяльністю, оскільки вона, по-перше, наближена до гри, яка є провідною діяльністю у дошкільному віці; по-друге, у ній дитина має простір для свободи самовираження, створення свого образу найдоступнішими їй способами – рух, міміка, інтонація, жести, поза; по-третє, літературні твори знайомлять дитину з накопиченим досвідом комунікацій, взаємодій, поведінки, а театралізована діяльність перетворює цей досвід, який стає індивідуальним, соціокультурним.

У дошкільній педагогіці проблемі театралізованої діяльності були присвячені роботи вчених Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Водолага, Л. Макаренко, Ю. Косенко, Т. Качалова, С. Максименко, А. Омеляненко [1; 2; 3; 4; 5]. Аналіз робіт даних авторів дозволив нам визначити напрями, що склалися у вивченні цього питання. Л. Артемова, пропонує використовувати театралізовані ігри, як сильний педагогічний засіб, який дуже впливає на особистість дитини. Н. Гавриш розглядає структуру театралізованої діяльності, що включає три ланки – вигадування, виконавство та сприйняття. Це дозволяє ширше використовувати творчі можливості дітей, визначаючи їхній «акторський», «режисерський» та «глядацький» потенціал. Н. Водолага виділяє два аспекти близькості драматичної форми для дитини, по-перше, драматична форма «проживання вражень життя», лежить глибоко в природі дитини та знаходить своє вираження стихійно. Дитячі фантазії та образи не залишаються у сфері мрій, як у дорослих. Будь-яку свою вигадку, враження дитині хочеться втілити в живі образи та дії. По-друге, спостерігається зв'язок будь-якої драматизації з грою. Л. Макаренко бачить розвиток дитини засобами театру, тобто. дитина стає залученою до продуктивної творчої діяльності.

Аналіз філософської, мистецтвознавчої та психолого-педагогічної літератури дозволив нам виявити низку протиріч:

– між змістом дошкільної освіти та особливостями театралізованої діяльності, що дозволяє в дошкільному віці розкрити творчі можливості дитини та забезпечити їй набуття досвіду соціальних взаємодій;

– між педагогічними умовами закладу дошкільної освіти в організації цілісної моделі театралізованого середовища та розвитком у дитини соціокультурного досвіду;

– між потенційними можливостями дитини - дошкільника, її образно - емоційним сприйняттям навколишнього світу та педагогічними умовами театралізованої діяльності у становленні соціокультурного досвіду дитини.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень розкрив потенційні педагогічні можливості театралізованої діяльності у розвитку особистості дитини – її ігрової творчості, мовленнєвих здібностей, уміння перетворюватись. Услід за науковцями ми розглядаємо театралізовану діяльність як культурне явище, що відбиває гуманні цінності (добро, повага, співчуття, краса, гармонія) і особистісні сенси (свобода, досягнення успіху, самовираження, збереження індивідуальності), що визначають становлення соціокультурного досвіду особистості. Становлення соціокультурного досвіду дитини в театралізованій діяльності залишається проблемою недостатньо розробленою, що актуалізувало тему нашої магістерської роботи.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту необхідно було вивчити особливості сприйняття дітьми старшого дошкільного віку літературних постановок, умови, створені у закладі дошкільної освіти для розгортання театралізованої діяльності як середовища становлення соціокультурного досвіду, особливості розвитку соціокультурного досвіду дітей у самостійній театралізованій діяльності, уявлення дітей про власний реальний образ. Аналіз наукової літератури дозволив нам виділити особливості сприйняття вистави: здатність до прихованого духовного контакту, обміну почуттями, здатність сприймати умовність сценічної дії, вірити уявним обставинам. Активність дитячого сприйняття проявляється у додаванні від себе таких слів та подій, яких на сцені не було, але хотілося б побачити. У цьому активному сприйнятті та переосмисленні народжуються особистісні характеристики дитини. При сприйнятті вистави виникають складні різноманітні, незнайомі для дитини почуття, які вона вчиться висловлювати мімікою, жестами, словами. Знайомство з літературними героями розширює словниковий запас, накопичує мовленнєві звороти, методи викладу інформації, літературні прийоми передачі характерів, настроїв, сенсу вчинків. У результаті формуються моральні, мовленнєві, естетичні зразки, які є моделями сприйняття навколишнього світу і регуляторами поведінки дитини.

У ході нашого педагогічного експерименту було досягнуто мету створення моделі освітнього театралізованого середовища розвитку дитиною свого образу і становлення соціокультурного досвіду. Виявлено певні умови, які оптимально впливають на становлення соціокультурного досвіду дитини. Серед них такі: спеціально організовані види діяльності, що впливають на інтеграцію театралізованої діяльності в пізнавальну, художню, мовленнєву, музичну – реальні. На формувальному етапі експерименту виявили закономірність – рівень уявлень дитини про свій образ змінюється від ступеня занурення у образ іншого. В умовах театру та театралізованої діяльності відбувається культурна ідентифікація відтворюваного образу та становлення соціокультурного досвіду як дзеркальне відображення сприйнятого та відтвореного персонажа. Показниками позитивних змін в особистості дитини та її соціокультурного досвіду виступили: комунікації «в образі героїв і поза ними», зразки культурної лексики в процесі комунікацій, творчість у розвитку сюжетної лінії та вміння дотримуватися культурних зразків у власній поведінці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник. Київ : Слово, 2018. 403 с.
2. Гавриш Н. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Луганськ : Альма-матер, 2016. 386 с.
3. Качалова Т. В. Використання театрального мистецтва як засобу соціалізації особистості в дошкільному віці. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. 2021. № 4. С. 115–117.
4. Максименко С. Емоційний розвиток дитини. Київ : МікросСВС, 2021. 112
5. Омеляненко А. В. Розуміння дітьми дошкільного віку лексичного значення слів на позначення емоційного стану : *Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference (Madrid, Spain)*. 2023. Pp.384–389.

STEM-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК КАТАЛІЗАТОР РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

(Мухіна Т. Є., старший викладач, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Сучасний етап розвитку освіти характеризується підвищеною увагою до формування в молодших школярів когнітивних навичок вищого рівня, серед яких важливе місце займає креативне мислення. В умовах швидкого розвитку науки й технологій здатність до нестандартного розв'язання задач, продукування нових ідей та застосування міждисциплінарного підходу стає одним із ключових факторів успішності здобувачів початкової освіти.

Математика як фундаментальний освітній компонент традиційно розглядається в контексті розвитку логічного та аналітичного мислення. Однак поєднання математичних знань із технологічними та інженерними складниками відкриває нові можливості для розвитку творчого потенціалу молодших школярів. У цьому контексті важливого значення набуває використання STEM-технологій, які формують дослідниці навички завдяки інтеграції природничо-математичних дисциплін.

Застосування STEM-технологій у процесі навчання здобувачів початкової освіти стало проблемою наукових досліджень українських вчених, таких як Т. Андрущенко, О. Барни, А. Вельгача, А. Дрокіної, О. Гриб'юк, Т. Крамаренко, О. Ліби, О. Матвієнко, Н. Морзе, О. Пилипенко, О. Ткаченко, О. Співаковського та ін. Їхні роботи підтверджують, що інтеграція технологій з математикою, робототехнікою, програмуванням, інтерактивними моделями та проєктною діяльністю сприяє розвитку креативного та критичного мислення молодших школярів. Це дозволяє реалізовувати діяльнісний підхід у навчанні, сприяючи не лише засвоєнню теоретичних знань, а й розвитку здатності до творчого пошуку та генерації інноваційних рішень.

Мета дослідження – розкрити особливості використання STEM-технологій на уроках математики як каталізатора розвитку креативного мислення здобувачів початкової освіти.

Креативне мислення є однією з ключових когнітивних навичок, необхідних для успішного навчання молодших школярів. Його розвиток сприяє формуванню вмінь генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні рішення та аналізувати інформацію. Особливо важливо це для вивчення математики, адже вона не лише розвиває логічне та аналітичне мислення, а й навчає здобувачів початкової освіти працювати з абстрактними поняттями, встановлювати зв'язки між об'єктами та прогнозувати результати [5].

Дієвим інструментом розвитку креативного мислення на уроках математики в початковій школі є використання STEM-технологій, оскільки вони поєднують теорію з практикою, дозволяючи учням 1–4 класів застосовувати математичні знання в реальних ситуаціях. Використання STEM-технологій допомагає не лише запам'ятовувати алгоритми, а й розуміти їхню логіку, моделювати варіанти розв'язку та досліджувати нові підходи. Завдяки цьому

математика стає не просто освітньою компонентою, а засобом для креативних відкриттів і новаторських рішень [4; 5].

На уроках математики в початковій школі впроваджуються різноманітні елементи STEM-технологій, зокрема проєктна діяльність, мейкерство, сторітеллінг, моделювання та дослідницьке навчання. Вони допомагають здобувачам початкової освіти розвивати практичні й пізнавальні навички, сприяють креативному мисленню та мотивують до навчання впродовж життя. Інтерактивні методи й маніпулятивні інструменти, як-от цеглинки LEGO, палички Кюїзенера, логічні блоки Дьєнеша, танграм, інтелект-карти, сприяють глибшому засвоєнню математичних понять, розвитку логічного аналізу та творчого пошуку рішень. Вони допомагають молодшим школярам усвідомлювати числові закономірності, геометричні співвідношення та алгоритмічні принципи, розвивають математичне мовлення, сенсорне сприйняття й дрібну моторику, а також формують уміння планувати, розв'язувати проблеми та застосовувати критичне мислення в навчальних і життєвих ситуаціях [3].

Розглянемо більш детально окремі елементи STEM-технологій, які сприяють розвитку креативного мислення здобувачів початкової освіти на уроках математики. Одним із найефективніших підходів є використання робототехніки, зокрема освітніх наборів LEGO Education. Вони допомагають учням початкових класів візуалізувати математичні концепції, розвивати просторове мислення та інтегрувати отримані знання в практичну діяльність. Завдання, що передбачають програмування та конструювання роботів, сприяють формуванню алгоритмічного мислення, розвитку логічних операцій і просторових уявлень, що, у свою чергу, підвищує рівень засвоєння математичних знань [4].

Використання технологій робототехніки також стимулює креативність молодших школярів, адже вони отримують можливість самостійно конструювати та вдосконалювати моделі, шукати нестандартні рішення для їхнього функціонування та експериментувати з математичними закономірностями. Практична діяльність з роботами LEGO WeDo, Edison, UARO, Bee-Bot у процесі навчання передбачає створення власних алгоритмів, що дає здобувачам початкової освіти змогу досліджувати різні способи досягнення цілей, аналізувати помилки та знаходити альтернативні рішення до розв'язання задач. Завдяки цьому підходу, математика трансформується в методологічну основу для творчого дослідження та практичного проєктування. Крім того, співпраця в командах під час розробки робототехнічних проєктів розвиває комунікативні навички, гнучкість мислення та здатність адаптуватися до нових викликів, що є ключовими складовими креативного потенціалу молодших школярів [2].

Проєктна діяльність на уроках математики з використанням STEM-технологій є потужним інструментом для стимулювання креативного мислення здобувачів початкової освіти. Вона сприяє самостійному дослідженню, аналітичному та критичному мисленню, експериментальним пошукам та нестандартному вирішенню проблем. Залучення молодших школярів до створення власних завдань, моделювання реальних ситуацій та розробки математичних ігор, особливо з використанням візуалізації та моделювання, допомагає усвідомити зв'язок між абстрактними концепціями та реальним

світом, розвиває просторове мислення, уяву, а також навички аргументації та доказовості [3].

Проєкти на уроках математики можуть охоплювати завдання, що відображають реальні життєві ситуації, такі як конструювання архітектурних моделей з дотриманням пропорцій, аналіз геометричних форм у природі, планування сімейного бюджету або вивчення симетрії в архітектурі. Виконуючи ці завдання, здобувачі початкової освіти не лише опановують математичні закономірності, а й вчаться застосовувати свої знання в нових контекстах, що є ключовим елементом креативного підходу до розв'язання проблем.

Використання моделювання та інтерактивних симуляцій, зокрема 3D-конструювання, є потужним інструментом STEM-технологій для розвитку креативності молодших школярів на уроках математики. Проєкти з математичного моделювання, що поєднують теорію з практикою, дозволяють здобувачам початкової освіти працювати з реальними даними, аналізувати закономірності, будувати графічні моделі та алгоритми, розвиваючи не лише математичну компетентність, а й формуючи базові дослідницькі навички, такі як спостереження, класифікація та формулювання простих висновків. Наприклад, використання онлайн-сервісу TinkerCad для створення геометричних фігур, цифр та арифметичних знаків сприяє закріпленню знань, вдосконаленню обчислювальних навичок та розвитку просторового мислення. Такий підхід стимулює самостійне дослідження, творчість та критичне мислення, демонструючи широкі можливості STEM-технологій в початковій освіті [1; 3].

Отже, інтеграція STEM-технологій у процес навчання математики є дієвим каталізатором для розвитку креативного мислення здобувачів початкової освіти. Застосування робототехніки, моделювання, інтерактивних платформ та проєктної діяльності сприяє не лише поглибленому засвоєнню математичних концепцій, а й формуванню трансверсальних компетентностей, необхідних для успішної адаптації до суспільства. Цей підхід, що базується на принципах активного навчання та контекстуалізації знань, сприяє розвитку критичного та креативного мислення, а також формує здатність до проблемного розв'язання практичних кейсів. Відповідно, впровадження STEM-технологій у процес навчання відповідає сучасним освітнім парадигмам, орієнтованим на формування особистості молодшого школяра, здатної до самостійного навчання та інноваційної діяльності в умовах динамічного соціокультурного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вельгач А., Гаврилюк М. STEM-освіта як одна зі складових закріплення знань в початковій школі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи:* матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (30 квітня 2020 р., м. Тернопіль). Тернопіль, 2020. С. 24–26. URL : http://conf.fizmat.tnpu.edu.ua/media/arhive/4.05.2020_edit.pdf#page=24 (дата звернення: 26.03.2025).

2. Дрокіна А. С. Упровадження освітньої робототехніки у напрямі реалізації STEM-освіти в початковій школі. *Академічні візії.* 2024. № 36. URL : https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1447/1327 (дата звернення: 27.03.2025).

3. Крамаренко Т. Г., Пилипенко О. С. Математика в STEMі: навч.- метод. посіб. Кривий Ріг : Криворізький держ. пед. ун-т, 2023. 274 с. URL : http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7849 (дата звернення: 28.03.2025).

4. Марущинець Д. М., Ліба О. М. Розвиток креативного мислення молодших школярів із впровадження STEM-технології в процес навчання. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції:* збірник тез доповідей VI Міжнар. наук.-практ. конф. (27-28 жовтня 2022 р., м. Мукачево) / ред.кол. Т.Д. Щербан (гол.ред.) та ін. Мукачево: Вид-во МДУ, 2022. С. 219–222. URL : https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi72/0052411.pdf#page=219 (дата звернення: 27.03.2025).

5. Матвієнко О., Фатич М. Елементи технології STEM-освіти на уроках математики в початкових класах. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання.* 2019. Вип. 30. С. 123–127. URL : http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/31913 (дата звернення: 26.03.2025).

МІЖПРЕДМЕТНА ІНТЕГРАЦІЯ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

(Науменко А. Г., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Качерова О. Г., старший викладач кафедри початкової освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Початкова освіта в Україні спрямована на всебічний розвиток здобувачів освіти, зокрема на формування креативного мислення як однієї з ключових компетентностей. Одним із ефективних шляхів досягнення цієї мети є міжпредметна інтеграція, яка дозволяє не лише урізноманітнити освітній процес, а й сприяти глибшому засвоєнню знань, розвитку творчих здібностей та емоційного інтелекту учнів. Особливе місце в цьому процесі займає мистецтво, яке поєднує в собі різні форми творчості та сприяє формуванню нестандартного мислення.

Міжпредметна інтеграція на уроках мистецтва дає можливість об'єднувати знання з різних дисциплін – математики, природничих наук, мовно-літературної галузі, історії, технологій тощо. Таке поєднання сприяє формуванню комплексного уявлення про світ, розвитку здатності знаходити оригінальні рішення, розширенню кругозору та підвищенню мотивації молодших школярів до навчання.

Креативне мислення як явище, його сутність та характеристики у молодшому шкільному віці висвітлювали у своїх працях такі науковці: О. Антонова, Л. Виготський, В. Давидов, Л. Занков, Г. Костюк, Н. Менчинська та ін.

Мета: розглянути, як міжпредметна інтеграція сприяє розвитку креативного мислення здобувачів початкової освіти, а також навести конкретні приклади.

Міжпредметна інтеграція – це педагогічний підхід, який передбачає об'єднання знань, умінь і навичок з різних навчальних предметів для створення єдиного цілісного уявлення про світ [1].

У початковій школі цей підхід є особливо важливим, оскільки діти ще не сприймають знання як окремі дисципліни, а радше як частини єдиного освітнього простору.

Креативне мислення – це здатність людини генерувати нові ідеї, створювати нестандартні рішення, знаходити зв'язки між, на перший погляд, непов'язаними явищами [2].

У початковій школі розвиток креативності є надзвичайно важливим, оскільки він формує в учнів навички самостійного мислення, допитливість і здатність до рефлексії.

На уроках мистецтва креативне мислення розвивається через практичні творчі завдання, що стимулюють уяву, навички експериментування та комбінування різних знань у новий унікальний продукт.

Пропоную розглянути вплив інтеграції на розвиток креативного мислення здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва на конкретних прикладах з підручника «Мистецтво Калініченко О. Аристова Л. для 4 класу» (рис.1) [3]:

Рис.1. Підручник «Мистецтво Калініченко О. Аристова Л. для 4 класу.

Завдання на створення витинанки розвиває дрібну моторику, просторове мислення та естетичний смак молодших школярів. Інтеграція з технологіями проявляється у: роботі з матеріалами (кольоровий папір, картон); застосуванні технологічних прийомів вирізання, наклеювання, композиційного планування; знайомстві з традиційними та сучасними техніками декоративно-ужиткового мистецтва. Ця інтеграція розвиває в учнів навички проєктної діяльності та творчого вирішення технічних завдань. (Рис.2).

Рис.2. Підручник «Технології і дизайн», 4 клас.

Мистецтво та українська мова.

Завдання з описом фонтанів розширює знання здобувачів початкової освіти про архітектурне мистецтво та культурну спадщину. Інтеграція з українською мовою відбувається через: розвиток мовленнєвої компетентності (опис архітектурних об'єктів, складання зв'язного висловлювання); формування навичок аналізу художніх текстів (наприклад, читання описів мистецьких творів і створення власних); використання тематичного словника (естетичні категорії, терміни архітектури, художні засоби мови). Це сприяє розвитку образного мислення та вмінню виражати власні естетичні враження засобами слова (Рис.3).

Фонтан Треві
(*м. Рим, Італія*)

Справжньою окрасою сонячної Італії є фонтани. У давнину їх будували на подвір'ях садиб заможних мешканців. Фонтани на міських майданах слугували джерелом питної води, а також прохолоди у спеку. Інколи їх поєднували з водяними годинниками, прикрашали фігурками, які рухалися під дією потоків води.

Струмені фонтанів легко б'ють угору або ритмічно стікають униз. Проте насправді фонтан — це складна інженерна споруда. Конструкція, якою протікає вода, зазвичай схована у скульптурній композиції або в оригінальній декоративній формі.

Рис.3. Підручник з української мови,4 клас.

Мистецтво та інформатика.

Завдання щодо вивчення властивостей чаю та традиційних чайних церемоній сприяє інтеграції з інформатикою через: пошук інформації в мережі Інтернет (формування навичок критичного оцінювання інформації); створення мультимедійної презентації або афіші про чайну церемонію (розвиток візуальної грамотності); використання цифрових ресурсів для вибору музичного супроводу (робота з аудіофайлами). Це стимулює цифрову креативність молодших школярів, навчає їх застосовувати інформаційні технології у творчій діяльності.

Мистецтво та ЯДС (історична освітня галузь)

Досліджуючи архітектурні пам'ятки через мистецтво, здобувачі початкової освіти краще усвідомлюють важливість історичної спадщини. Вивчення історичних епох через зображення допомагає уявити побут, культуру та події минулого. Учні аналізують, як різні художні техніки (графіка й живопис) передають атмосферу епохи, форму й деталі споруд. Порівняння мистецьких стилів сприяє розвитку навичок аналізу візуальної інформації. Діти можуть створити власні мистецькі роботи на основі історичних фактів. Використання різних технік (малювання, колаж, цифрові ілюстрації) сприяє художньому самовираженню. Учні можуть працювати над спільними дослідницькими проєктами, де поєднується мистецтво та історія (наприклад, створення макетів, ілюстрованих книг або презентацій).

Отже, міжпредметна інтеграція на уроках мистецтва є потужним інструментом розвитку креативного мислення здобувачів початкової освіти. Поєднання різних дисциплін допомагає дітям краще засвоювати навчальний матеріал, розвивати здатність до нестандартного мислення, формувати власні погляди та естетичний смак.

Успішна інтеграція можлива за умови ретельного планування та використання активних методів навчання, які стимулюють творчу діяльність учнів. Таким чином, мистецтво стає не лише засобом самовираження, а й ефективним педагогічним інструментом для розвитку інтелектуального та емоційного потенціалу дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калініченко О. Аристова Л. Мистецтво: підруч. інтегрованого курсу для 4 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта». 2021. 144 с.

2. Шахіна, І. Цимбал, Т. Формування креативного мислення молодших школярів у процесі навчання. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки». №4. 2018. С. 125–132.

3. Якимчук А. Колупаєва Т. Нова українська школа: інтеграційний підхід у початковій загальній освіті. Наука, освіта, суспільство очима молодих, 2019. С. 165–167.

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

(Науміч Н. В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Омеляненко А. В., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Докорінно переформатовується погляд на дошкільний період дитинства як самоцінний у розвитку особистості, як важливий етап процесу інтеграції дитини до сучасного соціокультурного простору.

Соціальна ситуація розвитку сучасної дитини, для якої характерні прояви агресії, дратівливості, емоційної нестриманості, носіями яких виступають дорослі, однолітки, засоби масової інформації, значно впливає на засвоєння дошкільниками відповідних зразків емоційного реагування, провокує їх до оволодіння деструктивними формами. Під час воєнного стану, проблема розвитку особистості, що володіє способами і засобами взаємодії з оточуючими людьми, набуває особливої актуальності. Розуміння емоційних станів своїх та інших людей, володіння експресивними засобами самовираження дозволять дошкільнику обрати соціально цінні способи поведінки, реалізувати себе у спілкуванні, бути сприйнятливим та чуйним до інших.

Вивчення експресії здійснювалося в руслі різних підходів: еволюційно-біологічного (П. Чамата, О. Жаворонко), соціального (Д. Ніколенко, Б. Баєв, Л. Балацька). Аналіз наукової літератури дозволив визначити емоційно-експресивний розвиток як процес, що природно протікає в ході загальної соціалізації, що здійснюється на межі природних форм вираження переживань та соціокультурних способів поведінки, взаємодія між якими опосередкована обставинами життєдіяльності суб'єкта.

Питання вікової динаміки емоційно-експресивного розвитку розкриваються з позиції можливостей сприйняття та розуміння дошкільниками емоцій (С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло, О. Вовчик-Блакитна). Встановлені в дослідженнях значні зміни, що відбуваються за основними лініями емоційно-експресивного розвитку, дозволяють визначити дошкільний вік як сензитивний період.

Аналіз сучасних педагогічних досліджень, освітніх програм для закладів дошкільної освіти, навчально-методичних посібників дозволяє зробити висновок про те, що намітилися позитивні зрушення у вирішенні завдань емоційного розвитку дитини: емоції стали розглядатися як одна з головних вікових цінностей дошкільника (Л. Гаврилова), вирізняються різноманітні методи, засоби розвитку емоцій та експресії у дітей (А. Богуш, Н. Гавриш, А. Омеляненко, Л. Терещенко, І. Карабаєва) [1; 2; 3; 4; 5]. Незважаючи на різнобічність виконаних робіт та їх безперечну теоретичну та прикладну значимість, аналіз наукових досліджень та практики свідчить, що недостатньо вивченою залишається проблема педагогічної підтримки емоційно-експресивного розвитку дітей у різновіковій групі: не виявлено сутності та показників емоційно-експресивного розвитку дітей молодшого та старшого дошкільного віку; не визначено умови реалізації педагогічної підтримки цього процесу.

Аналіз наукової літератури та освітньої практики дозволив виділити протиріччя між:

– потребою у розвитку соціально-адаптивної особистості та недостатньою орієнтацією системи дошкільної освіти на емоційно-експресивний розвиток дитини-дошкільника;

– необхідністю; здійснення педагогічної підтримки емоційно-експресивного розвитку дітей дошкільного віку та недостатньою розробленістю педагогічних умов її реалізації;

Зазначені протиріччя актуалізують проблему дослідження: які умови реалізації педагогічної підтримки емоційно-експресивного розвитку дітей у різновіковій групі закладу дошкільної освіти.

Нами було визначено доцільність побудови різних підходів до діагностики дітей 3–4 років і 4–7 років, виходячи з розуміння суттєвих відмінностей у розвитку емоційної експресії, що відбуваються на межі чотирьох років. Діагностичний комплекс включає сукупність методів та методик, відібраних та скомпонованих відповідно до критеріїв та вікових показників емоційно-експресивного розвитку дошкільників. Результати констатувального етапу експерименту показали високий відсоток дітей, віднесених нами до середнього та низького рівня емоційно-експресивного розвитку та необхідність здійснення роботи у цьому напрямку.

У ході дослідження було встановлено, що педагогічна підтримка емоційно-експресивного розвитку дітей на пропедевтичному етапі (3–4 роки) та в період інтенсивного розвитку (4–7 років) має суттєві відмінності та будується з урахуванням вікових новоутворень дошкільного дитинства. У молодшому дошкільному віці вона спрямована на збагачення емоційного досвіду дитини, розуміння різноманітності емоційних переживань, первинне осмислення своїх емоційних станів та інших людей, розвиток емоційного реагування (диференційованості, природності та виразності). Реалізація педагогічної підтримки емоційно-експресивного розвитку дітей у різновіковій групі закладу дошкільної освіти передбачає відповідний методичний інструментарій: методи та прийоми (емоційно-сенсорні ігри, елементи драматизації, ігрові вправи, психогімнастику, етюди та вправи на релаксацію), засоби (основні: художньо-естетична, комунікативна діяльність; додаткові: дитяча художня література, фольклор, ілюстративний матеріал, серії картин, настільний театр).

Педагогічна підтримка емоційно-експресивного розвитку дітей 4–7 років сприяє формуванню у дитини уявлень про емоції та експресію як засоби вираження емоцій, усвідомлення емоційно-експресивних проявів своїх та іншої людини, засвоєнню соціально прийнятних способів емоційно-експресивного прояву, творчому застосуванню. Реалізація педагогічної підтримки показала необхідність поетапної організації роботи та дозволила визначити наступну послідовність: пізнання дитиною світу емоцій людини («Я відчуваю») – вивчення виразних можливостей тіла у передачі емоцій («Я виявляю емоції») – емоційно-експресивне самовираження («Я – це я"). Методичний інструментарій педагогічної підтримки емоційно-експресивного розвитку дітей 4–7 років варіативний. Різноманітні методи: емоційно-експресивні ігри, ігрові вправи та етюди, психогімнастика, вправи на релаксацію, мімічного та моторно-рухового уподібнення музиці, пластичного моделювання. До оптимальних форм організації педагогічної підтримки емоційно-експресивного розвитку дітей

виділено нами було віднесено гру, ігрове заняття, тренінгове заняття. Провідним засобом стала діяльність, що має виражений експресивний характер (ігрова, театралізована, музична, художньо-творча, комунікативна). Доцільне використання додаткових засобів: панно «Екран настроїв», індивідуальні альбоми емоцій, когнітивні схеми емоцій, набори фотографій та ілюстрацій дітей та дорослих із різними емоціями.

Реалізація педагогічної підтримки передбачала здійснення моніторингу емоційно-експресивного розвитку дітей. Вхідний було спрямовано на вивчення вихідного рівня емоційно-експресивного розвитку дітей і виступав основою для побудови педагогічної підтримки. Поточний моніторинг здійснювався у вигляді ведення педагогом «Щоденника настроїв», передбачав виявлення актуального емоційного стану дітей, дозволяв відстежувати динаміку емоційного самопочуття дітей.

Зміст та напрямки експериментальної роботи були визначені відповідно до розробленої моделі педагогічної підтримки та з урахуванням даних констатувального етапу експерименту. Реалізація педагогічної підтримки показала необхідність поетапної організації роботи та дозволила визначити наступну послідовність: пізнання дитиною світу емоцій людини – вивчення виразних можливостей тіла у передачі емоцій – емоційно-експресивне самовираження.

Методичний супровід емоційно-експресивного розвитку дітей мав варіативний характер, обумовлений актуальними завданнями вікового періоду емоційно-експресивного розвитку дітей, напрямами педагогічної підтримки, індивідуальними особливостями дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник. Київ : Слово, 2018. 403 с.

2. Гавриш Н. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Луганськ : Альма-матер. 2016. 386с

3. Гаврилова Л. Терапія мистецтвом і музикотерапія в профілактиці та корекції емоційних станів дітей дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 2023. № 3. С. 7–12.

4. Омеляненко А. В. Розуміння дітьми дошкільного віку лексичного значення слів на позначення емоційного стану : *Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference (Madrid, Spain).* 2023. Pp.384–389.

5. Терещенко Л. А., Карабаєва І. І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Випуск 33. Т. 10. 2019. С. 214 – 234.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СКЛАДОВА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

**(Ніколенко М. С., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Нестеренко М. М., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Розвиток емоційного інтелекту (ЕІ) є важливим аспектом сучасної початкової освіти. ЕІ сприяє гармонійному становленню особистості, соціальній адаптації та формуванню моральних якостей здобувачів освіти.

У концепції Нової української школи (НУШ) наголошується на необхідності інтеграції емоційного компонента в освітній процес. Особливо це стосується літературного читання, яке через образність і моральність сюжету здатне впливати на емоційну сферу учнів.

Дитяча література виступає засобом моделювання реальних життєвих ситуацій, стимулюючи розвиток емпатії, рефлексії та морального виховання.

Емоційний інтелект (ЕІ) є однією з ключових компетентностей, важливих для формування гармонійної особистості молодших школярів. Його розвиток забезпечує емоційну обізнаність, саморегуляцію, здатність до емпатії та побудови конструктивних соціальних взаємин [2].

Літературне читання є ефективним інструментом для розвитку емоційного інтелекту через аналіз поведінки героїв, рефлексію та моделювання життєвих ситуацій [5].

Концепція Нової української школи підкреслює необхідність інтеграції емоційної компетентності в навчальний процес, що є основою для реалізації особистісно орієнтованого підходу [4].

Мета – визначити напрямки розвитку емоційного інтелекту учнів початкової школи під час уроків літературного читання. Визначити значення врахування вікових особливостей молодших школярів, які характеризуються емоційною лабільністю та обмеженим досвідом розуміння складних емоцій .

Окреслити можливості інтеграції використання літературних текстів як основи для формування моральних цінностей через обговорення героїв, моделювання ситуацій та аналіз їхніх почуттів [5].

Обґрунтувати доцільність добору творів, що відповідають віковим потребам дітей, збагачують їхній емоційний досвід і сприяють моральному вихованню [3].

Компоненти ЕІ включають емоційну обізнаність (здатність розпізнавати власні почуття), саморегуляцію (контроль емоцій), мотивацію (внутрішня цілеспрямованість), емпатію (розуміння почуттів інших людей) і соціальні навички (вміння ефективно взаємодіяти).

Згідно з теорією Д. Гоулмана, ЕІ є основою для соціальної взаємодії, вирішення конфліктів і успішної адаптації до освітнього середовища. Дитяча література сприяє формуванню ЕІ шляхом аналізу емоційних станів персонажів і моделювання моральних дилем.

Емоційний інтелект здобувачів початкової освіти включає низку важливих компонентів, які формують основу гармонійного розвитку особистості. Емоційна обізнаність передбачає здатність ідентифікувати та розуміти власні емоції, а також усвідомлювати їхній вплив на поведінку, рішення та

міжособистісну взаємодію. Саморегуляція забезпечує вміння контролювати емоційні реакції, адаптуватися до змінних умов, підтримувати внутрішній баланс навіть у стресових ситуаціях і уникати імпульсивних дій. Мотивація виступає внутрішнім стимулом до досягнення поставлених цілей, підтримує наполегливість, емоційну стійкість і позитивний підхід до вирішення життєвих завдань. Емпатія полягає у здатності розуміти почуття інших людей, виявляти співпереживання та будувати довірливі стосунки, створюючи атмосферу взаємної підтримки. Соціальні навички допомагають ефективно взаємодіяти з іншими, формувати конструктивні стосунки, вирішувати конфлікти, працювати у команді та налагоджувати співпрацю у колективі.

Ця сукупність компонентів є критично важливою для успішної інтеграції учнів до освітнього середовища, розвитку їхньої емоційної зрілості та соціальної адаптації.

Літературне читання на уроках початкової школи стимулює розвиток емоційної сфери учнів завдяки залученню до аналізу текстів, обговорення дій героїв та моделювання ситуацій. Казки, оповідання та вірші формують здатність до емпатії, розуміння причинно-наслідкових зв'язків і морального самовизначення. Вірші Лесі Українки, оповідання Івана Франка («Фарбований лис»), казки («Івасик-Телесик») є джерелом для розвитку критичного мислення, емоційної чутливості та моральної самосвідомості.

Літературні твори, як-от казки, оповідання та вірші, дозволяють дітям аналізувати почуття та поведінку героїв, усвідомлювати причини їхніх дій і формувати емпатію.

Література створює безпечне середовище для моделювання життєвих ситуацій, допомагає дітям навчитися долати емоційні труднощі та збагачувати емоційний словник . Літературне читання формує основи емоційного виховання, готує учнів до усвідомленої соціальної взаємодії та вчить розв'язувати конфлікти на основі моральних принципів [5].

Педагогічні прийоми, запропоновані у «Практичному пораднику» [4], підкреслюють важливість творчих завдань і рефлексії для розвитку емоційної обізнаності.

Використання літературних творів для розвитку емоційного інтелекту передбачає ретельний добір текстів, які акцентують увагу на моральних цінностях і містять яскраві емоційні образи. Ефективність цього підходу підсилюється за рахунок застосування інтерактивних методик. Зокрема, рольові ігри дозволяють учням відтворювати сцени з творів, глибше занурюючись в емоційний контекст ситуацій. Обговорення почуттів героїв, їхніх дій та мотивів сприяє розвитку рефлексії. Творчі завдання, такі як створення ілюстрацій, складання альтернативних фіналів чи власних казок, допомагають учням краще висловлювати свої емоції та розуміти їхню природу.

Розширення емоційного словника учнів здійснюється через використання інтерактивних карток, які сприяють розпізнаванню емоцій героїв, а також через стимулювання дискусій, під час яких діти аналізують роль почуттів у поведінці людини. Інструменти, такі як інтерактивні платформи на кшталт Wordwall, дозволяють створювати активні навчальні завдання, що роблять процес навчання більш цікавим та залучають дітей до пізнання власної емоційної сфери. Усі ці методи комплексно спрямовані на формування емпатії, емоційної обізнаності та соціальних навичок у здобувачів початкової освіти.

Розвиток емоційного інтелекту через літературне читання сприяє формуванню гармонійної особистості учнів, здатної до співпраці, розуміння себе та інших.

Літературні твори є дієвим засобом для розвитку емоційної сфери, моральної свідомості й критичного мислення.

Розвиток емоційного інтелекту на уроках літературного читання є важливим компонентом сучасної початкової освіти.

Література відіграє ключову роль у формуванні емоційної обізнаності, емпатії та соціальних навичок. Через інтерактивні методи навчання діти отримують можливість не лише розуміти свої почуття, а й застосовувати знання в реальних соціальних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик Н. І., Добряк І. В. Сучасний урок: 50 способів порефлексувати : навч.-метод. посіб. Полтава : ПОІППО ім. М. В. Остроградського, 2021. 74 с. URL : https://pano.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/50-uruk.pdf (дата звернення: 15.02.2025).

2. Брославська Г. М., Дрига Т. Г. Розвиток емоційного інтелекту учнів початкових класів. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2020. № 47. С. 7–13.

3. Варій М. Й. Основи психології і педагогіки : підручник. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2017. 548 с.

4. Венгловська О. А., Елькін О. Б., Марущенко О. А., Федоренко О. Ф. Упровадження компонентів розвитку емоційного інтелекту в учнівства: практичний порадник педагогам закладів загальної середньої освіти. УІРО, 2023. 18 с. URL : https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/emoczijnyj_intelekt_praktychnyj_poradnyk_2.pdf (дата звернення: 15.02.2025).

5. Вірста С. Є., Жалко Т. Й., Гончарук О. М. Формування емоційного інтелекту на уроках літературного читання в початковій школі. *Інноватика у вихованні*. 2022. Вип. 15. С. 164–172. URL : https://doi.org/10.35619/iiu.v1i15.442 (дата звернення: 15.02.2025).

ВИКОРИСТАННЯ ПІСЕННОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗЗСО

**(Очеретенко П. В., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Григор'єва В. В., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Сучасні зміни соціального середовища, впровадження в усі сфери життя суспільства комп'ютерних технологій, розвиток галузі міжнародного співробітництва та інші фактори певним чином впливають на процес методичної організації уроку іноземної мови у школі, вибір педагогічних технологій задля використання під час уроку, на підхід до організації спільної роботи учнів.

Навчання іноземної мови передбачає залучення до іншомовної культури її носіїв, збагачення особистісного духовного світу учнів у процесі засвоєння знань про історію, музику, літературу, традиції та культуру країни, мова якої вивчається, історичних знань про структуру мови, її систему та особливості.

Включення музичного компонента у процес викладання іноземних мов у ЗЗСО може розглядатися як ефективний засіб підвищення якості навчання здобувачів освіти.

Значний вклад у теоретичний та практичний розвиток проблеми використання пісенного матеріалу на уроках англійської мови внесли зарубіжні та вітчизняні вчені О. Вишневський [1], О. Злотник, І. Савченко [2], J. Arnold [4], K. Ludke [5] та інші.

Зазначені вчені зауважують, що пісня є незвичайним, але водночас дієвим способом викладання як іноземної мови, так й інших предметів, які вивчаються у школі. Завдяки тому факту, що музика та рими краще запам'ятовуються, ніж звичайна теорія, учні з легкістю опановуватимуть матеріал за допомогою використання музичних композицій. Також пісня є гарним засобом мотивації учнів на плідне вивчення іноземної мови тощо [2; 3].

Психологи відзначають страх помилок під час комунікації іноземною мовою та стресовий стан через постійний тиск з боку батьків і школи як фактори, що перешкоджають ефективному освоєнню мови [1]. Пісня допомагає вчителю вирішити ці проблеми, оскільки робота з музикою проводиться у груповій формі й налаштовує учнів на позитивну спільну роботу. Завдяки використанню даної методики навіть найбільш мовчазні учні відчувають бажання взяти участь у виконанні завдання. Крім того, дана методика допомагає залучити до процесу учнів, які не цікавляться мовою, дозволяє їм запам'ятовувати слова на рівні підсвідомості. Використання музичних композицій допомагає не тільки легко й із задоволенням розширити словник і опанувати граматичні конструкції у рамках аутентичного твору, але також додає ігровий момент у процес навчання іноземної мови [1; 3].

Використовуючи пісні у процесі навчання дітей іноземної мови, слід пам'ятати, що обрані пісні повинні проходити ретельний відбір і відповідати наступним принципам:

1. Принцип доступності. Лексичні одиниці та граматичний матеріал пісні повинен бути зрозумілий учню, інакше його використання вважається

недоцільним. Але на попередньому етапі вчитель обговорює з учнями незнайомі граматичні конструкції.

2. Принцип цілісності. Лексичний та граматичний матеріал актуалізовано.

3. Принцип культуровідповідності. Не слід використовувати пісні, що містять багато сленгу, знецінену лексику, табуйовані слова, а також такі твори, що несуть у собі заклики до жорстокості або насильства [4; 5].

Використання пісень у навчальному процесі має певні особливості, до яких належать: різноманітний вибір тем для навчальних дискусій, текст, що легко запам'ятовується, ритм і такт. Важливо лише стежити за тим, щоб пісня не втратила своєї цінності та мала корисний матеріал для засвоєння (цільові лексичні та граматичні одиниці). Водночас пісенний репертуар має обов'язково бути цінним зі стилістичної точки зору [1].

Ми виділяємо низку причин, через які використання автентичного пісенного матеріалу зарекомендувало себе як ефективний метод навчання іноземної мови:

- музичний матеріал може використовуватися як засіб відпрацювання та актуалізації як вивченого, так і нового лексичного матеріалу;
- завдяки історичному, географічному, культурному та політичному змісту, що зустрічається у піснях, формуються лінгвокраїнознавчі та соціокультурні компетенції;
- музичний матеріал допомагає кращому засвоєнню граматичних структур, а також активізації їх у мовленні;
- пісні можуть бути хорошим стимулом для монологічних і діалогічних висловлювань учнів;
- пісні сприяють естетичному вихованню учнів, більш повному розкриттю їх здібностей та потенціалу [2; 5].

Музичний матеріал також можна використовувати як фонетичну зарядку під час навчання іноземної мови. Використання простих римованих мелодій та елементарних пісень ефективно на початковому етапі навчання. Дана методика допомагає краще закріплювати і регулярно повторювати лексичний та граматичний матеріал. Крім того, пісні можна використовувати для розвитку мовленнєвих навичок та умінь [1].

Пісні є чудовою альтернативою завданням з аудіювання, оскільки є не менш ефективними, ніж нудні вправи на прослуховування, але замаскованими під щось цікаве та веселе.

Наведемо приклади таких творчих завдань, які можна використовувати як окремі етапи уроку.

Пояснення нюансів граматики. Оскільки граматика англійської мови значною мірою залежить від того, чи завершено дію чи не закінчено, пісні можуть допомогти намалювати чітку картину часових наслідків. Прикладом такої пісні може бути «Landslide» (Stevie Nicks). При поясненні відмінностей, наприклад, між теперішнім та минулим часом можна використати пісню «Yesterday» гурту The Beatles. Завдання для учнів середнього рівня (pre-intermediate) полягає в тому, щоб роздрукувати текст пісні, відтворити її кілька разів і попросити підкреслити теперішній та минулий час різними кольорами.

Завжди викликає труднощі пояснення умовного способу в англійській мові. Використання такої пісні, як «If I Were A Boy» (Beyonce), у цікавій формі допоможе засвоїти цей складний матеріал. У пісні докладно описуються деякі

речі, які б зробила співачка, якби була хлопчиком на один день. Варто попросити учнів замислитися і проявити уяву, поговорити про те, що вони могли б зробити лише за один день. Відповіді учнів можуть бути цікавими і, навіть, кумедними.

Під час закріплення нового словника можна запропонувати учням римовані мелодії, які вони співають під музику й запам'ятовують нову лексику (Family Song, Toy song, Clothing song тощо).

З учнями середнього та старшого віку можна використати завдання по складанню нотаток під час прослуховування пісні «New York» групи U2. Вивчаючи тему «Міста», учні, слухаючи пісню, роблять нотатки, які стосуються одного з найвідоміших міст світу Нью-Йорку.

Композиція «Manic Mondays» групи The Bangles може бути використана під час роботи зі словником, що пов'язаний із щоденною рутиною. А обговорюючи британський сленг та вимову, можна увімкнути пісню «Don't Mug Yourself» виконавця The Streets.

Таким чином, музика як емоційний вид мистецтва, а саме, пісня є гарним матеріалом при навчанні іноземної мови. Пісні є засобом більш міцного засвоєння лексичних конструкцій та граматичних структур. Пісня привносить у навчальний процес елемент новизни, допомагає урізноманітнити рутину уроку, активізує розумову діяльність школярів, а також підвищує мотивацію для подальшого вивчення іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневський О. І. Діяльність учнів на уроці англійської мови. Київ : Нова школа, 2019. 224 с.

2. Савченко І. П. Вірші та пісні на уроках англійської мови в початковій школі. *Англійська мова та література*. 2014. Вип. 311. С. 5–7.

3. Стиркіна Ю. Музика та англійська мова: Естетичний потенціал інтеграції. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2013. № 6. С. 155–167.

4. Arnold J. New Ways in Teaching With Music. *Tessol press.* 2017. URL : http://www.aogaku-daku.org/wp-content/uploads/2018/08/14109_NW-inTeaching-With-Music_e-book.pdf (дата звернення: 26.03.2025).

5. Ludke K. Teaching foreign languages through songs. *Karen Ludke University of Edinburgh*. 2009. URL : https://www.researchgate.net/publication/260229876_Teaching_foreign_languages_through_songs (дата звернення: 26.03.2025).

РЕАЛІЗАЦІЯ АДАПТИВНИХ ПІДХОДІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

(Перегудова В. І, кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Одним із перспективних напрямів модернізації освіти є розроблення та реалізація індивідуальних траєкторій навчання. Закон України «Про освіту» індивідуальну освітню траєкторію визначає як ключовий елемент сучасного підходу до організації освітнього процесу.

Серед відомих науковців, які досліджували адаптивне навчання, персоналізацію освіти та індивідуальні освітні траєкторії: С. Алєксєєва, Т. Годованюк, А. Мірошнікова, Я. Сухенко , Г. Терещук; проблемою втілення індивідуального підходу в освітній процес переймалися: Т. Войтенко, М. Монтессорі, Р. Штайнер, Х. Паркхерст [1].

У дисциплінах, що вимагають ґрунтовної логіко-аналітичної підготовки, зокрема в межах техніко-технологічного циклу, персоналізація освітнього процесу сприяє глибшому та більш усвідомленому засвоєнню як теоретичного матеріалу, так і його прикладного застосування.

Метою роботи є обґрунтування шляхів впровадження адаптивного навчання в процес підготовки вчителів технологій під час вивчення технічних дисциплін.

Формування індивідуальних освітніх траєкторій передбачає попередню діагностику рівня знань, виявлення стилю навчання та освітніх запитів студентів. На основі цих даних створюється адаптивна структура курсу з можливістю вибору варіантів вивчення тем, різнорівневих завдань, індивідуального графіка подачі матеріалу.

Наприклад, під час вивчення теми «Рівновага твердого тіла» студенти з високим рівнем підготовки можуть працювати над проєктним завданням – моделюванням складної конструкції з визначенням силових впливів, у той час як інші виконують базові вправи з визначення реакцій опор. У такий спосіб забезпечується підтримка кожного студента на його рівні складності та темпу навчання.

У цьому контексті ефективними є цифрові інструменти:

– Google Classroom або Moodle (розподіл модулів і контроль індивідуального прогресу);

– Quizizz, ClassMarker (адаптивне тестування);

– LearningApps (візуалізація й самостійне відпрацювання елементів теорії).

Адаптація за рівнем підготовки, стилем навчання, швидкістю засвоєння матеріалу є ключовим механізмом реалізації індивідуальної освітньої траєкторії в освітньому процесі.

Рівень засвоєння матеріалу значною мірою залежить від того, наскільки подача відповідає переважному стилю навчання — візуальному, аудіальному, кінестетичному або комбінованому, тобто з урахуванням когнітивних характеристик студентів.

Студенти-візуали краще сприймають інформацію через графіки, схеми, анімації. Для них доцільним є використання відеолекцій, інтерактивних плакатів та візуалізацій у середовищах типу GeoGebra, Desmos, Tinkercad або SketchUp [2].

Аудіали ефективно навчаються через пояснення, подкасти, обговорення, тому в навчальний курс доцільно включати аудіоматеріали або застосовувати сервіси на кшталт Anchor для створення пояснювального подкасту викладача.

Кінестетикам підходить навчання через практику, симуляції, проєктну діяльність. У цьому контексті важливо залучати віртуальні лабораторії (PhET Interactive Simulations, Labster), а також симуляційні онлайн-платформи для вивчення механіки (Algodoo або SimScale).

Крім того, адаптація навчального процесу передбачає можливість індивідуального темпу. Завдяки модульній структурі курсу та використанню LMS (Learning Management Systems) кожен студент має змогу самостійно планувати час на вивчення розділів, повертатися до складних тем, виконувати додаткові вправи.

Адаптивне навчання в процесі підготовки вчителя відкриває нові можливості для ефективного засвоєння складного інженерного матеріалу. Гнучкість, індивідуалізація, цифровізація та диференціація дають змогу не лише підвищити якість навчання, а й сприяють формуванню самостійності, творчості та критичного мислення майбутніх фахівців.

Перспективи подальших досліджень полягають у послідовному впровадженні процесів реалізації індивідуальних освітніх траєкторій із формувальною спрямованістю, що передбачає системну діагностику особистісних характеристик здобувачів освіти та коригування освітніх траєкторій відповідно до ідентифікованих освітніх потреб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Alieksieieva S. Дидактичний алгоритм розроблення індивідуальної освітньої траєкторії. *Витоки педагогічної майстерності*. № 32. 2023. С. 5–9.

2. Перегудова В. Візуалізація : інструменти та практики в підготовці вчителя. *Наука ІІІ тисячоліття : пошуки, проблеми, перспективи розвитку :* матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конф. (24–25 квітня 2024 року) : збірник тез. Запоріжжя : БДПУ, 2024. С. 231–232.

ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УСПІХУ ФАХІВЦІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

(Пірковець С. М., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Алєксєєва Г. М., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

В умовах дедалі більшої ролі інформаційних технологій у сучасному світі, успіх професіоналів цієї сфери визначається не лише їхніми технічними знаннями та вміннями, а й здатністю ефективно взаємодіяти, адаптуватися та керувати емоціями – як власними, так і інших людей. У зв'язку з цим концепція емоційного інтелекту набуває особливої ваги. Це дослідження зосереджене на аналізі ключових теоретичних моделей емоційного інтелекту та оцінює їхнє значення для досягнення успіху фахівцями інформаційних технологій. Розуміння складної природи емоційного інтелекту та його впливу на професійну діяльність може сприяти підвищенню продуктивності, покращенню комунікації та формуванню сприятливого робочого середовища в ІТ-індустрії.

Актуальність вивчення емоційного інтелекту в контексті професійної діяльності спеціалістів інформаційних технологій обумовлена зростаючою складністю проектів, що вимагає від спеціалістів високого рівня взаємодії, ефективної комунікації та здатності розв'язувати конфлікти. Емоційний інтелект, як цілісна здатність розуміти та керувати емоціями, відіграє у цьому ключову роль. Крім того, швидкий темп технологічних змін та специфіка роботи в ІТ-середовищі підкреслюють важливість самоконтролю та емоційної стійкості, які є основоположними компонентами емоційного інтелекту.

Питання емоційного інтелекту є об'єктом інтенсивних наукових досліджень, що знайшло відображення у працях Д. Гоулмана, Р. Бар-Она, Дж. Мейєра, П. Селовея та Д. Карузо. Модель Д. Гоулмана набула широкої популярності завдяки акценту на практичних аспектах емоційного інтелекту та його впливі на лідерство та поведінку в організаціях. Теорія Р. Бар-Она розглядає емоційний інтелект як сукупність особистісних та соціальних компетенцій, важливих для адаптації та добробуту. Модель здібностей Дж. Мейєра, П. Селовея та Д. Карузо фокусується на емоційному інтелекті як наборі когнітивних навичок, які піддаються вимірюванню.

Незважаючи на значний інтерес до емоційного інтелекту загалом, питання його конкретного значення та прояву в професійній діяльності фахівців інформаційних технологій залишається недостатньо дослідженим. Є потреба в аналізі того, як різні теоретичні моделі емоційного інтелекту можуть бути використані для розуміння успіху та продуктивності ІТ-спеціалістів, а також які саме компоненти емоційного інтелекту є найважливішими в їхній професійній діяльності.

Модель Д. Гоулмана, зосереджена на емоційному інтелекті, виступає однією з ключових парадигм у сфері розуміння м'яких навичок. Змішані моделі емоційного інтелекту пояснюють його як складне психологічне явище, що поєднує когнітивну та особистісну складові. Він довів, що життєвий успіх залежить не стільки від традиційного розуму, вимірюваного тестами IQ, скільки від глибини самопізнання та здатності взаємодіяти з оточуючими. Він запропонував новий погляд: вміння усвідомлювати емоції, управляти ними та

вибудовувати комунікацію може бути вирішальним фактором навіть в порівнянні з математичними здібностями. Д. Гоулман продемонстрував, що емоційний інтелект – це про те, як ефективно долати труднощі, будувати стабільні зв’язки та досягати бажаних результатів у різних життєвих сферах. Він представив структуру емоційного інтелекту як центрального елемента м’яких навичок, котрий включає п'ять основних компонентів [3]:

1) самосвідомість: здатність розпізнавати та розуміти власні емоції, їхні корені та вплив на власну поведінку. Також сюди належить уміння об'єктивно оцінювати свої сильні та слабкі сторони;

2) самоуправління: вміння контролювати та регулювати емоції, особливо в напружених обставинах. Йдеться про самоконтроль, гнучкість та адаптивність;

3) мотивація: внутрішнє прагнення до досягнення цілей, що ґрунтується на особистих цінностях та інтересах. Включає в себе оптимізм та наполегливість у реалізації планів;

4) емпатія: здатність розуміти та відчувати емоційний стан інших людей. Тут важливо вміти співчувати, уважно слухати та реагувати на потреби оточуючих;

5) соціальні навички: здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми, включаючи комунікацію, вирішення конфліктів та лідерство. Також охоплює навички формування та підтримки міжособистісних відносин.

Дослідження Д. Гоулмана підкреслюють значну роль емоційного інтелекту (EQ) в професійному успіху, особливо на управлінських посадах. Згідно з його висновками, емоційний інтелект значно важливіший за інтелектуальний коефіцієнт для досягнення успіху у роботі. Це пов'язано з тим, що емоційний інтелект дозволяє краще керувати стресом, ефективно комунікувати, вирішувати конфлікти та будувати міцні взаємини, що є ключовими аспектами успішної кар’єри.

Згідно з дослідженнями Hay Group, проведеними в 44 компаніях зі списку Fortune 500, продавці з високим емоційним інтелектом генерують вдвічі більший дохід, ніж ті, хто має середній або низький рівень. Ще одне дослідження показало, що 10% програмістів з найвищим EQ розробляли програмне забезпечення втричі швидше за фахівців з нижчим показником. Поведінка людей з низьким рівнем емоційного інтелекту часто характеризується спалахами гніву, грубими висловлюваннями, нечемністю та вередливістю. Це призводить до стресу, професійного вигоряння, як наслідок, напруженої атмосфери в колективі. Люди, які розвивають EQ, легше знаходять спільну мову з оточуючими, володіють самоконтролем, не провокують конфлікти без причини [4].

Згідно з теорією Р. Бар-Она, емоційний інтелект являє собою набір різноманітних навичок, що дозволяють людям досягати успіху в різних життєвих обставинах. Він виділяє п'ять основних складових, що визначають структуру емоційного інтелекту:

1) саморозуміння: передбачає розпізнавання власних емоцій, віру в себе, самоповагу та самореалізацію. Цей компонент тісно пов’язаний із внутрішнім самосприйняттям особистості та її здатністю розуміти свої сильні та слабкі сторони;

2) комунікативні здібності: охоплюють емпатію та соціальну відповідальність. Ці вміння дозволяють людям ефективно взаємодіяти з оточуючими та будувати міцні зв’язки;

3) адаптивні здібності: включають вирішення проблем, орієнтацію на реальність та гнучкість. Ці якості допомагають людям пристосовуватися до змін та долати виклики;

4) антистресовий потенціал: складається зі стресостійкості та самоконтролю. Цей компонент дає можливість ефективно керувати стресом та імпульсивними реакціями;

5) загальний настрій: охоплює оптимізм та загальну задоволеність життям. Цей фактор впливає на загальний стан людини та її здатність зберігати позитивне мислення навіть у складних ситуаціях.

Відзначимо, що ця модель підкреслює важливість як емоційних, так і соціальних компетенцій у формуванні поведінки та благополуччя людей. Окреслена модель визначає емоційний інтелект як особистісну рису [1; 2].

Теоретична модель емоційного інтелекту, розроблена Дж. Мейєром, П. Селовеєм та Д. Карузо, розглядає емоційний інтелект як сукупність ментальних здібностей щодо усвідомлення, розуміння та управління емоціями. Ця модель складається з чотирьох основних компонентів [5]:

1) сприйняття, оцінка та вираз емоцій: здатність розпізнавати та ідентифікувати емоції у собі та інших;

2) використання емоцій для полегшення мислення: використання емоцій як стимулу для мислення та прийняття рішень;

3) розуміння емоцій: здатність інтерпретувати та розуміти емоції, їхні взаємозв'язки та значення.

4) управління емоціями: здатність контролювати та керувати своїми емоціями та емоціями інших людей.

Кожна з цих складових має подвійний напрямок: стосовно власних емоцій та емоцій інших осіб. Структура емоційного інтелекту є ієрархічною та відображає процес становлення цих складових у рамках індивідуального розвитку. Ця модель належить до категорії «моделей здібностей», де емоційний інтелект розглядається як когнітивна здатність, яку можна виміряти за допомогою тестів, розроблених авторами цієї моделі.

На нашу думку, функції емоційного інтелекту можна узагальнити та згрупувати таким чином:

1)адаптаційні функції – керування емоціями в складних стресових ситуаціях, мотивація та заохочення до дій;

2) емоційні функції – гарантує відповідність зовнішнього прояву емоцій людини та відчуття емоційного затишку;

3) когнітивні функції – дозволяє людині розпізнавати, усвідомлювати , розшифрувати емоції (вирази обличчя та інтонація голосу);

4) соціальні функції – спроможність до емпатії і влипати на емоції інших.

Можна зробити висновок, що емоційний інтелект є набором емоційних, когнітивних, адаптаційних та соціальних здібностей, що пов’язані зі сприйняттям, використанням, розумінням та керуванням емоціями. У цілому, структура емоційного інтелекту охоплює як внутрішні процеси (самосвідомість, управління емоціями), так і зовнішні взаємодії (емпатія, соціальні навички),

підкреслюючи важливість розвитку як когнітивних, так і емоційних здібностей для досягнення успіху в різних сферах життя.

Ми вважаємо, що емоційний інтелект – це один з ключових навиків, критично важливих для фахівців інформаційних технологій. Зосередження на власних почуттях, а також на емоціях оточення, їх усвідомлення та контролювання, стримування негативних та ефективне використання позитивних емоційних станів, з врахуванням настроїв інших, сприяє формуванню сприятливого робочого середовища, покращення комунікації та взаємодії. Це відкриває можливості для позитивного впливу на людей, полегшує процес впровадження змін та досягнення поставлених цілей. Зауважимо, що емоції та почуття впливають як на нашу поведінку, так і на те, як поводяться інші. Уміння керувати своїми емоціями, адекватно реагувати на емоції оточуючих є надзвичайно важливою якістю для сучасного фахівця інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bar-On R. The Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Rationale, description, and summary of psychometric properties / R. Bar-On; in G. Geher (Eds.). *Measuring emotional intelligence: Common ground and controversy*. New York : Nova Science Publishers, 2004. P. 42–111.

2. Bar-On R. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory / R. Bar-On, J. D. A. Parker (eds.). *Handbook of emotional intelligence*. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. P. 363–388.

3. Goleman D. Emotional Intelligence: Why it Can Matter More Than IQ. United Kingdom : Bloomsbury Publishing PLC, 2020. 368 p.

4. Korn Ferry. Research guide and technical manual. 2017. URL : https://www.kornferry.com/content/dam/kornferry/docs/article-migration/ESCI_Technical_Manual_nav_04052017.pdf (дата звернення: 10.04.2025).

5. Salovey P., Mayer J. D. Emotional intelligence. Imagination, Cognition and Personality. 1990. № 9. С. 185–211.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСОБУ КОМУНІКАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ООП

(Полтавець В. В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Качерова О. Г., старший викладач кафедри початкової освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Метою світоглядної моделі соціокультурного устрою XXI століття є створення «суспільства для всіх». Тому наразі актуальним є акумулювати всі практики, та залежно від потреби, змінити чи знайти нові засоби у процесі соціалізації дітей з ООП. Адже саме соціалізація дітей з особливими освітніми потребами є важливим процесом їх інтеграції в суспільство, набуттям соціального досвіду, самостійній адаптації до навколишнього середовища. Але тільки соціально прийнята та ефективна соціалізація дасть можливість дитині повноцінно жити в сучасному світі. Комунікація та емоційний інтелект є важливими soft-skills, без яких неможлива соціалізація особливої дитини. Засобом комунікації та емоційного інтелекту є мистецтво. Це засвідчують роботи Л. Комісарової, Т. Добровольської, І. Левченко, М. Зикова, О. Мєдвєдєвої, Е. Сурно, Л. Назарової, у яких вони розкривають значення мистецтва для духовноемоційного розвитку особливих дітей, формування їх почуттів та емоцій. Л. Вигодський, Е. Сегін, Ж. Демор, В. Кащенко також вказували на важливу роль мистецтва у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Дана проблематика находить свій відгук у багатьох українських педагогів. Серед них О. Безклинська, Л. Андрухович, Л. Назар, Ю. Володіна, Г. Сагалова, які зосереджували увагу на ролі музики; О. Білявська, Довгаль, Г. Будущева, – на роботі з піском; Т. Кутняхова, Т. Задорожко, В. Мартинюк, Т. Сметаніна, А. Шугай, Л. Орел, В. Сандуца – на образотворчому та декоративно-прикладному мистецтві; О. Подстепна Є. Воропаєв, І. Полєвіков, С. Штирбул, О. Сухобрусова – грі на фортепіано; Л. Патетюріна – на хореографії; О. Переверзєва – на вокальному мистецтві; А. Єсіна – на театральному мистецтві [4].

Для дітей з ООП характерні слабка комунікація, зниження комунікативних функцій, невміння використовувати невміння використовувати інформацію, яку показують емоції, керувати своїми та чужими емоціями, порушення соціальних зв'язків. Мистецтво сприяє не тільки формуванню та поліпшенню комунікативних навичок, а й розвиває когнітивні, емоційні, соціальні, адаптаційні здібності, які забезпечують реалізацію інтерпретативної, регулятивної, адаптивної, стресозахисної, активізуючої функцій. Мистецтво – це доступний та ефективний засіб комунікації та розвитку емоційного інтелекту тому, що він включає ті види діяльності, які характерні як для дитини, так і тоді, коли вона стане дорослою. Це малювання, взаємодія з піском, слухання музики, гра на музичних інструментах, читання казок та інше. Завдяки мистецтву можна здійснювати прості маніпуляції, які не тільки елементарні, а й містять глибинну основу та дають можливість легко взаємодіяти з особливими дітьми, пропрацьовувати з ними складні ситуації.

У роботі з дітьми з особливими освітніми потребами використовують види мистецтва, які можна розділити за способом втілення та формою чуттєвого

сприймання: просторові, часові, просторово-часові, слухові, зорові, слухово-зорові. Особливої уваги з проблематики впливу мистецтва як засобу комунікації та розвитку емоційного інтелекту на процес соціалізації заслуговує наступні види діяльності з дітьми з ООП [1].

Малювання – це важлива діяльність для дитини, за допомогою якої здійснюється розвиток дрібної моторики, що стимулює ділянку головного мозку, яка відповідає за мовлення, та унаслідок якої вона самовиражається, проектуючи на малюнок свій психологічний стан, формує соціально-побутове орієнтування. За допомогою малюнку дитина висловлює своє почуття, долає страхи, знімає емоційну напругу, дає вихід внутрішнім конфліктам. Адже на колір реагує кожна біологічно активна зона організму, а саме колір впливає на орган зору, а через нього та зоровий аналізатор – на нервову систему дитини. Окрім форми самостійного малювання, варто застосовувати форми спільного, доповнюючого, комунікативного малювання. Вони сприяють розвитку комунікаційних здібностей та правил поведінки у колективі. Малювати можна традиційними та нетрадиційними техніками.

Заняття музикою сприяють розвитку навичок спілкування та інтеграції в суспільство, коректують поведінкові особливості дитини. Вони дають дитині емоційну розрядка, полегшують взаємодію, підвищують доступність для свідомих переживань психодинамічних і соціодинамічних процесів, створюють підґрунтя комунікативних навичок, сприяють самовиразу і саморозвитку. Вченими доведено, що класична музика стимулює мозок, в результаті чого активізуються зв’язки між нервовими клітинами, що запобігає їх деградації [2].

Сьогодні в Україні стає популярною інтеграційна концепція орф-підходу, принципи якої зумовлюють особистісний психоемоційний, корекційний, соціокультурний розвиток, розширення навичок ефективної комунікації, розвиток вербального та невербального спілкування. До уваги береться не тільки важливість музики та музичних інструментів, а й інших факторів зовнішнього впливу: групи, оточення, руху, слова, динаміки групового процесу.

Ліплення, як один з методів розвитку дрібної моторики, який стимулюємо мозкову та психічну діяльність, допомагає звільнитися від негативних емоцій та розслабитися. Серед пластичних матеріалів варто виділити глину, оскільки це природний матеріал, який дає безпосередні сенсорні відчуття та потребує тактильних зусиль та концентрації уваги, цілеспрямованості, витримки, наполегливості. Ліплення є проактивна методикою, що означає, що займаючись цією діяльність дитина надає проєкцію своє виробу, тобто передає йому свої внутрішні думки, переживання та емоції як позитивні, та і негативні. Таким чином дитина дисоціює. Ця методика допомагає актуалізувати на певному образному рівні динаміку внутрішнього світу особливої дитини. Техніки ліплення сприяють переходу від одного стану до іншого: від тривоги до спокою, від страху до сприйняття та інші. Ліплення в групі сприяє формуванню навичок комунікації та взаємодії.

Ефективними видами діяльності також є робота з казкою чи літературними творами та театралізована діяльність. Робота з казкою – це діяльність, яка розвиває мовлення, формує соціальні та комунікативні навички, вчить розрізняти емоції та керувати ними, допомагає зрозуміти важливість взаємодії з іншими людьми. Театралізована діяльність є унікальним джерелом соціалізації дитини, впливом на її емоційну сферу, регулятором негативних

проявів у поведінці. Вона поєднує психолого-педагогічний, соціальний, корекційно-розвивальні аспекти.

Описані види діяльності знайшли своє відображення в арттерапії, що підкреслює дієвість мистецтва у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Арттерапія, як вид психологічної корекції та психотерапії, заснований на мистецтві та творчості. Вона допомагає зняти стрес та психічну напругу, подолати тривожність та страх, агресію та імпульсивність, гармонізує внутрішній стан дитини в різних вікових періодах, що сприяє її кращій соціалізації в суспільстві. Артпрактики використовують різні види мистецтва. Основними напрямами арттерапії є ізотерапія (терапія малюванням), казкотерапія, музикотерапія, пісочна терапія, глинотерапія, драмтерапія, фільмолтерапія, танцювальна терапія, бібліотерапія тощо [3].

В умовах сьогодення актуальним є запровадження інклюзивної роботи у мистецьких школах. Вони повинні виконувати не тільки основні функції, а мають бути «відкритими» для особливих дітей. Вводячи в роботу арт-практику, мистецькі школи сприяють розвитку емоційного інтелекту, комунікації дітей з особливими освітніми потребами через їх самопізнання та самовираження.

Отже, дослідження мистецтва, як засобу комунікації та розвитку емоційного інтелекту, показали його суттєву роль та позитивний вплив на процес соціалізації дітей з ООП. Метою мистецької діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами є не навчити їх малювати, ліпити, співати, танцювати та інше, а почути її, допомогти їй впоратися з внутрішніми проблемами, навчити виражати власні почуття та взаємодіяти з навколишнім світом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бриль М. Проблемні аспекти впровадження інклюзії в мистецькій освіті. *Інклюзія в мистецькій освіті: виклики, практики, перспективи* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (6–7 груд. 2019 р.). Київ : ДНМЦЗКМО, 2019. С. 12–18.

2. Інклюзивні практики для працівників культури : метод. посіб. / упоряд: І. М. Брушневська, В. В. Колодяжна, О. М. Галапчук-Тарнавська. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 272 с.

3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Саміт Книга, 2009. 272 с.

4. Ляшенко О. Д. Інклюзивна мистецька освіта: інноваційна проблема XXI ст. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI ст.* : зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практич. конф. (16–17 жовт. 2014 р.). Київ, 2014. С. 483–491.

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ ПРЕСТИЖУ ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

(Попова А. С., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Система вищої освіти в Україні функціонує в умовах глибокої соціальної, економічної та політичної трансформації, прискореної повномасштабною війною, цифровізацією освітнього середовища та загальною кризою довіри до інституцій знання. У цьому контексті особливої актуальності набувають питання професійної гідності, соціального статусу і престижу викладача, які сьогодні виявляються під тиском одночасно матеріального, інституційного та культурного характеру.

Попри задекларовану державну підтримку освіти як пріоритетної сфери, соціальний престиж викладача демонструє ознаки стійкого зниження. Це проявляється як у рівні оплати праці та організаційної автономії, так і в зміщенні суспільного уявлення про значущість знань, що дедалі частіше поступається прагматичним, ринково орієнтованим моделям успіху. У сучасній культурі перевагу отримують короткострокові прибутки, швидке споживання контенту та гнучкі навички, тоді як академічна праця стає менш привабливою, оскільки потребує часу, глибини, довіри та інституційного ресурсу.

Відповідно до концепції П’єра Бурдьє, престиж фахівця визначається не лише економічним чи правовим статусом, а й наявністю символічного капіталу – соціально визнаного авторитету, легітимності, поваги до професії [1]. Цей капітал є багатовимірним і включає: економічну складову (заробітна плата, доступ до ресурсів); інституційну (вплив на політики, професійну автономію); символічну (культурне визнання, публічна легітимність); візуально-комунікативну (медійну присутність, публічну видимість).

Зменшення кожного з цих елементів призводить до загальної ерозії престижу, яка унеможливлює ефективне функціонування викладача як суб’єкта трансформацій. Професія позбавляється привабливості, а освітнє середовище – стабільності та довіри. У внутрішньому вимірі це відображається у хронічному професійному вигоранні, демотивації, втраті віри у власну суспільну місію та зниженні якості викладацької взаємодії [2]. У результаті, система відтворює не розвиток, а виснаження, яке підриває як репутаційний капітал університетів, так і стійкість освітнього процесу загалом.

Водночас варто визнати, що в умовах затяжної війни, економічної нестабільності та бюджетного дефіциту держава об'єктивно обмежена у можливостях комплексної підтримки викладачів – не лише в матеріальному, але й у символічному, інституційному вимірах. Традиційні інструменти освітньої політики не забезпечують оперативного реагування на кризу престижу професії, а системні реформи часто потребують часу, політичної волі й узгодженості між різними секторами. У такій ситуації стає необхідним залучення нових акторів, зокрема бізнесу, який може запропонувати не лише ресурси, а й гнучкість, інноваційність, а головне – можливість творити соціально значущі зміни поза межами інституційного тиску.

В цьому аспекті корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) може розглядатися як інструмент відновлення статусу викладача, якщо вийти за межі уявлення про КСВ як суто фінансову допомогу чи благодійність. У світовій практиці КСВ-ініціативи у сфері вищої освіти орієнтуються на довготривалий вплив і включають підтримку академічної мобільності, розвиток наукової інфраструктури, публічне визнання викладацької праці та створення інституційних механізмів партнерства [3; 4].

Згідно з моделлю динамічних спроможностей, запропонованою Hayter і Cahoy, КСВ може бути ефективно інтегрованою у стратегії розвитку університетів, якщо вона спрямована не на розв'язання окремих проблем, а на переосмислення цінностей, цілей і внутрішніх процесів ЗВО [3]. У такому підході бізнес виступає не лише донором, а партнером у формуванні середовища, в якому викладач отримує нові можливості для професійної самореалізації та залучення до публічного експертного дискурсу.

Емпіричні дослідження показують, що КСВ-проєкти, орієнтовані на працівників освітньої сфери, позитивно впливають на мотивацію, почуття приналежності, академічну лояльність і залученість викладачів [4].

У цьому контексті варто звернути увагу на символічну функцію КСВ, що є надзвичайно важливою у випадку викладацької професії. Мова йде не лише про фінансову чи технічну підтримку, а про створення публічно видимих сигналів визнання, які мають значення як для внутрішньої професійної самооцінки викладача, так і для суспільного сприйняття академічної діяльності загалом. Такі практики можуть включати: участь у КСВ-комунікаціях компаній-партнерів (соціальні кампанії, презентації, відео, профілі); включення викладачів у престижні проєкти; створення ролей амбасадорів брендів чи соціальних ініціатив, у межах яких викладачі публічно представляють цінності, які поділяють університет і компанія.

Варто також враховувати потенційні ризики комерціалізації академічної праці у межах КСВ-стратегій. Існує ймовірність, що публічне позиціонування викладача як амбасадора бренду може звести академічну легітимність до маркетингової видимості. Проте за умов належного етичного регулювання, прозорості механізмів добору і добровільності участі, ці ризики можуть бути мінімізовані і збалансовані з користю для обох сторін.

У країнах з нестабільною економікою або в умовах війни, як-от в Україні, КСВ може стати точкою входу для запуску нових форм академічного престижу – через підтримку індивідуальних кар'єрних траєкторій, розвиток міжсекторальної експертизи, розширення горизонтів професійної діяльності викладача поза межами аудиторії. У такому випадку КСВ набуває не лише функціональної, але й інституційної ваги, стаючи платформою для формування оновленої моделі взаємодії знань, економіки та соціального лідерства.

Реальне оновлення освітньої системи не може починатися виключно з інституційних реформ. Першочерговим завданням є відновлення професійної гідності та престижу викладача, формування нових соціальних смислів і символів, які повертають довіру до академічної праці. Саме вони здатні створити основу для майбутніх змін, у які інституційні механізми інтегруються як органічне продовження оновленого соціального бачення ролі освіти.

Корпоративна соціальна відповідальність у цьому сенсі має розглядатися не лише як частина корпоративної культури, а як інструмент національного

відновлення, у якому бізнес бере участь у відбудові освітнього, а відтак і соціального капіталу країни [4].

Реалізація такого підходу передбачає: нормативне врегулювання участі бізнесу у підтримці освіти через податкові пільги, механізми державно-приватного партнерства; формалізацію ролі викладача як партнера у формуванні політик, а не лише виконавця; розробку національних стандартів КСВ у вищій освіті, які враховують сталість, прозорість, стратегічну ефективність [5]. При цьому важливо не лише створити інституційні умови для залучення бізнесу, а й переосмислити саму участь як символічний капітал для компаній. Підтримка академічної спільноти має сприйматись не як обтяжливе зобов'язання, а як форма престижної соціальної інвестиції, яка підвищує репутацію бренду, зміцнює зв'язок із громадою та формує образ інтелектуально відповідального партнера.

Таким чином, запропонований підхід дозволяє розглядати корпоративну соціальну відповідальність не лише як інструмент матеріальної підтримки освітньої сфери, а як механізм відновлення та переосмислення символічного капіталу викладача в умовах соціальної трансформації. Ця перспектива, що наразі недостатньо представлена в українському академічному дискурсі, акцентує на необхідності інтегрувати культурний, інституційний та комунікативний виміри престижу у стратегії взаємодії освіти й бізнесу. У цьому контексті КСВ може виконувати функцію каталізатора соціального визнання академічної праці, сприяючи не лише стабілізації професійної спільноти, але й формуванню оновленої моделі партнерства між університетами, державою та приватним сектором.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bourdieu P. The forms of capital. Richardson J. (Ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood, 1986. P. 241–258. URL : https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm.

2. Burnout and migration of Ukrainian university academic staff during the war / N. Tsybuliak et al. *Sage Open*. 2024. Vol. 14, № 3. URL : https://doi.org/10.1177/21582440241279137 (date of access: 02.04.2025).

3. Hayter C. S., Cahoy D. R. Toward a strategic view of higher education social responsibilities: A dynamic capabilities approach. *Strategic Organization*. 2016. Vol. 16, № 1. P. 12–34. URL : https://doi.org/10.1177/1476127016680564 (date of access: 02.04.2025).

4. Implementing corporate social responsibility for sustainable education: a comprehensive case study analysis / F. Omar et al. *2024 2nd International Conference on Cyber Resilience (ICCR)*, Dubai, United Arab Emirates, 26–28 February 2024. 2024. URL : https://doi.org/10.1109/iccr61006.2024.10532972 (date of access: 02.04.2025).

5. Ramish S., Ehsan Z. Corporate social responsibility initiatives in private institutes of higher learning: opportunities, challenges, and implications. *2024 ASU International Conference in Emerging Technologies for Sustainability and Intelligent Systems (ICETSIS)*, Manama, Bahrain, 28–29 January 2024. 2024. URL : https://doi.org/10.1109/icetsis61505.2024.10459426 (date of access: 02.04.2025).

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПРОЄКТНОГО ПІДХОДУ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ З ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ (ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ)

(Привезенцев О. С., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Проєктний підхід (PBL – Project-Based Learning) у професійній освіті являє собою комплексну педагогічну стратегію, спрямовану на інтеграцію теоретичних знань і практичних навичок через активну участь здобувачів освіти у розробці та реалізації реальних чи модельованих проєктів. Даний підхід набуває особливого значення в умовах підготовки бакалаврів з професійної освіти (цифрові технології), оскільки формує фахові компетентності, необхідні для адаптації в динамічному професійному середовищі.

Історично проєктний підхід еволюціонував від локальних педагогічних практик до цілісної освітньої парадигми, що відображає глибинні трансформації суспільних потреб та уявлень про якісну професійну підготовку. У своєму сучасному вигляді він постає як відповідь на виклики постіндустріального суспільства, де здатність гнучко застосовувати знання в непередбачуваних контекстах, критично мислити та ефективно взаємодіяти з іншими стають визначальними факторами професійного успіху. Особливої актуальності цей підхід набуває в контексті цифровізації освітнього процесу, де технології не просто доповнюють традиційні методики, а докорінно змінюють способи взаємодії всіх суб'єктів навчання, розширюючи можливості для творчого самовираження та поглибленого дослідження професійних проблем.

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити ключові сутнісні характеристики PBL–підходу в контексті професійної освіти: інтеграція теорії та практики, студентоцентрованість, міждисциплінарність, колаборативність. За визначенням S. Bell, «проєктне навчання – це інноваційний підхід до навчання, що формує множину стратегій, критично важливих для успіху в двадцять першому столітті» [2, с. 39].

Методологічну основу проєктного підходу в підготовці бакалаврів з професійної освіти (цифрові технології) складають такі принципи: автентичності, проблемної орієнтованості, рефлексивності, технологічної інтеграції та прогресивного оцінювання. Принцип автентичності передбачає максимальне наближення проєктних завдань до реальних професійних ситуацій, що забезпечує формування актуальних компетентностей. Як зазначає S. Bell, «студенти, які навчаються за проєктною методикою, демонструють кращі результати у вирішенні реальних професійних завдань» [2, с. 40].

Принцип технологічної інтеграції передбачає органічне включення різноманітних цифрових інструментів у навчальний процес. За визначенням J. Krajcik та P. Blumenfeld, «технології служать когнітивними інструментами, які допомагають здобувачам освіти представляти ідеї, збирати, аналізувати та інтерпретувати дані» [3, с. 322].

Упровадження такого підходу в професійну освіту супроводжується трансформацією ролі педагога від транслятора знань до фасилітатора, консультанта та координатора проєктної діяльності. Дослідження показують, що

ефективне впровадження цього підходу потребує переосмислення педагогічної позиції, зміщуючи акцент від директивного керівництва до створення сприятливого освітнього середовища.

PBL-діяльність у контексті підготовки бакалаврів з професійної освіти (цифрові технології) спрямована на формування технічних, аналітичних, проєктувальних, комунікативних та адаптивних компетентностей. Численні дослідження підтверджують, що «проєктно-орієнтоване навчання створює автентичне середовище, яке сприяє активному конструюванню знань та їх застосуванню у професійному контексті» [4, с. 32].

Інтеграція проєктного підходу з системно-синергетичним створює методологічне підґрунтя для розвитку адаптивного професійного мислення, необхідного для ефективної діяльності в умовах стрімких технологічних трансформацій. Як стверджує В. Кремень, «синергетичні принципи, інтегровані з проєктними методологіями, формують методологічний фундамент для підготовки фахівців інформаційної доби» [1, с. 128].

Отже, PBL–підхід у професійній освіті демонструє значний потенціал для трансформації традиційних освітніх практик та підвищення якості підготовки бакалаврів з професійної освіти (цифрові технології). Системне впровадження його принципів у навчальний процес дає можливість сформувати у здобувачів освіти не лише вузькоспеціалізовані професійні компетентності, але й метанавички, необхідні для успішної адаптації в мінливому технологічному середовищі.

Перспективними напрямами подальших досліджень у цій сфері є розробка інноваційних механізмів інтеграції проєктного підходу з технологіями проєктування інтерфейсів, моделювання віртуальних середовищ для прототипування користувацьких інтерфейсів та вдосконалення методик оцінювання результатів проєктної діяльності в контексті UI/UX дизайну. Особливу увагу варто приділити імплементації проєктного підходу при формуванні специфічних компетентностей з інтерфейсного дизайну, зокрема вмінь аналізувати поведінку користувачів, створювати інтуїтивно зрозумілі інтерфейси та проводити юзабіліті-тестування. Системна інтеграція теоретичних принципів проєктного підходу з практичними аспектами проєктування інтерфейсів забезпечить підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних не лише створювати функціональні цифрові продукти, але й формувати нові стандарти взаємодії людини з цифровими технологіями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2009. 520 с.

2. Bell S. Project-based learning for the 21st century: Skills for the future. *The Clearing House*. 2010. № 83(2). P. 39–43.

3. Johnson L. F., Smith R. S., Smythe J. T., Varon R. K. Challenge-based learning: An approach for our time. San Rafael: The New Media Consortium, 2009. 38 p.

4. Krajcik J., Blumenfeld P. Project-Based Learning. *The Cambridge handbook of the learning sciences*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 317-333.

5. Thomas J. W. A review of research on project-based learning. San Rafael: Autodesk Foundation, 2000. 49 p.

ВПЛИВ ТИПІВ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПСИХОТЕРПЕВТИЧНОГО АЛЬЯНСУ

**(Резник О. М., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Євдокимова Н. О., доктор психологічних наук, професор)
ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»,
м. Миколаїв. Україна**

Формування ефективного психотерапевтичного альянсу є важливим чинником успішності терапії. Дослідження показують, що індивідуальні відмінності у стилях прив'язаності клієнтів значною мірою впливають на якість взаємодії з терапевтом, рівень довіри та готовність до змін. Розуміння цих зв'язків дозволяє адаптувати підходи до терапії, враховуючи особливості емоційного функціонування клієнтів.

Теорія прив'язаності, започаткована Джоном Боулбі [1], пояснює, як ранній досвід взаємодії з основними фігурами прив'язаності (батьками чи опікунами) впливає на розвиток моделей близьких стосунків у дорослому віці. На основі його робіт, пізніше було виділено чотири основні стилі прив'язаності: надійний, тривожний, уникаючий та дезорганізований.

Клієнти з надійним стилем прив'язаності зазвичай легко встановлюють довірчий контакт із терапевтом, відкриті до рефлексії та змін. Вони демонструють високий рівень емоційної регуляції та здатність до ефективної співпраці, що сприяє формуванню міцного альянсу.

Тривожний тип прив'язаності характеризується високою емоційною чутливістю та страхом відторгнення. У терапії такі клієнти можуть демонструвати залежність від терапевта, шукати підтвердження власної значущості, а також проявляти труднощі у встановленні стабільних меж. Терапевтові важливо забезпечити стабільність взаємодії та допомогти клієнтові розвивати внутрішню опору.

Клієнти з уникаючим стилем прив'язаності часто намагаються мінімізувати емоційний контакт, демонструють скептичність до терапії та уникають глибокого обговорення почуттів. Вони можуть бути схильними до інтелектуалізації та контролю у взаємодії. Завдання терапевта – створити простір, де клієнт зможе поступово відкриватися без тиску.

Дезорганізований тип прив'язаності асоціюється з суперечливими реакціями у міжособистісних стосунках, що ускладнює процес формування терапевтичного альянсу. Клієнти можуть водночас прагнути близькості та відчувати страх перед нею, що викликає амбівалентність у взаємодії. Робота з такими клієнтами вимагає особливої гнучкості та поступового формування безпечного простору.

Урахування типу прив'язаності клієнта дозволяє:

- адаптувати стиль терапевтичної взаємодії;
- прогнозувати можливі труднощі у формуванні альянсу;
- розвивати ефективні стратегії побудови довіри;
- підвищити ефективність терапії шляхом індивідуалізації підходу.

Тип прив'язаності клієнта є важливим чинником, що впливає на процес формування психотерапевтичного альянсу.

Розуміння механізмів формування психотерапевтичного альянсу можливе завдяки розробленій Едвардом Бордіном [2] Концепції психотерапевтичного альянсу, яка базується на трьох ключових компонентах:

1. Емоційний зв'язок (bond) – це рівень довіри та безпеки у взаємодії між терапевтом і клієнтом. Встановлення підтримуючих, співчутливих і теплих відносин є необхідною умовою для успішної терапії. Відчуття розуміння та прийняття з боку терапевта допомагає клієнтові відкрито ділитися переживаннями, що сприяє глибшому опрацюванню особистих труднощів.

2. Узгодженість цілей (goals) – це спільне розуміння бажаних змін, яких прагне клієнт. У процесі терапії клієнт і терапевт мають дійти згоди щодо того, які аспекти життя чи внутрішнього досвіду потребують трансформації. Якщо клієнт і терапевт мають різні очікування від терапії, ефективність процесу може знижуватися.

3. Спільна робота над завданнями (tasks) – це конкретні дії, які клієнт виконує у рамках терапевтичного процесу. Цей компонент включає прийняття активної участі у терапії, виконання завдань між сесіями, рефлексію над власними емоційними станами та змінами у поведінці. Завдання мають бути відповідними до терапевтичного підходу, можливостей і потреб клієнта.

Розуміння цих механізмів допомагає терапевтам будувати більш адаптивні стратегії взаємодії, підвищуючи ефективність терапевтичного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боулбі Дж. (Bowlby J.). Безпечна база: Клінічні застосування теорії прив'язаності. Лондон : Routledge. 1988. 300 с.

2. Бордін Е. С. Узагальненість психоаналітичної концепції робочого альянсу. *Психотерапія: теорія, дослідження і практика*. 1979. № 16(3). С. 252–260.

3. Маллінкродт Б. Взаємовідносини у психотерапії як прив'язаність: докази та наслідки. *Журнал соціальних і особистісних відносин*. 2010. Т. 27. № 2. С. 262–270.

4. Слейд А. Розвиток і організація прив'язаності: наслідки для психоаналізу. *Журнал Американської психоаналітичної асоціації*. 2000. Т. 48. № 4. С. 1147–1174.

СИНЕРГІЯ МОВЛЕННЯ І МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МІРКУВАНЬ У ЗВ'ЯЗНОМУ МОВЛЕННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ТРЕТЬОГО РІВНЯ

(Самойленко І. О., старший викладач кафедри прикладної психології та логопедії)
Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, Україна

Інтенсивний розвиток сучасного суспільства, науки й освіти актуалізує потребу у формуванні особистості, здатної не лише оперувати технічними знаннями, а й мислити творчо, діяти обґрунтовано й переконливо відстоювати власну точку зору. В освітньому просторі, що динамічно змінюється, надзвичайно актуальними стають уміння міркувати, аргументувати власну думку та володіти зв'язним мовленням як інструментом мислення й самовираження індивіда.

Формування міркувань у зв'язному мовленні постає однією з найважливіших задач розвитку дитини старшого дошкільного віку, оскільки саме ця здатність є показником сформованості мовленнєвої компетентності, а й як ключовий чинник інтелектуального та особистісного розвитку.

Зазначена проблема стає особливо значущою у випадку дітьми із загальним недорозвитком мовлення третього рівня, для яких характерними є стійкі порушення не тільки мовленнєвої системи, але й когнітивної сфери: мислення, сприймання, пам'яті, здатності до узагальнення та логічного аналізу. Внаслідок цього значно ускладнюється процес формування зв'язного висловлювання як завершеного мовленнєво-мисленнєвого акту.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена як теоретичною потребою у глибшому розумінні механізмів синергії мовлення і мислення, так і практичною необхідністю вдосконалення методів логопедичної роботи з дітьми, які мають тяжкі порушення мовлення.

Питання взаємозв'язку мислення і мовлення у дітей дошкільного віку досліджуються впродовж багатьох десятиліть у різних галузях знань. У працях Л. Виготського, С. Рубінштейна, П. Гальперіна закладено уявлення про єдність мовленнєвої і розумової діяльності. В численних наукових дослідженнях відзначено вагому роль мовлення у психічній системі дитини на ранніх стадіях її розвитку (за даними П. Анохіна, А. Богуша, Л. Виготського, П. Гальперіна, М. Жинкіна, О. Леонтьєва, С. Коноплястої, Є. Соботовича, В. Тарасун, В. Тищенка, М. Шеремет та інших). Це є фундаментальним принципом мислення, що визначає поведінку дітей та сприяє їх адаптації до оточуючого середовища. Зазвичай, засвоєння мови та мовлення відбувається під час практичної діяльності та взаємодії дитини з дорослим.

Як засвідчують дослідження видатних науковців — психологів, психолінгвістів, лінгвістів і логопедів (А. Богуш, О. Боряк, Л. Виготський, Н. Жукова, І. Зимня, З. Ленів, О. Леонтьєв, І. Марченко, Н. Пахомова, Н. Січкарчук, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тищенко, Л. Трофименко, Н. Харченко, О. Шахнарович, Т. Швалюк, Н. Швачкін, М. Шеремет та ін.), міркування є складною формою розумової діяльності, реалізація якої потребує достатнього рівня мовленнєвого розвитку. Різні підходи підкреслюють, що

формування навичок побудови зв'язних висловлювань типу міркування позитивно впливає на інтелектуальний розвиток дитини, збагачує її пізнавальну сферу та стимулює становлення вербально-логічного мислення.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування взаємозв'язку мовлення і мислення в процесі формування міркувань у зв'язному мовленні дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення третього рівня в контексті сучасних психолінгвістичних підходів.

Одним із ключових напрямів вивчення взаємодії мовлення й мислення стала нейропсихологічна парадигма, сформована у працях О. Лурії, який запропонував концепцію мовленнєвої свідомості як вищої психічної форми, що виникає на основі інтеграції мовленнєвої діяльності з когнітивними та нейрофізіологічними процесами. Науковець трактував мовленнєву свідомість як продукт функціональної взаємодії ряду мозкових структур, зокрема лобових, тім'яних та скроневих відділів кори великих півкуль, які забезпечують як розуміння мовлення, так і його породження, мовленнєвий контроль та рефлексію.

У центрі його теорії – положення про те, що мовлення не є автономним феноменом, а набуває значущості лише в межах соціально детермінованого контексту розвитку мислення. Мовленнєва свідомість, за Лурією, не формується спонтанно, а є результатом поетапного засвоєння мовних знаків, що супроводжується розширенням операційно-смислового простору мислення. Він наголошував, що мовлення в процесі онтогенезу трансформується з інструмента зовнішньої комунікації у засіб внутрішнього опосередкованого мислення, через що й забезпечується розвиток логіко-структурованого судження, міркування та висновку.

Л. Калмикова зазначає, що мовлення і мислення не просто взаємодіють, але створюють єдину органічну систему, де кожен з цих процесів є складовою частиною цілісної когнітивної діяльності. Авторка підкреслює, що думка формується безпосередньо через мовленнєвий акт, і її значення не зводиться лише до простого вираження у словах. Культура мислення, на її думку, виявляється у вмінні чітко і точно передавати свої думки, що неможливо без активного залучення мовленнєвих засобів. Мовленнєво-мислительна діяльність є невід'ємною складовою пізнавальної діяльності людини, де ці процеси тісно переплітаються, що робить їх нероздільними [2].

Формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку розглядається у сучасній психолого-педагогічній науці як інтегративний процес, що охоплює розвиток мовленнєвої, пізнавальної, емоційно-вольової та особистісної сфер. Особливе місце у цьому процесі посідає здатність дитини до міркування, як до зв'язного монологічного мовлення, яке містить синсемантичні речення з акцентом на причинно-наслідкові зв'язки як всередині синтаксичних одиниць, так і між ними. Саме ця форма мовленнєво-мисленнєвої діяльності відображає рівень сформованості логіко-понятійного мислення, мовленнєвої компетентності та комунікативної готовності до навчальної діяльності.

У дітей із загальним недорозвитком мовлення третього рівня цей процес ускладнений через дисфункції у становленні як системи лексико-граматичних засобів, так і у формуванні операційного рівня мислення. Як показують дослідження Н. Січкарчук, Т. Швалюк, Є. Соботович, О. Шахнарович, мовленнєві порушення у таких дітей супроводжуються недостатнім рівнем

розвитку операцій мислення, що унеможливлює побудову логічно завершених міркувань.

У контексті формування міркувань у зв’язному мовленні дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення третього рівня, важливим є розвиток розумових операцій, зокрема класифікації. Як зазначає Л. Андрусишина, інтелектуальна готовність дитини до навчальної діяльності значною мірою залежить від сформованості здатності до групування предметів за категоріальними ознаками. Опанування класифікаційних дій свідчить про глибинну трансформацію мислення дитини, що знаменує перехід до якісно нової стадії когнітивного розвитку. Саме ця розумова операція є підґрунтям для систематизації знань про властивості об'єктів навколишнього світу, оперування поняттями різного рівня узагальнення (рід – вид) та побудови елементарних логічних умовиводів (індуктивних і дедуктивних). Для дітей із ЗНМ третього рівня формування навичок класифікації набуває особливого значення, оскільки безпосередньо впливає на мовленнєву діяльність, сприяючи розвитку її лінгвістичного компонента та створюючи передумови для побудови зв’язних обґрунтованих висловлювань у формі міркування [1].

У дослідженні І. Шпачинського та М. Корнієнко розглядається взаємозв'язок між мовленням і мисленням, а також їхній вплив на розвиток особистості, її соціальну та культурну складову. Автори акцентують увагу на людиноцентричному підході до цієї проблеми, трактуючи мовлення як специфічну форму мислення індивіда і одночасно як інструмент для впливу на співрозмовника. Мислення розглядається як психічний акт, в рамках якого мовлення набуває психічної природи, що підтверджує наявність лінгвопсихологічних аспектів даних процесів. На думку дослідників, зв’язок між мисленням і мовленням є основою для активної пізнавальної і творчої діяльності учасників комунікації. Людиноцентрична концепція цих процесів сприяє розвитку мовно-мисленнєвих здібностей особистості, що дозволяє їй самовизначатися та осмислювати об'єктивну реальність. Слово, в свою чергу, є важливим енергетичним ресурсом, що має потенціал для впливу на інших людей і суспільство в цілому [3].

Сучасні психолінгвістичні підходи акцентують увагу на єдності мовлення і мислення як фундаментальної основи пізнавальної діяльності особистості. Саме у старшому дошкільному віці відбувається становлення когнітивної сфери, які забезпечують здатність дитини до побудови міркувань у структурі зв’язного мовлення. Психофізіологічна зрілість, розвиток логічного мислення, збагачення словникового запасу, удосконалення граматичної будови мовлення створюють передумови для формування причинно-наслідкових зв’язків, уміння узагальнювати, доводити й робити висновки і в сприяють кращій адаптації до шкільного навчання. Проте у корекційно-логопедичній практиці досі недостатньо приділяється уваги до системного розвитку мисленнєвих операцій у процесі формування зв’язного мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення. Це зумовлює потребу у спеціально організованому дослідженні, спрямованому на виявлення особливостей мовленнєво-мисленнєвої взаємодії та розробку ефективних підходів до формування міркувань у мовленні дітей з загальним недорозвитком мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1.Андрусишина Л. Є. Психологічні характеристики загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. Теорія і практика сучасної логопедії : Збірник наукових праць: 2007. С. 18–23.

2. Психологія мовлення і психолінгвістика : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. Калмикова та ін. Київ, Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут : Фенікс, 2008. 245 с.

3. Shpachynskyi I., Korniienko M. Humanocentric paradigm of speech and thinking. *Young Scientist*. 2019. Vol. 11, №. 75. URL : https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-164 (date of access: 07.04.2025).

КОРЕГУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ТРУДНОЩІВ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ЗА МЕТОДИКОЮ М.МОНТЕССОРІ

(Синиця А. О, кандидат педагогічних наук, доцент,
Делічобан О. О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Згідно нових даних медичної статистики в Україні за 2024 рік суттєво збільшилась кількість передчасно народжених дітей. Це обумовило збільшення випадків виникнення органічних уражень центральної нервової системи, що стають головною причиною інвалідизації дитячого населення. Тобто це ті діти, які складають в першу чергу «групу ризику» щодо виникнення порушень опорно-рухового апарату (далі – ПОРА), зокрема дитячого церебрального паралічу. ПОРА у дітей викликають низку труднощів, що перешкоджають гармонійній соціалізації у соціальний простір. Одними з яких є функціональні труднощі (сенсорні, моторні, мовленнєві), що полягають в обмеженні життєдіяльності різного ступеня прояву слухової, зорової, опорно-рухової, мовленнєвої функцій (характеристик голосу, розрізнення звуків мовлення на слух, використання словникового запасу і граматики, перебігу читання, письма, комунікації тощо) (Постанова КМУ №765) [4].

Дослідженням проблеми розвитку дітей з ПОРА займалися вчені з різних галузей, зокрема медицини, дитячої неврології, педагогіки, психології, фізичної реабілітації та інші (В. Козявкін, Л. Шестопалова, О. Корнєв, В. Мартинюк, В. Зінченко, E. Wilson, Robert B. Salem). Особливу увагу сучасні українські науковці Е. Данілавічуттє, С. Конопляста, І. Марченко, Н. Пахомова, А. Синиця, О. Чеботарьова, надають питанню логопедичної корекції у цієї групи дітей [1; 2; 3]. Проте й досі продовжується пошук ефективних методів подолання труднощів, зокрема функціональних у дітей з ПОРА.

Здійснивши, теоретико методичний аналіз літератури, цікавою для нашого наукового пошуку є методика М. Монтессорі – широко відома і визнана по всьому світу. Педагогічна спадщина італійської вченої є предметом численних вивчень вітчизняних дослідників, а саме: А. Андрушко, Б. Жебровського, В. Золотоверх, В. Горюнової, І. Дичківської, Н. Кравець, Н. Прибильської, О. Савченко, Т. Михальчук, Т. Мостової, Т. Поніманської та ін. Її принципи та підходи використовуються у багатьох освітніх закладах та спеціальних центрах. Вивчення особливостей застосування методики Монтессорі у корекції функціональних труднощів у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату може сприяти розширенню та поглибленню знань у цій галузі; дозволить визначити її ефективність та вплив на розвиток дитини з ПОРФ, а також розкрити деякі аспекти її застосування в індивідуальному підході до кожної дитини.

Мета дослідження: обґрунтування та розробка системи вправ з використанням методики М. Монтессорі для корегування функціональних труднощів у дітей з порушенням опорно-рухового апарату.

Порушення опорно-рухового апарату – це стан, при якому виникають проблеми з координацією рухів, збереженням стійкості тіла, розвитком м'язової сили та гнучкості. Поняття «порушення опорно-рухового апарату» носить

збірний характер і включає в себе рухові розлади, різні за змістом і проявами. Діти з порушенням опорно-рухового апарату становлять близько 34,6% від всієї кількості дітей з порушеним розвитком, які народжуються в Україні. Основну групу дітей з руховою патологією складають діти з церебральним паралічем [1].

Дитячий церебральний параліч (англ. cerebral palsy) – узагальнений термін для групи стійких непрогресуючих рухових синдромів (гіперкінези, атаксія, парези, паралічі), часто поєднаних з психічними та мовленнєвими порушеннями, рідше – епілептичними нападами, ліквородинамічними зрушеннями, патологією слуху, зору, органів і систем чи без них, які є наслідком органічного ураження центральної нервової системи (далі – ЦНС) в пренатальному, інтранатальному та ранньому неонатальному періоді [4].

Через складний та непередбачуваний характер порушення та яскраво виражені синдроми, діти з ДЦП зазнають труднощів навіть під час пересування та самостійної діяльності, не кажучи вже про протікання освітнього процесу.

Згідно постанови Кабінету Міністрів України №765, щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами (далі ООП), серед яких і діти з церебральним паралічем, під освітніми труднощами мають на увазі труднощі у навчанні, які мають вплив на процес здобуття освіти та рівень результатів навчання дітей.

Функціональні труднощі – це група труднощів у навчанні, що виникають внаслідок порушень мовленнєвої, моторної, сенсорної функцій, та впливають на процес здобуття освіти й на рівень результатів навчання дітей відповідного року навчання у відповідному закладі освіти [3].

Рис.1. Функціональні труднощі

Згідно з рівнем прояву цих труднощів при організації освітнього процесу визначають рівень підтримки та складають індивідуальну програму розвитку. Це допомагає визначити індивідуальну траєкторію надання спеціальних послуг дитині з порушенням опорно-рухового апарату.

Вважаємо, що використання окремих елементів методики М. Монтессорі ефективно впливатиме на корегування функціональних труднощів у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, зокрема з дітьми з ЦП.

Відповідно методики М. Монтессорі, функціональні труднощі дітей з ПОРА, можуть бути скореговані за допомогою Монтессорі-середовища.

Монтессорі-середовище являє собою спеціально організований простір, який включає різні зони або області, що сприяють розвитку різних аспектів у дітей, включаючи мовленнєві, сенсорні та моторні функції [5].

По-перше, зона практичного життя, тобто самообслуговування. Дитина вчиться дбати про себе та своє оточення, на таких заняттях розвиваються усі психічні функції, а також зростає самооцінка дитини. *По-друге* – розвиток сенсорного сприйняття (зона сенсорних матеріалів) за допомогою дидактичного матеріалу. Це можуть бути будь-які предмети: музикальні чи м'які іграшки, пазли, крупи, навіть макарони. *По-третє*, математична зона, де за допомогою великої кількості наочності, дитина долає шлях з усвідомлення та засвоєння базових понять, до більш складного логічного мислення. Далі група вправ, яка спрямована на розвиток навичок читання і письма, і нарешті блок вправ для природничого виховання. Методика М. Монтессорі пропонує різноманітні вправи та завдання, які можуть бути корисними при роботі з дітьми з ООП. У рамках теми дослідження, ми підібрали кілька прикладів вправ, що будуть доречними для корекції функціональних труднощів у дітей із ПОРФ з урахування необхідного для них рівня підтримки (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Вправи для корегування функціональних труднощів у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату за методикою М. Монтессорі

	Мовленнєвий розвиток	**Сенсорний розвиток**	**Моторний розвиток**
1 рівень	Гра «Доміно з літер» «Слова в трьох коробочках»	Гра «Заведи дзиґу «Навчи мотрійок танцювати»	Гра «Рамки – вкладки» «Вишивання на картоні»
2 рівень	Вправа «Що мене оточує?» «Защіпки у відерці»	Гра «Мурахи» «Дзвени, дзвіночку!»	Гра «Ґудзик за ґудзиком» «Намисто»
3 рівень	Гра «Посипаємо доріжки» «Картинка – слово»	«Пірамідки» «Посади метелика»	Вправа «Шнурівка» «Маленький помічник»
4 рівень	Гра «Різнокольорові краплини» «Що написано?»	Гра «Чарівний мішечок» «Кинь кульку»	«Перемішай ложкою» «Живі квіти»
5 рівень	Гра «Шершаві слова» Гра «Назви слово»	Гра «Котиться – не котиться» «Сховай кульку в долоньку»	Вправа «Басейн для пальчиків» «Хто сховався у басейн?»

Ефективність застосування методики М. Монтессорі у корекції функціональних труднощів у дітей з ПОРА, може бути оцінена на основі досліджень, клінічного досвіду та відгуків педагогів та батьків [2; 3; 5]. Загалом теоретико-методичний аналіз показує, що методика М. Монтессорі є

ефективним інструментом для корекції функціональних труднощів у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Вона сприяє поліпшенню моторних навичок, самостійності та пізнавального розвитку при врахуванні індивідуальних особливостей кожної дитини. Якщо не забувати дотримуватися певних аспектів, а саме: і*ндивідуальний підхід:* Застосовуйте методику Монтессорі з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини, адаптуючи матеріали та завдання, щоб підтримати її розвиток та подолання труднощів. *Навчання педагогів*: для отримання спеціальної підготовки за методикою М. Монтессорі та її адаптації до потреб цієї групи дітей. *Структуроване середовище*: створіть структуроване середовище, де матеріали та предмети розташовуються по порядку та доступні для самостійного використання дитиною. *Сенсорний розвиток:* зверніть особливу увагу на розвиток сенсорних навичок у дітей. Методика М. Монтессорі акцентує на сенсорному досвіді та використанні рук для вивчення та взаємодії з предметами. *Використання конкретних матеріалів:* використовуйте спеціально розроблені матеріали Монтессорі, які сприяють розвитку рухових навичок та координації. Це можуть бути матеріали для вправ з пінцетом, смугами для затягування, кубиками для стікання та інші матеріали.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козявкин В. И., Бабадаглы М. А., Ткаченко С. К., Качмар О. А., Детские церебральные параличи. Львів : Медицина світу, 1999. 296 с.

2. Дичківська І. М., Поніманьска Т. І. М. М. Монтессорі: теорія і технологія : навч.-метод. посібник. Київ : Слово, 2009. 304 с.

3. Синиця А. О. Логопедичний супровід дитини раннього віку з церебральним паралічем: дис. канд. пед. наук: 13.00.03. Київ. 2024. 258 с.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 765. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017 (дата звернення: 10.04.2025).

5. Montessori M. The Absorbent Mind. Clio Press, 1995.

ЛОГОПЕДИЧНИЙ СУПРОВІД БАТЬКІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

(Синиця А. О, кандидат педагогічних наук, доцент,
Червінська М. О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Порушення зору зумовлює у дітей дошкільного віку труднощі у пізнавальному, емоційному, соціальному та особистісному розвитку, зокрема, розвитку мовлення. У період воєнного часу кількість дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами суттєво збільшилась, зокрема, це стосується і дітей з порушеннями зору. Відповідно, це викликає необхідність пошуку нових, адаптованих до умов війни, форм взаємодії з дітьми, а також розроблення спеціальних підходів до їх виховання та навчання, залучаючи до цього процесу батьків цих дітей. Роль батьків та їх активна участь у корекційно-розвитковому процесі позитивно впливає на розвиток дитини та підвищує ефективність цієї роботи.

Згідно теоретико-методичного аналізу літератури, однією з ключових проблем у розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору є наявність мовленнєвих порушень. Згідно з дослідженнями вітчизняних науковців (Л. Вавіна, В. Войтко, І. Гудим, І. Калініченко та ін.), подолання цих порушень вимагає комплексного та міжгалузевого підходу. Аналіз літератури показує, що ефективною технологією, що допомагає залучити батьків до корекційно-розвиткового процесу дитини з особливими освітніми потребами та покращити його ефективність є логопедичний супровід, значення якого неможливо переоцінити (А. Арендарук, В. Кисличенко, С. Конопляста, А. Синиця, Н. Пахомова, Г. Яковенко та ін.).

Згідно наукового пошуку А. Синиця, визначає логопедичний супровід – як певний алгоритм дії логопеда на чолі міжгалузевої команди фахівців, що складається з етапів послідовної та виваженої роботи [3]. Вважаємо, що логопедичний супровід стане ефективним напрямом у забезпеченні корекції мовленнєвих порушень дітей дошкільного віку з порушеннями зору.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування необхідності забезпечення логопедичного супроводу батьків дітей дошкільного віку з порушеннями зору.

Для досягнення поставленої мети й розв'язання завдань використано комплекс методів: теоретичні – методи аналізу, узагальнення, синтезу, систематизації наукових даних; узагальнення даних – якісна обробка даних науково-методичної літератури.

Теоретико-емпіричний аналіз наукових здобутків різних поколінь через призму міжгалузевих досліджень, констатує складну багатовимірну природу дошкільників з порушеннями зору, а також підкреслює значення батьків у корекційно-розвитковій роботі.

Вітчизняна дослідниця Л. Плаксіна у своїй праці наголошує, що дітям із порушеннями зору притаманне збіднення процесу уявлень та предметних образів, зниження чуттєвого досвіду, що впливає на рівень їх мовленнєвого розвитку [1; 2]. Згідно наукових пошуків Л. Коломоєць недорозвинення мовлення в поєднанні з порушеннями зору призводить до неготовності дітей навчатися в школі. У дітей дошкільного віку з порушеннями зору

спостерігається затримка під час формування мовленнєвих навичок, невміння застосовувати на практиці мовні засоби, а також проблеми під час засвоєння писемного мовлення. Лише комплексний логопедичний вплив з опорою на збережені аналізатори допомагає здійснити корекцію мовленнєвої системи: фонетико-фонематичних і лексико-граматичних норм мовлення, зв'язного мовлення, фонематичного слуху, навичок слухового аналізу та синтезу, диференціацію звуків тощо. Комплексний підхід полягає не лише у комплексному впливі на всі аналізаторні системи організму, а ще й в участі міжгалузевої команди та батьків під час корекційно-розвиткової роботи.

Згідно з дослідженням Л. Савченко (2018), саме, сімейне середовище впливає на розвиток мовлення через взаємодію з дитиною, її навчання та підтримку [2]. Батьки відіграють ключову роль у формуванні мовлення дитини з порушенням зору. Адже виступають основною підтримкою, яка сприяє розвитку комунікативних навичок дитини та забезпечують створення логопедизованого середовища в родині.

Взаємодія логопеда з батьками, які виховують дітей з порушенням зору, є важливою складовою комплексного підходу до корекції мовленнєвих порушень. Ефективне співробітництво допомагає створити сприятливе середовище для розвитку мовлення, що враховує індивідуальні потреби кожної дитини. Співпраця включає обмін інформацією про стан дитини, узгодження методик та підходів, а також підтримку батьків у їх ролі активних учасників навчально-корекційного процесу. Результати сучасних досліджень свідчать про необхідність систематичної підтримки та навчання батьків для досягнення оптимальних результатів у корекції мовленнєвих порушень у дітей з порушенням зору.

На нашу думку, саме забезпечення логопедичного супроводу батьків дітей дошкільного віку з порушеннями зору сприяє створенню цілісної, ефективної системи корекційної роботи, що включає всі важливі аспекти розвитку мовленнєвих навичок і забезпечує оптимальні умови для успішного навчання і розвитку дитини.

Логопедичний супровід батьків дітей з порушеннями зору – це ретельно спланована систематична, постійна, тривала взаємодія логопеда (інших фахівців) та батьків, метою якої є забезпечення всебічного розвитку дитини через створення логопедизованого простору розвитку, що спрямований в-першу чергу на пропедевтику ускладнень мовленнєвих порушень та підвищення рівня мовленнєвого розвитку в умовах родини. Цілеспрямована, систематично організована і комплексна співпраця логопеда, психолога, вихователів, а також активне включення батьків у корекційно-розвитковий процес є найважливішим аспектом підвищення ефективності навчання, виховання та корекції розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору.

Саме впровадження логопедичного супроводу дитини з порушеннями зору на необхідному рівні та під контролем державних установ як загальнообов'язковий напрям визначає можливості іманентного потенціалу супроводу щодо подолання низки протиріч, а саме: сучасними пріоритетами гуманістичної освіти та процесом виховання особистості з ООП, зокрема дітей з порушеннями зору, за нових соціально-економічних умов та суттєвим відставанням відтворення цих процесів у змісті логопедичного супроводу; викликами сьогодення та недостатністю відповідних фахівців (логопедів) для

забезпечення неперервного міжгалузевого логопедичного супроводу дитини з порушеннями зору.

Вище представлені матеріали наукового пошуку не вичерпують свого наповнення та потребують подальшого дослідження та представлення плану логопедичного супроводу батьків дітей дошкільного віку з порушеннями зору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гребенюк Т. М., Сасіна І. О., Тімакова Ю. В. Медико-педагогічна корекція зорового сприймання у дошкільників з вадами зору: навчальний посібник. Київ. 2005. 147 с.

2. Вавіна Л. С., Ремажевська В. М. Розвиваємо у дитини вміння бачити. Від народження до 6 років: поради батькам. Київ : Літера ЛТД, 2008. 128 с.

3. Синиця А. О. Логопедичний супровід дитини раннього віку з церебральним паралічем: дис. канд. пед. наук: 13.00.03. Київ. 2024. 258 с.

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОГНОСТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

**(Скляров А. І., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Крижко В. В., кандидат педагогічних наук, професор)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Управління розвитком прогностичних компетентностей майбутніх керівників закладів освіти є особливо актуальним з огляду на процеси, що нині відбуваються в освітньому просторі. Основу трансформації освітньої системи України складають три ключові напрями: реформування освіти (концепція Нової української школи, впровадження трирічної профільної середньої освіти для 10–12 класів, децентралізація управління освітою), сучасні тенденції розвитку (цифровізація освітнього процесу, забезпечення інклюзивної освіти), а також виклики, зумовлені воєнним станом та завданнями післявоєнної відбудови. Саме ці процеси трансформації підкреслюють критичну необхідність ефективного управління розвитком прогностичних компетентностей майбутніх керівників закладів освіти, що є особливо актуальним в умовах невизначеності та динамічних змін.

Поняття «управління розвитком» інтегрує два фундаментальні складники – «розвиток» та «управління».

Поняття «розвиток» у науковому дискурсі інтегрує філософські, загальнотеоретичні та педагогічно-психологічні підходи, формуючи цілісне розуміння цього процесу. З філософської перспективи розвиток визначається як незворотний, спрямований і закономірний процес модифікації матеріальних та ідеальних об’єктів, що веде до їх якісного вдосконалення [1, с. 128]. Загальнотеоретичне тлумачення, представлене у словниках, характеризує розвиток як процес зміни якості об’єкта, що супроводжується переходом від одного якісного стану до іншого, вищого [2]. У педагогічно-психологічному контексті розвиток розглядається як об’єктивний процес послідовних кількісних і якісних змін фізичних, психічних і духовних сил людини, які забезпечують реалізацію її життєвого потенціалу, сутності та призначення [3, с. 43]. Виходячи з наведеної інтерпретації, можна сформувати думку, що «розвиток» поєднує в собі закономірний процес трансформації, якісний перехідний етап та розкриття внутрішнього потенціалу суб'єкта, що є першоосновою його прогресу в різноманітних сферах життєдіяльності.

Поняття «управління» теж має низку тлумачень, які наведені філософами та теоретиками наукового менеджменту. Пітер Фердинанд Друкер, американський дослідник австралійського походження, фахівець-консультант у галузі менеджменту та відомий як «соціальний еколог», постулював, що «управління – це особливий вид діяльності, який перетворює неорганізований натовп на ефективну, цілеспрямовану та продуктивну групу» (у перекладі) [4]. Учені Т. Дрейк і В. Роу управління розглядають як процес, що сприяє не лише досягненню цілей організації, але й оптимальному використанню потенціалу кожної людини. У порівнянні з Пітером Друкером, їхній підхід більше зосереджений на індивідуальному внеску та взаємостосунках. У наукових працях провідних дослідників (Б. Андрушків, Г. Єльнікова, І. Ісаєв, В. Жигалов, О. Кузьмін, В. Лазарєв, Л. Шимановська.) простежується спільне розуміння

терміну «управління» як цілеспрямованої діяльності, що передбачає вплив суб'єкта на об'єкт з метою досягнення визначених цілей, впорядкування або трансформації системи, встановлення стратегічних орієнтирів. Управління характеризується активністю, динамічністю, гнучкістю й адаптивністю до змін зовнішнього середовища, розгортається як процес, що складається з послідовних дій, і передбачає обов'язкову суб'єкт-об'єктну взаємодію [5, с. 17–18].

Беручи до уваги наведенні погляди та інтерпретації, на нашу думку, в освітньому контексті «управління розвитком» можна назвати цілеспрямований процес керівництва освітніми суб'єктами та системами, що забезпечує їх просування в бажаному напрямку через досягнення гармонії з умовами та вимогами освітнього середовища. Цей процес включає планування, організацію, мотивацію та адаптацію до змін, спрямованих на трансформацію, вдосконалення та розкриття потенціалу для досягнення прогресу в освітній діяльності.

Сучасне управління в освітній сфері виходить за межі оперативного реагування, вимагаючи від керівників закладів освіти здатності до стратегічного передбачення. Прогнозування майбутніх потреб та тенденцій є ключовим для розробки довгострокових стратегій розвитку освітніх закладів, що зумовлює важливість розвитку прогностичних навичок у майбутніх управлінців. Згідно з поглядами авторського колективу підручника «Управління закладом освіти», ефективний керівник повинен «прогнозувати позитивне майбутнє і формувати дух позитивних змін», адже прогнозування не лише оптимізує розподіл ресурсів, а й сприяє створенню привабливого іміджу та підвищенню мотивації колективу [5, с. 432].

Отже, управління розвитком прогностичної компетентності майбутніх керівників закладів освіти є наріжним каменем успішної управлінської діяльності в освіті, де існує потреба в проактивному та далекоглядному підході.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крижко В., Балабан О., Данилова Н. Змістовно-дискурсивні концепти «управління розвитком» та «керований розвиток». *European Science*. 2023. № 1 (sge25-02). С. 127–141. URL : https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-25-00-004 (дата звернення: 13.04.2025).

2. РОЗВИТОК – тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. *СЛОВНИК – тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн*. URL : https://slovnyk.ua/index.php?swrd=розвиток (дата звернення: 13.04.2025).

3. Словник педагогічних та психологічних термінів до дисциплін: «Педагогіка», «Педагогіка новаторства», «Педагогіка та психологія вищої школи», «Методика виховної роботи та основи педагогічної майстерності», «Педагогічний менеджмент» : для здобувачів вищої освіти денної та заочної форм здобуття освіти пед. спец-тей / укладачі: Н. А. Несторук, Л. В. Кокоріна. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2019. 131 с.

4. Drucker P. F. American scientist of Austrian. Vendor : KM-Books, 2020. 240 p.

5. Управління закладом освіти: підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С. Г. Немченко, В. В. Крижко, О. С. Боднар, В. В. Радул, О. М. Старокожко, Ю. І. Кондратенко. 2-е вид. перероб. і допов. Бердянськ: БДПУ, 2022. 506 с.

ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЖИТТЄВИХ ПЛАНІВ ЛЮДИНИ ДОРОСЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(Співак Л. М., доктор психологічних наук, професор)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

В умовах воєнного стану важливим предиктором адаптації людини дорослого віку до стресових умов є життєстійкість, котра сприяє її самореалізації, корелюючи з витривалістю і позитивним ставленням до життя. Завдяки життєстійкості людина створює сенси особистого життя, конструює життєві плани та досягає життєвих цілей в умовах стресу [2]. Тому актуалізується питання про прикладні проблеми й етичні аспекти психодіагностики життєвих планів людини дорослого віку в умовах воєнного стану, пошуки відповіді на яке є метою нашого дослідження.

Життєві плани визначено такими конкретними життєвими цілями людини дорослого віку, котрі пов'язані з її прагненнями до досконалості, отримання влади і переваги над іншими людьми, а також позбавлення від комплексу меншовартості [3].

В психодіагностиці з метою дослідження життєвих планів людини дорослого віку використовується опитувальник мотиваційної індукції Ж. Ньюттена [4]. Згідно інструкції, респонденту пропонується заповнити бланк для відповідей впродовж десяти хвилин. Бланк для відповідей є таблицею, котра складається з двадцяти п'яти рядків і трьох стовпців (1) «Я хочу…»; 2) «Коли?»; 3) «Як саме?»).

Спочатку респондент має заповнити перший стовпець, як продовження речення «Я хочу…», котрий висвітлює його життєві плани. Після цього – другий стовпець, як відповідь на запитання «Коли?», котрий презентує точний чи орієнтовний (інколи неконкретний) термін реалізації життєвих планів. І зрештою – третій стовпець, котрий розкриває конкретні засоби реалізації респондентом своїх життєвих планів.

Опрацювання результатів, що одержані за допомогою опитувальника мотиваційної індукції, здійснюється завдяки присвоєнню часових кодів, котрі визначають конкретний проміжок часу реалізації кожного життєвого плану та стосуються близької або віддаленої перспективи. Часовому проміжку, котрий презентує близьку перспективу (найближчий один день чи найближчі два дні), присвоюється літера «Д». Часовий проміжок, котрий стосується близької семиденної перспективи (найближчого одного тижня), позначається літерою «Т» (найближчий тиждень). Часовий проміжок, котрий висвітлює близьку тридцяти денну перспективу, отримує позначення «М». Часовому проміжку, що має стосунок до триста шестидесяти п'яти денної перспективи (найближчого року), надається позначка «Р».

Якщо людина дорослого віку отримує вищу або фахову передвищу освіту (зокрема – першу, другу, третю чи наступну), котра пов'язана з її навчанням в освітньому закладі, то така віддалена часова перспектива позначається літерою «О». Якщо життєві плани респондента пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, котра буде виконуватися після здобуття вищої чи фахової

передвищої освіти, то для позначення віддаленої часової перспективи застосовується літера «П».

Часовий проміжок, котрий стосується життєвих планів людини дорослого віку щодо майбутнього країни чи світу, позначається літерою «Х». Якщо зміст життєвих планів пов'язаний із минулим, то використовується позначка «Мин». Натомість життєві плані, котрі є невизначеними згідно конкретної часової перспективи (у відповідному стовпці зазначено «завжди», «щоденно», «регулярно», «постійно» тощо), отримують позначку «Л».

Прикладні проблеми та етичні аспекти психодіагностики життєвих планів людини дорослого віку можуть стосуватися їхньої реальності. А саме, якщо це українські громадяни, котрі були змушені внутрішньо чи зовнішньо переселитися внаслідок військового стану в країні, то окреслення життєвих планів для них може бути складним процесом, що супроводжується сумними спогадами і негативними переживаннями.

Тому психолог, котрий проводить психодіагностику життєвих планів людини дорослого віку, повинен знизити ризик можливого негативного впливу цього процесу.

Передусім психолог повинен поінформувати респондентів про неухильне дотримання конфіденційності. Психолог зобов'язаний упевнитися в тому, що психодіагностика не завдасть шкоди респондентам. Психолог повинен повідомити респондентам мету психодіагностичного методу і його очікувані результати, якщо це передбачено умовами психодіагностики. Крім цього, він зобов'язаний повідомити респондентів про те, що вони можуть відмовитися від участі в процесі психодіагностики [1].

Отже, психодіагностику життєвих планів людини дорослого віку в умовах воєнного стану вирізняють певні прикладні проблеми та етичні аспекти, котрі пов'язані з необхідністю врахування її життєвої ситуації й непохитним дотриманням етики проведення цього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етичний кодекс психолога. *Практична психологія і соціальна робота.* 1998. № 4. С. 2–4.

2. Співак Л. Аналіз феномену життєстійкість в парадигмі сучасної науки. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки.* 2024. Вип. 25(70). С. 62–71. URL : https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series12.2024.25(70).07 (дата звернення: 13.03.2025).

3. Adler A. The cours of human life as a psychological problems. *Human Development*, 1968. Vol. 3. P. 184–200.

4. Nuttin J. Future time Perspective and Motivation. Leuven: Leuven University press ; Hillsdale : Associates, 1985. 235 p.

ОБГРУНТУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

(Старинська О. В., кандидат психологічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Невпинні процеси інтеграції України до Європейського соціального й культурного простору зумовлюють необхідність трансформаційних процесів в освітній сфері, що пов'язано з академічною мобільністю здобувачів вищої освіти. Потреба успішної адаптації в нових соціальних умовах залежить від рівня соціального інтелекту здобувачів вищої освіти. Тому важливо зосередити наукові дослідження на обґрунтуванні психологічних умов формування соціального інтелекту в здобувачів вищої освіти.

За нашими переконаннями, соціальний інтелект – це складний інтегрований комплекс таких здатностей особистості пізнавати і розв'язувати різні завдання, котрі уможливлюють її успішні взаємодії з іншими людьми. До соціального інтелекту інтегровано низку таких здатностей особистості: помічати і правильно розуміти загальні характеристики і поведінкові прояви інших людей; розуміти і правильно розрізняти вербальну й невербальну поведінкову експресію інших людей; виявляти мету, прагнення і результати поведінки інших людей, взаємодіючи з ними; прогнозувати їхні дії й вчинки.

Емпірично встановлено, що статистично значущий вплив на розвиток соціального інтелекту здобувачів вищої освіти зумовлюють такі психологічні чинники, як локус контролю та мотивація до успіху. Локус контролю – це такі стратегії, котрі забезпечують відповідальність особистості за результати, як особистої діяльності, так і діяльності інших людей. Мотивація до успіху – це стійка потреба особистості досягати успіху в багатьох видах діяльності, котра зумовлена її прагненням пишатися власними досягненнями і собою та переживати радість від особистих успішних результатів [1].

Підґрунтям психологічних умов формування соціального інтелекту здобувачів вищої освіти стали, як законодавчі і наукові положення, так і результати сучасних наукових досліджень. Зокрема: положення Законів України «Про освіту» і «Про вищу освіту»; наукові положення про смисл і структуру соціального інтелекту (Дж. Гілфорд, Д. Гоулман, М. О'Саллівен та ін.); емпіричні результати щодо соціального інтелекту здобувачів вищої освіти (Л. Ляховець, О. Милославська, О. Старинська та ін.).

З огляду на згадані положення, основними психологічними умовами формування соціального інтелекту здобувачів вищої освіти вважаємо такі:

– дотримання викладачами принципів особистісно-орієнтованого підходу в кожній соціальній взаємодії зі здобувачами вищої освіти;

– декларування викладачами принципів гуманності, високоморальності, етики, довіри та взаємоповаги в кожній соціальній взаємодії зі здобувачами вищої освіти, що призведе до підвищення їх самооцінки і самоповаги;

– регулярне застосування викладачами, як методів активного соціально-психологічного навчання, так і групових форм роботи в освітньому процесі;

– систематичне використання в освітньому процесі психологічних технік, котрі спрямовані на формування локус контролю і мотивації досягнення успіху в здобувачів вищої освіти.

Презентовані психологічні умови, котрі ґрунтуються на законодавчих і наукових положеннях, сприятимуть розробці психологічного супроводу формування соціального інтелекту в здобувачів вищої освіти, що виступить предметом наших наступних наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Starynska O. Relationship of Social Intelligence with Locus of Control and Motivation for Success of Higher Education Students. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія.* 2023. Вип. 3. С. 126–130. URL : https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.3.25 (дата звернення: 13.04.2025).

МОТИВАЦІЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД

(Суржук Г. В., вчитель вищої категорії, вчитель методист,
Шепотіленко Г. Г., вчитель вищої категорії, старший вчитель)
КЗ Маріупольська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №54
Маріупольської міської ради Донецької області, Україна

Освіта XXI століття – це освіта для людини. Її основна мета – виховання особистості, яка здатна до самоосвіти, саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння у практичній діяльності. Тому важливо, щоб на кожному уроці учень переживав радість відкриття, щоб у нього формувалась віра в свої сили.

Мотивація є ключовим чинником успішного навчання молодших школярів. У початкових класах формуються базові навички, від яких залежить подальший розвиток дитини. Однак традиційні методи навчання не завжди здатні підтримати інтерес учнів. Саме тому діяльнісний підхід стає ефективним засобом активізації пізнавальної діяльності дітей [5, с. 90].

Мета цієї статті – розглянути основні особливості діяльнісного підходу, визначити його значення у формуванні мотивації учнів початкових класів та запропонувати практичні методи його впровадження.

Діяльнісний підхід у навчанні передбачає засвоєння знань через активну діяльність учнів. Він ґрунтується на ідеї, що дитина найкраще навчається, коли є залученою до процесу здобуття знань через гру, експериментування, практичні завдання та дослідження [3, с. 1].

Основні принципи діяльнісного підходу: активність – навчання через виконання завдань, що передбачають дослідницьку або творчу діяльність; практичність – використання знань у реальних або змодельованих ситуаціях; самостійність – розвиток у дітей здатності самостійно вирішувати проблеми; рефлексія – аналіз власних дій та результатів.

Гра як засіб навчання. Гра – природний спосіб пізнання світу дитиною. Вона сприяє розвитку інтересу до навчання та допомагає краще засвоїти матеріал. Використання навчальних ігор, інтерактивних вправ, настільних ігор та елементів гейміфікації (нагороди, бали, рівні) підвищує мотивацію учнів [1, с. 1]. Наприклад, рольові ігри («магазин» для вивчення математики), дидактичні ігри (складання слів з букв у мовленні), гейміфіковані завдання з нагородами.

Проєктна діяльність. Проєктне навчання сприяє розвитку критичного мислення, креативності та самостійності. Учні виконують завдання, що потребують дослідження, аналізу та презентації результатів. **Приклади проєктів у початковій школі:**

– **«Моє рідне місто»** – дослідження історії, традицій, визначних місць рідного краю.

– **«Екологічна стежка»** – спостереження за природою, створення екологічних плакатів.

– **«Математика навколо нас»** – застосування математичних знань у повсякденному житті.

– **«Світ професій»** – знайомство з різними професіями через інтерв'ю, малюнки, рольові ігри.

– Виготовлення макетів міст або екосистем.

Навчання через дослідження. Метод досліджень розвиває у дітей навички самостійного пошуку інформації та експериментування. Вчитель ставить проблемне запитання, і учні намагаються знайти на нього відповідь через спостереження або експерименти [2, с. 18]. Наприклад, проведення дослідів з водою, повітрям, світлом, аналіз погоди та складання прогнозу, дослідження предметів під мікроскопом.

Використання цифрових технологій. Сучасні діти зростають у цифровому середовищі, тому інтеграція технологій у навчання значно підвищує їхню мотивацію [4, с. 9]. Наприклад, використання інтерактивних дошок, освітні платформи та онлайн-завдання, доповнена реальність (AR) для пояснення складних тем.

Проблемне навчання. Учні навчаються краще, коли перед ними постають реальні завдання, які вони мають вирішити самостійно або в групах. Це стимулює критичне мислення і мотивує до активного пошуку знань.

Для успішного застосування діяльнісного підходу необхідно:

1) організувати навчальне середовище, що сприяє активній взаємодії учнів;
2) підбирати завдання, які відповідають інтересам та віковим особливостям дітей;
3) використовувати міжпредметні зв'язки для підсилення мотивації;
4) забезпечити зворотний зв'язок, щоб підтримувати інтерес до навчання.

Роль учителя у підтримці мотивації. Вчитель є головним натхненником у навчальному процесі. Для підтримки мотивації учнів важливо: створювати позитивну атмосферу на уроці, враховувати індивідуальні особливості дітей, залучати учнів до ухвалення рішень щодо теми занять, залучати батьків до освітнього процесу.

Діяльнісний підхід є ефективним способом підвищення мотивації учнів початкових класів до навчання. Гра, проєктна діяльність, дослідження та використання цифрових технологій сприяють формуванню у дітей зацікавленості та активної позиції у навчальному процесі. Важливу роль відіграє вчитель, який допомагає створити захопливе та мотивуюче освітнє середовище.

Застосування діяльнісного підходу в початковій школі забезпечує не лише ефективне засвоєння знань, а й формує навички, необхідні для подальшого навчання та життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Геймифікація як підвищення мотивації учнів до навчання. На урок. URL : https://naurok.com.ua/geymifikaciya-yak-pidvischennya-motivaci-uchniv-do-navchannya-370740.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 25.03.2025).

2. Груніна Г. Організація творчої та пошукової діяльності учнів. *Завучу. Усе для роботи*. 2013. № 13–14. С. 18–23.

3. Діяльнісний підхід. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Діяльнісний_підхід#:~:text (дата звернення: 25.03.2025).

4. Журба К. О., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В., Харченко Н. В., Федоренко С. В. Виховання дітей та молоді у цифровому просторі : посібник. Київ, 2022. 124 с.

5. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посібник. Київ : Педагогічна думка, 2014. 176 с.

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВІ БАР'ЄРИ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: РЕЗУЛЬТАТИ ПІЛОТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

(Татарін В. П., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Сучасна освіта стикається з численними викликами, оскільки ефективність освітнього процесу залежить не лише від методів викладання, а й від якості партнерської взаємодії між суб'єктами освітнього процесу. Емоційно-вольові бар'єри стають однією з ключових перепон, оскільки повторна актуалізація негативних емоційних спогадів, постійний негативний емоційний фон та недостатній рівень вольових ресурсів можуть порушувати когнітивну діяльність, знижувати мотивацію та ускладнювати міжособистісну комунікацію.

Найсуттєвішими є дослідження І. Глазкової (стратегії і тактики запобігання та подолання педагогічних бар'єрів), Н. Сопілко (особливості подолання психологічних бар'єрів під час вивчення англійської мови) та Л. Ярославської (сутність педагогічних бар'єрів та їх вплив на ефективність освітньої процесу). Значну увагу питанням емоційно-вольової регуляції освітнього процесу приділили Дж. Келлер (мотиваційна модель ARCS), Ю. Куль (мотиваційні та вольові аспекти навчальної діяльності) та О. Чебикін (емоційна регуляція навчальної діяльності). Партнерська взаємодія в освітньому процесі досліджувалася багатьма науковцями, зокрема К. Бовілл (спільне прийняття рішень у навчанні), А. Кук-Сатер (студентське партнерство у вищій освіті) та П. Фелтен (вплив партнерства на академічну успішність).

Мета дослідження – висвітлення результатів пілотного дослідження щодо виявлення типових емоційно-вольових бар'єрів учнів у партнерській взаємодії під час вивчення англійської мови, рівня обізнаності студентів і вчителів із поняттям та інструментарієм подолання емоційно-вольових бар'єрів у партнерській взаємодії, а також емоційно-вольових бар'єрів в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Пілотне дослідження охопило три анкети:

1. Комплексна анкета для учнів для виявлення найбільш типових емоційно-вольових бар'єрів у партнерській взаємодії під час вивчення англійської мови.

2. Комплексний опитувальник для студентів і вчителів для встановлення їхнього рівня обізнаності із поняттям «емоційно-вольовий бар'єр у партнерській взаємодії», інформованості щодо педагогічного інструментарію подолання емоційно-вольових бар'єрів учнів у процесі партнерської взаємодії, виявлення найбільш типових емоційно-вольових бар'єрів учнів у процесі партнерськіої взаємодії під час вивчення англійської мови.

3. Комплексна анкета для студентів і викладачів для виявлення емоційно-вольових бар'єрів в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Результати анкетування учнів. Проведене дослідження підтверджує значний вплив емоційно-вольових бар'єрів на партнерську взаємодію під час вивчення англійської мови. Найбільш поширеними емоційними бар'єрами є страх зробити помилку (61% учнів), уникнення завдань через негативний попередній досвід (46%), сором'язливість у комунікації (50%) та емоційне напруження, що заважає співпраці (53%). Вплив негативної емоційної пам'яті

проявляється у невпевненості в собі (45%) та труднощах у висловленні думок (54%).

Вольові бар'єри виявляються у низькому рівні самостійності (50%), відсутності наполегливості (52%) та уникненні складних завдань (50%). Значна частина учнів легко здається перед труднощами (48%) і має проблеми з організованістю (48%). Відсутність мотивації до навчання (50%) та небажання співпрацювати через попередній досвід (45%) свідчать про низький рівень вольової саморегуляції.

Аналіз рівнів прояву бар'єрів дозволяє визначити їх частоту прояву у такій послідовності: 1. Негативний емоційний фон → 2. Безвольова поведінка → 3. Відсутність мотивації вольової дії → 4. Несформованість вольових якостей → 5. Негативна емоційна пам'ять.

Результати опитування студентів і вчителів. Опитувальник був спрямований на встановлення рівня обізнаності з поняттям «емоційно-вольовий бар'єр у партнерській взаємодії» та педагогічним інструментарієм його подолання.

Результати опитування засвідчили значні відмінності у сприйнятті цього явища між студентами та вчителями. Рівень обізнаності з поняттям «емоційно-вольовий бар'єр у партнерській взаємодії» виявився недостатнім: 70% студентів не були знайомі з цим терміном, а 55% викладачів мали лише поверхневе розуміння його змісту.

Аналіз відповідей показав, що 60% студентів пов'язують емоційно-вольові бар'єри у партнерській взаємодії із труднощами у взаємодії через емоційні реакції, страхи та невпевненість, тоді як 70% вчителів вбачають його у недостатній готовності учнів до ефективної співпраці. Студенти здебільшого (80%) акцентували увагу на страху помилок, невпевненості у знаннях та мовному бар'єрі, а вчителі (75%) наголошували на недостатній самостійності, відмові від групової роботи та нестачі наполегливості серед учнів.

Рівень обізнаності респондентів щодо педагогічного інструментарію подолання емоційно-вольових бар'єрів також виявився низьким. 85% студентів не знайомі з методами їх подолання, а 50% викладачів мають лише загальне уявлення про них, без системного застосування. Водночас 90% студентів та 80% вчителів визнають потенційну ефективність цих методів, проте їх практичне використання залишається фрагментарним. Лише 60% вчителів використовували окремі методи подолання бар'єрів, тоді як 85% студентів ще не мали можливості їх застосовувати.

Опитування підтвердило недостатній рівень обізнаності студентів і вчителів щодо емоційно-вольових бар'єрів та методів їх подолання.

Результати анкетування студентів і викладачів. Окреме опитування було проведене серед студентів та викладачів Бердянського державного педагогічного університету в контексті адаптації до навчання в сучасних суспільно-політичних реаліях. Анкета містила питання щодо соціальної ізоляції, психологічного виснаження, тривожності, мотивації до навчання та труднощів адаптації до онлайн-освіти.

Аналіз відповідей викладачів показав, що 85.6% з них відчувають психологічне та емоційне виснаження, а 75% постійно переживають тривогу. 61% викладачів, які опинилися за кордоном, бояться залишитися без підтримки, що створює додатковий рівень емоційного стресу. Фізичне виснаження також є

поширеним явищем – 54% респондентів повідомили про підвищену напругу, а 45% мають порушення сну через робоче навантаження. Крім цього, 51.2% відчувають втрату академічної спільноти, що ускладнює як професійну, так і емоційну підтримку.

Серед студентів найбільш поширеним емоційним бар'єром є соціальна ізоляція, яку відчувають 79% респондентів. Крім цього, 54% студентів повідомляють про зниження інтересу до навчання, що пояснюється емоційним виснаженням, нестабільністю та відсутністю впевненості у майбутньому. Тривожність щодо невизначеності майбутнього також є суттєвою проблемою – 78% студентів бояться, що отримані знання не будуть достатньо якісними.

Анкетування засвідчило, що в сучасних умовах підготовка майбутніх учителів англійської мови до подолання емоційно-вольових бар'єрів у партнерській взаємодії є ускладненою.

Таким чином, результати пілотного дослідження підтверджують суттєвий вплив емоційно-вольових бар'єрів на професійну діяльність майбутніх учителів англійської мови. Виявлені труднощі підкреслюють необхідність удосконалення освітнього процесу через розробку структурно-функціональної моделі формування відповідної компетентності та обґрунтування організаційно-педагогічних умов її впровадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Татарін В., Глазкова І. Подолання емоційно-вольового бар'єра як умова впровадження педагогіки партнерства. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр*. 2024. Вип. 13. С 13–25. URL : https://doi.org/10.32782/2412-9208-2024-3-13-25 (дата звернення: 21.03.2025).

2. Glazkova I., Falko N., Khomenko O., Khatuntseva S., Rula N., Shulzhenko A., & Tatarin V. Barriers in online education for displaced universities: Insights from faculty and students. *Problems and Perspectives in Management*, 2025. Is. *23*(2-si), P. 136–150. URL : http://dx.doi.org/10.21511/ppm.23(2-si).2025.10 (дата звернення: 21.03.2025).

3. Glazkova I., Khatuntseva S., Sychikova Ya., & Hurenko O. Breaking down barriers: Inclusiveness and accessibility for sustainable development. In Redefining higher education: Innovation, inclusion, and sustainable development during wartime. Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC. 2024, P.44–80. URL : http://monograph.com.ua/pctc/catalog/view/978-617-8360-07-8. ch2/256/1052-1 (дата звернення: 21.03.2025).

КОРЕКЦІЯ ДЕЗАДАПТИВНИХ ПРОЯВІВ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

(Ткачук М. А., вчитель інформатики та математики)
Криворізька гімназія №56 Криворізької міської ради,
м. Кривий Ріг, Україна
(Сизко Г. І., кандидат психологічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Актуальність дослідження проблеми дезадаптації першокласників із затримкою психічного розвитку (ЗПР) зумовлена зростанням кількості дітей з особливими освітніми потребами, які вступають до закладів освіти. В умовах сучасної школи такі учні стикаються з низкою труднощів, зокрема в оволодінні навчальною діяльністю, формуванні соціальних зв'язків та емоційній стабільності. Наявність дезадаптивних проявів у дітей із ЗПР негативно впливає на їхнє психічне здоров'я, мотивацію до навчання та соціальну інтеграцію, що, у свою чергу, може призводити до підвищеного рівня тривожності, агресії, замкнутості або відмови від навчальної діяльності.

Окрім того, в сучасних умовах особливу увагу слід приділяти розробці ефективних корекційних програм, які б сприяли гармонійному розвитку особистості першокласників із ЗПР, допомагали їм адаптуватися до освітнього середовища та знижували рівень емоційного та когнітивного напруження.

Дезадаптація – одне з найпоширеніших явищ у практиці сучасної школи. Останніми роками цій проблемі приділяється значна увага, оскільки від ступеня прояву дезадаптації залежить успішність навчання дітей, особливості їхніх взаємин, ефективність засвоєння навчального матеріалу [1; 3; 4; 5].

Аналіз психологічних джерел показав, що більшість дослідників розглядають дезадаптацію як прояв порушеної взаємодії індивіда з середовищем (Л. Алексєєва, С. Андрійчук, М. Блажівський, К. Бужинецька, О. Віщак, Н. Каут, С. Мельничук, І. Рудніцька та ін.).

Ця проблема набуває особливої гостроти при вступі до школи дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР): поєднання особливостей розвитку з несприятливим соціокультурним середовищем значно перешкоджає своєчасному формуванню у таких дітей адаптаційних механізмів, що і призводить до дезадаптації.

Ми вважаємо, що стосовно дітей із ЗПР одне із завдань школи полягає в тому, щоб максимально компенсувати наявні у них порушення розвитку шляхом створення спеціальних, адекватних їхньому рівню та можливостям психолого-педагогічних умов.

Діти із затримкою психічного розвитку мають специфічні особливості розвитку пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери. Для них характерні: недостатня стійкість та концентрація уваги; низький рівень розвитку мислення та пам'яті; труднощі у вербальному спілкуванні; емоційна нестабільність, підвищена тривожність або імпульсивність; слабка соціальна адаптація, труднощі у встановленні міжособистісних контактів [3].

Ситуація систематичних невдач, у яку потрапляють діти із ЗПР в умовах закладу загальної середньої освіти, негативно впливає як на їх подальший психічний розвиток, так і сприяє аномальному формуванню особистості, що

часто проявляється в агресії стосовно однокласників та вчителів, несформованості мотиваційного компонента навчальної діяльності, негативному ставленні до школи тощо. Усі ці фактори сприяють формуванню та закріпленню дезадаптації у школі вже на початкових етапах навчання.

Метою нашого дослідження є вивчення психологічних особливостей особистісної дезадаптації першокласників із ЗПР, її динаміки в традиційних умовах шкільного навчання та визначення можливості цілеспрямованої корекції їх особистісної сфери як найважливішого психологічного механізму, що сприяє успішній адаптації до шкільного навчання.

У констатувальному експерименті було використано наступний психодіагностичний комплекс: анкета для оцінки рівня шкільної мотивації учнів початкових класів, соціометричний експеримент, модифікований восьмиколірний тест Люшера, тест самооцінки Дембо-Рубінштейн, проективна методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (Р. Бернса і С. Кауфмана), цілеспрямоване спостереження за першокласниками із ЗПР у різних умовах педагогічної організації навчальної діяльності, позакласних заходах і спілкуванні з оточуючими їх дорослими та однолітками з метою уточнення психолого-педагогічних характеристик учнів.

На основі отриманих даних була розроблена програма корекції особистісної сфери першокласників із ЗПР, яка включає 4 блоки Мета програми – допомогти учням першого класу досить успішно адаптуватися до ситуації у школі, адекватно реагувати на труднощі, що виникають, поліпшити взаємини з учителем та однолітками, знизити емоційне напруження, навчитися конструктивно виходити із конфліктних ситуацій. Програма реалізується шкільним психологом або корекційним педагогом [2].

Кожен блок включає 6 занять, які повинні проводитися у групах по 8–10 осіб. Частота групових зустрічей – 3 рази на тиждень. Тривалість занять – 35–40 хвилин (залежно від стану дітей, складності пропонованих вправ та часу, відведеного на заняття). Заняття повинні проводитися на останньому уроці, оскільки вони допоможуть зняти накопичене за день напруження.

При впровадженні програми мають дотримуватись наступні принципи: комплексний підхід (поєднання психокорекційних, педагогічних та ігрових методик); індивідуалізація (врахування рівня розвитку та особливостей кожної дитини); доступність і послідовність (поступове засвоєння навичок адаптації через повторювані вправи); залучення соціального оточення (активна співпраця з учителями, батьками, однолітками).

Кожен блок має свої цілі та завдання. Це обумовлено тим, що кожна навичка повинна мати не лише навчальне значення, а й закріплюватися протягом кількох занять з допомогою ідентичних вправ.

Потрібно зазначити, що особлива увага приділяється формуванню у першокласників особистісних якостей та вмінь, що сприяють більш успішній адаптації до умов школи.

Заняття першого блоку спрямовані на знайомство дитини з однокласниками та вчителями, розвиток її комунікативних навичок. Основні завдання цього блоку: створення атмосфери довіри, дружнього налаштування, що дає дитині можливість «розкрити» свій внутрішній світ, дозволяє їй поділитися з дорослими своїми проблемами. Запропоновані ігрові завдання на розвиток навичок активного слухання та ведення діалогу.

Другий блок спрямований на гармонізацію суперечливості особистості. Його завдання – формування вмінь розрізняти емоції інших та передавати свій емоційний стан. Цей блок передбачає арт-терапевтичні методи для зниження рівня тривожності та прави на розпізнавання та вираження емоцій.

Основною ціллю третього блоку є корекція неприйняття дитиною самої себе. Завдання: створення умов для задоволення потреби у визнанні повного образу самої себе; формування у учнів моральних уявлень про себе та впевненості у собі. Використання технік самопрезентації та позитивного підкріплення.

Четвертий блок спрямований на формування у дитини адекватних форм поведінки, емоційного усвідомлення своєї поведінки та її регулювання у колективі. Використовуються рольові ігри, спрямовані на вироблення соціально прийнятної поведінки, а також навчання конструктивному вирішенню конфліктних ситуацій.

Ми передбачаємо, що програма нівелює труднощі адаптації, які виникають у дітей з ЗПР при вступі до школи і не дасть запуститися дезадаптаційним процесам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бужинецька К. Психологічні бар'єри в навчанні дітей із затримкою психічного розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання.* 2020. 3(92), С. 35–43. URL : https://doi.org/10.33189/ectu.v3i92.30 (дата звернення: 15.01.2025).

2. Омельченко І. М. Методичні рекомендації з організації і проведення корекційно-розвивального навчання школярів із затримкою психічного розвитку. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка., 2019. 59 с.

3. Сизко Г., Жмайло А. Дослідження психологічної адаптації до процесу навчання дітей із ЗПР. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2020. Том 14. Методологія і теорія психології, вип. 3. С. 46–55. URL : https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/638 (дата звернення: 18.01.2025).

4. Каут Н. М. Особистісна адаптованість молодших школярів. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2012. Випуск 17. С. 157–165.

5. Мельничук С. Л. Шкільна дезадаптація молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. 2022. №5. С.* 39–43. URL : https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.5.7 (дата звернення: 15.01.2025).

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ

**(Тріусова О. О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Омеляненко А. В., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Перспективні тенденції розвитку українського суспільства безпосередньо пов'язані з розвитком особистості та індивідуальності кожної людини. Система освіти виховує особистість, формує спосіб життя народу, передає новим поколінням національні цінності. Очевидно, що освіта дитини в період дошкільного дитинства стає підґрунтям для оптимальної соціалізації індивіда, в ньому намічені перспективи для ефективного процесу соціального пізнання дитини.

Соціальне пізнання спрямоване на отримання знань про соціальний світ, воно активізує всю сукупність пізнавальних процесів (М. Айзенбарт, В. Бабіч, О. Воронова, Л. Герасименко, О. Кононко, С. Курінна, Н. Листопад), забезпечує адаптивність індивіда в соціумі, відкриваючи перспективи у здобутті досвіду побудови відносин у суспільстві (О. Вовчик-Блакитна, А. Громова, Н. Гуцуляк, Л. Карнаух, Т. Качалова, І. Печенко). Результатом соціального пізнання стає цілісне уявлення людини про світ, в якому розгортається її життєдіяльність, адекватне орієнтування у сфері людських відносин (Л. Лохвицька, Т. Марчук, Ж. Мельник, І. Рогальська-Яблонська).

У дослідженнях Д. Баєва, Г. Балла, І. Беха, В. Сухомлинського переконливо показано, що розвиток людини відбувається безперервно протягом усього життя. При цьому для оптимального розвитку індивіда особливо важливо, щоб на початку життєвого шляху, в період дошкільного дитинства, були активізовані всі ресурси соціуму, що забезпечують сприятливі умови для розвитку соціальних якостей дитини.

Соціальне пізнання в дошкільному віці є однією з найважливіших складових процесу соціалізації, бо цей віковий етап багатогранно розвиває дитину через активне освоєння взаємовідносин у найближчому соціумі. Образ світу, що формується у свідомості дошкільника, дозволяє йому освоювати простір і час свого існування, краще розуміти себе та інших. Соціальне пізнання створює основу для побудови Я-концепції, що сприяє осмисленню взаємин із самим собою, оточуючими людьми та цілим світом, розширює горизонти індивідуальності (А. Богуш, Н. Гавриш, Г. Костюк, В. Котирло, Л. Балацька).

У зв'язку зі специфікою дошкільного віку, що полягає в особливій сприйнятливості дитини, нерефлексивної довірливості до оточуючих дорослих і одночасно залежності від них, дітям необхідна допомога в усвідомленні та розумінні ситуацій, що впливають на взаємовідносини та взаємодію з навколишнім соціумом. Таку допомогу доцільно позначати терміном «педагогічний супровід», який сьогодні досліджується та реалізується у всіх ланках освітньої системи (В. Зінченко, О. Коваленко).

У теоретико-практичних роботах з педагогічного супроводу вивчаються: зміст поняття «супровід» в освіті; завдання та принципи педагогічного супроводу; роль педагога у розвитку особистості дитини; розробка

індивідуального маршруту розвитку дитини (А. Омеляненко, І. Рогальська-Яблонська) [4; 5].

Проте за широкого звернення до поняття «педагогічний супровід» слід зазначити, що досліджень його специфіки щодо дошкільного віку недостатньо. Найчастіше педагогічний супровід, на думку А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Герасименко, передбачає визначення освітнього маршруту чи траєкторії розвитку, розробку індивідуальних програм навчання дітей і розвитку [1; 2; 3]. При цьому цілеспрямований процес організації соціального пізнання старших дошкільників загалом виявляється поза межами запропонованих варіантів педагогічного супроводу. Як показав аналіз відповідної літератури, питання, що стосуються педагогічного супроводу соціального пізнання старших дошкільників на рівні концептуальних підходів потребують подальшого дослідження.

У зв'язку з цим виділяються протиріччя між:

– необхідністю цілеспрямованої організації соціального пізнання у дошкільному віці та відсутністю фундаментальних праць, що розкривають специфіку даного процесу для дошкільної педагогіки;

– об'єктивною потребою соціуму та індивідів в оптимальній соціалізації дитини-дошкільника та наявним програмно-методичним забезпеченням закладу дошкільної освіти, де організація соціального пізнання представлена переважно фрагментарно;

– потенційними можливостями, які закладені в педагогічному супроводі, та нерозробленістю змісту та форм його реалізації у процесі соціального пізнання дітей старшого дошкільного віку.

Проблема дослідження полягає у виявленні та актуалізації можливостей педагогічного супроводу, що забезпечує оптимальний процес соціального пізнання дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз психологічної та педагогічної літератури показав, що соціальне пізнання є багатовимірним феноменом, який освоюється протягом усього життєвого шляху людини. У старшому дошкільному віці соціальне пізнання інтенсивно розвивається за рахунок формування пізнавальної сфери дитини, стабілізації емоційно-вольових процесів і носить адаптивний характер у життєдіяльності дитини, бо спрямоване на осмислене включення до соціальних відносин: до найближчого соціального простору, власного Я, оточуючих інших, що відбувається у життєвих подіях.

Педагогічний супровід соціального пізнання дошкільника услід за науковцями розуміємо як діяльність педагога, що включає різноманітні форми роботи: турботу, захист, підтримку, підкріплення, що сприяє осмисленому ставленню дитини до об'єктів соціального світу – найближчого соціального простору, власного Я, референтних інших, життєвих подій, що забезпечують її продуктивну соціальну інтеграцію до суспільства.

До параметрів, що характеризують соціальне пізнання старших дошкільників, відносяться соціальний простір, соціальні ролі, значущі інші, життєві події. Для спостереження динаміки процесу соціального пізнання необхідно використовувати в комплексі педагогічні та психологічні методики що дозволяють вивчати пізнавальну, афективну та поведінкову сфери свідомості дитини. Отримані дані показали, що загалом соціальне пізнання у старшому дошкільному віці відбувається досить інтенсивно. Сприятливо складається

освоєння дитиною-дошкільником соціального простору, найважче дається дитині освоєння відносин із значимими іншими та життєвих подій.

Істотні труднощі старші дошкільники відчувають за параметром життєві події. У цілому значна частина обстежених старших дошкільників перебувають у нижчому за середній рівень розвитку соціального пізнання.

Особлива увага приділялася організації та проведенню занять з дітьми, де комплексно вирішувалися завдання розвитку первісних уявлень дітей про цілісний образ світу; забезпечення цілісності існування дитини через формування позитивної Я-концепції; розширення та збагачення суб'єктного досвіду дитини в соціальних відносинах; забезпечення сприятливих стартових можливостей при переході на наступний віковий етап. Основним педагогічним засобом у вирішенні поставлених завдань стало визначення адекватних рівню розвитку соціального пізнання кожної дитини форм роботи: турбота, захист, підтримка, підкріплення. У цьому напрямку активно використовували соціокультурні і просторово-часові умови освітнього середовища закладу дошкільної освіти. У цілому заняття орієнтували дітей на осмислення нового особистого досвіду, нових знань і способів його породження, нових умінь і навичок. Дорослі учасники програми були спеціально налаштовані на включення дитини до активного вирішення доступних соціальних завдань, надаючи їй при цьому можливості для осмислення та відповідального освоєння нових соціальних відносин. При цьому уникали прямої передачі нової інформації дітям. Намагалися створити ситуації, що стимулюють активність кожної дитини в соціальному пізнанні, забезпечити подійність життєдіяльності в мікросоціумі групи дитячого садка.

Цілеспрямована оптимізація форм та змісту педагогічної діяльності у напрямку розвитку соціального пізнання старших дошкільників призвела до змін у соціальному розвитку дітей.

Застосування змістовно наповненої та доцільно організованої програми педагогічного супроводу старших дошкільників у процесі соціального пізнання, складеної з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних психофізичних можливостей, дозволяє оптимізувати процес соціального пізнання дітей, створює передумови для їхнього позитивного включення до нової соціальної ситуації розвитку під час переходу до школи як чергового ступеню інтеграції до соціуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник. Київ : Слово, 2018. 403 с.

2. Гавриш Н. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Луганськ : Альма-матер. 2016. 386 с.

3. Герасименко Л. Гармонійний розвиток та успішна соціалізація дітей. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2022. № 3. С. 46–49.

4. Омеляненко А. В. Методичний супровід підготовки майбутніх вихователів-методистів до формування мовленнєвої компетентності. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Вип. 2. С.391–400.

5. Рогальська-Яблонська І. Соціально-педагогічний супровід соціалізації особистості в дошкільному дитинстві. *Психолого-педагогічні проблеми початкової школи : наук. зб. Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини*. Умань, 2023. Вип. 47. С. 180–187.

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

(Фатьянова Т. О., асистент кафедри початкової освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Сучасна система освіти активно трансформується під впливом цифрових технологій, що зумовлює зростаючу потребу у фахівцях, здатних ефективно працювати в умовах впровадження інновацій. Особливо актуальним це питання є для підготовки майбутніх учителів початкових класів, адже саме вони формують у молодших школярів базові знання та ключові компетентності, необхідні для подальшого навчання та розвитку. У цьому контексті особливої значущості набуває дослідження ролі та шляхів використання цифрових ресурсів у методичній підготовці студентів педагогічних спеціальностей. Актуальність цієї проблематики обумовлена необхідністю модернізації педагогічної освіти відповідно до вимог Нової української школи, яка наголошує на здатності вчителя ефективно інтегрувати сучасні цифрові інструменти в освітній процес. Саме розвиток таких компетентностей забезпечить якісну професійну підготовку конкурентоспроможних фахівців, здатних відповідати викликам сучасної освіти.

Проблема використання цифрових ресурсів у професійній та методичній підготовці майбутніх педагогів є предметом активних наукових досліджень як в Україні, так і за кордоном. У працях багатьох авторів підкреслюється важливість цифрової компетентності сучасного вчителя, особливо в контексті реформування освіти та реалізації концепції Нової української школи. Зокрема, у дослідженнях О. Борзик, Л. Четаєвої, А. Клєба, Г. Генсерук, Р. Гуревич, В. Кобися, А. Кобися, С. Кізім, Л. Куцак, Н. Опушко, О. Овчарук, О. Стойка та інших акцентується увага на необхідності формування інноваційної та цифрової культури майбутнього вчителя, яка є запорукою ефективного використання новітніх технологій в освітньому процесі. Вчені наголошують, що цифрові інструменти створюють нові можливості для розвитку методичних компетентностей студентів педагогічних спеціальностей.

Згідно з дослідженнями Р. Гуревича, В. Кобисі, А. Кобисі, С. Кізім, Л. Куцак та Н. Опушко, поняття «цифрова компетентність» охоплює не лише технічні навички ефективної роботи в цифровому середовищі, а й соціокультурний аспект, пов’язаний із формуванням нових практик цифрової культури, ціннісних орієнтацій та особистісного досвіду [3, с. 9]. Науковці зазначають, що ця компетентність є багатофункціональною та затребуваною у різних сферах сучасного життя.

У свою чергу, Г. Генсерук розглядає цифрову компетентність як ключовий компонент у підготовці майбутніх учителів. Науковиця наголошує, що відсутність системного підходу до інтеграції цифрових технологій в освітній процес призводить до виникнення прогалин у формуванні професійних умінь майбутніх педагогів [2, с. 10].

Отже, цифрова компетентність майбутнього вчителя початкових класів повинна розглядатися не лише як окремий блок знань і вмінь, а як наскрізна частина всієї педагогічної підготовки. У сучасних реаліях вона стає запорукою

здатності вчителя адаптуватися до швидких змін в освітньому середовищі, критично оцінювати цифрові інструменти та обирати найбільш ефективні для досягнення освітніх цілей. Крім того, важливим компонентом є формування усвідомленого та відповідального ставлення до інформаційного контенту, адже майбутній учитель не лише використовуватиме сучасні ресурси, а й виховуватиме в дітей культуру безпечного й етичного поводження у цифровому просторі.

Науковці (О. Борзик, Л. Четаєва, А. Клєба) стверджують, що цифрові ресурси відіграють важливу роль у процесі методичної підготовки педагогів, відкриваючи нові можливості для підвищення якості навчання. До таких ресурсів належать електронні освітні матеріали, інтерактивні платформи, віртуальні тренажери, цифрові симулятори та інші інструменти, які дозволяють моделювати реальні педагогічні ситуації й відпрацьовувати професійні навички в безпечному освітньому середовищі [1].

Зокрема, використання спеціалізованих симуляторів дає змогу майбутнім учителям вивчати методики викладання. Наприклад, платформа Edmodo надає можливість студентам створювати віртуальні класи, організовувати навчальні завдання та аналізувати прогрес учнів. Використання мобільного додатку Kahoot! допомагає майбутнім педагогам навчитися застосовувати інтерактивні методи навчання, підвищуючи залученість учнів. Також сервіс Classcraft допомагає педагогам опановувати сучасні методи мотивації учнів через гейміфікацію освітнього процесу. Використання інтерактивних платформ, таких як Google Classroom чи Moodle, дає змогу викладачам ефективно організовувати дистанційне навчання, структурувати навчальні матеріали та комунікувати з учнями.

О. Стойка у своїй науковій роботі висвітлює низку цінних рекомендацій, які можуть бути застосовані для вдосконалення процесу цифровізації підготовки майбутніх учителів в Україні. Спираючись на досвід Республіки Польща та Угорщини, дослідниця виділяє ключові напрями розвитку цифрової освіти, серед яких особливу увагу приділено таким аспектам: впровадження штучного інтелекту; розвиток Інтернету речей; створення ефективних інтерфейсних рішень; забезпечення захисту даних та формування безпечного цифрового середовища [4, с. 90].

Отже, успішна цифрова трансформація освіти в Україні можлива за умови комплексного підходу, який включатиме не лише технічне забезпечення, а й методичну підтримку, розвиток цифрової грамотності викладачів та студентів. Лише поєднання технологічних інновацій із педагогічною майстерністю дозволить підготувати висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно працювати в умовах цифрового суспільства.

Цифровізація освіти є невіддільною ознакою освітнього процесу, що вимагає відповідної підготовки майбутніх учителів. Аналіз наукових досліджень підтверджує, що цифрова компетентність педагогів є ключовим фактором успішної інтеграції інноваційних технологій в освітній процес. Використання інтерактивних платформ, віртуальних тренажерів, симуляторів та адаптивних освітніх ресурсів сприяє підвищенню методичної підготовки студентів педагогічних спеціальностей. Слід зазначити, що успішна реалізація цифрових технологій у педагогічній освіті можлива лише за умов системної модернізації навчальних програм, вдосконалення методик підготовки вчителів та створення

безпечного цифрового середовища. Зазначені фактори сприятимуть формуванню конкурентоспроможних фахівців, які відповідатимуть вимогам сучасного освітнього простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борзик О. Б., Четаєва Л. П., Клєба А. І. Цифрові ресурси як засіб розвитку професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 11. URL : https://doi.org/10.5281/zenodo.13957115 (дата звернення: 20.03.2025).

2. Генсерук Г. Цифрова компетентність як одна із професійно значущих компетентностей майбутніх учителів. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*. 2019. № 6. С. 8–16.

3. Гуревич Р., Кобися В., Кобися А., Кізім С., Куцак Л., Опушко Н. Формування цифрової компетентності майбутніх учителів у вивченні комп'ютерно орієнтованих технологій навчання. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. №63. С. 5–9.

4. Стойка О. Цифровізація підготовки вчителів в Україні в контексті досвіду Угорщини та республіки Польща. *Освітологія*. 2023. № 12. С. 84–94.

ВНУТРІШНЯ МОТИВАЦІЯ ДО ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ЇХ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

(Федорик В. В., старший викладач кафедри психології)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Актуальність проблеми дослідження внутрішньої мотивації до особистісного зростання здобувачів вищої освіти як складової їх життєвої компетентності зумовлена кількома ключовими факторами. У сучасному динамічному світі, де постійно зростають вимоги до особистості, здатність до самостійного розвитку, самовдосконалення та ефективної адаптації є визначальними для успішної професійної та особистої реалізації. Вища освіта відіграє ключову роль у формуванні цих якостей, і саме внутрішня мотивація стає тим рушієм, який спонукає студентів до активного навчання, подолання труднощів та прагнення до нових знань і вмінь. Розуміння механізмів формування та впливу внутрішньої мотивації на особистісне зростання є важливим для оптимізації освітнього процесу та підготовки конкурентоздатних фахівців. Зокрема, вже є дослідження, які показують, що студенти з високим рівнем внутрішньої мотивації демонструють кращу академічну успішність та більшу залученість до навчального процесу [2].

Крім того, формування життєвої компетентності, яка включає в себе не лише знання та навички, але й здатність до самоорганізації, прийняття рішень, критичного мислення та ефективної взаємодії з оточуючим світом, є стратегічним завданням сучасної вищої освіти. Внутрішня мотивація до особистісного зростання є фундаментальною складовою цієї компетентності, оскільки саме вона забезпечує стійке прагнення до саморозвитку та готовність до навчання протягом усього життя. Розвиток внутрішньої мотивації є ключовим елементом психологічного проєктування успішної життєвої траєкторії студентів [1].

Опираючись на актуальність нами було проведено діагностику за «Шкалою психологічного благополуччя» (К. Ріфф) та «Опитувальником спрямованості учбової мотивації» (Т. Дубовицька) серед 248 здобувачів вищої освіти різних спеціальностей та курсів Бердянського державного педагогічного університету. Метою даного дослідження стало вивчення рівня психологічного благополуччя та спрямованості учбової мотивації здобувачів вищої освіти для виявлення їхнього зв'язку з внутрішньою мотивацією до особистісного зростання як складової життєвої компетентності.

Результати дослідження психологічного благополуччя здобувачів за методикою К. Ріффа виявили неоднорідність у їхньому сприйнятті різних аспектів власного функціонування, що може мати важливе значення для розуміння їхньої внутрішньої мотивації до особистісного зростання та формування життєвої компетентності. Зокрема, високий рівень позитивних відносин з оточуючими, зафіксований у значної частини респондентів (52,5% з високим та 35% з середнім рівнем), створює сприятливе соціальне підґрунтя для розвитку особистості та може слугувати важливим ресурсом підтримки у процесі самовдосконалення. Водночас, менш виражена автономія у порівнянні з позитивними відносинами (лише 32,5% з високим рівнем) може свідчити про

потенційну залежність від зовнішніх факторів та меншу самостійність у прийнятті рішень, що може обмежувати прояви внутрішньої ініціативи, необхідної для особистісного зростання.

Позитивним аспектом є те, що значна більшість студентів демонструють високий рівень управління середовищем (42,5%) та особистісного зростання (57,5%), що вказує на їхню здатність впливати на своє оточення та відчуття власного розвитку. Однак, менша вираженість таких аспектів, як «цілі у житті» та «самосприйняття», у значної частини опитаних (середній рівень у 37,5% та 27,5% відповідно), може свідчити про недостатньо сформовану внутрішню спрямованість та прийняття себе, що потенційно може гальмувати процес особистісного зростання, який є ключовим елементом життєвої компетентності. Відтак, подальший аналіз взаємозв'язку між цими аспектами психологічного благополуччя та рівнем внутрішньої мотивації до саморозвитку є важливим для розуміння механізмів формування життєвої компетентності майбутніх фахівців.

Результати діагностики спрямованості учбової мотивації за Т. Дубовицькою виявили важливу тенденцію: рівно половина опитаних здобувачів освіти демонструє прояви зовнішньої мотивації. Це означає, що їхня навчальна діяльність та, ймовірно, прагнення до особистісного зростання значною мірою визначаються зовнішніми чинниками, такими як оцінки, схвалення викладачів або соціальний тиск, а не внутрішнім інтересом та задоволенням від самого процесу навчання та саморозвитку. Така перевага зовнішньої мотивації може обмежувати глибину залучення студентів до навчального процесу та їхню ініціативність у самостійному розвитку життєво важливих компетентностей, оскільки їхня активність менш залежить від власних потреб у зростанні та самореалізації.

Подальший аналіз рівнів внутрішньої мотивації показав, що лише 27,5% студентів характеризуються високим рівнем, що свідчить про їхню глибоку зацікавленість у навчанні та прагнення до розвитку життєвих компетентностей, що, ймовірно, сприяє більш успішному досягненню їхніх цілей. Значна більшість (67,5%) має середній рівень внутрішньої мотивації, що вказує на наявність певного інтересу до саморозвитку, проте цей потенціал може бути недостатнім для стійкого та інтенсивного особистісного зростання, необхідного для формування високого рівня життєвої компетентності. Тривожним є той факт, що 5% опитаних демонструють низький рівень внутрішньої мотивації, що може вказувати на відсутність внутрішнього спонукання до навчання та самовдосконалення, що є серйозною перешкодою для їхнього особистісного розвитку та успішної адаптації у майбутньому. Таким чином, отримані дані підкреслюють актуальність проблеми розвитку внутрішньої мотивації як ключового фактора особистісного зростання та формування життєвої компетентності здобувачів вищої освіти.

Отримані результати підтверджують неоднорідність рівнів психологічного благополуччя та мотиваційної спрямованості серед студентів, що вказує на необхідність розробки стратегій стимулювання їхньої внутрішньої мотивації до особистісного зростання для підвищення життєвої компетентності. Таким чином, наші подальші дії вбачаємо в розробці практичних рекомендацій для науково-педагогічних працівників та адміністрацій закладів вищої освіти щодо створення сприятливого освітнього середовища, яке б стимулювало

внутрішню мотивацію студентів та сприяло їхньому цілісному розвитку як компетентних та успішних особистостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федорик В. Психологічне проєктування життєвої компетентності сучасної студентської молоді. *Наукові перспективи*. 2023. № 4 (34). С. 568–576.

2. Vansteenkiste M., Lens W., Deci E.L. Intrinsic versus Extrinsic Goal-Contents in Self-Determination Theory: Another Look at the Quality of Academic Motivation. *Educational Psychologist*. № 41. 2006. P. 19–31.

ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МАТЕМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

(Федорченко А. О., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Мухіна Т. Є., старший викладач кафедри початкової освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Сучасна освітня парадигма вимагає впровадження інноваційних педагогічних підходів, спрямованих на стимулювання навчальної мотивації та підвищення ефективності засвоєння знань молодшими школярами. Гейміфікація як ефективний освітній інструмент сприяє активізації навчальної діяльності учнів початкових класів, розвитку їхніх математичних компетентностей, критичного мислення та здатності застосовувати теоретичні знання в практичних ситуаціях.

Особливого значення набуває використання гейміфікації у вивченні математики, яка, попри свою фундаментальну роль в освітньому процесі, часто викликає труднощі в молодших школярів через абстрактність понять та складність операційних дій.

Результати наукових досліджень, зокрема праці А. Довгого, Л. Ройко, О. Ройко, С. Скворцової, Н. Швейгер та ін., підтверджують позитивний вплив гейміфікаційних практик на результативність навчальної діяльності, підвищення когнітивної активності здобувачів початкової освіти, розвиток навичок співпраці та самостійного розв'язання практичних завдань.

У контексті реалізації концепції Нової української школи застосування гейміфікації набуває особливої актуальності, оскільки відповідає сучасним вимогам до організації освітнього процесу та сприяє формуванню компетентнісного підходу до навчання.

Мета дослідження **–** розкрити особливості використання гейміфікації як ефективного засобу розвитку математичних компетентностей здобувачів початкової освіти.

Гейміфікація в освіті – це підхід до заохочення мотивації та залученості молодших школярів шляхом включення принципів ігрового дизайну в освітнє середовище. Ключова ціль даної стратегії полягає у мотивації та стимулюванні здобувачів початкової освіти до навчання, у застосуванні дієвого набору цифрових інструментів, а також у створенні сприятливих умов для соціалізації, розвитку і вихованні [2].

Математичні ігри, засновані на принципах гейміфікації, у поєднанні з класичними підходами до навчання сприяють ефективному формуванню математичних компетентностей у молодших школярів відповідно до вимог Нової української школи. Ігрові активності, такі як пазли, головоломки, настільні ігри, електронні додатки та інтерактивні онлайн-ресурси, сприяють розвитку навичок розв'язування проблем, логічного мислення та обчислювальної діяльності [1; 4].

Застосування гейміфікації в освітньому процесі дозволяє зробити навчання математики більш захопливим і мотивуючим. Для цього існують спеціальні онлайн-платформи, які забезпечують доступ до інтерактивних завдань, адаптивного навчання та змагальних елементів, що стимулюють

здобувачів початкової освіти до активного пізнання. Розглянемо більш детально деякі з них.

Cool Math Game (https://www.coolmathgames.com/) – це мобільний додаток з елементами гейміфікації, що включають прості математичні завдання. Застосунок створений з метою розвитку логічного мислення, покращення когнітивних функцій та пам'яті. Його можна використовувати для тренування базових арифметичних операцій, розвитку концентрації та швидкості мислення через ігрову мотивацію, що сприяє розвитку математичної компетентності. Цей освітній ресурс може слугувати ефективним доповненням до освітнього процесу, зокрема для проведення інтелектуальних розминок перед уроками та організації математичних вікторин.

Math Apps (https://www.mathlearningcenter.org/apps) – це освітній інструмент, що містить в собі математичні ігри, за допомогою яких можна вивчати дроби, навчитися рахувати, створювати числові ряди і т.д. Використання цього освітнього ресурсу сприяє покращенню обчислювальних навичок, вивченню математичної термінології англійською мовою та розвитку логічного мислення через ігрові завдання. Він є дієвим інструментом для розвитку математичної компетентності молодших школярів, оскільки поєднує в собі елементи гри та навчання, створюючи мотивуюче та ефективне середовище для засвоєння математичних знань.

Math Games (https://www.mathgames.com/) – це платформа, яка сприяє вдосконаленню математичних навичок здобувачів початкової освіти, надаючи можливість практикувати як опановані раніше концепції, так і ті, що викликають найбільші труднощі, через завдання, пов'язані з виконанням арифметичних дій. Крім того, ресурс передбачає можливість організації змагань, що сприяє підвищенню мотивації молодших школярів через елементи суперництва. Math Games можна використовувати для індивідуальної роботи, проведення командних занять або організації математичних турнірів, що сприяє формуванню стійкого інтересу до вивчення математики та розвитку математичної компетентності.

Super Brain Training (https://godline-studios-brain-training.en.aptoide.com/app) – це гейміфікована платформа, спрямована на тренування когнітивних функцій через завдання на логіку, обчислення, аналіз та пам'ять. Застосунок можна інтегрувати у шкільні заняття або позакласні заходи для стимуляції інтересу до вивчення математики та розвитку логічного мислення. Ігрові механіки та змагальний елемент мотивують молодших школярів до розв'язання складних завдань. Вправи цього освітнього ресурсу сприяють вдосконаленню обчислювальних навичок, тренуванню уваги та пам'яті, що є корисним для успішного навчання. Платформа є дієвим інструментом для розвитку математичних компетентностей здобувачів початкової освіти та їхніх когнітивних здібностей, таких як кмітливість і сприйняття, через інтерактивні вправи, що поєднують розвагу з навчанням.

Загалом використання гейміфікації на уроках математики сприяє розвитку математичних компетентностей молодших школярів, забезпечуючи не лише ефективне засвоєння нового матеріалу, а й підвищення якості його закріплення та оптимізацію процесу контролю знань. Зазначені вище платформи роблять процес перевірки знань цікавішим та легшим, подача нового матеріалу у вигляді гри викликає в учнів початкових класів зацікавлення.

Впровадження таких ігрових практик у процесі закріплення знань у межах вивчення математики сприяє підвищенню якості опанування знань та прискорює когнітивні процеси, активізуючи пізнавальну діяльність молодшого школяра [3].

Отже, гейміфікація є ефективним засобом розвитку математичних компетентностей здобувачів початкової освіти, оскільки впровадження ігрових елементів у процес навчання не лише підвищує їхню мотивацію та активізує залучення, але й сприяє глибшому засвоєнню математичного матеріалу. Використання гейміфікованих платформ дозволяє цілеспрямовано формувати ключові математичні компетентності, розвивати критичне та логічне мислення, а також удосконалювати навички розв'язування задач та обчислювальні вміння. Створення інтерактивного та диференційованого освітнього середовища, забезпеченого цифровими інструментами, зокрема математичними онлайн-платформами, дає можливість молодшим школярам не лише практикувати базові арифметичні операції, але й опановувати складніші математичні поняття, що, у свою чергу, формує стійкий інтерес до предмета та сприяє їхньому подальшому успішному навчанню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довгий О. Я. Формування математичної компетентності учнів початкової школи як педагогічна та освітня проблема. *Молодь і ринок.* 2021. № 10 (196). С. 113–118.

2. Кобилянська І. М., Складанюк О. О., Майданюк В. П. Гейміфікація у сучасних навчальних процесах. URL : https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/43169/21730-76585-1-PB.pdf?sequence=1 (дата звернення: 04.04.2025).

3. Рудницька Н. Ю. Формування математичної компетентності в учнів початкової школи згідно концепції НУШ. *Актуальні проблеми початкової освіти : теорія і практика* : збір. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (24 жовтня 2023 р., м. Житомир) / за заг. ред. О. Гордієнко. Житомир, 2023. С. 57– 59.

4. Швейгер Н. Р., Ройко Л. Л., Ройко О. О. Використання комп'ютерно-ігрових технологій як засобу формування позитивної мотивації до навчання. *Математика. Інформаційні технології. Освіта.* URL : https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/23438 (дата звернення: 04.04.2025).

НАВЧАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

(Хаджинова Н. В., вчитель вищої категорії)
Академічний ліцей №47, м. Київ, Україна

Реформування початкової освіти передбачає створення школи, де діти будуть навчатися через особистісну діяльність, що даватиме учням не тільки знання, а й вміння застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

Організовуючи навчальну діяльність учнів, педагог має детально її обміркувати, щоб кожен школяр був зайнятий розв'язуванням посильного завдання, щоб інтерес наростав від уроку до уроку.

У початковій школі закладаються основи для подальшого навчання дитини. Важливо не лише передати знання, але й навчити дітей співпрацювати, спілкуватися та працювати в команді. Робота в парах і групах є ефективним способом розвитку цих навичок.

Переваги роботи в парах і групах:

- Розвиток комунікативних навичок. Діти вчаться слухати один одного, висловлювати свою думку, вести діалог.
- Соціалізація. Робота в команді сприяє розвитку соціальних навичок, вмінню домовлятися та знаходити компроміси.
- Активне навчання. Діти залучаються до активної участі в навчальному процесі, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.
- Розвиток критичного мислення. Обговорення та спільне вирішення завдань стимулюють розвиток критичного мислення та вміння аналізувати інформацію.
- Підвищення мотивації. Робота в парах і групах робить навчання цікавішим і захопливішим, що підвищує мотивацію дітей.

Саме групова форма роботи набуває масового характеру на уроках в початковій школі. Своїм корінням вона сягає в сиву давнину. В Стародавньому Китаї ця форма використовувалась під час навчання грамоти. Один учитель навчав не одного, як за індивідуальної форми навчання, а кількох учнів одночасно. Навчання організовувалось у такий спосіб: учитель читав рядок у книжці, учні, вказуючи пальцем по писаному, повторювали за вчителем доти, поки не засвоювали вимогу кожного знака. Потім вони одержували прописи, які підкладали під тонкий папір і обмальовували знаки пензликом [2].

Головна перевага групової роботи полягає в тому, що вона створює сприятливі умови для успішного просування як слабких, так і сильних учнів, дозволяє їм розкрити свої потенційні можливості.

На початковому етапі основним завданням групової роботи є оволодіння дітьми нормами співпраці, навчання способів організації спільного обговорення. Практичні задачі (математичні, лінгвістичні або інші), спільне виготовлення виробів, робота над проектом є засобами для проведення групової роботи, дають змогу зробити спільний пошук змістовним. Після того як правила роботи групи освоєні школярами (тобто більшість дітей дотримується їх самостійно), акцент переносимо на пошук, конструювання учнями способу розв'язання певних завдань.

Групова робота – це передусім гра, в організацію, у навчання. Гра допомагає учням зрозуміти навчальну тему, знайти незрозумілості. Головна мета групової і парної роботи - розвиток мислення учнів. Як у кожній грі, тут є свої правила.

Правила доцільно опрацювати зі школярами заздалегідь і користуватись ними в подальшій роботі.

Групи можуть бути непродуктивні, коли вчитель з самого початку не приділяє уваги процесам їхнього формування і дотримання в їхній діяльності принципів кооперативного навчання. Найбільшою небезпекою є слабка структурованість групової діяльності. Крім того, дезорганізуючими факторами можуть бути нечіткий інструктаж відносно процедури і завдань групової діяльності, відсутність розподілу ролей в групі, невірний підбір завдань (особливо коли вони надто легкі для виконання) та ін. [3].

На початкових етапах навчання школярів роботи в малих групах особливо ефективна технологія роботи в парах. Її можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети: засвоєння, закріплення, перевірки знань. За умов парної роботи всі діти в класі отримують можливість висловлюватись. Робота в парах дає учням можливість подумати, обмінятися ідеями з партнером і потім озвучити це перед класом. Ця форма роботи сприяє розвитку навичок спілкування, уміння висловлюватись, переконувати, вести діалог, дискусію. Така співпраця не дає можливості ухилитися від виконання завдання.

Методичні рекомендації:

- Правила роботи. Перед початком роботи в парах і групах необхідно чітко визначити правила, яких повинні дотримуватися діти.

- Розподіл ролей. У групі можна розподілити ролі, щоб кожен учень мав свою зону відповідальності.

- Різноманітність завдань. Використовуйте різноманітні завдання, які сприяють розвитку різних навичок.

- Оцінювання. Оцінюйте не лише результат роботи, але й процес співпраці.

- Використання інтерактивних методів. Такі як: «Інтерв'ю», «Взаємні запитання», «Акваріум», «Карусель», «Джигсоу», «Обмін думками» та інші.

Поступово учень починає відчувати клас частиною свого світу, він зацікавлений в підтриманні дружніх стосунків. Ця форма роботи має велике значення для формування самостійності школяра. Працюючи в команді, учень має можливість проявляти ініціативу (вибрати завдання, порадити, як організувати роботу); вчитися планувати свої дії, переконувати, нести відповідальність за себе і команду.

Отже, групова форма навчальної діяльності найбільш ефективна при виконанні учнями різних вправ та завдань, розв'язанні прикладів, задач. Саме така діяльність на заняттях приносить новизну в організацію традиційного процесу навчання, сприяє розвитку соціально значущих відносин між вчителем і групою учнів, учнів між собою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубяга С. М. Педагогічні технології в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів напряму підготовки «Початкова освіта» Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 160 с.

2. Лійметс Т. В. Групова робота на уроці. Київ. 2015. 62 с.

3. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К. 2014.

ІНТЕГРАЦІЯ 3D МОДЕЛЮВАННЯ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ «ТЕХНОЛОГІЇ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

(Чащін В. І., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Курило О. Ю., доктор філософії, старший викладач)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Сучасна освіта повинна не лише гарантувати високу якість навчання, а й динамічно адаптуватися до актуальних викликів цифрового суспільства. Серед ключових чинників такої трансформації виступають інноваційні, зокрема цифрові, технології, які відкривають нові горизонти у навчанні, вихованні, комунікації та управлінні освітніми процесами

У Концепції Нової української школи цифрові технології розглядаються як невід'ємна складова сучасного освітнього середовища. Один із пріоритетів – формування в учнів інформаційно-цифрової компетентності, що передбачає не лише базове володіння цифровими інструментами, а й уміння критично мислити, обробляти інформацію, вирішувати проблеми та працювати в цифровому середовищі. Це відповідає вимогам Європейської рамки цифрових компетентностей DigCompEdu, яка є орієнтиром у реформуванні освітнього контексту.

Актуальність цифровізації вітчизняної освіти підтверджують численні наукові дослідження (В. Биков, О. Бочко, О. Буров, А. Гуржій, Т. Коваль, О. Колгатін, А. Коломієць, В. Кремень, С. Кузьменко, Н. Морзе, О. Співаковський, О. Спірін та інші), які доводять ефективність використання цифрових інструментів для підвищення якості освіти, мотивації учнів, диференціації навчання та розвитку професійної майстерності педагогів [1].

Разом з тим цифрова трансформація вимагає не лише модернізації інфраструктури, а й якісної підготовки педагогічних кадрів, спроможних проєктувати сучасний цифровий освітній простір. У цьому контексті важливого значення набувають прикладні технології, які мають потенціал міждисциплінарного застосування. Однією з таких є 3D моделювання, яке стрімко розвивається в галузях дизайну, інженерії, архітектури, медицини та промисловості, і водночас має високу освітню цінність.

Використання технологій 3D моделювання в навчанні старшокласників, зокрема учнів 11-х класів на уроках навчального предмета «Технології», дозволяє реалізувати принципи компетентнісного, діяльнісного та проєктного підходів. Учні отримують змогу створювати віртуальні прототипи виробів, набувають навичок просторового мислення, цифрової грамотності, точності у виконанні завдань і міжпредметної інтеграції знань (інформатика, математика, технології, мистецтво). Це підвищує мотивацію до навчання, сприяє розвитку креативності та формуванню навичок XXI століття, таких як співпраця, комунікація, самоорганізація, а також закладає підґрунтя для майбутньої професійної діяльності в цифровій економіці [2].

Цифрові технології, зокрема 3D моделювання, також створюють умови для персоналізації освітнього процесу. Вони дозволяють учням працювати у власному темпі, здійснювати візуалізацію результатів, легко вносити зміни до проєктів, проводити моделювання віртуального середовища та отримувати

зворотний зв’язок у реальному часі. Завдяки цьому значно зростає інтерес до навчання, а сам освітній процес стає інтерактивним, динамічним і гнучким.

Однак успішна інтеграція цифрових технологій в освіту залежить не лише від технічного забезпечення, а й від ефективного педагогічного дизайну, методичної підтримки та професійної готовності вчителя. Зважаючи на стрімкий розвиток цифрових інструментів, освітні ресурси повинні бути адаптивними, доступними та інтерактивними, а освітній процес – орієнтованим на розвиток ключових і цифрових компетентностей.

Отже, цифровізація освіти – це не лише вимога часу, а й стратегічний напрямок розвитку, який забезпечує нову якість навчання. Теоретичні напрацювання та практичні дослідження створюють підґрунтя для розробки методики навчання старшокласників основам 3D моделювання в межах предмета «Технології». Її впровадження стане вагомим внеском у модернізацію змісту загальної середньої освіти, формування готовності учнів до професійного самовизначення та підвищення їхньої конкурентоспроможності в цифровому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврілова Л. Г., Топольник Я. В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. № 5. Т. 61. С. 1–14.

2. Генсерук Г. Р., Мартинюк С. В. Розвиток цифрової компетентності майбутніх учителів в умовах цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 19, т. 2. С. 158 – 162.

ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗА УМОВИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

(Чемоніна Л. В., кандидат педагогічних наук, доцент,
Коробов М. О., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

У XXI столітті більшість процесів зазнає значних трансформацій. Світ швидко переходить у цифровий формат. Сучасні досягнення активно впливають на систему освіти, змінюючи передусім ролі педагогів і здобувачів освіти. Щоб ефективно працювати в нових умовах, обом сторонам необхідно здобувати нові вміння, зокрема для організації та участі в дистанційному навчанні, яке, через російське вторгнення в Україну, є важливим для закладів освіти, що знаходяться у прикордонних і прифронтових територіях, а також є релакованими.

Мета дослідження полягає у визначенні фасилітації як інструменту суб'єкт-суб'єктної взаємодії за умови дистанційного навчання.

В умовах реформування освіти, основне завдання викладання полягає вже не в передачі фактів, а в тому, щоб допомогти дітям навчитися їх використовувати – розвивати критичне мислення, уміння вирішувати проблеми, ухвалювати обґрунтовані рішення та створювати знання, що мають користь як для здобувачів освіти, так і для суспільства. Дистанційне викладання є значно менше зосередженим на фронтальному поданні матеріалу, натомість воно дає змогу індивідуалізувати навчання. Дослідниця Е. Сірес зазначає, що, «відійшовши від традиційного стилю викладання «крейда і дошка», учителі можуть більше перейти до ролі фасилітаторів, заохочуючи самостійне навчання у класі через використання технологій і розширену співпрацю між учнями» [2]. Для багатьох учителів, звиклих до повного контролю в класі, це може стати справжнім викликом. Саме тому необхідним є запровадження фасилітації як інструменту суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Науковиця О. Галіцан наголошує, що взаємодія між учителем і учнем у сучасному освітньому середовищі ґрунтується на принципах поваги до особистості, терпимості та партнерства. Така співпраця передбачає активне дослідження ефективних підходів до гуманізації освітнього процесу. У центрі якого – щире, відкрите спілкування, що відбувається у форматі рівноправного діалогу, базується на взаємній довірі, підтримці та безумовному прийнятті кожного учасника освітнього процесу [1].

Тож, створення безпечного й ефективного освітнього середовища є одним із найважливіших завдань педагога, оскільки діти навчаються краще у сприятливій атмосфері, де мають достатньо можливостей для пізнання, спілкування з однолітками й учителем, а також для самовираження без страху бути розкритикованими чи покараними.

При дистанційному навчанні забезпечення безпеки та захисту здобувачів освіти набуває особливої важливості, оскільки стрімкий розвиток цифрових технологій призводить до зростання різних форм кібербулінгу. Формування в учнів усвідомленого ставлення до проблем кібербулінгу та навичок дотримання мережевого етикету (нетикету) є важливою умовою для забезпечення безпеки та ефективності освітнього процесу. Важливість дотримання нетикету в онлайн-

середовищі є надзвичайно високою. Це поняття охоплює правила коректної поведінки в Інтернеті, які значно сприяють створенню безпечного та продуктивного дистанційного навчального простору для всіх учасників освітнього процесу.

Ефективним інструментом для формування навичок дотримання нетикету є створення класної угоди разом зі здобувачами освіти. Формат і наповнення угоди можуть змінюватися залежно від потреб класу, проте спільна розробка документа з учнями сприяє підвищенню їхньої зацікавленості та створює позитивну атмосферу. У процесі створення угоди онлайн, учитель легко може виконувати функцію фасилітатора, надавши учням можливість самостійно висувати пункти угоди, обговорюючи їх у сесійних залах. Крім того, до цього процесу можна залучити й батьків, зробивши їх активними учасниками освітнього середовища.

Дистанційне навчання має дві основні форми: синхронне навчання, яке відбувається в режимі реального часу поза межами традиційного класу, коли педагоги та здобувачі освіти збираються у визначений час і віртуальне місце для взаємодії та асинхронне навчання, під час якого учні не залучені до навчання одночасно, а отримують доступ до матеріалів у зручний для себе час, у вибраному місці та в індивідуальному темпі.

Обидва формати сповнені викликів. Виклики – звична частина нашого повсякденного життя, вони мають і свої переваги, адже певною мірою можуть стимулювати розвиток. У різних контекстах учителі стикаються із цілою низкою викликів, пов’язаних із дистанційним навчанням і викладанням – від елементарних технічних труднощів до складніших методичних питань.

Оскільки фасилітація – це, передусім, полегшення і сприяння роботі у групі, то вчитель має виступати фастилітатором в обох форматах дистанційного навчання. Так, під час синхронного уроку, доречним є використання можливостей різноманітних онлайн платформ для самостійної роботи в сесійних залах, Google документах, дошках повідомлення тощо, як-от: Zoom, Google Meet, Padlet, Microsoft Teams. У нагоді також стануть чисельні цифрові інструменти (Padlet, Quizzlet, Bamboozle, Miro тощо), які дозволяють педагогу залучати та сприяти розкриттю потенціалу кожного учасника освітнього процесу й класу загалом, тобто виконувати функцію фасилітатора. Асинхронний формат навчання, який надає учням гнучкість, дозволяючи зробити процес навчання індивідуальним за темпом і самостійно керованим, тобто планувати власне навчання в межах визначеного періоду, також потребує від педагога застосування фасилітаційних вмінь і навичок. Учитель-фасилітатор може запропонувати порядок виконання завдань і встановити кінцеві терміни, водночас дозволивши учням самостійно обирати, скільки часу вони витратять на виконання завдань і коли саме зможуть їх виконати. Це особливо важливо в умовах надзвичайних ситуацій, таких як повітряні тривоги, вимкнення електроенергії чи нестабільне підключення до Інтернету.

Отже, фасилітація як інструмент суб’єкт-суб’єктної взаємодії в умовах дистанційного навчання – це процес створення сприятливого простору для активного, рівноправного й усвідомленого залучення всіх учасників освітнього процесу. Вона передбачає підтримку, мотивацію, організацію взаємодії, а також стимулювання самостійності та відповідальності учнів за власне навчання. У дистанційному форматі фасилітація набуває особливого значення, адже

допомагає подолати відчуження, підтримати живий діалог, зберегти емоційний контакт і розвивати культуру співпраці попри фізичну дистанцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галіцан О. А. Сутність і структура педагогічної фасилітації вчителя. URL : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/9/statti/galican.htm (дата звернення: 28.03.2025).

2. Seares E. The changing role of the teacher. 2021. URL : https://www.raconteur.net/technology/changing-role-teacher/ (дата звернення: 28.03.2025).

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

**(Чемоніна Л. В., кандидат педагогічних наук, доцент,
Яковлева А. В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Розвиток лексичної компетентності в початковій школі є дуже важливим для підготовки дітей до подальшого навчання. У цьому процесі варто створити стимули для вживання та розширення словникового запасу учнів. Для цього можна використовувати різноманітні методи, такі як ігри, вправи, читання та обговорення текстів. Крім того, необхідно стимулювати інтерес до вивчення мови, залучати школярів до активної комунікації та спілкування на уроках. Додатково, рекомендується використовувати різноманітні дидактичні матеріали, такі як картки зі словами, пазли з лексичними одиницями тощо. Розвиток лексичної компетентності в початковій школі варто розглядати як важливий етап у процесі формування мовленнєвих навичок учнів, який сприяє їхньому успішному подальшому навчанню.

Одним із способів розвитку словникового запасу учнів є постійна робота над розширенням словникового запасу. Це включає читання книжок відповідного рівня, участь у словесних іграх і головоломках, виконання тестів на правопис і словниковий запас, а також заохочення учнів до вживання нових слів у письмовій та усній мові. Важливо також ознайомити учнів з широким спектром текстів і жанрів, щоб розширювати словниковий запас і розвивати їхнє розуміння слів у контексті. Також корисною може бути співпраця з батьками для поповнення словникового запасу вдома. Навчальний процес має передбачати завдання і вправи, які розвивають словниковий запас, розуміння семантики, значень слів і словосполучень, використання синонімів, антонімів і омонімів, а також уяву, фантазію, спостережливість і вміння знаходити незвичайне в повсякденному; здатність генерувати оригінальні ідеї, винаходити, досліджувати; вміння аналізувати здатність до інтеграції та синтезу інформації; асоціації та уява; емоційна чутливість; допитливість; пізнавальний інтерес; наполегливість. У процесі формування лексичної компетентності учнів необхідно правильно організувати на уроці мотиваційну, когнітивну, практичну, рефлексійну та поведінкову лексичну діяльність з опорою на наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, доречне вживання образних висловів, приказок, прислів'їв та фразеологічних зворотів [1]. Формування лексичної компетентності молодших школярів засобами елементарного словотвірного аналізу закладає підвалини для повноцінного засвоєння цього виду лінгвістичного аналізу на наступному етапі навчання української мови. Експериментальне навчання позитивно впливає на усвідомлення молодшими школярами семантичних аспектів багатьох похідних слів, а також на точність і правильність використання ними лексичних одиниць, утворених на основі похідних слів, у мовленнєвій практиці. Уміння учнів аналізувати структуру слова є фундаментальним для розвитку орфографічних навичок. Навчання учнів структурно-семантичного аналізу похідних слів позитивно впливає на їхнє вміння міркувати, обґрунтовувати, доводити, тобто на розвиток розумових операцій зі словами та їхньою семантикою.

Проблему формування лексичної компетентності порушує багато вчених. Зокрема, вона була предметом дослідження А. Богуш, Н. Гавриш, М. Пентилюк, І. Хом'яка та ін. Проблема розвитку мовлення як важливого компонента формування дитячої особистості не може бути вирішена без постійної уваги до словникової роботи з огляду на ту важливу роль, яку відіграє лексика в комунікативно спрямованому навчанні української мови. Однією з передумов успішного мовленнєвого розвитку молодших школярів є функціональний підхід до вивчення лексики, зокрема вивчення слова як одного з джерел збагачення словникового запасу й увиразнення мовлення учнів. Лексична компетентність у початковій школі означає здатність учнів ефективно розуміти та використовувати словниковий запас у навчанні та спілкуванні. Вчителі початкової школи відіграють вирішальну роль у формуванні лексичної компетенції учнів за допомогою різноманітних заходів, таких як ігри зі словами, вправи на поповнення словникового запасу та завдання на розуміння прочитаного. Розвиваючи багатий і різноманітний словниковий запас з раннього дитинства, учні краще висловлюються як в усній, так і в письмовій формі. Розвиток лексичної компетентності сприяє підвищенню культурної грамотності учнів, розширює їх світогляд та сприяє їхньому успіху в навчанні.

Новітнє суспільство висуває нові вимоги до освіти, однією із яких є підготовка людей, спроможних приймати критичні рішення, знаходити спосіб спілкування в новому оточенні, які достатньо ефективно встановлюють нові стосунки у швидко змінюваній реальності. Активність, самостійність, творчість, здатність адаптуватися до стрімких змін – ці риси особистості стають найважливішими на сучасному етапі історичного розвитку, а їх формування потребує реалізації нових підходів до процесу навчання.

У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема використання інноваційних, нестандартних, а також таких, що розвивають критичне мислення методів навчання.

Так, у Концепції Нової української школи визначено важливість використання методів навчання: «у процесі навчання будуть використовуватися методи, які вчать робити самостійний вибір, пов'язувати вивчене з практичним життям, враховують індивідуальність учня» [5].

Використання інтерактивних методів, прийомів, вправ на уроках і в позаурочний час допомагають учням у цікавій активній навчальній формі здобувати нові знання, набувати життєво необхідних умінь та навичок, сприяють формуванню ключових компетентностей та розвитку наскрізних умінь, визначених у Державному стандарті початкової освіти.

Інтерактивне навчання – це специфічна форма організації діяльності, яка має на меті створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Освітній процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів, учителя [2].

Дослідженню проблеми інтерактивних методів навчання приділяли увагу та вагомий внесок зробили видатні сучасні та зарубіжні вчені: О. Пометун, Л. Пироженко та ін., які інтерактивність у навчанні пояснюють як здатність до взаємодії, перебування в режимі бесіди, діалогу, дії. А також їхні дослідження доводять, що інтерактивне навчання дозволяє різко збільшити відсоток засвоєння матеріалу, оскільки впливає не лише на свідомість учня, а й на його почуття.

Інтерактивні методи − способи навчання, у процесі яких учні і вчитель перебувають у режимі бесіди, діалогу між собою. Це співпраця, взаємонавчання: вчитель – учень, учень – учень. При цьому вчитель і учень – рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання. Інтерактивна взаємодія виключає домінування одного учасника навчального процесу над іншим, однієї думки над іншою. Під час такого спілкування учні вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, ухвалювати обґрунтовані рішення.

Аналіз сучасної педагогічної літератури допоміг дійти таких висновків, що особлива цінність інтерактивних методів навчання полягає в тому, що учні навчаються ефективній роботі в колективі, оптимізації навчального процесу. З іншого боку, інтерактивні методи навчання є частиною особистісно-зорієнтованого навчання, оскільки сприяють соціалізації особистості, усвідомлення себе як частини колективу, своєї ролі і потенціалу. Вчитель у процесі інтерактивного навчання виступає лише як інструктор і оцінювач здобутих учнями результатів. Основну діяльність учні виконують самостійно, спираючись на власний досвід взаємодії у групах, а також на свої вміння висловлювати власну думку, аналізувати думки своїх однокласників. Окрім того, використання інтерактивних методів дає можливість досягти такої атмосфери в класі, яка найкраще сприяє співробітництву, порозумінню й доброзичливості, а також реалізувати особистісно-зорієнтоване навчання.

Подальші дослідження планується провести у напрямку більш досконалого вивчення питання «Застосування інтерактивних методів навчання на практиці».

ЛІТЕРАТУРА

1. Байбара Т. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичний аспект. *Початкова школа*. 2010. № 8. С. 46–51.

2. Пометун О. І., Комар О. А. Підготовка вчителів початкових класів: інтерактивні технології у ВНЗ. Умань : Софія, 2007. 65 с.

3. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок : інтерактивні технології навчання Київ : А.С.К., 2004 192 с.

4. Ярошенко О.Г. Групова навчальна діяльність школярів: теорія і методика. Київ : Партнер, 1997. 193 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЕВНЕНОСТІ В СОБІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

(Черезова І. О., кандидат психологічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Впевненість у собі є комплексним утворенням, що характеризується унікальною структурою, значущими, практичними й ефективними якісними характеристиками особистості. В сучасних соціальних, економічних та політичних умовах фактор впевненості є визначальним для людини в будь-якій сфері життя та діяльності, тому питання про розвиток впевненості в собі здобувачів вищої освіти стає все більш актуальним [4].

Впевненість у собі є базовою рисою особистості та включає в себе позитивну оцінку індивідом власного характеру, правильне розуміння даного феномену, бажання бути впевненим у собі та здатність реалізовувати цю рису характеру в навчанні, спілкуванні та професійній діяльності [1].

З метою вивчення особливостей впевненості в собі студентської молоді, нами було проведено емпіричне дослідження серед здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету спеціальності 053 Психологія (експериментальна група, далі – ЕГ) та інших спеціальностей (контрольна група, далі – КГ) в кількості 50 осіб віковою категорією від 18 до 22 років. Діагностичним інструментарієм виступили: методика «Особистісний диференціал» (ОД) (адаптована для підліткової та юнацької вікової групи), методика кількісного виміру самооцінки (С. А. Будассі) (підлітковий, юнацький вік), шкала впевненості у собі Рейзаса (Rathus Assertiveness Schedule, RAS).

Результати методики «Особистісний диференціал» (ОД) за шкалою оцінки (О) (рівень самоповаги-самоприниження) свідчать, що високий рівень самооцінки було виявлено у 4 (16%) респондентів ЕГ та у 5 (20%) респондентів КГ. Середній рівень самооцінки продемонструвало 15 (60%) респондентів ЕГ та 14 (56%) респондентів КГ. Низьку самооцінку мають рівна кількість респондентів в обох групах – 6 (24%) респондентів.

Високі значення цього фактора є показником того, що здобувачі сприймають себе як особистість, схильну усвідомлювати себе як носія позитивних, соціально бажаних характеристик, задоволені собою. Низькі значення чинника вказують на критичне ставлення до себе, незадоволеність власною поведінкою, рівнем досягнень, особливостями особистості, недостатній рівень прийняття себе. Особливо низькі значення цього фактора в самооцінках свідчать про можливі невротичні або інші проблеми, пов’язані з відчуттям малої цінності своєї особистості.

Шкала сили (С) (усвідомлення та самооцінка вольових якостей) показала наступні результати. Високий рівень самооцінки вольових якостей мають 5 (20%) респондентів ЕГ та 6 (24%) респондентів КГ. Середній рівень самооцінки вольових якостей мають рівна кількість респондентів в обох групах - 12 (48%). Низький рівень самооцінки вольових якостей мають 8 (32%) респондентів ЕГ та 7 (28%) респондентів КГ.

Високі значення даної шкали свідчать про впевненість у собі, незалежність, схильність розраховувати на власні сили у важких ситуаціях. Низькі значення свідчать про недостатній самоконтроль, нездатність триматися

прийнятої лінії поведінки, залежність від зовнішніх обставин і оцінок. Особливо низькі оцінки вказують на астенізацію і тривожність.

Шкала активності (А) (екстра-інтровертованість) засвідчила, що високий рівень активності мають 7 (28%) респондентів ЕГ та 8 (32%) респондентів КГ. Середній рівень активності мають 9 (36%) респондентів ЕГ та 8 (32%) респондентів КГ. Низький рівень активності виявлено в однакової кількості респондентів в обох групах – 9 (36%).

Фактор активності в самооцінках інтерпретується як свідчення екстравертованості особистості. Позитивні значення вказують на високу активність, товариськість, імпульсивність; негативні – на інтровертованість, певну пасивність, спокійні емоційні реакції.

Результати методика кількісного виміру самооцінки (С. А. Будассі) констатують, що завищену самооцінку виявлено у 3 (12%) респондентів ЕГ та у 2 (8%) респондентів КГ. Завищену самооцінку за невротичним типом виявлено у 2 (8%) респондентів ЕГ та у 3 (12%) респондентів КГ. Адекватну самооцінку виявлено у 10 (40%) респондентів ЕГ та 11 (44%) респондентів КГ. Занижену самооцінку має рівна кількість респондентів в обох групах – 7 (28%). Занижену самооцінку за невротичним типом мають 3 (12%) респондентів ЕГ та 2 (8%) респондентів КГ. Адекватна самооцінка свідчить про критичне ставлення до себе, адекватне співвіднесення своїх сил із завданнями різної складності та вимогами оточуючих. Неадекватна самооцінка (завищена/занижена) є показником переоцінки або недооцінки себе як особистості та своїх можливостей.

Результати діагностики за *шкалою впевненості у собі Рейзаса* (Rathus Assertiveness Schedule, RAS) показують, що занадто самовпевненими виявилася однакова кількість респондентів в ЕГ та КГ – 2 (8%). Впевненими в собі є 4 (14%) респонденти ЕГ та 3 (12%) респонденти КГ. Середній рівень впевненості продемонстрували 11 (44%) респондентів ЕГ та 12 (48%) респондентів КГ. Скоріше не впевненими в собі є 6 (24%) респондентів ЕГ та 5 (20%) респондентів КГ. Дуже не впевненими в собі виявилися 2 (8%) респондентів ЕГ та 3 (12%) респондентів КГ. На основі отриманих результатів можна зробити висновок про те, що рівень упевненості у собі в переважної більшості респондентів є середнім. Також наявний відсоток не впевнених у собі здобувачів, на що варто звернути увагу.

На основі аналізу психологічної літератури було встановлено, що впевненість у собі є стійкою якістю особистості та фактором успіху в різних сферах життєдіяльності. Результати емпіричного дослідження констатують недостатній рівень сформованості даної якості у здобувачів вищої освіти, що визначається відповідними віковими особливостями. Головною причиною невпевненості в собі є слабке опанування навичками поведінки та «дефіцит поведінки» [2, с. 193], а також вплив на людину соціальних страхів [3, с. 170]. Основним показником впевненості у собі є зрілість особистості, здатність брати на себе відповідальність за свої дії, повністю довіряти власному життєвому досвіду. Подальші перспективи вбачаємо в більш детальному дослідженні особливостей впевненості в собі студентської молоді та проведенні корекційно-розвиткової роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Київ : Каравела, 2023. 400 с.

2. Глушко Л. О., Тернопільська В. І. Впевненість особистості у собі : теоретичний аналіз. *Problems of the development of modern science: theory and practice: Collection of scientific articles*. Cartero Publishing House, Madrid, Spain, 2018. С. 192–196.

3. Дерев'янченко О. Б. Впевненість у собі : теоретичний аспект проблеми. *Актуальні проблеми освіти і науки : досвід та сучасні технології* : матеріали заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Л. А. Мартинець (м. Вінниця, Донецький національний університет імені Василя Стуса, 21 травня 2020 року). Вінниця : ДонНУ, 2020. С. 168–171.

4. Прядко Б. В. Впевненість у собі як передумова прагнення особистості до досягнення успіху. *Габітус*. Випуск 62. 2024. С. 173–177.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

(Черезова І. О., кандидат психологічних наук, доцент,
Біріч Т. І., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

За короткий проміжок часу наша держава зазнала докорінних змін та різноманітних потрясінь, що потребує пошуку нових наукових та практичних підходів до проблеми самореалізації сучасної молоді. Суперечності між індивідуальними та соціальними властивостями психічної діяльності особистості створюють ситуацію вибору засобів та шляхів реалізації власного фізичного та духовного потенціалу.

Мета дослідження – визначити психологічні особливості самореалізації осіб юнацького віку.

Самореалізація є важливим аспектом розвитку особистості в юнацькому віці, вікові межі якого визначаються в психології по-різному. Особливо розмита верхня межа, оскільки є індивідуально мінливою і соціально зумовленою. Більшість авторів вважають нижньою межею юнацтва вік 16–17 років – період набуття первинної соціалізації. Верхньою межею називають вік 22–23 роки, коли здійснюється завершення соціалізації – освоєння професійних, сімейних, суспільних ролей [3].

Важливими умовами самореалізації особистості юнацького віку є самоактуалізація та самоефективність. Самоактуалізація – це вид діяльності особистості, що передує процесу самореалізації. Під час самоактуалізації особистість у переважній мірі набуває внутрішніх, «сутнісних сил» (смисло-ціннісних орієнтацій, якостей, здібностей) та прагне повніше виділити свої потенційні можливості, що будуть дійсно втілюватися в її поведінці та діяльності [1].

Важливою умовою розвитку самореалізації в юнацькому віці є свобода у виборі творчої діяльності на основі власних інтересів, цінностей і цілей. Вихідним пунктом при аналізі цієї умови є твердження, що свобода – це діяльність відповідно до своїх внутрішніх інтересів, потреб і цілей [2].

У своєму дослідженні ми виходимо з розуміння того, що самореалізація здійснюється за умови, коли діяльність особистості вибудовується на основі власних потреб та передбачає неперервний пошук особистісних цінностей та смислів, які обумовлюють ефективність реалізації життєвих планів.

Для проведення дослідження психологічних особливостей самореалізації осіб юнацького віку було здійснено емпіричне дослідження, в якому брали участь 40 здобувачів вищої освіти БДПУ. В якості діагностичного інструментарію була використана методика ціннісних орієнтацій М. Рокича, яка базується на безпосередньому ранжуванні основних цінностей особистості – термінальних та інструментальних (таблиці 1 та 2).

Таблиця 1.

Результати дослідження ціннісних орієнтацій за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (термінальні цінності).

Номер п/п	Список А (термінальні цінності):	Осіб	%
1	-активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя);	1	2,5%
2	-життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);	1	2,5%
3	- здоров'я (фізичне і психічне);	4	10%
4	- цікава робота;	2	5%
5	-краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);	-	-
6	-любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);	5	12,5 %
7	-матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);	-	-
8	- наявність хороших і вірних друзів;	4	10%
9	- суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);	-	-
10	-пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);	2	5%
11	-продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);	-	-
12	-розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);	6	15 %
13	-розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);	4	10 %
14	-свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках);	-	-
15	- щасливе сімейне життя;	4	10%
16	-щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);	-	-
17	- творчість (можливість творчої діяльності);	6	15%
18	-впевненість в собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).	1	2.,5%

Результати дослідження свідчать, що у здобувачів вищої освіти за шкалою «термінальні цінності» найважливішими виявилися такі: розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення) – 6 осіб (15%), творчість (можливість творчої діяльності) – 6 осіб (15%), любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною) – 5 осіб (12,5%), здоров’я (фізичне і психічне) – 4 особи (10%), наявність хороших і вірних друзів – 4 особи (10%), розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов’язків) – 4 особи (10%), щасливе сімейне життя – 4 особи (10%).

Таблиця 2.

Результати дослідження ціннісних орієнтацій за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (інструментальні цінності).

Номер п/п	Список Б (інструментальні цінності):	Осіб	%
1	- акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;	5	12,5%
2	- вихованість (гарні манери);	4	10%
3	-високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);	-	-
4	- життєрадісність (почуття гумору);	4	10%
5	- старанність (дисциплінованість);	5	12,5%
6	- незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);	1	2,5%
7	- непримиренність до недоліків у собі та інших;	-	-
8	- освіченість (широта знань, висока загальна культура);	2	5%
9	-відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово);	5	12,5%
10	-раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);	1	2,5%
11	- самоконтроль (стриманість, самодисципліна);	-	-
12	- сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів;	-	-
13	- тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами);	-	-
14	- терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани);	2	5%
15	-широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);	2	5%
16	- чесність (правдивість, щирість);	6	15%
17	- ефективність в справах (працьовитість, продуктивність в роботі);	1	2,5%
18	- чуйність (дбайливість).	2	5%

Результати дослідження свідчать, що у здобувачів вищої освіти за шкалою «інструментальні цінності» найважливішими виявилися такі: чесність (правдивість, щирість) – 6 осіб (15%), акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах – 5 осіб (12,5%), старанність (дисциплінованість) – 5 осіб (12,5%), відповідальність (почуття обов’язку, вміння тримати своє слово) – 5 осіб (12,5%), життєрадісність (почуття гумору) – 4 особи (10%).

Дослідження психологічних особливостей самореалізації осіб юнацького віку свідчить, що в системі термінальних цінностей домінують розвиток, творчість, любов, здоров’я, розваги, щасливе сімейне життя. Інструментальні цінності представлені такими, як чесність, акуратність та охайність, старанність, відповідальність та життєрадісність.

На жаль, проігноровані такі термінальні цінності як краса природи і мистецтва, матеріально забезпечене життя, суспільне покликання, продуктивне життя, свобода, щастя інших. Також не представлені такі інструментальні цінності як високі запити, непримиренність до недоліків у собі та інших,

самоконтроль, сміливість у відстоюванні своєї думки та поглядів, тверда воля. На наш погляд, це свідчить про не сформованість даних цінностей та потребує корекційно-розвивальної роботи з формування моральних цінностей та орієнтацій як основи смисложиттєвої сфери особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Самореалізація особистості як визначальний чинник її життєдіяльності. *Багатовимірність особистості : теорія, психодіагностика, корекція* : Зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнар. участю (м. Полтава, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 23 березня 2017 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. С. 31–36.

2. Герасимів Т., Базарник Б. Самореалізація як соціальний розвиток особистості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 218–223.

3. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія. Суми, 2020. 324 с.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АРТ-ТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ СТРЕСОВІ СИТУАЦІЇ

(Черезова І. О., кандидат психологічних наук, доцент,
Загородня П. О., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

В сучасній психологічній практиці зростає потреба у використанні арт-терапії як одного з ефективних методів роботи з дітьми, які пережили стресові ситуації. Діти, які зазнали травмувальних подій, можуть мати труднощі в осмисленні емоційного досвіду, що впливає на їх психоемоційний стан, соціальну адаптацію та навчання. Арт-терапія, як метод психотерапії та психологічної корекції, сприяє успішній соціалізації дітей, дозволяє через творчість пережити та усвідомити свої почуття, відновити психічну рівновагу, зменшити тривожність та покращити загальний стан.

Пошуками шляхів використання арт-терапії в практичній діяльності займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Зокрема, наукові доробки таких дослідників, як Е. Крамер, Х. Плеснер, Л. Лебедєва, А. Копитін, Н. Пурніс, М. Шакніф, К. Рудестам, Б. Карвасарський та інші, присвячені аналізу ефективності арт-терапії в процесі психологічної допомоги дітям, які пережили різні травмувальні події. Актуальність цього підходу підтверджується і широким використанням творчих методів у лікуванні дітей, які пережили стрес, що стає дедалі важливим в реаліях сьогодення.

Мета статті – проаналізувати особливості арт-терапії як методу психотерапії та психологічної корекції та визначити її потенціал у роботі з дітьми, які пережили стресові ситуації.

Арт-терапія, як метод психологічної допомоги, є цінним інструментом для подолання стресових ситуацій у дітей. По-перше, вона дозволяє виражати агресивні почуття в соціально прийнятній формі. Наприклад, через малювання чи ліплення можна безпечно і конструктивно розрядити напругу та агресію. По-друге, арт-терапія допомагає прискорити прогрес в терапії, оскільки підсвідомі конфлікти й емоції легше передати через візуальні образи, ніж словами під час вербальної терапії. По-третє, творчість дає можливість для діагностики: дитина не зможе заперечити реальність своїх образів, оскільки вони є його особистим вираженням [1]. Творчий процес зміцнює терапевтичні взаємини, сприяючи розвитку емпатії та позитивних почуттів у дитини, надає можливість не тільки візуалізувати та розуміти свої емоції, а й вчить способам вираження та керування власними почуттями [4].

Арт-терапія, як альтернатива словесному висловлюванню, допомагає уникнути психологічного бар'єру у дітей, які пережили травму, що надає можливість створити безпечне середовище для самовираження без страху осуду чи нерозуміння. Арт-терапія сприяє розвитку навичок саморегуляції та емоційного інтелекту, що важливо для подальшого соціального та психологічного розвитку дитини [3].

Діти, які пережили стресові ситуації і отримали арт-терапевтичну допомогу, демонструють вищий рівень емоційної стабільності та соціальної адаптації. Вони менш схильні до тривожності та депресії, краще справляються зі стресовими ситуаціями та мають більшу здатність до емоційної та соціальної

інтеграції [4]. В цьому аспекті арт-терапія виступає своєрідним ланцюжком між внутрішнім та зовнішнім світом дитини, що допомагає знайти баланс між внутрішніми переживаннями та зовнішніми вимогами соціуму.

Попри всі переваги, застосування арт-терапії має свої виклики. Зокрема, недостатня фахова підготовка деяких спеціалістів, обмеженість ресурсів для забезпечення арт-терапевтичних занять та необхідність адаптації методик до індивідуальних потреб кожної дитини. Подолання цих труднощів потребує підвищення кваліфікації спеціалістів, створення відповідних матеріально-технічних умов для проведення арт-терапевтичних сесій та популяризації цього методу серед батьків і педагогів [4]. Зокрема, важливою є робота зі створення освітніх програм, які б сприяли інтеграції арт-терапії в систему психологічної допомоги дітям, що пережили стрес.

Для ефективного використання арт-терапії в роботі з дітьми, які пережили травмувальні події, слід забезпечити необхідні умови, зокрема створити доступ до спеціалізованих матеріалів та ресурсів, а також підвищити обізнаність серед педагогів і батьків щодо важливості такого підходу. У цьому контексті арт-терапія може стати потужним інструментом підтримки дітей у складних життєвих ситуаціях, допомагаючи їм відновлювати емоційну стабільність та адаптуватися до соціального середовища.

Наведемо приклади використання арт-терапії в роботі з дітьми, які пережили стресові ситуації:

1. *Малювання емоцій* - один із найбільш доступних та ефективних методів, який дозволяє дітям виразити свої почуття за допомогою кольорів, форм і образів. Діти, які пережили стрес, замикаються в собі і не в змозі висловити свої емоції словами. Малюнок надає їм можливість візуалізувати свої переживання, що допомагає педагогу чи психологу краще зрозуміти їхній емоційний стан. Наприклад, червоний колір може символізувати агресію чи гнів, синій - смуток або тривогу, зелені відтінки - спокій чи гармонію. Такий підхід не лише допомагає виявити внутрішній стан дитини, але й відкриває можливості для подальшої роботи з їх емоційним станом.

2. *Ліплення з глини* - метод терапії, який має кілька позитивних ефектів: по-перше, він допомагає розвивати дрібну моторику, що має значення для когнітивного розвитку дітей; по-друге, ліплення дозволяє дітям фізично взаємодіяти з матеріалом, що має заспокійливий ефект. Процес формування фігур з глини надає можливість дітям сконцентруватися на фізичній дії, відволіктися від стресових переживань і зняти напругу. Також, у процесі ліплення діти створюють фігури-символи, що допомагають їм впоратися зі своїми переживаннями (фігури, що відображають емоції або страхи).

3. *Музикотерапія* використовує звуки і музичні інструменти для вираження почуттів і є одним із найефективніших методів роботи з метою емоційної регуляції. Діти можуть як створювати музику, так і слухати її. Прослуховування спокійної мелодії має заспокійливий ефект і допомагає знизити рівень тривожності та стресу. Використання музичних інструментів, таких як барабани чи маракаси, може бути способом вираження агресії або накопичених негативних емоцій. Музика створює простір для релаксації, допомагає в регуляції емоцій і розвитку внутрішнього контролю.

4. *Казкотерапія та рольові ігри* сприяють проживанню та переосмисленню стресових ситуацій, створенню альтернативних сценаріїв розвитку подій. Через

казки діти можуть побачити, як герої долають труднощі, що може стати для них моделлю поведінки в реальному житті. Рольові ігри дають можливість спробувати різні ролі і пережити емоції, які були складними в реальному житті. Наприклад, дитина може програвати ситуацію, в якій вона пережила стрес, і через це знайти способи для подолання своїх страхів чи тривоги [2].

5. *Орігамі (мистецтво складання фігур із паперу)* - сучасний метод арт-терапії, який має великий потенціал у роботі з дітьми та вимагає від них концентрації та терпіння. У процесі виготовлення фігур діти зосереджуються на конкретному завданні, що допомагає зняти стрес і тривогу та надає відчуття досягнення та контролю. Орігамі може використовуватись не лише як спосіб зняття напруги, але й як метод для розвитку дрібної моторики, зосередженості та творчого мислення дитини [1].

Таким чином, арт-терапія відкриває широкі можливості для роботи з дітьми, які пережили стресові ситуації, забезпечуючи їм засоби для емоційного самовираження та успішної соціалізації. Інтеграція арт-терапії в освітній процес є важливою умовою створення здоров'язбережувального освітнього середовища для дітей, що сприяє повноцінному формуванню їх особистості, а також фізичному, духовному та соціальному благополуччю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії : навчально-методичний комплекс. Умань : Алмі, 2014. 75 с.

2. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

3. Короход Я. Д. Особливості психологічної корекції арт-терапевтичними методами. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2021. № 5. Т. 32 (71). С. 94–98.

4. Митулинська О. Застосування арттерапії на заняттях гуртків у закладі позашкільної освіти для подолання тривожності у вихованців. *Арттерапія в роботі психолога : інноваційні підходи* : зб. матер. V Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Кропивницький, КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», 23-27.10.2023 р.) / уклад. О. Е. Жосан. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023. С. 75–78.

ОПИТУВАЛЬНИК НЕГАТИВНОГО ДИТЯЧОГО ДОСВІДУ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ДІАГНОСТИКИ ДИТЯЧИХ ТРАВМ У ПОДРУЖЖІ

**(Шабадаш І. С., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Євдокимова Н. О., доктор психологічних наук, професор)
ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»,
м. Миколаїв, Україна**

Дитячі травми відіграють важливу роль у формуванні особистості та подальших міжособистісних стосунків, зокрема шлюбних. Дослідження свідчать, що негативний дитячий досвід (Adverse Childhood Experiences, ACE) може мати довгостроковий вплив на емоційну регуляцію, довіру до партнера та здатність до конструктивної комунікації. Одним із найбільш валідних і надійних інструментів для виявлення травматичних подій дитинства є опитувальник негативного дитячого досвіду (ACE-опитувальник) [1].

Використання ACE-опитувальника у дослідженнях подружніх стосунків є особливо важливим, оскільки він допомагає виявити приховані причини конфліктів між партнерами, що базуються на невирішених дитячих травмах. Це сприяє не лише покращенню міжособистісної взаємодії, а й розробці ефективних психологічних інтервенцій для пар, які стикаються з труднощами у шлюбі.

Опитувальник ACE містить 22 питання, які охоплюють три категорії дитячого досвіду: насильство, нехтування та дисфункція в сім'ї. Високий бал за цим тестом корелює з ризиками психологічних труднощів у дорослому віці, зокрема у подружніх відносинах [3].

Використання ACE-опитувальника в сімейній терапії дозволяє виявити приховані причини конфліктів між партнерами. Часто негативний дитячий досвід може бути коренем міжособистісних проблем у шлюбі, таких як труднощі в емоційному вираженні, порушення комунікації та емоційне дистанціювання. Діагностика негативного дитячого досвіду допомагає розробити індивідуальні стратегії корекції цих проблем, що знижує напругу у стосунках та сприяє гармонізації взаємодії між партнерами.

Усвідомлення власного дитячого досвіду сприяє підвищенню емпатії між партнерами та покращенню комунікації, що є основою для вирішення конфліктів та зменшення емоційної напруги у подружжі. Важливо, щоб кожен партнер зміг зрозуміти, як його власні переживання в дитинстві можуть впливати на його реакції у шлюбі.

Опитувальник ACE може бути ефективним первинним інструментом оцінки стану психоемоційного здоров'я подружжя, адже він дозволяє визначити рівень впливу дитячих травм на емоційну регуляцію та поведінкові патерни партнерів [3]. Однак важливою є не лише кількісна оцінка травматичного досвіду, але й якісний аналіз впливу кожного негативного фактору на життя партнерів і як це впливає в подальшому на їх стосунки в парі.

Поєднання ACE-опитувальника з іншими методами дослідження (інтерв'ю, глибинний аналіз, психометричні тести) дозволяє отримати більш повну картину психоемоційного стану подружжя та розробити цілеспрямовані стратегії для покращення їх взаємодії.

Інтерпретуючи результати опитувальника можна розпізнати механізми емоційної регуляції, які могли сформуватися під впливом дитячих травм,

пояснити труднощі у вираженні почуттів та побудові довірливих стосунків між партнерами [2]. В довготривалій перспективі - сформувати стратегії подолання наслідків травматичного досвіду через психотерапію та сімейне консультування.

На основі отриманих даних за допомогою оптувальника АСЕ можна зробити висновок, що високий рівень АСЕ у партнерів безпосередньо пов'язаний із зниженням довіри, емоційною дистанцією та зростанням конфліктності у подружніх стосунках [4]. Результати досліджень показують, що високий АСЕ-рівень у партнерів корелює зі зниженим рівнем довіри та емоційної близькості, підвищеною конфліктністю через труднощі у вираженні емоцій, використанням нездорових механізмів подолання стресу (наприклад, емоційне дистанціювання або агресивні реакції).

Отже, аналіз АСЕ допомагає не лише зрозуміти психологічний стан партнерів, але й оцінити ризики для їхнього спільного життя та запропонувати ефективні шляхи подолання труднощів.

Опитувальник негативного дитячого досвіду є ключовим діагностичним інструментом, що дозволяє оцінити вплив дитячих травм на подружні відносини. Його використання у психологічній практиці сприяє виявленню глибинних причин міжособистісних проблем та розробці ефективних методів корекції. Подальші дослідження у цій сфері можуть допомогти вдосконалити методики роботи з парами, у яких один або обидва партнери мають історію дитячих травм. У цьому і полягають перспективи наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреєва Я. В., Щотка О. В. Психологія сім'ї та подружніх стосунків. Київ : Академія. 2001.

2. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.

3. Lowes E. The Impact of Childhood Trauma on Psychological Development: A Classification Approach. 1995.

4. Proulx C. M., Helms H. M., Buehler C. (2007). Marital Quality and Personal Well-Being: A Meta-Analysis. *Journal of Marriage and Family*. 2007. № 69(3). P. 576–593.

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ СТАТЕВОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

(Шевчик С. М., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Лесик А. С., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Стратегічним завданням Нової української школи є переорієнтація освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей, необхідних учням для успішної самореалізації в дорослому житті. Компетентнісний підхід сприяє створенню безпечного та здорового освітнього середовища, забезпечуючи всебічний розвиток інтелектуальних, духовних і фізичних якостей дітей, формування цілісного світогляду, моральних орієнтирів та відповідального ставлення до себе та оточення.

Одним із важливих завдань сучасної школи є формування в учнів відповідального ставлення до власного здоров'я та статевої культури, усвідомлення ролі статевої ідентичності, здорового способу життя та сімейних цінностей. На необхідності впровадження статевого виховання у процес загальної освіти наголошують дослідники О. Бялик, І. Бех, О. Голоцван, К. Десятник, М. Дубовик, А. Корнят, Н. Лещук, А. Макаренко, Т. Нежура, Ж. Савич, Я. Сивохоп, А. Собчук, В. Сухомлинський, С. Теслюк, Т. Юфєрєва та ін.

Статеве виховання, як зазначають науковці, є важливою складовою частиною загального розвитку дитини. Воно допомагає сформувати у дітей здорові уявлення про своє тіло, зрозуміти важливість особистих кордонів і взаємоповаги в стосунках, що є основою для побудови здорових міжособистісних відносин у майбутньому [1; 2; 3; 4].

Початкова школа є однією з головних інституцій, де здобувачі початкової освіти мають отримувати правильні знання про власну статеву ідентичність, фізіологію та моральні принципи, а учителя мають створити безпечне середовище для обговорення цих питань і подолати табу, які часто оточують ці теми в суспільстві [4].

Основними завданнями статевого виховання в початковій школі є формування у дітей правильного розуміння власного тіла, розвиток самоповаги, розпізнавання фізичних та емоційних змін, розвиток відповідальності за свої вчинки та взаємоповагу до інших.

Для дітей молодшого шкільного віку, як зазначають Т. Нежура, А. Собчак, важливо надавати інформацію простими словами, з урахуванням їхнього психофізіологічного розвитку. Вони не здатні повністю усвідомити абстрактні поняття, тому статеве виховання має бути подане через конкретні ситуації, що стосуються їхнього щоденного досвіду [4].

Важливою педагогічною умовою статевого виховання, як вважає І. Бех, є створення освітньо-розвивального середовища, атмосфери довіри, де діти не боятимуться ставити питання, навіть якщо вони стосуються інтимних тем [1]. Підтримка з боку вчителя та батьків дозволяє дітям вільно обговорювати всі аспекти свого розвитку.

Також необхідно підібрати систему словесних методів статевого виховання здобувачів початкової школи, як у навчальній, так і у позанавчальній діяльності.

Методи формування статевої свідомості (словесні):

1. Роз'яснення: для учнів початкової школи важливо давати прості та зрозумілі пояснення, адже вони ще не мають глибоких знань про біологічні чи соціальні аспекти статевого розвитку. Роз'яснення часто полягає в тому, щоб донести дітям базові знання про фізіологічні зміни в організмі, різницю між хлопчиками та дівчатками, а також важливість поваги один до одного. Наприклад, учитель може пояснити дітям, що хлопчики та дівчатка мають різні тіла, і що це абсолютно природно. Наприклад, вчитель може сказати: «Коли ви станете трохи старшими, ваші тіла почнуть змінюватися. Це нормально, і важливо поважати один одного під час цих змін».

2. Бесіда: під час бесіди учитель може задавати питання, щоб діти поділилися своїми думками та емоціями з приводу того, що вони знають про своє тіло та зміни, які можуть статися в майбутньому. Це дозволяє не тільки передати необхідну інформацію, але й допомогти дітям почуватися комфортно, обговорюючи ці питання. Наприклад, під час заняття вчитель може поставити таке запитання: «Чи знаєте ви, чому наші тіла змінюються, коли ми ростемо?». Це питання дозволить дітям почати обговорення фізіологічних змін, не викликаючи незручності.

Пропонуємо теми бесід для учнів 1–2 класів: «Хто я? Моя сім'я» – про роль сім'ї, стосунки між членами родини, любов та турботу; «Хлопчики і дівчатка – різні, але рівні» – про відмінності між статями та повагу до кожного; «Друзі і дружба» – як обирати друзів, як підтримувати хороші стосунки; «Чому важливо бути ввічливим та добрим» – про повагу до себе та інших; «Особистий простір. Що таке «можна» і «не можна» – про кордони та безпеку спілкування; «Що таке турбота про себе?» – про гігієну тіла, одягу, особисті речі.

Теми бесід для учнів 3–4 класів: «Що таке повага в стосунках?» – про взаємоповагу між хлопчиками та дівчатками; «Як подбати про свою безпеку» – про ситуації, в яких варто сказати «ні» незнайомим людям або в ситуаціях дискомфорту; «Як змінюється наше тіло» – про фізичні зміни, які відбуваються під час росту, у відповідності до віку; «Дорослішання: що це означає?» – підготовка до теми майбутніх змін у тілі та емоціях; «Як висловлювати свої почуття правильно» – про те, як говорити про свої емоції, не ображаючи інших; «Сімейні цінності та традиції» – розмова про роль родини, культуру та емоційну підтримку.

3. Диспут: диспут в початковій школі не завжди має бути глибоким або філософським. Важливо, щоб діти мали можливість висловлювати свої думки, ставити запитання та отримувати на них відповіді. Це допомагає створити атмосферу відкритості та підтримки в класі. Теми диспутів: Теми диспутів: «Чому важливо поважати особисті межі інших людей?», «Що означає бути хорошим другом і підтримувати інших?», «Чому наше тіло належить тільки нам?», «Як говорити «ні» у ситуаціях, коли щось не подобається?», «Чому важливо розповідати дорослим, якщо щось здається неправильним?», «Особистий простір: чому важливо його поважати?», «Що таке довіра, і чому ми ділимося секретами тільки з тими, кому довіряємо?», «Чому правила безпеки важливі вдома, у школі та на вулиці?», «Що таке відповідальність за своє здоров'я та безпеку?», «Чому важливо дбати про себе та своє тіло?»

4. Метод сторітелінгу. Сторітелінг, або метод розповідання історій, є важливим інструментом для підвищення усвідомлення дітей щодо статевих питань. Використання казок чи історій про персонажів, які проходять через зміни в тілі чи відносини з іншими людьми, дозволяє дітям зрозуміти ці складні питання через персонажів, з якими вони можуть асоціювати себе. Наведемо приклади тем: «Моє тіло – мій дім» (історія про персонажа, який вчиться піклуватися про своє тіло та розуміє його цінність); «Кордон чарівного лісу: що таке особисті межі» (казка про ліс, де є правила поваги до простору інших істот); «Секрет чарівного замка: кому можна довіряти свої секрети» (історія про героя, який дізнається, що довіряти можна лише безпечним та надійним персонажам); «Чарівне слово «ні» – суперсила кожної дитини» (розповідь про те, як герой використовує «ні» для захисту від небажаних ситуацій); «Сонячний ліхтарик безпеки: до кого звертатися по допомогу» (історія про те, як герой знаходить «дорослого-друга», коли стикається з тривожною ситуацією); «Мандрівка до країни Довіри: що таке хороші та погані секрети» (історія про те, як герой вчиться розрізняти секрети, які варто зберігати, і ті, про які треба).

5. Метод прикладу:

– Поведінка дорослих як приклад. Важливо, щоб учителі, батьки та інші дорослі демонстрували правильне ставлення до питань статевої свідомості та взаємоповаги. Діти часто наслідують поведінку дорослих, тому важливо, щоб вони чітко розуміли, як правильно ставитись до інших людей, в тому числі в контексті статевих відмінностей. Учитель може продемонструвати дітям, як поважати особисті кордони інших. Наприклад, якщо хтось попросить про особистий простір, необхідно поважати це прохання і не порушувати кордонів іншої людини «Ми всі маємо право на особистий простір, і важливо слухати один одного»;

– Приклад з літератури та казок. Для учнів початкової школи ідеально підходять казки та короткі історії, в яких персонажі стикаються з різними етапами розвитку та навчаються важливим життєвим урокам. Це дозволяє дітям зрозуміти, як діяти в певних ситуаціях, коли вони зіштовхуються з питаннями статевого виховання чи особистих кордонів. Наприклад, учитель може прочитати казку про героя, який вчиться поважати інших, ділитися та звертатися за допомогою в складних ситуаціях. Наприклад, казка про дитину, яка навчається, як правильно говорити «ні» в ситуаціях, коли інші порушують її особисті межі;

– Життєві ситуації. Ідеї для прикладів можна черпати з повсякденного життя. Показуючи реальні життєві ситуації, вчитель може навчити дітей тому, як правильно діяти у випадку, якщо їм потрібно захистити себе чи когось іншого. Наприклад: учитель може навести ситуацію, коли дитина зустрічається з іншою дитиною, яка порушує її кордони, і вчить, як правильно сказати «ні» або звернутися до дорослого для допомоги.

Отже, використання словесних методів є важливим для формування у молодших школярів правильних уявлень про себе та взаємодію з оточенням, розвиток статевої свідомості, почуттів, волі, моральних орієнтирів. Атмосфера довіри та відкритості допомагає дітям зрозуміти важливість поваги до себе та до інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ-Чернівці : Букрек, 2018. 296 с.

2. Корнят В. Статеве виховання школярів як складова діяльності соціального педагога в школі. *The pedagogical process. Theory and practice (series: pedagogy)* № 4 (63), 2018. С. 91–96.

3. Кулик І. В. Основи статевого виховання : метод. реком. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 60 с.

4. Нежура Т., Собчук А. Статеве виховання дітей дошкільного віку через призму наступності систем дошкільної та початкової освіти. *Дошкільна педагогіка.* Вип. 31. Т. 2. 2021. С. 159–162.

5. Педагогіка сімейного виховання : навч.-метод. посіб. / уклад.: Н. М. Манжелій. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2021. 72 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

(Школа О. В., доктор педагогічних наук, професор,
Бєлоконь О. О., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Сучасна освіта орієнтована на формування не тільки знань, а й ключових компетентностей, серед яких особливу роль відіграє дослідницька компетентність [2]. Це поняття охоплює здатність учнів до самостійного здобуття нових знань через аналіз і експериментування, що є критично важливим для розвитку аналітичного мислення, навичок вирішення проблем та творчого підходу до завдань. В умовах швидкого розвитку технологій та змін в суспільстві дослідницька компетентність стає важливим чинником, який забезпечує здобувачам освіти необхідні навички для ефективної адаптації до сучасного світу [4].

Формування дослідницької компетентності в навчанні фізики є особливо актуальним, оскільки ця наука ґрунтується на експериментальних методах пізнання та вивчення природних явищ. Важливим аспектом є впровадження новітніх методів навчання, які дозволяють учням активно взаємодіяти з фізичними законами і теоріями. Одним із таких методів є використання віртуальних експериментів, які дають змогу учням безпосередньо взаємодіяти з моделями фізичних явищ у цифровому середовищі.

Віртуальні експерименти відкривають нові можливості для реалізації дослідницьких підходів в освіті, адже вони дозволяють проводити складні експерименти без необхідності дорогого обладнання та з високою доступністю для кожного учня. Це забезпечує не тільки глибше розуміння фізичних процесів, але й розвиває навички критичного мислення та наукового підходу до вирішення проблем. Впровадження таких технологій у процес навчання фізики є важливим кроком у напрямку модернізації освіти та наближення її до вимог сучасного світу [3; 5].

У дисертації розглядаються основні напрями формування дослідницької компетентності учнів в контексті навчання фізики за допомогою віртуальних експериментів. Основним акцентом є взаємозв'язок між розвитком дослідницької компетентності та методами викладання фізики, які використовують цифрові технології, зокрема віртуальні експерименти. Розглядається важливість інтеграції цих інструментів у шкільний курс фізики для покращення якості навчання та формування в учнів навичок самостійного аналізу, критичного мислення та вирішення складних наукових задач.

Дослідження аналізує ефективність різних цифрових інструментів, таких як віртуальні лабораторії, симулятори фізичних явищ та інтерактивні платформи, які надають учням можливість безпосередньо досліджувати і маніпулювати фізичними процесами в умовах, наближених до реальних. Важливою складовою дослідження є оцінка впливу таких інструментів на розвиток дослідницьких навичок учнів, здатність до самостійного пізнання і творчого підходу до вирішення завдань [1; 4].

Одним з ключових аспектів є вивчення того, як віртуальні експерименти можуть покращити методику викладання фізики, зокрема в контексті переходу

до компетентнісного підходу в освіті. Завдяки використанню таких технологій учні отримують можливість проводити дослідження, аналізувати отримані результати та робити висновки, що є основою для розвитку наукового підходу в їхній освітній діяльності.

Ці цифрові інструменти не тільки сприяють кращому розумінню фізичних законів, але й дозволяють більш ефективно реалізувати міжпредметні зв'язки, інтегруючи фізику з іншими науковими дисциплінами, що є важливим етапом у підготовці учнів до сучасних вимог освіти [3; 5].

Подальша інтеграція цифрових технологій у навчання фізики є важливим кроком для розвитку дослідницьких навичок учнів. Використання віртуальних експериментів та інших цифрових інструментів дає можливість учням активно залучатися до наукової діяльності, сприяючи формуванню компетентностей, необхідних для вирішення складних проблем та самостійного аналізу. Віртуальні платформи дозволяють не лише вивчати теоретичні аспекти фізики, а й експериментально досліджувати фізичні явища, що є важливим для глибшого розуміння наукових принципів [4].

Важливо зазначити, що інтеграція цифрових технологій у процес навчання фізики має потенціал для суттєвого підвищення якості освіти. Однак існують певні виклики, пов'язані з недостатнім технічним забезпеченням навчальних закладів, а також необхідністю підвищення кваліфікації педагогів для ефективного використання таких інструментів. Відсутність доступу до відповідних цифрових ресурсів у деяких школах може бути значною перешкодою для впровадження сучасних методів навчання [5].

Подальші дослідження в цьому напрямку повинні зосереджуватися на розробці та впровадженні нових методик для навчання фізики, що використовують віртуальні експерименти, а також на створенні платформ, доступних для широкого кола учнів. Окрім того, важливо досліджувати вплив таких технологій на розвиток критичного мислення та самостійної роботи учнів, а також оцінювати їх ефективність в умовах реального навчального процесу.

Необхідно також вивчати потенційні ризики, пов'язані з надмірною залежністю від цифрових технологій, та збереження балансу між традиційними методами навчання і новітніми підходами. Тільки комплексний підхід, що включає як традиційні, так і інноваційні методи, дозволить досягти найкращих результатів у підготовці учнів до вимог сучасного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блум Б. С. Таксономія освітніх цілей: Класифікація навчальних цілей. Том 1: Когнітивна сфера. Нью-Йорк : Лонгман, 1984. 320 с.

2. Дьюї Дж. Як ми мислимо. Київ : Основи, 2001. 256 с.

3. Гончаренко С. У. Сучасна освіта: перспективи та виклики. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2012. № 3. С. 45–56.

4. Левченко І. В. Використання STEM-підходу на уроках фізики. *Фізико-математична освіта*. 2018. № 2(18). С. 71–76.

5. STEM-освіта: виклики і перспективи. Київ : Освіта України, 2019. 220 с.

ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

(Шульженко С. В., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Старокожко О. М., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Стрімкий прогрес цифрових технологій, поширення пандемії COVID-19 та повномасштабне вторгнення призвели до значних змін у всіх сферах життя, зокрема в освіті. Ці виклики змусили освітні заклади України перейти на дистанційне навчання та частково впровадити змішану форму навчання. Протягом останнього десятиліття у всьому світі спостерігається активна тенденція до впровадження змішаного навчання як сучасної освітньої технології з великим потенціалом для подальшого розвитку [1].

Зокрема, пандемія COVID-19 стала каталізатором швидкого переходу освітніх установ до онлайн-форм навчання, що підтверджує глобальний тренд до цифровізації освіти в кризових ситуаціях. Виявлено, що навіть в умовах пандемії більшість університетів світу змогли адаптувати свої програми до цифрових платформ, забезпечивши безперервність навчального процесу. Такі країни, як США, Великобританія та Австралія, активно використовували гібридні моделі навчання, інтегруючи асинхронні онлайн-курси з традиційними очними заняттями, що дозволило студентам продовжувати навчання в умовах локдаунів і карантинів.

Аналогічно, війна в Україні виявила важливість адаптації освіти до кризових умов. Міжнародний досвід вивчення ситуацій, коли країни переживали збройні конфлікти показує, що впровадження гнучких освітніх моделей, таких як дистанційне навчання, дає можливість не тільки зберегти освітній процес, але й ефективно підтримувати соціальну та психологічну стабільність студентів. Враховуючи досвід інших країн, важливо активно використовувати цифрові платформи та інноваційні методи навчання, щоб мінімізувати негативний вплив криз на освітній процес.

У контексті дослідження викликів у системі вищої освіти, зокрема в умовах війни, змішаного та дистанційного навчання, активно працюють як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Так, Дж. Р. Блум, працював над методами інтеграції онлайн-ресурсів з традиційними методами навчання; Ч. Ді-Гавіа досліджував питання дистанційного навчання та його ефективності в умовах криз, таких як пандемія COVID-19; С. Грин – акцентує увагу на дистанційному навчанні та академічній доброчесності в онлайн середовищі, а також вивчає вплив стресу та війни на успішність студентів; Т. Єрмак аналізує вплив військового конфлікту на систему вищої освіти в Україні, вивчає методи адаптації до нових освітніх умов під час війни; О. Качан – спеціалізується на дослідженні ефективності змішаного та дистанційного навчання в Україні, зокрема в умовах війни та ін.

Мета дослідження – проаналізувати, які виклики в системі вищої освіти виникли з початком повномасштабної російсько-української війни.

Для вивчення викликів у системі вищої освіти в Україні в умовах повномасштабної війни нами використані такі методи: аналіз документів (вивчення офіційних документів, програм, навчальних планів, наказів, рекомендацій, що стосуються переходу на дистанційне або змішане навчання в

умовах війни), анкетування та опитування (проведення опитувань серед здобувачів та викладачів для збору даних про їхній досвід переходу до змішаного та дистанційного навчання) тощо.

Починаючи з 24 лютого 2022 року, найважливішим питанням у провадження освітньої діяльності стала безпека та адаптація освітнього процесу до нових реалій. Це викликано постійними загрозами для життя та здоров'я здобувачів освіти і викладачів; перериванням освітнього процесу через повітряні тривоги, евакуацію та руйнування інфраструктури; необхідністю швидкого переходу до дистанційного навчання у випадках надзвичайних ситуацій [2].

Окрім цього, постійний стрес, тривога та психологічне навантаження через війну, втрата мотивації до навчання в умовах невизначеності, а також потреба у психологічній підтримці для здобувачів та викладачів становлять психологічні та емоційні виклики, спричинені війною.

Вимушена міграція як всередині країни, так і за її межі, стала серйозним викликом для подальшого навчання як здобувачів, так і викладачів. Змішане навчання дало змогу продовжити здобувати освіту, знаходячись у різних куточках планети. Окрім цього, перед викладачами та студентами постало питання адаптації навчальних планів до нових форм та методів навчання, а також визнання результатів навчання та дипломів за кордоном [2].

Постійні обстріли критичної інфраструктури створюють перешкоди для здобуття освіти студентами, зокрема, проблеми з доступом до інтернету та обладнання у зонах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях; відсутність стабільного зв'язку та електропостачання, вимагають запровадження альтернативних способів навчання (офлайн матеріали, відео та радіоуроки тощо).

Також здобувачі зіштовхнулися із академічними (забезпечення якості освіти в умовах дистанційного та змішаного навчання; підтримка академічної доброчесності під час онлайн-оцінювання) та соціальними викликами (втрата відчуття студентської спільноти та ізоляція; проблеми адаптації студентів-переселенців до нових умов) [2]. Але незважаючи на це, студенти та викладачі швидко адаптовуються до нових реалій і намагаються зробити освітній процес якомога комфортнішим і зручним для кожного здобувача.

Наведені виклики не вичерпують усього переліку перешкод для здобуття освіти, проте мають на меті активне впровадження нових методів та форм навчання, як-от: використання асинхронного навчання та цифрових платформ для доступу до матеріалів у будь-який час; розробка офлайн-матеріалів та мобільних додатків, що працюють без підключення до інтернету, а також впровадження систем гібридного оцінювання та адаптивного навчання тощо.

Отже, для ефективної реалізації змішаного навчання в Україні необхідна активна державна підтримка, розвиток цифрової інфраструктури та тісна співпраця з технологічними компаніями. Це дозволить не тільки забезпечити продовження освітнього процесу в умовах війни, але й створити потужну основу для майбутнього розвитку освіти, здатної адаптуватися до різноманітних кризових ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар Т. Сучасні практики використання змішаного навчання в українській вищій школі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 45(1). С. 161–165. URL : https://www.aphn-journal.in.ua/archive/45_2021/part_1/26.pdf (дата звернення: 04.04.2025).

2. Міністерство освіти і науки України. Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану. 2022. URL : https://mon.gov.ua/ua/news/organizaciya-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu (дата звернення: 04.04.2025).

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛЕЙ ГЛИБОКОГО НАВЧАННЯ В ЗАДАЧАХ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ТЕКСТОВИХ ОПИСІВ ТОВАРІВ

(Ганжа О. О., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Іванчук Н. В., кандидат технічних наук, доцент)
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна

Обробка природної мови (Natural Language Processing, NLP) є однією з ключових сфер застосування моделей глибокого навчання. Однією з актуальних задач у цій галузі є автоматизація створення та обробки текстових описів товарів для інтернет-магазинів. Використання генеративних авторегресивних моделей для цієї мети демонструє значний потенціал, оскільки вони здатні формувати деталізовані тексти, які важко відрізнити від написаних людиною [4, с. 268].

Однак у сферах, де критично важлива точність передавання інформації, такі моделі часто виявляються непридатними через високу частку помилкових або неточних даних. Зокрема, у галузі запчастин для сільськогосподарської техніки опис товару повинен містити не лише загальні характеристики, а й точні технічні параметри, такі як довжина, ширина, діаметр та інші атрибути.

Аналіз застосування авторегресивних моделей для генерації описів запчастин виявив численні випадки невідповідності фактичним характеристикам товарів, що значно ускладнює їхнє використання в цій сфері. Першим кроком до вирішення цієї проблеми є створення структурованої бази атрибутів товарів із прив'язкою до їхніх каталожних номерів. Це дозволить підвищити точність генерації текстів та забезпечити коректне відображення характеристик продукції.

Однак інформація представлена в описах товарів отриманих з відкритих джерел у більшості випадків є неструктурованою, або ж має неоднакову структуру, що робить неможливим її масову обробку. Тому постає задача обробки наявних текстів для їх подальшого використання.

Виділення пар «Назва атрибута» – «Значення атрибута» належить до задачі розпізнавання іменованих сутностей (NER). Традиційні методи, що базуються на статичних шаблонах, часто неефективні для обробки складних текстів, тоді як нейронні мережі є більш гнучкою альтернативою [1, с. 1].

Структуризація тексту дозволяє виокремлювати ключові елементи, такі як назва, каталожний номер, короткий опис та атрибути, спрощуючи їх подальшу обробку.

З метою вивчення можливостей застосування структуризації тексту для виокремлення атрибутів товарів, було проведено дослідження, що базується на використанні переднавченої моделі mT5 [3, с. 483], яка реалізує підхід «текст – текст» для задач обробки природної мови. Версія mT5 навчена на корпусі текстів 101 мовою, включаючи українську.

У даному випадку модель використовується для задачі сумаризації, де вихідний текст трансформується у структуровану версію. Для ефективного навчання за обмежених ресурсів було обрано компактну модель google/mT5-small. Також для порівняння використовувалася модель facebook/mbart-large-50, яка орієнтована на переклад, але також ефективна в задачах сумаризації [2, с. 1–2].

Експеримент реалізовано за допомогою бібліотек PyTorch і Transformers. Навчання проводилося з використанням стандартного токенізатора, основні параметри: evaluation_strategy="epoch", learning_rate=2e-05, num_epochs=3, weight_decay=0.01, save_total_limit=3. Порівняльна модель навчалася на тому ж корпусі даних із максимально схожими параметрами.

Оцінка ефективності включала як людиноцентричні методи (ручне порівняння генерацій зі зразковими текстами), так і автоматизовані метрики, зокрема ROUGE та Precision.

ROUGE (*Recall-Oriented Understudy for Gisting Evaluation*) застосовується для оцінки якості автоматичного резюмування текстів і машинного перекладу. Найпоширенішими її варіантами є ROUGE-N (n-грамові метрики, зокрема ROUGE-1, ROUGE-2) та ROUGE-L (аналіз довгих послідовностей).

Precision (*Точність*) вимірює, наскільки автоматично згенерований текст відповідає референтному. Вона визначає частку правильних збігів серед усіх елементів, створених системою, та має значення в межах від 0 до 1.

В ході оцінювання досліджуваних моделей було отримано результати наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Результати оцінки ефективності моделей

Метрика	Rouge1	Rouge2	Rougel	Precision
mT5	0.9325	0.9155	0.9325	0.8617
mBART	0.7128	0.6436	0.7048	0.7247

Результати експериментів показали, що обидві моделі успішно виконали структуризацію даних, особливо в секції «features», що було основною метою дослідження. Порівняльний аналіз генерацій підтвердив перевагу моделі на основі mT5, що підтверджується чисельними метриками.

Дане дослідження підтвердило ефективність застосування трансформерних моделей T5 та BART для структуризації текстових описів із виокремленням атрибутів і їхніх значень. Обидві моделі продемонстрували високі результати, достатні для практичного використання в обробці неструктурованих комерційних текстів. Однак mT5 виявилася точнішою в рамках експерименту, тому рекомендується для подальшого застосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mahadevkar S.V., Patil S., Kotecha K. et al. Exploring AI-driven approaches for unstructured document analysis and future horizons. Journal of Big Data. № 11 (92). 2024. URL : https://doi.org/10.1186/s40537-024-00948-z (дата звернення: 20.09.2024).

2.Tang Y., Tran C., Li X., Chen P.-J., Goyal N., Chaudhary V., Gu J. & Fan A. Multilingual translation with extensible multilingual pretraining and finetuning. *Cornell University. arXiv*. 2020. URL : https://doi.org/10.48550/arXiv.2008.00401 (дата звернення: 20.09.2024).

3.Xue L., Constant N., Roberts A., Kale M., Al-Rfou R., Siddhant A., Barua A. & Raffel C. mT5: A massively multilingual pre-trained text-to-text transformer. *Association for Computational Linguistics. Online*. 2021. p. 483–498,

4.Ганжа О. О., Іванчук Н. В. Порівняння ефективності моделей глибокого навчання в задачах генерування текстових описів запчастин до сільськогосподарської техніки. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Технічні науки*. 2024. Вип. 1(105). С. 262–270.

НАВЧАЛЬНА ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМА WORDWALL ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕЙМІФІКАЦІЇ В НАВЧАННІ ЛЕКСИКИ ТА ГРАМАТИКИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

(Горбенко Д. А., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Традиційні методи навчання іноземних мов часто не забезпечують достатнього рівня залученості та мотивації учнів, що негативно впливає на ефективність засвоєння, зокрема, лексики та граматики. У зв'язку з цим виникає потреба у пошуку та впровадженні інноваційних підходів, здатних зробити процес навчання більш цікавим, динамічним та результативним, серед яких особливе місце займає гейміфікація.

Метою дослідження є обґрунтування ефективності використання онлайн-платформи Wordwall як інструменту гейміфікації для покращення процесу навчання лексики та граматики іноземної мови.

Вивчення іноземних мов вимагає від учнів значної мотивації та залученості. Традиційні методи навчання лексики та граматики часто здаються монотонними, що може призвести до зниження інтересу та ефективності навчання. У цьому контексті гейміфікація, тобто використання ігрових механік у неігрових середовищах, стає перспективним підходом для підвищення зацікавленості та покращення результатів навчання [2, с. 17].

В освітньому контексті, для досягнення позитивних результатів, творче навчання через ігри вимагає від вчителів значних зусиль [4, с. 16], оскільки учні повинні вміти не лише занурюватися в гру, а й критично її осмислювати, аналізуючи свою взаємодію з нею.

Гейміфікація – це використання ігрових механік (бали, рівні, досягнення, змагання) [3, с.2426], що базується на таких принципах:

– мотивація: ігрові елементи активізують внутрішню (цікавість) та зовнішню (нагороди) мотивацію [5, с. 3028];

– зворотній зв'язок: миттєві результати (наприклад, бали за правильні відповіді) допомагають учням корегувати навчання;

– соціальна взаємодія: таблиця лідерів та командні завдання стимулюють здорову конкуренцію.

На відміну від Game-Based Learning (GBL), де навчання відбувається через готові ігри (наприклад, SimCity для вивчення містобудування), гейміфікація перетворює звичайні навчальні процеси на ігрові [1, с. 134].

Використання педагогами онлайн-платформи Wordwall є яскравим прикладом інструменту, що дозволяє легко інтегрувати елементи гейміфікації у процес навчання іноземних мов. Wordwall надає широкий спектр інтерактивних шаблонів, які можна використовувати для створення різноманітних навчальних активностей, спрямованих на засвоєння лексики та граматики. Серед доступних форматів – вікторини, ігри на зіставлення, пошук слів, кросворди, перемішування літер та багато інших. Кожен із цих форматів може бути налаштований таким чином, щоб включати елементи змагання, нарахування балів та відстеження прогресу, що є ключовими характеристиками гейміфікації.

Наприклад, для закріплення нової лексики вчитель може створити гру на зіставлення, де учням потрібно поєднати іншомовне слово з його перекладом. За кожну правильну відповідь учень отримує бали, а час виконання завдання може впливати на загальний рахунок.

Для практики граматичних правил можна використовувати формат вікторини з питаннями, що передбачають вибір правильного варіанту або заповнення пропусків. Встановлення часових обмежень та нарахування балів за швидкі та правильні відповіді перетворюють нудне тренування граматики на захопливу гру. Також таблиця лідерів, доступна в багатьох шаблонах Wordwall, створює елемент змагання між учнями, спонукаючи їх докладати більше зусиль для досягнення кращих результатів.

Отже, використання вчителями навчальної онлайн-платформи Wordwall виступає ефективним інструментом гейміфікації, який сприяє підвищенню мотивації, залученості та результативності навчання лексики та граматики іноземних мов. Завдяки різноманітності ігрових форматів учні можуть вивчати лексику та граматику в інтерактивній формі, що сприяє кращому запам'ятовуванню та розумінню матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Al-Azawi, R., et al. Educational Gamification Vs. Game-Based Learning: Comparative Study. *International Journal of Innovation, Management and Technology*. 2016. Vol. 7, № 4. P. 132–136.

2. Clark, R. C., Mayer, R. E., et al. E-Learning and the Science of Instruction: *Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning, № 4. P. 528.*

3. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L., et al. Gamification: Toward a Definition. *In Proceedings of the 2011 Annual Conference Extended Abstracts on Human Factors in Computing System*s. 2011. P. 2425–2428

4. Cachia, R., Ferrari, A., Ala-Mutka, K., & Punie, Y. et al. Innovation and Creativity in Education and Training in the EU Member States: *Fostering Creative Learning and Supporting Innovative Teaching Literature review on Innovation and Creativity in E&T in the EU Member States (ICEAC).* 2010. P. 49

5. Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. Does Gamification Work? – *A Literature Review of Empirical Studies on Gamification. Proceedings of the 47th Hawaii International Conference on System Sciences.* 2014. № 47. P. 3025–3034.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК НАПРЯМ ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ТЕХНОЛОГІЙ

(Кокарєва А. В., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Петренко Л. М., доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та андрагогіки)
Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна

У сучасному освітньому середовищі стрімкий розвиток цифрових технологій вимагає від закладів загальної середньої освіти оновлення змісту та підходів до викладання інформатики. Одним із провідних напрямів модернізації освіти є впровадження STEM-технологій, що передбачають інтеграцію знань з природничих наук, технологій, інженерії та математики. У цьому контексті дедалі більшої уваги набуває штучний інтелект (ШІ) як інструмент формування цифрових компетентностей учнів.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю адаптації освітнього процесу до вимог XXI століття, коли володіння базовими знаннями про штучний інтелект стає невід'ємною частиною підготовки учнів до життя в інноваційному світі. З огляду на це, інтеграція ШІ в навчальні програми з інформатики вбачає перспективний напрям розвитку STEM-освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій щодо використання ШІ на уроках інформатики в закладах загальної середньої освіти в контексті впровадження STEM-технологій демонструє важливі тенденції та напрямки розвитку цієї теми в Україні.

Питання використання штучного інтелекту в рамках STEM-освіти досліджували такі вітчизняні вчені як Н. Балик, Н. Валько, А. Титіна, О. Кривонос, К. Осадча, Л. Кільдерова, О. Єфименко. Науковці висвітлили у своїх працях можливості інтеграції елементів ШІ в уроки інформатики, пропонуючи різноманітні підходи до використання цих технологій для навчання школярів. Вони нагологосили на важливості формування сучасних компетентностей, таких як здатність до критичного мислення, роботи з великими даними та освоєння алгоритмів машинного навчання.

Мета: визначення та висвітлення перспектив використання ШІ на уроках інформатики в ЗЗСО як складової впровадження STEM-технологій, а також оцінка його впливу на якість освітнього процесу та розвиток компетенцій учнів.

На сьогодні існує безліч трактувань поняття «штучний інтелект». У загальному розумінні це напрям інформатики, що вивчає та розробляє системи, здатні відтворювати інтелектуальну діяльність людини. Під даним терміном зазвичай мають на увазі комплекс сучасних технологій, програм і алгоритмів, які функціонують на основі потужних обчислювальних засобів, збору та аналізу великих обсягів даних, а також здатності до взаємодії з іншими системами та зовнішнім середовищем [1, с. 33].

Одним із головних аспектів використання ШІ в навчанні є створення індивідуалізованих навчальних траєкторій для учнів. Технології ШІ дозволяють визначати рівень знань і потреби кожного учня, надаючи можливість для створення персоналізованих завдань, що відповідають його рівню підготовки, потребам та можливостям. Це, зокрема, дає змогу успішно впроваджувати

інструменти для адаптивного навчання, які допомагають учням з різними темпами засвоєння матеріалу. Наприклад, програми на основі ШІ можуть автоматично коригувати складність завдань або запропонувати додаткові матеріали для тих, хто має проблеми з певними аспектами предмету [4, с. 82].

Ще однією перевагою використання ШІ є можливість автоматизації рутинних процесів, таких як перевірка тестів або виконання завдань. Програми на основі ШІ можуть не лише перевіряти правильність виконаних завдань, а й надавати рекомендації з удосконалення роботи учня. Наприклад, використання чат-ботів на платформі, подібній до ChatGPT чи Gemini, дозволяє учням отримувати миттєвий зворотний зв'язок та пояснення складних концепцій без необхідності чекати на допомогу від вчителя [3, с. 90; 4, с. 83].

У контексті STEM-освіти використання штучного інтелекту на уроках інформатики дозволяє інтегрувати різні дисципліни, такі як математика, фізика та інженерія. Наприклад, учні можуть створювати математичні моделі для тренування машинних алгоритмів, працювати з візуалізацією даних або розробляти системи автоматизованого керування для роботів. Це дозволяє не тільки освоїти теоретичні основи, а й реалізувати їх через практичні завдання, що відповідають реальним проблемам, що вирішуються в технологічному середовищі [1, с. 32].

Одним із прикладів практичного застосування ШІ є використання програмних продуктів для навчання машинному навчанню та основам ШІ. Наприклад, програмне забезпечення, таке як Scratch, яке використовує блоки коду для створення програм, може бути інтегроване з елементами ШІ для розробки простих алгоритмів та задач [2]. Інші інструменти, як Google AI Experiments, дозволяють учням проводити експерименти з ШІ без необхідності глибоких технічних знань, що робить їх доступними для здобувачів освіти. Використання ChatGPT або інших інструментів обробки природної мови дозволяє учням працювати з реальними прикладами інтелектуальних систем, що можуть автоматично генерувати тексти або аналізувати великі об’єми даних [3, с. 90].

Варто зауважити, що попри великі переваги, використання штучного інтелекту в освіті пов’язано з низкою викликів. Перш за все, це питання підготовки педагогів до роботи з новими технологіями. Вчителі повинні бути готові до інтеграції ШІ в освітній процес і мати необхідні знання для ефективного використання таких інструментів. Для цього потрібні спеціальні програми підвищення кваліфікації та підтримка з боку навчальних закладів. Також необхідно забезпечити технічну підтримку та доступ до сучасного обладнання, яке дозволить використовувати ШІ на уроках без технічних обмежень [2; 3, с. 91].

Не менш важливим аспектом є питання етики використання ШІ в освіті. Вчителі повинні бути обізнані з можливими ризиками, такими як збереження конфіденційності особистих даних учнів та забезпечення прозорості в роботі алгоритмів, що впливають на оцінювання та рекомендації. Важливо, щоб штучний інтелект використовувався для підвищення якості навчання, а не для заміни викладацької роботи чи створення нерівних умов для учнів [4, с. 87].

Отже, використання ШІ на уроках інформатики в контексті впровадження STEM-технологій відкриває нові можливості для модернізації освітнього процесу та не лише доповнює традиційні методи навчання, а й виступає потужним

інструментом формування ключових STEM-компетентностей: критичного мислення, навичок роботи з даними, програмування, аналітики та інженерного підходу до розв'язання проблем.

Застосування штучного інтелекту як компонента STEM-освіти сприяє інтеграції наукових знань з практикою, розвиває міжпредметні зв'язки, активізує пізнавальну діяльність учнів і готує їх до викликів цифрової епохи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балик Н. Р. Освітній STEM-проєкт «Штучний інтелект». *Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання*: досвід, тенденції, перспективи: матеріали VII Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції (м. Тернопіль, 8 квітня, 2021). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. С. 32–34.

2. Використання штучного інтелекту на уроках інформатики. URL : https://surl.li/spugyq (дата звернення: 09.04.2025).

3. Дмитрієва О. І., Єфименко О. В. Позитивні риси використання ChatGPT в освітній діяльності. *Технології доброчесного використання штучного інтелекту у сфері освіти та науки*: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (м. Одеса, 31 липня–10 вересня 2023 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 89–92.

4. Кільдерова Л., Кузьменко В. Технології штучного інтелекту в сучасному освітньому процесі: переваги та недоліки. *Вища освіта України*: теоретичний та науково-методичний часопис. Київ, 2024. №2. С. 80–91.

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИТРАТ НА РОЗГОРТАННЯ ML-МОДЕЛЕЙ ЗА ДОПОМОГОЮ AWS SAGEMAKER INFERENCE

(Красько Б. В., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Грицюк П. М., доктор економічних наук, професор)
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна

У сучасному світі машинного навчання (ML) ефективне розгортання моделей є ключовим фактором успішного впровадження штучного інтелекту в бізнес-процеси. AWS SageMaker надає потужний інструментарій для управління ML-моделями, зокрема за допомогою компонента SageMaker Inference. Його використання дозволяє значно знизити витрати на інфраструктуру, оптимізувати споживані ресурси та підвищити продуктивність моделей.

Amazon SageMaker Inference пропонує різні способи розгортання моделей машинного навчання, кожен з яких може бути адаптований до специфічних вимог бізнесу. Головними режимами є real-time inference, batch transform та asynchronous inference. Real-time inference забезпечує миттєві відповіді на запити користувачів, що є критично важливим для застосувань, які вимагають швидкої обробки даних [2]. Наприклад, у фінансовому секторі реальний час використовується для виявлення шахрайства, в e-commerce – для рекомендацій товарів.

Batch transform дозволяє виконувати обчислення над великими наборами даних у пакетному режимі. Використання batch transform є зручним для періодичних прогнозів або аналізу історичних даних, наприклад, для прогнозування попиту на основі минулих продажів [2]. Даний підхід дозволяє оптимізувати використання ресурсів, оскільки моделі можуть запускатися в певний час без необхідності постійного утримання обчислювальних потужностей.

Asynchronous inference додає запити в чергу, що дозволяє уникати надмірного використання ресурсів у пікові періоди. Це особливо корисно для обробки складних запитів, які не потребують негайної відповіді [3]. Наприклад, у сфері обробки зображень або відео можна використовувати даний підхід для аналізу даних без затримки основного робочого процесу.

Однією з ключових переваг AWS SageMaker є можливість автоматичного масштабування ресурсів. Це означає, що необхідні обчислювальні потужності виділяються лише під час запитів, а у періоди простою вони можуть бути звільнені. Функція Scale-down to zero дозволяє зменшувати кількість задіяних ресурсів до нуля за відсутності вхідних запитів, що значно скорочує витрати на хмарну інфраструктуру [3]. Як тільки надходить новий запит, SageMaker автоматично відновлює необхідні ресурси, що забезпечує високу ефективність використання обчислювальної потужності.

Ще одним важливим аспектом є підтримка Multi-Model Endpoints, що дозволяє розгортати декілька моделей в межах одного SageMaker Endpoint. Це забезпечує економію на витратах інфраструктури, оскільки різні моделі можуть використовувати спільні ресурси без необхідності створення окремих екземплярів для кожної з них [1]. Такий підхід особливо корисний для компаній, що працюють з багатьма ML-моделями одночасно, наприклад, у сфері автоматизованого аналізу документів або управління ризиками.

AWS SageMaker підтримує використання контейнерів, що дозволяє інтегрувати кастомні ML-моделі та оптимізувати витрати за рахунок мінімального використання ресурсів [2]. Компанії можуть створювати власні образи Docker для підвищення продуктивності та гнучкості у виборі апаратного забезпечення. Це особливо корисно для розробників, які використовують специфічні фреймворки або хочуть зменшити залежність від стандартних середовищ SageMaker.

AWS SageMaker Inference працює за принципом «pay-as-you-go», тобто користувачі сплачують лише за фактично використані ресурси. Це значно знижує витрати для компаній, що використовують ML нерегулярно або для специфічних аналітичних завдань [3].

Висновки. AWS SageMaker Inference дозволяє вибрати оптимальний підхід до розгортання моделей залежно від потреб бізнесу. Завдяки функціям автоматичного масштабування, підтримці мульти-модельних ендпойнтів та можливості інтеграції кастомних контейнерів, SageMaker допомагає компаніям ефективно використовувати обчислювальні ресурси, знижувати витрати та підвищувати продуктивність ML-додатків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Amazon SageMaker Multi-Model Endpoints. *Amazon Web Services*. 2023. URL : https://docs.aws.amazon.com/sagemaker/latest/dg/multi-model-endpoints.html (дата звернення: 22.02.2025).

2. Barth A. Amazon SageMaker Adds New Inference Capabilities to Help Reduce Foundation Model Deployment Costs and Latency. *Amazon Web Services.* 2023. URL : Режим доступу: https://aws.amazon.com/blogs/aws/amazon-sagemaker-adds-new-inference-capabilities-to-help-reduce-foundation-model-deployment-costs-and-latency/ (дата звернення: 22.02.2025).

3. Unlock Cost Savings with the New Scale-Down to Zero Feature in Amazon SageMaker Inference. *AWS Machine Learning Blog*. 2023. URL : https://aws-news.com/article/01938a03-543d-0f0a-3d3b-398676355285 (дата звернення: 22.02.2025).

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА АДАПТИВНИХ ПЛАТФОРМ У НАВЧАННІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**(Тищук А. Е., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Мельнікова Ю. О., кандидат філологічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Сучасні тенденції розвитку освіти зумовлюють необхідність впровадження інноваційних технологій, здатних забезпечити якісно новий рівень організації навчального процесу, ефективне управління освітніми траєкторіями здобувачів вищої освіти та доступ до знань у зручному, персоналізованому форматі. Особливої уваги в цьому контексті набуває штучний інтелект – інструмент, що дозволяє навчальним платформам аналізувати великі обсяги даних, адаптувати навчальні програми до потреб окремих студентів, автоматизувати оцінювання, виявляти труднощі у засвоєнні матеріалу та прогнозувати навчальні результати. Ці технології також сприяють розвитку інклюзивності у вищій освіті, даючи змогу залучати до навчального процесу студентів із різними освітніми потребами. Розглянемо детально наукові публікації, в яких представлено сучасні підходи до використання ШІ в академічному середовищі.

Значний внесок у дослідження теми зробила Ірина Воротникова, авторка статті «Perspectives of Implementation of Personalized Learning Using Artificial Intelligence in Higher Education», опублікованої на платформі ResearchGate [1]. У своїй праці вона акцентує увагу на тому, що персоналізоване навчання, яке підтримується технологіями штучного інтелекту, має змінити освітню парадигму – від уніфікованого викладання для всіх студентів до індивідуалізованих підходів. Авторка наводить низку прикладів, коли сучасні освітні платформи з інтегрованими алгоритмами ШІ здійснюють аналіз навчальної активності студентів, визначають їхні сильні й слабкі сторони, прогнозують успішність, адаптують контент і навіть автоматично формують тести. І. Воротникова підкреслює, що роль викладача в новій моделі навчання змінюється: замість просто ретранслятора інформації, тепер він виступає в ролі наставника та координатора індивідуального освітнього маршруту студента. У статті також визначено бар'єри до впровадження ШІ у вищу освіту: обмежений доступ до технологій, недостатня підготовка викладачів, етичні проблеми (наприклад, питання приватності даних) та відсутність узгоджених нормативних рамок.

Важливим у контексті використання ШІ є аспект інклюзивності, який висвітлено у статті «Вплив цифрових технологій на інклюзивну освіту: виклики та перспективи», опублікованій у журналі «Inclusion & Society» [2]. Автори аналізують, як цифрові технології, зокрема адаптивні освітні платформи, що функціонують на основі ШІ, сприяють розширенню можливостей доступу до вищої освіти для осіб з особливими освітніми потребами. Вони зазначають, що сучасні освітні середовища, обладнані голосовими асистентами, автоматичним перекладом та адаптивним відображенням контенту, створюють умови для повноцінної участі студентів з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, розладом аутистичного спектру та іншими порушеннями, у навчальному процесі. Автори підкреслюють, що адаптивність у цьому випадку

стосується не лише змісту навчання, а й форми його викладання – матеріал подається у доступному форматі, темп вивчення регулюється відповідно до потреб студента, передбачено розширені можливості зворотного зв'язку. Окремий акцент зроблено на соціальному вимірі: технології повинні не лише компенсувати обмеження, а й сприяти відчуттю повноцінного включення у навчальне середовище. Попри позитивні тенденції, дослідники наголошують на наявності перешкод: відсутність належної цифрової інфраструктури у багатьох закладах, нестача кваліфікованих фахівців, недостатній методичний супровід цифрової інклюзії.

Ширший погляд на цифрову трансформацію освіти, в тому числі роль штучного інтелекту в цьому процесі, представлено у статті, опублікованій у журналі «Academy Vision» [3]. Автори статті розглядають цифровізацію не лише як технологічну зміну, а як глибокий соціокультурний процес, що впливає на всі аспекти функціонування вищої школи. Штучний інтелект у цьому контексті виступає як один з провідних елементів освітньої стратегії. Автори наводять приклади використання ШІ для автоматизації рутинних завдань – оцінювання, аналізу відвідуваності, формування освітніх звітів, а також у створенні складніших рішень – навчальних симуляцій, віртуальних лабораторій, платформ адаптивного навчання. У публікації також окреслено потребу у формуванні нової нормативної та методологічної бази, що регламентуватиме використання ШІ в освіті: від акредитації програм до ліцензування технологій навчання.

Прикладом прикладного аналізу функціювання адаптивних освітніх платформ є кваліфікаційна робота Чебаненка І.С., підготовлена в Мукачівському державному університеті [4]. У роботі досліджено особливості використання платформ Moodle, Edmodo та Coursera в контексті формування цифрової компетентності студентів. Автор провів емпіричне дослідження, в рамках якого було проаналізовано вплив адаптивних платформ на успішність, мотивацію та самоорганізацію студентів. Зроблено висновок, що системи, які дозволяють персоналізувати навчальні завдання, регулювати складність, візуалізувати прогрес та надавати автоматичний зворотний зв'язок, сприяють більш глибокому засвоєнню матеріалу та активнішій участі студентів у навчальному процесі. Автор акцентує, що цифрова компетентність студентів зростає не лише в технічному вимірі, а й на рівні навичок самонавчання, критичного мислення та інформаційної грамотності. Разом з тим, Чебаненко вказує на важливість підготовки викладача до роботи з адаптивними платформами – без належної методичної бази та цифрової культури навіть найсучасніша система може виявитися неефективною.

Отже, аналіз сучасних наукових джерел свідчить про те, що використання штучного інтелекту та адаптивних освітніх платформ несе в собі великий потенціал для модернізації вищої школи. Вони дозволяють реалізувати персоналізоване, гнучке та інклюзивне навчання, підвищити ефективність викладання та оптимізувати управління освітнім процесом. Водночас повноцінне впровадження цих інструментів потребує системного підходу, що включає оновлення інфраструктури, підготовку педагогічних кадрів, етичне й правове регулювання застосування інтелектуальних технологій, і загалом формування цифрової педагогіки як нової освітньої культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Vorotnykova I., Dziabenko O., Morze N. Perspectives of Implementation of Personalized Learning Using Artificial Intelligence in Higher Education. *Information Technologies and Learning Tools*, 2025. Т. 105. №. 1. P. 144–157. URL : https://www.researchgate.net/publication/389422208 (дата звернення: 30.03.2025).

2. Гуржій А. М., Калінін І. А., Костенко Ю. В. Вплив цифрових технологій на інклюзивну освіту: виклики та перспективи. *Inclusion & Society*. 2023. 2(7). С. 61–66. URL : https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusion-society/article/view/133/130. (дата звернення: 30.03.2025).

3. Цифровізація освітнього простору в умовах викликів сучасності. *Academy Vision*. 2024. №1(29). URL : https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1149/1019 (дата звернення 30.03.2025).

4.Чебаненко І. С. Формування цифрової компетентності студентів засобами адаптивних освітніх платформ : кваліфікаційна робота. Мукачівський державний університет, 2024. URL : https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8142 (дата звернення: 30.03.2025).

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ ШКОЛЯРІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ФІЗИЧНОЇ ОСВІТИ

**(Афанасьєв В. В., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Школа О. В., доктор педагогічних наук, професор)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Згідно державних нормативних освітніх документів (Законів України «Про освіту», Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, Концепції Нової української школи та ін.) формування у молоді цілісних уявлень про світ, наукового світогляду, критичного мислення, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, навичок самоосвіти і самореалізації на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів має ключовий, пріоритетний характер, що сприятиме їх успішний адаптації у сучасному інформаційному високотехнологічному швидкозмінному світі [2]. Всебічний розвиток особистості, формування світоглядних уявлень і переконань неможливе без цілеспрямованого і ґрунтовного опанування основ природничих наук, і зокрема фізики, яка досліджує найзагальніші фундаментальні властивості і закономірності матеріального світу на всіх його структурних рівнях (мікро-, макро- та мегасвіт), що мають глибокий філософський зміст.

Посилення світоглядного аспекту навчання фізики в школі та відповідної підготовки майбутніх учителів останнім часом стає все актуальнішим через низку факторів: зниження пізнавального інтересу та рівня базової фізико-математичної підготовки школярів, зростання освітніх втрат через несистемний характер організації освітнього процесу в умовах карантину та військового стану в державі, послаблення комунікації і зворотного зв'язку між його учасниками, зменшення контингенту студентів природничих спеціальностей педагогічних ЗВО, зниження якості практичної і самоосвітньої підготовки майбутніх учителів фізики, поширення псевдонаукової інформації та релігійних ідей, що негативно впливають на суспільну свідомість та особливо сучасної молоді. За результатами державного НМТ останніх років значна кількість учнів з фізики демонструє невисокий рівень системності знань і має труднощі з: розумінням фізичного змісту базових понять, інтерпретацією формул і графіків, практичним застосуванням знань, формулюванням висновків світоглядного і методологічного змісту. Знання учнів узагальнюються переважно на емпіричному рівні, і як наслідок маємо труднощі з виконанням головного освітнього завдання сучасної школи – формуванні наукового діалектико-матеріалістичного світогляду молоді [4].

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема формування наукового світогляду особистості, у тому числі й засобами фізики як навчальної дисципліни, досліджується науковцями впродовж останніх 60 років. Цій проблемі присвячені праці філософів (В. Андрущенко, Л. Губерський, В. Кремень, К. Поппер, В. Черноволенко, В. Шинкарук та ін.), педагогів (В. Загвязінський, Е. Моносзон, О. Савченко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, М. Ярмаченко та ін.), психологів (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Н. Менчинська,

Ж. Піаже, С. Рубінштейн та ін.), науковців-фізиків (Н. Бор, В. Гейзенберг, П. Дірак, А. Ейнштейн, М. Планк, Р. Фейман та ін.), методистів-фізиків (П. Атаманчук, Л. Благодаренко, О. Бугайов, С. Гончаренко, В. Заболотний, О. Іваницький, В. Ільченко, А. Касперський, Є. Коршак, О. Ляшенко, М. Мартинюк, В. Савченко, М. Садовий, О. Сергєєв, В. Сиротюк, Б. Сусь, В. Шарко, М. Шут та ін.). Протягом останніх двох десятиліть світоглядний аспект шкільної фізичної освіти знайшов своє логічне продовження у дисертаціях І. Бургун, В. Ковальчука, М. Растьогіна, Р. Семенишеної [1; 3; 4]. За результатами проведених наукових пошуків з'ясовано: роль освіти у формуванні наукового світогляду особистості, типологію, структурні елементи, рівні розвитку, основні функції, особливості формування, багатогранність форм прояву. Дослідження показали, що центральним елементом наукового світогляду виступає наукова картина світу, яка формується шляхом синтезу та узагальнення знань про навколишній світ, отриманих шляхом опанування основ природничих і суспільно-гуманітарних наук. Саме ця наукова картина світу стає фундаментом, на якому базується система поглядів, цінностей і ставлень людини, що складає основу її усвідомленої поведінки і діяльності. При цьому фізична картина світу, як частина природничо-наукової картини світу, виступає невід'ємним компонентом наукового світогляду особистості та загальнолюдської культури.

Очевидно, що науковий світогляд людини не формується одночасно із засвоєнням предметних знань з певного курсу, зокрема й під час традиційних підсумкових узагальнюючих уроків в школі. За таких умов учні не встигають якісно засвоїти структуру і зміст сучасної фізичної картини світу, переконатися у справедливості її провідних філософських і наукових принципів (матеріальна єдність і нескінченність пізнання світу, рух і взаємодія матерії; атомізм, причинність, відносність, збереження, дуалізм та ін.), реалізувати її основні світоглядні функції (пояснювальну, оцінну, практичну). Очевидно, що тільки цілеспрямований, послідовний і системний підхід педагогічного колективу освітнього закладу може принести бажаний результат, і шкільний курс фізики при цьому відіграє ключову роль. Варто зазначити, що підтвердженням актуальності розв'язання зазначеної проблеми є результати проведених нами співбесід й анкетування вчителів фізики та астрономії міст Бердянська і Полтави. До основних труднощів успішного розв'язання проблеми більшість педагогів відносять: наявність різних наукових трактувань сутності самого поняття та його основних індикаторів; відсутність методичних рекомендацій, практичних вправ та засобів діагностики; відсутність відповідних завдань на державному НМТ з фізики. Таким чином, аналіз літературних джерел та реальної освітньої практики свідчить, що незважаючи на ґрунтовні наукові здобутки і накопичений досвід проблема формування наукового світогляду школярів взагалі та цілісних уявлень про фізичну картину світу як його ключового компоненту і предметної компетентності з фізики в сучасних освітніх умовах є актуальною, багатогранною, потребує всебічного теоретичного аналізу та пошуку ефективних шляхів її практичного вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бургун І. В. Формування наукового світогляду учнів основної школи у навчанні фізики : автореф. дис. … канд. пед. наук: спеціальність «13.00.02 –

теорія і методика навчання (фізика)». Київ, 2001. 24 с. URL : https://surl.li/fpuzno (дата звернення: 11.09.2024).

2. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30.09.2020 року. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886 (дата звернення: 11.09.2024).

3. Семенішена Р. В. Формування наукового світогляду старшокласників у процесі вивчення фізики : автореф. дис. … канд. пед. наук: спеціальність «13.00.02 – теорія і методика навчання (фізика)». Київ, 2015. 21 с.

4. Школа О. В. Проблеми формування і діагностики наукового світогляду майбутніх учителів фізики. *Наукові записки Бердянського держ. пед. ун-ту. Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Вип. 3. Бердянськ : БДПУ, 2019. С.423–431. URL : http://surl.li/siaqrz (дата звернення: 02.03.2025).

ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМИ ДИНАМІЧНОЇ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ 7–8 КЛАСІВ

(Ачкан В. В., доктор педагогічних наук, професор,
Півень Н. М., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Війна в Україні призвела до дестабілізації в багатьох аспектах суспільного життя. Однією з найбільш уразливих галузей стала саме освіта, що змусило переглянути всі аспекти і технології викладання в навчальних закладах. І зараз, під час воєнних дій, дистанційна форма навчання стала єдиною можливістю в навчанні у прифронтових частинах нашої країни. Завдяки дистанційному навчанню, учні мають змогу отримувати знання не зважаючи на безпекову ситуацію в країні.

Підвищенню мотивації учнів, активізації їх пізнавальної діяльності сприяє використання програм динамічної математики. Ці програми надають можливість для подання інформації в різноманітній формі, візуалізувати освітній процес.

Питанням використання програм динамічної математики у процесі навчання математики присвятили свої роботи Ю. Ботузова [1], М. Друшляк, О. Семеніхіна [3]. О. Семеніхіна та М. Друшляк [3] з позицій праксеології розглянули аспекти формування у майбутніх учителів умінь обрати серед розмаїття програмних засобів саме той продукт, який за наявним у ньому інструментарієм виявиться найраціональнішим для розв'язання конкретної професійної задачі. Авторками запропоновано технологію формування таких умінь, яка базується на формулі «одна задача – різні програмні засоби». Як слушно зазначають науковці оскільки спеціалізовані програмні засоби, серед яких програми динамічної математики, можуть стати тим інструментом, завдяки якому будуть забезпечуватися інтерес до математики й інтелектуальний розвиток молоді, опанування ними має стати однією з основних задач підготовки професійного вчителя математики.

Ю. В. Ботузова [1] проаналізувала питання використання динамічних моделей GeoGebra на уроках математики в контексті технологій STEM-освіти. Авторкою розглядаються функціональні можливості програмного забезпечення GeoGebra в навчанні математики; пропонується STEM-підхід до використання динамічних моделей цієї програми на уроках математики.

Як слушно зазначають Д. В. Васильєва та М. В. Курвитс «різні способи подання інформації та встановлення зав'язків між ними сприяють активній роботі мислення учнів, розвитку в них таких розумових операцій як аналіз, синтез, порівняння, аналогія, класифікація, узагальнення, абстрагування тощо» [5, с. 6]. Саме використання програм динамічної математики, таких як GeoGebra чи Desmos, дозволяє школярам бачити математичні концепції у рухомому відображенні, що полегшує їх зрозуміння та сприяє активному навчанню.

GeoGebra– вільно-поширюване динамічне геометричне середовище, яке дає можливість створювати «живі креслення» для використання в геометрії, алгебрі, планіметрії, зокрема, для побудов за допомогою циркуля і лінійки [1]. Програма володіє багатими можливостями для роботи з функціями (побудова

графіків, обчислення коренів, екстремумів, інтегралів тощо) за рахунок команд вбудованої мови (яка, до речі, дає змогу керувати і геометричними побудовами).

Сервіс надає можливість будувати графічний розв'язок. До того ж декількох рівнянь одночасно. При цьому саму координатну сітку можна рухати. Таким чином, діти побачать всі можливі зміни графіків є, що полегшує засвоєння складних тем.

Desmos – це онлайн-сервіс, який дозволяє створювати графіки за формулою функції [3]. Сервіс корисний тим, що можна швидко і просто побудувати графік функції та перевірити правильність побудови графіка, а додаток Desmos Calculator може виконувати всі функції звичайних графічних калькуляторів та має кілька додаткових можливостей, яких немає у звичайних графічних калькуляторів, а саме:

- малювати функціями;
- створювати анімовані картинки за допомогою прив'язки об'єктів до функцій з параметрами;
- створювати динамічну наочність;
- швидко створювати скріншоти з формулами і функціями.

Завдяки цьому підходу, учні можуть краще розуміти абстрактні математичні поняття шляхом спостереження за їх взаємозв'язками у реальному часі. Крім того, програми динамічної математики дозволяють учням експериментувати з різними параметрами з графіками, функціями та геометричними фігурами, роблячи їх власні відкриття та експерименти. Це розвиває їх критичне мислення, логічні навички та творчий підхід до вирішення математичних задач, що сприяє активній навчальній діяльності та розвитку критичного мислення.

Такий підхід до навчання математики допомагає зробити його більш цікавим та зрозумілим для учнів, формує навички розв'язання задач практичного та дослідницького характеру. Учні можуть побачити конкретні приклади застосування математичних понять у реальному житті, що робить навчання більш цікавим та корисним, підвищує інтерес учнів до математики та покращити їх навички у навчанні, підвищуючи позитивну мотивацію учнів до вивчення алгебри та геометрії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ботузова Ю. В. Динамічні моделі GeoGebra на уроках математики як основа STEM-підходу. *Фізико-математична освіта*. 2018. Випуск 3(17). С. 31–35.

2. Васильєва Д. В. Сучасні програмні засоби навчання. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2017. N 6. С. 6–10.

3. Семеніхіна О. В., Друшляк М. Г. Програми динамічної математики: кількісний аналіз у контексті підготовки вчителя математики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Том 48. № 4.

ФУНДАМЕНТАЛЬНА КОНСТАНТА, ЩО ЗМІНИЛА ФІЗИКУ

**(Бєлих К. О., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Школа О. В., доктор педагогічних наук, професор)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Швидкість світла є фундаментальною константлю сучасної фізики, що відіграє вирішальну роль у розумінні Всесвіту на всіх рівнях організації матерії – від субатомних частинок до космологічних масштабів. Історія дослідження швидкості світла є захоплюючим прикладом розвитку наукової думки, яка пройшла довгий і непростий шлях від абстрактних філософських припущень про його матеріальну природу до точних експериментальних вимірювань та усвідомлення її фундаментального змісту.

У давнину більшість філософів (Арістотель, Гераклит, Піфагор, Платон та ін.) вважали, що світло поширюється простором миттєво, випромінюється і поглинається людським оком, що робить зір можливим. Проте вже тоді існували альтернативні погляди: Емпедокл і Демокрит (V–IV ст. до н.е.) припускали, що світло рухається зі скінченною швидкістю у певному середовищі – ефірі, подібно до того, як повітря є середовищем для розповсюдження звуку; Лукреций наголошував, що всі матеріальні об’єкти в природі (вогонь, повітря, земля, вода, світло) складаються з дрібних атомів. Евклід (III ст. до н.е.) у своєму трактаті «Оптика», спираючись на поняття «точкове джерело світла, світловий промінь і потік», першим сформулював закони прямолінійного поширення і відбиття світла, розглядав утворення тіні, явища відбиття променів від плоских і сферичних дзеркал.

З появою експериментального природознавства у XVI–XVII ст. перший науковий експеримент з вимірювання швидкості світла здійснив Г. Галілей (1607 р.), який намагався визначити час його проходження між двома пагорбами за допомогою ліхтарів, але відстань була занадто малою (близько 3 км), щоб зафіксувати затримку. На початку XVII ст. Й. Кеплер створив зорову трубу, відкрив явище повного внутрішнього заломлення світла і пояснив, як працює людське око. Справжній прорив стався у 1676 році, коли данський астроном О. Ремер помітив, що затемнення супутників Юпітера відбуваються із запізненням, коли Земля знаходиться далі від Юпітера. Він правильно пояснив це скінченною швидкістю світла і оцінив її приблизно у 220 000 (км/с). У 1690 році Х. Гюйгенс сформулював принцип розповсюдження світлових хвиль (доповнений у 1815 р. Ж. Френелем), які поширюються простором у гіпотетичному нерухомому пружному середовищі (світлому ефірі). У 1704 році вийшов у світ трактат «Оптика» відомого англійського вченого І.Ньютона, який містив основи геометричної оптики, теорію дисперсії світла і вчення про склад білого кольору, пояснення дослідів з інтерференції, дифракції і поляризації світла. Так, зокрема досліди з «кільцями Ньютона» дозволили автору першим визначити довжини хвиль усіх відомих кольорів білого світла. У своїх теоретичних міркуваннях учений спирався на поняття світлового ефіру. У 1728 році Дж. Бредлі у дослідах із зоряної аберації, зумовленої рухом Землі навколо Сонця, отримав для швидкості світла значення 301 000 (км/с).

На початку XIX ст. завдяки Т. Юнгу (досліди з інтерференції світла) і Ж. Френелю (досліди з дифракції світла) було створено хвильову математичну

теорію світла. У 1848–1850 рр. французькі фізики Фізо і Фуко розробили новий метод вимірювання швидкості світла за допомогою зубчастого колеса і дзеркала відповідно, що швидко оберталися. Результати цих дослідів свідчили, що вона перебуває у межах $298\,000 \div 315\,000$ (км/с). У 1860-х роках Джеймс Клерк Максвелл об'єднав електрику і магнетизм в єдину теорію (класичну електродинаміку) і показав, що світло є поперечною електромагнітною хвилею, швидкість якої за розрахунками $\left(c = 1/\sqrt{\varepsilon_0 \mu_0}\right)$ перебуває у межах 299788 ± 5000 (км/с). Вона не залежить від системи відліку, тобто однакова для будь-якого спостерігача незалежно від швидкості його руху. Фундаментальні ідеї Фарадея-Максвелла викликали справжній переворот у фізиці другої половини XIX ст. Матерія існує у двох формах – речовина і поле; на відміну від речовини, яка є дискретною, поле є безперервною субстанцією, що може передавати взаємодію зі швидкістю світла. Рух вже не тільки просте механічне переміщення тіл, але й поширення коливань у полі. При цьому електромагнітна взаємодія пояснює не тільки електричні і магнітні явища, але й інші – оптичні, хімічні, теплові [2].

На межі XIX – XX століть методи вимірювань продовжували вдосконалюватися. Так, використання ефекту Доплера та електромагнітних методів за допомогою інтерферометра Майкельсона (1879 р.) дозолили виміряти швидкість світла з ще більшою точністю: 299796 ± 4000 (км/с). Революційний переворот відбувся на початку XX століття, пов'язаний з появою гіпотези Планка про світлові кванти (1900 р.) та спеціальною теорією відносності Ейнштейна (1905 р.), в якій швидкість світла набула статусу фундаментальної константи природи. Планк наголошував, що світло має корпускулярну природу: поширюється простором, випромінюється і поглинається речовиною квантами (фотонами) з енергією $E = h\nu$ та нульовою масою спокою. Ейнштейн постулював, що швидкість світла однакова в усіх інерціальних системах відліку незалежно від руху джерела чи спостерігача, є максимальною в природі і не потребує для свого поширення гіпотетичного середовища (ефіру). Це призвело до революційних висновків: встановлення взаємозв'язку між простором, часом, матерією та її рухом; відкриття квантової природи фотоефекту, релятивістських ефектів (відносність одночасності подій, скорочення довжини у напрямку руху тіла, сповільнення часу у рухомій системі відліку) та знаменитої формули $E = mc^2$ про еквівалентність маси та енергії.

З появою та розвитком у XX ст. квантової фізики роль швидкості світла як фундаментальної константи зросла ще більше. У 1913 р. було сформульовано квантові постулати Бора, які врятовували планетарну модель атома Резерфорда й успішно пояснювали енергетичні спектри атома водню та періодичну систему елементів Д. Менделєєва. Теорія атома Резерфорда-Бора була згодом удосконалена А. Зоммерфельдом, який у 1916 р. сформулював квантову теорію еліптичних орбіт. У 1922 р. А. Комптон відкрив явище короткохвильового випромінювання на вільному електроні, чим експериментально довів існування світлового кванта (фотона). Виявилося, що світлу, а згодом і всій матерії, притаманний корпускулярно-хвильовий дуалізм.

З розвитком фізики елементарних частинок та квантової електродинаміки у першій половині XX ст. з'явився новий матеріальний об'єкт та нове наукове поняття – квантове поле, перехід якого з одного стану в інший змінює число частинок та розповсюджується у просторі зі швидкістю меншою за c. Останнє

свідчило про зникнення раніше непрохідної грані між речовиною і полем: на рівні елементарних частинок між ними постійно відбуваються взаємоперетворення, при цьому носіями фундаментальної електромагнітної взаємодії виступають саме кванти світла – фотони. У другій половині XX століття був досягнутий значний прогрес у підвищенні точності вимірювань швидкості світла: у 1950 р. Л. Ессен за допомогою методу стоячих хвиль отримав значення в інтервалі: 299792 ± 3000 (м/с), у 1972 р. К. Евенсон на основі методу лазерної інтерферометрії – $299792456 \pm 1{,}1$ (м/с). Оскільки інші експерименти того часу теж отримали подібні результати для швидкості світла у вакуумі, 15-та Генеральна конференція мір і ваг у 1975 р. рекомендувала використовувати значення 299 792 458 (м/с). У 1983 та 2011 роках Генеральна конференція мір і ваг запропонувала перевизначити всі сім базових одиниць СІ, зокрема для секунди зберегли визначення 1967 року через надтонку структуру атома цезію, а метр перевизначили як довжину шляху, пройденого світлом у вакуумі за часовий інтервал в 1/(299 792 458) частину секунди [1]. Стосовно швидкості світла цікавими, на нашу думку, є такі факти:

- процес поширення світла у вакуумі є найшвидшим фізичним процесом у Всесвіті; теоретично світло робить один оберт навколо Землі за 0,134 секунди або за секунду він може зробити це 7,5 разів;
- відстань від Сонця до Землі (150 млн. км) світло долає трохи більше ніж за 8 хвилин, а від найближчої до Сонця зірки Проксима летить до Землі цілих 4 роки. Саме тому вчені використовують для виміру відстаней до далеких космічних об'єктів (окремі зірки, планети чи цілі галактики) таку одиницю виміру як світловий рік (відстань, яку долає світло у вакуумі за 1 земний рік);
- світлу властивий корпускулярно-хвильовий дуалізм: під час поширення простором виявляються переважно його хвильові властивості (дисперсія, інтерференція, дифракція, поляризація), під час випромінювання і поглинання речовиною – корпускулярні (фотоефект, тиск світла, ефект Комптона);
- здатність світла заломлюватися, розсіюватися та відбиватися використовують у різноманітних оптичних приладах (зорова труба, лупа, телескоп, мікроскоп, окуляри, бінокль, перископ, діа- та епіпроектор, оптичний приціл, далекомір, лазер, GPS-навігація, оптоволоконні комунікації та ін.); людське око є одним з найскладніших оптичних приладів;
- світло має свій спектр, який на шкалі електромагнітних хвиль займає дуже вузький інтервал від 400 до 800 нм; біле світло складається з семи кольорів від червоного до фіолетового; за законом Релея атмосфера Землі розсіює більшу частину синього світла, що робить небо блакитним (червоний колір горизонту під час заходу Сонця обумовлений більшою відстанню і розсіянням хвиль іншого краю спектру); Сонце насправді біле, якщо дивитися з космосу, оскільки його світло не розсіюється нашою атмосферою;
- оскільки атоми кожного хімічного елемента мають власні (резонансні) частоти випромінювання і поглинання світла, використання спектрального аналізу дозволяє встановити їх наявність у певному невідомому сполученні;
- одним з найефективніших джерел світла $(\eta \approx 90\%)$ є напівпровідникові світлодіоди, винайдені у 1961 році, що використовують сьогодні у багатьох електронних пристроях (світлова індикація, інформаційне табло, світлофори,

ліхтарики, гірлянди, передача даних через оптичне волокно, зчитування штрих-коду і даних з оптичних дисків, телевізори та ін.);

- інфрачервоне світло використовують у бездротових технологіях (дистанційні пульти, смартфони), тепловізорах, лікувальних цілях; ультрафіолетове – для знезараження води, приміщень, медичного обладнання;
- рослини зелені, оскільки вони відбивають зелене світло і поглинають всі інші кольори для фотосинтезу; якщо помістити рослину під зелене світло, воно швидше за все загине;
- деякі тварини бачать світ, який ми не бачимо. Бджоли бачать в ультрафіолетовому діапазоні, змії переважно в інфрачервоному; хамелеони змінюють свій окрас у всьому видимому діапазоні; деякі мікроорганізми здатні до біолюмінесценції, що призводить до світіння водойм; сонячне світло здатне проникнути на глибину океану до 80 метрів, а в темряві, на глибині понад 1 км, живі істоти для свого виживання самі світяться;
- світло має вплив на наші біологічні ритми, включаючи сон, голод та інші фізіологічні процеси; може змінювати наші настрої та емоції; у людей, які живуть в місцях з меншою кількістю сонячного світла виникають розлади, що проявляється уповільненням психічних процесів та депресією.

Таким чином, еволюція уявлень про природу і точне значення швидкості світла відображає загальний розвиток фізичної науки та історію пізнання людством однієї з загадкових констант світу: від інтуїтивних припущень і грубих оцінок до високоточних вимірювань і фундаментальних теорій, що змінили наше розуміння простору, часу та Всесвіту і стало основою для численних технологічних проривів. Жодна інформація, енергія чи матерія не може рухатися швидше за світло, що формує структуру простору-часу та визначає горизонт подій для всіх фізичних процесів. У сучасній теоретичній фізиці швидкість світла є не лише фундаментальною константою у спеціальній і загальній теоріях відносності, разом з гравітаційною і сталою Планка вона є основою побудови єдиної теорії поля, в якій матерія, простір-час і взаємодія будуть поєднані в єдине нероздільне ціле.

ЛІТЕРАТУРА

1. Садовий М. І., Трифонова О. М. Історія фізики з перших етапів становлення до початку XXI століття : навч. посіб. для студ. фіз.-мат. фак. вищ. пед. навч. закл. Кіровоград : ПП «Ексклюзив-Систем», 2012. 415 с.

2. Школа О. В. Еволюція фізичної картини світу в курсі теоретичної фізики. *Зб. наук. праць Херсонського держ. ун-ту. Серія: Педагогічні науки*. Херсон : ХДУ, 2014. Вип. 66. С. 92–100.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

**(Жаріков А. Л., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Школа О. В., доктор педагогічних наук, професор)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Фізика є однією з найважливіших природничих наук, що дає можливість глибше зрозуміти навколишній світ. Її основні закони розкривають властивості, особливості руху та взаємодії матерії на мікро-, макро- і мегарівнях, складають основу сучасних технологій, від яких залежить багато аспектів нашого життя: від розвитку нових технологій до вирішення глобальних проблем, таких як зміни клімату або енергетична криза. Але для того, щоб ці знання стали корисними для суспільства, сприяли підвищенню його інтелектуального, світоглядного та інформаційно-технологічного рівнів важливо, щоб методика викладання фізики у закладах освіти всіх рівнів була на належному рівні. Саме методика навчання дозволяє учням і студентам не лише засвоїти теоретичний матеріал, а й зрозуміти практичне застосування цих знань у реальному світі. Сучасна фізика зазнає значних змін завдяки новим відкриттям і технологічним досягненням. Серед найбільш актуальних напрямків можна виділити:

1) *квантові технології*, що мають вирішальне значення для розвитку інформатики та безпеки в майбутньому. Вивчення цих технологій вимагає від студентів не лише глибоких знань класичної і квантової фізики, але й володіння математичним апаратом сучасної фізичної науки, обізнаності у сферах практичного застосування квантових принципів і теорій. Найважливішим напрямком технологічного розвитку провідних світових держав у XXI столітті стали нанотехнології, в галузі яких сьогодні працюють близько 1000 наукових центрів та установ. Нанотехнології обіцяють величезні потенційні вигоди у поліпшенні ледве не всіх видів промислової продукції: комп'ютерів, автомобілів, одягу, продуктів харчування, медикаментів, джерел живлення та ін. Подальший розвиток нанотехнологій передбачає перехід від окремих елементів атомного масштабу та їх збирання до інтегрування сенсорної, логічно-аналітичної, рухової та виконавської функцій в одному пристрої. Очевидно, що для успішного опанування відповідної інформації та майбутньої практичної діяльності потрібно мати ґрунтовні знання як класичної, так і квантової фізики.

2) *астрономія та космологія*. Сучасні космічні дослідження продовжують відкривати нові горизонти нашого розуміння Всесвіту. Відкриття темної матерії, а також детальні дослідження екзопланет та умов, що сприяють виникненню життя, актуалізують необхідність їх вивчення у шкільних курсах фізики та астрономії, хоча б на якісному рівні.

3) *енергетичні проблеми*. Одна з найголовніших глобальних проблем людства, актуальність якої постійно зростає – це пошук нових джерел енергії та оптимізація використання існуючих. Фізика відіграє ключову роль у розробці відновлювальних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова енергія, а також у створенні ефективних акумуляторних технологій.

Очевидно, що наукові відкриття і практичні винаходи мають знаходити своє відображення у шкільних курсах фізики та астрономії з урахуванням провідних дидактичних принципів навчання, вікових та індивідуальних

особливостей учнів. Як і сама наука, методика навчання фізики повинна постійно адаптуватися до нових вимог і можливостей. Однак на сьогоднішній день у навчальній практиці існує кілька основних проблем, які потребують уваги та свого вирішення, зокрема: а) необхідність переходу від інформаційно-пояснювального підходу з традиційними лекціями і заучуванням формул до активних і продуктивних методів навчання, які підвищують пізнавальний інтерес і мотивацію учнів, роблять навчання практично зорієнтованим, особистісно значущим, якісним; б) *інтерактивні методи навчання*: викладання фізики часто обмежується лекціями і стандартними лабораторними роботами. Однак сьогодні на базі сучасних цифрових ресурсів і навчальних платформ існує можливість впроваджувати інтерактивні методи навчання, які включають в себе симуляції, онлайн-лабораторії, інтерактивне моделювання. Вони допомагають зробити навчання більш захоплюючим і зрозумілим, дозволяючи учням краще розуміти сутність фізичних явищ, понять, принципів і законів через візуалізацію та експерименти; в) *інтеграція з навчання фізики з іншими дисциплінами:* як природнича наука фізика має тісні зв'язки з хімією, біологією, математикою, інформатикою, інженерією. Ширше запровадження міждисциплінарного підходу у навчанні фізики сприятиме не лише покращенню свідомості, глибині і міцності знань школярів, але й кращому розумінню, як вона застосовується у реальному житті, на виробництві, сучасній техніці і технологіях.

На думку переважної більшості сучасних науковців і вчителів-практиків [1; 2; 3], підвищення якості освітнього процесу з фізики в загальноосвітній школі пов'язано з необхідністю впровадження нових підходів в методику викладання, зокрема застосування:

– *інтерактивних технологій* (віртуальні фізичні лабораторії, симуляції та інтерактивні завдання), що дають можливість учням проводити експериментальні дослідження абсолютно всіх передбачених програмою фізичних явищ і процесів; візуалізувати, моделювати і реалізовувати інтерактивну взаємодію з досліджуваними об'єктами і приладами, повторювати та перевіряти емпіричні результати у зручний час. Це дозволяє більш глибоко осмислити фізичні явища і процеси, принципи дії навчальних приладів і технічних установок, а також сфери їх практичного застосування;

– *проектного навчання*, що передбачає не лише вивчення учнями теоретичних відомостей, але конкретно спрямовану практичну роботу над реальними навчальними творчими проектами. Це може бути розробка моделей, дослідження фізичних явищ і процесів, сутності нової техніки і технологій, участь у наукових дослідженнях та експериментах. Такий підхід дозволяє учням застосовувати свої знання на практиці, розвиваючи не лише теоретичні, але й практичні уміння і навички;

– *прикладів з реального життя для покращення мотивації учнів.* Використання вчителями прикладів сучасних технологій, таких як сонячні батареї, електричні автомобілі, мобільні і лазерні технології, енергоефективні прилади, космічні дослідження забезпечуватиме реалізацію провідного дидактичного принципу у навчанні фізики – зв'язку теорії з практикою, що сприятиме свідомості і міцності знань школярів, розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, розумінню практичного застосування сучасної фізики на виробництві, технологіях, у повсякденному житті;

– *міждисциплінарного підходу,* що сприятиме формуванню міжпредметної компетентності учнів, наукового світогляду, найповніших і цілісних уявлень про сучасну науково-природничу картину світу. Важливо поєднувати фізику з іншими дисциплінами, такими як хімія, біологія, математика з урахуванням педагогічно доцільних та оптимальних умов для впровадження відповідних міждисциплінарних зв'язків.

Отже, актуальні питання фізики та методики навчання фізики тісно пов'язані з розвитком науки, технологій та сучасних освітніх підходів. Для того, щоб навчання фізики було ефективним, необхідно інтегрувати новітні технології в освітній процес, застосовувати активні методи навчання, а також більше зосереджувати увагу на практичних аспектах фізичних знань. Важливо, щоб фізика стала більш доступною та цікавою для студентів, що дозволить їм зрозуміти її важливість і застосування в реальному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.

2. Ковальчук В. І. Ефективний урок: технології, структура, аналіз. Київ : Шкільний світ, 2011. 120 с.

3. Пасічник Ю. А. Проблеми компетентісного підходу при викладанні курсу фізики у середніх і вищих навчальних закладах. *Вісник Чернігівського пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка*. 2007. № 46. С. 94–97.

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ФІЗИКИ В ЗАКЛАДАХ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

(Комір А. М., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Коломоєць Г. Г., кандидат фізико-математичних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес значно впливає на форми і методи роботи подання навчального матеріалу, взаємодію між викладачем та здобувачами освіти, на методику проведення занять. ІКТ не можуть повністю замінити традиційні заняття, але можуть підвищити їх ефективність та бажання студентів дізнатися більшого. Для ефективного засвоєння теоретичного матеріалу з предмету діяльність здобувачів освіти треба постійно направляти в необхідне русло, постійно контролювати, змінювати їх вид роботи [2, с. 120]. Це потрібно для того, щоб заняття з використанням ІКТ не стало для них таким самим, як і робота з підручником. Сьогодні у здобувачів освіти існує підвищений інтерес до комп'ютерної техніки, тому цю зацікавленість треба вміло використовувати під час проведення занять. Значну роль відіграє використання ІКТ під час дистанційного навчання здобувачів освіти, в умовах обмежень, які ми зазнали під час повномасштабної війни росії проти України. Інноваційної технології дозволяють не переривати освітній процес і продовжити навчання здобувачів освіти у звичайному режимі[5, с. 7]. Ми всі побачили, що саме дистанційна освіта відкриває студентам доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самостійної роботи, дає нові можливості для творчості, дозволяє викладачам реалізовувати принципово нові форми і методи навчання із застосуванням різних платформ для пояснення, демонстрацій, моделювання явищ і процесів, а також при опитуванні[1, с. 39].

Головною метою дистанційного навчання є надання якісних освітніх послуг, використовуючи сучасні технології. Дистанційне навчання поєднує самостійне засвоєння матеріалу в дистанційному курсі й активне спілкування з викладачем [4, с. 51]. Воно передбачає постійну взаємодію викладача та здобувача освіти між собою на відстані, здійснюване засобами інформаційних та комунікаційних технологій, що дозволяє реалізувати навчальні цілі, застосовувати педагогічні методи, використовувати різні дистанційні форми організації навчального процесу [4, с. 68]. При вивченні фізичних явищ і процесів здобувачами освіти викладачам, в основу своєї роботи необхідно звернути увагу на три основних завдання: 1) забезпечення якісного засвоєння теоретичного матеріалу; 2) формування навичок розв'язування задач; 3)виконання практичної частини програми з фізики.

Доцільно під час освітнього процесу офлайн і онлайн використовувати безкоштовні додатки Google: Google Classroom, Google Drive, Google Meet, Google – форми та платформу Zoom, які дають чимало можливостей для спільної роботи викладача та студента. Завдяки вебсерверам ми маємо змогу надавати якісні освітні послуги, можливість відстежувати прогрес навчання кожним здобувачем освіти, перевіряти виконанні ним завдання, оцінювати роботи, повертати їх, супроводжуючи коментарям.

Попри війну незмінними залишаються два основних види оцінювання результатів навчання здобувачів освіти – надання зворотного зв'язку та супроводу студентам (формувальне оцінювання) і визначення якості результатів навчання (підсумкове оцінювання).

Формувальне оцінювання залишається важливим засобом підтримки здобувачів освіти у навчанні. Йдеться про надання усного (переважно) та письмового зворотного зв'язку, індивідуальні та групові консультації щодо допомоги у виправленні типових помилок, надання порад щодо подальшого навчання.

Підсумкове оцінювання в умовах нестабільного доступу студентів до освітнього процесу, їх стресового стану ліпше не проводити у вигляді окремих підсумкових контрольних робіт, а натомість здійснювати його на підставі поточного оцінювання (за результатами тестів на електронних платформах та з допомогою інших способів перевірки результатів навчання [2, с. 119].

Тестові технології навчання природничо-математичних дисциплін, зокрема фізики – є одним із пріоритетних напрямів діяльності викладача. Вони є інструментом вимірювання знань, вмінь та навичок здобувачів освіти, використовуються дуже широко у зв'язку із запровадженням зовнішнього незалежного оцінювання[1, с. 35]. Тести з фізики можна використовувати з різною метою – для навчання, контролю, самоконтролю. Навчальні тести використовуються на етапі усвідомлення навчальної інформації; контрольні – на етапі перевірки знань; тести для самоконтроля – на етапі вивчення нового матеріалу і на етапі закріплення навчального матеріалу, а також у процесі виконання домашнього завдання. На сьогоднішній день існує багато тестових програм з великими можливостями [4, с. 7].

Google Форми – це зручний інструмент, за допомогою якого можна легко і швидко планувати заходи, складати опитування та анкети, а також збирати іншу інформацію. Форму можна підключити до електронної таблиці Google, і тоді відповіді респондентів будуть автоматично зберігатися в ній.

Використання тестів при вивченні фізики дає можливість:

– об'єктивно оцінювати знання здобувачів освіти;

– використовувати обмежений час, може бути перевірено рівень навчальних досягнень в 50–80% студентів за занятті;

– умови для самостійної роботи, виключаючи списування.

Але при цьому, використання тестових завдань для моніторингу навчальних досягнень студентів мають певні недоліки: а)тестові завдання не розвивають навичок мовлення, що інколи перешкоджає повній зв'язній відповіді при поясненні законів, теорій, фізичних явищ; б) у випадку самостійного складання тестів затрачається багато часу викладачем; в) існує імовірність випадкового вибору правильної відповіді із запропонованих; г) не простежується сам процес мислення студентів – ми лише бачимо кінцевий результат.

При проведенні занять доцільно використовувати інтерактивну дошку Zoom Whiteboard, яка дає чимало можливостей для спільної роботи викладача та студента. Zoom Whiteboard спрощує подачу навчального матеріалу, візуалізує його, допомагає виділити найголовніше (формули, визначення, схеми та інш.), дозволяє розташувати наочні матеріали таким чином, щоб студенти краще запам'ятовували.

Інтерактивна дошка Zoom Whiteboard – найпростійший засіб, де можна розміщати всі матеріали для проведення занять. Звичайна дошка являє собою біле полотно, де можна писати, малювати, застосовувати різні геометрічні фігури, щось головне виділяти різними кольорами, робити графіки, таблиці, тобто вести повноцінну лекцію із записом всіх формул, визначень і розв'язуванням задач. Працювати може не тільки викладач, а робота може вестися колективно, для цього треба надати дітям доступ. Інтерфейс сервісу настільки інтуїтивно зрозумілий і зручний, що перед початком роботи навіть не потрібно вчитися. Цікаво працювати буде і здобувачам освіти і викладачеві [2, с.16].

Способи використання використання Zoom Whiteboard під час навчальних занять:

а)«Мозковий штурм». Викладач на онлайн – дошці розташовує практичне питання (задача з вивчаємої теми), і пропонує студентам самостійно розв'язати задачу за 10–12 хвилин. Навчальна група поділяється на окремі групи за кольором. «Кольорова група» (5–7 студентів) отримують умови задачі, а після її розв'язання на кольоровому стікері кожний студент записує отриманий результат. «Мозковий штурм» надає здобувачам освіти можливість обґрунтувати свою відповідь і розв'язок запропонованої задачі, спонукає їх висловлювати свої думки, працювати перед аудиторією своїх одногрупників та творчо підходити до роботи. Після отриманих відповідей, у разі різних математичних результатів, викладач спільно із студентами, ще раз розв'язує практичне завдання, та пояснює помилки, які могли статися під час роботи студентів.

б) Гра «Хто? Де? Коли?». Наприкінці вивчення розділу або теми предмету викладач завжди проводить «залікове» заняття, для того щоб підвести підсумки навчання кожного студента, закріпити залишкові знання здобувачів освіти, звернути увагу на проблемні питання, та виставити загальний бал зароботу з вивченого матеріалу. Одним з елементів опитування студентів може бути гра «Хто? Де? Коли?». Доцільно використовувати онлайн дошку Zoom Whiteboard та запропонувати здобувачам освіти надати відповіді на питання, які зазначені на картинках.

в) Рефлексія. Метод рефлексії доцільно використовувати наприкінці заняття, або наприкінці вивченої теми предмету. В цьому питанні на допомогу прийде Онлайн -дошка Zoom Whiteboard. Кожному викладачеві цікаво знати, наскільки здобувачі освіти зрозуміли новий матеріал, наскільки добре засвоїли тему. Викладач, маючи досвід роботи із здобувачами освіти різного рівня підготовки, в змозі самостійно проаналізувати методику викладання в даній навчальній групі, зрозуміти на які питання слід більше приділити увагу при поясненні питань і тем предмету. Але, допомогти в цьому аналізі викладачеві можуть і самі студенти. Для цього потрібно розташувати на дошці запитання, а студенти розташують свої прізвища (ім'я) поруч з обраною відповіддю. Як альтернатива запропонованому методу рефлексії, можна попросити здобувачів освіти самостійно написати питання, які вони не зрозуміли, а викладач, обов'язково зверне на них увагу індивідуально, або під час групової консультації. При роботі з дуже цікавим інтерактивним вебсервісом, кожний викладач може творчо підійти для опрацювання тематичного і практичного матеріалу предмету. Варіантів використання дошки Zoom Whiteboard є безліч.

Цей простий сервіс став чудовим доповненням для організації інтерактивної роботи не тільки під час дистанційного навчання, але і в аудиторіях закладу.

Організація навчання з використанням ІКТ дозволяє не тільки задовольнити навчальні потреби кожного студента у відповідності з його індивідуальними здібностями, а і створити умови для самореалізації, саморозвитку здобувачів освіти [1, с. 7]. Використання ІКТ на заняттях з фізики та астрономії дозволяють грамотно організувати підхід до освітнього процесу в закладах освіти, а разом з тим, підвищує інформаційну грамотність всіх його учасників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуржій А. М. Електронні освітні ресурси як основа сучасного навчального середовища загальноосвітніх навчальних закладів. *Інформаційні технології в освіті*. Херсон, 2019. С. 30–37.

2. Думанський Н. О. Класи сучасних технологій дистанційної освіти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2021. С. 119–125.

3. Навчальні програми для 10–11 класів з фізики і астрономії, для закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту, профільний рівень), Затверджено Міністерством освіти і науки України від 24.11.2017 р. №1539. С. 55.

4. Наумовські читання : збірник тез доповідей XIX науково-методичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених (м. Харків, 23–24 листопада 2021 року) / укл.: Пономарьова Н. О., Андрієвська В. М., Водолаженко О.В. Харків, 2022. 335 с.

5. Стефаненко П. В. Теоретичні і методичні засади дистанційного навчання у вищій школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» П. В. Стефаненко. Київ, 2002. 48 с.

КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ НАНОНАУКИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДГОТОВКИ

(Курило О. Ю., доктор філософії, старший викладач)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Сучасна нанонаука є однією з найбільш перспективних міждисциплінарних галузей, що активно розвивається та має значний вплив на різні сфери економіки, науки й техніки. Інновації у сфері нанотехнологій сприяють розвитку медицини, електроніки, екології та матеріалознавства, проте ефективна реалізація цих можливостей потребує підготовки висококваліфікованих фахівців. Водночас, ринок праці вимагає не лише глибоких теоретичних знань, а й комплексу практичних та міждисциплінарних навичок, зокрема вміння працювати з наноматеріалами, застосовувати експериментальні та обчислювальні методи, а також розуміти етичні аспекти розвитку нанотехнологій. Визначення ключових компетентностей майбутніх фахівців є критично важливим завданням для ефективного розвитку галузі нанонауки.

Попри значний інтерес до розвитку нанонауки, питання формування цілісної системи компетентностей для фахівців у цій галузі залишається недостатньо вивченим. Хоча існують дослідження, що аналізують роль нанотехнологій у різних наукових і технічних сферах [1; 2; 3; 4], актуальною залишається потреба у визначенні інтегрованого підходу до підготовки фахівців, що враховує технологічні, інженерні, етичні та соціальні аспекти їхньої діяльності. Особливої уваги потребує дослідження запитів ринку праці щодо компетентності майбутніх фахівців, оскільки існує ризик невідповідності сучасних освітніх програм реальним вимогам промисловості та наукових установ. Це дослідження спрямоване на заповнення цього інформаційного вакууму шляхом залучення представників зацікавлених сторін для ідентифікації найважливіших навичок, необхідних майбутнім фахівцям у сфері нанонауки.

Метою дослідження є визначення ключових компетентностей, необхідних для фахівців у галузі нанонауки, з урахуванням актуальних викликів науки, технологій та ринку праці. Дослідження спрямоване на встановлення балансу між теоретичною підготовкою та практичними навичками, необхідними для ефективної діяльності в галузі. Визначення цих компетентностей дозволяє спрямувати освітні програми на формування фахівців, які володіють знаннями про наноматеріали, методи їхнього дослідження та застосування, етичні аспекти використання нанотехнологій, а також здатність адаптуватися до швидких змін у науковому середовищі. Важливим аспектом є також розвиток міждисциплінарних та комунікативних навичок, необхідних для співпраці в міжнародних проєктах і командах.

Під час дослідження вдалося виокремити ключові категорії компетентностей, які мають визначальне значення для професійної діяльності фахівців у сфері нанонауки. Аналітико-когнітивні вміння включають знання фундаментальних концепцій нанонауки, розуміння сучасних наукових досягнень, усвідомлення безпекових і етичних аспектів, а також необхідність постійного навчання та адаптації до нових умов. Окрім цього, вони охоплюють здатність аналізувати складні наукові дані, оцінювати перспективність новітніх

досліджень і критично мислити щодо можливих наслідків їх упровадження. Прикладні технічні компетентності передбачають вміння працювати з лабораторним обладнанням, виконувати експериментальні дослідження, використовувати цифрові методи аналізу даних та ефективно співпрацювати в команді. Також вони включають розробку та тестування нових наноматеріалів, інтеграцію нанотехнологій у виробничі процеси та вміння працювати з високоточними приладами. Важливим аспектом є знання міжнародних стандартів та норм безпеки у роботі з наноматеріалами, що забезпечує екологічну та соціальну відповідальність фахівців. Ціннісно-мотиваційні орієнтири відображають професійну етику, відповідальність, підтримку екологічно сталого розвитку та усвідомлення соціальної значущості нанонауки. Вони також передбачають здатність діяти в інтересах суспільства, розуміння глобальних викликів і технологічних змін, а також розвиток лідерських якостей для ефективного управління науковими та виробничими процесами. Таким чином, дослідження підтверджує, що сучасні фахівці у сфері нанонауки повинні поєднувати наукову грамотність, технічну майстерність та соціальну відповідальність, щоб сприяти розвитку цієї галузі у відповідності до етичних та екологічних стандартів. Аналітико-когнітивні вміння включають знання фундаментальних концепцій нанонауки, розуміння сучасних наукових досягнень, усвідомлення безпекових і етичних аспектів, а також необхідність постійного навчання та адаптації до нових умов. Прикладні технічні компетентності передбачають вміння працювати з лабораторним обладнанням, виконувати експериментальні дослідження, використовувати цифрові методи аналізу даних та ефективно співпрацювати в команді. Ціннісно-мотиваційні орієнтири відображають професійну етику, відповідальність, підтримку екологічно сталого розвитку та усвідомлення соціальної значущості нанонауки.

Результати дослідження демонструють необхідність перегляду підходів до підготовки фахівців у галузі нанонауки. Зокрема, необхідно забезпечити збалансоване поєднання теоретичної та практичної підготовки, оскільки майбутнім фахівцям потрібні не лише ґрунтовні знання, а й навички роботи з наноматеріалами та спеціалізованим обладнанням. Важливим є впровадження міждисциплінарного підходу, який дозволить інтегрувати знання з фізики, хімії, біології та інженерії, що сприятиме формуванню комплексного уявлення про нанонауку. Крім того, слід включити до освітніх програм етичні та соціальні аспекти, що дозволять формувати відповідальне ставлення до використання нанотехнологій і їхнього впливу на суспільство. Особливої уваги заслуговує розширення партнерства з індустрією, оскільки стажування та практичні заняття на підприємствах допоможуть студентам отримати цінний досвід і краще адаптуватися до вимог сучасного ринку праці. Гнучкість освітніх програм має забезпечити швидке оновлення навчального матеріалу відповідно до новітніх наукових і технологічних досягнень. Таким чином, визначені навички формують основу для якісної підготовки майбутніх фахівців у галузі нанонауки, сприяючи їх конкурентоспроможності та відповідальному впровадженню нанотехнологій у суспільне життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kovachov, S., Bohdanov, I., & Suchikova, Y. Nano or Na-No? Ukraine's crisis of opportunity in nanotechnology education. *Industry and Higher Education*. URL :

https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/09504222231209259 (дата звернення : 01.03.2025).

2. Kurylo O., Kovachov S., Kryvylova O., Bohdanov I., Sychikova Y. Education-Science-Values : A Triple Helix Approach to Nanotechnology Education for Sustainable Development. Redefining higher education: innovation, inclusion, and sustainable development during wartime: monograph / Edited by Yana Sychikova. Kharkiv : TECHNOLOGY CENTER PC, 2024. Pp. 142–181.

3. Suchikova, Y., Bohdanov, I., Kovachov, S., Bardus, I., Lazarenko, A., & Shishkin, G. Training of the Future Nanoscale Engineers: Methods for Selecting Efficient Solutions in the Nanostructures Synthesis. *In 2021 IEEE 3rd Ukraine Conference on Electrical and Computer Engineering (UKRCON).* IEEE. 2021. URL : https://doi.org/10.1109/ukrcon53503.2021.9575745 (дата звернення : 01.03.2025).

4. Vambol, S., Vambol, V., & Deyneko, N. Analysis of the ways to provide ecological safety for the products of nanotechnologies throughout their life cycle. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2017. № 1/10 (85). Pp. 27–36. URL : https://doi.org/10.15587/1729-4061.2017.85847 (дата звернення : 01.03.2025).

КОНЦЕПЦІЯ ГРАНИЧНОГО ПЕРЕХОДУ ВІД КВАНТОВОЇ ДО КЛАСИЧНОЇ МЕХАНІКИ

(Кучай І. М., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Коломоєць Г. Г., кандидат фізико-математичних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

З квантової механіки відомо, що при суттєво великих значеннях імпульсу частинки, яка рухається в доволі плавних нестаціонарних полях, вираз для рівняння її руху дуже мало відрізняється від класичного рівняння Ньютона. Доцільно розглянути більш детально граничний перехід від квантової до класичної механіки. Цей граничний перехід формально має аналогію переходу від хвильової до геометричної оптики, і, до речі, ця ж аналогія була застосована в найперших працях, які були фундаментом побудови квантової механіки [3; 5].

Наочно й водночас елементарно умови граничного переходу від квантової до класичної механіки можна дослідити завдяки представленню хвильової функції в $\mathbb{R}^3$ – просторі наступному вигляді:

$$\psi(\vec{r},t) = e^{\,i\frac{1}{\hbar}S(\vec{r},t)} \tag{1}$$

Підставляючи (1) у хвильове рівняння Шредінґера, яке описує рух частинки масою *m* в потенціальному полі з енергією *V* $(\vec{r})$, і визначає комплексну функцію *S* $(\vec{r},t)$, отримане рівняння матиме вигляд [4]:

$$-\frac{\partial S}{\partial t} = \frac{\nabla^2 S}{2m} + U(\vec{r}) - \frac{i\hbar}{2m}\nabla^2 S \tag{2}$$

Відоме в класичній механіці рівняння Гамільтона-Якобі можливо записати, якщо відкинути останній доданок в правій частині точного квантово-механічного рівняння (2):

$$-\frac{\partial S_0}{\partial t} = \frac{\nabla^2 S_0}{2m} + U(\vec{r}) \tag{3}$$

Рівняння (3) є диференціальним рівнянням в частинних похідних першого порядку від дійсної ($\mathbb{R}$e) функції дії, яка визначається через функцію Лагранжа ($\mathcal{L}$) за допомогою інтеграла [1]:

$$S_0(\vec{\boldsymbol{r}},\boldsymbol{t}) = \int_{\boldsymbol{a}}^{\boldsymbol{t}} \boldsymbol{\mathcal{L}}(\vec{r},\,\dot{r},\,t')dt' \tag{4}$$

В класичній механіці траєкторія руху частинки є нормальною до поверхонь рівних значень функції дії. Зробити такий висновок можна з того, що імпульс частинки визначається виразом [5]:

$$\vec{p} = \mathbf{grad}\, S_0 \tag{5}$$

Порівнюючи рівняння (2) з рівнянням (3), видно, що перехід від квантового до класичного рівняння відповідає формальному переходу до границі $\hbar \to 0$, що подібно переходу від релятивістської механіки до нерелятивістської при умові $c \to +\infty$. Так як $\hbar$ є сталою величиною, то даний граничний перехід треба розуміти умовно, і він має сенс лише тоді, коли в рівнянні (2) члени, які містять $\hbar$, доволі малі в порівнянні з іншими членами виразу.

Для спрощення досліджень умов здатності класичного опису квантових систем доцільно розглядати стаціонарні стани, в яких енергія системи має певне значення, а залежність псі-функції від часу в цілому описується виразом:

$$\psi(\vec{r}, t) = \psi(\vec{r})\, e^{-i\frac{Et}{\hbar}} \tag{6}$$

Тому для випадків стаціонарних станів в рівнянні (1) маємо можливість в комплексній функції $S\,(\vec{r}, t)$ виділити і відокремити в явному вигляді залежність від часу, а саме:

$$S(\vec{r}, t) = \eta(\vec{r}) - Et \tag{7}$$

При цьому рівняння (2) переходить в наступне:

$$\frac{\nabla^2\eta}{2m} + U\,(\vec{r}) - E - \frac{i\hbar}{2m}\nabla^2\eta = 0 \tag{8}$$

Перехід від квантової до класичної механіки полягає в заміні рівняння рівнянням класичної механіки [4]:

$$\frac{\nabla^2\eta}{2m} + U\,(\vec{r}) - E = 0 \tag{9}$$

А для функції η_0, яка залежить тільки від координат і пов'язаної з імпульсом частинки виразом [5] :

$$\vec{p} = \mathbf{grad}\,\eta_0 \tag{10}$$

Можна отримати нерівність, яку розглядають як умова, при якій квантова механіка переходить в класичну [1]:

$$p^2 \gg \hbar\,|\mathbf{div}\,\vec{p}| \tag{11}$$

В окремому випадку $\mathbb{R}^1$ − мірного руху нерівність (11) можна перетворити до вигляду:

$$1 \gg \frac{\hbar\left|\frac{dp}{dx}\right|}{p^2} = \frac{1}{2\pi}\frac{\partial\lambda}{\partial x} \tag{12}$$

також можна дану нерівність представити у наступному вигляді:

$$\lambda \gg \frac{\lambda}{2\pi}\frac{\partial\lambda}{\partial x} \tag{13}$$

з нерівності випливає, що зміна довжини хвилі на відстані $\frac{\lambda}{2\pi}$ повинна бути значно менша, ніж сама довжина хвилі.

Якщо ввести позначення характеристичних розмірів системи через a, й відповідно отримаємо, що $\frac{d\lambda}{dx} \sim \frac{\lambda}{x}$, тоді нерівність (12) переходить в нерівність $\lambda \ll a$.

З урахуванням виразу $p = \sqrt{2m\,(E-U)}$ нерівність (12) можна записати в іншій формі [2]:

$$p^3 \gg \hbar m \left|\frac{dU}{dx}\right| \tag{14}$$

Таким чином, з нерівності (14) як наслідок маємо, що класичний розгляд квантовомеханічних систем приблизно має сенс при русі частинок з великими імпульсами в потенціальному полі з малими градієнтами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакарчук І. О. Квантова механіка : підручник. Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1998. 616 с.
2. Воловик П. М. Фізика : підручник для ун-тів. Київ : Ірпінь : Перун, 2005. 864 с.
3. Лукіянець Б. А., Понеділок Г. В. Основи квантової фізики : навчальний посібник. Львів : Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2009. 420 с.
4. Романчук Н. О. Кратні, криволінійні, поверхневі інтеграли. Елементи теорії поля : навчальний посібник. Миколаїв : НУК, 2020. 152 с.
5. Яворський Б. М., Детлаф А. А. Довідник з фізики для інженерів та студентів ВНЗ / пер. з 8-го, переробл. і випр. Тернопіль : Навчальна книга, 2007. 1040 с.

ПОРІВНЯННЯ АНАЛІТИЧНИХ СТРУКТУР ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ РУХУ ХВИЛІ ДЕ БРОЙЛЯ, ШРЕДІНҐЕРА ТА ДИФУЗІЇ

(Кучай І. М., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кузнєцова О. Я., доктор педагогічних наук, професор)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Однією з ґрунтовних задач в процесі становлення і розвитку квантової механіки було з'ясування рівно 100 років тому (1925 рік) Е. Шредінґером, яким видом хвильового диференціального рівняння описується хвиля де Бройля. Вона є головною концепцією гіпотези де Бройля, яка полягає в тому, що електрон, корпускулярні властивості якого вивчаються давно (заряд, маса, спін) – має ще й хвильову природу, і за певних умов поводиться як хвиля. Всі відомі на той час процеси поширення хвиль (електромагнітні, звукові, поверхневі) успішно описувалися відповідними диференціальними рівняннями у частинних похідних [3].

Відомо, що в $\mathbb{R}^1$ – просторі поширення плоскої монохроматичної хвилі у напрямку осі *Ox* описується інтегральним рівнянням:

$$S\,(x,t) = S_0\, e^{i\,(kx\,-\omega t)}$$

Враховуючи, що $v = \frac{\omega}{|k|}$, отримуємо диференціальне рівняння [2]:

$$\frac{\partial^2 S\,(x,t)}{\partial x^2} = \frac{1}{v^2}\,\frac{\partial^2 S\,(x,t)}{\partial t^2}$$

В даних рівняннях під величиною $S\,(x,t)$ будемо розуміти будь-яку компоненту (дійсну або уявну) векторів $\overrightarrow{E}$ або $\overrightarrow{H}$. При розгляді поширення звукової хвилі в однорідному середовищі, $\mathbb{R}$e або ж $\mathbb{I}$m частини комплексної функції $S\,(x,t)$ необхідно ототожнювати із флуктуацією густини середовища $\rho\,(x,t)$ відносно однорідного його значення ρ_0, і тоді параметр v має зміст швидкості розповсюдження акустичної хвилі [1].

Якщо плоскополяризована ЕМХ поширюється у вакуумі в напрямку осі *Oz*, то дійсною частиною величини $S\,(x,t)$ буде напруженість або електричного або ж магнітного поля – $E\,(x,t)$ або $H\,(x,t)$ відповідно. І в цьому разі швидкість $v = \mathrm{c}$ є швидкістю її поширення у вакуумі.

Розглянувши далі плоску монохроматичну хвилю де Бройля, що поширюється вздовж осі *Ox*:

$$\varphi_p(x,t) = A\, e^{\frac{i}{\hbar}(px\,-Et)}$$

Використавши співвідношення між кінетичною енергією вільної частинки та її імпульсом $E = \frac{p^2}{2m}$ і комбінуючи частинні похідні $\frac{\partial^2\,\varphi_p(x,t)}{\partial x^2}$ та $\frac{\partial\,\varphi_p(x,t)}{\partial t}$, приходимо до диференціального рівняння виду [3]:

$$-\frac{\hbar^2}{2m}\frac{\partial^2\varphi_p(x,t)}{\partial x^2}=i\hbar\frac{\partial\,\varphi_p(x,t)}{\partial t}$$

що тотожно задовольняє плоска хвиля де Бройля. Як видно, коефіцієнти диференціального рівняння не залежать від параметра руху (імпульсу), а тільки від фундаментальних фізичних констант. Тобто дане рівняння залишається однаковим для всіх значень імпульсу частинки.

У $\mathbb{R}^2$ – просторі можливо записати дане рівняння у полярній системі координат [4]:

$$-\frac{\hbar^2}{2m}\cdot\left[\frac{\partial}{\partial\rho}\left(\frac{\partial\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial\rho}\right)+\frac{1}{\rho}\left(\frac{\partial\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial\theta}\right)+\frac{1}{\rho^2}\frac{\partial}{\partial\gamma}\left(\frac{\partial\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial\gamma}\right)\right]=i\hbar\frac{\partial\,\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial t}$$

Доцільно відмітити, що в $\mathbb{R}^3$ – просторі у прямокутній декартовій системі координат поширення хвилі де Бройля описується диференціальним рівнянням [4]:

$$-\frac{\hbar^2}{2m}\left(\frac{\partial^2\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial x^2}+\frac{\partial^2\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial y^2}+\frac{\partial^2\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial z^2}\right)=i\hbar\frac{\partial\,\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial t}$$

Аналогічно в $\mathbb{R}^3$ – просторі можливо записати дане рівняння у циліндричній системі координат [4]:

$$-\frac{\hbar^2}{2m}\cdot\left[\frac{1}{\rho}\frac{\partial}{\partial\rho}\left(\rho\frac{\partial\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial\rho}\right)+\frac{1}{\rho^2}\frac{\partial}{\partial\theta}\left(\frac{\partial\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial\theta}\right)+\frac{\partial}{\partial z}\left(\frac{\partial\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial z}\right)\right]==i\hbar\frac{\partial\,\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial t}$$

Також в $\mathbb{R}^3$ – просторі можливо записати дане рівняння у сферичній системі координат [4]:

$$-\frac{\hbar^2}{2m}\cdot\left[\frac{1}{\rho}\frac{\partial}{\partial\rho}\left(\rho\,\frac{\partial\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial\rho}\right)+\frac{1}{\rho^2}\frac{1}{\sin\theta}\,\frac{\partial}{\partial\theta}\left(\sin\theta\,\frac{\partial\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial\theta}\right)+\frac{1}{\rho^2}\frac{1}{sin^2\,\gamma}\,\frac{\partial}{\partial\gamma}\left(\frac{\partial\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial\gamma}\right)\right]=i\hbar\frac{\partial\,\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial t}$$

Використавши відомі з теорії поля векторні диференціальні оператор Лапласа або ж оператор Гамільтона в квадраті (набла-квадрат), можемо записати в більш компактній формі [1, 3]:

$$-\frac{\hbar^2}{2m}\,\nabla^2\,\varphi_p(\vec{r},t)\;=i\hbar\frac{\partial\,\varphi_p(\vec{r},t)}{\partial t}$$

Зазначені диференціальні рівняння є лінійними, отже їх задовольнятиме будь-яка лінійна комбінація з хвиль де Бройля, зокрема і хвильовий пакет (цуг хвиль, несинусоїдальна гармонічна хвиля) незалежно від вибору форми амплітуди функції. Тому загальнішою формою хвильового рівняння, яке охоплює всі частинні випадки для вільної частинки, є наведене диференціальне рівняння [1; 3]:

$$-\frac{\hbar^2}{2m}\nabla^2\Psi(\vec{r},t) = i\hbar\frac{\partial\Psi(\vec{r},t)}{\partial t}$$

Дане рівняння для хвильового пакета у такому загальному вигляді отримав Е. Шредінґер (1926 рік) – загальне (часове) рівняння Шредінґера для вільної частинки. Маючи фундаментальний характер, а не тільки як диференціальне співвідношення якому задовольняють хвильові пакети, воно отримане як наслідок синтезу гіпотези де Бройля й класичного співвідношення $E = \frac{p^2}{2m}$, що спостерігається виключно для вільної нерелятивістської частинки [2; 5].

Приходимо до незвичайної аналогії аналітичної структури хвильового рівняння Шредінґера з диференціальними рівняннями, що описують процеси дифузії (II закон Фіка), теплопровідності (закон Фур'є) і навіть електричних струмів (закон Ома).

Наприклад, розглянемо рівняння дифузії (нестаціонарний стан), яке має вигляд [5]:

$$\frac{\partial C(\vec{r},t)}{\partial t} = \mathcal{D}\nabla^2 C(\vec{r},t)$$

де $C(\vec{r},t)-$ концентрація певного компонента у середовищі як функція просторової координати та часу.

Така незначна на перший погляд відмінність й водночас особливість рівняння Шредінґера від рівняння дифузії – це є наявність в першому рівнянні уявної одиниці $i = \sqrt{-1}$, що призводить до принципово різного змісту розв'язків диференціальних рівнянь. З погляду формальної математики є все ж «незначна» відмінність між рівнянням Шредінґера і дифузії (II закон Фіка), бо якщо здійснити перехід до уявних часів в рівнянні Шредінґера: $t \to -i\,\tau$, де $\tau \in \mathbb{R}e$, враховуючи результат $i^2 = -1$, то отримуємо дифузійне рівняння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакарчук І. О. Квантова механіка : підручник. Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1998. 616 с.

2. Воловик П. М. Фізика : підручник для ун-тів. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 864 с.

3. Лукіянець Б. А., Понеділок Г. В. Основи квантової фізики : навчальний посібник. Львів : Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2009. 420 с.

4. Романчук Н. О. Кратні, криволінійні, поверхневі інтеграли. Елементи теорії поля : навчальний посібник. Миколаїв : НУК, 2020. 152 с.

5. Яворський Б. М., Детлаф А. А. Довідник з фізики для інженерів та студентів ВНЗ / пер. з 8-го, переробл. і випр. Тернопіль : Навчальна книга, 2007. 1040 с.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТЕОРІЇ ВЕЛИКОГО ВИБУХУ ТА ПОНЯТТЯ ПРО РЕЛІКТОВЕ ВИПРОМІНЮВАННЯ

(Кучай І. М., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Школа О. В., доктор педагогічних наук, професор)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Вченими-фізиками в області квантової механіки, квантової теорії поля, квантової гравітації, астрофізики в XX–XXI ст. ст. було встановлено, що видима частина Всесвіту (Метагалактика) становить близько 47 мільярдів світлових років ($1\ \text{св.р.} \cong 9{,}46 \cdot 10^{15}$ м). Видимий Всесвіт вміщує приблизно декілька мільярдів галактик. Вважається, що він є ізотропний, тобто простягається на таку відстань у всіх напрямках.

Відповідно, діаметр Метагалактики становить 2 відстані від Землі до космічного світлового горизонту, що за приблизними розрахунками складає 94 мільярди світлових років. Космічний світловий горизонт є дійсною відстанню від Землі до краю видимого Всесвіту, що за розрахунками становить близько 13,5 мільярдів світлових років, адже таку кількість часу мали фотони, щоб долетіти до Землі, але ж треба враховувати, що за час проведений в польоті фотонами, Всесвіт продовжував своє розширення, і, звісно ж, об'єкт, про який фотон несе інформацію, наразі знаходиться на суттєво більшій відстані.

Оскільки Всесвіт є в першому наближені плоским то параметри, що були вищезазначені відповідають приблизному об'єму видимого Всесвіту.

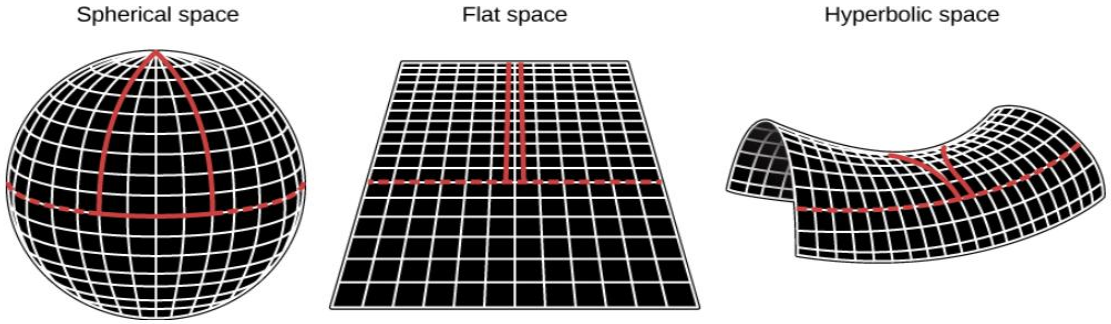

Рис. 1. Топологія голографічного опису замкненого, плаского та відкритого простору Всесвіту за допомогою неевклідової геометрії (геометрії Лобачевського).

З рис.1 топологічно візуалізується в замкненому Всесвіті (+) кривизну, і відповідно, сферичний та скінчений простір; в пласкому Всесвіті нульова кривизна, й відповідно, плаский та нескінчений простір; і у відкритому Всесвіті (–) кривизна, відповідно, гіперболоїдний та нескінчений простір.

Таким чином, апроксимуючи, об'єм видимого (замкненого) Всесвіту можна розрахувати за елементарною формулою об'єму сфери [4]:

$$V(R) = \iiint_V f(R)\, d^3R = \oiint_{\partial S} f(S)\, d^2 S = \frac{4}{3}\pi R^3$$

Значення величини об'єму Метагалактики приблизно становить $4{,}2 \cdot 10^{32}\ \text{св.р.}^3 \cong 3{,}56 \cdot 10^{80}\ \text{м}^3$.

За приблизними розрахунками середня густина речовини у Метагалактиці оцінюється ~ 10^{-28} кг/м^3. Відомо, що фактично вчені можуть спостерігати об'єкти настільки далеко, наскільки поширюється ЕМВ, і доки космос залишається для нього прозорим. Далі ж за так звану сферу останнього розсіювання Всесвіт стає непрозорим для ЕМХ, бо перебуває в четвертому основному агрегатному стані на долю якого припадає більше, ніж 90% зі всієї «видимої» матерії [3].

Отже, одне з найголовніших понять в моделі еволюції Всесвіту є те, що він не є стаціонарним, а, відповідно, змінним в часі, принаймні видима для вчених його частина. Тобто спостерігається зміна в часі і просторі еволюція картини Всесвіту, в тому числі з урахуванням ізотропності напрямків.

Наступним важливим поняттям в теоретичних моделях еволюції Всесвіту стало відкриття Е. Хаблом (1929 рік) явища розбігання галактик. Встановлено, що чим далі знаходиться галактика від Землі, тим з більшою швидкістю (v) вона віддаляється, і ця швидкість виявилася прямо пропорційною віддалі (r) до спостережуваної галактики, про що стверджує закон Хабла [3]:

$$v = \mathcal{H}_0 \cdot r$$

де $\mathcal{H}_0$ – стала Хабла, яка має інтервал значень 67,31 ± 0,96 (км/с)/Мпк.

Оскільки положення нашої Галактики та Землі не є особливими і нічим не виділене, то варто припустити, що закон Хабла виконується для будь-якої точки Всесвіту і є універсальним.

Для пояснення першопричини розширення Всесвіту фізик Г. Гамов (1949 рік) запропонував теорію Великого Вибуху. За цією теорією Всесвіт виникнув як результат вибуху сконцентрованої у дуже малому об'ємі матеріально-енергетичної субстанції з нескінченою сингулярністю та надзвичайно великою густиною. На протязі короткого проміжку часу опісля початку вибуху – встановилася умовна термодинамічна рівновага між ЕМВ і речовиною. Ймовірно, що протягом першої години існування Всесвіту спектр випромінювання став рівноважним. Подальша еволюція призвела до розширення і значного охолодження Всесвіту [2].

Астрофізики Р. Вільсон та А. Пензіас (1965 рік), здійснюючи експерименти із чутливими детекторами високочастотного ЕМВ, випадково виявили випромінювання, яке надходить із Космосу. Дане випромінювання було ізотропним, рівномірно заповнювало простір, і не надсилалося конкретним джерелом з Космосу. Примітно те, що максимум його інтенсивності припадав на міліметровий діапазон довжин хвиль – й назване космічне мікрохвильове фонове випромінювання.

Одразу ж вченими-фізиками було висунуто гіпотезу про те, що ідентифіковане випромінювання виникло під час Великого Вибуху, і надійшло до Землі із найвіддаленіших куточків Всесвіту. Однак через розширення Всесвіту спектр випромінювання зазнав «великого червоного зміщення», так що його максимум тепер опинився у надвисокочастотному діапазоні електромагнітних хвиль. Отже, виявлене вченими випромінювання назвали реліктовим (залишковим).

Після унікального відкриття різними фізиками була виконана велика кількість експериментів для з'ясування чи є реліктове випромінювання рівноважним (тепловим). Результати експериментальних вимірювань інтенсивності випромінювання різними групами дослідників мали певну дисперсію. Розкид експериментальних даних зумовлений складністю вимірювання надзвичайно слабких сигналів на фоні зовнішніх шумів та впливу атмосфери Землі.

Узагальнюючи результати багатьох дослідів, їх можна відобразити на спектрі (рис.1) реліктового випромінювання (залежність інтенсивності від довжини хвилі), отриманого за допомогою супутника COBE (1990 рік) і теоретична крива Планка з температурою 2,725 Кельвін [1; 3].

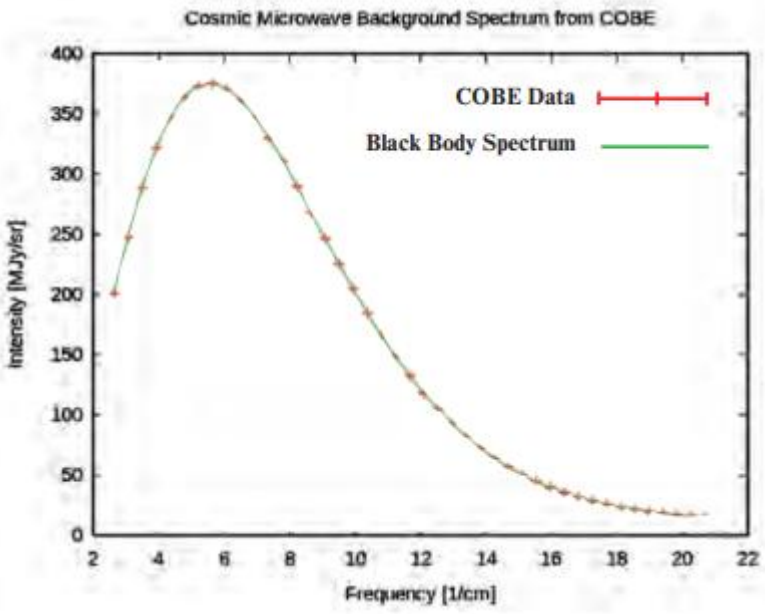

Рис.2. Результати вимірювання спектра космічного мікрохвильового фонового випромінювання (відмічено штрихами), отримані супутником COBE, доволі точно збігаються з розрахунковою кривою теплового випромінювання Планка (суцільна лінія).

Відсутність будь-яких відхилень від теплового спектра виключає існування нетеплових джерел енергії у ранньому Всесвіті – первинних чорних дір, екзотичних частинок, що розпадаються, полів тощо.

Вияснення принципового питання про те, що спектральна густина реліктового випромінювання близька до спектральної густини АЧТ є надзвичайно важливе для подальшого розвитку і вивчення моделей еволюції Всесвіту.

Варто акцентувати на ключових цифрах з космологічних моделей для деяких основних властивостей Всесвіту:

- Вік Всесвіту: 13,799 ± 0,038 мільярдів років, що в другому наближенні означає, про те що вчені-астрофізики знають вік Всесвіту з точністю до 38 мільйонів років;
- Константа Хаббла: 67,31 ± 0,96 кілометрів/секунда/мільйон Парсек;
- Частка вмісту Всесвіту, яка є «темною енергією»: 68,5% ± 1,3%;
- Частка вмісту Всесвіту, яка є речовиною: 31,5% ± 1,3%;
- Частка «звичайної» баріонної речовини: 4,9% ± 0,3%;
- Частка «темної» матерії: 26,6% ± 0,3%;

Таким чином, коли Всесвіт став досить прохолодним, щоб утворити нейтральні атоми Гідрогену (~ 92% від усіх атомів «звичайної» матерії), Всесвіт став прозорим для випромінювання. Вчені виявили випромінювання космічного мікрохвильового фону (СМВ) з цього часу під час спекотного раннього Всесвіту. Вимірювання за допомогою супутника COBE показують, що СМВ діє як АЧТ з температурою ~ 2,73 К. Незначні коливання СМВ показують нам першоджерело великомасштабних структур у Всесвіті. Детальні вимірювання цих коливань показують, що ми живемо у Всесвіті критичної густини і що критична щільність складається з 31,5% матерії (речовини), включаючи темну матерію, і 68,5% «темної енергії». Звичайна баріонна матерія – види елементарних частинок, які ми знаходимо на Землі – складають лише близько 5% критичної густини. Вимірювання СМВ також вказують на те, що Всесвіт, який досліджується вченими, має вік ~ 13,8 мільярдів років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білий М. У., Охріменко Б. А. Атомна фізика : підручник. Київ : Знання, 2009. 559 с.

2. Вакарчук І. О. Квантова механіка : підручник. Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1998. 616 с.

3. Лукіянець Б. А., Понеділок Г. В. Основи квантової фізики : навчальний посібник. Львів : Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2009. 420 с.

4. Романчук Н. О. Кратні, криволінійні, поверхневі інтеграли. Елементи теорії поля : навчальний посібник. Миколаїв : НУК, 2020. 152 с.

ДЕМОНСТРАЦІЙНА УСТАНОВКА «ДИСК ФАРАДЕЯ» У НАВЧАННІ ЕЛЕКТРОДИНАМІКИ

**(Медведенко О. М., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Школа О. В., доктор педагогічних наук, професор)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Електродинаміка – розділ курсу загальної фізики педагогічного університету, що вивчає основні характеристики і властивості електромагнітної взаємодії як однієї з чотирьох фундаментальних фізичних взаємодій у природі. У рамках цього курсу студенти послідовно опановують такі змістові модулі: електростатика, провідники і діелектрики в електричному полі, електричний струм у різних середовищах, електромагнетизм, електромагнітне поле, електромагнітні коливання. Як відомо, будь-яка електрична і магнітна взаємодія між зарядженими тілами, струмами і постійними магнітами розглядається і пояснюється в сучасній фізиці на основі електромагнітного поля – ключового наукового поняття. Усвідомлене засвоєння студентами його фізичного змісту дозволяє з'ясувати внутрішній механізм і закономірності широкого кола електромагнітних процесів і явищ. Важливим елементом методичної системи навчання електродинаміки, що сприятиме її успішному засвоєнню, є застосування демонстраційного експерименту, засобів наочності, цифрових ресурсів, розв'язання студентами різноманітних практичних задач, виконання лабораторних робіт у рамках фізичного практикуму. Останнє забезпечуватиме не лише реалізацію у навчанні провідних дидактичних принципів педагогіки вищої школи (науковості, наочності, зв'язку теорії з практикою, професійної спрямованості освітнього процесу), але й формуванню фахової компетентності майбутніх учителів фізики, розвитку необхідних професійно спрямованих якостей особистості [1].

Як відомо, у шкільній програмі і курсі загальної фізики в рамках цього розділу здобувачі освіти вивчають основні фізичні характеристики різноманітних електричних ланцюгів, особливості послідовного та паралельного з'єднання провідників, закони Кірхгофа, Джоуля-Ленца, Відемана-Франца, Фарадея та ін. [2]. Переважна більшість цих питань пов'язана з використанням поняття електрорушійної сили (ЕРС), одного з найскладніших для усвідомлення здобувачами освіти. З метою подолання відповідних освітніх труднощів нами було змодельовано і побудовано демонстраційну установку «Диск фарадея» або перший уніполярний генератор.

У 1831 році Майкл Фарадей відкрив закон електромагнітної індукції про взаємозв'язок змінного магнітного та електричного полів, що складає основу класичної електродинаміки. При цьому у ході проведення цілого ряду фізичних експериментів побудував наочний пристрій з перетворення механічної енергії в електричну – диск Фарадея. Цей пристрій був надзвичайно неефективним і мав значну цінність для подальшого розвитку науки. У своїх дослідах Фарадей використовував замкнений провідний контур, що перебував у змінному магнітному полі: під час руху постійного магніту у контурі виникав індукційний струм, величина якого залежала від швидкості зміни магнітного потоку. Індукційний струм виникав у замкненому контурі й в іншому випадку: із зміною конфігурації (площини) замкненого контуру за постійної величини магнітного

потоку. У випадку ж диска Фарадея магнітне поле було спрямовано вздовж осі його обертання, тобто замкнений контур відносно поля не переміщувався.

Диск Фарадея або уніполярний генератор – різновид електричної машини постійного струму, що містить провідний диск у постійному магнітному полі (вектор індукції якого паралельний осі обертання диска), два струмознімачі на осі і біля краю диска. Фізичний принцип дії навчальної установки полягає в тому, що на електрони диску (який обертається за рахунок зовнішньої механічного впливу) діє сила Лоренца (яка є векторним добутком індукції магнітного поля і швидкості переміщення електрона разом з провідником). За правилом лівої руки сила Лоренца спрямована вздовж радіуса диска, у результаті чого при обертанні виникає ЕРС між його центром і краєм, яку можна зафіксувати вольтметром з двох відповідних струмознімачів. На відміну від інших електричних машин, такий генератор має ряд цікавих фізичних характеристик: 1) надзвичайно низьку ЕРС (від часток до одиниць вольт) за низького внутрішнього опору і великого струму; 2) рівномірність одержуваного струму, 3) відсутність необхідності комутувати його колектором ротора або випрямляти отриманий іншими машинами змінний струм зовнішніми комутувальними або електронними приладами; 4) великі власні втрати енергії через зворотні струми у диску, що марно його нагрівають. Поєднання цих властивостей зумовило дуже вузькі сфери застосування генераторів подібного типу, але використання «Диска Фарадея» як навчальної демонстрації під час вивчення учнями/студентами явища електромагнітної індукції показує його великий дидактичний вплив: сприяє підвищенню мотивації, пізнавального інтересу, свідомості і міцності засвоєння відповідної навчальної інформації.

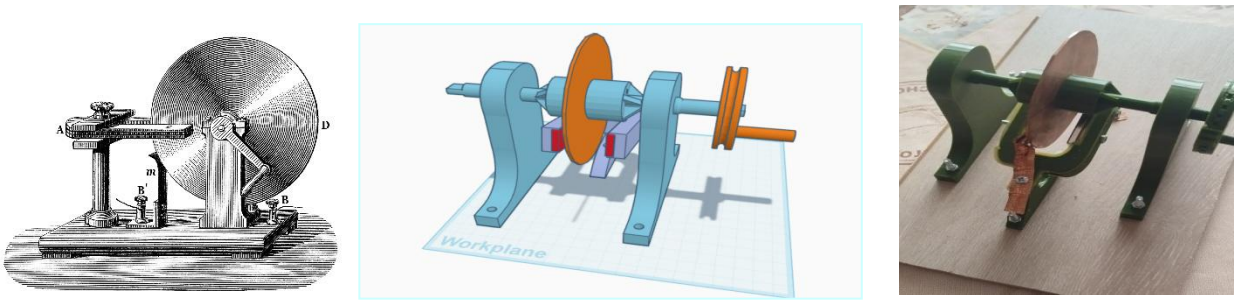

Рис. 1. Диск

На основі опрацювання літературних джерел та консультування з викладачами кафедри фізики, математики та методики навчання БДПУ було розроблено 3D-модель відповідної демонстраційної установки у програмі «TINKERCAD», яка є доступною для опанування всім хто працював хоча б в одному 3D-конструкторі (рис. 1) [3; 4]. У подальшому було зібрано та протестовано готовий демонстраційний стенд на предмет свого прямого призначення (наочний показ джерела ЕРС електричного струму) та безпечності використання. Таким чином, впровадження наочної демонстративної установки «Диск Фарадея» у систему навчального фізичного експерименту сприяє реалізації провідної мети сучасної фізичної освіти – формуванню природничо-наукової компетентності школярів та готовності до вирішення складних практико-орієнтованих завдань сучасного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. STEM-освіта. *Інститут модернізації змісту освіти*. URL : https://imzo.gov.ua/stem-osvita (дата звернення: 24.02.2025).

2. Методичні розробки вправ з фізики для 11-го класу. *Онлайн-школа «На Урок»*. URL : https://naurok.com.ua/elektrichniy-strum-elektrichne-kolo-postiyniy-strum-dzherela-strumu-116978.html (дата звернення: 02.03.2025).

3. Онлайн-сервіс для розробки та моделювання Tinkercad. URL : https://www.tinkercad.com/dashboard/designs/3d?page=1 (дата звернення: 12.09.2024).

4. Філіпчук В. Застосування сервісу Tinkercad на уроках фізики, електротехніки та заняттях гуртка технічної творчості. URL : https://vseosvita.ua/library/embed/0100b6oh-9d2c.docx.html (дата звернення: 12.09.2024).

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОДУВАННЯ І ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ ФІЗИКИ

**(Поспєлова К. Д., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Школа О. В., доктор педагогічних наук, професор)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Сучасна система загальної середньої освіти в Україні, у тому числі й природничої, останніми роками зазнає суттєвих змін, пов'язаних із розвитком дистанційного навчання. Деякі вітчизняні заклади загальної середньої освіти впровадили змішаний формат освітнього процесу, інші повністю перейшли на дистанційний режим. Значного поширення сьогодні набули численні онлайн-школи з різними профілями навчання, педагогічний штат яких формується з числа викладачів-предметників усієї країни. У відповідь на ці зміни Міністерство охорони здоров'я України запровадило нові санітарні норми для онлайн-занять, диференційовані за віковими категоріями учнів. Так, зокрема із звичних 45 всього 20–25 хвилин учні мають працювати з вчителем у режимі відеоконференції, решту часу – присвячувати самостійній роботі. Такі зміни в організації освітнього процесу істотно впливають на його якість і результативність, у тому числі й шкільного курсу фізики.

За власними спостереженнями близько 65–70% сучасних школярів не мають належних технічних засобів навчання, як то ноутбук або комп'ютер, маючи лише смартфон. За цих обставин актуальними стають такі питання: «Як викласти учням той самий об'єм навчальної інформації за вдвічі коротший час ?», «Яким чином підготувати навчальний матеріал і в якому форматі його зберегти, щоб він працював як на ПК, так і на смартфоні ?», «Які методи, прийоми і форм співпраці слід обрати для забезпечення ефективності освітнього процесу з фізики ?». У зв'язку з цим виникає актуальне методичне завдання пошуку педагогічно доцільних та продуктивних підходів, методів і технологій навчання, що дозволятимуть передавати інформацію учням концентровано, щільніше, не зменшуючи при цьому її фізичний зміст. У вітчизняній методиці навчання фізики накопичено чималий досвід з інтенсифікації освітнього процесу, зокрема розробки і творчого використання структурно-логічних схем, опорних конспектів, узагальнюючих таблиць та ін. Дидактична цінність такого методичного інструментарію, що передбачає різні способи кодування і візуалізації даних, дозволяє достатньо великий об'єм навчальної інформації вмістити в кількох невеликих графічних об'єктах. Так, зокрема останнім часом в шкільній практиці набув поширення інформаційний онлайн-сервіс Canva, яким користується значна кількість сучасних школярів у підготовці різноманітних доповідей, презентацій, навчальних проєктів. Цей сервіс дозволяє користувачу зручно працювати онлайн, імпортувати файли в PDF-формат та ділитися ними в чатах месенджерів, прикріплювати до уроків на сайтах електронних щоденників та ін. Для проведення відеоуроків окрім платформи Zoom використовують Google Meet, одним із компонентів якого є Jamboard. Це інтерактивна дошка, на яку всі учасники конференції можуть додати текст, формули, ілюстрації, графіки, таблиці. За допомогою цього сервісу можна організувати колективне створення учнями опорного конспекту з певної теми

шкільного курсу фізики або заповнення ними неповного конспекту задля засвоєння нових або актуалізації опорних знань.

Як відомо, опорний конспект – вид навчально-методичного видання, систематичний, логічно пов'язаний і стисло викладений теоретичний матеріал, що поєднує план, виписки, основні факти, поняття, ілюстрації, інформацію в аналітичній і графічній формах, ключові тези і висновки як результат аналізу та узагальнення інформації з певного питання або теми [1]. Часто конспектування розуміється як докладне цитування джерел, а тому є процесом, що вимагає багато часу. Зростання обсягу навчальної інформації з одного боку та дефіциту часу на його вивчення спонукало педагогів до пошуку шляхів вирішення цієї проблеми, одним із яких стало застосування у навчанні опорних конспектів. У педагогічній теорії опорний конспект – це певний навчальний знаково-символічний об'єкт, що має свої складові, передусім опорний сигнал – засіб наочності, що містить необхідну для довгострокового запам'ятовування навчальну інформацію, оформлену за правилами мнемоніки (мистецтва запам'ятовування). Опорний сигнал, у свою чергу, базується на символі, тобто умовному позначенні будь-якого предмета, явища, факту, поняття, принципу, закону тощо. Група символів може складати піктограму (інфографіку) – умовний рисунок із зображенням всіх компонентів у логічній послідовності та взаємозв'язку (рис.1).

Рис. 1. Приклад опорного конспекту з шкільного курсу фізики.

Поняття «опорний конспект» пов'язують з ім'ям відомого українського вчителя-новатора фізики В.Шаталова, який завдяки вмілому структуруванню матеріалу, накопиченню інформації в оптимальному темпі та її багаторазовому повторенні створив ефективну систему навчання. Опорний конспект з його складовими завдяки графічному формату має зручний вигляд для сприйняття. Його не обов'язково детально розглядати, достатньо кинути погляд, щоб зрозуміти головну ідею. Опорний конспект чи окремі його елементи під час застосування у навчанні фізики повинні не тільки викликати інтерес і певний мотиваційний стимул, але й бути графічною формою певної смислової

структури, яку вчитель намагається передати своїм учням. Візуальний образ, який виникатиме в учня при роботі з опорним конспектом має відповідати за своєю формою змісту інформації, яку він передає. Тобто він не повинен вимагати додаткових пояснень чи зусиль для його запам'ятовування. Проте водночас така форма розвиває образне сприйняття закодованої інформації, змушуючи учня думати та розкривати її сенс. Незважаючи на те, що деякі елементи (текст, рисунки) чи ідеї можуть бути запозичені, в кінцевому варіанті опорний конспект буде самостійним творчим продуктом. Процес створення опорного конспекту як певної знаково-смислової структури може мати такий вигляд:

- визначення джерельної бази з обраної теми та опрацювання матеріалів з метою визначення значущої інформації;
- відбір необхідних смислових одиниць, що в подальшому будуть замінені у знаковій формі та їх поділ на окремі блоки з попереднім визначенням головного;
- оформлюються окремі зв'язки і структурується весь текст;
- підбираються символи, що дозволять передати більшу кількість інформації з урахуванням її логічної послідовності і взаємозв'язку;
- остаточно визначаються текстова інформація та графічний вигляд майбутнього опорного конспекту;
- визначається загальна конфігурація образу, що відповідатиме інтерпретованій темі у цілісний знаковий макет.

За сучасних умов дистанційного формату навчання та величезного дидактичного потенціалу ІКТ і цифрових освітніх ресурсів опорний конспект може перетворитися у певну наочну конструкцію із системою гіперпосилань різних інформаційних рівнів – інтерактивний опорний конспект. Методичні пошуки у сучасній шкільній практиці в цьому напрямі вже активно тривають. Але й сьогодні процес складання опорного конспекту в зошиті чи на дошці має ряд важливих переваг порівняно з іншими методами опрацювання інформації, а саме: а) концентрує та примушує стежити за поясненнями вчителя навіть найбільш неуважних учнів; б) розвиває логічне мислення, полегшує розуміння причинно-наслідкових зв'язків; в) навчає передавати свої думки в невербальній формі, розвиває творче мислення; г) економить час на повторенні та осмисленні навчального матеріалу за рахунок певної технологізації навчального процесу. Очевидно, що процес створення опорного конспекту легко адаптувати і до умов дистанційного навчання з використанням різного програмного забезпечення та онлайн-платформ: Canva, miro.com; nearpod; quizziz; quizlet; Padlet та ін.

Отже, обізнаність вчителя закладу загальної середньої освіти в сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях (ІКТ), здатність їх ефективно застосовувати та вміння комбінувати із традиційними методами навчання є необхідним елементом його професійної компетентності, запорукою ефективності освітнього процесу. Творче використання вчителем фізики сучасних ІКТ, зокрема розробка і використання на їх основі опорних конспектів як інструменту кодування і візуалізації інформації у дистанційному навчанні фізики, дозволяє зробити освітній процес більш динамічним, цікавим, ефективним і результативним, сприятиме всебічному розвитку школярів, формуванню предметної і ключових компетентностей. Зазначене вище

зумовило актуальність обраної проблеми майбутнього магістерського дослідження та пошук ефективних шляхів її успішного розв'язання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основні принципи створення опорних конспектів. URL : https://surl.li/fontxj (дата звернення: 01.03.2025).

2. Олефір Л. А. Застосування комп'ютерного моделювання в процесі навчання фізики в загальноосвітній школі. *Комп'ютери у навчальному процесі*: матер. II Всеукраїнської студентської наукової Інтернет-конференції (28-29 квітня 2011 р., м. Умань). Умань : РВВ УДПУ імені П.Тичини, 2011. С.6–10.

3. Сидоренко Т. М., Петькун С. М., Новак О. М. Дистанційна освіта: проблеми та перспективи. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 35. 2021 р. URL : http://innovpedagogy.od.ua/archives/2021/35/10.pdf (дата звернення: 23.01.2025).

ОБЧИСЛЕННЯ ПЛОЩ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ ВИЗНАЧЕНИХ ІНТЕГРАЛІВ

**(Тонких Д. В., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Кудінов М. В., кандидат педагогічних наук, старший викладач)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Використання визначених інтегралів для обчислення площ адміністративних одиниць є надзвичайно актуальною темою в сучасному світі, де точність просторових даних набуває все більшої ваги. Інтегральне числення представляє собою яскравий приклад застосування абстрактних математичних інструментів для вирішення конкретних практичних завдань, демонструючи безпосередній зв'язок між теоретичною математикою та реальними потребами суспільства.

Ключовою перевагою використання методів інтегрального числення є можливість отримання високоточних значень площ для територій зі складними межами та конфігураціями. Це особливо важливо в контексті кадастрового обліку, де навіть незначні похибки у визначенні площі можуть призвести до суттєвих юридичних та економічних наслідків. Крім того, точні дані щодо площ адміністративних одиниць є необхідною основою для ефективного територіального планування та ведення достовірної статистики.

Варто зазначити, що алгоритми на основі інтегрального числення легко піддаються автоматизації та можуть бути імплементовані в сучасні геоінформаційні системи (ГІС). Це дозволяє створювати програмні рішення, здатні швидко і точно обчислювати площі великої кількості адміністративних одиниць без суттєвих затрат людських ресурсів, що особливо актуально в епоху цифровізації.

Дана тема також відображає сучасну тенденцію до міждисциплінарного підходу в науці, оскільки органічно поєднує математичні методи з географією, картографією та геодезією. Такий комплексний підхід дозволяє отримати більш глибоке розуміння просторових характеристик територій та забезпечити якісно новий рівень аналізу географічних даних.

У практичному вимірі, точне визначення площ адміністративних одиниць має безпосередній вплив на процеси землеустрою та ведення земельного кадастру. Це в свою чергу забезпечує справедливе оподаткування, коректну оцінку вартості земель та створює надійну основу для планування розвитку інфраструктури. Таким чином, вдосконалення методів обчислення площ за допомогою визначених інтегралів робить внесок не лише в розвиток математичних та географічних наук, але й у підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами.

Визначені інтеграли використовуються для обчислення площі під кривою в межах заданого інтервалу. Це є фундаментальним в інтегральному численні і часто застосовується у математичному аналізі та суміжних галузях наук. Процес передбачає встановлення інтеграла функції, що представляє межу площі, яку необхідно обчислити [1; 3].

Першим кроком повинно бути визначення меж адміністративної одиниці за допомогою математичних функцій. Цими функціями можуть бути криві або

прямі лінії, які окреслюють область [5]. Для складних границь можуть знадобитися кускові функції або кілька інтегралів, щоб охопити всю область [4].

Після визначення функцій, що обмежують площу адміністративно-територіальної одиниці, можливо використання Desmos – багатофункціонального графічного онлайн-калькулятору для візуалізації та розрахунку. Після введення у Desmos функціональних залежностей, що описують межі площі регіону, дане програмне забезпечення може побудувати графік цих функцій і наочно відобразити область під кривою [5].

Для обчислення визначеного інтеграла в Desmos існує вбудована інтегральна функція для обчислення площі, що дозволяє вводити інтеграл безпосередньо і надає числовий результат. Desmos затіняє область під кривою, забезпечуючи візуальне представлення розрахованої площі, що допомагає у перевірці налаштувань [5].

Для більш складних або нерегулярних границь можуть бути застосовані методи чисельного інтегрування, такі як формула трапеції або метод Сімпсона. Ці методи наближають площу, розділяючи її на простіші фігури, такі як трикутники або трапеції [2]. Desmos можна використовувати для візуалізації цих наближень і звірки результатів з точним інтегральним розрахунком [6].

Метод чисельного інтегрування може бути застосований до різних адміністративних одиниць, незалежно від їх форми. Наприклад, обчислення площі області з криволінійними межами може бути виконано шляхом встановлення відповідного інтеграла та використання Desmos для його обчислення [4]. Гнучкість Desmos у роботі з різними функціями та його графічні можливості роблять його потужним інструментом для таких обчислень [5].

Усе вищенаведене зумовило актуальність мети дослідження: обчислити площі адміністративно-територіальних одиниць України за допомогою визначених інтегралів і проаналізувати отримані емпіричні дані. Для досягнення поставленої мети були використані теоретичні (аналіз наукових джерел) і практичні методи дослідження (інтегральне числення і аналіз емпіричних даних щодо адміністративно-територіальних одиниць України).

Аналіз стану дослідженості проблеми показав, що на сьогоднішній день визначені інтеграли та методи математичного аналізу щодо інтегрального числення активно використовуються в різних сферах, зокрема в географії, картографії та геодезії а також при побудові ГІС. Однак, незважаючи на значний прогрес у застосуванні методів інтегрального числення, питання їх використання для обчислення площ адміністративно-територіальних одиниць України залишається недостатньо вивченим. Більшість існуючих досліджень зосереджені на загальних принципах використання визначених і невизначених інтегралів, але специфіка та особливості адміністративного поділу України вимагають додаткових досліджень і модифікації існуючих підходів.

На практичному етапі дослідження нами було розроблено модель адміністративно-територіального устрою України, основану на діаграмах Вороного. Ця модель дозволяє не лише візуалізувати просторове розбиття території, а й оптимізувати кордони адміністративних одиниць. Практичне застосування діаграм Вороного допомогло оцінити ефективність існуючої територіальної організації, а також запропонувати можливі варіанти коригування кордонів для покращення адміністративного управління та ефективності надання державних послуг. На рис. 1. показано розроблену нами

модель адміністративно-територіального устрою України на основі діаграми Вороного.

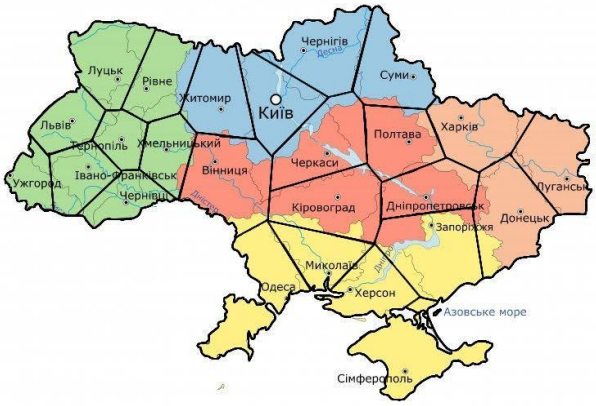

Рис. 1. Модель адміністративно-територіального устрою України на основі діаграми Вороного

Наступним кроком нашої роботи стало обчислення площ адміністративно-територіальних одиниць за допомогою чисельного інтегрування. Площа криволінійної трапеції, обмеженої графіком неперервної невід'ємної функції на відрізку [a;b] функції f(x), віссю Ox і прямими x=a і x=b, дорівнює визначеному інтегралу, як на рис. 2:

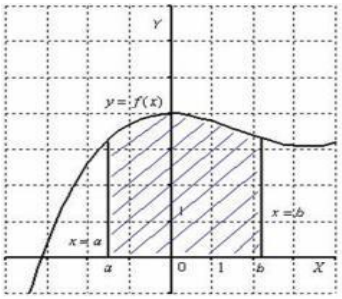

$$S = \int_a^b f(x)dx$$

Рис.2. Площа криволінійної трапеції.

Якщо на заданому проміжку [a;b] неперервні функції y=f(x) і y=g(x) мають ту властивість, що f(x) >g(x) для всіх x з проміжку [a;b], то, як показано на рис. 3, визначений інтеграл буде обчислений наступним чином:

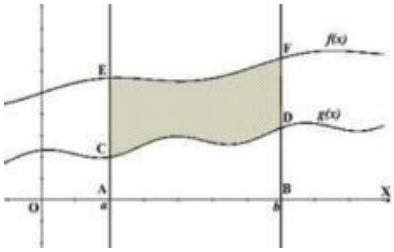

$$S = \int_a^b (f(x) - g(x))dx$$

Рис. 3. Інтегрування на проміжку з двома функціями.

Використовуючи дану властивість, ми обчислили емпіричні площі всіх адміністративно-територіальних одиниць і зробили висновок щодо їх відповідності змодельованим за допомогою діаграм Вороного.

Теоретична значущість проведеного дослідження полягає в розробці цілісної методології застосування визначених інтегралів для обчислення площ адміністративних утворень із врахуванням специфіки їх просторової організації. Запропонована модель адміністративно-територіального устрою України на основі діаграм Вороного відкриває нові перспективи у вивченні просторової оптимізації територіального поділу.

Практична цінність дослідження проявляється у можливості використання розробленої моделі для оцінки ефективності існуючої територіальної організації та обґрунтування пропозицій щодо оптимізації адміністративних кордонів. Застосований підхід чисельного інтегрування забезпечує високу точність обчислення площ, що є критично важливим для кадастрового обліку, оподаткування та планування розвитку територій.

Таким чином, інтеграція математичних методів інтегрального числення з геоінформаційними технологіями створює потужний інструментарій для вдосконалення адміністративно-територіального устрою України. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку спеціалізованого програмного забезпечення для автоматизації процесу обчислення площ адміністративних одиниць та оптимізації їх кордонів з урахуванням демографічних, економічних та соціальних факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Canuto C., Tabacco A. Integral calculus I. UNITEXT – La Matematica per il 3 piu 2. 2015. Vol. 84. URL : https://doi.org/10.1007/978-3-319-12772-9_9.

2. Ciobanu B.-C., Pop F., Popescu P. G. A fast way to compute definite integrals. *Soft Computing*. 2022. Vol. 26, № 24. P. 13485–13488. URL : https://doi.org/10.1007/s00500-022-07480-3 (дата звернення: 04.04.2025).

3. Hama R., Sabau M. V., Sabau S. V. Teaching to high school students the intimate relation between definite integrals, piecewise quadrature and areas. *Proceedings of the Asian Technology Conference in Mathematics*. 2023. P. 247–257. URL : https://atcm.mathandtech.org/EP2023/abstracts.html#22024 (дата звернення: 04.04.2025).

4. Huxley M. N. Integer Points, Exponential Sums and the Riemann Zeta Function. *Number Theory for the Millennium II*: Volume 2. 2024. Vol. 2. URL : https://doi.org/10.1201/9780138747060-13 (дата звернення: 04.04.2025).

5. Iskandar A., Sumartono E., Segar S., Fitriani. Software Design for Depiction and Calculation of Curves Area on Cartesian Coordinates. *Journal of Physics: Conference Series*. 2019. Vol. 1364, № 1. URL : https://doi.org/10.1088/1742-6596/1364/1/012042 (дата звернення: 04.04.2025).

6. Malvić T., Rajić R., Slavinić P., Zelenika K. N. Numerical integration in volume calculation of irregular anticlines. Numeričko integriranje kod izračuna volumena nepravilnih antiklinala. *Rudarsko Geolosko Naftni Zbornik*. 2014. Vol. 29, № 1. P. 1–8.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МЕХАНІКИ ПРИ ВИВЧЕННІ ФІЗИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

(Чінікалов Д. І., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ,
Коломоєць Г. Г., кандидат фізико-математичних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Механіка є одним із фундаментальних розділів фізики, який формує базові знання про закони руху та взаємодії тіл. Вивчення механіки в середніх класах загальноосвітньої школи є важливим етапом у розвитку наукового світогляду учнів. Однак, традиційні методи викладання часто не враховують індивідуальні особливості учнів, що призводить до зниження інтересу до предмета. Тому розробка сучасних методик викладання механіки є актуальною проблемою сучасної педагогіки.

Проблеми викладання механіки в школі досліджувались багатьма науковцями [1]. Вони акцентували увагу на важливості інтеграції сучасних технологій у навчальний процес. Однак питання, що стосуються ефективних методик викладання механіки в середніх класах, залишаються ще недостатньо розробленими.

Метою дослідження є розробка методики викладання механіки, яка сприятиме підвищенню інтересу учнів до фізики та їхнього наукового мислення. Для досягнення цієї мети використовувалися такі методи: аналіз педагогічної літератури, спостереження за навчальним процесом, експериментальне викладання.

У ході дослідження було запропоновано методику, яка включає використання інтерактивних технологій, таких як комп'ютерні моделі руху тіл, віртуальні лабораторні роботи та проектна діяльність.

Комп'ютерні моделі руху тіл. Використання програмного забезпечення, такого як PhET Interactive Simulations, дозволяє учням візуалізувати фізичні процеси, які важко пояснити традиційними методами. Наприклад, моделювання руху тіла під дією сили тяжіння або руху по похилій площині допомагає учням краще зрозуміти теоретичні концепції.

Віртуальні лабораторні роботи. Замість традиційних лабораторних робіт, які часто обмежені обладнанням, учні можуть проводити експерименти у віртуальному середовищі. Це дозволяє їм досліджувати різні сценарії руху, змінюючи параметри (наприклад, масу тіла, силу тертя тощо), що сприяє глибшому розумінню законів механіки [2].

1. Проектна діяльність. Учням пропонується розробити власні проекти, пов'язані з механікою, наприклад, створення моделі ракети або дослідження руху автомобіля на різних поверхнях. Це розвиває творче мислення, вміння працювати в команді та застосовувати теоретичні знання на практиці.

2. Інтеграція з реальним життям. Важливим аспектом методики є зв'язок фізичних законів з повсякденним життям. Наприклад, учні аналізують, як закони механіки застосовуються у спортивних дисциплінах, транспорті чи будівництві. Це робить навчання більш зрозумілим та цікавим.

3. Індивідуальний підхід. Методика передбачає врахування індивідуальних особливостей учнів. Для учнів з різним рівнем підготовки

пропонуються різні завдання: від базових до більш складних, що дозволяє кожному учневі розвиватися у власному темпі.

4. Використання гейміфікації в навчальному процесі. Одним із сучасних підходів до викладання механіки є застосування гейміфікації. Використання ігрових елементів у навчальному процесі дозволяє підвищити мотивацію учнів та зробити процес засвоєння матеріалу більш цікавим. До таких елементів можна віднести:

– Освітні ігри – розробка та використання інтерактивних симуляцій, в яких учні можуть застосовувати фізичні закони на практиці.

– Система досягнень – створення системи нагород за виконання завдань (наприклад, бейджі за правильне розв'язання задач або проходження віртуальних експериментів).

– Командні змагання – організація групових конкурсів з вирішення фізичних задач або проектів, що стимулює співпрацю та критичне мислення.

5. Використання мобільних додатків та онлайн-платформ. Сучасні технології дозволяють значно розширити можливості навчального процесу. Серед найефективніших інструментів можна виділити:

– PhET Simulations – інтерактивні симуляції, що допомагають вивчати фізичні закони через моделювання процесів.

– GeoGebra – програмне забезпечення для візуалізації механічних процесів і аналізу графіків руху.

– LearningApps та Quizizz – платформи для створення інтерактивних тестів та вікторин, що дозволяють перевірити знання учнів у цікавій формі

6. Використання STEM-підходу. STEM-освіта (наука, технології, інженерія та математика) є важливим напрямом, який можна інтегрувати у викладання механіки. Основні аспекти цього підходу

– Інженерні проекти – розробка механізмів та моделей, що демонструють закони механіки (наприклад, побудова мостів або машин).

– Програмування та робототехніка – використання платформ, таких як Arduino або LEGO Mindstorms, для створення моделей руху.

– Міжпредметні зв'язки – інтеграція фізики з математикою, хімією та технологіями, що допомагає учням бачити реальні застосування механічних принципів.

Розширення традиційних методик викладання механіки за допомогою гейміфікації, мобільних додатків та STEM-підходу сприяє покращенню засвоєння матеріалу, підвищенню інтересу учнів та розвитку критичного мислення. Використання сучасних технологій у навчальному процесі робить вивчення механіки більш доступним, інтерактивним та практично орієнтованим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика викладання фізики в середній школі : конспекти лекцій / В. Ф. Савченко, М. П. Бойко, М. М. Дідович, В. М. Закалюжний, М. П. Руденко. Чернигів : ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка, 2003. 112 с.

2. Vijayatheepan R. Virtual Lab for Interactive Learning in Science Education, 2023. 12 p.

КВАНТОВО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ МЕТОДИ ОБРОБКИ ВЕЛИКИХ ДАНИХ

**(Юрченко В. В., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Школа О. В., доктор педагогічних наук, професор)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Швидке збільшення обсягів інформаційних даних у різних сферах створює нові виклики для методів їх аналізу. Традиційні підходи часто не справляються з «великими даними», тоді як розвиток штучного інтелекту (ШІ) дозволив автоматизувати пошук закономірностей у таких масивах інформації. Квантові обчислення пропонують революційний підхід через використання суперпозиції та заплутаності, що дозволяє виконувати певні обчислення значно швидше. Очікується, що поєднання квантових алгоритмів з ШІ створить синергію, здатну суттєво прискорити обробку значних масивів інформації. Великі дані (Big Data) – це надзвичайно великі та різноманітні об'єми інформації, обробка яких перевищує можливості звичайного програмного забезпечення. Для їх аналізу застосовують методи, які поєднують статистичні підходи з машинним навчанням. Сучасні досягнення ШІ значною мірою пов'язані з алгоритмами машинного навчання, які потребують великих наборів даних для оптимізації параметрів. Опрацьовуючи масиви прикладів, системи ШІ виявляють статистичні закономірності та будують прогнози. Таким чином, ера Big Data у суспільному розвитку XXI століття стала каталізатором розвитку ШІ.

Сучасні квантові алгоритми використовують властивості квантової суперпозиції та заплутаності для паралельної обробки інформації. Завдяки цьому вони можуть вирішувати певні задачі ефективніше, ніж класичні методи – наприклад, алгоритм Шора для факторизації чисел та алгоритм Ґровера для пошуку в неструктурованих даних. Поєднання квантових алгоритмів з ШІ є перспективним напрямком, до якого сьогодні долучено творчі лабораторії наукових установ, центрів і закладів освіти розвинених країн світу. Квантові комп'ютери здатні ефективно працювати з багатовимірними даними завдяки можливості кубітів перебувати у множині станів одночасно. У сфері машинного навчання вже розроблено квантові версії популярних алгоритмів кластеризації та класифікації. Квантові моделі машинного навчання функціонують у просторі високої розмірності й можуть виявляти закономірності, непомітні для класичних підходів. На відміну від класичних систем, які оперують бітами (0 або 1), квантові комп'ютери працюють з кубітами, що можуть одночасно перебувати в суперпозиції станів. Це надає квантовим системам природну паралельність обчислень. Для деяких завдань квантові алгоритми демонструють принципову перевагу – наприклад, алгоритм Ґровера забезпечує квадратичне прискорення пошуку, а алгоритм Шора демонструє майже експоненційне прискорення факторизації великих чисел порівняно з класичними методами [2].

Разом з тим варто зазначити, квантові алгоритми не завжди демонструють перевагу для всіх типів задач. Численні стандартні операції з аналізу даних (наприклад, елементарна фільтрація або сортування) не отримують суттєвого прискорення від застосування квантових методів або вимагають надто складної імплементації на квантових пристроях. На сьогоднішній день традиційні технології опрацювання Big Data (такі як розподілені обчислювальні кластери та хмарні платформи) показали високу результативність у практичному

застосуванні, тоді як квантові обчислення все ще перебувають на етапі інтенсивних досліджень і створення прототипів. Сучасні квантові комп'ютери епохи NISQ (Noisy Intermediate-Scale Quantum – зашумлені квантові системи проміжного масштабу) характеризуються обмеженою кількістю кубітів і схильністю до помилок, що наразі не дозволяє їм перевершити класичні системи у вирішенні практичних завдань з великими масивами даних. Отже, на сучасному етапі класичні та квантові методи функціонують паралельно: класичні підходи забезпечують надійне вирішення поточних завдань, квантові ж пропонують принципово нові можливості, які повною мірою реалізуються з подальшим розвитком технологій. Сьогодні реальними сферами практичної інтеграції квантових алгоритмів та штучного інтелекту для аналізу Big Data є:

- фінансовий сектор: квантові алгоритми експериментально застосовуються для оптимізації інвестиційних портфелів. Зокрема, квантовий відпал демонструє ефективність у знаходженні оптимального розподілу активів. Інший перспективний напрямок – виявлення аномалій та шахрайства у фінансових транзакціях у реальному часі;
- медицина: квантові технології пропонують пришвидшення обробки геномних даних, медичних зображень та електронних медичних записів. Експерименти з використання квантових обчислень у розробці ліків шляхом моделювання молекул уже показують перевагу над класичними методами. Квантовий ШІ відкриває можливості для точнішої персоналізованої медицини;
- кібербезпека: квантово-посилені системи ШІ здатні аналізувати мережевий трафік та виявляти загрози на ранніх стадіях. Розвиток квантової криптографії, включаючи квантовий розподіл ключів, забезпечує теоретично незламне шифрування;
- інші галузі: квантові алгоритми знаходять застосування у транспортній логістиці (оптимізація маршрутів), метеорології (моделювання кліматичних процесів) та матеріалознавстві (симуляція нових матеріалів із заданими властивостями на атомному рівні) [1].

Разом з тим варто зазначити, що незважаючи на значний потенціал синергії квантових обчислень і ШІ, цей напрямок все ще перебуває на початковому етапі розвитку. Основні виклики сьогодні включають: нестабільність кубітів та їхня схильність до декогеренції, відсутність зрілих програмних інструментів для роботи з великими масивами даними на квантових пристроях, складність інтеграції з існуючими IT-системами та проблеми безпеки, оскільки квантові обчислення становлять загрозу для сучасних криптографічних протоколів. Попри ці перешкоди, перспективи розвитку квантового ШІ для Big Data виглядають обнадійливими. Вже створено експериментальні процесори з десятками і сотнями кубітів; сьогодні активно розробляють нові квантові версії алгоритмів машинного навчання, включаючи квантові машини опорних векторів та нейронні мережі. Державні програми різних країн стимулюють розвиток квантових технологій через фінансування досліджень і підготовку відповідних фахівців. З часом, коли апаратні й програмні проблеми будуть вирішені, квантові алгоритми у поєднанні з ШІ можуть стати частиною повсякденної практики аналізу даних. Експерти прогнозують проривні результати в різних галузях – від медицини до кліматології. Уже продемонстровано переваги синергії квантових обчислень разом з системами ШІ на окремих задачах машинного навчання, що підтверджує практичну

здійсненність цього підходу. Хоча зараз квантовий аналіз Big Data – це скоріше перспектива, ніж реальність, швидкий розвиток технологій дає підстави очікувати значних прогресивних змін у найближчі десятиліття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Системи та засоби штучного інтелекту : тези доповідей Міжнар. наук. конференції «Штучний інтелект: досягнення, виклики та ризики» (Інститут проблем штучного інтелекту НАН України). Київ : ІПШІ «Наука і освіта», 15–16.03.2024. 550 с. URL : https://www.ipai.net.ua/docs/ai_conf_15.03.2024.pdf (дата звернення: 02.03.2025).

2. Технологічні тенденції та майбутнє: від штучного інтелекту до квантових обчислень : матеріали V студентського наук. електронного журналу (м. Київ, 15 грудня 2023 р.) / за заг. ред. Харченко О. А. та ін. Київ. ДТЕУ. 2023. 129 с. URL : https://stat.knute.edu.ua/file/MjIxNw==/d4756eea3e1a34cbc5db42d7d82c1bb4.pdf (дата звернення: 12.09.2024).

ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ШКОЛЯРІВ З ФІЗИКИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

**(Ярош В. В., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Школа О. В., доктор педагогічних наук, професор)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Система оцінювання знань школярів є важливим компонентом освітнього процесу, адже саме вона дозволяє визначити рівень засвоєння матеріалу та ефективність викладання. Однак із впровадженням змішаного навчання, яке поєднує традиційні очні заняття з дистанційними формами роботи, виникає низка нових викликів. Зокрема, оцінювання знань з фізики в таких умовах ускладнюється через необхідність перевірки як теоретичних знань, так і практичних навичок, що потребує використання різних форматів завдань. Водночас онлайн-компонент спричиняє проблеми академічної доброчесності, технічні обмеження та труднощі у зворотному зв'язку між вчителем та учнями. Отже, актуальність цієї теми зумовлена необхідністю розробки ефективних підходів до оцінювання знань учнів з фізики, які б відповідали умовам змішаного навчання, забезпечували об'єктивність і сприяли підвищенню мотивації, рівня та якості їх предметної підготовки.

Перехід до змішаного навчання за сучасних освітніх умов створює нові виклики для об'єктивного та ефективного оцінювання знань школярів з фізики. До основних проблем у цьому контексті можна віднести:

- нечіткі критерії оцінювання в онлайн-форматі (за традиційного навчання оцінювання базується на безпосередньому спостереженні за учнями під час виконання завдань. В онлайн-середовищі це стає складнішим, адже відсутній контроль з боку вчителя під час тестування або виконання лабораторних робіт [1, с. 101];
- проблема академічної доброчесності (в онлайн-режимі учні можуть користуватися підказками, передавати відповіді однокласникам або шукати рішення в мережі під час тестування. Це ускладнює об'єктивну перевірку знань і знижує ефективність оцінювання) [3, с. 197];
- складність перевірки практичних навичок учнів (фізика включає не лише теоретичні знання, а й уміння розв'язувати задачі, проводити експерименти, будувати графіки, аналізувати результати. В онлайн-форматі важко оцінити як учень самостійно виконує лабораторну роботу та наскільки він розуміє її суть);
- технічні обмеження (не всі учні мають стабільний доступ до інтернету або достатнє технічне оснащення для проходження онлайн-тестів чи виконання експериментальних завдань. Це може створювати нерівні умови для оцінювання);
- зниження мотивації школярів до вивчення природничих дисциплін (за дистанційного навчання учням часто бракує живої взаємодії з вчителем, що впливає на рівень зацікавленості предметом. Вони можуть формально виконувати завдання, не докладаючи зусиль для глибшого розуміння матеріалу) [3, с. 198].

Зазначені вище проблеми вимагають розробки нових методичних підходів до оцінювання знань учнів з фізики, які враховуватимуть особливості змішаного навчання та сприятимуть підвищенню якості фізичної освіти. Для забезпечення об'єктивного та ефективного оцінювання знань з фізики в умовах змішаного навчання, на нашу думку, необхідно застосовувати комбіновані підходи, що враховують особливості як онлайн, так і офлайн форматів. До основних шляхів вирішення проблеми можна віднести:

– впровадження проєктних та дослідницьких завдань (замість традиційного тестування варто застосовувати завдання, що вимагають аналітичного мислення, розробки моделей фізичних процесів або аналізу експериментальних даних. Це знижує ймовірність списування та сприяє глибшому розумінню матеріалу) [2, с. 30];

– автоматизовані системи перевірки (використання сучасних онлайн-платформ (Moodle, Google Classroom, Kahoot, Quizizz) дозволяє створювати тести з випадковим вибором запитань і варіантів відповідей, що сприяє більш об'єктивному оцінюванню знань учнів);

– групові захисти та усні консультації (проведення онлайн- або очних захистів лабораторних і проєктних робіт дає можливість перевірити не лише правильність виконання завдань, а й глибину розуміння матеріалу. Учні мають пояснити хід виконання роботи, обґрунтувати отримані результати та відповісти на запитання вчителя. Це дозволяє уникнути списування, підміни авторства та забезпечує об'єктивність оцінювання) [3, с. 197];

– чіткі критерії оцінювання (необхідно розробити детальні критерії оцінювання для різних типів завдань, щоб учні розуміли, за що саме отримують бали. Це підвищує прозорість процесу та запобігає суб'єктивності) [1, с. 108];

– розвиток цифрових лабораторій (використання онлайн-симуляцій та віртуальних лабораторій (PhET, Algodoo, Crocodile Physics) дозволяє відтворювати фізичні експерименти без необхідності лабораторного обладнання. Це сприяє розвитку практичних навичок учнів навіть у дистанційному форматі) [2, с. 31];

– формування культури академічної доброчесності (регулярне обговорення питань самостійності виконання завдань, відповідальності за навчальні результати та наслідків порушень допомагає формувати в учнів усвідомлене ставлення до процесу навчання).

Застосування цих підходів дозволить зробити оцінювання знань учнів з фізики у змішаному навчанні більш справедливим, прозорим та ефективним, а також сприятиме розвитку їх критичного мислення і дослідницьких навичок. Отже, оцінювання знань школярів з фізики в умовах змішаного навчання є складним завданням, яке потребує адаптації традиційних методів до сучасних освітніх реалій. Основні труднощі, такі як проблеми академічної доброчесності, обмеженість практичного оцінювання, технічні бар'єри та зниження мотивації учнів вимагають комплексного підходу до їхнього вирішення. Запровадження гнучкої системи оцінювання, використання автоматизованих платформ, впровадження проєктних і дослідницьких завдань сприятимуть підвищенню якості оцінювання. Особливо важливою є прозорість критеріїв оцінювання та формування в учнів культури академічної доброчесності. Таким чином, ефективне оцінювання школярів з фізики в умовах змішаного навчання потребує поєднання цифрових технологій і традиційних методів, що сприятиме

об’єктивності, підвищенню їх мотивації і покращенню якості фізичної освіти. Подальший розвиток цієї сфери дозволить створювати більш точні та адаптивні підходи до оцінювання, що відповідатимуть викликам сучасної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савченко О. Якість чи кількість: оцінювання здобутих компетентностей під час змішаного навчання. 2023. С. 99–111.
2. Сукачова Н. Особливості запровадження змішаного навчання з фізики в закладах загальної середньої освіти. *Освітній простір: Сучасні виклики та перспективи розвитку*. 2023. № 2. С. 27–32.
3. Шелестова Л. В., Кизенко О. В. Підходи до оцінювання результатів навчання у профільній середній освіті за умов змішаного навчання. *Педагогіка. Останні розробки фахівців для розвитку науки*. 2024. С. 196–199.

ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ ДО ТРЕНЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ

(Заєць А. В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Самсутіна Н. М., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, Україна

Формування професійної готовності тренерів з легкої атлетики є однією з актуальних проблем у сучасній спортивній освіті, оскільки якість підготовки фахівців безпосередньо впливає на ефективність тренувального процесу, спортивні результати атлетів та їхню довготривалу кар'єру. Умови професійної діяльності тренерів динамічно змінюються під впливом новітніх спортивних технологій, наукових досліджень у галузі фізіології, психології та педагогіки, що вимагає від тренера високого рівня адаптації та постійного вдосконалення професійних компетенцій. У сучасному спорті зростають вимоги до тренера як багатофункціонального фахівця, який повинен поєднувати методичну, психологічну, педагогічну та науково-дослідницьку діяльність. Зважаючи на це, дослідження структури та сутності професійної готовності тренерів набуває особливої значущості, оскільки дозволяє визначити ефективні моделі підготовки фахівців, удосконалити навчальні програми та впровадити інноваційні підходи у сферу спортивної підготовки.

Тема професійної готовності тренерів розглядається у працях фахівців у галузі спортивної педагогіки, психології спорту та методики тренувального процесу. Дослідження Т. Дереки [2], Д. Коржак [3], С. Онищук [4], О. Шинкарьової [5] ґрунтуються на концепціях професійної компетентності, педагогічної майстерності та психологічної підготовки спортивних наставників. Розглядаються різні підходи до визначення структури професійної готовності, серед яких виділяються когнітивний, методичний, мотиваційний, комунікативний і психологічний компоненти. У сучасних наукових працях приділяється увага впливу психолого-педагогічних чинників на ефективність тренувальної діяльності, а також застосуванню інноваційних технологій у підготовці спортсменів. Разом із тим, питання інтеграції знань з фізіології, біомеханіки, спортивної психології та педагогіки у комплексну модель підготовки тренерів потребує подальшого дослідження, особливо в контексті сучасних викликів спортивної індустрії.

Метою дослідження є визначення сутності та структури професійної готовності тренерів з легкої атлетики, а також аналіз психолого-педагогічних факторів, що впливають на ефективність їхньої підготовки. Дослідження спрямоване на розробку рекомендацій щодо вдосконалення навчальних програм для підготовки фахівців у сфері спортивної педагогіки. Для досягнення поставленої мети використано комплекс методів, що включає теоретичний аналіз наукової літератури, емпіричні дослідження професійної діяльності тренерів, методи педагогічного спостереження. Використання змішаного підходу до аналізу професійної діяльності тренерів дозволяє отримати комплексне уявлення про їхню підготовку та виявити напрями вдосконалення освітнього процесу.

Професійна готовність тренерів з легкої атлетики є складною багатокомпонентною системою, що включає сукупність знань, умінь, навичок, особистісних якостей і психолого-педагогічних компетенцій, необхідних для ефективної організації тренувального процесу. Вона формується в результаті спеціалізованої освіти, професійної підготовки, практичного досвіду та безперервного самовдосконалення. Враховуючи високі вимоги до тренерської діяльності, професійна готовність має інтегративний характер і охоплює теоретичну, методичну, практичну та психологічну складові. Тренер повинен володіти глибокими знаннями з фізіології, біомеханіки, спортивної медицини, педагогіки, психології та методики підготовки легкоатлетів. Ці знання є основою для прийняття рішень щодо організації тренувального процесу, планування навантажень, контролю за фізичним станом спортсменів і запобігання травмам. Окрім цього, тренер має бути здатним до аналізу спортивних результатів, розробки індивідуальних програм підготовки, адаптації методів тренування відповідно до фізичних і психологічних особливостей спортсменів.

Структура професійної готовності тренера з легкої атлетики включає кілька основних компонентів, які визначають ефективність його роботи. Першим компонентом є когнітивний, що охоплює знання з теорії та методики легкоатлетичної підготовки, принципів побудови тренувального процесу, основ біомеханіки рухів, фізіологічних адаптацій до фізичних навантажень, спортивного харчування та відновлення. Другий компонент – методичний, який передбачає володіння сучасними методиками тренувань, вміння організовувати тренувальний процес з урахуванням індивідуальних особливостей спортсменів, розробляти стратегії змагальної підготовки, застосовувати інноваційні технології у спортивному тренуванні. Наступний компонент – практичний, який включає навички проведення тренувальних занять, управління фізичними та психоемоційними навантаженнями, вміння аналізувати результати змагань, коригувати тренувальні плани відповідно до спортивної форми та стану здоров'я атлетів. Значну роль відіграє мотиваційний компонент, що відображає прагнення тренера до постійного професійного зростання, саморозвитку та вдосконалення методів підготовки спортсменів. Не менш значущим є комунікативний компонент, який визначає ефективність взаємодії тренера з атлетами, колегами, спортивними організаціями та іншими зацікавленими сторонами. Високий рівень комунікативної компетентності дозволяє тренеру встановлювати довірчі відносини зі спортсменами, мотивувати їх до досягнення результатів, створювати сприятливий мікроклімат у команді.

Психолого-педагогічні особливості підготовки тренера з легкої атлетики визначають його здатність до ефективного керівництва тренувальним процесом, врахування індивідуальних особливостей спортсменів, формування мотивації до занять спортом і збереження психологічної рівноваги у стресових ситуаціях. Тренер повинен володіти розвинутим емоційним інтелектом, що включає вміння розпізнавати емоційні стани спортсменів, коригувати їхню мотивацію, забезпечувати психологічну підтримку та формувати конструктивні моделі поведінки. Одним із базових психологічних чинників у тренерській діяльності є вміння керувати мотивацією спортсменів, що передбачає використання різних підходів до стимулювання їхньої активності та прагнення досягати високих результатів. Внутрішня мотивація формується через створення умов для самореалізації, позитивної оцінки досягнень, розвитку впевненості у власних

силах, а також через організацію тренувального процесу таким чином, щоб кожен спортсмен відчував власний прогрес і бачив результати своєї праці. Зовнішня мотивація включає використання системи винагород, соціального визнання, участі у престижних змаганнях, підтримки з боку команди та тренера. Важливим завданням тренера є визначення оптимального балансу між цими видами мотивації для створення стійкого бажання спортсмена досягати нових вершин у спорті.

Педагогічна компетентність тренера з легкої атлетики передбачає володіння методами навчання техніки легкоатлетичних дисциплін, корекцію помилок у виконанні рухів, індивідуалізацію тренувального процесу та формування позитивної спортивної культури. Важливим елементом педагогічної діяльності є вміння адаптувати інформацію відповідно до рівня підготовленості спортсменів, пояснювати технічні нюанси, коригувати рухові навички та підтримувати інтерес до занять спортом. Крім цього, тренер повинен бути прикладом для своїх спортсменів, демонструвати дисципліну, самоконтроль, витримку та відповідальність. Взаємини між тренером і спортсменами мають будуватися на основі довіри, поваги, взаєморозуміння та спільної зацікавленості у досягненні спортивних результатів. Використання індивідуального підходу в роботі з атлетами дозволяє враховувати особливості їхнього характеру, рівень психологічної стійкості, мотиваційні чинники та інші суб'єктивні аспекти, що впливають на результативність тренувального процесу.

Дослідження професійної готовності тренерів з легкої атлетики підтверджує необхідність комплексного підходу до їхньої підготовки, що поєднує теоретичні знання, методичні навички, психолого-педагогічну компетентність та практичний досвід. Розвиток сучасних технологій у спортивній науці відкриває нові можливості для вдосконалення навчальних програм, інтеграції цифрових засобів моніторингу тренувального процесу, аналізу біомеханічних параметрів руху та застосування індивідуалізованих тренувальних методик. Врахування психолого-педагогічних факторів дозволяє підвищити ефективність тренерської діяльності, сприяє зростанню рівня мотивації спортсменів та формуванню психологічної стійкості у змагальних умовах. Професійна діяльність тренера виходить за межі традиційного розуміння тренувального процесу і охоплює такі напрями, як управління спортивною кар'єрою атлета, психологічна підтримка, мотиваційний коучинг, планування спортивного довголіття. Удосконалення системи підготовки тренерів потребує розширення наукових досліджень, впровадження сучасних освітніх методик та адаптації навчальних програм відповідно до сучасних викликів спортивної галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуржий О. С., Порохнявий А. В. Словник термінів та понять з дисципліни «Фізичне виховання». Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2020. 36 с.

2. Дерека Т. Г. Акмеологічні засади неперервної професійної підготовки фахівців фізичного виховання : автореф. дис. … д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2017. 38 с.

3. Коржак Д. В. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до тренерської діяльності в закладах позашкільної освіти. Кривий Ріг : КДПУ. 2023. 90 с.

4. Онищук С. О. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до спортивно-масової роботи в закладах загальної середньої освіти. Одеса. 2021. 25 с.

5. Шинкарьова О. Д. Формування готовності майбутніх бакалаврів фізичної культури і спорту до організації дозвіллєво-рекреаційної діяльності. 2021. Дис. док. філософ. ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». Київ. 320 с.

АКТУАЛЬНІСТЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ МОЛОДІ КРІЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ

**(Кравченко Д. О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Самсутіна Н. М., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Становлення національної ідентичності в сучасній Україні торкаються не тільки політики, економіки, культури, освіти, але й питань фізичного виховання та здорового способу життя своїх громадян. Період навчання в університеті – динамічний процес вагомих змін у свідомості молодого покоління. Він стає підґрунтям для подальшого розвитку людини в соціальному сегменті. У цьому контексті особливої актуальності набуває звернення освітнього процесу до народних традицій, які містять напрямки до формування філософії здоров'я, умінь та навичок фізичного та духовного самовдосконалення. Однак, розв'язання цієї проблеми можливе лише завдяки створенню гнучкої системи, яка має врахувати потреби часу, задовільне вирішення запитів та інтересів особистості.

Питанням щодо розв'язання проблеми, яка стосується насамперед актуальності фізичного виховання університетської молоді крізь призму українських народних традицій присвячені роботи В. Ятченко, П. Кадиба, А. Матусевич, М. Турянська. Вони вважають, що зараз студентська молодь має тенденцію до зростання бездуховності, зниження рівня сімейного виховання, усування життєвих цінностей, що спричиняє погіршення ступеня розвитку багатьох важливих морально-вольових рис: чесність, працьовитість, цілеспрямованість, діловитість, старанність, гуманність, принциповість, самовідданість. Враховуючи це, першочерговим завданням закладів вищої освіти є блискавичне реагування на різні суспільні запити, пов'язані з інтересами та потребами здобувачів, виховання почуття патріотизму та побудова сприятливих умов для якісного удосконалення їхнього світогляду. Національні здобутки українського народу – складова спадщини вселюдської культури, яка відображає традиції, ідеали певного історичного розвитку, збагачуючи своєю унікальністю та автентичністю.

Мета дослідження – виявити та теоретично аргументувати важливість використання українських народних традицій у фізичному вихованні університетської молоді.

Методи дослідження – теоретичний аналіз, узагальнення літературних джерел.

Українські народні традиції – це духовне «дзеркало» нації. Вони відображають її мораль, культуру, історичний шлях, ментальність та самобутність народу, що має величезну фольклорну спадщину – показник унікального явища світового визнання. Ігнорування цих компонентів, заміна чужими впливами – серйозна загроза для національної ідентичності. Наша історія сповнена боротьбою, численними утисками, особливо в новітньому проміжку часу, але, незважаючи на це, важливо постійно досліджувати глибинний зміст свят, вірувань, сакральних елементів, символічних значень для відродження духовного коріння [1].

Фізичне виховання в Україні має багатовікову історію, що бере початок ще до часів державотворення (Київська Русь), розквіту у часовому проміжку козацтва та всесвітньому визнанню в попередньому столітті. Саме тому, керуючись стійкими традиціями, цей педагогічний процес може здійснювати народні елементи, що сприятимуть патріотизму, великим та значним інтересом громадян до активної політичної участі. Важливим дієвим інструментом національно-патріотичного виховання є впровадження спортивних, оздоровчих, виховних, освітніх аспектів у вигляді народних рухливих ігор, розваг, забав, видів спорту (хортинг, гопак, рукопаш «Спас») [2].

Яскравим прикладом впровадження українських народних традицій у сучасну систему фізичного виховання університетської молоді – поєднання коломийок з аеробікою. Аеробікою вважається виконання фізичних вправ поточним способом під музичний супровід, її головною метою є покращення та зміцнення здоров'я, гармонійний розвиток та вдосконалення фізичних якостей (гнучкості, сили, витривалості, спритності, швидкості). Є багато видів цієї фізкультурно-оздоровчої технології, але краще всього використовувати танцювальну аеробіку. Це напрямок оздоровчої аеробіки, змістом якої є базові кроки з танцювальними рухами. Специфічною якістю є використання засобів, які відповідають певному жанру, а важливою особливістю – застосування під час занять великої кількості музичних інтерпретацій у поєднанні з виконанням специфічних рухів, які обов'язково відрізняються між собою за технікою. Загалом є дуже багато стилів танцю, що входять до цього виду аероібки: фанк, хіп-хоп, стріт-денс, модерн-денс, латиноамериканські танці (самба, латина, сальса), варіації східних танців (бейлі денс, орієнтел), джаз, боді балет, рівер денс (елементи ірландських танців), танго та рок-н-рол аеробіка.

Національне відродження можливе лише в умовах пізнання власної історичної та культурної спадщини, визначне місце в якій посідає танцювальне мистецтво. Один із видів - сучасна народна творчість гуцулів, яка відображає різноманітність, значимість, фольклорні надбання, релігійні уявлення, побутові та виробничі заняття. До неї відноситься найбільш поширений танець – «Коломийка», що вважається архаїчним явищем, яке існувало з найдавніших часів. Традиційно вона виконувалась у старовинному обрядовому варіанті, як умовний рух по колу вправо. Це було ніби імітацією видимого небесного переміщення сонця, місяця, що символізували загадковість, наслідування, міфологію, довершеність світу. Окрім давніх зразків, можна виділити і сучасні новотвори (створені з надбань «тропіт», «гайдук», «переплітуха»). Супровід найчастіше складається з характерної музики, яка виконується у дводольному розмірі зі періодичним співом танцюристів (тісний зв'язок слова, танця, музики).

«Коломийка» та аеробіка мають ритмічну та енергійну структуру, що при поєднанні можуть стати основою для фізичних вправ. Під швидкий ритм цієї гуцульської творчості можна виконувати велику кількість аеробних вправ, що спричинятимуть розвиток витривалості. Адаптація подібних народних елементів можлива при комбінації українського музичного супроводу з традиційними кроками аеробіки. В цьому випадку дійсно є змога популяризувати українську культуру через фізичну активність, тому що це групова робота, яка характеризується спільною діяльністю.

У сучасних умовах відродження української свідомості важливим завданням системи вищої освіти є формування національної ідентичності

молоді, що неможливе без застосування архаїчної культурної спадщини українського народу. Фізичне виховання як засіб оздоровлення та виховання, відіграє в цьому процесі особливо провідну роль. Багато традиції українського народу: танці, рухливі ігри, звичаї та обряди можуть стати ефективним інструментом формування гармонійної, духовної та фізично підготовленої особистості.

Яскравим прикладом інноваційного підходу до впровадження традиційних елементів у фізичне виховання студентів є поєднання коломийок з аеробікою. Коломийка – енергійний, ритмічний народний танець із багатою музичною та руховою структурою органічно взаємодіє з елементами танцювальної аеробіки. Це дозволяє створити унікальний вид фізичних вправ, який одночасно розвиває основні фізичні якості і в той же час формує повагу до національної культури та її виразності, естетичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джунь Й., Братасюк Н. Українські народні свята, їх виховне та етичне значення у педагогічній діяльності. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ* : Міжнарод. економ-гуманіт. ун. ім. акад. Степана Дем'янчука. Рівне, 2018. № 1(19). С. 30–38.

2. Косинський Е., Дишко О., Сітовський А. Впровадження елементів національних одноборств у процес фізичного виховання студентства. *Реабілітаційні та фізкультурно-рекреаційні аспекти розвитку людини*. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2022. № 12. С. 190–197.

ФАНТОМНИЙ БІЛЬ ТА НОВІТНІ МЕТОДИ ЙОГО ЛІКУВАННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ АКТИВАЦІЇ МОТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

(Ольшанська В. І., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Потапова О. В., кандидат наук з фізичної культури, доцент)
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Війна в Україні призвела до зростання кількості військовослужбовців з ампутаціями, які потребують якісної реабілітації під час якої вони стикаються з низкою проблем, серед яких найпоширенішою є больовий синдром фантомної кінцівки, який виникає у 50–80% пацієнтів, які перенесли ампутацію. Фантомний біль кінцівки (ФБК) – це болісне відчуття, яке виникає в частині тіла, яка була ампутована [5; 6].

Дана проблема вимагає впровадження новітніх методів реабілітації для ефективного зменшення ФБК і покращення якості життя військових. Одним із перспективних підходів є метод Phantom Motor Execution (PME), який активно досліджується та застосовується для активації моторної діяльності у пацієнтів з ампутованими кінцівками, що дозволяє зменшити або навіть усунути фантомні болі [2].

Мета статті – теоретичне дослідження змісту методу PME, його ефективності у зменшенні ФБ у військовослужбовців з ампутацією кінцівок, аналіз впливу на нейропластичність мозку та відновлення функціональних можливостей пацієнтів. Огляд необхідного обладнання для проведення терапії та обговорення перспектив застосування PME у комплексних реабілітаційних програмах для військових.

ФБК є недостатньо вивченим феноменом, при якому люди з ампутованими кінцівками відчувають гострий больовий синдром, локалізований у відсутній частині тіла. Цей стан може бути дуже виснажливим і здатний серйозно вплинути на якість життя хворого. Жодна з існуючих теорій не дає вичерпного пояснення причин виникнення ФБ. Доктор Макс Ортіс Каталан (Max Ortiz Catalan) із Технологічного університету Чалмерса (Chalmers University of Technology) у Швеції, розробив нову теорію походження фантомного болю, яку назвав «теорією стохастичної заплутаності» (stochastic entanglement).

Після ампутації нейронна мережа, що раніше контролювала кінцівку, втрачає свою функцію та стає чутливою до взаємодії з ноцицептивними нейронами, відповідальними за біль. У сенсомоторній корі залишається ділянка без аферентних імпульсів, яка може генерувати спонтанні сигнали. Якщо вони синхронізуються з активністю ноцицептивних структур, це спричиняє фантомний біль [2; 4].

Метод PME допомагає запобігти формуванню патологічних нейронних зв’язків, використовуючи міоелектричний контроль, віртуальну реальність та моторну візуалізацію. Це сприяє активації сенсомоторних зон та перенавчанню мозку, що допомагає зменшити фантомний біль у пацієнтів з ампутацією.

Суть методу полягає у використанні м'язових сигналів від кукси для управління доповненим та віртуальним середовищем. Електричні сигнали у м'язах уловлюються електродами на шкірі. Алгоритми штучного інтелекту перетворюють сигнали руху віртуальної кінцівки у реальному часі. Пацієнти

бачать себе на екрані з віртуальною кінцівкою на місці відсутньої і можуть керувати нею так само, як вони б керували своєю біологічною кінцівкою [6].

PME реалізується за допомогою системи (Neuromotus, Integrum AB, Швеція), яка використовує міоелектричне розпізнавання патернів для прогнозування моторної волі (рухи фантомної кінцівки), одночасно надаючи пацієнту зворотний зв'язок у режимі реального часу в середовищах віртуальної та доповненої реальності (VR/AR) [2].

Для проведення терапії PME необхідне спеціалізоване обладнання. Основу складають міоелектричні сенсори – електроди, що кріпляться до шкіри кукси та зчитують електричну активність м'язів. Отримані сигнали обробляє комп'ютер із спеціальним програмним забезпеченням, яке створює віртуальну модель кінцівки. Для візуалізації рухів використовується VR/AR система, що забезпечує реалістичний зворотний зв'язок, а камера відстежує положення кукси та інтегрує її у віртуальне середовище. Також застосовується маркер для просторового відстеження кукси та бездротовий модуль, який передає дані між електродами та комп'ютером [1].

Процес терапії PME складається з кількох ключових етапів, що спрямовані на активацію сенсомоторної кори та зменшення фантомного болю. Методика включає розміщення поверхневих електродів на куксі разом із маркером для зчитування електричної активності м'язів та просторового відстеження кінцівки. Отримані сигнали обробляються алгоритмами штучного інтелекту, які перетворюють їх у відповідні рухи віртуальної кінцівки. Метод PME складається з трьох основних етапів:

1. Доповнена реальність (Augmented Reality) – пацієнт бачить свою фантомну кінцівку у віртуальному середовищі, що стимулює мозок до її «сприйняття» як реальної.

2. Ігрова терапія (Game Control through Phantom Limb Motion) – фантомні рухи відповідають та контролюють дії у грі, наприклад у грі «перегони», згинання ліктя викликає прискорення, розгинання – гальмування, а пронація чи супінація – змінюють напрямок (поворот вліво чи вправо). Це підвищує мотивацію пацієнта та сприяє тренуванню моторного контролю.

3. Тест досягнення мети (TAC Test) – оцінка рівня контролю фантомної кінцівки через виконання цільових рухових завдань, що допомагає оцінити ефективність реабілітації.

Додаткове використання технологій віртуальної реальності дозволяє створювати терапевтичні сценарії (serious gaming), що робить реабілітацію не лише ефективною, а й захопливою для пацієнта [4].

Метод PME впливає на мозок і нервову систему, активуючи моторну кору, нормалізуючи нейропластичність і відновлюючи взаємодію між півкулями, що зменшує фантомний біль. Завдяки міоелектричному розпізнаванню рухів (MPR) та доповненій реальності (AR) пацієнт вчиться керувати фантомною кінцівкою, що знижує патологічну активність нейронів болю та формує нові зв'язки. Сенсорний зворотний зв'язок і терапевтичні ігри активують мезолімбічну систему мозка, підсилюючи ефект лікування. PME допомагає відновити контроль над фантомною кінцівкою, що є ключовим у боротьбі з фантомним болем.

Навіть перші дослідження 2015 року в Технічному університеті Чалмерса (Швеція) за участі 14 пацієнтів експериментально довели статистично достовірну

ефективність методу РМЕ. Після 12 сеансів фантомний біль зменшився на 47%, вплив на активність – на 43%, а якість сну покращилася у пацієнтів на 61%. У деяких пацієнтів знизилася потреба в знеболювальних. Поліпшення зберігалися протягом 6 місяців [3].

РМЕ є неінвазивним і нефармакологічним методом лікування, без виявлених побічних ефектів на даний момент, базується на використанні доповненої реальності, міоелектричних сенсорів та технологій розпізнавання рухів, що робить його безпечним для пацієнтів. Методика РМЕ була апробована в Технічному університеті Чалмерса (Швеція) на базі клінічного дослідження, результати якого продемонстрували статистично достовірне зменшення фантомного болю після 12 сеансів терапії. Завдяки мобільності, відносно невисокій вартості та можливості інтеграції в реабілітаційні центри, метод має перспективи впровадження в Україні, особливо у військових шпиталях та центрах реабілітації військовослужбовців.

ЛІТЕРАТУРА

1. INTEGUM. Our technology – Neuromotus. URL : https://integrum.se/about-us/our-technology/neuromotus/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.02.2025).

2. Lendaro E., Hermansson L., Burger H., Van der Sluis C. K., McGuire B. E., Pilch M., Bunketorp-Käll L., Kulbacka-Ortiz K., Rignér I., Stockselius A., Gudmundson L., Widehammar C., Hill W., Geers S., Ortiz-Catalan M. Phantom motor execution as a treatment for phantom limb pain: protocol of an international, double-blind, randomised controlled clinical trial. *Rehabilitation Medicine Protocol.* Vol. 7–8. 2018. URL : https://bmjopen.bmj.com/content/8/7/e021039?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.02.2025).

3. Ortiz Catalan M. Phantom limb movements enhanced by augmented reality provide relief for pain in patients. *Medical Xpress*. 2016. URL : https://medicalxpress.com/news/2016-12-phantom-movements-augmented-reality-patients.html (дата звернення: 06.02.2025).

4. Ortiz-Catalan M., Gudmundsdottir R., Kristoffersen M. et al. Phantom motor execution facilitated by machine learning and augmented reality as treatment for phantom limb pain: a single group, clinical trial in patients with chronic intractable phantom limb pain. *Medical Xpress*. Vol. 2016. URL : https://doi.org/10.1016/s0140-6736(16)31598-7 (дата звернення: 06.02.2025).

5. Ortiz-Catalan M., Sander N., Kristoffersen M.B. та ін. Treatment of phantom limb pain (PLP) based on augmented reality and gaming controlled by myoelectric pattern recognition: a case study of a chronic PLP patient. *Front Neurosci*. Vol. 8. 2014. URL : https://doi.org/10.3389/fnins.2014.00024 (дата звернення: 06.02.2025).

6. Prosthetic embodiment: systematic review on definitions, measures, and experimental paradigms. *Journal of NeuroEngineering and Rehabilitation*. Vol. 19 (1), №37. 2022. URL : https://doi.org/10.1186/s12984-022-01006-6 (дата звернення: 06.02.2025).

7. Гур'єв С. О., Кравцов Д. І., Ордатій А. В., Казачков В. Є. Клініко-нозологічна та клініко-анатомічна характеристика постраждалих із мінно-вибуховою травмою на ранньому госпітальному етапі надання медичної допомоги в умовах сучасних бойових дій. *Хірургія України*. № 1 (57). 2016. С. 7–11.

ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОМЕТРИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ КВАЛІФІКОВАНИХ ВОЛЕЙБОЛІСТІВ З УРАХУВАННЯМ ІГРОВОГО АМПЛУА (НА ПРИКЛАДІ КОМАНДИ TUS 06, НІМЕЧЧИНА)

(Пономаренко К. С., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти)
Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту, м. Дніпро, Україна

У сучасному волейболі, який характеризується високою динамікою та інтенсивністю змагань, розвиток фізичних якостей спортсменів стає ключовим фактором їхньої успішності. Ефективне виконання ігрових дій, технічних прийомів та тактичних комбінацій протягом гри ґрунтується на високому рівні розвитку рухових здібностей волейболістів, що дозволяє підвищувати техніко-тактичну майстерність та надає можливість витримувати ігрове навантаження [1; 2; 3]. Особливо важливим є врахування специфіки ігрового амплуа гравців, оскільки різні позиції на майданчику вимагають різних фізичних якостей волейболістів [4].

Мета – дослідити особливості антропометричних показників кваліфікованих волейболістів з урахуванням ігрового амплуа.

В межах дослідження було проаналізовано та порівняно європейські та вітчизняні тренувальні програми, спрямовані на розвиток провідних фізичних якостей кваліфікованих волейболістів з урахуванням ігрового амплуа. Встановлено, що методи тренування мають бути адаптовані до специфічних вимог позицій гравців, що дозволяє враховувати антропометричні показники кожного спортсмена та максимально підвищити спортивні результати команди в цілому.

В дослідженні брали участь 15 гравців команди TUS 06 (Німеччина). Результати проведеного дослідження представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники антропометрії волейболістів з урахуванням ігрового амплуа

Показники антропометрії	Амплуа														
	Центральний блокуючий				Догравальник				Діагональний нападник		Зв'язуючий			Ліберо	
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	1	2	3	1	2
Довжина тіла, см	191	178	193	188	178,5	188	180	178	186,5	189,3	181	173	180	169	171
Маса тіла, кг	81	77,2	79	73	70	83	59,3	72	85	78	98,7	67	68	70	72,5

Продовження таблиці 1

Довжина верхньої кінцівки, см	81	79	81	80	75	83	80,7	81	82,5	77,5	78	76	75	70,5	75
Довжина нижньої кінцівки, см	111	110,3	110	111	104	113,5	108,8	104	109	109	98,5	101,5	100	94	90
Об'єм грудної клітки на видиху, см	107	88,5	107	89	87,5	91	82,3	80	99	88,5	115	89	87	92,5	93
Об'єм грудної клітки на вдиху, см	111	99	110	94	95,3	101,5	99	88	104	99,5	120	95	93	97	107
Обхват гомілки, см	37	39,5	36	36	35	34	30,5	37	40	38	43	35	36	38	38,5
Обхват стегна, см	61	57,6	61	54	51	54	47	51	61	56	61	55	56	55	58
Обхват передпліччя, см	30	27	29,5	27	26,5	26,5	24,5	27	29,5	26,5	30,5	27,5	27	26	28
Обхват плеча, см	41	34	42	33	33	30,5	32	37	37,7	31,8	44	35	34	36	42
Обхват плеча в напрузі, см	42	34	43	34	34,5	31	33	38	37,7	32	45,5	36	35	37	50

На основі антропометричних вимірів волейболістів з урахуванням їх ігрового амплуа проведено аналіз ключових фізичних характеристик, що дозволяє визначити специфіку кожного гравця. Розглянемо детальніше показники антропометрії волейболістів з урахуванням ігрового амплуа.

1. Довжина тіла. Центральні блокуючі мають середню довжину тіла 191 см, що забезпечує їм переваги при блокуванні атак суперника. Догравальники та діагональні гравці також мають достатню довжину тіла (178-189 см), що дозволяє їм виконувати ефективні атаки. Зв'язуючі (173–181 см) та ліберо (169-171 см) мають коротшу довжину тіла, що обумовлюється їхніми специфічними функціями на майданчику.

2. Маса тіла. Маса тіла спортсменів варіює від 59,3 кг у догравальників до 98,7 кг у зв'язуючих. Висока маса тіла центральних блокуючих свідчить про наявність м'язової маси, що сприяє більшій силі та стабільності під час ігрових моментів. У той час, як догравальники демонструють легшу масу, що може забезпечити їх швидкість і маневрування.

3. Довжина верхньої кінцівки. Довжина верхньої кінцівки варіює від 75 см (ліберо) до 83 см (догравальники). Досить велика довжина рук догравальників сприяє ефективним атакам та високій точності передач. Для центральних блокуючих важлива не лише довжина рук, а й сила для ефективного виконання блоків.

4. Довжина нижньої кінцівки. Довжина нижньої кінцівки становить від 90 см (ліберо) до 113,5 см (догравальники). Довгі ноги сприяють високим стрибкам, що є важливим для центральних блокуючих і догравальників. Зв'язуючі та ліберо мають коротші ноги, що обумовлюється необхідністю швидкого переміщення по спортивному майданчику.

5. Об'єм грудної клітки на видиху та вдиху. Об'єм грудної клітки на видиху та вдиху є важливим показником дихальної витривалості. Найбільші

показники об’єму грудної клітки спостерігаються у Зв’язуючих (115 см на видиху, 120 см на видиху), що свідчить про їхню аеробну витривалість та може бути перевагою під час тривалих ігрових епізодів.

6. Обхват гомілки, стегна, передпліччя та плеча. Показники обхвату гомілки, стегна, передпліччя та плеча свідчать про розвиток м’язової маси у спортсменів. Так, обхват плеча в напрузі варіює від 50 см (ліберо) до 31 см (догравальник). Найбільш розвинену верхню частину тіла мають центральні блокуючі, що важливо для виконання атак і блоків. У той час, як догравальники мають менші показники, що свідчить про їхню специфічну роль на майданчику, де акцент робиться на швидкості та техніці.

Отже, результати проведеного дослідження особливостей антропометричних показників кваліфікованих волейболістів з урахуванням ігрового амплуа констатують значні відмінності у фізичних характеристиках волейболістів, що підкреслює важливість індивідуального підходу в тренувальному процесі спортсменів. Виміри антропометричних даних волейболістів дозволяють глибше зрозуміти особливості розвитку фізичних якостей, необхідних для досягнення високих спортивних результатів. В подальшому планується провести детальніші дослідження з метою встановлення кореляції між антропометричними даними гравців, рівнем розвитку їх фізичних якостей та спортивними результатами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sánchez-Moreno J., Afonso J., Mesquita I. & Ureña A. Dynamics between playing activities and rest time in high-level men’s volleyball. *International Journal of Performance Analysis in Sport*. 2016. Vol. 16. № 1. P. 317–331.

2. Бейгул І. О., Шишкіна О. М. Гацура В. В. Розвиток фізичних якостей волейболістів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. Вип. 11 (157). С. 26–30.

3. Костюкевич В. М. Теорія і методика спортивної підготовки (на прикладі командних ігрових видів спорту): навчальний посібник. 2-ге вид. перероб. Київ : КНТ, 2018. 616 с.

4. Мельник А. Ю. Особливості гравців різних амплуа у волейболі. *Проблеми і перспективи розвитку спортивних ігор та одноборств у закладах вищої освіти*. Зб. статей XIX Міжнар. наук. конф. (03 лютого 2023 р., Харківська державна академія фізичної культури). Харків, 2023. С. 84–86.

СУЧАСНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

**(Прокопенко Я. В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Самсутіна Н. М., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

У сучасних умовах цифрової трансформації освіти особливого значення набуває моніторинг та аналіз рухової активності студентської молоді. Зниження рівня фізичної активності серед студентів викликає занепокоєння науковців, педагогів і медичних працівників, адже малорухомий спосіб життя негативно впливає на стан здоров'я та працездатність майбутніх фахівців.

Д. Петрик та В. Пліско зазначають, що «в XXI столітті епоха цифрових технологій повинністю охопила все людство, нажаль, нині складно уявити будні кожної людини без мобільних телефонів, фітнес браслетів, фітнес-трекерів та інших ґаджетів. На додачу до цього існує велика кількість мобільних застосунків (програм), в тому числі й для контролю та фіксації життєвих показників людини» [2, с. 137].

Дослідженню проблеми використання цифрових технологій у освітньому процесі здобувачів вищої освіти посвячено наукові праці М. Бойко та Г. Генсерук [1], зокрема проблему використання цифрових технологій у фізичному вихованні вивчали H. Bodsworth та V. Goodyear [4], використання цифрових технологій для моніторингу та підтримання фізичної активності здобувачів освіти розглядали В. Євтушенко та О. Івахно та А. Чепелюк [3].

Метою нашого дослідження є визначення ефективності сучасних методів дослідження рухової активності студентів із застосуванням цифрових технологій для моніторингу, аналізу та оптимізації їх фізичної активності в умовах освітнього процесу.

У процесі дослідження було використано такі методи, як теоретичний аналіз і узагальнення науково-методичних джерел з теми дослідження; анкетування студентів з метою виявлення рівня та особливостей їх рухової активності; кількісний та якісний аналіз результатів анкетування для інтерпретації отриманих даних.

Застосування цифрових технологій, зокрема мобільних додатків, фітнес-трекерів, смарт-годинників, а також онлайн-платформ для збору та аналізу даних, відкриває нові можливості для об'єктивного, точного й оперативного дослідження рухової активності.

У сучасних умовах розвитку освіти дистанційні технології моніторингу фізичної активності набувають все більшого поширення, особливо у контексті дистанційного навчання. Відсутність регулярного відвідування навчальних занять знижує загальний рівень рухової активності студентів, що, у свою чергу, може негативно впливати на їхнє фізичне здоров'я та самопочуття. З метою подолання цієї проблеми активно впроваджуються цифрові технології, які дозволяють здійснювати об'єктивне спостереження за рівнем фізичної активності, відстежувати її зміни у динаміці та сприяти мотивації до ведення здорового способу життя.

З метою оцінки ефективності впровадження таких цифрових технологій у закладах вищої освіти нами було проведено анкетування серед здобувачів вищої

освіти Бердянського державного педагогічного університету. Отримані дані свідчать про певний рівень зацікавленості студентської молоді у підтриманні фізичної форми навіть за умов дистанційного навчання. Зокрема, більшість респондентів (30%) зазначили, що займаються фізичною активністю 3–4 рази на тиждень, що можна розглядати як позитивний показник. Це свідчить про наявність базової мотивації до занять фізичними вправами, яку цифрові платформи можуть підсилити за рахунок зручного моніторингу, персоналізованих рекомендацій і можливостей для самоконтролю.

Нами визначено, що по 26% опитаних здобувачів вищої освіти тренуються щодня або 1–2 рази на тиждень. Рідко займаються спортом 18% учасників опитування, і жоден з них не зазначив, що не займається зовсім. Це свідчить про те, що загалом опитані ведуть активний спосіб життя, оскільки лише незначна частка займається фізичними вправами рідко. Щодо використання цифрових пристроїв для моніторингу активності, найпопулярнішими є смарт-годинники, якими користуються 33% опитаних. Аналогічна кількість респондентів не використовує жодних пристроїв для відстеження активності. Мобільними додатками користується 18%, а фітнес-трекери обрали 11% респондентів.

Мобільні додатки для відстеження рухової активності регулярно використовують 26% опитаних здобувачів вищої освіти, іноді – 33%, рідко – 18% студентів. Ніколи не застосовують такі додатки 22% респондентів. Дані про свою фізичну активність щодня перевіряє 30% опитаних, 11% роблять це 2-3 рази на тиждень, 26% рідко, а 33% взагалі не перевіряють такі дані. Оцінка точності інформації, яку надають цифрові пристрої про фізичну активність, показала, що лише 4% вважають її дуже точною. Досить точною інформацію назвали 30%, а найбільше респондентів (37%) оцінили її як помірно точну; 4% опитаних студентів вважають дані неточними, а 26% не знають, наскільки вони відповідають реальності.

Пристрої для моніторингу сну використовують 18% опитаних здобувачів вищої освіти, 14% застосовують їх іноді, 7% – рідко, а 59% не використовують взагалі. Щодо персоналізованих рекомендацій з фізичних вправ, то лише 18% опитаних вважають їх надзвичайно важливими, тоді як 33% респондентів оцінюють їх як помірно важливі. Водночас 22% студентів зазначили, що такі рекомендації для них малозначущі, а ще 26% не вбачають у них жодної потреби. Такий розподіл думок свідчить про різний рівень обізнаності та зацікавленості студентів у використанні цифрових технологій для індивідуалізації рухової активності.

Досягти своїх фізичних цілей завдяки використанню цифрових технологій змогли повністю лише 14% опитаних студентів, ще 48% зазначили, що їм це вдалося частково. Не змогли досягти своїх цілей 14% опитаних студентів, а 22% взагалі не ставили перед собою таких цілей.

Активність респондентів завдяки використанню цифрових пристроїв змінилася у 29% опитаних, які зазначили, що стали більш активними. Водночас у 67% активність залишилася незмінною, а 4% зазначили, що стали менш активними. Найкориснішою функцією в мобільних додатках для моніторингу активності респонденти назвали відстеження пройдених кроків (52%). Підрахунок спалених калорій корисним вважають 11%, вимірювання пульсу – 14%, рекомендації щодо тренувань – 4% опитаних студентів. Ще 18% респондентів зазначили інші функції, які для них є важливими.

Чверть опитаних здобувачів вищої освіти (25%) використовують тренування на основі даних, отриманих через цифрові технології. Іноді це роблять 14%, рідко – 22%, а 37% взагалі не застосовують такі методи. Щодо ефективності цифрових технологій для мотивації до регулярних тренувань, найбільш популярними виявилися смарт-годинники та мобільні додатки, які обрали по 25% респондентів. Фітнес-трекери мотивують 11% опитаних, онлайн-курси та тренування – 14%, а 22% вказали інші варіанти. Переважна більшість респондентів позитивно ставляться до використання портативних пристроїв для контролю фізичної активності; 44% опитаних студентів оцінюють їх дуже позитивно, 33% – позитивно, а 23% мають нейтральне ставлення. Негативного або дуже негативного ставлення до використання портативних пристроїв для контролю фізичної активності серед опитаних студентів не виявлено.

Щодо впливу цифрових технологій на фізичну форму, то виявлено, що 25% респондентів вважають, що вони однозначно допомагають, а 51% зазначили, що вони допомагають частково. Водночас 11% вважають, що технології не мають впливу, і ще 11% не помітили змін. Досвід використання віртуальних тренерів або онлайн-курсів мають 14% респондентів, які користуються ними регулярно, 29% застосовують їх іноді, 18% – рідко, а 37% ніколи не використовували такі можливості.

Статистику своїх тренувань або активності щодня переглядають лише 11% опитаних здобувачів вищої освіти, 22% роблять це 2–3 рази на тиждень, а більшість (33%) перевіряє її рідко або взагалі не переглядає. Важливість цифрових технологій у профілактиці захворювань, пов'язаних з низькою руховою активністю, високо оцінили 33% опитаних, назвавши її дуже важливою, а ще 51% вважають її помірно важливою. Лише 11% оцінюють її як не дуже важливу, а 4% вважають, що технології не мають значення в цьому аспекті.

Щодо впливу цифрових технологій на підхід до здоров'я і фізичної активності, 18% респондентів вважають, що вони значно змінюють їхнє ставлення, 40% вказали, що ці зміни помірні, 18% не бачать жодного впливу, а 22% не знають, чи є такий вплив. Поліпшення методів дослідження рухової активності для студентів може бути досягнуте, на думку респондентів, шляхом покращення точності пристроїв (29%), збільшення персоналізованих рекомендацій (18%), інтеграції з іншими системами здоров'я (25%) та створення інтерактивних тренувальних планів (22%).

Щодо майбутніх інновацій у сфері цифрових технологій для дослідження та моніторингу рухової активності, то 37% респондентів хотіли б бачити нові способи мотивації, 26% – покращену аналітику даних, 18% – збільшення точності вимірів, а 14% відзначили необхідність підвищення доступності технологій. Ще 4% запропонували інші варіанти.

Таким чином, цифрові технології у дослідженні рухової активності здебільшого сприймаються здобувачами вищої освіти позитивно: 77% респондентів оцінюють їхню роль у контролі активності як позитивну або дуже позитивну. Водночас їхня ефективність у досягненні фізичних цілей є частковою – лише 14% опитаних повністю досягли бажаних результатів завдяки технологіям, тоді як майже половина (48%) зазначили лише частковий успіх.

Основною проблемою залишається нерегулярне використання цифрових інструментів: понад третина респондентів не відстежує свою активність у додатках, а 67% не помітили змін у рівні своєї активності після впровадження

технологій. Це свідчить про необхідність удосконалення методів мотивації користувачів.

Отже, у результаті нашого дослідження, ми визначили, що цифрові технології мають значний потенціал для покращення фізичної активності студентів, однак їх ефективність залежить від більш активного впровадження та адаптації під потреби користувачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генсерук Г. Р., Бойко М. М. Цифрові технології як засіб підвищення якості освітнього процесу закладу вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи : матеріали V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 30 квіт. 2020 р., м. Тернопіль.* № 5. С. 110–111.

2. Петрик Д., Пліско В. Використання цифрових технологій під час занять зі спеціально-фізичної підготовки в умовах «online» та «offline». *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2022. Т. 174. № 18. С. 137–144.

8. Чепелюк А. В., Євтушенко В. В., Івахно О. В. Використання цифрових технологій для моніторингу та підтримання фізичної активності здобувачів освіти. *Педагогічна академія: наукові записки*. № 15. URL : https://doi.org/10.5281/zenodo.14963043 (дата звернення: 06.02.2025).

3. Bodsworth H., Goodyear V. A. Barriers and facilitators to using digital technologies in the cooperative learning model in physical education. *Physical Education and Sport Pedagogy*. № 22. P. 563–579.

ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: БАР'ЄРИ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

(Самойленко В. Л., старший викладач кафедри фізичної культури, спорту та методики викладання)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

У сучасних умовах глобальної цифровізації освітнього простору особливої уваги заслуговує питання інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес з фізичної культури. Актуальність даної проблематики зумовлена низкою об'єктивних факторів, що вимагають наукового осмислення та практичного вирішення.

Насамперед, слід зазначити, що сучасна парадигма освіти орієнтована на формування цифрової компетентності як педагогів, так і учнівської молоді. Проте предметна галузь фізичної культури залишається одним із найменш охоплених цифровізацією елементів освітньої системи. Це породжує суттєвий дисонанс між технологічними можливостями сучасного навчального середовища та традиційними підходами до організації фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Особливого наукового інтересу заслуговує аналіз бар'єрів, що перешкоджають ефективному впровадженню мультимедійних технологій у практику фізичного виховання. До таких обмежуючих чинників належать недостатній рівень технічного оснащення навчальних закладів, обмежена цифрова грамотність педагогічних кадрів, консервативність традиційних методик фізкультурної освіти, а також відсутність науково обґрунтованих методичних підходів до інтеграції цифрових інструментів у навчальний процес.

Не менш важливим аспектом є потенціал цифровізації для підвищення ефективності процесу фізичного виховання. Мультимедійні технології відкривають нові можливості для індивідуалізації навчального процесу, гейміфікації навчальних занять, об'єктивізації контролю рухової активності та формування мотивації до систематичних фізичних вправ. Особливого значення набуває питання використання цифрових технологій для організації інклюзивного навчання учнів з особливими освітніми потребами.

Наукове дослідження зазначених проблем має не лише теоретичну цінність, а й практичну значимість для розробки концептуальних засад модернізації фізичного виховання у відповідності до вимог цифрової епохи. Вивчення бар'єрів цифровізації та шляхів їх подолання дозволить розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення підготовки педагогічних кадрів, оптимізації матеріально-технічного забезпечення та створення інноваційних методик проведення уроків фізичної культури в умовах цифрової трансформації освіти.

Таким чином, дослідження проблем цифровізації уроків фізичної культури становить значний науковий інтерес і має важливе практичне значення для розвитку сучасної системи фізкультурної освіти, що відповідає викликам інформаційного суспільства та забезпечує формування здорового способу життя підростаючого покоління.

Проблематика цифровізації освітнього процесу в цілому знайшла широке висвітлення у сучасній педагогічній науці, що підтверджується значним масивом

наукових праць, присвячених використанню інформаційно-комунікаційних технологій у навчальній діяльності [1; 2]. Проте спеціальні дослідження, спрямовані саме на аналіз бар'єрів цифровізації фізичного виховання, залишаються недостатньо розробленими, що зумовлює наукову новизну даного дослідження.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових джерел свідчить про фрагментарність досліджень у цій галузі. Більшість сучасних наукових робіт зосереджуються на окремих аспектах проблеми:

- технічних можливостях використання цифрових технологій на уроках фізичної культури [3, с. 77];
- окремих методиках застосування мультимедійних засобів [5, с. 29];
- психолого-педагогічних аспектах мотивації учнів [4, с. 46].

Проте комплексний аналіз структурних бар'єрів цифровізації фізичного виховання з урахуванням взаємодії технологічних, педагогічних та організаційних чинників у науковій літературі представлений недостатньо. Особливо це стосується дослідження специфіки українського освітнього середовища, що має свої унікальні характеристики та обмеження.

Таким чином, незважаючи на наявність окремих досліджень, присвячених цифровізації фізичного виховання, проблема бар'єрів цього процесу та шляхів їх подолання потребує поглибленого наукового аналізу, що й становить мету даного дослідження.

Мета дослідження – з'ясувати сутнісні характеристики та структуру бар'єрів цифровізації фізичного виховання та обґрунтувати стратегії їх подолання в умовах сучасної школи.

Проведене теоретичне дослідження дозволило виявити суттєві закономірності процесу цифровізації фізичного виховання в умовах сучасної школи. Встановлено, що бар'єри цифровізації мають складну природу, що проявляється у взаємодії технологічних, педагогічних та організаційно-методичних аспектів. Особливу увагу привертає факт структурної взаємозалежності між об'єктивними обмеженнями матеріально-технічної бази, суб'єктивними факторами педагогічної діяльності та системними умовами реалізації освітньої політики.

Проведений аналіз дозволяє виокремити сутнісні характеристики бар'єрів цифровізації фізичного виховання як комплексної педагогічної проблеми. Вони проявляються у триєдиній взаємозалежності: технологічній, професійно-педагогічній та організаційно-методичній площинах, що формують структуру даного явища.

Технологічний компонент структури бар'єрів визначається об'єктивними обмеженнями матеріально-технічної бази навчальних закладів. До сутнісних характеристик можна віднести:

- дисонанс між технологічними вимогами цифровізації та реальним оснащенням спортивних залів;
- відсутність спеціалізованого програмного забезпечення для фізкультурної діяльності;
- технічна несумісність існуючого обладнання з сучасними цифровими рішеннями.

Професійно-педагогічний компонент відображає суб'єктивні фактори:

- когнітивна нерівновага між традиційною підготовкою педагогів та вимогами цифрової освіти;
- психологічний опір інноваціям у професійній діяльності;
- дефіцит цифрових компетенцій у галузі фізичного виховання.

Організаційно-методичний компонент включає системні обмеження:

- фрагментарність нормативно-правового забезпечення процесу цифровізації;
- відсутність цілісної методичної системи впровадження цифрових технологій;
- дефіцит науково обґрунтованих підходів до оцінювання ефективності цифрових рішень.

Стратегії подолання виявлених бар'єрів мають ґрунтуватися на принципах системності та диференційованості:

1. Інфраструктурна стратегія передбачає:
- розробку механізмів державно-приватного партнерства;
- створення мобільних цифрових комплексів;
- впровадження модульного принципу технічного оновлення.
2. Кадрова стратегія має включати:
- переорієнтацію системи підвищення кваліфікації на формування цифрових компетенцій;
- створення наставницьких мереж між педагогами;
- розробку індивідуальних траєкторій професійного розвитку.
3. Методична стратегія спрямована на:
- створення адаптивних методичних комплексів;
- розробку критеріїв ефективності цифрових рішень;
- формування банку кейсів успішних практик.

Таким чином, можемо зробити висновки, що наукова новизна запропонованого підходу полягає в його комплексності та адаптивності до умов української освітньої системи. Реалізація зазначених стратегій дозволить перетворити бар'єри цифровізації на точки професійного зростання педагогічного корпусу та якісного оновлення фізкультурної освіти.

Отримані теоретичні положення створюють наукову основу для подальших досліджень у напрямку оптимізації процесу цифрової трансформації фізичного виховання. Вони відкривають перспективи для розробки конкретних методичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності використання цифрових технологій у фізкультурно-оздоровчій діяльності закладів загальної середньої освіти. Результати дослідження мають значний потенціал для вдосконалення як теоретичних засад, так і практики фізичного виховання в умовах цифрового суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванова О. С., Єрмакова С. С., Ковальова О. О. Освіта в умовах цифрової трансформації суспільства. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2024. № 40. С. 99–103. URL : https://doi.org/10.32782/2663-5682/2024/40/21 (дата звернення: 10.04.2025).

2. Кучерявий О. Модель підготовки майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти до професійної діяльності в умовах цифровізації

суспільства. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2024. Т. 25, № 1. С. 19–32. URL : https://doi.org/10.35387/od.1(25).2024.19-32 (дата звернення: 10.04.2025).

3. Онищук С., Юсипенко В. Використання інтерактивних технологій на уроках фізичної культури. *Наша школа: науково-практичні студії*. 2023. № 2. URL : https://doi.org/10.61339/2786-6947.2023.2.289585 (дата звернення: 10.04.2025).

4. Deyneko A. Increased motivation for physical training of pupils of 5-6 classes. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2014. Vol. 42, № 4. P. 26–30. URL : https://doi.org/10.15391/snsv.2014-4.005 (date of access: 11.04.2025).

5. Havryshko S., Moroz F., Budkevych G. Organization of the educational process in physical education using multimedia technologies. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University Series 15 Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*. 2025. № 1(186). С. 45–48. URL : https://doi.org/10.31392/udu-nc.series15.2025.01(186).08 (дата звернення: 11.04.2025).

ФІЛОЛОГІЯ І ЖУРНАЛІСТИКА

QUEER LANGUAGE IN AMERICAN REALITY SHOWS AND TV SERIES: A SOCIOLINGUISTIC ANALYSIS

(Boboshko M. S., bachelor's degree student,
Dubrova O. V., PhD in Philology, associate professor)
Berdyansk State Pedagogical University,
Zaporizhzhya, Ukraine

Queer jargon, often known as LGBTQ+ slang, was a crucial tool for identity construction and self-expression among marginalized communities before progressively finding its way into mainstream media. The most apparent instances of this language phenomenon are found in popular TV programs like Pose and RuPaul's Drag Race, which provide the gay community a platform and aggressively promote particular vocabulary that eventually permeates popular culture. Significant sociocultural changes in American society are reflected in the quirks of the language and how it is used in television shows.

LGBTQ+ communities were compelled to use queer language as a coded communication system in order to speak safely during the time of social stigmatization. The particular lingo that developed in ball culture and LGBT groups during the 1970s and 1980s is the foundation of the contemporary queer language reflected in mainstream culture. This language's evolution was greatly influenced by Latin American and African-American LGBT groups. These communities developed many of the terms used in today's media.

In this paper, we have focused on the analysis of such popular reality shows and TV series as "RuPaul's Drag Race" and "Pose".

From 2010 to 2023, queer language has changed significantly due to the linguistic evolution of "RuPaul's Drag Race". Thus, we can divide it into two main periods:

1. The early stage (2010): expressions such as "Serve it!", "You better work, diva" and "I was going for fierce" feature the core drag lexicon focused on display and showmanship. The terms "work" and "fierce" can be used as multifunctional markers of approval and support.

2. The current stage (2023): Expressions such as "Gagged them a bit", "Pose the house down", "Swamp witch realness", "Mother is a supermodel", "being cunty is hilarious" show a significant improvement in vocabulary, greater metaphorically and a more complex semantic structure. The term "sickening" has turned from a negative to a positive one, and the word "mother" has turned into a respectful word, while "cunty" has turned into a positive word [2].

This contract demonstrates not only the improvement and expansion of queer vocabulary but also a change in the way people think about social things. They have moved from a more cautious use of specialized vocabulary to openly representing and fitting into mainstream discourse.

Looking at the „Pose" series from the perspective of cultural context and authenticity, we can say that it offers a historical picture of 1980s ballroom culture and uses queer language to give an authentic portrayal of the period. Expressions such as "Shush, children, and let your mother speak", "The shade of it all", "giving realness",

"reading you for filth" demonstrate the structure and social hierarchies of the "houses". They show how queer language served as a tool for creating alternative family communities and structures in times of social exclusion [1].

Having made the sociocultural analysis of these TV programs, we can suggest that queer language in these shows is characterized by the following peculiarities:

1. Performativity. Such popular terms as "service", "work", and "reality" emphasize the performative nature of queer identity and drag culture.

2. Hyperbolisation. Intensifiers such as "wrapped up", "sick", and "cruel" tend to be emotionally intense and expressive.

3. Alternative family terms. The use of "mum", "sister", and "children" refer to social roles in queer communities that create alternative models of family relations.

4. Semantic inversion. The process of turning traditionally negative terms, such as "cunty", and "sickening", into positive ones, which represent linguistic opposition to the existing norms.

So, to sum up we can conclude that there are various important sociocultural consequences of the wide use of queer vocabulary in these popular TV programs:

1. Mainstreaming. A change in public perspective is seen in the widespread use of words that were once exclusive to LGBT communities in the media and on social media.

2. Recognition vs cultural appropriation. There is a fine line between inappropriate appropriation of the queer language and constructive acceptance of their cultural endowment.

3. Social inclusion. The normalization of LGBTQ+ culture and the growth of societal acceptance of a variety of expressions are facilitated by the proliferation of queer vocabulary in the media.

Thus, the intricate relations between mainstream media and the linguistic practices of marginalized populations are illustrated by the examination of queer terminology in "RuPaul's Drag Race" and "Pose". In addition to making a certain terminology more widely used, these shows also highlight how society and culture have changed over time, from stigmatization to the slow insertion of LGBT culture into the general public conversation. A huge shift in how society views and interacts with LGBTQ+ people may be seen in the evolution of queer terminology from a coded communication system to a component of popular culture. This demonstrates how strongly media representation affects cultural diversity and social inclusion.

LITERATURE

1. Pose R. Murphy B. Falchuk S. Canals. 2018. URL : https://www.hulu.com/series/pose-6bf318d8-f506-4e7f-a58f-0c5cc09b6c90 (дата звернення: 02.04.2025).

2. RuPaul's Drag Race. R. Charles, F. Bailey, R. Barbato, M. Visage. 2009–2025. URL : https://www.wowpresentsplus.com/rupaul-s-drag-race-2/season:2 (дата звернення: 02.04.2025)

THE POWER OF IRONY AND SARCASM: LITERARY REFLECTIONS ON SOCIETY AND MORALITY IN THE TWENTIETH CENTURY

(Shymanovych I. V., PhD in Pedagogy, associate professor)
Berdyansk State Pedagogical University,
Zaporizhzhya, Ukraine

Irony and sarcasm in twentieth-century literature are closely intertwined with the profound socio-cultural changes that defined the era. This century witnessed major global disruptions – including two world wars, the Cold War, social revolutions, civil rights movements, technological advancements, and the rise of mass culture – all of which deeply influenced the collective consciousness of society.

Amid these sweeping changes, irony and sarcasm emerged as key artistic devices for interpreting reality, offering a means to reflect societal anxieties, disillusionment, and resistance to prevailing norms. In literature, these stylistic tools assumed a prominent role, enabling authors to critically examine political systems, expose the absurdity of war, shed light on social injustices, and challenge ideological manipulation.

The exploration of irony and sarcasm in twentieth-century English-language literature within its socio-cultural context has garnered considerable attention from philologists and literary critics. Notable contributions to this field have been made by several scholars. O. Kalyta, for instance, provides a comprehensive analysis of irony as a philosophical, aesthetic, and linguistic category, examining its semantic mechanisms and functions within literary texts. Z. Bratsylo focuses on English humor, highlighting the linguistic and cultural aspects of irony and sarcasm. Y. Savina, in turn, investigates the principal forms of the comic – such as humor, irony, satire, and sarcasm – analyzing their features and interrelations. Collectively, these scholars have significantly advanced the understanding of the roles and functions of irony and sarcasm in twentieth-century English-language literature, particularly in terms of their expression and influence within the broader socio-cultural framework.

The aim of this study is to examine the role of irony and sarcasm in twentieth-century English-language literature within the framework of socio-cultural transformations.

In twentieth-century English-language literature, irony served a multifaceted purpose – merging social critique, artistic innovation, and philosophical contemplation of reality. Its use mirrored the complexities of an era shaped by large-scale military conflicts, political tensions, and profound cultural shifts.

Irony, in its socially critical function, operated as an effective instrument for unveiling societal deficiencies, political duplicity, and the manipulation of dominant ideologies. By employing irony, authors were able to navigate around the constraints of censorship, artfully embedding subversive commentary within the tension between literal expression and implicit meaning.

In Bernard Shaw's play Pygmalion, irony exposes social stereotypes and class contradictions. Eliza Doolittle, transforming from a flower girl into a lady, demonstrates that "sophistication" is just a play on language norms, not the essence of a person: "The difference between a lady and a flower girl is not how she behaves, but how she is treated" [5, p. 125].

Within the framework of the philosophical function, irony became a tool for studying life's paradoxes and identity crises. In T.S. Eliot's poem "The Waste Land,"

ironic contradictions symbolize the disintegration of traditional values: “I will show you fear in a handful of dust”. Attempts to pick up the pieces of destroyed culture and personal identity are a key theme of modernism. The irony here lies in the hopelessness of this attempt; the fragments of the past cannot fully restore the destroyed world.

The communicative function of irony holds significant importance, acting as a conduit between the author, the text, and the reader, while encoding cultural values and social norms. In William Somerset Maugham’s work, irony serves to critique the prevailing social and moral standards of his time. For instance, in Of Human Bondage, the statement, “The thing that is so astonishing is that people are so much more interested in what happens to other people than what happens to themselves” [3, p. 217], questions society’s fascination with the misfortunes of others. This ironic observation underscores the superficiality of social engagement in the early twentieth century and highlights a broader cultural inclination toward passive observation rather than introspective self-examination.

In summary, irony and sarcasm in English-language literature serve as vital instruments for social critique, cultural analysis, and philosophical reflection. Irony generates a comic effect through subtle critique and layered meaning, often highlighting the disparity between appearance and reality. Sarcasm, by contrast, is marked by its sharpness and emotional intensity, functioning as a forceful form of criticism aimed at exposing societal flaws and human shortcomings. Far from being mere stylistic embellishments or sources of entertainment, both irony and sarcasm have operated as powerful tools for aesthetic innovation and deeper engagement with the complexities of the human condition. They have enabled writers to challenge prevailing norms while encouraging readers to reflect critically on both society and themselves.

REFERENCES

1. Maugham W. Somerset. Of Human Bondage. London: William Heinemann, 1915. 540 p.

2. Shaw B. Pygmalion: A Romance in Five Acts. London: Folio World’s Classics, 2021. 300 p.

СЕМІОТИЧНА ПРИРОДА ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В РІЗНИХ СИСТЕМАХ ЗНАКІВ

(Богданова М. І., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти)
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

У сучасному медіапросторі дедалі частіше спостерігається відтворення художніх образів засобами інших семіотичних систем, зокрема, в екранізаціях, відеоіграх тощо. Це зумовлює актуальність досліджень, спрямованих на виявлення та аналіз специфіки функціонування художнього образу в різних системах знаків. Особливий інтерес серед дослідників становить процес трансформації художнього образу при переході з вербальної в аудіовізуальну семіотичну систему, який має назву інтерсеміотичний переклад або перекодування знаків однієї системи засобами іншої.

Метою нашого дослідження є висвітлення особливостей функціонування художнього образу в різних знакових системах та визначення типів семіотичних трансформацій, що відбуваються при адаптації літературного твору до кінематографічного формату. Об'єктом дослідження є художній образ як семіотичний феномен, а предметом – механізми його трансформації при переході з однієї знакової системи в іншу. Теоретико-методологічну базу нашого дослідження складають праці з семіотики Ч. Пірса, Р. Барта та У. Еко, а також сучасні розвідки з теорії адаптації L. Hutcheon та B. McFarlane.

Важливим теоретичним підґрунтям для розуміння семіотичної природи художнього образу є трихотомія знаків Ч. Пірса, який виділяв ікони (знаки, засновані на подібності), індекси (знаки, засновані на суміжності) та символи (знаки, засновані на конвенції). У літературному творі художній образ реалізується переважно через символи – мовні знаки, значення яких встановлюється за конвенцією. Натомість у кінематографі широко використовуються іконічні знаки, що встановлюють візуальну подібність із референтом, та індексальні знаки, що вказують на причинно-наслідкові зв'язки.

Художній образ у вербальному тексті функціонує як складний семіотичний конструкт, що реалізується через систему номінацій, атрибуцій, мовних характеристик персонажа, опис його дій та вчинків. Код літературної мови розпізнається як такий завдяки надлишковості й надмірності означувачів стосовно означуваних. Це дозволяє автору літературного твору створювати багатовимірний та багатогранний художній образ, який спонукає читача до активної інтерпретації.

Натомість в аудіовізуальній системі знаків художній образ набуває принципово інших семіотичних характеристик. За спостереженням L. Hutcheon, у процесі адаптації літературного твору для екрану відбувається не просто переклад з однієї мови на іншу, а перехід від одного способу залучення аудиторії до іншого [4]. Візуально-акустична природа кінематографу зумовлює іншу специфіку сприйняття образу: те, що в літературі потребує розгорнутого опису, в кіно може бути передане через один кадр; натомість внутрішній монолог героя, який легко реалізується засобами художньої літератури, у кіно потребує пошуку особливих виражальних засобів.

Типологія семіотичних трансформацій, що відбуваються при переході художнього образу з вербальної в аудіовізуальну систему, включає:

Конкретизацію – надання визначеності тим аспектам художнього образу, які в літературному творі залишені на розсуд читацької уяви (вибір конкретного актора на роль, візуалізація костюма, інтер'єру тощо);

Компресію – згортання розгорнутих описів, характеристик, роздумів у стислі візуальні образи;

Субституцію – заміну вербальних засобів характеризації персонажа невербальними (мімікою, жестами, поведінкою актора);

Ампліфікацію – розширення окремих аспектів художнього образу, ледь окреслених у літературному творі;

Елімінацію – вилучення певних аспектів художнього образу, які важко або неможливо передати засобами кінематографу.

Прикладом інтерсеміотичного перекладу художнього образу може слугувати екранізація роману Ш. Бронте «Джейн Ейр» режисера Кері Фукунаги (2011), де роль головної героїні виконала Міа Васіковська. Головна героїня роману постає перед читачем через розгорнуту систему самохарактеристик, внутрішніх монологів та діалогів з іншими персонажами. У тексті Бронте Джейн описує себе як "*I sometimes wished to have rosy cheeks, a straight nose, and small cherry mouth; I desired to be tall, stately, and finely developed in figure; I felt it a misfortune that I was so little, so pale, and had features so irregular and so marked*" [5, с. 141], акцентуючи увагу на своїй зовнішній непримітності, але внутрішній силі.

Натомість у кінематографічній версії Фукунаги (2011) образ Джейн конкретизується через точно підібраний візуальний ряд: стримана зовнішність Мії Васіковської, її виразні очі, строгий вікторіанський костюм, пастельні кольори та часте використання крупних планів для передачі емоційного стану героїні. Особливу роль відіграють аудіальні засоби – тихий, але впевнений голос актриси, чітка артикуляція та музичний супровід Даріо Маріанеллі, що підкреслює емоційну напругу ключових сцен. Режисер також використовує прийом закадрового голосу для передачі внутрішніх монологів Джейн, майстерно поєднуючи вербальні та візуальні коди.

Таким чином, якщо в романі портретні характеристики Джейн розпорошені по тексту і вибудовуються поступово, то в екранізації Фукунаги її образ постає перед глядачем одразу в цілісності, що суттєво трансформує процес сприйняття та інтерпретації.

Отже, художній образ при переході з однієї семіотичної системи в іншу зазнає суттєвих трансформацій, зумовлених специфікою кожної з них. Розуміння семіотичної природи цих трансформацій дозволяє глибше осягнути як природу художнього образу загалом, так і особливості його функціонування в різних медіа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / пер. з англ. М. Гірняк. Львів : Літопис, 2014. 384 с.

2. Пірс Ч.С. Логічні основи теорії знаків / пер. з англ. О. Панич. Київ : Темпора, 2018. 464 с.

3. Bronte, C. Jane Eyre. Kharkiv : Folio, 2021. 653 p.

4. Hutcheon L. A Theory of Adaptation. London : Routledge, 2013. 304 p.

5. Jane Eyre : film / directed by C. Fukunaga. USA, UK : Focus Features, 2011. 120 min.

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

(Бортун К. О., кандидат філологічних наук, доцент)
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ, Україна

Документи – це основа будь-якої діяльності, а особливо – діяльності органів державної влади. Саме вони є носіями інформації, на підставі якої формуються рішення, здійснюються дії, а також визначаються права та обов'язки громадян. Тому правильне регулювання процесу документування – це не просто формальна вимога, а запорука ефективного функціонування державного апарату і захисту інтересів громадян.

Нормативне регулювання документального забезпечення діяльності органів державної влади в Україні здійснюється через низку законів, постанов Кабінету Міністрів, наказів міністерств та відомств. Основним нормативно-правовим актом, що визначає загальні принципи документування і архівного зберігання документів, є Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» [12].

Цей закон встановлює чіткі правила щодо оформлення, обліку, зберігання та використання документів, а також визначає відповідальність за їх порушення. Законодавство встановлює єдині стандарти оформлення документів, що забезпечує їх зрозумілість та уніфікацію. Всі державні органи повинні використовувати єдину систему класифікації документів, що дозволяє легко знайти необхідну інформацію. Крім того, чітко визначені правила обігу документів, що гарантують прозорість та доступність інформації для громадян та інших органів влади. Сучасні виклики, пов'язані з розвитком інформаційних технологій, вимагають від системи документування гнучкості і адаптованості.

Перехід до електронного документообігу зменшує витрати на паперові документи, прискорює процеси обміну інформацією і збільшує ефективність роботи органів влади. Однак це також вимагає вдосконалення системи кібербезпеки і захисту електронних документів від несанкціонованого доступу і зміни. Важливим напрямком в сучасному документообігу є розширення доступу громадян до державної інформації. Концепція відкритих даних передбачає надання громадськості вільного доступу до державних даних в машинно-зчитуваному форматі. Це дозволяє застосовувати інноваційні технології для аналізу даних і розробки нових сервісів. Нормативне регулювання документального забезпечення діяльності органів державної влади є необхідною умовою для ефективного функціонування державного апарату і захисту прав та інтересів громадян. Законодавство повинно бути гнучким і адаптуватися до змін у суспільстві та розвитку інформаційних технологій, щоб забезпечити прозорість, доступність і ефективність роботи державних органів [7].

Документообіг державної влади є одним із найважливіших елементів, що окреслюють ефективність функціювання державного апарату. Від належного ведення документообігу залежить не тільки оперативність та точність виконання управлінських функцій, але й прозорість, підзвітність та законність дій державних службовців. В Україні нормативно-правова база, що регулює цю сферу, охоплює широкий спектр законодавчих актів та підзаконних

нормативних актів, основними з яких є: Конституція України [9] закладає фундаментальні принципи функціонування державної влади, включаючи вимоги до документування її діяльності. Зокрема, Конституція гарантує право громадян на доступ до інформації (ст. 34), що обумовлює необхідність належного документування та збереження всіх управлінських рішень та дій.

Закон України «Про інформацію» [11] − визначає основні принципи інформаційної діяльності в Україні, включаючи порядок збору, обробки, зберігання та поширення інформації, що створюється органами державної влади. Закон встановлює, що вся інформація, яка створюється в процесі діяльності органів державної влади, є публічною та підлягає оприлюдненню, якщо інше не передбачено законодавством. Закон України «Про доступ до публічної інформації» [9] − цей закон деталізує правові засади доступу громадян до публічної інформації, яку зберігають органи державної влади. Він визначає порядок подання запитів на інформацію, строки їх розгляду та вимоги до відповідей, що надаються.

Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [10] та Постанова КМУ від 17.01.2018 р. «Деякі питання документування управлінської діяльності» [6] −закон та постанова регулюють використання електронних документів у діяльності державних органів, сприяючи модернізації та підвищенню ефективності документообігу. Вони визначають правовий статус електронних документів, порядок їх створення, зберігання та передачі. Закон України «Про державну службу» [8] цей закон окреслює порядок документування діяльності державних службовців та управлінських процесів, встановлює вимоги до ведення кадрових документів, а також визначає відповідальність за порушення порядку ведення документообігу.

Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» [12] − Закон регулює питання зберігання та використання документів у державних установах. Він визначає основні вимоги до діловодства, порядок формування, обліку та зберігання документів, а також їх передачу до архівів. Якщо говорити про самі вимоги до документування, то воно підпорядковане певним принципам і вимогам, що забезпечують ефективність і надійність процесів. Серед них, виокремлюють такі (див. Табл. 1):

Таблиця 1

Вимоги до документування

Отже, нормативне регулювання документального забезпечення діяльності органів державної влади є критично важливим для ефективної, прозорої та відповідальної роботи державних установ. Постійне вдосконалення законодавчої бази, впровадження сучасних технологій та забезпечення захисту інформації є запорукою подальшого розвитку цієї сфери. Ефективне документування

діяльності органів державної влади сприяє підвищенню довіри громадян до державних інституцій та забезпечує прозорість і підзвітність їх діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bortun K., Chekaliuk V., Kravchenko O. et al. Detection of Typical Aggressive Lexical Markers through Authorisation of Publicistic Texts. *Forum for Linguistic Studies*. 2024. № 6(6). P. 172–183. URL : https://doi.org/10.30564/fls .v6i 6.7051 (дата звернення: 27.12.2024).

2. Chesakova M., Bortun K., Lohvynenko V., Molotai V. & Tymoshyk N.. Enhancing Social Protection Policy for Internally Displaced Persons in the Context of War. *Review of Economics and Finance*, 2023. № 21. pp. 955–961. URL : https://refpress.org/ref-vol21-a105/ (дата звернення: 27.12.2024).

3. Бортун К. О. Транспозиційні особливості імперативa у сфері способово-темпоральних форм (на матеріалі української мови). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. № 9. Т. 2. С. 65–69.

4. Бортун К. О. Функційно-семантичні особливості часток в імперативних висловленнях. Science and Education a New Dimension. Philology. 2017. V (39). С. 11–16.

5. Бортун К. О., Серветник А. В. Етичні принципи сучасного працівника документного й інформаційного фаху. Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції : зб. матеріалів XXV Всеукр. наук.-практ. конф. (27 квітня 2023 р., Київ). Київ : Видавництво Європейського університету, 2023. Т 1. С. 209–211.

6. Деякі питання документування управлінської діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України № 55-2018-п від 05.07.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#Text (дата звернення: 27.12.2024).

7. Конституція України (ст. 34). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 27.12.2024).

8. Про державну службу : Закон України № 889-VIII від 01.01.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (дата звернення: 27.12.2024).

9. Про доступ до публічної інформації : Закон України № 2939-VI від 08.10.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (дата звернення: 27.12.2024).

10. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України № 851-IV від 31.12.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text (дата звернення: 27.12.2024).

11. Про інформацію : Закон України № 2657-XII від 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення: 27.12.2024).

12. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України № 3814-XII від 21.06.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text (дата звернення: 27.12. 2024).

13. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України № 3814-XII від 21.06.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text (дата звернення: 27.12.2024).

РОЗРОБКА КОНЦЕПЦІЇ РЕЛІГІЙНОГО ЖУРНАЛЬНОГО ВИДАННЯ

**(Гузова В. Ю., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Рула Н. В., кандидат філологічних наук, доцент),
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Релігія завжди відігравала важливу роль у суспільстві. Журнальні видання та релігійну тематику можуть задовольнити запити конкретної цільової аудиторії, яка потребує якісного тематичного контенту, орієнтованого на духовний розвиток, інтелектуальне осмислення віри, морально-етичну проблематику, соціальну відповідальність тощо.

Попри розвиток онлайн-медіа, журнальні формати залишаються важливим засобом аналітичного осмислення інформації, подання глибоких і системних матеріалів. У цьому контексті християнський журнал може стати майданчиком для якісної журналістської роботи.

Зауважимо, що в українському медіапросторі спостерігається недостатність якісного релігійного контенту, оскільки така тематика часто або маргіналізується, або подається стереотипно. «У будь-якій сфері суспільного життя інтерес журналістів викликають поточні події. Саме тому подієва інформація передує в мас-медіа» [3, с. 270]. «…більшість журналістів майже не цікавляться релігією як виявом духовного світу особистості. Значній частині споживачів медійного продукту цікаві резонансні факти, сенсації, скандали тощо. Саме тому в житті релігійних громад журналісти шукають «смажені» факти, що сприймаються як елемент розваги» [1, с. 309]. Саме тому існує потреба у фаховому, збалансованому та просвітницькому висвітленні християнської тематики, що дозволить формувати більш цілісне уявлення про роль релігії в суспільстві.

Щоб релігійний журнал став справжньою платформою для тих людей, яких турбують питання віри, потрібно створити таку концепцію журналу, яка буде торкатися «болючих» питань в релігії, тобто дійсно тих питань, які хвилюють суспільство. Наприклад, питання *Якщо Бог існує і Він є Милосердним та Справедливим, тоді чому у світі так багато війн, насилля та несправедливості?* Це питання стає ще більш актуальним серед українського суспільства в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Релігійні (християнські) журнали користуються попитом саме у вірян, які вже мають свої уявлення щодо християнських цінностей та життя, але важливо привернути увагу, на нашу думку, іншої частини аудиторії. Якщо мета релігійного журналу нести християнські цінності у суспільство, то особливо важливо створити таку концепцію, що буде досягати читачів, необізнаних у цьому питанні, а також із метою моральних настанов щодо образу життя в сучасних реаліях.

Питання щодо створення ефективної концепції християнського видання піднімається в роботах Бойко А., Мусієнка Ю., Петрушкевич М., Проценко З., Скленара І. та ін. Вони тримаються думки, що основними компонентами для актуалізації християнських цінностей у релігійних виданнях є зрозуміла мова (без вузьких конфесійних термінів, що потребують пояснень), використання засобів піару задля пропагування християнських цінностей, установлення певної

цензури (підтримки від релігійних лідерів, адаптація матеріалу до аудиторії, перевірка цитат Святого Письма та інших шановних церковних текстів).

Мета нашого дослідження – розробка концепції релігійного (християнського) журналу, який охопить не тільки вірян, але й приверне увагу тієї частини аудиторії, яка свідомо не сповідує християнство, з інформаційною та аксіологічною функціями.

Концепція журналу повинна складатися з ідеї й розуміння того, яким повинно бути видання, яким цілям служити, яку думку поширювати серед суспільства, чим корисний буде для читача та чим буде відрізнятися від інших журналів подібної тематики, до якої аудиторії призначений та як буде зацікавлювати її, що буде основним змістом журналу та яку форму подання буде мати. Під час створення релігійного-християнського журналу було обрано тему свідомого християнства, а саме важливості власного вибору кожної людини сповідати християнство.

Більшість українських релігійних журналів, які несуть християнські цінності у суспільство, особливо приділяють увагу пропагуванню богословської доктрини конкретної церкви або релігійної громади, яка є її засновником; оцінюванню суспільних економічних, культурних процесів з позиції цієї громади, інформуванню християн про релігійно-церковні події та формування ставлення до суспільно-політичних, культурологічних, моральних тем з позиції релігійного вчення конкретної церкви. «Аналіз релігійної преси показує: друкований ЗМІ має безліч варіантів, висвітлює події в різних смислових аспектах, є затребуваним серед вірян та актуальним, адже кількість видань щораз збільшується» [2, с. 318]. Проте, погоджуємося з Проценко З., більша частина такої преси спрямована на вузьке коло читачів певних конфесій. Такі журнали, як правило, не орієнтовані на невірян або формально вірян, тобто людей, які вважають себе християнами через історію та культуру в країні, – тому побіжно висвітлюють проблему формального християнства або зовсім не висвітлюють.

Мета нашого майбутнього журналу «Свідомий християнин» – нести християнські цінності та поширювати свідоме християнство з охопленням всієї аудиторії незалежно від визнання ними своєї віри (донести до невіруючої аудиторії християнство, а до формально віруючих – справжнє свідоме християнство). З огляду на це потрібно закласти в концепцію висвітлювання тих тем, які турбують нашу орієнтовну аудиторію та як буде здійснюватися піар журналу. Назва журналу вже повинна просувати його ідею, тому «Свідомий християнин» (саме таку назву ми пропонуємо) мотивує одразу поміркувати над тим, який зміст закладено в лексемі *свідомий*, і вдатися до самоаналізу особистості.

Журнал є релігійно-християнським, але він не буде триматися певної конфесії чи деномінації, щоб рівноцінно освітити кожну з них: що їх об'єднує та що відрізняє. У контенті будуть підійматися ті теми християнства, які хвилюють суспільство. Наприклад: Чи може політика використовувати релігію в просуванні пропаганди? Чи може релігія втручатися в політику? Як можна виконувати заповідь Ісуса Христа – любити своїх ворогів, якщо в країні йде війна? Чи можливо в християнстві розлучення? Якщо Бог є, чому Він не зупинить війни, насилля, тероризм, хвороби тощо? Наука та релігія: чи можуть існувати разом? Як церква, яка мала нести Євангеліє та спасіння до людей, могла

допусти інквізицію та хрестові походи? Якщо Бога не можна побачити, як можна бути впевненим, що Він є?

Подання матеріалу має бути доступним, простою мовою, здебільшого без богословської термінології, але при цьому завжди посилатися на Біблію та при необхідності на історичні події. Матеріал не повинен перевантажувати читача, інформація повинна бути дозованою та логічною.

Тематика змісту буде розкривати відношення християнства до різних соціальних інститутів, таких, як-от: інститут сім'ї та шлюбу, політичний інститут, економічний інститут, інститут культури, науки, освіти, релігії (зокрема до інших релігій). Заплановано розподіляти медіаматеріали за такими основними рубриками: «Легкий та цікавий спосіб читання Біблії», «Запитання \ Відповідь» (рубрика, у якій за номером телефону редакції будь-яка людина може запропонувати своє запитання для освітлення в наступному номері журналу), «Цікаві факти про християнство, яких ви не знали», «Міфи про християнство», «Біблійна особистість» (рубрика, де буде в цікавій формі розказано про Біблійну особистість), можливі додаткові рубрики.

Обсяг видання запланований у межах 24–36 сторінок: цього буде достатньо для релігійного журналу, який має за мету орієнтуватися не тільки на християнську аудиторію: більший обсяг видання може відштовхувати. Періодичність – раз на місяць. Територіальне покриття – регіональне.

Важливою частиною концепції журналу виступає верстка і дизайн. Переважно буде використовуватися асиметрична верстка та мінімалістичний дизайн. Обкладинка журналу «Свідомий Християнин» повинна відповідати концепції та підкреслювати назву, тому буде насичено-синього кольору як асоціація з небом, її дизайн так само мінімалістичний, але з акцентом посередині у вигляді фігури Ісуса Христа іншого відтінку синього кольору.

Отже, згідно з функціональним підходом у теорії журналістики, медіа виконують не лише інформаційну, але й виховну, інтегративну та аксіологічну функції. У цьому сенсі релігійний (християнський) журнал може стати дієвим інструментом духовного просвітництва, формування моральних орієнтирів та суспільної єдності. Створення журналу на християнську тематику відповідатиме актуальним викликам сучасного медіапростору, задовольнятиме запити певної соціокультурної аудиторії та сприятиме підвищенню якості релігійної журналістики в Україні.

Розробка концепції релігійного журналу є найважливішим етапом його створення. Важливо розуміти, що вдала концепція видання залежить першочергово від чіткого визначення потенційної читацької аудиторії та аналізу ринкової ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко А. Релігія і політика в медіа: особливості сприйняття інформації молодіжною аудиторією. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2013. Вип. 3. С. 307–319.

2. Проценко З. Сучасна релігійна газета: форми актуалізації християнських цінностей. *Волинський благовісник*. 2019. №7. С. 315–328.

3. Скленар І. Специфіка релігійної тематики в сучасних українських мас-медіа. Львів, 2012. С. 270.

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

(Костромицький Р. І., кандидат філологічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

З розвитком інформаційних технологій соціальні мережі починають набувають неабиякого значення в інформаційному процесі. Поява формату Web 2.0 призвела до суттєвої трансформації комунікаційних стратегій в управління іміджем. Активна мережева взаємодії, інтерактивність та можливість створення авторського контенту призвели до радикальної зміни механізмів вибудовування репутації у цифровому середовищі. Двостороння комунікації відкрила можливість для користувачів взаємодіяти з брендами, публічними особистостями та організаціями в режимі реального часу. Вплив аудиторії на репутацію значно зріс, а традиційні механізми контролю інформації виявилися менш ефективними в умовах швидкого розповсюдження контенту. В сучасному діджиталізованому світі соціальні мережі відіграють важливу роль у створенні та управлінні іміджем організацій різних рівнів. Розвиток алгоритмів та нейромереж призвів до активізації та посилення впливу цифрового контенту з одночасною актуалізацією етичних питань в галузі управління брендом, цим і пояснюється актуальність цієї роботи.

Мета нашої статті – проаналізувати вплив алгоритмів соціальних мереж на сприйняття, формування іміджу, стратегій залучення аудиторії та етичні аспекти цих процесів. Алгоритми соціальних платформ Instagram, Facebook, Tiktok тощо працюють на основі машинного навчання, аналізують поведінку користувачів, пропонують персональний контент, впливаючи на його помітність і сприймання. Проблемним місцем цієї технології є вплив на конфігурацію та пріоритети споживацького контенту «інформаційної бульбашки» («бульбашки фільтрів»), яка визначається комплексом факторів: інформаційним портретом користувача, історією його пошукових запитів, підписки та специфіки активності у соцмережах. Ризики «бульбашки фільтрів» в управлінні цифровим іміджем витікають з амбівалентності цього феномену: одночасно відбувається інтенсифікація комунікаційних стратегій, але, з іншого боку, відбувається обмеження та деформування об'єктивного інформування. Ускладняється ситуація ще й тим, що «основу когнітивного механізму формування інформаційних бульбашок складає природна схильність людського мозку до підтвердження власних переконань (confirmation bias)» [1, с. 12].

Дієвим і небезпечним інструментом обмеження доступу до інформації є «тіньовий бан», коли алгоритми обмежують видимість контенту або облікового запису часто без інформування користувача, хоча формально він залишається загальнодоступним. Зазначений механізм офіційно визначається частиною стратегії боротьби з порушенням правил платформи або дезінформацією. Однак, відсутність чітких критеріїв та прозорості у визначенні критеріїв «тіньового бана» створює потенційний простір для звинувачень у немотивованій цензурі або дискримінації дискусійних точок зору.

М. Хортен проаналізувала, як у Facebook тіньовий бан реалізується через обмеження контенту у стрічці новин, а рішення про блокування приймається на основі алгоритмів та шаблонів даних. Дослідниця слушно зауважує, що такий

підхід викликає справедливі «питання про баланс між безпекою та свободою вираження думок» [5, с. 45]. Алгоритми можуть обмежувати охоплення публікацій на основі ключових слів або активностей користувача, ускладнюючи йому можливість оскарження цього рішення. Така практика є чутливо проблемною для журналістів, активістів та блогерів, контент яких може стати «непомітним» для широкої аудиторії без чітко артикульованої причини.

Ще однією проблемною тенденцією є швидка динаміка росту обсягів контенту та його вірусного потенціалу. У комплексі з можливостями інтерактивності створюється сприятлива основа для швидкого розвитку інформаційних трендів та репутаційних криз, які потребують швидкої реакції з боку брендів або відомих персон. Тому неабиякої актуальності набувають механізми моніторингу репутації та антикризові стратегії, засновані на аналізу великих баз даних та предикативних алгоритмах.

Важливою є етична сторона формування іміджу в соціальних мережах. Сучасні алгоритми соціальних мереж можуть здійснювати суттєвий вплив на формування суспільної думки, політичні настрої або контекстуалізацію інформаційної повістки. Їх архітектура вибудовується з метою максимального залучення учасників цифрового середовища та пріоритетного просування певно типу контенту з одночасним алгоритмичним подавленням контекстуально небажаного матеріалу. Використання маніпулятивних технологій, таких як додавання підписників та підсилення залученості, deepfake актуалізує проблему достовірності цифрового образу.

Штучне підвищення популярності контенту може здійснюватися через залучення ботів, фабрик тролів, накрутку лайків, коментарів та репостів, що створює ілюзію широкої суспільної підтримки та важливості певної теми. А. Гвоздева влучно зазначає, що «лайки, коментарі, реакції та будь-які інші форми взаємодії – все це найцінніша валюта для брендів, які хочуть, щоб їхні підписники бачили дописи сторінки не тільки на самій сторінці, а й у своїх новинних стрічках» [2, с. 47]. Така стратегія може бути застосована як у комерційних, так і у політичних питаннях для створення суспільного псевдоконсенсусу. При цьому алгоритми платформ, орієнтуючись на метрику активності, автоматично піднімають певні публікації у стрічках користувачів, підсилюючи їх ефект. У цьому контексті необхідно пригадати кейс виборів президента у Румунії 2024 році, результати яких через чисельні порушення і маніпуляції у соцмережах були скасовані Конституційним судом країни [3]. В умовах росту суспільної відповідальності користувачів та регуляторів прозорості алгоритмів етика цифрової репутації набуває пріоритетності як вектор розвитку цієї галузі.

Мікротаргетинг також є дієвим інструментом алгоритмічного маніпулювання. Сутність цього процесу полягає у формування специфічного адаптивного персонального повідомлення для певного користувача на основі аналізу великих масивів його персоналізованих даних. Кейс компанії Cambridge Analitica продемонстрував, яким чином збір поведінкових даних користувачів соціальних мереж може бути використаний для адресного впливу на виборців з певною політичною метою через персоналізовані меседжі [6]. Така практика створює певну загрозу для автономності прийняття рішення виборцем та підсилює нерівність у доступі до інформації.

Цифрові платформи активно застосовують психологічні прийоми для підсилення залученості. В основу цього процесу покладено комплексне поєднання інструментів когнітивної психології, нейромаркетингу, UX-дизайну з метою впливу на сприйняття та поведінкову мотивацію. Ключовим механізмом залучення у цьому випадку є емоційний тригеринг – свідоме провокування емоційної реакції, що сприяє підвищенню взаємодії з контентом. Розвідка колективу дослідників [4] яскраво демонструє, що контент з яскраво вираженим емоційним компонентом демонструє значно вищий рівень залученості особливо у контексті важливих політичних та суспільних тем.

Додатковим інструментом залучення може бути гейміфікація – використання ігрових елементів у неігровий контекст. У цьому аспекті слід відзначити сукупність прийомів активізації дофамінової моделі поведінки користувача (нарахування рейтингових балів, лічильники досягнень, різного роду заохочення та нагороди). Такі платформи як TikTok, Instagram, YouTube, використовуючи ці інструменти, формують паттерни повторюваної поведінки та створюють умови для формування у користувача потреби у винагороді за активність. Додатковим інструментом підсилення та управляння уваги може бути мікровзаємодія у вигляді залучення анімації або підвантаження контенту, що дозволяє активізувати увагу користувача, підтримувати взаємодію та знижувати вірогідність виходу з платформи. Ефективність зазначених прийомів актуалізує дискусію об етичності їх застосування, особливо у контексті маніпулятивного впливу на поведінку користувача.

Застосування психологічних прийомів залучення актуалізує дискусію про межу між маркетинговим впливом і скритим психологічним примусом. Важливим є рівень усвідомленості та автономності користувача у взаємодії з контентом. Маніпулятивною є стратегія, в якій активність користувача формуються не в результаті свідомого вибору, а шляхом використання його емоційної або когнітивної вразливості. Особливо гостро етичні аспекти проявляються по відношенню до певних вікових або вразливих суспільних груп (підлітки, пенсіонери тощо), в умовах політичної турбулентності. Кордони між залученням і маніпуляцією можуть визначатися прозорістю алгоритмів і принципів інформаційної політики, а етично обумовлена цифрова взаємодія потребує запровадження гуманно зорієнтованого дизайну та відповідного регулювання.

Отже, питання формування та управління іміджем у соціальних мережах потребує балансу між ефективністю, етичністю та прозорістю. Алгоритми соціальних мереж одночасно можуть бути і інструментом персоналізації, і засобом контролю за сприйманням і оцінкою дійсності користувачем. Відсутність етичних стандартів та зрозумілості механізмів зовнішнього управління підсилює ризики маніпулювання суспільною думкою, підриває довіру до цифрових платформ та загалом інформаційної екосистеми. Зазначена проблема потребує комплексного наукового аналізу та напрацювання нормативних механізмів, спрямованих на забезпечення балансу між інформаційною прозорістю та алгоритмічною ефективністю. Майбутнє цієї галузі залежить від розвитку інструментів штучного інтелекту, впровадження нових регуляторних норм та визнання відповідальності за цифровий імідж, як з боку платформ, так і користувачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко М., Авраменко Д., Богайчук В., Темний О. Вплив алгоритмів рекомендацій соціальних мереж на формування інформаційних бульбашок під час кризових подій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. № *83*(1). С. 7–15.

2. Гвоздева А., Філіна О. Реклама у фейсбуку та інстаграмі. Книга-інструкція з налаштування рекламних кампаній та керування ними / ред. Н. Ленська. Київ, 2021. 280 с.

3. Конституційний суд Румунії скасував президентські вибори перед другим туром. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/news-konstutsiinyi-sud-rumuniia-skasuvannia-vyboriv-prezydenta/33229384.html (дата звернення: 8.04.2025)

4. Brady W., Wills J., Jost J. Emotion shapes the diffusion of moralized content in social networks. *Princeton University,* 2017. № 114 (28) URL : https://doi.org/10.1073/pnas.1618923114 (дата звернення: 8.04.2025)

5. Horten M. Algorithms patrolling content: where's the harm? *International Review of Law, Computers & Technology*. 2023. Vol. 38. P.43–65.

6. Meta сплатить $725 мільйонів компенсації за скандал щодо Cambridge Analytica. URL : https://imi.org.ua/news/meta-splatyt-725-miljoniv-kompensatsiyi-za-skandal-shhodo-cambridge-analytica-i49801 (дата звернення: 8.04.2025).

ОБМЕЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ СВОБОД І ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ В ГРУЗІЇ

(Мельнікова Ю. О., кандидат філологічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна
(Ексер М. О., публіцист, блогер)
м. Тбілісі, Грузія

Масштабні громадянські протести, що були спричинені спробою ухвалення законопроєкту «Про іноземних агентів» на початку 2024 року, привернули увагу міжнародної спільноти до Грузії через надмірне застосування сили з боку правоохоронних органів, порушення прав журналістів, тиск на громадських активістів та цензуру. Дослідження цих процесів є важливим і актуальним як з правозахисної, так і з політичної точки зору, оскільки вони демонструють тенденції згортання громадянських свобод у пострадянських демократіях.

Відповідно до мети дослідження – проаналізувати факти обмеження громадянських свобод і порушення прав людини в Грузії під час політичної кризи 2024 року, зосереджуючи увагу на порушеннях щодо журналістів та мирних протестувальників – нами були поставлені завдання визначити правові та соціальні передумови протестної активності в Грузії у 2024 році, охарактеризувати форми й масштаби порушень прав людини з боку державних структур, проаналізувати конкретні кейси порушень прав журналістів під час протестів, оцінити реакцію державних інституцій, медіаспільноти та міжнародних правозахисних організацій, зробити висновки щодо стану свободи слова та права на мирні зібрання в сучасній Грузії.

За допомогою якісного контент-аналізу було досліджено звіти правозахисних організацій, повідомлення омбудсмена Грузії, матеріали незалежних ЗМІ та заяви міжнародних інституцій. Для аналізу конкретних прикладів порушення прав журналістів використано метод кейс-стаді.

Масові мирні протести як реакція суспільства на «Закон про іноземних агентів» відбулися ще у березні 2023 року (закон вимагає обов'язкової реєстрації всіх неурядових організацій та медіа, які отримують понад 20% фінансування з-за кордону, як організацій, що обслуговують інтереси іноземної влади). Влада відреагувала на них жорсткими розгонами, були застосовані водомети, сльозогінний газ, численні затримання активістів, студентів, журналістів та правозахисників.

Проте після мітингів прем'єр-міністр Іраклі Кобахідзе заявив, що конфлікт вичерпано, законопроєкт буде відкликаний, і керівна політична сила – партія «Грузинська мрія» – більше не повертатиметься до ухвалення цього закону. Однак, через рік, у березні 2024 року законопроєкт повернули на голосування і затвердили, що викликало нову хвилю громадянських протестів. У заявах грузинської влади про нібито "прозорість" протестувальники вбачали спроби тиску і репресій проти громадянського суспільства, придушення демократії та євроінтеграційних процесів у країні, яка у 2023 році офіційно отримала статус країни-кандидата на вступ до Євросоюзу.

Упродовж весни-літа 2024 року було внесено ряд поправок до Конституції Грузії, зокрема "Грузинська мрія" запропонувала ухвалити конституційний

закон «Про сімейні цінності і захист неповнолітніх», що правозахисники розцінили як спробу обмежити права ЛГБТ-спільноти. Також набрала чинності конституційна норма, відповідно до якої президента країни обирають не громадяни шляхом прямого голосування, а спеціальна колегія з трьохсот виборників. Ці ініціативи також викликали хвилю протестів. І хоча цього разу вони не були дуже масштабними, до них долучилися і правозахисники, і журналісти, які ініціювали суспільні дискусії. Вибори, які відбулися восени 2024 року, численні порушення і фальсифікації, а особливо заява прем'єр-міністра про відмову від євроінтеграції стала тригером, буквально сколихнула суспільство, що призвело до нової, найбільш потужної за останні роки, хвилі протестів і масштабних мітингів, які продовжуються до цього часу.

На початку квітня 2025 року Омбудсмен Грузії Леван Іоселіані оприлюднив "Річний звіт про захист прав і свобод людини в Грузії за 2024 рік", де були представлені "виклики та прогрес у захисті прав людини, гарантованих Конституцією, а також варті уваги тенденції, які вимагають відповідної та своєчасної реакції з боку влади" [4].

Громадський захисник повідомив про численні випадки серйозних травм у затриманих, зокрема ушкодження обличчя, очей і голови. Це свідчить про можливе застосування надмірної сили з боку поліції, що може кваліфікуватися як катування.

Правозахисна організація Transparency International зафіксувала випадки, коли силовики били, словесно принижували та погрожували мітингувальникам, зокрема сексуальним насильством. Також повідомляється про використання водометів з хімічними речовинами, що викликали печіння в очах і утруднення дихання.

Одним із найбільш кричущих проявів порушення прав людини під час протестів у Грузії стало систематичне насильство щодо представників ЗМІ. За повідомленнями медіа-омбудсмена Грузії, під час мирних демонстрацій, що тривали з весни до осені 2024 року, фізичних ушкоджень зазнали понад 70 журналістів та телеоператорів, однак досі жоден порушник не був притягнутий до відповідальності, що свідчить про безкарність нападів на представників ЗМІ.

Серед найбільш резонансних зафіксовані побиття та застосування сили проти журналістів під час виконання професійних обов'язків; пошкодження професійного обладнання (камер, мікрофонів, техніки для стрімінгу); перешкоджання зйомці – перекриття кадру, витіснення журналістів з місця подій; залякування та словесні образи на адресу представників ЗМІ з боку силовиків; маркування "преса" у розпізнаванні поліцією не слугувало захистом – журналісти зазнавали нападів навіть із відповідною ідентифікацією.

Для прикладу наведемо декілька кейсів. 15 травня 2024 року під час трансляції протестів у Тбілісі оператор телеканалу "Пірвелі" (PIRVELI TV) отримав тілесні ушкодження – його повалили на землю, зламали штатив, а техніку залили сльозогінним газом. Попри наявність бейджу "PRESS", силовики не реагували на прохання журналіста припинити насильство.

Журналісти "Mtavari Arkhi" та "Formula TV" постраждали у червні 2024 року, коли під час чергового мітингу силовики відтіснили знімальні групи від місця подій, застосували водомети навіть попри явні ознаки журналістської присутності – мікрофони з логотипами каналів, жилети з написом PRESS.

Журналістку порталу «Publika» Ніно Тевдорадзе заштовхали в поліцейську автівку на кілька хвилин під час висвітлення протесту, хоча вона пред'явила посвідчення журналіста. Її відпустили лише після втручання колег. Тамріко Гоголадзе, репортерка "Netgazeti", отримала травму руки після удару кийком. Після інциденту правоохоронці не надали допомоги, попри численні прохання.

Найбільш небезпечними для журналістів були моменти розгону демонстрацій із застосуванням водометів, сльозогінного газу та фізичної сили, коли правоохоронці не робили винятків для медіа.

Показовим є факт, що попри численні заяви постраждалих та відеофіксацію інцидентів, жодного правоохоронця не було притягнуто до відповідальності. Це створює атмосферу безкарності та перешкоджає вільному здійсненню журналістської діяльності в країні.

Медіаспільнота Грузії та міжнародні організації (зокрема, «Репортери без кордонів», Комітет захисту журналістів, Європейська федерація журналістів) засудили дії влади та відзначили, що ситуація в Грузії є тривожним сигналом згортання свобод ЗМІ. Вони неодноразово звертали увагу на погіршення стану демократії, утиски свободи слова, порушення прав людини і закликали грузинську владу забезпечити незалежне розслідування фактів насильства щодо журналістів, гарантувати безпеку роботи ЗМІ під час масових подій, усунути правові та фактичні перепони у доступі до інформації.

Такі дії з боку держави підривають основоположне право на свободу слова та доступ до інформації, що є невід'ємною складовою демократичного суспільства.

Згідно з Індексом свободи преси 2024 року, оприлюдненим організацією «Репортери без кордонів», Грузія посіла 103-тє місце серед 180 країн, набравши 53,05 балів. Це означає, що країна опустилася на 26 позицій порівняно з 2023 роком, коли посідала 77-ме місце з 61,69 бала [5], що є найгіршим показником для країни за останні роки. У звіті зазначено, що в Грузії зберігається ворожа обстановка для незалежних і опозиційних ЗМІ, зростає кількість словесних і фізичних нападів на журналістів, а також здійснюються спроби прийняття законів, спрямованих на маргіналізацію незалежних медіа та звуження простору для свободи слова. Крім того, медіаландшафт країни характеризується високим рівнем політичної поляризації, що ускладнює об'єктивне інформування громадськості.

Ці дані свідчать про погіршення ситуації зі свободою преси в Грузії, викликають занепокоєння як серед національних, так і міжнародних правозахисних організацій та підкреслюють необхідність захисту прав журналістів, особливо в контексті протестів та суспільно-політичних подій.

Основними причинами погіршення ситуації фахівці вважають зростання фізичних та словесних нападів на журналістів, особливо під час проєвропейських протестів, ворожу політичну атмосферу, що сприяє тиску на незалежні ЗМІ, спроби ухвалення законів, спрямованих на маргіналізацію незалежних медіа та обмеження свободи слова [1].

У 2024 році в Грузії було зафіксовано 18 «сигналів тривоги» щодо безпеки журналістів – утричі більше, ніж у попередньому році. Це вивело країну до п'ятірки держав із найгіршими показниками в Європі за цим критерієм.

Крім того, за даними Freedom House, рейтинг незалежності ЗМІ в Грузії знизився з 3,50 до 3,25 балів. Це пов'язано з тривалою тенденцією тиску на журналістів, включаючи арешти, судові переслідування та політичну поляризацію медіа-середовища [2].

Отже, у ході протестів 2024 року в Грузії зафіксовано численні факти порушення базових громадянських прав і свобод, зокрема права на мирне зібрання, свободу слова, свободу преси. Особливо вразливою категорією стали журналісти, щодо яких застосовувалося фізичне насильство, перешкоджання професійній діяльності та залякування. Дії силовиків часто не мали правових підстав і супроводжувалися відсутністю ефективного розслідування та бездіяльністю судової системи, що свідчить про системну кризу демократії та зростання авторитарних тенденцій у державному управлінні. Аналіз цієї ситуації є вкрай важливим для формування відповідей міжнародної спільноти та підтримки громадянського суспільства у країнах з нестабільною політичною ситуацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Civil.ge. Georgia Drops 26 Spots in World Press Freedom Index 2024. URL : https://civil.ge/ru/archives/603795 (дата звернення: 11.04.2025).

2. Freedom House. Freedom in the World 2024 – Georgia Country Report. URL : https://freedomhouse.org (дата звернення: 11.04.2025).

3. Human Rights Watch. Georgia: Protest Crackdowns Raise Alarms. 2024. URL : https://hrw.org (дата звернення: 11.04.2025).

4. Public Defender of Georgia. Annual Report on the Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia – 2024. URL : https://ombudsman.ge (дата звернення: 11.04.2025).

5. Reporters Without Borders (RSF). World Press Freedom Index 2024. URL : https://rsf.org/en/index (дата звернення: 11.04.2025).

ДЕБАТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ

**(Мельнікова Ю. О., кандидат філологічних наук, доцент,
Кізілова Д. О., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Сучасний освітній процес потребує упровадження активних методів навчання, що сприяють як розвитку академічних знань, так і навичок аналітичного мислення, вміння аргументовано презентувати свою позицію та успішно комунікувати. Інформаційне середовище, з його стрімким розвитком цифрових технологій, поширенням фейків та інформаційних маніпуляцій, вимагає від здобувачів вищої освіти сформованого критичного мислення. Ця компетенція є ключовим інструментом для аналізу, верифікації та інтерпретації фактів. Особливо, коли йдеться про підготовку майбутніх журналістів, оскільки саме медіафахівці відіграють ключову роль у формуванні громадської думки, розкритті суспільно важливих тем та боротьбі з дезінформацією.

Одним з найефективніших способів досягнення цих цілей є дебати, що дозволяють здобувачам освіти глибше осмислювати соціально важливі проблеми та формувати власну позицію. У провідних журналістських школах світу дебати використовуються як ефективний спосіб навчання аналітичному мисленню. Українські освітні заклади також впроваджують подібні практики, що свідчить про актуальність дослідження їхньої ефективності.

Ознаками сучасного інформаційного простору є перенасичення неперевіреними даними, суб'єктивними трактуваннями подій та відвертими маніпуляціями, тому журналісти, які мають оперативно реагувати на події, також повинні уміти аналізувати першоджерела, виявляти пропаганду та конструювати об'єктивну картину реальності, глибоко її осмислювати та пояснювати суспільству. На нашу думку, застосування дебатної технології для формування критичного мислення сприятиме розвитку навичок, які є базовими для медійника. Попри те, що журналістська освіта містить курси з елементами аналітики, фактчекінгу та медіаграмотності, традиційні методи навчання та оцінювання (лекції, семінари, тестування) не завжди ефективно розвивають здатність до аргументованої дискусії та швидкого аналізу інформації. О. Мединська зауважує, що в освітній процес з метою його покращення можуть запроваджуватися різні інтерактивні технології, зокрема технологія дебатів (дискусії), що «дає можливість поєднання індивідуального та кооперативного навчання, стимулює студентів-журналістів до повторення вивченого матеріалу, читання додаткової літератури, пошуку шляхів вирішення поставлених завдань» [1, с. 106–107].

Під час дебатів моделюються реальні журналістські ситуації, у яких необхідно швидко аналізувати інформацію та перевіряти її достовірність; вміти чітко аргументувати свою позицію та спростовувати хибні твердження; орієнтуватися в різних джерелах та критично оцінювати їхню надійність, тому вважаємо, що цей інтерактивний метод навчання сприятиме як теоретичному засвоєнню матеріалу майбутніми журналістами, так і формуванню навичок застосовувати його в умовах реального інформаційного протистояння.

Однією з ключових навичок як майбутніх журналістів, так і дебатерів, є критичне мислення, яке також можна назвати критерієм успішності. За визначенням В. Надурака, критичне мислення – це «навичка, що передбачає вміння аналізувати процес мислення на предмет його відповідності критеріям раціональності. Людина вдається до такого типу мислення, коли прагне отримати правильні висновки, і для цього перевіряє міркування, що ведуть до них» [2, с. 143], тобто певний комплекс когнітивних навичок та установок, які дозволяють людині аналізувати, оцінювати та коригувати інформацію, ухвалювати обґрунтовані рішення. Відтак, формуванню критичного мислення сприяють такі компоненти: аналіз, логічне мислення, оцінювання інформації, формування аргументів, контраргументація та спростування, гнучкість мислення, рефлексія.

Розглянемо більш детально деякі з цих компонентів на прикладах ігор Дебатного клубу, який функціює на кафедрі української мови та журналістики Бердянського державного педагогічного університету з вересня 2024 року. У межах нашого дослідження було проаналізовано 8 дебатних ігор на теми, що мають важливе суспільне значення: «Рабство – це ганьба сучасного світу», «Мова – зброя проти агресії», «Радіо має більший вплив на молодь, ніж соцмережі», «Онлайн-формат навчання кращий за аудиторний», «Право на повагу до гідності і честі є важливішим за свободу слова», «День Святого Валентина – суто комерційне свято, а не день для справжніх почуттів», «Чотириденний робочий тиждень краще за п'ятиденний», «8 березня – свято ніжності чи маніфест рівності».

Оскільки для більшості дебатних форматів існує заключна аналітична промова, то, відповідно, спікери тут використовують аналіз для оцінки гри в цілому, промов опонентів, виділення клешів, виокремлення суперечностей у твердженнях опонентів, підбиття підсумків раундів перехресних запитань чи загалом точність і коректність запитань і відповідей та для фінального підтвердження правоти своєї команди. Роль останнього промовця або промовиці не містить нової чи додаткової інформації, тобто саме в цій частині дебатів аналіз як компонент критичного мислення застосовується найбільш широко. Наприклад, у грі на тему «День святого Валентина є суто комерційним святом, а не днем для справжніх почуттів», в аналітичній промові лінії команди заперечення було виділено такі клеші (точки найбільшого зіткнення аргументів між командами, ключові суперечки, які визначають, хто виграє раунд): «14 лютого – привід чи не привід», «love is», «золотий вік комерціоналізації», «увага».

Оцінку коректності запитань було дано у грі «Радіо має більший вплив на молодь, ніж соцмережі» у другій конструктивній промові, що також є елементом аналізу і однією зі складових критичного мислення: «Коли на раунді перехресних запитань наша опонентка питала у першої спікерки про музику, хотів сказати, що на місці моєї колеги я б взагалі відхилив це питання, оскільки воно не стосується нашої теми, бо тут мова йде здебільшого про інформаційний вплив на молодь, а не про те, яким чином розважатися. Тому я не вважаю, що це стосується теми нашого обговорення».

Контраргументацію в дебатах варто відділяти від спростування, оскільки воно базується саме на вже сказаному опонентами, а контраргументи наводять нову інформацію, нові факти, суперечливі до лінії аргументації іншої команди.

У дискусії як форматі дебатів на тему «Онлайн-формат навчання кращий за аудиторний» проти аргументу «доступність» був наведений такий контраргумент: «Під час дистанційного навчання увага всіх учасників освітнього процесу розсіюється». У грі-імпровізації на тему «Рабство – ганьба сучасного світу» були застосовані як контраргументи, так і спростування. Так, контраргументом до тези «раб є захищена особа» опоненти ввели тезу «рабство у більшості випадків є насильницьким, воно не зберігає порядні трудові та житлові, грошові, матеріальні, харчові умови», а як спростування: «добровільне рабство – оксюморон», до аргументу «гуманізм – це основа розвитку» – «економічне диво Японії за її імперіалістичного ладу».

Отже, упровадження дебатів у підготовку майбутніх журналістів сприяють оволодінню техніками збору та передачі інформації, виробленню навичок аналітичного мислення, публічного виступу та рефлексії, умінь аргументовано дискутувати та протидіяти маніпуляціям, що, у свою чергу, сприяє покращенню якості журналістської освіти, підготовці медіафахівців, здатних працювати в умовах інформаційних війн та медіаманіпуляцій, розвитку громадянської відповідальності та медіаграмотності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мединська О. Я. Використання інноваційних педагогічних технологій у підготовці майбутніх журналістів. *Обрії друкарства.* 2019. Вип. 1 (7). С. 100–110.

2. Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. *Філософія освіти. Philosophy of Education.* 2022. Вип. 28 (2). С. 129–147.

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ВАСИЛЯ СТУСА

(Павлик Н. В., кандидат філологічних наук, доцент,
Губа В. О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

У сучасному мовознавстві в період трансформації чи становлення новітніх наукових парадигм спостерігається посилене зацікавлення проблемами когнітології, для якої стрижневим є вивчення мови як пізнавального процесу, що ґрунтується на сприйнятті, обробці, зберіганні та використанні інформації. У контексті когнітивної лінгвістики увага фахівців зосереджена на дослідженні прецедентних феноменів – важливих елементів національного лінгвокультурного простору, котрі відіграють ключову роль у формуванні мовної картини світу та культурної ідентичності етносу.

У науковій літературі представлено чимало класифікацій прецедентних феноменів, які дозволяють систематизувати їх за різними критеріями та визначити місце в комунікативному процесі. Однак, попри значний інтерес до означеної проблематики, репрезентація категорії прецедентності в епістолярному дискурсі фахівцями практично не досліджувалася. Метою пропонованої статті є розгляд прецедентних феноменів у листуванні українських письменників, що, на нашу думку, дозволить глибше зрозуміти особливості української лінгвокультурної традиції, а також розширити методологійний апарат дослідження епістолярного дискурсу. Прецедентні феномени в письменницькому листуванні нас цікавлять у двох планах – комунікативно-прагматичному та когнітивному, а отже, аналіз прецедентних феноменів в епістолярії уможливлює вивчення їхньої когнітивної природи, функційних особливостей та механізмів впливу на адресата. Крім того, такий аналіз може допомогти виявити роль цих одиниць у створенні та підтримці соціальних стереотипів, формуванні ідентичності та визначенні культурних цінностей автора.

Вітчизняні мовознавці кваліфікують прецедентний феномен як «тип ментефакту, добре відомий усім представникам національної лінгвокультурної спільноти, актуальний у когнітивному і пізнавальному планах, звернення до якого постійно поновлюється в мовленні представників цієї спільноти» [1]. Прихильники широкого підходу до трактування прецедентності уналежнюють їх до інтертекстуальних структур, що мають надособистісний / масовий характер, неодноразово відтворюються в мовленні, викликають різноманітні асоціації між прототекстом і текстом-реципієнтом, надаючи останньому нових / додаткових смислів [3, с. 73]. У науковій літературі прецедентний феномен розуміють також як логоепістему, тобто мовне вираження закріпленого через суспільну культурну пам'ять відбитка дійсності у свідомості носіїв мови в результаті осягнення ними духовних цінностей вітчизняної та зарубіжної культури, що узагальнено характеризується такими ознаками: 1) має стійкий набір диференційних ознак, назву або атрибути, які дозволяють тлумачити феномен правильно та однозначно; 2) є відомою для більшості носіїв певної чи різних лінгвокультур і впізнаваною за наявності трансформацій; 3) співвідноситься з певною ситуацією, що є культурно, історично і соціально

значущою; 4) міститься в ментальній пам'яті народу як складник етичних, естетичних, орієнтаційних або інших цінностей [2, с. 37, 107].

Прецедентною мовною одиницею вважаються структури «з ознаками прецедентності (прецедентні однослівні чи словосполученнєві номінації або прецедентні висловлення), що актуалізують / вербалізують прецедентний феномен у процесі комунікації і, крім власне лінгвальних ознак, є семіотично важливими знаками національної культури, носіями історико-культурних, побутово-релігійних, етнографічних, соціально-психологічних цінностей (стереотипів, кодів, символів) у межах або і за межами національно-культурного та часового / позачасового простору» [4, с. 168–169].

У листуванні українських письменників прецедентні феномени є складовою мовної тканини. Вони використовуються для створення певної тональності, вираження ідей, встановлення контакту з співрозмовником, а також для надання тексту стилістичної привабливості. Прецедентні феномени можуть бути представлені у вигляді цитат, алюзій, символів та інших мовних засобів. Дослідники цілком слушно наголошують на морально-ціннісній значущості прецедентних феноменів для певного лінгвокультурного соціуму, адже ці одиниці акумулюють культурні цінності, національні традиції, ідентичність народу, водночас сприяють збереженню та передачі культурної спадщини. Їхня інтерпретація в епістолярному дискурсі має відбуватися з опертям на відповідне соціокультурне середовище.

Аналіз епістолярної спадщини письменницького епістолярію (для опису в пропонованій роботі обрано листування поета Василя Стуса з друзями, колегами, однодумцями) дозволяє зробити висновок, що в текстовій тканині листів виявлено основні різновиди вербальних та вербалізованих прецедентних феноменів, докладно описаних в лінгвістичній літературі з проблеми дослідження, а саме: прецедентні імена, висловлення, тексти та ситуації.

1. Прецедентні імена в обстеженому епістолярії представлені національно й універсально прецедентними власними назвами, котрі є трансляторами культурної інформації й функціюють як культурні знаки, що символізують певні якості, характеристики, ситуації, події, значимі для всього людства чи окремого соціуму, наприклад: «Колись це робили в ім'я колективу, конечно – в ім'я духу, який живить не тільки цей, даний колектив, а котрий просвічує наперед, щось осяває і на щось надихає. Були і Борджіа, і Савонароли, і Торквемади, і Прометеї, і різні боги. … Мені давно вже думалось, де я буду стрічати столітній ювілей Шевченка. Що я буду робити, яким я буду тоді, адже це до багато чого зобов'язує. І от – як бач. Література, що виходить, на мене навернула сум, бо там тобі і Гегель, і Тарас, і Рильський, а тут анічогісінько» [5, № 13]; «Отож, Рито, не забувай, що Ти походиш із Олімпу, і кинь хворіти» [5, № 94]; «Ще приємність: прочитав нову збірку М. Бажана (все мені він: Тарас Бульба без люльки й коня й шаблі)…» [5, № 135].

2. Прецедентний текст – в епістолярії В. Стуса фіксуємо крилатий вислів з літературного хрестоматійного твору Лесі Українки «Contra spem spero!», що є національно прецедентним феноменом, відомим кожному представникові національної лінгвокультурної спільноти, і входить до її когнітивної бази: «Важке це «без надії сподіваюсь», важко виношу його і я» [5, №15]; національно й універсально прецедентні одиниці правда і кривда, багато галасу даремно відсилають реципієнта до відомих творів класиків світової та української

літератури В. Шекспіра і М. Стельмаха й надають висловленню соціального звучання: «Стельмах правдами і кривдами написав роман “Правда і кривда”, про котрий можна сказати: багато галасу даремно» [5, № 17]; вирази релігійного змісту: «Дозвольте сказати Вам з нагоди Великодня: «Христос Воскрес!»» [5, № 112]. Такі прецедентні феномени допомагають зрозуміти ціннісні орієнтири письменника.

3. Прецедентне висловлення – традиційно ці одиниці представлені у вигляді цитат, крилатих висловів, фразеологізмів тощо, наділених значним смисловим, емоційним чи оцінним потенціалом. У листуванні письменника часто фіксуємо загальновідомі афоризми, фразеологізми, часом трансформовані, наприклад: «Мій песимізм іде від розуміння безглуздості людського життя і його неможливості – водночас. Єдиний смисл – у народній приказці: народився – то мучся. Але є мудрі поняття: так на роду написано, судилося; дав бог і т.і. Таке осмислення здається мені найсправедливішим. Тобто ніяких нарікань на життя, навіть абсурдне» [5, № 53]; «Старий кінь, подумав, борозни не зіпсує!» [5, № 103]; цитування: «Знаєш, як писав колись О. Олесь! О, принесіть – як не надію, то крихту рідної землі!» [5, № 103]. Розглянуті прецедентні феномени становлять частину національної мовної картини світу і водночас ілюструють суб’єктивне ставлення адресанта до висловленої думки.

4. Прецедентною вважається ситуація, що відбулася в реальній дійсності і через її культурну, історичну й соціальну важливість входить до когнітивної бази лінгвокультурної спільноти. Учені вказують, що прецедентна ситуація актуалізується в дискурсі через короткий опис самої ситуації або через її атрибути (суб’єкти-персонажі або предмети, що в цій ситуації задіяні) [2, с. 109]. Наприклад: «Насамперед – загибель Алли, від якої ще й досі я не можу прочуматись» [5, № 57] – у листі до Віри Вовк згадується українська художниця, громадська діячка, правозахисниця, представниця руху шістдесятництва Алла Горська, трагічну загибель якої тяжко переживав Василь Стус, їй він присвятив кілька віршів; «Новини ті самі: 22 квітня – ленінський ювілей, і я, як увесь радянський народ, готуюсь його гідно зустріти, взявши додаткові соціалістичні зобов’язання» [5, № 50] – прецедентна ситуація, відтворена письменником, на наш погляд, в іронічно-саркастичній тональності, є типовою ілюстрацією тоталітарної системи управління, яка була показовою для радянської системи. Звичайно, актуальність наведених прикладів у пізнавальному й емоційному плані важлива передусім для сучасників поета – представників творчої спільноти того періоду, до яких адресовані його листи.

За джерелами походження проаналізовані прецедентні феномени можна поділити на: літературні (це цитування відомих творів, алюзії на літературні образи тощо), історичні (відсилання до історичних подій, особистостей), фольклорні (використання прислів'їв і приказок), міфологічні (алюзії на міфологічні образи), біблійні (відсилання до біблійних текстів).

Щодо функцій прецедентних феноменів у листуванні письменника. Розглянуті одиниці використовуються адресантом, по-перше, для ілюстрації думок і ідей: цитати з літературних творів та інших лінгвокультурних джерел допомагають посилити аргументацію, надати висловленим думкам більшої переконливості; по-друге, містять емоційне навантаження, зокрема використання прецедентних феноменів дозволяє зробити епістолярний текст емоційно насиченим і таким чином підсилити емоційний вплив на адресата; по-

третє, у листах прецедентні феномени виступають маркерами культурної ідентичності, підкреслюють гордість поета за належність до національного лінгвокультурного простору.

Отже, опис прецедентних феноменів в епістолярному дискурсі дозволяє глибше зрозуміти особливості української епістолярної традиції і констатувати, що ці одиниці є невід'ємною частиною культурної спадщини, яка потребує збереження та більш ретельного дослідження для подальшого розвитку лінгвістичної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. URL : http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/f (дата звернення: 29.03.2025).

2. Загнітко А. П., Богданова І. В. Лінгвокультурологія: навч. посіб. / за ред. А. П. Загнітка. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.

3. Лазаренко С. В., Назаренко О. М. Типологія прецедентних феноменів сучасного українського публіцистичного тексту: соціокультурний вимір. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70). № 1(1). С. 72–77. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_ 2020_31(70)_1(1)__16 (дата звернення: 29.03.2025).

4. Петренко А. С. Універсальні та національні прецедентні феномени у заголовках українських медійних видань. *Культура слова.* 2019. Вип. 90. С. 165–175. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/handle/123456789/ 179988 (дата звернення: 29.03.2025).

5. Стус В. С. Твори: у 4 т., 6 кн. Львів : Просвіта, 1997. Т. 6 (додатковий). Кн. 2: Листи до друзів та знайомих. 262 с.

ОСОБЛИВОСТІ МОВИ КОМІКСУ ЯК РІЗНОВИДУ АРТ-ДИСКУРСУ

**(Сопіна О. А., кандидат філологічних наук, доцент,
Сідаш О. М., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

У суспільстві XXI століття потреби у швидкому обміні інформацією максимально популяризувало комікси.

Мета дослідження – розкрити вербальні та невербальні особливості коміксів.

У різних аспектах вивченням коміксів останнім часом займалися такі зарубіжні та вітчизняні дослідники, як Р. Бреннер [3], Т. Гронстін [5], Н. Кон [4], С. МакКлауд [1], Ж.-Б. Ренар [7], В. Рингевич [2] та ін.

Комікс як вид художнього дискурсу можна віднести до одного з різновидів арт-дискурсу, зважаючи на вторинність його природи: потреби як у творчості, так й у комунікації [2, с. 420]. Підтвердженням цього є той факт, що у коміксі автор намагається вкласти репліки в уста намальованих персонажів і передати особливості мовлення на письмі. У зв'язку з цим, незважаючи на те, що комікс займає певне місце серед письмових жанрів, за певними ознаками він наближається до усної форми комунікації. Це пов'язано і з обмеженістю простору кадру, всередині якого розташовуються репліки персонажів. Необхідність розмістити в одному кадрі зображення героїв, їх оточення (декорації), а також філактер з текстом, накладає обмеження на довжину реплік, внаслідок чого у мовленні персонажів коміксу виключаються громіздкі фрази та складний синтаксис. І якщо в таких суміжних типах дискурсу, як мультфільм та фільм, фактором, що обмежує, стає час, то у коміксі їм є простір.

Синтаксична структура текстів коміксів також має відносну простоту і максимально наближена до розмовного мовлення як найлегшого для сприйняття у зв'язку з тим, що комікси є розважальним жанром. Мовлення героїв діалогічне, і автор прагне зробити їх висловлювання найкоротшими та ємними. Малюнок допомагає досягти цього ефекту, тому що у ньому міститься велика кількість інформації, що не виражена словами.

Синтаксична специфіка розмовного мовлення визначається його емоційно-забарвленим, невимушеним характером, ситуативністю, спонтанністю, а також тим, що воно виступає в діалогічній формі спілкування, при якій мовлення характеризується порівняно швидким темпом. В усному мовленні вже самою ситуацією обумовлюється зміст висловлювання.

Зазначені стильові риси ведуть до економії мовних рис, мовної компресії, під якою розуміється «скорочення кількості мовних одиниць (фонем, слів тощо) у розмовно-повсякденному мовленні порівняно з літературною мовою в тому ж контексті».

У розмовному мовленні найчастіше використовуються прості короткі речення. Часте вживання вигуків і різних звуконаслідувань є відмінністю коміксів, тому що завдяки їм автору вдається передати більший обсяг інформації, а також висловити почуття героїв.

У тексті коміксу, що відтворює усне діалогічне мовлення, безпосереднє живе спілкування, закономірно часте використання еліптичних («неповних»)

речень. Значення еліптичних конструкцій може бути визначено при їх співвіднесенні з попередніми репліками. Термін «неповні» використовується для підкреслення смислової та синтаксичної скріпленості реплік діалогу.

Невід'ємною частиною коміксів є звуконаслідування, в основі яких лежать дієслова, що допомагають «озвучити» певні події героїв.

Специфіка синтаксичних конструкцій коміксів полягає у використанні діалогічного мовлення, основу якого становлять усічені речення. Діалогічне єдність частіше всього складається з двох пропозицій – реплік, тісно пов'язаних між собою за змістом та структурно, при цьому зміст та форма першої репліки визначає зміст та форму другої.

Авторський відступ від синтаксичних норм літературної мови привертає увагу читачів, які розуміють, яку величезну роль грає рятівник у житті більшості народів. Цей відступ реалізується за допомогою усіченої пропозиції [3, с. 226] – обраної синтаксичної конструкції, в якій відсутні формальний підмет та дієслово.

У коміксі для передачі інформації активно використовуються діалоги. Класифікувати діалогічні єдності можна за змістом виконуваних ними функцій: спонукальні (ініціюючі), реактивні, реактивно-спонукальні ініціюючі комбінованого характеру [6, с. 228]. Пов'язуючи репліки, автори коміксів використовують:

1) підхоплення, з допомогою якого діалог розвивається далі чи містить нове повідомлення, яке іноді іронічно спростовує перше;

2) повтор, який не продовжує думку, а дає оцінку почутому;

3) надмірність, пов'язана зі спонтанністю, іноді з емоційністю розмовної мови, з наявністю слів-паразитів. Крім того, комікс створив цілу колекцію звуконаслідувальних вигуків і дієслівних звуконаслідувань [6, с. 229].

У тексті коміксу також широко використовуються такі стилістичні засоби як епітети, метонімії, метафоричні порівняння, звуконаслідування, алітерації та повтори, «імена, що говорять», а також фразеологізми, лексика різних регістрів [6, с. 229]. Варто ще відзначити властиві йому спеціальні способи спрощення та прискорення процесу пізнання.

Таким чином, невербальні засоби в коміксі розглядаються теж як носії певної інформації (когнітивної, семантичної, експресивної). Зважаючи на те, що вони привертають увагу адресата, комікс може вважатися паралінгвістично активним текстом, хоча повне вилучення інформації можливе лише з їх декодуванням та інтерпретацією за допомогою вербальних засобів, тобто паралінгвістичні засоби набувають особливої значущості, беручи участь у формуванні як плану вираження коміксу, так і плану його змісту.

Стилістичне багатство разом із недостатньою вивченістю коміксу як виду художнього дискурсу зумовлює актуальність подальших глибших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. МакКлауд С. Зрозуміти комікси. Невидиме мистецтво / пер. з англ. Ярослава Стріха. Київ, 2019. 224 с.

2. Рингевич В. В. Литературный дискурс и кинодискурс в системе арт-дискурса. *Філологічні студії. Наук. вісн. Криворізького держ. пед. ун-ту*. 2017. Вип. 16. С. 417–424.

3. Brenner R. E. Understanding Manga and Anime. 2007. 356 p.

4. Cohn N. The Visual Language of Comics: Introduction to the Structure and Cognition of Sequential Images. London : Bloomsbury. 2013. 256 p.

5. Groensteen T. The System of Comics. *University Press of Mississippi*. 2007. 188 p.

6. Petersen R. S. Comics, Manga, and Graphic Novels: A History of Graphic Narratives. *ABC CLIO*, 2011. 274 p.

7. Renard J.-B. La Bande dessinée. Paris : Seghers, 1978. 267 p.

ХРИСТИЯНСЬКА ГАЗЕТА «МОЯ ЦЕРКВА»: ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

(Цепкало Т. О., кандидат філологічних наук, доцент)
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

Церковна видавнича діяльність в Україні розвивалась повільно і на сучасному етапі продовжує своє становлення, оскільки професійні журналісти дуже рідко задіяні в цьому процесі, а матеріали публікуються церковними служителями, яким бракує фахової медійної підготовки. Християнські газети спрямовані на поширення віровчення, духовне виховання та формування релігійної свідомості суспільства.

Релігійні видання можуть мати спільні риси із загальною періодикою, але водночас відрізняються комунікативним призначенням та тематичною спрямованістю. М. Петрушкевич зауважує, що «мас-медіа непомітно поступово формують зовнішній вигляд релігійної комунікації, особливо масової; вони адаптують релігійний дискурс до сучасних темпів передачі та сприйняття інформації» [1, с. 57].

І. Жердєва відзначає: «Огляд православної преси свідчить про те, що православні конфесії надають великого значення одній із основних своїх місій – соціальному служінню. Основні напрями цієї діяльності включають: надання підтримки незахищеним верствам населення, турбота про дітей, робота з молоддю і військовослужбовцями, допомога людям похилого віку, інвалідам та безпритульним, допомога людям з обмеженими фізичними й розумовими можливостями, допомога ВІЛ-інфікованим, наркозалежним, ув'язненим та ін.» [2, с. 43].

Перший номер офіційного видання Київської Митрополії Православної Церкви України «Моя Церква» вийшов 5 серпня 2019 року. «Видавець: ТОВ «Моя Церква». Свідоцтво про реєстрацію: КВ 24014-13858Р від 25.07.2019» [3]. Газета розповсюджується безкоштовно і є в електронному варіанті на сайті «Православна Церва України» (https://www.pomisna.info/uk/). Редакційну колегію складають священнослужителі: протоієрей Михайло Омельян, священники Орест Жигало та Степан Альмес, протоієрей Іван Сидор, диякон Андрій Сидор.

Аналіз тематичного спрямування газети «Моя Церква» показав, що абсолютну більшість публікацій складають події, у котрих брав участь Блаженнійший Митрополит Епіфаній (світське ім'я – Думенко Сергій Петрович). Проте варто зауважити, що ці події носять різноманітний характер, а тому тематичний спектр цього видання розширюється за рахунок різних сфер, до котрих причетний Митрополит Київський. Наприклад, «Митрополит Епіфаній зустрівся з начальником Служби військового капеланства ЗСУ» (Моя Церква. 2022. №9–10. С. 3), «Митрополит Епіфаній провів зустріч з очільницею Музею голодомору Лесею Гасиджак» (Моя Церква. 2022. №11.С. 2)., «Предстоятель зустрівся в Віце-міністром закордонних справ Литви» (Моя Церква. 2023. №3. С. 2). Також у цій газеті знаходимо інформацію про освячення нових храмів, нагороди капеланів, допомогу постраждалим від війни людям,

міжнародні візити, зустрічі зі студентами, волонтерами, проведення молитовних заходів та ін.

Серед жанрів у газеті «Моя Церква» домінують новинні повідомлення, про що свідчать вище наведені приклади. Кожен випуск цього видання на сторінках 2 і 3 має рубрику «Новини». Рубрика «Події», що представлена на 4 і 5 сторінках являє собою інформаційну статтю про певні релігійні явища. Наприклад, стаття священника Андрія Григораша «Ефект Святого Миколая: віра у диво чи очікування подарунка» (Моя Церква. 2022. №12. С. 4–5), де аргументовано пояснюється принцип свята, описується постать святого Миколая та цитується «Одкровення 2:15». Часто події описуються у вигляді заміток, де коротко подається інформація про те, що відбувалося у Київській Митрополії Православної Церкви України.

На останній сторінці газети «Моя Церква» подається рубрика «Запитання-відповідь». Наприклад: «З: Чому вірних називають братами і сестрами? В: Тому що все людство походить від одних батьків – Адама і Єви» (Моя Церква. 2023. №3. С. 8). І нижче подається розлоге пояснення з точки зору християнської релігії. Також на цій сторінці подано інформаційне повідомлення «Міф: піст шкідливий для здоров'я». Розвінчування різних релігійних міфів зустрічаються і в інших номерах видання. Наприклад, «Міф: ворожіння на Андрія допоможе дізнатися майбутнє» (Моя Церква. 2022. №12. С. 8). Такі публікації є важливими для духовно-просвітницької діяльності церковної журналістики і допомагають боротися з різними забобонами, хибними уявленнями людей, спотвореними інтерпретаціями християнської віри.

Отже, газета «Моя Церква», офіційне видання Київської Митрополії Православної Церкви України, відіграє важливу роль у церковному інформаційному та духовно-просвітницькому просторі. Редакційна колегія газети складається зі священнослужителів, що забезпечує достовірність поданої інформації та її відповідність богословській доктрині. Переважна більшість публікацій – це повідомлення про діяльність Блаженнійшого Митрополита Епіфанія, що свідчить про інституційно-орієнтований характер видання. Висвітлюються й інші важливі події церковного життя: освячення храмів, нагородження капеланів, благодійна допомога постраждалим від війни, міжнародні зустрічі, духовна робота зі студентами, військовими, волонтерами тощо. У жанровому плані в газеті переважають інформаційні повідомлення, короткі замітки, інформаційні статті, а також рубрики «запитання-відповіді» та матеріали, що розвінчують релігійні міфи. Така структура поєднує інформативну функцію з місіонерською, утверджуючи роль «Моєї Церкви» як голосу Православної Церкви України в сучасному інформаційному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петрушкевич М. Репрезентація масової релігійної комунікації в загальних комунікативних моделях. *Гуманітарний часопис*. 2016. № 4. С. 66–73.

2. Жердєва І. Періодика православних конфесій України: соціально-економічний аспект (1991-2009). *Історія релігії в Україні і світі: збірник наукових праць. Серія: Історичне релігієзнавство.* Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. Випуск 1. С. 41–50.

3. У ПЦУ з'явилася офіційна газета «Моя Церква». *Детектор медіа*. 2019. URL : https://detector.media/production/article/169580/2019-08-05-u-ptsu-zyavylasya-ofitsiyna-gazeta-moya-tserkva/ (дата звернення: 13.04.2025).

РОЗВИТОК ПОДКАСТИНГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

(Шульженко А. С., кандидат філологічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Подкастинг в Україні за останні роки зазнав значного розвитку, а з початком повномасштабного вторгнення Росії став не лише розважальним контентом, але й важливим засобом комунікації, джерелом достовірної інформації, способом підтримки морального духу, культурної самоідентифікації та відновлення емоційного стану населення.

Мета дослідження – дослідити зростання популярності подкастів під час війни, визначити їхню роль у суспільстві та вплив на інформаційну та психологічну підтримку громадян.

Подкастинг неодноразово був у фокусі дослідження таких українських вчених: І. Рабешко, яка зосередилася на аналізі подкастів у сучасній медійній комунікації, зокрема на лексичних засобах впливу; А. Шпотя та О. Балюн, які вивчали подкасти як інструмент формування емоційної привабливості брендів, а також досліджували використання подкастів на YouTube для просування медичної інформаційної системи Health24; І. Страшко, дослідження якої присвячене філософсько-педагогічним аспектам подкастингу та його освітньому потенціалу тощо.

В умовах війни офіційні медіа часто працюють у режимі екстрених новин, що створює інформаційне перенасичення та тривожність. Подкасти, як-от «*Кляті питання*» [2] та «*Українське радіо: війна і мир*» [6], пропонують слухачам аналітику, роз'яснення складних подій та експертні думки в спокійному форматі, що сприяє глибшому розумінню ситуації.

Під час повномасштабної війни зросла популярність подкастів, що допомагають справлятися з тривогою та стресом. Наприклад, подкасти «*Подкаст про здоров'я та стійкість*» [3] та «*Сила слова*» [4] надають рекомендації з психологічної стійкості, техніки подолання тривоги та стресу, а також мотиваційні історії людей, які пройшли складні випробування.

На сьогодні подкасти є платформою для обговорення соціальних проблем та активізму. Наприклад, у подкасті «*Зроби голосніше*» [1] піднімаються теми волонтерства, допомоги військовим, переселенцям та постраждалим від війни. Ці програми сприяють підтримці громадських ініціатив та взаємодії громадян.

Під час війни слухачі все частіше звертаються до подкастів для самоосвіти. Наприклад, подкаст «*Як вам вдалося?...*» [7] популяризує знання з різних галузей - від історії та культури до технологій, медицини та бізнесу, допомагаючи слухачам залишатися продуктивними навіть у складних умовах.

Багато подкастів спрямовані на підтримку національної ідентичності, мови та культури. Наприклад, подкаст «*Українська історія: нескорені*» [5] розповідає про історію України, визначні події та постаті, що надихає слухачів і зміцнює патріотичний дух тощо.

Отже, подкастинг в Україні не лише вистояв у складних умовах війни, а й продовжує активно розвиватися. У недалекому майбутньому очікується розширення тематики подкастів із залученням міжнародних експертів, інтеграція подкастів у систему освіти та журналістики, посилення монетизації та підтримки українських авторів через міжнародні платформи. Сьогодні

подкастинг в Україні став потужним засобом комунікації, підтримки та єднання українців, а його розвиток має значний потенціал навіть після завершення війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Подкаст «Зроби голосніше». URL : https://www.instagram.com/stanchyshynvolodymyr/reel/DAQ5fZQtYe7/ (дата звернення: 25.03.2025).

2. Подкаст «Кляті питання». URL : https://www.pravda.com.ua/podcasts/podkast-klyati-pitannya/ (дата звернення: 01.03.2025).

3. Подкаст «Про здоров'я та стійкість». URL : https://www.mixcloud.com/EdcampUkraine/physical-health-and-psychological-stability/ (дата звернення: 20.03.2025).

4. Подкаст «Сила слова». URL : https://podcasts.apple.com/il/podcast/%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0/id1753019247 (дата звернення: 23.03.2025).

5. Подкаст «Українська історія: нескорені». URL : https://www.youtube.com/playlist?list=PLmMdc5EtRgSgweCS-D9caMRXMdFjlUyJo (дата звернення: 25.03.2025).

6. Подкаст «Українське радіо: війна і мир». URL : https://ukr.radio/prog.html?id=635 (дата звернення: 20.03.2025).

7. Подкаст «Як вам вдалося?...». URL : https://podcasts.nv.ua/podcast/408-yak-vam-vdalosia.html (дата звернення: 25.03.2025).

ЛЕКСИКАЛІЗАЦІЯ ГРАМАТИЧНОЇ ФОРМИ РЕЧОВИННИХ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

(Юносова В. О., кандидат філологічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

У сучасній українській мові оформлення іменників граматичною категорію числа залежить від семантичного обсягу слова. За особливостями реалізації категорії числа іменники поділяють на такі групи: 1) іменники зі співвідносними морфологічними формами однини та множини; 2) іменники тільки з однією морфологічною формою однини (іменники singularia tantum); 3) іменники лише з однією морфологічною формою множини (іменники pluralia tantum). До другої групи належать лексеми на позначення маси, речовини, яку можна поділити на частини, що мають назву цілого і підлягають виміру, а не лічбі. Це назви зернових, овочевих, плодових і ягідних культур (жито, пшениця, гречка, кукурудза, горох, картопля, морква, капуста, цибуля, малина), рослин (бузина, кропива, ожина), харчових продуктів (хліб, молоко, сир, цукор, чай, сік, мед, вино), корисних копалин, металів, рідин, газів (вугілля, сіль, чавун, залізо, свинець, вода, газ, водень), ґрунту (земля, пісок, глина), будівельних матеріалів (вапно, цемент, цегла), тканин (сукно, шовк, ситець, крепдешин), ліків (аспірин, цитрамон, пірамідон) та деякі інші [3, с. 65]. Цим лексемам властиве формально-граматичне число, оскільки в них відсутнє протиставлення членів числової парадигми. Проте в мові трапляються випадки вживання речовинних іменників у формі множини. Спроможність речовинних іменників утворювати множинні форми досліджували такі науковці, як І. Вихованець, К. Городенська, О. Безпояско, Л. Мацько, С. Єрмоленко, С. Караванський та ін.

Предметом нашого дослідження є лексикалізація граматичних форм іменників на позначення зернових, овочевих, плодових і ягідних культур та інших рослин.

Мета роботи – виявити особливості вживання вказаних лексем у сучасному слововжитку.

Як відомо, лексемам із речовинним значенням властиве формально-граматичне число, виражене переважно одниною. Уживаючись у множині, вони набувають додаткових відтінків у значенні, «позначають іншу, нову предметність, хоча і споріднену» [1, с. 83]. Це дає підстави розглядати форми однини і множини не як форми одного слова, а різних слів, тобто відбувається явище лексикалізації граматичної форми. Наприклад, у корелятивних парах ячмінь – ячмені, пшениця – пшениці форми множини виступають засобом передачі локальної семантики, вказуючи на велику кількість злаків або на велику посівну площу сільськогосподарських культур, що засвідчує мова художньої літератури та публіцистики. Пор.: Ячмені почали половіти, немов сивина старості злегка торкнула буйну рослинність землі; Гладжу рукою соболину шерсть ячменів (М. Коцюбинський); Він [горобець] літав у сусіднє село на проса, і такий прилетів повний, круглий та товстенький, як грудка масла (І. Франко); Проса покошено. Спустіло тихе поле (М. Рильський); Хилить вітер жита понад шляхом (В. Сосюра); Тимко злодійкувато глянув на соняшники, майнув поглядом по нескошених житах; Цілими гонами жовтіло нескошене жито, бризкало в землю зерном; Перед ним жита, жита, вигорілі, аж колосся

скрипить (Г. Тютюнник); Хто забуде чудові жита наші, наші пшениці, сади наші?.. (О. Довженко); Про сонце розповім, що награє ланам, Про золото пшениць, що села облягає (М. Зеров); Був такий випадок: кілька їхніх студентів, з числа посланих на збирання кукурудзи, щось там собі уявили, з пустощів начепили на граблище підхоплену в тракторній бригаді замазучену шматину і під цим чорним гультяйським прапором гасали по степу, – тамтешній міліціонер по всіх стернях та кукурудзах за ними ганявсь. Вантажать студенти зерно на токах. Купаються в сухих, шелестючих пшеницях (О. Гончар); Косили пізні гречки, коли в селі появився Гуща (М. Коцюбинський); І знову осінь глянула у вічі, тільки не з лісу, а з туманцем підсиненого поля, де іскрилися-згасали пізні гречки і на стернях, прислухаючись до перелітних птахів, непокоїлись гуси (М. Стельмах); Одцвітає сонях за селом, А гречки іще й не квітували; А тепер буяють картоплі і хліба вже половіти стали (М. Луків); Хліба стоять, як вода, хто ж їх тепер косити буде?; … і попливла пісня над широким степом, понад припеченими сонцем хлібами (Г. Тютюнник); Синіє день, як пізні капусти (Л. Костенко).

Трапляються в сучасному слововжитку форми множини іменників на позначення ягідних культур та інших рослин, як-от: Чи колись чужий, біліший за його прадіда, чоловік не згріб Дмитрову прабабку в свої руки десь у солодких малинах чи в оборозі з сіном? (М. Матіос); Цвітуть бузки, садок біліє і тихо ронить пелюстки (М. Рильський); Пашать нагріті сонцем спориші, і жайвори купаються в блакиті (М. Луків); Чого смієшся? Космос нежонатий, а ти стоїш одна у полинах (Л. Костенко); Я думаю завтра вже почать косовицю. За Ташанню вже сіна готові (Г. Тютюнник). Вони також набувають додаткового відтінку значення, вказуючи на великі площі поширення або значну кількість цих рослин. Рідше форми множини позначають види рослин, пор.: В останні роки стрімко поширюються і стають масовими дуже небезпечні і шкодочинні види бур'янів. У першу чергу, це осоти (осот рожевий і осот жовтий), берізка польова, види ромашки… («Київська правда», 04.04.2008).

Лексикалізацію граматичної форми речовинних іменників частіше відбиває живе народне мовлення, причому наголос у формах множини здебільшого переходить на закінчення: пшениці (від пшениця), бараболі (від бараболя), кукурудзи (від кукурудза) [2, с. 25–26].

Зауважимо, що в словниках лексикалізацію граматичних форм аналізованих іменників відображено непослідовно. Пор., наприклад, тлумачення таких слів: жито – «1. Злакова рослина, зерна якої використовуються для виготовлення хліба. 2. Зерно цієї рослини. 3. тільки мн. жита, ів. Поля з ростучими на них рослинами жита; самі рослини цих полів» [4, Т.2, с. 533]; просо – «1. Злакова рослина, з зерен якої одержують пшоно. 2. Зерно цієї рослини. 3. тільки мн. проса. Поле цієї рослини; самі ці рослини на полі» [4, Т.8 с. 290]; хліб – «перев. мн. хліба, хліби, ів. Зернові культури (жито, пшениця і т. ін.) на пні» [4, Т.11, с.78]; сіно – «1. скошена й висушена трава. 2. тільки мн. Лука з ростучими на ній травами; сама трава, яку косять для корму худобі» [4, Т.9, с. 226]. Щодо інших аналізованих іменників таке маркування відсутнє.

Отже, у сучасній українській мові деякі іменники на позначення зернових, овочевих, плодових і ягідних культур, а також інших рослин мають здатність уживатись у множині, набуваючи в таких випадках додаткових значеннєвих відтінків, що дає підстави розглядати це явище як лексикалізацію їхніх

граматичних форм. Форми множини вказаних іменників уживані в розмовному мовленні, а також у художньому дискурсі. Коло таких лексем розширюється, тому це питання потребуватиме подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія : підручник. Київ : Либідь, 1993. 336 с.

2. Караванський С. Секрети української мови. 2-ге розширене вид. Львів : БаК, 2009. 344 с.

3. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. 583 с.

4. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка.

AUTOMATION OF CONTROL OF THE CONDITION OF INTERBLOCK ELECTRICAL CONNECTIONS

(Bukovskyi O. M., PhD student, Vysloukh S. P., PhD Associate Professor)
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",
Kyiv, Ukraine

Current trends in technology development necessitate the enhancement of quality and reliability of cable and wire products, which are critical components of electrical systems. Traditional methods of manual inspection of interconnecting electrical joints, such as measuring conductor and insulation resistance using multimeters, are labor-intensive, prone to human error, and inadequate for high-efficiency production requirements [1]. Therefore, the development of automated control systems is a pressing issue, enabling increased efficiency, accuracy, and speed in electrical cable testing. One solution to this problem is the development of the CableTester automated control system, which integrates hardware modules and software with adaptive algorithms [2; 3].

The CableTester software, designed for comprehensive automation of control in tandem with corresponding hardware modules, provides a full cycle of cable testing: from inputting structural data to analyzing results and generating reports. The primary advantage of the control system is its modular architecture, which includes key modules such as data collection and preprocessing, modeling and analysis, visualization and reporting, as well as data management and storage. This approach ensures flexibility, scalability, and the potential for future upgrades to enhance the system. For instance, the data collection module handles communication with measuring instruments and reads parameters such as conductor resistance R_c, insulation resistance R_{ins}, circuit integrity I_i, and breakdown voltage U_b, while also performing preliminary processing using adaptive filtering algorithms to reduce noise and correct errors.

The functional capabilities of the CableTester system encompass several stages in working with cables. The first stage is the input and editing of the cable structure. This allows users to specify the number of connectors, create circuits, and edit contacts through an intuitive graphical interface. The system automatically checks the correctness of the entered data and generates a connector diagram, simplifying cable connection to measuring devices. The second stage involves setting testing parameters, allowing the adaptation of the control process to the cable's specifics by defining acceptable resistance values for closed circuits, insulation, and the number of measurements for averaging. The third stage is the execution of control, which includes automatic parameter measurement and defect detection (such as breaks, short circuits, insulation damage, and open contacts) using mathematical models and adaptive algorithms like the Adam and Levenberg-Marquardt algorithms. The fourth stage implements the visualization of control results by presenting them as tables, simplifying the analysis of the cable's condition.

The CableTester interface is designed according to Windows standards and includes a menu bar, a toolbar, and a workspace that adapts to data editing and diagnostic modes (Figure 1).

In edit mode, the user fills in the contact table, where each row corresponds to an electrical circuit and the columns represent the contacts of the connectors. In diagnostic mode, the workspace displays the inspection results along with a detailed description of any detected defects. The switching between modes is facilitated by the toolbar, enhancing user convenience. The "File" item in the main menu provides standard functions for saving and loading projects, while the "Diagnostics" menu allows for real-time management of the testing process (start, pause, stop).

One of the key features of the CableTester system is the automatic generation of the connector diagram, which provides the correspondence between the cable contacts and the measuring device. This diagram can be printed using the "Print" option found in the main menu, thereby reducing the likelihood of errors during connection. Additionally, the system supports parameter configuration in the "Settings" window, where the user defines the configuration of connectors (designations and quantities), acceptable resistance limits, and the number of measurements. This capability allows the CableTester system to be adapted to various types of cables and operating conditions, confirming its versatility.

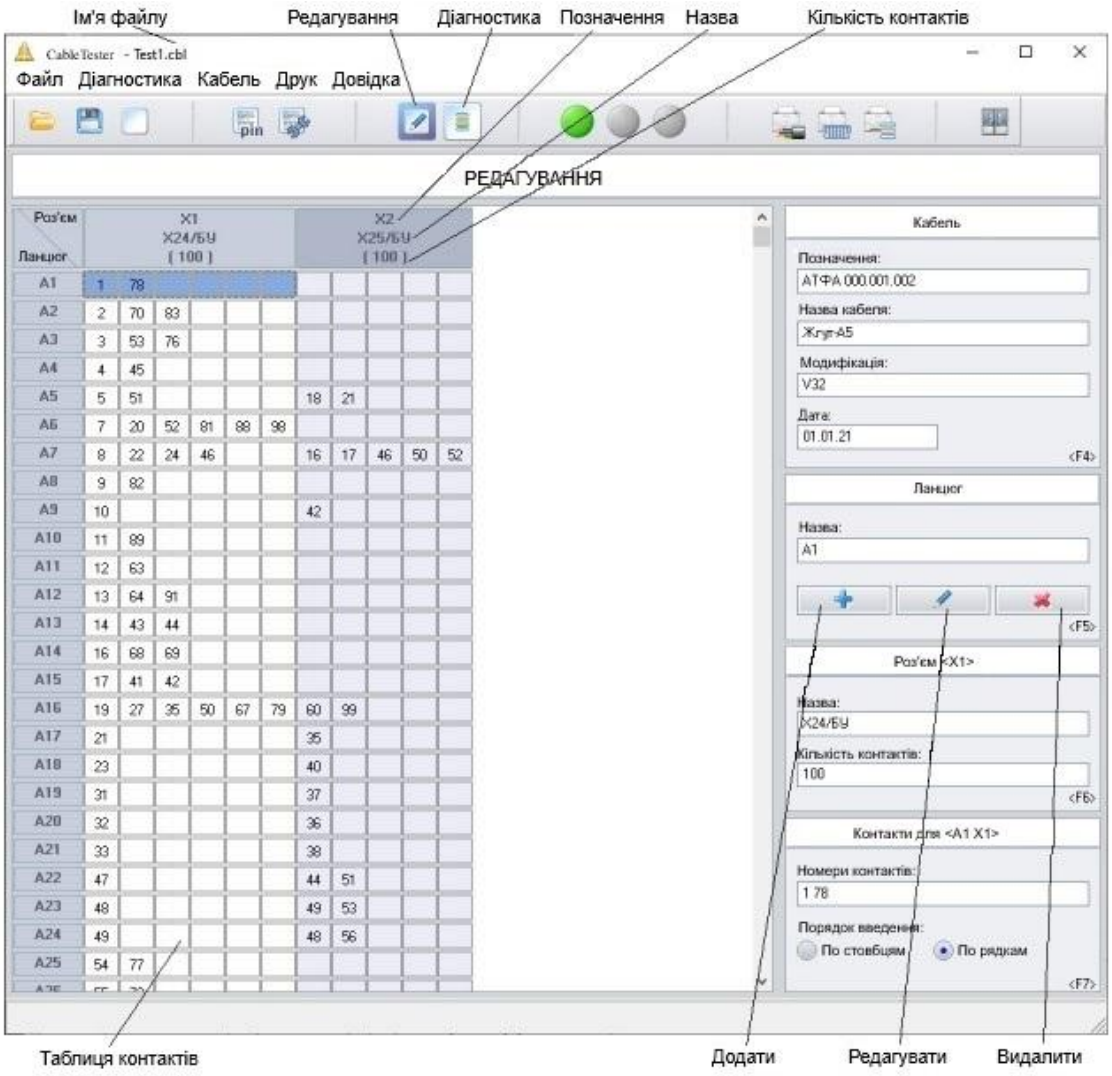

Figure 1. Main window of the CableTester software system

The cable inspection process consists of four stages: testing for breaks, short circuits, insulation integrity, and open contacts. At each stage, the system measures the relevant parameters, analyzes them, and marks defects in red within the contact table. For example, if the insulation resistance exceeds the specified maximum value, the program indicates a fault. Upon completion of the inspection, a report is generated that details the number of identified defects and provides recommendations for further actions. The report can be saved in PDF, XML, or text file formats, facilitating data archiving and analysis.

The modeling and analysis module plays a crucial role in enhancing measurement accuracy. By utilizing mathematical models, it accounts for external factors such as temperature and humidity, and optimizes parameters using adaptive algorithms. This enables the system to predict the degree of cable wear and identify potential defects. Testing results have demonstrated that the CableTester system reduces inspection time by 60-70% compared to manual methods and lowers the probability of errors to less than 1%, thus confirming the effectiveness of the proposed automated approach.

Thus, the CableTester system, along with the developed software, serves as an effective tool for the automation of control parameters for interconnecting electrical joints. Its intuitive interface, robust functionalities, and adaptability ensure high accuracy and productivity in testing. The automated approach implemented in this system opens new prospects for optimizing control processes and reducing costs in production.

LITERATURE

1. Bukovsky O. M., Vyshloyukh S. P. Automation of the Process of Monitoring the Parameters of Interblock Electrical Connections. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Technical Sciences*. 2024. № 331.1. P. 325–329.

2. King M. S., Iannello C. J. Evaluation of Cable Harness Post Installation Testing. *NASA Technical Reports Server*. 2011. 48 p.

3. Bukovsky O. M., Vyshloyukh S. P. Efficiency of Adaptive Algorithms for Controlling the Parameters of Interblock Electrical Connections. *Advanced Technologies and Instruments*. 2024. № 1.25. P. 7–11.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У ЄВРОПІ ТА ВИКЛИКИ ПОВЕРНЕННЯ

(Байстрюченко А. О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Попова А. С., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
Запоріжжя, Україна

З початку повномасштабного російського вторгнення мільйони українців були змушені покинути країну та шукати притулок у країнах Європейського Союзу. Реакція ЄС на цей міграційний виклик була оперативною: запровадження Директиви про тимчасовий захист дозволило біженцям отримати доступ до житла, ринку праці, освіти, медичних послуг і соціального забезпечення без зайвих бюрократичних процедур [2; 5]. Разом із тим процес інтеграції українців у європейські суспільства супроводжується низкою труднощів, зокрема дефіцитом житла, складнощами працевлаштування, мовними бар'єрами та обмеженим доступом до медичних і психологічних послуг. Водночас, перед Україною вже зараз стоїть завдання розроблення стратегій, які сприятимуть поверненню громадян після війни та їхній ефективній реінтеграції в українське суспільство.

Житлове питання є одним із ключових аспектів як інтеграції біженців у Європі, так і їхнього повернення до України. ЄС реалізує низку програм для розміщення біженців, зокрема Фонд згуртованості, програму CARE та інші ініціативи, спрямовані на розширення житлової інфраструктури [1; 6]. Однак дефіцит доступного житла залишається серйозною проблемою, особливо в регіонах із високим попитом на орендоване житло [4; 6]. Для стимулювання повернення українців держава має створити сприятливі умови для забезпечення житлом: запровадити програми пільгового кредитування, механізми компенсацій за зруйноване житло та залучити приватний сектор до будівництва нових об'єктів. Без вирішення житлового питання повернення біженців залишатиметься малоймовірним.

Проблема працевлаштування є не менш значущою, оскільки економічна самостійність є основною передумовою як інтеграції в ЄС, так і успішного повернення в Україну. В межах Директиви про тимчасовий захист українські біженці отримали доступ до європейського ринку праці, проте мовні бар'єри та невизнання кваліфікацій часто обмежують їхні можливості для працевлаштування [2; 5]. Національні служби зайнятості в ЄС пропонують мовну підготовку, професійні курси та підтримку в пошуку роботи. Наприклад, у Німеччині діють програми перекваліфікації для інтеграції біженців у сфери з дефіцитом кадрів [4]. Україні необхідно враховувати цей досвід, розробляючи програми для повернення громадян. Зокрема, важливими є ініціативи зі спрощеного визнання навичок, здобутих за кордоном, підтримки малого бізнесу для поверненців, а також створення привабливих умов для трудової міграції всередині країни.

Адаптація дітей, які навчалися за кордоном, є ще одним викликом для України. За даними ЄС, станом на 2025 рік понад 821 000 українських дітей

інтегровані у шкільні системи європейських країн [2]. Державне законодавство ЄС гарантує дітям-біженцям доступ до освіти, що сприяє їхній інтеграції. Однак труднощі, пов'язані з мовним бар'єром, змінами у навчальних програмах та психологічною адаптацією, ускладнюють повернення дітей до українських шкіл. У деяких країнах передбачено додаткові мовні курси та психосоціальну підтримку для учнів, що сприяє їхній інтеграції в нове середовище [4]. Для України необхідно розробити гнучку систему переведення дітей зі шкіл ЄС, адаптаційні курси, підготовку вчителів до роботи з учнями, які повернулися після навчання за кордоном, а також механізми визнання знань і навичок, отриманих у європейських навчальних закладах.

Медичне обслуговування та психологічна підтримка також відіграють важливу роль у процесах як інтеграції, так і реінтеграції українських біженців. Відповідно до Директиви про тимчасовий захист, українці в ЄС мають доступ до базового медичного обслуговування. ЄС активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ВООЗ та МОМ, у межах ініціативи EU4Health для забезпечення розширеного доступу до медичних послуг [2; 3]. Проте низка країн-членів стикається з нестачею ресурсів, особливо у сфері психічного здоров'я, що ускладнює підтримку біженців, які зазнали травматичних подій [3]. Франція демонструє позитивний досвід інтеграції психічного здоров'я в загальну систему охорони здоров'я [6]. Україна має розвивати мережу психологічної допомоги для поверненців, зокрема створювати спеціальні програми реабілітації для осіб, що пережили війну, а також навчати спеціалістів для роботи з військовими та їхніми родинами.

Фінансування європейських програм підтримки біженців здійснюється через такі механізми, як Фонд згуртованості, що включає Європейський соціальний фонд (ESF) та Фонд європейської допомоги найбільш знедоленим (FEAD), які спрямовують ресурси на базові потреби, зокрема харчування, житло та медичне обслуговування [1; 6]. Програма REACT-EU виділила 10 мільярдів євро для відновлення після пандемії, частина з яких спрямована на підтримку біженців [1; 6]. Крім того, Фонд надання притулку, міграції та інтеграції (AMIF) сприяє довгостроковій інтеграції через підтримку житла, освіти та зайнятості [1]. Україні слід розглянути можливість залучення міжнародних партнерів для фінансування програм реінтеграції поверненців, а також розробити державні та приватні механізми підтримки осіб, які вирішили повернутися.

Попри значні зусилля ЄС у сфері інтеграції, багато українських біженців можуть залишитися за кордоном через відсутність умов для повернення. Основними бар'єрами є нестача житла, обмежені можливості працевлаштування, страх перед нестабільністю та труднощі адаптації дітей, які вже інтегрувалися в освітні системи ЄС [2; 5]. Для забезпечення повернення українських біженців та їхньої успішної реінтеграції необхідний системний підхід, що враховуватиме як індивідуальні потреби громадян, так і загальнодержавні виклики. Досвід ЄС демонструє, що комплексні програми підтримки у сферах житла, працевлаштування, освіти та медицини можуть суттєво полегшити адаптацію мігрантів. Проте, навіть за умови дієвих механізмів інтеграції, значна частина українців стикається з труднощами адаптації у приймаючих країнах, що робить питання повернення актуальним як для державної політики України, так і для міжнародних партнерів. Ефективне повернення залежатиме не лише від створення базових умов для життя, а й від

довгострокових перспектив для громадян. Це передбачає реалізацію програм із забезпечення житлом, стимулювання економічної активності через підтримку бізнесу та працевлаштування, реформування системи освіти для інтеграції дітей-біженців та розширення доступу до медичних і психологічних послуг. Важливою складовою також має стати створення сприятливого середовища для поверненців, що включатиме соціальну підтримку, розвиток громадських ініціатив та залучення людей до процесів відбудови країни.

З огляду на складність ситуації, повернення українців має стати поступовим процесом, що вимагатиме як внутрішніх реформ, так і продовження міжнародної співпраці. Запозичення та адаптація найкращих практик ЄС у сфері інтеграції та реінтеграції населення можуть стати основою для розробки стратегій, які сприятимуть не лише поверненню українців, а й їхньому активному включенню в економічне, соціальне та культурне життя країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Inforegio - CARE – Cohesion's Action for Refugees in Europe. *European Commission*. URL : https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/care_en (date of access: 11.03.2025).
2. Migration management: Welcoming refugees from Ukraine. *Migration and Home Affairs*. URL : https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine_en (date of access: 11.03.2025).
3. Partnering with IOM and EU for better health of refugees and displaced people from Ukraine. *World Health Organization (WHO)*. URL : https://www.who.int/europe/activities/partnering-with-iom-and-eu-for-better-health-of-refugees-and-displaced-people-from-ukraine (date of access: 11.03.2025).
4. Social impact of migration: Addressing the challenges of receiving and integrating Ukrainian refugees. *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*. URL : https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2024/social-impact-migration-addressing-challenges-receiving-and-integrating-ukrainian (date of access: 11.03.2025).
5. The EU response to the Ukraine refugee crisis. *European Parliament*. URL : https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20220324STO26151/the-eu-response-to-the-ukraine-refugee-crisis (date of access: 11.03.2025).
6. What funding do EU countries get to help Ukrainian refugees? *Euronews*. URL : https://www.euronews.com/business/2022/05/18/what-funding-do-eu-countries-get-to-help-ukrainian-refugees (date of access: 11.03.2025).

РОЛЬ РОДИННОГО ОТОЧЕННЯ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

**(Балабан І. П., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Петровська К. В, кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні питання соціально-психологічної адаптації ветеранів набуло особливої актуальності. Повернення ветеранів до цивільного життя є складним процесом, що вимагає комплексного підходу та підтримки з боку суспільства, держави та, особливо, родини. Родина відіграє ключову роль у соціально-психологічній адаптації ветеранів, сприяючи їхній реінтеграції та подоланню викликів, пов'язаних із переходом від військової служби до мирного життя.

Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, після початку військових дій на сході країни кількість ветеранів значно зросла, і очікується, що після завершення конфлікту ця цифра може сягнути 4 мільйонів осіб [1; 3]. За інформацією Центру громадського здоров'я нині в Україні від 20% до 40% військовослужбовців потребують психологічної допомоги. Симптоми гострої травми виявляють у 60-80% військових, які бачили тіла цивільного населення та стали свідками загиблих побратимів [5]. Це створює значні виклики для системи соціальної адаптації та реінтеграції ветеранів у суспільство.

Родина є основним соціальним середовищем, яке впливає на процес адаптації ветерана до цивільного життя. Сім'я створює стабільне та передбачуване оточення, яке є важливим для ветеранів під час адаптації. Наявність такого середовища допомагає зменшити відчуття невизначеності та сприяє відновленню почуття безпеки.

Родина може бути як джерелом підтримки, так і викликом для ветеранів, які повертаються до мирного життя. Підтримка з боку близьких сприяє зниженню рівня стресу, покращенню психоемоційного стану та формуванню позитивного ставлення до майбутнього.

Після завершення військової служби ветерани стикаються з необхідністю переосмислення своєї ролі в суспільстві. Сім'я може підтримати цей процес, допомагаючи ветерану інтегрувати військовий досвід у нову цивільну ідентичність та знайти нові життєві цілі. Ефективна комунікація в родині сприяє кращому розумінню потреб та переживань ветерана, що є критично важливим для успішної адаптації. Взаєморозуміння та відкритий діалог допомагають запобігти конфліктам і сприяють зміцненню сімейних зв'язків. Таким чином, родина є незамінним ресурсом у процесі адаптації ветеранів до мирного життя, надаючи необхідну підтримку, стабільність та сприяючи формуванню нової ідентичності.

Дослідження також показують, що сімейна підтримка є одним із ключових факторів успішної реінтеграції ветеранів. Так, на думку О. Столярик та Т. Семигіної родина може служити ресурсним середовищем, яке сприяє адаптації ветеранів до мирного життя. Саме тому психосоціальні послуги, орієнтовані на родину, можуть допомогти у відновленні зв'язків та підтримці ветеранів [4]. Закордонні вчені - Х. Крамм, Д. Норріс, К. Шварц, Лінна Там-Сето, Ешлі Вільямс, А. Махар вважають, що психічні проблеми ветеранів можуть викликати зміни в

структурі, ролях та рутинах родини, що негативно впливає на психічне здоров'я членів родини [2].

В Україні реалізується низка програм, що спрямовані на підтримку ветеранів та їхніх родин, які враховують родинний контекст та сприяють зміцненню родинних зв'язків ветеранів війни, зокрема:

Грант для ветеранів та членів їхніх сімей. Ця державна програма надає фінансову підтримку ветеранам та їхнім родинам для започаткування або розвитку власного бізнесу. Гранти варіюються від 250 тисяч до 1 мільйона гривень, залежно від кількості створених робочих місць та досвіду підприємницької діяльності. Така ініціатива сприяє економічній стабільності сімей ветеранів та їхній соціальній адаптації.

Програми реабілітації та відпочинку в таборі «Максимум». Табір «Максимум» пропонує спеціалізовані програми для ветеранів та їхніх сімей, спрямовані на відновлення, реабілітацію та психологічну підтримку. Участь у таких програмах допомагає зміцнити родинні зв'язки та покращити психологічний стан як ветеранів, так і членів їхніх родин.

Комплексна програма підтримки ветеранів у Вакулівській сільській територіальній громаді. Ця програма реалізується на місцевому рівні та спрямована на інтеграцію та соціальну підтримку ветеранів війни та членів їхніх сімей. Вона передбачає заходи, які сприяють переходу від військової служби до цивільного життя, надання додаткових соціальних гарантій, підтримку розвитку ветеранського спорту, освіти, культури та працевлаштування (vakulove.otg.dp.gov.ua).

Портал «е-Ветеран». Цей онлайн-ресурс надає інформацію про пільги та послуги для ветеранів та членів їхніх сімей, включаючи пільги на проїзд, навчання та комунальні послуги. Портал сприяє підвищенню обізнаності родин ветеранів про доступні їм ресурси та підтримку.

Ці та багато інших програм спрямовані на всебічну підтримку ветеранів та їхніх родин, враховуючи важливість родинного контексту в процесі реінтеграції та адаптації до цивільного життя.

Таким чином, роль родини у процесі соціально-психологічної адаптації ветеранів є надзвичайно значущою. Ефективність реінтеграції залежить не лише від індивідуальної психологічної підтримки ветерана, але й від рівня включеності та ресурсності його родини. Підтримка з боку родини може значно полегшити процес реінтеграції, зменшити психічні симптоми та сприяти загальному благополуччю ветеранів. Реалізація державних та місцевих програм, що враховують потреби сімейного оточення ветеранів, таких як грантова підтримка, реабілітаційні табори, інформаційні ресурси, сприяє підвищенню соціальної стійкості родин та полегшує повернення ветеранів до активного цивільного життя. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на удосконалення механізмів сімейно-орієнтованої підтримки, а практична діяльність соціальних працівників - на впровадження комплексних програм, орієнтованих на родину як основну ланку соціалізації ветеранів, які враховують родинний контекст та сприяють зміцненню родинних зв'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відомості з реєстру ветеранів війни. URL : https://guide.diia.gov.ua/view/nadannia-vidomostei-z-iedynoho-derzhavno… (дата звернення: 20.03.2025).

2. Крамм Х., Норріс Д., Шварц К., Там-Сето Л., Вільямс А. та Махар А. Вплив проблем із психічним здоров'ям ветеранів збройних сил Канади на сім'ю під час переходу військової служби на цивільну. *Military Behavioral Health*. № 8, 2020. P. 148–158. URL : https://doi.org/10.1080/21635781.2019.1644260 (дата звернення: 10.03.2025).

3. Скільки ветеранів може бути в Україні після війни: оцінка Лапутіної. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-veteraniv-mozhe-buti-ukrayini-pislya… (дата звернення: 15.03.2025).

4. Столярик, О., Семигіна, Т. Повернення з війни: психосоціальна підтримка ветеранів та членів їхніх родин. *Соціальна робота та освіта*. Вип. 10. № 1. 2023. С. 63–77. URL : https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.6 (дата звернення: 10.03.2025).

5. Центр громадського здоров'я України: Допомога військовим з посттравматичним стресовим розладом. URL : https://phc.org.ua/news/dopomoga-viyskovim-z-posttravmatichnim-stresovim-rozladom (дата звернення: 10.03.2025).

ОСВІТНІ ІНІЦІАТИВИ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПІДТРИМКИ АДАПТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ

(Балуєва О. І., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Попова А. С., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Повернення ветеранів війни до мирного життя є складним і багатогранним процесом, який вимагає не лише медичної та психологічної допомоги, а й ефективних освітніх ініціатив. Освіта відіграє ключову роль у професійній перекваліфікації, інтеграції на ринок праці, а також у розвитку особистості та соціальній адаптації ветеранів. У цьому контексті важливим є аналіз як українського досвіду, так і міжнародних практик, що дозволяють оцінити ефективність різних програм підтримки та визначити перспективні напрями їхнього розвитку.

Однією з ключових ініціатив є платформа «Освіта для ветеранів», ініційована Міністерством освіти і науки України, яка пропонує понад 1200 освітніх можливостей: від короткострокових курсів до повноцінних навчальних програм у закладах професійної, передвищої та вищої освіти, надаючи інформацію про доступність закладу освіти, умови вступу та можливості фінансування [6].

Серед інших освітніх програм варто відзначити безкоштовні курси англійської мови від школи Green Forest для учасників бойових дій під назвою CNTRL F (Control your future). Навчання відбувається онлайн у групах з дипломованими викладачами, доступні всі рівні – від Starter до Advanced. Громадська організація «Відважна ІТ освіта» на базі IT CLUSTER Academy пропонує безкоштовну ІТ-освіту для чинних військових, ветеранів та членів їхніх сімей у межах ініціативи BraveITEducation. Напрямки включають iOS, Project Management, HR, Python, Front-end та Web Development. Український католицький університет пропонує безкоштовний онлайн-курс «Повернення з війни: перші кроки в ІТ», що складається з 7 модулів, включаючи проєктний менеджмент, бізнес-аналіз, фронтенд-розробку та інші дисципліни. Kharkiv IT Cluster запустив дистанційний курс із профорієнтації у сфері інформаційних технологій під назвою «RazomTech: вступ до ІТ та вибір професії», щоб допомогти ветеранам знайти свій професійний шлях в ІТ-галузі. Безкоштовна кар'єрна програма від Dentsu Ukraine під назвою «Veterans Up» призначена для військовослужбовців, ветеранів та їхніх сімей і включає навчання за напрямами SEO, PPC та Account Management. Онлайн-університет Choice31 пропонує ветеранам безкоштовний доступ до програм навчання в таких сферах, як аналітика, дизайн, маркетинг, менеджмент, нетехнічне ІТ та продажі [7]. Kyiv School of Economics надає гранти на безкоштовне навчання для захисників і захисниць за напрямами бізнес-економіки, кібербезпеки, психології, права та інших [7]. Спільна ініціатива Міністерства у справах ветеранів та EPAM Ukraine передбачає освітні програми для ветеранів та їхніх сімей, що проводяться у Центрах ветеранського розвитку у містах Дніпро, Вінниця, Львів та Миколаїв, з метою ознайомлення ветеранів з кар'єрними можливостями в ІТ та допомоги в опануванні сучасних професій [6].

У міжнародній практиці підтримка освіти для ветеранів має давні традиції та здійснюється в різних форматах. У Сполучених Штатах Америки діє програма Transition Assistance Program (TAP), яка є обов'язковою для всіх військовослужбовців, що готуються до звільнення. TAP надає кар'єрні та навчальні консультації щодо подальшого професійного розвитку в цивільному житті, включаючи інструктажі з написання резюме, стратегій пошуку роботи, технік співбесіди та фінансового планування. Програма Veterans' Employment and Training Service (VETS) допомагає ветеранам та їхнім сім'ям знайти роботу та отримати належне професійне навчання. VETS надає доступ до різноманітних тренінгових програм, які допомагають ветеранам набути необхідні навички для успішного працевлаштування в цивільних професіях. Програма Veterans Educational Assistance Program (VEAP) сприяє продовженню освіти ветеранів, фінансуючи їх участь у коледжах, технічних школах та професійних тренінгах, включаючи як традиційне академічне навчання, так і сертифікаційні курси з технічних спеціальностей. Програма Hiring Our Heroes, створена американською Торгово-промисловою палатою, спрямована на підтримку ветеранів та сімей військових у пошуку роботи у приватному секторі, організовуючи ярмарки вакансій та стажування у провідних компаніях [5]. У Канаді функціонує подібна система, що охоплює коротко- та довготривалі програми перепідготовки, менторство, професійне консультування та співпрацю з роботодавцями. Британська програма Career Transition Partnership (CTP) поєднує профорієнтаційні консультації, індивідуальні навчальні маршрути та допомогу з працевлаштуванням [5]. Крім того, розвинені країни впроваджують менторські програми, що допомагають ветеранам адаптуватися до навчального процесу та професійної діяльності [4].

Однією з важливих тенденцій у сфері освіти для ветеранів є впровадження цифрових технологій та дистанційного навчання. Онлайн-курси та платформи надають можливість ветеранам отримувати знання у зручний для них спосіб, не прив'язуючись до місця проживання чи фізичних обмежень [2, с. 103]. Такий підхід значно розширює доступ до освіти та дозволяє адаптувати навчальні програми під індивідуальні потреби учасників.

Український досвід у цій сфері поступово адаптується до міжнародних практик. Наприклад, за даними дослідників, успішні кейси працевлаштування та освітньої інтеграції в Україні реалізовуються через поєднання грантових ініціатив, франчайзингових моделей та створення «безпечного освітнього середовища» для ветеранів [1; 3]. Водночас існують певні виклики, пов'язані з освітньою інтеграцією ветеранів. Серед них – психологічні бар'єри, труднощі з адаптацією до цивільного життя, потреба у додатковій мотивації та менторській підтримці. Успішний міжнародний досвід демонструє, що важливим елементом таких програм є комплексний підхід, який поєднує освітню, психологічну та соціальну підтримку.

Отже, для України важливо врахувати найкращі міжнародні практики та адаптувати їх до національного контексту. Подальший розвиток освітніх ініціатив має включати не лише фінансування навчання, а й активне залучення ветеранів до освітніх спільнот, розвиток програм наставництва, створення спеціалізованих курсів, спрямованих на перекваліфікацію та підтримку кар'єрного зростання. Такий підхід сприятиме ефективній соціальній

реінтеграції ветеранів та їхньому успішному поверненню до активного життя у мирному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордієнко Є. П. Залучення ветеранів України до підприємницької діяльності через бізнес-модель франчайзингу. *International Scientific-Practical Conference Global marketing: analysis and challenges of our time: Conference Proceedings*, May 16–17th, 2019. Batumi, Georgia. P. 72–75.

2. Гульбс О., Кобець О. Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. *Психологічний журнал*. 2021. № 7. С. 100–106.

3. Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії: збірник матеріалів, доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 28 лютого 2018 р. Маріуполь : ДонДУУ, 2018. 322 с.

4. Марко І. Ю., Марко Є. І., Чернишова І. М. Зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. 2019. № 2. С. 135–142.

5. Міжнародний досвід працевлаштування ветеранів: США, Канада, Великобританія. *Tarastarasenko.com*. URL : https://www.tarastarasenko.com/mizhnarodnyj-dosvid-praczevlashtuvannya-veteraniv-ssha-kanada-velykobrytaniya/ (дата звернення: 24.03.2025).

6. Освіта для ветеранів. *Міністерство освіти і науки України*. URL : https://osvitaveteraniv.gov.ua/ (дата звернення: 24.03.2025).

7. Освітні ініціативи для ветеранів і ветеранок в Україні. *EnableMe Україна*. URL : https://www.enableme.com.ua/ua/article/osvitni-iniciativi-dla-veteraniv-i-veteranok-v-ukraini-12180 (дата звернення: 24.03.2025).

ІНДИВІДУАЛЬНІ ТА ГРУПОВІ ПРОГРАМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ: ПІДХОДИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

(Донченко О. С., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Петровська К. В, кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Проблема соціально-психологічної реабілітації ветеранів війни є надзвичайно актуальною для сучасного українського суспільства, яке переживає наслідки військового конфлікту. Повернення ветеранів до мирного життя супроводжується значними викликами, зокрема труднощами у соціальній адаптації, психологічними травмами, посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), а також проблемами у взаємодії з родиною та суспільством.

Світова практика демонструє, що ефективна реабілітація ветеранів потребує комплексного підходу, який включає як індивідуальну, так і групову підтримку. Індивідуальні програми (психотерапія, коучинг, консультування) дозволяють працювати з особистими травмами та переживаннями, тоді як групові заходи (групи підтримки, терапевтичні тренінги, арт-терапія) сприяють відновленню соціальних навичок та створенню спільноти взаємної підтримки. Індивідуальні програми допомагають врахувати специфіку кожного учасника бойових дій, його індивідуальні потреби та труднощі, тоді як групові програми дозволяють створити підтримувальне середовище, де ветерани можуть ділитися досвідом і отримувати допомогу від однодумців.

Так, наприклад, М. Балаж аналізує різні методи ерготерапії, які застосовуються для покращення фізичного та психологічного стану осіб, які пережили бойові дії та травмуючі ситуації. Автором досліджуються ефективні підходи до зменшення симптомів ПТСР, покращення когнітивних і фізичних функцій через специфічні терапевтичні вправи [3]. Вчений В. Андрущенко у своїх дослідженнях звертає увагу на ключові аспекти адаптації, зокрема на психологічні бар'єри, які виникають у ветеранів, а також на роль соціальної підтримки в процесі реінтеграції [2]. Андрущенко описує типові психологічні труднощі, з якими стикаються учасники бойових дій, і надає рекомендації щодо роботи психологів та соціальних працівників у рамках реабілітаційних програм. Важливою частиною роботи є аналіз індивідуальних і групових підходів до соціально-психологічної реабілітації, що можуть бути впроваджені для ефективної адаптації ветеранів до цивільного життя.

Закордонні вчені С. Годе, Г. Айверсон, Е. Любін, Л. Бреннер, Р. Зафонте, та М. Яккаріно досліджують інтенсивні клінічні підходи до реабілітації ветеранів із черепно-мозковими травмами та психологічними розладами. Автори наголошують на важливості комплексного лікування, що поєднує медичну, психологічну та соціальну підтримку, зокрема когнітивно-поведінкову терапію та фізичну реабілітацію. Їхні дослідження підкреслюють ефективність мультидисциплінарного підходу у відновленні когнітивних функцій та психоемоційного стану ветеранів [5].

Наукові дослідження вказують на ефективність цих підходів, однак питання їхньої адаптації до українських реалій залишається недостатньо вивченим. Це обумовлює необхідність оцінки впливу індивідуальних та

групових реабілітаційних програм на психосоціальне відновлення ветеранів та обґрунтування оптимальних методів їхньої інтеграції у систему підтримки.

Так, аналіз сучасних підходів до реабілітації ветеранів нами представлено у вигляді таблиці. Це дозволить чітко структуровано подати різні підходи, їх особливості, а також порівняти ефективність різних методів реабілітації (див. Таблицю 1.).

Таблиця 1.

Аналіз сучасних підходів до реабілітації ветеранів

Підхід	Опис	Основні методи	Цільова аудиторія	Переваги	Обмеження
Індивідуальна психотерапія	Охоплює індивідуальну роботу з ветераном для лікування ПТСР та психологічних травм.	Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), арт-терапія, психодинамічна терапія.	Ветерани, що мають важкі психологічні травми, ПТСР, депресію.	Глибоке розуміння індивідуальних проблем, персоналізований підхід.	Може бути тривалим і дорогим процесом, потребує досвідченого терапевта.
Групова терапія	Психологічна підтримка в групі, де ветерани обговорюють свої проблеми, переживання, обмінюються досвідом.	Групова когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія, терапія підтримки.	Ветерани з меншими психологічними травмами, соціальними проблемами.	Покращення соціальних навичок, підтримка в групі, відчуття єдності.	Може бути складно адаптувати для індивідуальних потреб, не завжди комфортно для всіх учасників.
Фізична реабілітація	Відновлення фізичних функцій ветеранів, покращення їх здоров'я та соціальної інтеграції через фізичні вправи.	Фізіотерапія, спортивні тренування, йога, масаж.	Ветерани з травмами, хронічними захворюваннями, інвалідністю.	Покращення фізичного здоров’я, активізація соціальної участі.	Може бути обмежено фізичними можливостями учасників.

Продовження таблиці 1.

Соціальна реабілітація	Програми, спрямовані на полегшення процесу соціальної інтеграції ветеранів, підвищення їх професійної кваліфікації та соціальних навичок.	Курси професійної перепідготовки, волонтерська діяльність, психологічні тренінги.	Ветерани, які стикаються з труднощами в соціальній адаптації та працевлаштуванні.	Покращення соціальних зв'язків, нові професійні можливості.	Проблеми адаптації до нових умов можуть залишатися.
Технологічні реабілітаційні програми	Використання сучасних технологій, таких як віртуальна реабілітація та телереабілітація для підтримки ветеранів на відстані.	Телереабілітація, віртуальна терапія, мобільні додатки для підтримки здоров'я.	Ветерани з обмеженим доступом до фізичних реабілітаційних центрів або в складних умовах.	Доступність, зручність, економія часу та грошей.	Залежність від технологій, проблеми з доступом до інтернету або технічними засобами.

Ця таблиця допоможе наочно представити різноманітні підходи до реабілітації ветеранів, їх переваги та недоліки. Кожен з цих підходів має свої особливості та ефективність залежно від типу проблем, з якими стикаються ветерани, і потребує індивідуального підходу до кожного учасника. Індивідуальні програми підходять для глибокої роботи з серйозними психологічними травмами, такими як ПТСР, тоді як групові програми забезпечують підтримку, взаємодопомогу та покращення соціальних навичок ветеранів.

Для досягнення більш глибокого розуміння реабілітаційних процесів важливо провести емпіричні дослідження, спрямовані на оцінку впливу різних підходів на ветеранів, а також їх соціальну адаптацію після повернення до цивільного життя.

Таким чином, дослідження показало важливість багатогранного підходу до реабілітації ветеранів і необхідність комплексного оцінювання існуючих методів. Реабілітаційні програми мають потенціал значно полегшити адаптацію ветеранів до цивільного життя, якщо будуть інтегровані в системи підтримки з урахуванням індивідуальних потреб кожного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агаєв Н. А., Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В., Ткаченко В. В. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ. 2016. 234 с.

URL : https://lib.iitta.gov.ua/107163/1/Посібник%20НПС_16.pdf (дата звернення 28.03.2025)

2. Андрущенко В. І. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій. *Психологічний журнал*. Умань : ВПЦ «Візаві». 2022. Вип. 8. С. 6−16

3. Балаж М. С. Ерготерапія військовослужбовців та ветеранів із посттравматичним стресовим розладом: огляд літератури. *Health & Education*. 2023. №. 2. С. 46–52. URL : https://journals.medacad.rivne.ua/index.php/health-education/article/view/19/1 (дата звернення 26.03.2025).

4. Gaudet C., Iverson G., Lubin E., Brenner L., Zafonte R., Iaccarino M. Intensive Clinical Treatment and Rehabilitation for Veterans with Traumatic Brain Injury and Psychological Health Problems. *Journal of the International Neuropsychological Society*. № 29. 2023. С. 115–116. https ://doi.org/10.1017/s1355617723002072 (дата звернення 25.03.2025).

СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, ЧИННИКИ ТА НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ

**(Забава А. В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Попова А. С., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м.Запоріжжя, Україна**

Суїцидальна поведінка серед ветеранів війни є складним соціально-психологічним феноменом, що вимагає міждисциплінарного підходу до вивчення та запровадження ефективних профілактичних заходів. Ветерани війни, повертаючись до мирного життя, стикаються з численними викликами, які включають посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), соціальну ізоляцію, труднощі адаптації та супутні психічні розлади. Ветерани, порівняно з іншими групами населення, мають вищий ризик розвитку суїцидальної поведінки, що підтверджується численними дослідженнями [1, с. 232].

Для України, яка переживає наслідки збройного конфлікту, проблема суїцидальності серед ветеранів є критично важливою. Дослідження свідчать, що повернення до цивільного життя часто супроводжується почуттям втрати ідентичності, фінансовими труднощами, проблемами в сімейних відносинах, що сприяє підвищенню рівня суїцидальних проявів. Суїцидальна поведінка охоплює широкий спектр психологічних і поведінкових проявів, починаючи від антивітальних переживань і пасивних думок про смерть до активних спроб самогубства [7, с. 7–8].

Поняття «суїцид» бере початок ще з XVII століття, а його систематичне дослідження у XX столітті сприяло формуванню окремої наукової дисципліни – суїцидології. Фахівці виокремлюють такі ключові чинники суїцидальної поведінки серед ветеранів:

– психологічні фактори: наявність ПТСР, депресивні стани, тривожні розлади, безпорадність та почуття провини;

– соціальні фактори: труднощі адаптації, ізоляція, низький рівень соціальної підтримки, стигматизація;

– особистісні фактори: попередній досвід суїцидальних спроб, схильність до ризикованої поведінки, низька самооцінка [5, с. 85].

Суїцидальна поведінка проявляється в різних формах, які поділяються на:

– внутрішні форми: антивітальні переживання (відсутність бажання жити), суїцидальні думки, суїцидальні задуми (роздуми про спосіб самогубства), суїцидальні наміри (прийняття рішення про самогубство);

– зовнішні форми: суїцидальні прояви (натяки, висловлювання про смерть), суїцидальні спроби (акти самогубства, які не завершилися летально), парасуїцид (демонстративні спроби з метою отримання соціальної уваги) [6, с. 6–7].

Аналізуючи суїцидальну поведінку серед ветеранів, можна виділити кілька її ключових проявів:

– суїцидальні думки та наміри – тривалий стрес та психологічні травми можуть викликати нав'язливі думки про смерть, що є першим сигналом суїцидальної небезпеки.

– погіршення психічного здоров'я – ветерани часто страждають від депресії, тривожних розладів, емоційного виснаження, що підвищує ймовірність суїцидальної поведінки.

– вживання алкоголю чи наркотичних речовин – втрата самоконтролю через зловживання психоактивними речовинами може підвищити суїцидальні ризики.

– соціальна ізоляція – відсутність підтримки та почуття марності можуть стати тригером для самогубства.

– фізичні травми та хронічний біль – стійкий фізичний дискомфорт і обмеження внаслідок травм впливають на психічний стан ветеранів.

– реальні спроби суїциду – критичний етап, коли необхідне термінове втручання, щоб запобігти фатальним наслідкам [3, с. 311].

Ризик суїцидальної поведінки серед ветеранів зумовлений комплексом факторів, що охоплюють різні сфери життя. Соціально-демографічні фактори включають вік, стать, рівень освіти, економічний статус, наявність сім'ї та соціальних зв'язків. Наприклад, дослідження свідчать, що самотні ветерани без підтримки близьких частіше схильні до депресії та суїцидальних думок. Індивідуально-психологічні фактори включають рівень стресостійкості, наявність психічних розладів та попередні спроби суїциду. Медичні фактори також відіграють значну роль: ветерани з фізичними травмами, хронічним болем та психічними розладами (зокрема ПТСР) входять до групи підвищеного ризику.

Водночас існують захисні фактори, які сприяють зниженню ризику суїцидальної поведінки серед ветеранів. Соціальна підтримка – наявність тісного зв'язку з родиною, побратимами, участь у ветеранських об'єднаннях допомагає ветеранам адаптуватися до мирного життя та зменшує почуття ізоляції. Підтримка близьких людей і ветеранів, які пройшли подібний досвід, є важливим чинником емоційної стабільності. Обмеження доступу до засобів самогубства – дослідження підтверджують, що контроль над доступом до летальних засобів, таких як вогнепальна зброя чи токсичні речовини, значно знижує ризик суїцидальних актів. Політики, спрямовані на обмеження доступу до небезпечних засобів, відіграють важливу роль у запобіганні самогубствам серед військових і ветеранів. Психологічна допомога – доступність професійного консультування, психотерапії та реабілітаційних програм відіграє ключову роль у профілактиці суїцидальної поведінки. Регулярна робота з психологами допомагає ветеранам справлятися з наслідками ПТСР, навчитися керувати емоційними станами та знаходити альтернативні способи вирішення проблем. Релігійні переконання – віра та релігійні цінності можуть слугувати потужним захисним фактором, оскільки багато релігій засуджують самогубство і заохочують до пошуку сенсу життя, підтримки ближніх і самозбереження [2, с. 9].

З огляду на багатовимірний характер проблеми суїцидальності серед ветеранів, особливо важливим є впровадження комплексної системи профілактичних заходів. Така система має включати різні аспекти підтримки, які допомагають ветеранам адаптуватися до цивільного життя, знижувати рівень стресу та запобігати кризовим ситуаціям.

Одним із ключових напрямів профілактики є психологічна підтримка. Це передбачає створення кризових центрів, у яких ветерани можуть отримати

своєчасну допомогу в ситуаціях психологічної нестабільності. Впровадження психотерапевтичних програм дозволяє працювати з глибокими психологічними травмами, зокрема ПТСР, що є одним із основних чинників розвитку суїцидальної поведінки. Також надзвичайно важливим є забезпечення ветеранів доступом до кваліфікованих фахівців – психологів, психотерапевтів і кризових консультантів, які можуть надавати як короткострокову, так і довгострокову підтримку.

Не менш важливим є напрям соціальної реінтеграції, адже адаптація ветеранів до мирного життя є складним процесом, що супроводжується пошуком нового соціального статусу. Для зниження ризиків ізоляції необхідно сприяти працевлаштуванню ветеранів, їхньому залученню до громадських ініціатив і соціальних проектів. Ветеранські спільноти та організації допомагають забезпечити емоційну підтримку та створити середовище, де колишні військові можуть спілкуватися з людьми, які мають подібний досвід.

Ще одним важливим аспектом є підвищення обізнаності щодо проблеми суїцидальності серед ветеранів. Для цього необхідно проводити освітні заходи, які навчають методів саморегуляції, розвитку навичок стресостійкості, ефективного подолання кризових ситуацій. Інформаційні кампанії можуть сприяти руйнуванню стигми навколо звернення за психологічною допомогою та формуванню культури турботи про ментальне здоров'я серед військових і ветеранів.

Окрему увагу варто приділити медичному супроводу, оскільки багато ветеранів мають як психологічні, так і фізичні наслідки бойових дій. Рання діагностика психічних розладів дає змогу вчасно надавати необхідне лікування, включно з медикаментозною терапією, що сприяє стабілізації психоемоційного стану ветеранів. Крім того, регулярний моніторинг осіб із високим рівнем ризику допомагає попередити розвиток кризових ситуацій і суїцидальних проявів [4].

Отже, комплексна система профілактики має охоплювати психологічну, соціальну, освітню та медичну складові. Поєднання цих заходів дозволяє забезпечити ефективну підтримку ветеранів, сприяти їхній інтеграції в суспільство та знижувати рівень суїцидальної поведінки серед осіб, які пройшли бойові дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дослідження суїцидальної поведінки у ветеранів операції Об'єднаних сил на сході України і ліквідаторів наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції. *Проблеми радіаційної медицини та радіобіології*. 2020. № 25. С. 232.

2. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Корня Л. В. Психологічна оцінка суїцидального ризику у військовослужбовців : метод. посіб. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2019. С. 9.

3. Куркова К. М., Луценко-Миськів Л. І. Соціальна адаптація військовослужбовців у післявоєнний період. *Психологічні дослідження та практика*. 2024. № 1(43). С. 311.

4. Національний інститут стратегічних досліджень. Адаптація ветеранів війни до мирного життя: помічник ветерана. URL : https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana (дата звернення: 12.03.2025).

5. Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати? : довідник для широкого кола фахівців. Київ, 2023. С. 85.

6. Профілактика самогубств серед військовослужбовців Національної гвардії України : практ. посіб. / О. Колесніченко, Я. Мацегора, І. Приходько, С. Чижевський. Харків : НАНГУ, 2020. С. 6–7.

7. Суїцидологія : навч. посіб. для лікарів-інтернів з психіатрії. Запоріжжя, 2020. С. 7–8.

КОМЕРЦІЙНИЙ СЕКС У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

(Лисоконь І. О., доктор філософії з освітніх, педагогічних наук, старший викладач)
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна

Відомо, що комерційний секс є предметом дискусій різних наукових галузей та спеціальностей. Зародився цей феномен в Стародавній Греції (Ш–ІІ тис. до н.е. – IV–V ст. н.е.). Комерційний секс у Стародавні часи існував на цілком законних підставах і був представлених у різних формах. Так, наприклад, релігійні споруди, де проживали лише жінки будували при виїздах з великих міст або диктеріони (будинки терпимості або салони розпусти) [1, с. 15]. Фактично комерційний секс в диктеріонах підтримував державою за рахунок придбання заморських рабинь для надання інтим-послуг, а чоловіки, які їх відвідували не осуджались за подружню зраду. Перші згадки про проституцію є в античних міфах, зокрема Овідій Назон у праці «Мистецтво любові». Цю ж тематики активно розкривали та підтримували античні мислителі. Так, Августин Аврелій вважав, що зміна соціального устрою, де відсутній комерційний секс та повії призведе до «вторгнення похоті» [2, с. 3], а значить і до змін у соціальній стратифікації населення.

Водночас, В. Коваленко та О. Івашина виділяють дві групи чинників, які призводять до появи окресленого феномену як проблеми [4]:

– економічні – бідність, низький рівень економічного життя суспільства, відсутність фінансової грамотності, відсутність пропозицій на ринку праці;

– соціальні – проблеми сімейного виховання, високий рівень незапланованих вагітностей, сексифікація суспільного життя, насильство, торгівля людьми, проблема адаптації до викликів [4, с. 13].

Нині в умовах активних соціальних викликів соціальна вітчизняна політика спрямована на профілактику негативних явищ у суспільстві, що можуть призвести до соціальних змін та дестабілізації відносин. Водночас, поширення гедонізму та переорієнтація моральних цінностей у молодого покоління призводять до поширення ідей правового нігілізму та девіантної поведінки (адиктивна поведінка, вживання наркотиків та алкоголю, комерційний секс, скоєння злочинів, суїцид тощо). Загалом поширення цієї проблематики розпочалося через суспільно-політичні обставини – військова агресія (з 2014), глобальна пандемія COVID-19 (з 2019) та повномасштабне вторгнення на територію України (з 2022). Перелічені вище обставини сприяли призвели до розвитку змішаного та дистанційного форматів здобуття освіти й режиму роботи, що сприяло розвиток засобів відеозв'язку і відповідно активізації комерційного сексу серед підлітків. Основною проблемою в цьому контексті є відсутність дієвих механізмів контролю за комерційною проституцією із використанням засобів відеозв'язку, а також різний підхід держав до легалізації та розуміння форм комерційного сексу.

Комерційний секс варто розглядати як «безладний обмін сексуальними послугами на гроші або подарунки» [4, с. 6]. В переважній більшості до такої форми заробітку залучені вразливі категорії населення, які потребують

соціальної, соціально-психологічні або соціально-педагогічної підтримки, зокрема підлітки. У праці О. Кушнірчук «Соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх у школах-інтернатах» розглядається проблематика залучення до комерційного сексу дітей, які виховувалися в школах інтернатах [3]. Дослідниця визначила, що в контексті історії проституція зафіксована на різних етапах суспільного розвитку, в психологічних розвідках комерційний секс розглядається як девіація, а соціологія розглядає даний феномен як форму поведінки [3, с. 5–6].

Поширення проблематики комерційного сексу серед підлітків є цілком закономірним, оскільки цей вік характеризується детекцією свого «Я» (тілесного та психоемоційного), опануванням нової соціальної ролі, передчасним дорослішанням та формуванням нових стійких соціальних зв'язків. Погоджуємось з думкою В. Мельничук, що «у підлітковому віці змінюється зовнішність, фізичний стан молодої людини, її тіло, відбувається знайомство із сексуальною сферою життя, а ще одним з новоутворень цього періоду є самоусвідомлення сексуальності» [5, с. 45–46].

Вважаємо, що синергія передчасного дорослішання, самоусвідомлення сексуальності та сексифікація суспільства, зокрема зниження віку статевої зрілості та активна пропаганда інтимних стосунків через фільми та серіали, дають підґрунтя для вступу підлітків у статеві відносини на комерційній основі. Тому, пропонуємо для вирішення проблеми комерційного сексу серед підлітків наступні кроки:

– правоохоронна діяльність (посилення відповідальності для боротьби з експлуатацією неповнолітніх, законодавче розширення кола повноважень соціальних сервісів щодо соціально-психологічної, правової, медичної підтримки осіб, які зазнали сексуального насилля або надавали інтимні послуги на комерційній основі);

– просвітницька діяльність (проведення заходів про ризики сексуальної експлуатації, інформування підлітків щодо можливих наслідків заняття комерційним сексом, навчання батьків та дітей щодо обговорення проблематики статевого виховання);

– соціально-громадська діяльність (започаткування програми реінтеграції підлітків й молоді у суспільство через працевлаштування або долучення до громадської, волонтерської діяльності).

Отже, можемо зробити висновок, що відсутність дієвих законодавчих механізмів покарання за комерційний інтим, вплив суспільства на формування особистості підлітка в умовах сексифікації, економічні проблеми людини, її рідних або цілої соціальної групи, неготовність старшого покоління до діалогу щодо сексуального виховання, пропагування можливості швидкого заробітку призводять до розвитку комерційного сексу як суспільного феномену. Нині існує потреба в пошуку оптимальних механізмів боротьби та попередження серед підлітків цього негативного феномену, який розвивається за рахунок суспільно-політичних криз. Не дивлячись на факти з історії щодо надання інтимних послуг на комерційній основі варто зауважити, що в суспільстві відбулись аксіологічні трансформації. Тому, комерціалізації інтимних послуг постає нині як соціальна проблематика, яку необхідно вирішувати через заходи соціально-педагогічної профілактики. Подальших наукових розвідок

потребують питання вироблення стратегії запобігання, подолання та нормалізації негативного впливу комерційного сексу на підлітків як феномену.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фурман А., Підгурська М. Історія соціальної роботи : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с.

2. Протопопов А., Савельєва Н. Проституція як соціально-педагогічна проблема: монографія / за заг. ред. Н. Савельєвої. Полтава : ПДПУ, 2008. 120 с.

3. Кушнірчук О. Соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх у школах-інтернатах : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.05. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 23 с.

4. Коваленко В., Івашина О. Проституція як соціальна проблема в Україні : план-проспект курсової роботи. Київ : НУ «Києво-Могилянська академія», 2022. 17 с.

5. Мельничук В. Соціальна профілактика залучення підлітків до комерційного сексу : дисер. на здобуття ступеня доктора філософії. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка. 2023. 439 с.

ВПЛИВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА ДІТЕЙ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ

**(Литвиненко О. М., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тургенєва А. О., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Воєнний конфлікт, що триває на території України, став серйозним викликом не лише для дорослого населення, а й для найуразливішої соціальної групи – дітей. Внаслідок бойових дій діти втрачають домівки, членів родини, змушені змінювати місце проживання, стикаються з насильством, втратою почуття безпеки та стабільності. Все це негативно впливає на психоемоційний стан, розвиток, навчання та соціалізацію дитини. У довгостроковій перспективі наслідки війни можуть спричинити серйозні порушення в адаптаційних процесах, що, своєю чергою, вплине на інтеграцію таких дітей у суспільство.

Соціальна адаптація дітей у таких умовах набуває особливого значення, адже саме вона визначає здатність дитини пристосовуватися до нових умов життя, будувати міжособистісні зв'язки, ефективно навчатися та розвиватися. Вивчення особливостей впливу воєнного конфлікту на дітей та факторів, які сприяють або перешкоджають їхній адаптації, є вкрай важливим для розроблення ефективних психосоціальних програм підтримки сімей, освітніх закладів і громад. У цьому контексті особливу цінність мають дослідження науковців, які аналізують різні аспекти дитячої травматизації, соціальної дезадаптації та механізмів подолання наслідків війни. Зокрема, значний внесок у вивчення цієї проблеми зробили О. Вовченко, А. Леденьова, О. Сафін, О. Яцина та інші вчені, які підкреслюють складність і багатовимірність впливу війни на дитячий розвиток.

Соціальна адаптація дітей – це процес активного входження дитини в соціальне середовище, засвоєння нею соціальних норм, правил поведінки, ролей і цінностей, необхідних для ефективної взаємодії з іншими людьми. Вона охоплює як зовнішні, так і внутрішні зміни, спрямовані на досягнення гармонійного співіснування особистості з навколишнім світом. Особливо важливою соціальна адаптація стає в умовах кризових змін, зокрема під час воєнного конфлікту, коли звичне середовище дитини руйнується, а нові обставини вимагають від неї швидкого пристосування до нової реальності.

Структура соціальної адаптації дітей охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів:

1. поведінковий компонент – проявляється у зміні або стабілізації поведінкових реакцій дитини відповідно до вимог нового соціального середовища (школи, громади, нової родини тощо);

2. когнітивний компонент – включає засвоєння нових знань, соціальних ролей, розуміння соціальних норм і очікувань;

3. емоційно-вольовий компонент – охоплює емоційну стійкість, рівень тривожності, здатність керувати власними емоціями та долати труднощі;

4. комунікативний компонент – стосується здатності встановлювати соціальні контакти, підтримувати взаємодію з однолітками та дорослими;

5. мотиваційний компонент – відображає прагнення дитини до соціального включення, досягнення прийняття в новому середовищі, самореалізації.

Розуміння структури соціальної адаптації дозволяє глибше проаналізувати ті чинники, які перешкоджають або, навпаки, сприяють успішному пристосуванню дитини до нових умов життя в умовах війни. У цьому контексті доцільно зосередити увагу на особливостях психосоціального розвитку дітей у кризовій ситуації, адже саме цей аспект визначає, як дитина реагує на стрес, зміну соціального оточення та порушення звичних зв'язків [1].

Кризові умови, зокрема війна, суттєво впливають на психосоціальний розвиток дітей, порушуючи базове відчуття безпеки, стабільності та довіри до світу. У таких умовах розвиток дитини відбувається в середовищі постійного стресу, що провокує тривожність, дратівливість, замкненість або агресивність. Часто спостерігаються регресивні реакції (повернення до попередніх стадій розвитку), порушення сну, апетиту, здатності до навчання [3].

Психосоціальні наслідки охоплюють як внутрішній світ дитини (емоції, мислення, самооцінку), так і її взаємодію з іншими. Ускладнене формування соціальних зв'язків, зниження довіри до дорослих, труднощі у груповій взаємодії – типові прояви для дітей, які пережили травматичні події.

Ключовим чинником, що впливає на психосоціальний розвиток у кризовій ситуації, є наявність підтримки з боку значущих дорослих: батьків, педагогів, соціальних працівників. Саме підтримуюче середовище сприяє збереженню психічної рівноваги дитини та її здатності до подальшої адаптації.

Воєнний конфлікт чинить руйнівний вплив на психіку та розвиток дитини, провокуючи низку негативних змін у її емоційному, когнітивному та соціальному функціонуванні. Перш за все, на психологічному рівні спостерігаються наслідки травматичного досвіду: хронічний стрес, тривожні розлади, підвищена збудливість, порушення сну, нічні кошмари. У деяких дітей формуються симптоми посттравматичного стресового розладу: нав'язливі спогади, уникання тригерів, гіперчутливість до шумів чи різких рухів [2].

Окрім психоемоційних порушень, війна призводить до значних освітніх втрат. Внаслідок переміщення, зруйнованої інфраструктури чи обмеженого доступу до дистанційного навчання порушується безперервність освітнього процесу, знижується рівень мотивації до навчання, погіршуються когнітивні здібності.

Особливу загрозу становить руйнування сімейного оточення: втрата близьких, евакуація, розлука з батьками. У таких умовах саме дорослі (опікуни, вчителі, соціальні працівники) стають ключовими фігурами у формуванні відчуття безпеки та підтримки.

Соціалізація дітей також зазнає суттєвих змін: виникає соціальна ізоляція, недовіра до оточення, труднощі в налагодженні контактів, зростає рівень агресії або, навпаки, замкненість. Усе це потребує комплексної підтримки та міждисциплінарного втручання.

Таким чином, воєнний конфлікт суттєво порушує умови розвитку дитини, провокуючи серйозні емоційні, когнітивні та соціальні труднощі. Найуразливішими стають психіка, здатність до навчання та соціалізація, що зумовлює потребу в особливій увазі до процесу соціальної адаптації. Усвідомлення структури адаптаційного процесу та його взаємозв'язку з

психосоціальним розвитком дозволяє глибше розуміти потреби дітей у кризових ситуаціях. Важливим чинником подолання наслідків війни є підтримка з боку дорослих і створення стабільного, безпечного середовища. Це відкриває простір для впровадження цілісних програм допомоги та міждисциплінарної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зливков В., Лукомська С. Діти війни : теоретико-методичні і практичні аспекти психологічної допомоги. Київ-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2022. 95 с.

2. Сафін О. Діти випушених переселенців в умовах війни : пошук ресурсів посттравматичного зростання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2024. 60(4(60). С. 39–46.

3. Яцина О. Ф. Вплив війни на психічне здоров'я : ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Перспективи та інновації науки*. 2022. №7(25). С. 554–567.

ГЕРОЇНЯ БЕЗ БРОНІ: АДАПТАЦІЯ ЖІНОК-ВЕТЕРАНОК У ПОВОЄННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

**(Протасова К. Ю., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Петровська К. В., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Повномасштабна війна в Україні значно змінила соціальну роль жінок, зокрема – участь жінок у бойових діях. Сьогодні зафіксовано рекордну кількість жінок-військових у новітній історії України. Якщо у 2014 р. загальна чисельність жінок у ЗСУ становила 49 926 осіб, з них військовослужбовиць – 16 557 осіб, то на жовтень 2023 р. (за даними Кадрового центру ЗСУ) кількість жінок у ЗСУ зросла до понад 60 тисяч жінок, з яких більше 5 тисяч – безпосередньо на передовій. Водночас кількість військовослужбовиць, яким присвоєно статус учасника бойових дій, становить 13 487 осіб. Зростає кількість жінок на керівних посадах. Згідно з опублікованою статистикою понад 1 тис. військовослужбовиць мають звання старших офіцерок, а близько 800 командують відділеннями та взводами [2].

Станом на 1 січня 2025 року у Збройних Силах України проходять службу понад 70 тисяч жінок, з яких понад 5,5 тисяч безпосередньо залучені до бойових дій на передовій [2]. Значне зростання кількості жінок у військових підрозділах підкреслює трансформацію гендерних ролей в українському суспільстві. Після завершення служби жінки-ветеранки стикаються з численними викликами, пов'язаними з соціальною адаптацією та реалізацією своїх прав у цивільному житті. Незважаючи на законодавчі гарантії, жінки-ветеранки часто зіштовхуються з гендерною дискримінацією, стигматизацією та труднощами в отриманні належної медичної, психологічної, соціальної допомоги.

Актуальність цієї теми зумовлена не лише зростаючою кількістю жінок з бойовим досвідом, але й недостатньою розробленістю механізмів їхньої підтримки. Згідно з дослідженням Міжнародної організації з міграції, 32% жінок-ветеранок повідомили про випадки дискримінації або несправедливого поводження після повернення до цивільного життя [4]. Це свідчить про необхідність комплексного підходу до вирішення проблем соціальної адаптації та забезпечення прав жінок-ветеранок.

Науковий інтерес до тематики жінок-ветеранок в Україні перебуває на етапі формування. У фокусі досліджень переважно перебувають загальні питання соціальної адаптації учасників бойових дій (В. Семикін, Л. Коваль, О. Харченко та ін.), однак ґендерна специфіка, особистісні стратегії адаптації саме жінок-учасниць бойових дій, як правило, залишаються недостатньо вивченими. Дослідження, проведене фондом «Демократичні ініціативи» на замовлення Фонду Східна Європа в межах проєкту «All4One, за підтримки Посольства Великої Британії в Україні, вказує на необхідність розробки спеціалізованих соціальних сервісів для жінок-ветеранок, враховуючи їхні унікальні потреби та виклики [3]. Отже, існує потреба у комплексному аналізі адаптаційного досвіду жінок-ветеранок крізь призму психологічної, соціальної та правової взаємодії.

На сьогодні соціальний захист ветеранів війни в Україні визначається Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»

(ст. 1), який передбачає реалізацію заходів щодо підтримки фізичного та психічного здоров'я, організації соціального обслуговування, виконання спеціалізованих програм правової й соціальної підтримки, а також запровадження пільг та гарантій у сфері праці з урахуванням індивідуальних особливостей [1].

Попри активну участь жінок у військових формуваннях, чинна система соціального захисту не адаптована до їхніх специфічних потреб. Програми психологічної та соціальної реабілітації наразі є уніфікованими й не враховують гендерних особливостей, тоді як соціальні ролі, досвід війни, механізми самосприйняття та процеси повернення до цивільного життя можуть значно різнитися між чоловіками та жінками. Особливої уваги потребують програми професійної перекваліфікації, які мають спиратися на наявний досвід, компетенції й навички ветеранок та спрямовуватися на набуття релевантних професійних кваліфікацій.

Після повернення з фронту багато жінок стикаються з ПТСР, труднощами в інтеграції у сімейне життя, комунікації з дітьми, а також з дискримінацією, ейджизмом, сексуальними домаганнями та суспільним осудом. Гендерні стереотипи, які не проявляються в умовах бойових дій, знову активізуються у мирному середовищі. Жінки, які служили на передовій, часто мають більш травматичний досвід, і тому їхня потреба у психотерапевтичній підтримці є підвищеною. Згідно з даними IREX, ветеранки на 70% частіше звертаються по психологічну допомогу, ніж чоловіки-ветерани [5].

Психологічна адаптація ускладнюється й тим, що після демобілізації жінки ще тривалий час функціонують за воєнною логікою – це ускладнює побудову звичних соціальних зв'язків у сім'ї, на роботі чи в навчальних закладах. Схожі виклики виникають у контексті їхнього повернення в освітнє середовище, яке є менш структурованим та менш ієрархічним.

Ветеранки відзначають важливість створення безпечного простору для спілкування та взаємної підтримки. У розвинених країнах ефективно працює практика створення жіночих ветеранських спільнот і системи наставництва. Такі об'єднання, навіть у неформальній формі, сприяють відновленню соціальних зв'язків, адаптації до трудової діяльності та поверненню впевненості у власних силах. Для прикладу, у США, де проживає близько 19 млн. ветеранів, рівень безробіття серед цієї категорії становить лише 4,4%, що нижче за середній показник серед цивільного населення (5,3%) [5]. Це стало можливим завдяки цілеспрямованій політиці адаптації, в якій інститут наставництва посідає ключове місце.

На нашу думку, в цьому аспекті одним із дієвих механізмів є створення умов для працевлаштування ветеранок у системі Міністерства оборони України на цивільні посади, що забезпечує поступовий перехід до цивільного середовища без втрати зв'язку зі службовою ідентичністю.

Також серед ветеранок зростає потреба в роз'ясненні юридичних аспектів отримання пільг, участі в програмах підтримки, спрощенні надмірно бюрократизованих процедур. Учасниці дослідження «Невидимий батальйон 2.0» вказують на складність доступу до інформації та реалізації наявних можливостей [5]. Аналогічні висновки зроблено і в дослідженнях адаптації ветеранок у США, де також було відзначено необхідність інформаційної підтримки через програми орієнтації.

Загалом, ефективна політика адаптації військовослужбовиць є не лише соціальним викликом, а й питанням збереження людського капіталу. Саме тому Міністерство у справах ветеранів України у 2023 році презентувало модель інтегрованих соціальних послуг для жінок-учасниць бойових дій [3]. Її складові включають:

- індивідуальну оцінку потреб ветеранок;
- об'єднання державних і недержавних установ у системі надання послуг;
- гендерно чутливий підхід;
- підтримку самозайнятості та ініціативності;
- підготовку фахівців до роботи саме з жінками-ветеранками.

Таким чином, успішна реінтеграція жінок-військовослужбовиць вимагає системної державної політики, тісної взаємодії з громадськими організаціями та створення дієвих механізмів підтримки, що враховують їхні реальні потреби в умовах післявоєнного відновлення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України № 4157-IX від 18.12.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення: 31.03.2025).

2. Головний сайт Міністерства оборони України. URL : https://mod.gov.ua/news/ponad-5-500-zhinok-sogodni-sluzhat-na-peredovij-sergij-melnik (дата звернення: 04.04.2025).

3. Звіт Фонду «Демократичні ініціативи» за результатами дослідження щодо статусу жінок-ветеранок та сервісів, що їм надаються: комплексна програма психологічної та менторської підтримки ветеранів». URL : https://dif.org.ua/uploads/pdf/10094831546457ebb2e7e405.05788411.pdf (дата звернення 02.04.2025).

4. Підсумковий аналітичний звіт МОМ «Соціальна реінтеграція ветеранів в Україні» з акцентом на інклюзивність ветеранів як вразливої категорії населення і роль, яку ветеранські організації можуть відігравати у забезпеченні інклюзивності, листопад 2023. URL : https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/2024-01/veterans-social_reintegration_ukr.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 03.04.2025).

5. Повернення з війни: соціально-психологічні особливості реадаптації та ресоціалізації ветеранів і ветеранок до умов цивільного життя : колективна монографія / А. Чернов, В. Заіка, В. Лебедєв та ін. Полтава : ПУЕТ, 2024. 249 с.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

(Сердюченко А. О., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Петровська К. В., кандидат педагогічних наук, доцент)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

На сьогоднішній день соціальні працівники стикаються із зростанням складних соціальних викликів, пов'язаних із наслідками військових конфліктів, пандемій, міграційних процесів та економічних криз. Водночас доступність цифрових інструментів надає можливості для ефективнішого надання соціальних послуг, оперативної підтримки клієнтів та оптимізації роботи соціальних закладів.

Використання цифрових технологій забезпечує новий рівень якості та доступності соціальних послуг, дозволяючи оперативно вирішувати складні проблеми клієнтів дистанційно. Водночас виникає потреба у формуванні цифрової компетентності майбутніх соціальних працівників уже на етапі професійної підготовки, що включає вміння працювати з електронними реєстрами, онлайн-платформами, цифровими засобами комунікації та моніторингу. Відповідно, аналіз і дослідження особливостей інтеграції цифрових технологій у систему підготовки соціальних працівників є важливими з погляду формування сучасних професійних компетентностей, які відповідають реаліям інформаційного суспільства.

Дослідженням застосування цифрових технологій у підготовці соціальних працівників займаються наступні науковці: Т. Семигіна, А. Каркач, Л. Дітковська, Г. Васянович, В. Логвиненко, О. Ніколаєнко, А. Сеник, Л. Кримчак, І. Губеладзе, А. Яцишин, А. Сухіх, Г. Васянович та інші.

Цифрові технології набувають дедалі більшого значення в освітній сфері, сприяючи доступності, відкритості та підвищенню якості освіти, що відповідно вимагає наявності цифрової компетентності, як у викладачів, так і у здобувачів. Швидке й широке впровадження цифрових технологій спричиняє суттєві зміни в підходах до організації якісного освітнього процесу, включаючи дистанційне навчання.

Особливості цифровізації в освітньому процесі підготовки соціальних працівників зумовлені необхідністю формування у майбутніх фахівців специфічних навичок для ефективної роботи в цифровому середовищі. Насамперед, це передбачає застосування дистанційних та змішаних форм навчання, які надають здобувачам можливість опанувати професійні компетентності незалежно від їхнього місця проживання. Важливим є також активне використання спеціалізованих онлайн-платформ, програмних засобів, що дозволяють моделювати реальні професійні ситуації, проводити віртуальні консультації, тренінги та супервізії. Крім того, цифровізація вимагає розвитку цифрової грамотності, умінь захисту персональних даних клієнтів, роботи з електронною документацією, соціальними мережами та платформами для комунікації й моніторингу.

Важливою особливістю освітнього процесу в контексті цифровізації освіти є інтерактивність, що стимулює здобувачів до активної участі у практичних заняттях та взаємодії з викладачами в онлайн-режимі. Це, своєю чергою,

підвищує якість підготовки майбутніх соціальних працівників до реалій сучасного цифровізованого суспільства.

З огляду на вище зазначене, важливим кроком є впровадження інноваційних технологій, які здатні суттєво покращити ефективність та якість підготовки майбутніх соціальних працівників. У цьому контексті доцільно звернути увагу на найбільш перспективні технології цифровізації, які сьогодні активно інтегруються в освітні системи і сприяють формуванню сучасного професійного середовища для здобувачів освіти.

Одним із найперспективніших напрямів цифровізації освітнього середовища є впровадження технологій обробки великих даних із можливостями штучного інтелекту для супроводу освітнього процесу. До таких технологій належать, зокрема, освітні програми, що передбачають глибоке занурення здобувачів у професійну діяльність; хмарні сервіси, які інтегрують різноманітні інформаційні ресурси в межах конкретних дисциплін, полегшуючи доступ до них і організацію проєктної роботи. Перспективними є також технології блокчейн, що сприяють автоматизації та підвищенню ефективності освітніх процесів; BYOD-технологія («Bring your own devices»), яка передбачає активне залучення власних пристроїв здобувачів до виконання завдань. Серед інноваційних рішень слід виокремити VR- та AR-технології, засновані на застосуванні віртуальної та доповненої реальності. Важливими є й технології контролю та самоконтролю, нові засоби подання навчальних матеріалів, а також цифрові системи управління освітніми закладами, спрямовані на ефективну взаємодію викладачів та здобувачів у сучасному цифровому форматі [2, с. 162].

Аналіз сучасних наукових джерел дав нам змогу вивчити особливості впливу цифровізації на формування фахових компетентностей майбутніх соціальних працівників, що дозволило визначити перелік практичних інструментів, які доцільно використовувати під час освітнього процесу для ефективного розвитку своїх професійних навичок і компетенцій.

Сервіс *Zoom*, призначений для проведення відеоконференцій, онлайн-зустрічей та дистанційного навчання, сприяє формуванню комунікативної та особистісно-розвивальної компетентності соціального працівника.

WhatsApp, *Viber*, які забезпечують безкоштовні й безпечні дзвінки та обмін повідомленнями у глобальному масштабі, відкривають соціальному працівнику необмежені можливості для консультування клієнтів, створення різноманітних планів, освітніх програм і проєктів.

Освітні платформи «*Prometheus*», «*EdEra*», «*Coursera*» та інші також сприяють розвитку загальних і програмних компетентностей соціального працівника, формують навички реалізації принципів інклюзивної освіти.

Канали *YouTube* допомагають набути практичних навичок через проходження різноманітних онлайн-курсів підвищення кваліфікації, що позитивно впливає на професійний розвиток та формування фахових компетентностей соціального педагога [1, с. 83].

Останнім часом значної популярності набув сервіс *LearningApps*, який слугує інструментом для перевірки, закріплення знань та розвитку критичного мислення. Цей ресурс дозволяє створювати інтерактивні завдання різного ступеня складності, такі як вікторини, кросворди, пазли й навчальні ігри.

Ефективним для організації групової роботи та рефлексії є сервіс *MindMeister*, за допомогою якого можна створювати ментальні карти. Їхнє

використання забезпечує зворотний зв'язок через формувальне й підсумкове оцінювання.

Quizizz є простим і зручним онлайн-сервісом для створення вікторин та флеш-карток, яким здобувачі можуть користуватися як у класі, так і вдома. Сервіс пропонує ігровий формат, рейтингову таблицю, аватари та гумористичні елементи, що заохочує учнів до активної участі.

Quizlet – онлайн-платформа для створення дидактичних флеш-карток. Педагог заповнює спеціальні поля (термінами, визначеннями, рівняннями та їх рішеннями), отримуючи автоматично картки та різні режими роботи з ними: тренувальний, навчальний, контролюючий та ігровий.

Nearpod дає змогу викладачам створювати індивідуальні завдання й контролювати їх виконання учнями за допомогою мобільних пристроїв.

Цікавою ігровою платформою для навчання є *Kahoot*, яка дозволяє швидко створювати й ділитися дидактичними іграми, забезпечуючи високий рівень залученості студентів.

Сервіс *Padlet* дозволяє учасникам освітнього процесу спільно працювати над контентом веб-стіни, додаючи тексти, файли, фотографії та посилання на ресурси. Веб-стіна може модеруватися кількома учасниками, а доступ до неї може бути відкритим для всіх користувачів [3, с. 316].

Отже, перелічені цифрові інструменти демонструють широку різноманітність ресурсів, які можуть бути ефективно застосовані в освітньому процесі для формування ключових компетентностей соціальних працівників.

Важливо зазначити, що специфіка підготовки майбутніх соціальних працівників вимагає не лише володіння загальними цифровими навичками, але й опанування спеціалізованими інструментами, адаптованими до особливостей їхньої майбутньої діяльності, спрямованої на підтримку різних категорій клієнтів у складних життєвих обставинах. В освітньому процесі це передбачає активне застосування інтерактивних та цифрових інструментів, які дозволяють імітувати реальні професійні ситуації, проводити онлайн-консультації, кейс-менеджмент, супервізії та тренінги.

Для соціальних працівників цифрові технології стають важливим інструментом формування навичок дистанційної роботи з вразливими групами клієнтів, зокрема з людьми похилого віку, внутрішньо переміщеними особами, дітьми-сиротами, людьми з інвалідністю тощо. Особливо важливими є технології, які допомагають навчитися забезпечувати конфіденційність, захист персональних даних клієнтів та інформаційну безпеку.

Застосування цифрових платформ для організації практичної роботи допомагає здобувачам відпрацьовувати навички документації, проведення соціального моніторингу, анкетування, онлайн-тестування та рефлексії. Також активно використовуються інструменти, що сприяють розвитку емоційного інтелекту, комунікації, медіації та вирішення конфліктів.

Отже, цифровізація освітнього процесу у контексті підготовки майбутніх соціальних працівників є важливою і своєчасною відповіддю на сучасні соціальні виклики та потреби суспільства. Впровадження цифрових технологій дозволяє не лише покращити доступність та якість освітніх послуг, але й значно розширити можливості практичної підготовки майбутніх соціальних працівників. Особливого значення набувають цифрові інструменти, які дозволяють моделювати професійні ситуації, здійснювати консультування та

супровід клієнтів дистанційно, формувати навички захисту інформації й дотримання конфіденційності.

Таким чином, подальші дослідження і впровадження цифрових технологій у процес підготовки соціальних працівників є ключовим фактором формування сучасного фахівця, здатного успішно працювати в умовах цифрового суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голякова Н., Токарук Л. Вплив цифрових технологій на розвиток фахових компетентностей соціального педагога. *Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій*. 2022. С. 82–83.

2. Толмач М. Цифрові технології в освіті: можливості й тенденції застосування. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2021. Т. 4, № 2. С. 159–171.

3. Юрків Я. Використання цифрових технологій у професійній підготовці соціальних працівників. *Цифровізація вищої освіти та цифрова грамотність*: матеріали Всеукр. науково-пед. підвищ. кваліфікації, м. Львів-Торунь, 29 січ. – 10 берез. 2024 р. Львів-Торунь, 2024. С. 316–318.

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

**(Стаднік С. В., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Мацейко Н. В., старший викладач)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Повномасштабне російське вторгнення на територію України та глибока гуманітарна криза в країні, спричинена наслідками тривалих воєнних дій, призвели до докорінних трансформацій в усіх аспектах життя української спільноти. Однією з найуразливіших до нових викликів в умовах воєнного стану виявилася сфера соціальної роботи. Соціальні працівники, поряд з іншими представниками допомагаючих професій – медичними працівниками, освітянами, психологами, – активно залучені до процесів підтримки постраждалих осіб, сприяють збереженню суспільної згуртованості та відновленню функціонування громад [1]. В умовах зростаючих викликів їхня діяльність супроводжується підвищеним рівнем функціонального навантаження, емоційної напруги, професійної невизначеності та ризиками психоемоційного виснаження, наслідками чого є не лише погіршення особистісного благополуччя фахівців, а й зниження якості надання соціальних послуг населенню.

У контексті зростання професійних викликів, пов'язаних з воєнними діями, особливої значущості набуває феномен **резильєнтності** – здатності адаптуватися до стресових умов, зберігати внутрішню рівновагу та функціональність. У науковій літературі **резильєнтність** розглядається *як багатовимірне особистісне утворення, що включає емоційні, когнітивні й поведінкові адаптаційні механізми, а також потенціал до посттравматичного зростання* [3, с. 7]. Її складність і динамізм зумовлюють потребу в міждисциплінарному підході до дослідження, який об'єднує позиції психології, соціології, педагогіки та медицини. Концептуальні засади резильєнтності формуються на основі трьох провідних парадигм: когнітивно-біхевіористичної (акцент на механізмах емоційної регуляції), конструктивістської (розуміння резильєнтності як результату свідомої життєвої позиції) та екологічної (врахування впливу соціального середовища). Це відображено у працях як зарубіжних (Дж. Бонанно, Н. Гармезі, А. Мастен, М. Раттер, Дж. Річардсон), так і українських дослідників (К. Балахтар, Н. Гусак, Л. Карамушка, Т. Мельничук, М. Савчин тощо), що підтверджує високий науковий інтерес до феномену резильєнтності як універсального ресурсу стійкості в умовах тривалих криз.

Війна в Україні суттєво трансформувала професійну діяльність соціальних працівників, актуалізувавши потребу у високому рівні особистісної стійкості, здатності до саморегуляції та психологічної витривалості. Специфіка роботи в умовах воєнних дій – допомога внутрішньо переміщеним особам, підтримка ветеранів, соціальний супровід уразливих груп, кризове втручання, соціальне адвокатування, організація евакуаційних процесів – зумовлює необхідність швидкого ухвалення рішень, ефективного реагування на стресові ситуації та виконання професійних завдань в умовах підвищеної небезпеки, емоційного навантаження й обмежених ресурсів. Поглиблюють кризу чинники, пов'язані з перевантаженням, відсутністю системної державної підтримки,

чітких протоколів дій, а також механізмів належної оцінки та моніторингу якості надання соціальних послуг з боку управлінських структур, що ускладнює отримання своєчасного зворотного зв'язку щодо доцільності тих чи інших дій соціальних працівників на рівні місцевих громад. Значними перешкодами виступають й об'єктивні труднощі: відсутність безпечних умов праці (відсутність укриттів) та базових технічних можливостей, необхідних для здійснення професійних функцій, пов'язаних з релокацією організації на більш безпечні території, блекаутами, відсутністю стабільного Інтернет-з'єднання тощо [1].

Одночасно з цим соціальні працівники змушені реагувати на нові виклики, зокрема зростання кількості уразливих категорій населення – ветеранів, учасників бойових дій, внутрішньо переміщених осіб – за відсутності уніфікованих підходів до оцінки їхніх потреб та надання адресної допомоги [5]. Додаткову складність становить дефіцит знань у питаннях роботи з травмою війни, нав'язливими станами та тривожними розладами різного ступеня прояву, насильницькою й адиктивною поведінкою, суїцидальними схильностями, а також відсутність достатньої ресурсної підтримки фахівців у супервізійних групах [5]. У таких умовах резильєнтність соціального працівника слід розглядати не лише як ключовий ресурс його професійної життєздатності, а й як системоутворювальний чинник функціональної спроможності соціальної сфери в цілому.

Аналіз теоретичних підходів і практичного досвіду засвідчує, що ефективна підтримка резильєнтності потребує міждисциплінарного підходу та комплексної стратегії. Така стратегія має об'єднувати два взаємопов'язані вектори: *розвиток особистісних ресурсів* соціального працівника (самомотивації, адаптивності, стресостійкості, позитивного мислення, відчуття контролю та усвідомлення глибинних професійних сенсів) та ф*ормування інституційної підтримки* – через створення безпечного і підтримувального середовища, ефективну командну взаємодію, наставництво, гнучкі умови праці, запобігання вигоранню та впровадження системи надання психологічної підтримки. Скоординоване функціонування зазначених компонентів є визначальним чинником забезпечення професійної стійкості фахівців перед викликами сучасної реальності, зокрема у період воєнного стану [2, с. 21-23].

Отже, в умовах зростаючих загроз і нестабільності, спричинених війною, розвиток і підтримка резильєнтності соціальних працівників набуває ключового значення як для забезпечення їхньої професійної ефективності, так і для стабільного функціонування системи соціального захисту загалом. Комплексний підхід до розвитку цього ресурсу має стати невід'ємною складовою як фахової підготовки, так і стратегічного управління у сфері соціальної політики держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутиліна О. В., Бугай К. Є. Професійне вигорання фахівців із соціальної роботи в умовах воєнного стану. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2022, № 12. С. 24–32.

2. Кокун О. М. Психофізіологічне забезпечення життєстійкості фахівців соціономічних професій в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: практичний посібник / О. М. Кокун, О М. Корніяка, Г. В. Гуменюк, та ін.; за ред. О. М. Кокуна. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 203 с.

3. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.

4. Соціальні послуги в умовах війни: нові зміни та виклики. Незалежний український аналітичний центр "Лабораторія законодавчих ініціатив": вебсайт. URL : https://parlament.org.ua/analytics/soczialni-poslugy-v-umovahvijny-novi-zminy-ta-vyklyky/ (дата звернення: 10.04.2025).

5. Столярик О., Семигіна Т. Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10 (1). P. 63–77.

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

**(Федорченко В. С., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Мацейко Н. В., старший викладач)
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна**

Лідерство є ключовим соціальним феноменом, що визначає динаміку розвитку суспільства та взаємодію між людьми. Проблематика лідерства стала об'єктом численних досліджень у сферах психології, соціології, менеджменту та педагогіки. Одним із центральних питань у цій галузі є вплив гендерних стереотипів на формування та реалізацію лідерського потенціалу особистості.

Протягом тривалого часу лідерство асоціювалося переважно з чоловічою роллю, тоді як жінкам натомість відводилось "допоміжне місце" у системі суспільних відносин. Гендерні стереотипи, що історично формувалися під впливом традицій, культури та релігії, досі мають значний вплив на кар'єрний розвиток, професійний вибір і суспільне сприйняття особистості. Вони можуть як сприяти, так і обмежувати реалізацію лідерського потенціалу людини, створюючи бар'єри рівного доступу до суспільних ресурсів та зумовлюючи дискримінаційні прояви на рівні професійного середовища та міжособистісної взаємодії.

У сучасному суспільстві, що орієнтується на принципи демократизму, соціальної рівності, стає дедалі важливішим переосмислення усталених поглядів на лідерство крізь призму гендерної справедливості. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження умов, за яких жінки та чоловіки мають рівні можливості для розвитку лідерських якостей, подолання структурних бар'єрів та упереджень, а також аналіз соціально-культурних чинників, що впливають на прийняття лідерських ролей в освітньому, професійному та суспільному середовищі. Таким чином, вивчення гендерного аспекту лідерства сприяє глибшому розумінню процесів соціальної взаємодії та розвитку особистісного потенціалу в умовах трансформацій сучасного суспільства.

Мета дослідження – проаналізувати вплив гендерних стереотипів на процес формування та реалізації лідерського потенціалу особистості.

На основі вивчення наукової літератури з досліджуваної проблематики проаналізовано теоретичні підходи до визначення сутності поняття "гендерні стереотипи". Гендерні стереотипи розглядаються як *зумовлені культурою, спрощені, стійкі, емоційно забарвлені образи поведінки, риси характеру чоловіків та жінок.* Вони як невід'ємні елементи буденної свідомості трансформуються у цінності, формують нормативні "еталони" фемінності/маскулінності, надають певним нормам поведінки статусу розпорядження [4, с. 161].

Визначено типологію гендерних стереотипів – стереотипи маскулінності/фемінності, привабливості, рольові, професійні. Охарактеризовано чинники їх формування, серед яких ключову роль відіграють історичні й культурно-релігійні особливості розвитку суспільства, а також вплив соціалізаційних агентів — сім'ї, освітніх установ, засобів масової інформації тощо [5].

Дослідження дозволяє з'ясувати, що гендерні стереотипи відіграють значну роль у процесах ідентифікації та гендерно-рольової соціалізації людини. Водночас, попри їхню соціальну функцію, вони можуть виступати обмежувальним чинником для особистісного розвитку та професійної самореалізації людини, зокрема у контексті лідерства.

З огляду на це, актуальним постає аналіз лідерського потенціалу як інтегративного особистісного утворення, що формується під впливом внутрішніх психологічних характеристик і зовнішніх соціальних умов. Лідерський потенціал розглядається як *системна єдність природних і набутих особистісних якостей, які забезпечують здатність досягнення індивідом необхідного рівня інтеграції компетентностей, відповідальності та цілеспрямованої активності задля провадження ефективного вирішення завдань у різних галузях життєдіяльності шляхом встановлення відносин співробітництва з оточенням* (Г. Горбань) [1, с. 28]. Як багатовимірна структура, він охоплює *особистісно-рефлексивний* (самопізнання, рефлексія, самооцінка, саморозвиток), *пізнавально-професійний* (знання, професійні навички, соціальна компетентність), *ціннісно-мотиваційний* (система цінностей, мотиви, переконання), *поведінково-організаційний* (управлінська поведінка, цілепокладання, стратегічне мислення), *емоційний* (емпатія, емоційна зрілість, стресостійкість) та *комунікативний* (ефективна взаємодія та вплив) компоненти (О. Романовський, В. Михайличенко) [3].

З метою забезпечення повноцінної реалізації лідерського потенціалу, важливо враховувати чинники, що сприяють його розвитку. Ключовими умовами розвитку лідерського потенціалу визначено психологічну готовність, освіту та саморозвиток, наставництво, рефлексію та наявність зворотного зв'язку, досвід та практичну реалізацію, сприятливе соціальне середовище, позитивний організаційний клімат [2, с. 13-16].

Встановлено, що гендерні стереотипи чинять багатовимірний вплив на процеси становлення та реалізації лідерського потенціалу особистості. Основні механізми цього впливу включають: *формування гендерно забарвлених очікувань* (приписування лідерських якостей переважно чоловікам, що знижує соціальні очікування щодо лідерської активності жінок); *стереотипізацію соціальних ролей* (закріплення уявлень про "жіночі" та "чоловічі" сфери відповідальності, що обмежує доступ до лідерських позицій, зокрема для жінок); *внутрішню інтеріоризацію* (сприйняття нав'язаних гендерних стереотипів як своїх, що впливає на зниження самооцінки, сумніви у власних силах попри високий рівень компетентності, що стримує реалізацію лідерських здібностей); *професійну сегрегацію* (обмеження у виборі професій та кар'єрних шляхів відповідно до традиційних уявлень про "прийнятні" гендерні ролі); *обмеження можливостей самореалізації* (бар'єри на шляху до лідерства — до прикладу "ефект скляної стелі", ефект "липкої підлоги"); *соціально-психологічний тиск та ізоляцію* (відчуження у колективі, критика, осуд через нестандартні з погляду стереотипів підходи до керівництва, що ускладнює формування сприятливого професійного середовища та знижує ефективність командної роботи, стримує розвиток особистості як лідера). Сукупна дія цих чинників обмежує доступ до лідерських позицій, знижує мотивацію до самореалізації та підкреслює необхідність подолання стереотипного мислення для забезпечення рівних можливостей розвитку лідерського потенціалу незалежно від статі [4; 5].

Отже, гендерні стереотипи зумовлюють значний вплив на формування та реалізацію лідерського потенціалу особистості. Проявляючись через систему очікувань і нормативних уявлень щодо "прийнятної" поведінки представників різних статей, вони обмежують доступ до лідерських ролей, особливо для жінок. Аналіз структури лідерського потенціалу та чинників його розвитку засвідчує, що ефективність лідерської діяльності визначається не статевою приналежністю, а сукупністю індивідуально-особистісних якостей, рівнем професійної компетентності, ціннісних орієнтацій і здатністю до соціальної взаємодії. Подолання гендерних упереджень і створення рівних умов для розвитку лідерського потенціалу незалежно від статі є актуальним завданням сучасного суспільства, що прагне до гендерної рівності, соціальної справедливості та ефективного використання людського капіталу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбань Г. Теоретичний аналіз дефініцій феномену "лідерський потенціал" особистості. *Журнал сучасної психології.* 2024. № 1. С. 23–34.

2. Орлів М. Розвиток лідерського потенціалу керівника сфери державного управління: навчальний посібник. К.: ДП "НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с.

3. Романовський О., Михайличенко В., Гура Т. Поняття "лідерський потенціал" і "лідерські якості": зміст та використання у науковій думці. *Лідер. Еліта. Суспільство.* 2019. № 1. С. 107–117.

4. Ткалич М. Гендерна психологія: навч. посіб. 2-ге вид., випр., доповн. Київ: Академвидав, 2016. 256 с.

5. Щотка О. Гендерна психологія: навч. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М., 2019. 358 с.

Навчальне видання

Наука ІІІ тисячоліття:
пошуки, проблеми, перспективи розвитку

(23-24 квітня 2025 року)

Збірник тез

Відповідальний за комп'ютерну верстку – А. С. Попова

Відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат та інших відомостей несуть автори

Надруковано з оригінал-макету, наданого автором

Підписано до друку 26.04.2025 р.

Бердянський державний педагогічний університет

вул. Університетська, 55А, м. Запоріжжя,
Запорізька обл., 69011
(університет тимчасово переміщений)